

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**METROPOL YAŞAMINDA ORTA YAŞ BİREYLERİN
KARDEŞLİK İLİŞKİLERİ**

Doktora Tezi

Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL

Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı

Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı

Aralık 2025

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**METROPOL YAŞAMINDA ORTA YAŞ BİREYLERİN
KARDEŞLİK İLİŞKİLERİ**

Doktora Tezi

Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL

Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sutay YAVUZ

Aralık 2025

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı 195452004 numaralı öğrencisi Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL'ın hazırladığı “Metropol Yaşamında Orta Yaş Bireylerin Kardeşlik İlişkileri” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 05/12/2025 Cuma günü saat 15.00'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Emrah AKBAŞ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sutay YAVUZ
(Danışman)

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ayşe GÜÇ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hatice IŞIK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazım sürecinde ve son halini almasında bana destek olan, katkı sağlayan ve emek veren herkese ömrüm boyunca minnettar kalacağım.

Öncelikle bu uzun yolculukta yol göstericiliği, anlayışı ve katkıları için kıymetli danışmanım Prof. Dr. Sutay YAVUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez savunma jürimde bulunarak değerli fikirlerini, önerilerini ve eleştirilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Emrah AKBAŞ'a, Prof. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU'na, Doç. Dr. Ayşe GÜÇ'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hatice IŞIK'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans ve lisansüstü eğitim sürecimde akademik duruşuyla bana ilham olan, doktora başlama kararında etkili olan ve bu süreçte bana olan inancı için Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN'a, doktora tez yazım sürecinde yaşadığım zorlukları aşmamda bana hem akademik hem de psikolojik destek olan, ihtimam gösterip zamanını ayıran kıymetli hocam Doç. Dr. Yaşar SUVEREN'e çok teşekkür ederim.

Bu süreçte tanımaktan mutluluk duyduğum ve birbirimize verdiğimiz motivasyonların çok değerli olduğunu ifade etme gereği duyduğum dönem arkadaşlarım özelinde Dr. Müslüm ENGİN'e teşekkürlerimi sunarım. Kendisi “*hadi görüşmelerine bir yerden başla*” demeseydi sanırım bu tez halen daha bitmemiş olurdu. Doktora mülakatına girdiğim günden bugüne kadar verdiği motivasyonlar için Ar. Gör. Dr. Hatice İpek KESKİN'e çok teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, bana güvenerek duygularını, düşüncelerini içtenlikle paylaşan kıymetli beyefendi ve hanımefendilere de ayrıca çok teşekkür ederim. Onların samimi anlatıları ve içten paylaşımları olmasaydı, bu çalışma asla bu derinliğe ve zenginliğe ulaşamazdı. En büyük teşekkürlerim kendilerinedir.

Ayrıca bu süreçte biliyoruz ki “*Tezin ne zaman bitecek? Hala çalışmaya başlamadın mı?*” gibi toplumsal baskılar yadsınamaz derecede varlığını gösterir. Bu baskıyı hiçbir zaman hissettirmeyen sevgili aileme teşekkür etmek istiyorum. Eğitim hayatım boyunca bana gerçek anlamda inanan ve destek olan annem ve babama, canım babaannem ve dedeme, psikolojik destekleri için amcama, bu tez konusunun seçilme nedenlerinden biri olan kardeşlerim Nurefza ve Ahmet Faruk'a çok teşekkür ederim.

Son olarak, bu tezin yazılma sürecinde her anlamda hayatımı kolaylaştıran, bana her daim inanan ve cesaretlendiren en büyük destekçim sevgili eşim Salih Berk SOYSAL'a sabrı, fedakârlığı ve sonsuz sevgisi için çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR.....	vi
TABLO LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN.....	7
1.1. Kardeşlik Kavramı: Çeşitlilikler ve Kültürel/ Toplumsal Temsiller.....	7
1.2. Kardeşlik ve Kimlik: Atfedilen Statü ve Gönüllülük	10
1.3. Kardeşlik İlişkisinin Karmaşık ve Değişken Doğası	12
1.3.1. Kardeşlik İlişkisinde Duygusal ve İlişkisel Kavramlar	15
1.3.1.1. Kardeşlik Bağları.....	16
1.3.1.2. Kardeş Desteği, Dayanışması ve Güven	18
1.3.1.3. Kardeş Çatışması ve Şiddeti.....	20
1.3.1.4. Kardeş Rekabeti ve Kıskançlık	23
1.3.1.5. Kardeş Yabancılaşması	24
1.4. Aile ve Akrabalık Bağlamında Kardeşlik	26
1.4.1. 1950’den Günümüze Aile ve Kardeşlik İlişkilerinin Dönüşümü	31
1.5. Kardeşlik İlişkilerini Etkileyen Unsurlar	37
1.6. Hukukta Kardeşler/ Kardeşlik Hukuku.....	42
1.7. Yetişkin Bireylerin Kardeşlik İlişkilerine Dair Çalışmalar.....	44
1.7.1. Türkiye’de Ele Alınan Çalışmalar	44
1.7.2. Yabancı Literatürde Ele Alınan Çalışmalar.....	46
1.8. Araştırmanın Kuramsal Yaklaşımları.....	52
1.8.1. Sembolik Etkileşimci Perspektif	52
1.8.2. Yaşam Akışı Kuramı: Orta Yaşlı Bireyler ve Farklı Perspektifler	54
1.8.3. Araştırmanın Yardımcı Mercekleri.....	57
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	61
2.1. Araştırmanın Deseni: Fenomenolojik Araştırma	61
2.2. Araştırmanın Problemleri/Soruları	62
2.3. Araştırmanın Katılımcı Sayısı ve Veri Doygunluğu.....	63
2.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları ve Etik Boyutu	65
2.5. Araştırmada Uygulanan Görüşme Formu ve Görüşme Süreci.....	66
2.6. Araştırmacının Rolü/ Düşünümsellik	68
2.7. Araştırmanın Kodlama Süreci ve Veri Analizi.....	71
2.8. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	73

2.9. Araştırma Sürecinde Yaşanan Zorluklar.....	74
2.10. Araştırmanın Yorumlayıcı Doğası ve Güven Duyulabilirlik Stratejileri ..	76
2.11. Araştırmaya Katılan Bireylerin Tanıtıcı Bilgileri	79
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	83
3.1. Kardeşlik Kimliğinin İnşası: Birey, Aile ve Toplum Etkileşimi.....	83
3.1.1. Kardeşlik İdeali ve Deneyimi Arasındaki Gerilim	83
3.1.2. Kardeş Kimliğinin Sınırları: “Ben, Biz ve Onlar”	88
3.1.3. Kök Aile Atmosferi: Sevgi Dolu Yuva mı? Çatışma Alanı mı?	95
3.2. Duygusal, İlişkisel ve Gündelik Etkileşimler	102
3.2.1. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri	103
3.2.2. Kırılğanlık, Hayal Kırıklığı ve Güven İhlali	109
3.2.3. Çatışma ve Şiddetin Farklı Yüzleri	116
3.2.4. Kıskançlık, Rekabet ve Ambivalans.....	132
3.2.5. Üçüncü Kişilerin Kardeş Etkileşimlerindeki Rolü	141
3.2.6. Gündelik Yaşam Pratikleri: Aktiviteler, Ritüeller ve İletişim.....	148
3.3. Yaşam Olaylarıyla Dönüşen Kardeşlik İlişkileri.....	157
3.3.1. Geçmişte Yaşanan Kritik Olayların Rolü.....	157
3.3.2. Evlilik ve Boşanma Sonrası İlişki Değişimleri	159
3.3.3. Hastalık ve Bakım Süreçleri	165
3.3.4. Yas ve Miras Müzakereleri	174
3.4. İlişkinin Geleceği: Süreklilik Mi? Kopuş Mu?	184
3.4.1. Bağlı Sürdürme: Koşulsuz Sevgi, Güven ve Paylaşılan Kimlik	184
3.4.2. Seçici Kardeşlik: Yakın Çemberler ve Mesafeli Halkalar.....	186
3.4.3. Fiziki-Duygusal Kopuş: “Kardeşin Yabancıya Dönüşümü”	189
BÖLÜM 4: BULGULARIN TARTIŞILMASI	193
4.1. Kardeşlik Kimliğinin İnşası: Birey, Aile ve Toplum Etkileşimi.....	193
4.2. Duygusal, İlişkisel ve Gündelik Etkileşimler	200
4.3. Yaşam Olaylarıyla Dönüşen Kardeşlik İlişkileri.....	212
4.4. İlişkinin Geleceği: Süreklilik mi? Kopuş mu?	228
BÖLÜM 5: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	235
KAYNAKÇA	244
EKLER	281
EK 1: Tablo 2 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	281
EK 2: Tablo 3 Katılımcıların Kardeşlerini Tanıtıcı Bilgiler	282
EK 3: Mülakat Formu	285
EK 4: Etik Kurul Onay Belgesi.....	289
EK 5: Katılımcı Onam Formu	290
ÖZGEÇMİŞ	291

ÖZET

Bu çalışma, orta yaş yetişkin bireylerin kardeşleriyle ilişkilerini yaşam boyu nasıl deneyimlediklerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları, nitel araştırma yönteminin fenomenoloji deseniyle derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın katılımcıları 40-60 yaş aralığında, İstanbul ve Ankara’da yaşayan, en az bir kardeşi olan, farklı sosyo-demografik ve yaşam deneyimlerine sahip 14 kişiden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri, 28 Şubat- 29 Ağustos 2024 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu çalışmada dört tema elde edilmiştir. Bunlar (i) kardeşlik kimliğinin inşası: birey-aile- toplum etkileşimi, (ii) duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler, (iii) yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik ve (iv) ilişkinin geleceği: süreklilik mi, kopuş mu? temalarıdır.

Bu çalışmanın sonuçları, orta yaşta kardeşlik ilişkilerinin bireylerin yaşam dünyalarında çok boyutlu, karmaşık ve sürekli yeniden yorumlanan anlamlar taşıdığını, duygusal/ilişkisel ve gündelik etkileşimlerin, yaşam olaylarının ve üçüncü kişilerin bu ilişkileri dönüştürebildiğini ve belirli dönüm noktalarında yeniden müzakereye açık seyredebileceğini göstermektedir. Ayrıca katılımcı grubu bağlamında; bazı kardeşlerle ilişkilerin sürdürüldüğü, bazılarının seçici mesafe/yakınlık benimsendiği, bazılarının ise fiziksel/duygusal kopuşa varabileceği görülmüştür. Elde edilen bulgular, aile sosyolojisi kapsamında yetişkin kardeşlik ilişkilerinin anlaşılmasına fenomenolojik bir perspektiften katkı sunmakta ve kardeşlik deneyimlerinin çeşitliliğine ve kardeşlik olgusunun özüne dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: *Kardeşler, Kardeşlik İlişkileri, Orta Yaş, Aile, Fenomenoloji, Yaşam Akışı*

ABSTRACT

This study aims to gain an in-depth understanding of how middle-aged adults experience their relationships with their siblings throughout life and the meanings they attribute to these experiences, using a qualitative research design based on phenomenology. The participants in the study consisted of 14 individuals aged between 40 and 60, living in Istanbul and Ankara, with at least one sibling, and with different sociodemographic and life experiences. The data for the study were collected through semi-structured in-depth interviews between 28 February and 29 August 2024 and analysed using thematic analysis. Four main themes emerged from the study: (i) the construction of sibling identity: the interaction of individual, family, and society (ii) emotional, relational, and everyday interactions (iii) sibling relationships transformed by life events and (iv) the future of the relationship: continuity or rupture?

The findings reveal that, in middle adulthood, sibling relationships carry multidimensional, complex, and continuously reinterpreted meanings within individuals' life worlds. Emotional/relational and everyday interactions, life events, and the involvement of third parties may transform these relationships and render them open to renegotiation at certain turning points. Moreover, within the participant group, while some sibling relationships were maintained, others reflected selective closeness or distance, and some resulted in physical or emotional disengagement. The findings contribute to understanding adult sibling relationships from a phenomenological perspective within the scope of family sociology and draw attention to the diversity of sibling experiences and the essence of the sibling phenomenon.

Keywords: *Siblings, Sibling Relationships, Middle Age, Family, Phenomenology, Life Course*

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
ASBÜ	: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
Haz.	: Hazırlayan
Kanka	: Kan Kardeşliği
Ör.	: Örneğin
s.	: Sayfa numarası
SES	: Sosyo-ekonomik Statü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
T.y.	: Tarih yok
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri
YÖKTEZ	: Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Görüşmeye Dahil Edilen Katılımcıların Çeşitliliği

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 3: Katılımcıların Kardeşlerini Tanıtıcı Bilgiler

GİRİŞ

Bu çalışma, İstanbul ve Ankara’da yaşayan orta yaşlı yetişkin bireylerin (40-60 yaş) kardeşlik algılarını, deneyimlerini ve ilişkilerini araştırmaktadır. Kardeşlik bireylerin yaşamındaki önemli deneyimlerden biri olup, bir kardeşe sahip olmak kimlik ve benlik algısını da önemli ölçüde şekillendirmektedir. Öte yandan, yetişkinlerin kardeşlik ilişkileri aile sosyolojisi araştırmalarında görece ihmal edilmiş bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu durumun önemli bir nedeni, uzun yıllardır ailenin kurumsal ve yapısal olarak incelenmesiyle aile üyeleri arasındaki bireysel ilişkilerin ve bakış açılarının geri planda kalmış olmasıdır. Bireyin içinde yer aldığı sosyal grup ve bağlam temelinde ürettiği veya benimsediği anlamları inceleyen sembolik etkileşimcilik yaklaşımının ve bireyin biyografisiyle toplum arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceleyen yaşam akışı yaklaşımlarının Türkiye’de kardeşlikle ilgili araştırmalarda ele alınması da bir o kadar önemlidir.

Aile konusunda yapılan sosyoloji ve psikoloji alanındaki çalışmalarda her ne kadar kardeşlerden bahsedilmesi genellikle çocuklukla ilişkilendirilse de kardeş ilişkilerinin önemi sadece bu dönemle sınırlı değildir. Kardeşler arası ilişkiler, yaşam boyu çeşitli şekillerde dönüşerek bireyler ve aile yaşantıları üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Türkiye’de kardeşlik çalışmalarının genellikle çocuklar, ergenler ve genç yetişkinlerin kardeşlik ilişkilerine odaklandığı ve bu grup içinde de özellikle engelli veya özel eğitime ihtiyacı olan kardeşe sahip bireylerin sosyo-psikolojik durumları incelendiği görülmüştür (Ahmetoğlu, 2004; Onat-Zoylan, 2005; Yıldırım, 2005; Sanıyaman, 2023). Bireylerin genellikle yaşlanan ebeveynler, kendi çocukları, kariyer sorumlulukları ve kişisel dönüşümler gibi çoklu yaşam talepleriyle karşılaştığı orta yaş dönemine dair görece sınırlı bilgi bulunmaktadır (Myers ve Bryant, 2008; Spitze ve Trent, 2006).

Pehlivan (2017), genellikle makro düzlemde bir kurum olarak incelenen ailenin, mikro düzlemde yakın insan ilişkileriyle örülü bir etkileşim ağı ve öznel deneyim alanı olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olabileceğini ifade ederken, Aytaç (2012) ailenin ilişkisel yapısının onu oluşturan bağların, yani ebeveyn-çocuk, eşler arası ve kardeşler arası ilişkilerin biçimlerinin önemini ortaya koyduğunu vurgular.

Mauthner (2005) kardeş olma deneyiminin, aile yaşamı üzerine yapılan sosyal araştırmalarda büyük ölçüde yer almadığını belirtmektedir. Sitzler (2017) ise araştırmalarda ebeveynlerin kardeşlik dinamiklerinin, çocukları arasında yaşanan çatışmaları ve ilişkileri üzerinde neden daha derinlemesine incelenmediği konusunun tartışmalı olduğunu

vurgulamaktadır. Bunun bir nedeni olarak, araştırmacıların da kardeşlerinden çekmiş veya kardeşlerine çektirmiş kişiler olabildiğinden kardeşlik ilişkilerini göz ardı etme eğiliminde olabileceklerini ifade etmektedir. Jensen ve diğerleri (2021) ise ele aldıkları niceliksel araştırmada, orta yaş ve ileri yaşam dönem dönemlerinde kardeşler arasında sosyal karşılaştırma süreçlerine dair bir çalışma olmadığını belirtmektedir.

Kardeşlik araştırmacıları, bu alanda çalışmanın oldukça zor ve karmaşık olduğunu belirtmişlerdir. Bank ve Kahn (1982) kardeşlik ilişkilerinin duygusal ve büyük ölçüde irrasyonel alanında, haritası olmayan yabancı bir ülkedeymişiz gibi hissettiklerini; Greif (2016) ise araştırmada kaç kardeşle görüşüleceği, aile içi konumunu düşündüğümüzde kardeşin büyük, ortanca veya küçük mü olduğunun işleri karmaşıklatacağını belirterek tek bir kardeşle görüşmeyi tercih ettiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda kardeşler arası ilişkiler alanında çalışmanın bir tür bataklık hissine neden olduğunu da vurgulamıştır.

Bu bağlamda, bireylerin sosyal etkileşimlerinde kardeşlerin önemli bir kimlik belirleyici olarak konumlanması, kardeşlik olgusunun gündelik hayattaki görünürlüğünü ve bu konudaki araştırma ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Sosyal hayatta bireyler, etkileşim kurdukları kişilere kendilerini tanıtırırken, nereli oldukları, hangi kökene ait oldukları, ebeveynlerinin meslekleri, kaç kardeş oldukları ya da kaçınıcı çocuk olduklarına dair sorularla muhatap olabilmektedir. Bu noktada kim olduğumuzun belirleyicilerinden biri de kardeşlerimizdir (Davies, 2015).

Dolayısıyla orta yaşlı bireyler için kardeş kavramının anlamı, geleneksel toplum dinamikleriyle post modern çeşitliliği içeren ilişki toplumsal bağlamla birlikte şekillenmiştir denilebilir. Bu araştırma söz konusu ilişkiselliği, orta yaş dönemindeki kişilerin bakış açısı üzerinden incelemeyi ve anlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, araştırmada 1965-1985 yılları arasında doğan bireylerin kardeşlik hakkındaki algıları, değerleri ve normları incelenmiş ve bunların, başta tarihsel süreçler olmak üzere toplumsal, siyasi ve ailevi değişimlerden önemli ölçüde etkilendiği görülmüştür.

Kardeşlik ilişkileri, birey, aile, akrabalar ve toplumun etkileşimiyle şekillenen yaşam boyu dönüşen bir dinamiğe sahiptir. Gittins'in (2011) de ifade ettiği gibi ilişkiler evrensel olmakla birlikte biçimleri değişkendir: kabul görebilir, değiştirilebilir veya reddedebilir bir dinamiğe sahiptir. Bu bağlamda orta yaşlı yetişkin bireyler, genellikle kardeşleriyle sosyal desteğe dayalı ilişkiler yürütmekte, çeşitli konularda çatışma ve anlaşmazlık yaşayabilmekte, yaşamda deneyimlenen olaylar, dönüm noktaları ve üçüncü kişilerin etkisiyle birbirlerine hem daha fazla bağlanabilme hem de yabancılaşabilmektedir. Dolayısıyla kardeşlik ilişkisi, yalnızca

biyolojik bağlarla sınırlı kalmayan, bireylerin kimlik ve benlikleri üzerinde önemli etkiler yaratan karmaşık bir ilişkidir (Davies, 2023).

Kardeşlik bağının destek, dayanışma ve güvenden, çatışma, anlaşmazlık güvensizlik, yabancılaşma, kıskançlık ve rekabet deneyimlerine kadar uzanan farklı ilişkisel ve duygusal boyutları hem kişisel deneyim ve algıları hem de ailevi-toplumsal yapılar içindeki konumlanmayı anlamada anahtar bir rol oynamaktadır. Kardeşlik; tam da bu bahsettiğimiz duygusal ve ilişkisel deneyimlerle iç içe geçmiş, zamanla dönüşen bir şekilde karmaşık bir olgudur. Bu bağlamda özellikle Türkiye gibi geniş akrabalık ağlarının sınırlarının esnese de tamamen kopmadığı bir toplumda, kardeşliğin algılanma ve deneyimlenme biçimini anlamak için kardeşlik kimliğinin nasıl bir aile atmosferinde şekillendiği, kök aile içi konum ve ebeveyn tutumları algıları, toplumsal, kültürel, dini normlar ve değerlerin nesiller boyu nasıl aktarıldığı, üçüncü kişilerin (diğer kardeşler, eşler, yeğenler, ebeveyn ve akrabalar) rolü, kritik yaşam olaylarının ilişkileri nasıl dönüştürdüğünün ve kardeşliğin nihai boyutta sürdürülüyor mu yoksa kopuyor mu olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu araştırma, kardeşlik bağının zaman içinde yalnızca doğum sırasındaki konumla ve atfedilen bir kimlik olmanın çok ötesinde; algıları, deneyimleri, karşılıklı etkileşimleri, yaşam akışında meydana gelen dönüm noktaları, toplumsal değişimler, bireysel tercihler ve üçüncü kişilerin etkileşimiyle nasıl şekillendiğini incelemektedir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada, orta yaşlı yetişkin bireylerin kardeşlik deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları, kardeşliğin karmaşık, değişen ve çeşitlilik içeren doğası, nitel bir yaklaşımla ve tematik analiz yöntemiyle derinlemesine ele alınmaktadır. Katılımcı grubundaki orta yaşlı bireylerin kardeşliği ve kardeşlerini, aile içi konum ve rollerini, her bir kardeşine olan yakınlık ve uzaklığı (fiziksel ve duygusal) nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra nasıl bir ailede büyüdüğü, aile içi kriz ve çatışmaların ilişkilerini nasıl etkilediği, kardeşleriyle hangi konularda birbirlerini destekleyip hangi konularda çatıştıkları, kardeşleriyle ilişkilerinde kıskançlık ve rekabeti nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıkları, kardeşlerine olan güvene dayalı deneyimleri de incelenmiştir. Ayrıca ebeveyn ve akrabalarının (yenge, enişte, yeğen ve bahsedilen diğer ötekiler) kardeş ilişkilerini nasıl etkilediği, ebeveyn veya kardeşlerinden birinin vefatı sonrası ilişkilerindeki değişimlerin neler olduğu, kardeşleriyle gündelik deneyimlerini (görüşme ve ortak aktiviteler) nasıl anlamlandırdıkları, kardeşleriyle ilişkilerini sürdürüp sürdürmeme nedenlerini kendi bakış açılarıyla anlamaya yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, orta yaş yetişkinliklerin kardeşlik algılarına, deneyimlerine ve ilişkilerine odaklanan fenomenolojik bir çalışma olarak Türkiye bağlamındaki literatüre yeni bir katkı

olarak ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın önemi, sadece odaklandığı konu ve dönemden değil, aynı zamanda benimsediği nitel ve sosyolojik perspektiften de kaynaklanmaktadır. Kardeşlik ilişkilerini sayılara veya önceden belirlenmiş kategorilere indirgemek yerine nitel yaklaşımla katılımcıların deneyimlerine, bu deneyimlere yükledikleri anlamlara, duygulara, ilişki içindeki müzakerelere ve yaşadıkları ikilemlere derinlemesine nüfuz etme olanağı tanınmıştır. Sosyolojik perspektif ise, bu bireysel deneyimleri daha geniş toplumsal yapılar, kültürel normlar, bireysel ve sosyal beklentiler, sosyal ağlar ve güç ilişkileri bağlamında konumlandırarak analiz etmeyi mümkün kılmıştır.

Dolayısıyla bu çalışma, orta yaş kardeşlik ilişkilerinin sadece bireysel ve psikolojik bağlamla ilişkilendirilebilecek bir olgu olmadığını, aynı zamanda içinde yaşanılan toplumun ve ailenin değerlerini, çatışmalarını ve değişimlerini yansıtan karmaşık bir sosyal fenomen olduğunu ortaya koyarak konuya ilişkin mevcut literatüre özgün ve derinlikli bir katkı sunmaktadır. Bu çalışmada fenomenolojik desenin kullanılma amacı, katılımcıların kendi ifadeleriyle duyguları, düşünceleri ve deneyimlerini kapsamlı bir şekilde anlamaya imkân tanımasından ve olgunun özünü ortaya çıkarmak amacıyla yol gösterici olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın ana kuramsal arka planını ise sembolik etkileşimci perspektif ve yaşam akışı perspektifleri oluşturmaktadır. Bu kuramların seçilmesinin gerekçesi ise bireylerin kardeşlik algılarını ve deneyimlerini kendi bakış açılarıyla anlamlandırmaları nedeniyle *sembolik etkileşimci perspektif*; kardeşlik olgusunun zamansal, tarihsel, dönüm noktaları, aile üyeleriyle bağlantılı hayatları ve ilişkisel bağlamıyla ele almak içinde *yaşam akışı (life-course) perspektifinin* uygun olmasıdır. Bedford (1989) kardeşlik ilişkilerinde genellikle davranışlara odaklanıldığı için sembolik ilişkilerin nasıl inceleneceği hakkında çok az şey bilindiğini de belirtir. Özellikle kentleşme, göç, değişen roller ve bireyselleşme gibi dinamiklerle bağların sürekli yeniden şekillendiği bir toplumsal bağlamda, orta yaşta kardeşlerin bu karmaşık süreçleri nasıl deneyimlediğini, ilişkilerini nasıl sürdürdüğünü veya dönüştürdüğünü anlamak hem aile ve kardeşlik çalışmaları hem de yaşam akışı araştırmaları açısından önemli bir bilgi boşluğunu dolduracağı düşünülmektedir. Bu bağlamda iki ana kuramın entegrasyonu ve analiz sürecinde devreye giren yardımcı mercekler konuyu kapsamlı ele almaya olanak sağlamıştır.

Bu tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın kavramsal ve kuramsal arka planını daha iyi anlayabilmek adına, ilgili literatür bilgilerine dayalı genel çerçeveyi içermektedir. Bu bölümde; kardeş ve kardeşlik kavramının çeşitliliğini görünür kılmak için *kardeşlik kavramı: çeşitlilikler ve kültürel/toplumsal temsiller*, kardeşlik ilişkisinin karmaşık ve değişen doğası başlığı altında kardeşlik ilişkilerinde ilişkisel ve duygusal bağlam; kardeşlik

bağları, destek, dayanışma, çatışma, rekabet, kıskançlık ve yabancılaşma kavramları ekseninde kuramsal ve kavramsal bir zeminde aktarılmıştır. Özellikle kardeşlik ilişkilerinin doğumla birlikte bir aile ve akrabalık ağına dahil olma yoluyla oluştuğu düşünüldüğünde *aile ve akrabalık bağlamında kardeşlik* başlığına yer vermek uygun görülmüştür. Öte yandan, aynı dönemde yaşayan bireylerin savaş, göç, darbe, toplumsal değişimler, küreselleşme gibi siyasi ve toplumsal olaylardan etkilenebileceği düşüncesiyle *1950'den günümüze aile ve kardeşlik ilişkilerinin dönüşümü* başlığına yer verilmiştir. Bu çalışmanın ana eksenini olmasa da *kardeşlik ilişkilerinin hukuki boyutuna* dair kısa bir arka plan bilgisi verilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yerli ve yabancı literatürde ele alınan çeşitli çalışmalar tanıtılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde *araştırmanın metodolojisine* yer verilmiştir. Bu çalışmada, orta yaşlı bireylerin kardeşlik ilişkileri nitel araştırma yaklaşımıyla incelenmiştir. Araştırmanın epistemolojik temeli, her bir katılımcının kardeşlik deneyiminin benzersiz ve öznel olduğunu kabul eden yorumsamacı paradigmaya dayanmaktadır. Çalışmaya katılan 14 orta yaşlı bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kardeşlik ilişkilerine dair detaylı anlatıları elde edilmiştir. Bu süreçte, katılımcıların ifadelerine ve deneyimlerine odaklanılarak anlamlı ve veriyle uyumlu kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra tematik analiz yapılarak, kardeşlik deneyimlerindeki benzerlikler, farklılıklar, zıtlıklar ve örtüşen temalar bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. Bu yaklaşım kardeşlik ilişkilerinin çok yönlü doğasını ve bireyler üzerindeki farklılaşan etkilerini anlamaya olanak sağlamıştır. Bu sayede her bir katılımcının sesine ve deneyimine odaklanılarak kardeşlik ilişkilerinin zenginliğini ve karmaşıklığını derinlemesine anlama fırsatı yakalanmıştır. Araştırmanın yöntemine dair detaylı bilgi, *araştırmanın metodolojisi* başlıklı ikinci bölümde aktarılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümü bulguları ve araştırmacının analitik yorumlarını içermektedir. Bulgular dört tema altında kategorize edilmiştir. Bunlar; (i) *kardeşlik kimliğinin inşası: birey, aile ve toplum etkileşimi* (ii) *duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler* (iii) *yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik* ve (iv) *ilişkinin geleceği: süreklilik mi kopuş mu?* temalarıdır. Bulgularda kardeşlik bağlarının ve ilişkilerinin çeşitliliğine, yaşam boyu değişen ve müzakere edilen bir olgu olduğuna, üçüncü kişilerin ilişkileri dönüştürücü etkilerine dikkat çekilmiştir. Detaylı bulgular *araştırmanın bulguları* başlıklı üçüncü bölümde aktarılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümü bulguların tartışılmasını içermektedir. Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular temalar halinde analiz edilmiş, kuramsal perspektifler ve ilgili çalışmalar özelinde tartışılmıştır. Orta yaş aralığında görüşülen bireylerin kardeşlik ilişkilerini anlamlandırırken tek bir kuramsal yaklaşıma bağlı kalınmamış; verilerin ortaya çıkardığı çeşitliliği açıklayabilmek için sosyoloji ve psikolojinin farklı alt disiplinlerinden kavram ve

kuramlara başvurulmuştur. Bununla birlikte, bulguların yorumlanmasında yalnızca mevcut kuramların izinden gidilmemiş, verilerin bağlamsal özellikleri dikkate alınarak yeni kavramsal açılımlar yapılmıştır. Bu çoğulcu yaklaşım, araştırmacının veriye uyum sağlayan, katılımcı deneyimlerini merkezde tutan ve teorik esneklikten yana duran pozisyonunu yansıtmaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde ise araştırmanın problemlerine dair genel sonuçlar verilerek gelecek araştırmacılara, uygulayıcılara ve politika yapıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

Aile sosyolojisi literatüründe kardeşlik ve kardeşler arası ilişkilerin yeterince ilgi görmemesi ve kardeş odaklı bilgilerin sınırlı olması, çalışmanın genel çerçevesini oluşturmada zorluklara neden olmuştur. Ancak bu zorluk giriş bölümünde de belirtildiği üzere çalışmamızın nitel araştırma metodolojisiyle ele alınmış olması nedeniyle kavramsal ve kuramsal arka planı katı tek bir kuramsal yaklaşımdan hareket etmeme esnekliğini (Hughes, 1984) bize tanımasıyla kolaylaştırmıştır. Bu arka plan bilgileri kardeşlik olgusunun literatürdeki konumunu anlamaya hem de çalışmamızın nitel bulguların yorumlanması ve anlamlandırılması için bir zemin oluşturacaktır.

1.1. Kardeşlik Kavramı: Çeşitlilikler ve Kültürel/ Toplumsal Temsiller

Kardeş kavramına dair biyolojik, sosyolojik, antropolojik, psikolojik ve dini-kültürel olarak çeşitli tanımları bulunmaktadır. Eski Türkçede kullanılan “*aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı, karındaş*” (Kaşgarlı Mahmut, 2014, s. 175; Türk Dil Kurumu, t.y.) kelimesinin yerini zamanla *kardaş* kelimesi almıştır. Günümüz Türkçesindeyse genellikle *kardeş* şeklinde telaffuz edilmektedir. Kardeşlik kavramı sözlüklerde “*yakınlık, sevgi, dostluk*”, “*kardeş olma durumu, kardeşçe davranış*”, “*adı bilinmeyen kişilere söylenen hitap sözcüğü*” “*ortak değerlere sahip kimse*” gibi anlamlara da gelmektedir (Ayverdi, 2005; Yeşilyurt, 2012, s. 5).

Bunun yanı sıra kardeşlik; aynı millete ve sülâleye mensup olma, aynı inanç ve değerleri, ideolojileri paylaşma gibi ortak özellik ve benzerlikleri olan kişi veya gruplar arasındaki dayanışma ve beraberlik ruhunu da ifade etmektedir (Çağrı, 2001, s. 485). Bu bağlamda bireyin yaşam boyunca tesis ettiği ilişkiler ve bu ilişkilerde yer alan sosyo-duygusal etkileşimleri ve bağları, biyolojik bağlardan kuvvetli olabilmektedir. Bu nedenle de kimin kardeş olduğu sorusu biyolojik ve genelleştirilen bir tanımla ele alınmamaktadır. Kardeşin kim olduğu ve kardeşlik ilişkilerinin kültürel, sosyal ve süreçler üzerinden tekrar tanımlanması gerekmektedir (Kale vd., 2021, s. 149).

Bu bağlamda kardeşlik çeşitlerinden biri olan üvey kardeşlik, “*anaları ve babaları ayrı olan kardeşlerden her biri*” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Ganong ve Coleman (2017) üvey kardeşliği (*step-siblings*) üç şekilde incelemişlerdir. Bunlar; biyolojik olarak sahip oldukları ebeveynleriyle yaşayanlar, biyolojik ebeveynlerinden biri ve onlarla yaşayan yabancılarla yaşayanlar ve ebeveynlerin önceki birlikteliklerinden olan ancak birlikte

yaşamayan kardeşlerdir. Tüm bu bilgiler ışığında üvey kardeşleri, anne ve babalarının yalnızca evlenmeleri dolayısıyla birbirine akraba olan, aralarında kan bağı bulunmayan kişiler olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Üvey kardeş kavramıyla sıklıkla karıştırılan yarı kardeşlik (*half-sibling*) kavramıysa (Oliver-Blackburn, 2024) ebeveynlerin ikinci evliliklerinden dünyaya gelen, yalnızca tek bir ebeveyni paylaşan kardeşlerdir (Sanner vd., 2018). Bu kardeşler; aynı babaya farklı annelere veya aynı anneye farklı babalara sahip olabilmektedirler. Bu kavram yerli literatürde ise *anayanlı ve babayanlı kardeşlik* olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2022). Bu bağlamda yarı kardeşler ve üvey kardeşler; ebeveynlerin yeniden evlenmesi sonucu inşa edilen kardeş ilişkilerinin yetişkinlikte nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemlidir.

Kardeş tanımları bu şekildeyken, *ağabey (abi)* ve *abla* kavramları ise bireyin kendinden yaşça büyük kız ve erkek kardeşlerine yönelik kullanılan hitap sözcüğüdür. Abla ve ağabey olmak ailedeki doğum sırasına, aile içi hiyerarşi ve otoriteye de işaret edebilmektedir. Bu bağlamda Özbay (1984) hiyerarşik düzene sahip ailelerde bireylerin, yaş ve cinsiyetlerine göre belli rolleri yerine getirdiklerini, aile içinde farklı statülerde bulunduklarını belirtmektedir.

Kardeşlik kavramının tanımı sadece biyolojik bağla sınırlı kalmaz; toplum, kan bağının idealize edilmiş özelliklerini *ahiret kardeşliği*, *kan kardeşliği*, *sınıf arkadaşlığı* gibi seçilmiş ilişkilere de atfedebilmektedir. Akrabalık rollerine benzer roller üzerine inşa edilen, bireyler arasındaki dayanışmayı kurumsallaştıran kan kardeşliği, ahiret kardeşliği, arkadaşlık gibi sanal akrabalık bağları da kardeşlerin alternatifleri olarak görülmektedir. Bu sayede bireyler sosyal sermayelerini artırabilmektedir (Yaşaroğlu, 2001; Tunç, 2021, s. 440). Bu tarz bağlanmaların sonradan kazanıldıklarını belirten Tezcan (1982) ise bu ilişkilerin, sözleşmeye dayalı olduğunu ve mevcut olan dostluk ilişkilerini kurumsallaştırma yoluyla kişilere güç ve destek sağladıklarını vurgulamaktadır (s. 117). Aynı zamanda bu ilişkiler kardeşlik olgusunun sosyal, dini ve kültürel çeşitliliğini de göstermektedir (Ekici, 2019, s. 490).

Nelson (2013) ise kan bağına dayalı olmadan seçilen aile benzeri ilişkilere dair kavram karmaşası olduğunu, sanal akrabalık (*fictive kinship*), gönüllü akrabalık (*voluntary kin*), seçilmiş aile (*chosen family*) terimlerinin çoğu zaman birbiri yerine kullanılmalarını eleştirmektedir. Aynı kurumda uzun süre birlikte yaşayan kişilerin ise durumsal bir akrabalık (*situational kin*) ilişkileri kurabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda bireyler modern kent yaşamında ötekilerle ilişkilerini daha sık yaşayabilmekte bu nedenle de kan bağı olan öz kardeşliğin yerini kan kardeşliği, dostluk, arkadaşlık, kurum arkadaşlığı gibi ilişkiler alabilmektedir.

Kardeşlik ilişkileri, sadece bireyler arası ilişkilerden ibaret olmayıp aynı zamanda toplumsal değerler, kültürel miras ve ahlaki beklentilerle şekillenmektedir. Bu bağlamda atasözleri ve deyimler, toplumun yüzyıllar boyunca edindiği gözlem ve deneyimlerin ortak duygu ve düşüncelerin kısa, özlü ve kalıplaşmış ifadeleridir (Korkmaz, 2007). Kültürün yansıması olarak kabul edilen bu sözlü miras, hem toplumların çeşitli konulardaki algı ve değerlerini yansıtmakta hem de tarihsel süreçte bireylerce benimsenip sonraki nesillere aktarılmaktadır (Ercan, 2014, s.16).

Kardeşlik bağlarının kültürel temsilleri de özellikle atasözlerinde açıkça görülmektedir. “*Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış*”, “*kardeş kardeşi bıçaklar, yine de kanı kokmaz*”, “*kötü tarlanın verdiği, yiğit kardeş vermez.*”, “*kardeşin varsa sırtın yere gelmez*”, “*iki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış*”, “*kulaktan burun yakın, kardeşten karın yakın.*”, “*kardeşim olsun da kanlım olsun*”, “*kardeşi olmayan garip olur*” gibi atasözleri, kardeşlikte çatışma ve kıskançlıkların varlığına rağmen dayanışmanın kaçınılmazlığına dikkat çekmektedir. Buna karşılık, “*kardeş kardeşe miras düşmanı olur*” gibi atasözlerinde ise ilişkilerin gerilim boyutuna işaret edilmektedir. Dolayısıyla atasözleri kardeşlik bağlarını yalnızca idealize etmekle kalmaz; bu ilişkilerdeki çelişkileri, güç dengelerini ve toplumsal normların şekillendirici rolünü de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kardeşlikle ilgili atasözlerinden bazıları şu şekildedir:

- Kardeşim ağa, avradı hatın, almaz beni kulluğa satın.
- Allah kardeşi kardeş, keselerini ayrı yaratmış.
- Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.
- Tarlayı taşlı, kızı kardeşli yerden almalı.
- Kardeşçe taksim/ Kardeş payı
- Anadan doğmayan kardeş sayılmaz.
- Dost kazan, anan düşman doğurur.
- Kardeşin büyüğü baba, küçüğü evlat sayılır.
- Kardeş kardeşi satmaz (Güngör Ergen, 1999; Türk Dil Kurumu, t.y.).

Bu nedenle, sözlü kültür olarak kabul edilen atasözleri ve deyimlerin kardeşlik ilişkilerini anlamak için önemli kaynaklar olduğu ifade edilebilmektedir. Öte yandan kardeşlik, sosyolojik düşünce içinde çoğu zaman ihmal edilse de edebiyat, sinema ve dini/mitolojik anlatılarda önemli bir yer teşkil etmektedir. Roman, film ve dizilerde kardeşlik bağları genellikle sevgi, kıskançlık ya da rekabet üzerinden kurgulanmaktadır (Davies, 2023).

Bu noktada kardeşlikle ilgili çoğu kaynağın ilk referanslarından biri olan mitolojik ve dini kaynaklardan da bahsetmek gerekmektedir. Habil ile Kabil, Hz. Yusuf ve kardeşleri, Osiris

ve Typhon gibi anlatılar, kardeşler arası rekabetin ve kıskançlığın dramatik boyutlarını gözler önüne sererken; Castor ve Pollux gibi örnekler kardeş bağlılığını ölümsüzleştiren yönleriyle dikkat çekmektedir. Bu anlatılar; öz kardeşler, üvey kardeşler arasında geçtiği gibi bazen de süt kardeş ve kan kardeşler arasında geçmektedir (Kaplan, 2016; Samurçay, 1982). İnsanlık tarihinin en eski anlatısı olarak bilinen Habil ve Kabil, ilk doğan kardeşlerdir ve aralarındaki ilişki kutsal metinlerde yer almıştır. Kardeşler arasındaki ilk ciddi çatışmayı ve haksız yere kan dökmeyi sembolize etmektedir. Kabil'in bu eylemi, nefesine yenilmesinin ve kardeşlik hukukuna riayet etmemesinin, Habil ise masumiyetin, sabır ve metanetin sembolü olarak görülmüştür. Bu kıssa, kardeşler arasındaki kıskançlık, haset ve rekabetin nereye varabileceğini gözler önüne sermekte ve insanlara kardeşlik ilişkilerinin önemine dikkat çekmektedir (Harman, 1996). Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişkide ise önce kıskançlık ve haset yüzünden Hz. Yusuf'a karşı komplolar kuran kardeşleri, daha sonra pişmanlık duyarak bağışlanma dilemişlerdir. Bu kıssalar kardeşler arasındaki kırgınlıkların, pişmanlık ve af yoluyla aşılabileceğini de göstermektedir. Benzer şekilde Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* ya da Kazancakis'in *Kardeş Kavgası* eserleri, kardeşlik ilişkilerinin sevgi, rekabet ve çatışma boyutlarını edebi düzlemde yansıtmaktadır. Bu örnekler, kardeşlik olgusunun hem kırılganlık hem de dayanışma ekseninde insanlık tarihinin en eski anlatılarından modern kültürel üretimlere kadar uzanan sürekliliğini göstermektedir (Keskinöz-Bilen, 2014; Harman, 1996; Davies, 2023).

1.2. Kardeşlik ve Kimlik: Atfedilen Statü ve Gönüllülük

Kardeşlik, genellikle bireyin hayatında kazançtan ziyade aileye dayalı zorunlu rollerden biri olarak tanımlanarak, doğuştan veya evlat edinilme durumunda yasal işlemle kazanılan bir statü olarak görülmektedir. Dolayısıyla belirli şartlar altında aktif kardeşlik ilişkisi bitirilebilse de kardeşlik statüsü sonlandırılmamaktadır. Bunun nedeni, ayrılan kardeşler arasında da devam eden bir bağın var olmasından kaynaklanmaktadır (Cicirelli, 1995).

Bu bağlamda kimlik; bireyi diğer insanlardan ayıran ve farklı kılan olguları ifade eden bir kavram olarak tanımlanmakta, bilhassa dini ve ideolojik mensubiyet, toplumsal, sosyal ve cinsiyet gibi aidiyet temelli referanslarla şekillenmektedir (Weeks, 1998). Bireyin kimliği ait olduğu toplumun, bölgenin ve ailenin izini taşıyan konumunu tanımlamaktadır. Bu bağlamda bireyin kendini nereye ait hissettiği ve diğerlerinden nasıl farklılaştığı kimliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla *ben kimim?* Sorusu kadar, *ben kim değilim?* Sorusu da kimliğin öteki üzerinden inşasında belirleyici ve önemli olmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllarda kimliğin bireye

yüklenen zorunlu bir etiket değil, onun tarafından inşa edilmesi gerektiği düşüncesi önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Bilgin, 2007; akt. Bayraktar-Karahan, 2023). Bu anlamda sosyal kimlik; bireylerin sosyal durumları, kim oldukları ve başkalarıyla nasıl ilişki kurduklarına göre algıladıkları fikridir. İnsanların bir duruma bakış açıları, çevrelerindeki gruplardan, bu grupların içindeki ve dışındaki diğer insanlara bakış açılarından etkilenmektedir (Tajfel, 1981). Connolly'ye (1995) göre kimlik, seçip istediğimiz veya razı olduğumuz şeylerden ziyade, kim olduğumuz ve insanlar tarafından nasıl tanındığımızla ilişkilidir. Dolayısıyla kimlik, *benliğin* nasıl tanımlandığına ve başkalarıyla bağlantılı olarak nasıl kategorize edildiğini vurgulamaktadır (Li vd., 1995).

Lucey (2010) bireyin kendini ve dünyayı anlamlandırmasında en etkili bağlamın aile ve aile benzeri gruplar olduğunu belirtir. Aile içinde bireyler; aidiyet, bağımsızlık, sevgi, nefret, kararsızlık gibi temel duyguları deneyimlemekte ve benlik gelişimi bu bağlamda şekillenmektedir. Dolayısıyla kardeş sahibi olmak; bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini etkileyen, kimliğinin ve benlik algısının şekillenmesinde önemli rol oynayan temel bir yaşam deneyimi olarak kabul edilmelidir (Edwards vd., 2006). Bu bağlamda Davidoff (2012) kardeşler arasındaki ilişkinin birlikte yaşama, birbirine ayna olarak özdeşleşme ve farklılaşma, başkalarıyla kendini anlamlandırma gibi çok temel kişiler arası etkileşim fırsatlarının yanı sıra güven ve kimlik inşa sürecini barındırdığına dikkat çeker. Dünya mitolojilerine referans vererek kardeşlik bağlarının ortak yaşam, eşitlik ve ikizini arayan ruhun bütünleşme ihtiyacını temsil eden arketip olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla kardeşler, birbirlerini tanımladıkları kişisel alışverişler yoluyla kimlik gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Bank ve Kahn, 1997).

Kardeşsiz olmak da beraberinde çeşitli kültürel kalıp taşıyan ve kişinin benlik algısı ve aile hayatı ve ilişkileri içinde üstlendiği roller açısından çok önemli olabilen *tek çocuk kimliğine* de katkıda bulunmaktadır. Ancak bireyler kardeşe sahip olsa dahi tek çocuk olarak hissedebilmektedir (Davies, 2023). Kardeş ilişkilerinin süreklilik arz eden, ebeveyn-çocuk ilişkisine benzer yönü bulursa da güç dengesi bakımından ele alındığında arkadaşlık ilişkisine daha yakın bir ilişki olarak ifade edildiği gibi (Floyd ve Parks, 1995; Hortaçsu, 2003, s.59) bazı çalışmalarda gönüllü bir arkadaşlıktan farklı olarak mecburi bir bağı içerdiği ve kardeşler arası ilişkide birçok dinamiğin var olduğu belirtilmektedir (Martin vd., 2005; Kiselica ve Morrill-Richards, 2007). Ülkemizde çoğu kişinin en az bir kardeşi olduğu için kardeş ilişkisi kadar yaygın olan çok az ilişkinin var olduğu bir gerçektir. Kişinin yaşamındaki en uzun süreli ilişkilerden biri olması dolayısıyla kardeşler arasında yaşanan deneyimler, bireyin karakterinin oluşmasında oldukça etkilidir. Kardeşlerin doğumlarından, ergenliklerine kadar çoğu zaman

aynı mekânda yaşadıkları düşünüldüğünde, kardeşler arası etkileşimin de önemi anlaşılmaktadır (Yıldız, 2020, s. 77).

1.3. Kardeşlik İlişkisinin Karmaşık ve Değişken Doğası

Kardeşlik fenomeni, sanıldığı kadar kesin sınırlarla çevrili değildir (Sitzler, 2017). Kardeş ilişkileri çocuklukta aile yaşamına bağlı olmakla birlikte yaşamın her döneminde aileler kadar çeşitlilik göstermektedir (Gulløv ve Wentzel Winther, 2021, s. 302). Bireylerin kardeşleri hakkında anlatacağı şeyler, bir başkası için asla geçerli olmasa da edinilen tecrübelerde sık sık benzerliklere rastlanmaktadır (Sitzler, 2017, s. 20). Cicirelli (1985b) kardeşlik ilişkisini birbirlerine karşı bilgi, tutum, inanç, algı ve duygularını paylaşan iki veya daha fazla kişi arasında meydana gelen fiziksel, sözlü ve sözsüz iletişim de dahil olmak üzere tüm etkileşimler olarak tanımlamaktadır.

Smart (2007) ise ilişkilerin, *günlük yaşamın gelişimi için bir bağlam* oluşturabileceğini vurgulayarak; duyguları, hafızayı, biyografiyi ve hayal gücünü sentezleyerek, zaman ve mekân aşan ilişkiler ağlarına nasıl gömülü olduğunu göstermektedir. Ona göre insanların günlük yaşamlarını inşa ederken neye önem verdikleri önemlidir. Bireyleri tarih, gelenek, biyografi ve ilişkiler içindeki yerinden çıkarmadan eylemliliğini kabul etmektedir. Bu, kardeş ilişkilerini diğer ilişkiler ve bağlamlarla iç içe geçmiş olarak düşünebileceğimiz anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda hiçbir kardeş ilişkisi birbirinin aynısı olmamakla beraber, her bir kardeşle deneyim de farklılıklar içerebilmektedir. Kardeşler üzerine yapılan araştırmaların çoğu bu ilişkileri hem kalıcı hem de çoğunlukla destekleyici olarak tanımlamaktadır. Kardeş ilişkisi, bir kardeşin kardeşine karşı sevgi ve hoşlanma duygularını ifade edebildiği aynı zamanda saldırgan davranışlar, rekabet ve çekişme içinde olduğu karmaşık bir ilişki dinamiği olarak tanımlanabilmektedir (Rittenour vd., 2007; Connidis, 1992). Birbirleri için hem model olabilen hem de sosyal çevreyle etkileşimlerde sosyal destek kaynağı olan kardeşler arkadaş, sırdaş, koruyucusu olarak görülebilmektedir. Aynı zamanda kardeşlik ilişkilerinde rekabet, şiddet, çatışma, düşmanlık ve sözlü saldırganlık gibi dinamikler de gözlemlenebilmektedir (Cicirelli, 1995; Ross ve Milgram, 1982; Van-Volkom vd., 2011; Yiğen, 2005).

Benzer şekilde Witte ve diğerleri (2020) kardeş ilişkisinin uyumlu, mesafeli, duygusal olarak yoğun ve düşmanca şeklinde dört örüntüyle tanımlanabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla kardeşlik, *zarar verici ilişkilerden biri* (Hardy, 2001) olabilmekte, kardeşler arası etkileşimler hem bir risk hem de duygusal, davranışsal gelişim ve ilişkinin sürdürülmesi için koruyucu bir unsur olabilmektedir (Dirks vd., 2015). Kardeş ilişkisinin sonlanması ve kardeş

yabancılaşması durumunda ise bu durum kardeşler arasındaki zorunlu kan bağı beklentileriyle çelişebilmektedir (Allan, 1977).

Davies (2023), kardeşlerarası ilişkisel karmaşıklığın, görünüşte çelişkili kardeş ilişkilerinin bağlamsal bir anlayışını geliştirmenin önemini ortaya koyduğunu ifade eder. Bu durumun kardeş ilişkilerinde *yakınlığın* ne anlama geldiğine dair kabul görmüş fikirleri sorgulamamıza yardımcı olabileceğini, orada olmayı karakterize eden arka plan desteğinin, Giddens'in (2014) saf ilişkisini karakterize eden yakın ilişki tanımlarını çatışma ve ikircikliği de kapsayacak şekilde genişletebileceğimizi vurgular. Descartes (2007) kardeş desteğinde denge sağlanmadığında eşitlikçi kardeş ilişkilerinin bir dezavantaj olarak görülebildiğini belirtir. Özellikle bir kardeşin muhtaçlığına bağlı güç dengesizliğinin kardeşliğin eşitlikçi doğasını bozduğu, gücü diğerinin bağımsızlığı adına bir kardeşin eline vermesi olarak değerlendirmektedir.

Görüldüğü üzere kardeşlik ilişkileri hassas bir araştırma alanına sahiptir. Kardeş ilişkilerini anlamaya çalışırken büyük oranda duygusal ve mantıksız anlatımlarla karşılaşılabilir (Bank ve Kahn, 1982). Bu karmaşık, ikircikli, içiçe geçmiş, ilişkisel ve duygusal deneyimler *ambivalans* kavramıyla ilişkilendirilmektedir.¹ Hillcoat-Nallétamby ve Phillips (2011) *ambivalans* kavramının aile çalışmaları alanında bir araç olarak kullanılmasının oldukça sınırlı olduğunu, genellikle psikolojik bağlamda ele alındığından sosyolojik araştırmalarda daha az çalışıldığını ifade etmiştir.

Psikolojik ambivalans, aynı kişiye karşı olumlu ve olumsuz duyguları aynı anda hissetmek anlamına gelmektedir (Tighe vd., 2016, s. 824). Duygular sosyolojisi açısından ise bireylerin aynı ilişki bağlamında karşıt duyguları eşzamanlı olarak deneyimlemesini ifade etmektedir (Weigert, 1991, s. 21; akt. Tekin- Babuç, 2018). Sosyolojik ambivalans; bireylerin yaş, cinsiyet, etnik köken ve sosyal sınıfa dayalı güç farklılıkları gibi sosyal yapıların çelişkilerini deneyimlerken, aile üyeleri arasındaki müzakereleri içermektedir. Müzakereler aynı zamanda kişisel eylemleri, yani sosyal yapıların baskılarına rağmen kişinin kendi çıkarları adına hareket etmesini de içerebilmektedir (Connidis, 2003). Bu bağlamda ambivalans büyük ölçüde Merton (1976) tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Ona göre ambivalans; iki kutuplu öznel bir deneyim olmasına rağmen, toplumsal öngörülebilirliği kavramın çatışmalı bir

¹ Bu çalışmada *ambivalans* kavramı, Türkçe akademik literatürde yaygın olarak İngilizce özgün hâliyle kullanılması (bkz.: Tekin-Babuç, 2018) ve Türkçede kavramsal olarak karşılığını tam ifade eden bir terim bulunmaması nedeniyle aynı şekilde kullanılması tercih edilmiştir. Bu bağlamda *çelişki*, *muğlaklık* ve *belirsizlik* gibi ifadelerin *ambivalans* kavramının sosyolojik ve psikolojik derinliğini tam olarak ifade edemeyeceği görülmüştür. Bu çalışmanın verileri bağlamında, kavramın sosyolojik ve psikolojik anlamının korunması amaçlanmıştır.

çağrışımı içerse de toplumun aktörler üzerindeki zıt baskılarının sonucudur.

Bu bağlamda kardeşlikle ilgili yakın dönem çalışmalar, kardeş bağlarında bir ikilem duygusunun giderek daha fazla kabul gördüğünü göstermektedir (Fingerman vd., 2004; Davies, 2023; Greif ve Woolley, 2016). Connidis (2015) hiç kimsenin ikilemden kaçamayacağını ancak bazılarının tercih ettikleri yollarla yönetme şanslarının diğerlerinden daha fazla olduğunu vurgulayarak, ambivalansı bireysel yaşam deneyimleri ve aile ilişkilerindeki farklılıklarla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla her ilişkide olduğu gibi kardeşler arasındaki ilişkinin de dinamik ve etkileşimli bir yapısının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kardeşlik değiştikçe ve geliştikçe, kardeşler arasındaki ilişki de değişmekte ve gelişmektedir (Seltzer vd., 1991). Özellikle bireyler kök ailelerinden ayrılıp eğitim, iş sahibi olma, evden ayrılma, evlenme, boşanma ve çocuk sahibi olma gibi yetişkin rolleri kazandıkça her ilişkide olduğu gibi kardeşlik ilişkileri de dönüşüme uğramaktadır (Tanner, 2005; Conger ve Little, 2010; Cicirelli, 1995; Connidis, 1992).

Gulløv ve Wentzel-Winther (2021) aile ilişkilerinin sabit pozisyonlar ve statik rollerden daha ziyade karşılıklı sosyal ilişkilere ve onları destekleyen eylemlere bağlı olarak geliştiğini, sınıflandırıcı ayrımlar yapmanın katı veya istikrarlı olmadığını belirtmektedir. Kardeşliğin istikrarlı veya kolayca sınırlandırılabilir bir olgu olmadığını belirtmek amacıyla *exchangesibling* kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu anlamda kardeşlerin birden fazla olduğu kardeş gruplarını içeren durumlarda bağlamsal olarak tanımlandıkları ve değişen aile biçimlerinin ve sosyal dinamiklerin belirli kardeş figürasyonlarının etkileşim ve pratiklerini etkilediğine ve ilişkilerin sürekli değiştiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Wentzel-Winther ve diğerleri (2015), kardeşlerin günlük yaşamlarında çatışma ve duygusal yakınlığı bir arada yaşamasını ve sürekli dengelenmesini çatışmalı yakınlık (*conflictual closeness*), pozisyonların yaşam boyu değişmesini ise hareketli/akışkan konumlar (*mobile position*) kavramlarıyla açıklamışlardır.

Riley (1983) ise gizli akraba matrisi (*latent kin matrix*) kavramıyla “*yakın akraba ilişkilerini canlandırma ve güçlendirme potansiyeli sunan, sürekli değişen bir bağlantılar ağı*” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavrama göre aile ilişkileri sürekli değişen ve dönüşen bir özelliğe sahiptir. Bu durum boşanma ve yeniden evlenme, nesiller arası bağların uzaması, coğrafi uzaklık ve ilişkilerin daha gönüllülük esasına dayalı olması nedeniyle aile yapılarındaki çeşitliliğin bir sonucu olarak görülmektedir (Büyükkeçeci ve Çinel, 2024). Öte yandan, kardeşler arası ilişkiler ebeveynlerin kendi deneyimleri ve kardeşlik ilişkilerine yönelik beklentileri tarafından da şekillenebilmektedir. Kardeşlik ilişkileri uzaktan veya sınırların

ötesinde de yaşanabilir. Bu, kardeşlik ilişkilerinin yaşanmışlığının yanı sıra hayal edildiği ve hatırlandığı anlamına da gelmektedir (Davies, 2023).

1.3.1. Kardeşlik İlişkisinde Duygusal ve İlişkisel Kavramlar

Kardeşlik ilişkilerini anlamak için aile üyelerinin nasıl algılandığını, bağ ve ilişki kurduğunu incelemek gerekmektedir. Bu yalnızca aralarındaki bağların kültürel sınıflandırmasının bir yansıması olarak değil, aynı zamanda pratik, maddi ve duygusal yaşantıların bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Aile, günlük hayatta paylaşımda bulunan ve birbirlerine değer veren küçük bir birlikte yaşayan gruptan mı yoksa birbirleriyle az çok iletişim halinde olan çeşitli insanlardan oluşan birkaç haneden mi oluştuğu ilişkiler üzerinde fark yaratabilmektedir. Sadece bireyin deneyimlerini ve duygularını değil, aynı zamanda bir grup kardeş arasında bulunabilecek sosyal yükümlülükleri, alışverişleri, günlük işleri, rutinleri, fırsatları ve sınırlamaları da etkileyebilmektedir (Gulløv ve Wentzel-Winther, 2021). Sitzler (2017) kardeşlere dair anlatıların evrensel bir gerçekliği yansıtmaya da benzer duygusal örüntüleri içerdiğini belirtmektedir (s. 20).

Bericat (2016) sosyolojinin toplumsal olguları açıklamak olduğuna; duyguların da toplumsal olgular kategorisinde değerlendirildiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, duyguların anlamı ve bireyler tarafından nasıl ifade edildiği, yalnızca bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişkiler ağı içerisinde ortaya çıkabilmektedir. Yalnızlık, kıskançlık, nefret gibi pek çok farklı duygu, toplumsal etkileşimlerle örülü geniş bir çerçevede bireyin algı dünyasında anlamlandırılan ve belirli şartlar altında meydana gelen yaşantılardır. Bu anlamda, duyguları anlamak için o duyguyu ortaya çıkaran koşulları ve anlamlandırmaları çözümlemeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda Kemper (1978) olumlu ve olumsuz duyguların temelinde güç ve statü eksikliği ya da fazlalığının yattığına vurgu yapmaktadır. Diğer yandan çoğu duygunun anlamı ve bireyler tarafından algılanışı öznel ilişkisel kalıplarla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla duygular, bireyi harekete geçirme noktasında da önemli bir rol üstlenmektedir.

Kardeşliği ilişkisel bir kavram olarak düşünmek, görünüşte bireysel olan davranışların ve kimliklerin ilişki ağları içinde nasıl yer aldığını görmemize olanak tanımaktadır (Davies, 2023). Bu bölümde kardeşlik bağları, kardeşlik ilişkilerinin duygusal ve etkileşimsel boyutları; destek, dayanışma, güven, çatışma, rekabet ve kıskançlık kavramları ekseninde kuramsal ve kavramsal bir zeminde aktarılacaktır.

1.3.1.1.Kardeşlik Bağları

Kardeşlik bağları, bireyin yaşamındaki en uzun soluklu ve potansiyel olarak en karmaşık ilişkilerden biri olarak kabul edilmektedir (Scharf vd., 2005; Noller, 2005). Bu bağlar, bireyler arasında belirli ilişkilerin ve duyguların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Sayın, 2020). Bu bağlamda kardeş bağının önemi, kardeş gruplarına bağlı olmakla birlikte; aile ortamına, paylaşılan geçmişe, yaşam döngüsündeki aşamalara, değişen ihtiyaç ve şartlara göre de farklılık göstermekte (Witte vd., 2020; Connidis ve Barnett, 2018; Katoch ve Pathania, 2021) bireyin kimlik gelişimi, aidiyet duygusu ve dünyaya bakış açısı üzerinde önemli izler bırakabilmektedir (Bank ve Kahn, 1982).

Kardeş bağları; genellikle biyolojik bir temele dayanmakla birlikte, anlamı ve işlevi sosyal ve kültürel bağlamlar tarafından şekillendirilmektedir (Cicirelli, 1995). Bu bağlamda Gittins (2011) kardeşlik bağlarının öneminin akrabalığın organizasyon türüne bağlı olduğunu ifade eder. Özellikle yetişkinlik döneminde, kardeşlik ilişkileri sadece bir kan bağı olmanın ötesine geçerek duygusal destek, pratik yardım, ortak anıların paylaşımı ve hatta bazen rekabet veya çatışma gibi çok çeşitli dinamikleri barındırabilmektedir (Bedford ve Avioli, 2012; Witte vd., 2020).

Aile içi duygusal bağlar, kişilerin birbirine karşı bağlılığını sağlayarak onları bir arada tutabilmekte ve aidiyet duygusunu pekiştirebilmektedir (Mukba vd., 2023). Kardeşler arasındaki duygusal bağların doğasına odaklanan bağlanma teorisi, kardeşlerin duygusal destek sağlayabileceğini ve yetişkinlikte ve daha sonraki yaşamda yalnızlık duygularını azaltabileceğini öne sürmektedir (Cicirelli, 1989). Connidis (2007) de ele aldığı çalışmasında, çocukluk döneminde kardeşler arasındaki bağlar güçlü olduğunda; ebeveynlerin kardeşler arasında cinsiyet veya kişisel özelliklere dayalı olarak ayırım yapmadıklarında ve yetişkinliklerinde kardeşlerin farklı sosyoekonomik statüye sahip olduklarında, maddi eşitsizliğe rağmen kardeş bağlarının bir sosyal sermaye kaynağı olma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Bağlanma kuramının öncülerinden Bowlby (1973) bağlanmayı, bireylerin kaygılı ya da korkulu olduğu anlarda bir nesne ya da bireyle yakınlık kurması ve iletişim geliştirmesi için duyduğu içgüdüsel bir eğilim olarak tanımlamıştır. Bu görüşe göre yaşamın ilk dönemlerinde birincil bakım sağlayan kişiyle kurulamayan duygusal güven ilişkisi, kardeş ilişkilerine de etki edebilmektedir (Robertson vd., 2014; Van-Volkom, 2006; Whiteman vd., 2011). Sıcak ve olumlu kardeş ilişkileri kurmanın olumlu faydaları yaşam boyu sürebilirken, daha zor erken

ilişkiler sorunlu gelişimsel sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Buist ve Vermande, 2014; Chen ve Volling, 2023).

Boer (1990), kardeşler arasındaki bağlanma ilişkisi üzerine çalışmalar yapmış ve kardeşlik bağı kavramına odaklanarak, kardeşler arasındaki bağı genellikle sıcak ve kuvvetli olduğunu, zaman zaman ise kaygı verici olabileceğini ve olumsuz duyguları da içerebileceğini vurgulamıştır. Smart (2007) her zaman olumlu bağlar olarak deneyimlenmeyen ilişkilerin önemine de işaret ederek, olumsuz veya kopuk ilişkilerin *yapışkan (sticky)* olabileceğini belirtmektedir. Bunun nedenini ise duygusal anlamda kardeşlerden kurtulmanın zor olması ve onların varlığının yalnızca algılarımızı değil, yaşantımızı da etkilemeye devam edebilmeleri olarak açıklamaktadır. Mason (2008) ise akrabalık ve akrabalık ilişkilerini tartışırken, akrabalar arasındaki bu yapışkan bağlantıların fiziksel, duygusal, maddi ve manevi unsurlarını vurgulamaktadır (akt. Davies, 2023).

Öte yandan, Granovetter (1973) göre insan ilişkilerinde bağlar güçlü (yakın, sık iletişim) veya zayıf (seyrek, düşük yoğunlukta iletişim) olabilmektedir. Güçlü bağlar, aile veya yakın arkadaşlar gibi sık iletişimde olunan, yüksek güven ve duygusal yakınlık içeren ilişkilerdir. Zayıf bağlar ise daha seyrek temas edilen, yoğun duygusal yakınlık barındırmayan, ancak bireyleri farklı sosyal çevrelere, bilgi ve fırsatlara ulaştırma potansiyeli yüksek olan ilişkilerdir. Kendisi güçlü bağların genellikle aynı sosyal çevre içinde dolaştığını, buna karşılık zayıf bağların farklı ağlar arasında köprü işlevi gördüğünü savunmaktadır. Kelley ve diğerleri (1983) yakın ilişkiyi karşılıklı bağımlılık miktarının yüksek olduğu bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Yakın ilişki, uzun bir süre boyunca sürdürülen güçlü, sık ve karşılıklı bağımlılığın olduğu bir ilişkidir. Görünüşte yakın olan ilişkiler arasında da yakınlık dereceleri farklı olabilmektedir.

Kardeşlik bağlamında bakıldığında, bazı kardeşlik ilişkileri güçlü bağ kategorisinde yer alırken, bazıları zayıf bağ niteliğinde olabilmektedir. Seyrek görüşülen veya duygusal olarak mesafeli kardeşlikler bile, özellikle kriz anlarında ya da fırsat yaratma durumlarında beklenmedik derecede etkili olabilmektedir. Bilhassa orta yaşlı bireyler için kardeşlik ilişkileri hem duygusal destek hem de sosyal bağlar açısından kritik bir öneme sahip olarak görülmektedir (Bank ve Kahn, 1997).

Kardeşler arası tesis edilen bağların niteliği; destek, dayanışma, güven, çatışma, şiddet, rekabet, kıskançlık ve yabancılaşma gibi duygusal ve ilişkisel etkileşimlerde belirleyici olabilmektedir. Buna dair kavramsal çerçeveden bahsetmek yerinde olacaktır.

1.3.1.2.Kardeş Desteği, Dayanışması ve Güven

Kardeşler arası destek ilişkisi, literatürde genellikle sosyal destek kavramıyla ele alınmıştır. Sosyal destek kavramı; kişinin sevildiğini, kendisine saygı gösterildiğini hissetmesi, maddi, manevi ve duygusal destek alabilmesi için başkalarına duyduğu güvenin kişisel değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Cobb, 1976; Williams ve Galliher, 2006). Algılanan sosyal destek kavramı ise kişilerarası kurulan sosyal ağın desteklenip desteklenmediğine ve ihtiyaç duyulduğu anda nitelikli bağlara erişebileceğine dair bireyin algılarını içermektedir (Cohen ve Wills, 1985).

Bu bağlamda sosyal destek literatüründe destek türleri kavramsal olarak ayrıştırılmış ve şu şekilde sınıflandırılmıştır: duygusal destek (sevgi, özen gösterilmesi, kabul görme), araçsal destek (maddi yardım, iş bulma), bilgi desteği (rehberlik yapma, tavsiye, geri bildirim) ve yaygın destek (sosyalleşme, arkadaşlık) (Cohen ve Wills, 1985; House, 1981; Campbell vd., 1999).

Bunun dışında sosyal desteğin çeşitli modellerinin olduğu da görülmüştür. Bunlar; tampon etki modeli, temel etki modeli, hiyerarşik dengeleme (Cantor, 1979), göreve özgü (Litvak, 1985) ve işleve özgü (Weiss, 1974) modelleridir. Temel etki modeli, bireyin genel sağlığı ve mutluluğu üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olmakla birlikte varlığı iyileştirici bir işlev görürken, yokluğu her durumda olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Tampon etki modeli ise stresli durumlarda sosyal destek görmenin tampon görevi gördüğünü belirtmektedir. Bu modele göre stres verici yaşam olaylarıyla karşılaşmadığı sürece bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde olumsuz bir etki göstermemektedir (Cohen ve Wills, 1985; Thoits, 1982). Hiyerarşik dengeleme modeli, kardeşlerin sosyal ağlarda öncelikle eş ve çocuklara yer açmak için geri plana atıldığını, ancak sosyal çevrede kayıplar yaşandığında tekrar öne çıktığını öne sürmektedir. Bu durum aile yaşam döngüsü içinde rollerin duruma göre değişebildiği esnek bir yapıya sahip olabildiğini göstermektedir (Cantor, 1979). Göreve özgü modele göre ise görevler bireyin karakteri ve kardeşe duyulan yakınlık düzeyine göre değişebilmektedir (Litvak, 1985). İşlevsel-özgüllük modeliyse (Weiss, 1974) destek kavramında daha fazla esneklik ve bireyselliğe alan tanıyarak, ilişkilerin zaman ve koşullar içinde müzakere edildiğini ve belirli destek türlerini kimin sağladığı yönünde farklılıklar olabileceğini iddia etmektedir (Connidis, 1994). Bu perspektifte ilişkilerdeki bağ, söz konusu ilişkinin nasıl müzakere edildiğine bağlı olarak tek bir destek türü veya geniş bir destek yelpazesi sağlayabilmektedir (Connidis ve Davies, 1990; akt. Campbell vd., 1999).

Kardeşlik açısından değerlendirildiğinde; Kramer (2010); kardeşlerin çatışmaları yönetmede, kimlik oluşumunda ve olumsuz etkilerin tolere edilmesinde kritik rolünü vurgulayarak; destekleyici kardeş ilişkilerine sahip yetişkinlerin daha yüksek refah seviyesine sahip olduğunu belirtmektedir (Cox, 2010; Kramer, 2010). Bedford’a (1995) göre de kardeşler; duygusal ve sosyal destek, arkadaşlık, dayanışma ve genel refah sunma potansiyeline sahiptir. Bunların yanında deneyimlerin paylaşılması, birbirlerinden fikir alınması ve zorlukların ele alınması için güvenli bir alan sağlamaktadır. Kardeşlik bağı, dış etkilerin baskılarına karşı bir tampon görevi görebilmektedir. İnsanlardan kriz ve duygusal sıkıntı zamanlarında kime başvurdıkları sorulduğunda, genellikle *doğal yardımcıları* olarak gördükleri önemli aile üyelerini ve arkadaşlarını örnek gösterdikleri belirtilmektedir (Barrera vd., 1981). Dolayısıyla yaşanan kriz anlarında kardeş etkileşimi ve desteği artabilmekte, potansiyel destek kaynağı, yaşamın ilerleyen dönemlerinde bir tür *sigorta poliçesi* olarak görülebilmektedir (Hochschild, 1973).

Kardeşler arası ilişkilerde *normatif dayanışma* kavramı, aile içi rol ve sorumlulukları yerine getirme derecesi ve aile üyelerine ve akrabalara gösterilen önem ve bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Bengtson ve Roberts, 1991). Türkiye’de aile, enformel ağların en güçlü kaynağı kabul edilmektedir (Öztürk, 2022). Türkiye Aile Yapısı Araştırması’na (2016) göre metropollerde anne/baba/çocuk/kardeşten yardım alanların oranının İstanbul’da %54, İzmir’de %49 ve Ankara’da %23 olduğu belirtilmektedir.

Bu anlamda kardeşler arası ilişkilerdeki bir diğer önemli kavram *güvendir*. Güven, sosyopsikolojik bir kavram olarak; emin olmak, motivasyon, beklenti, iş birliği, dayanışma, karşılıklı sorumluluk bilinci ve ortaklık/birlikte çalışma gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir (Meikle-Yaw, 2008). Bu bağlamda Uslaner (2002) güveni, ahlaki bir yönelimle açıklamaktadır. Ona göre ahlaki güven, “*karşılığında bir şey beklemeden ötekilere inanmaktır ve ötekinin iyi niyetine duyulan inanç*”a bağlıdır. Ayrıca; faydacı ve rasyonel çerçevede ele alınan farklı güven türlerini *stratejik güven* olarak değerlendirmektedir. Bir kişiye güvenmek esasında stratejik bir karardır. Yaşanacak riski önceden varsayması nedeniyle bilgiye de dayalıdır. Stratejik güven, belirli bir kişiye belirli bir konuda güvenilir olduğunu vurgular. Yaşanan deneyimler zamanla kişiye duyulan itibarı geliştirebilir (Uslaner, 2002). Fukuyama’ya göre (2005) güven, toplumun ahlaki norm, değer ve inançlarına dayanan bir olgu olmakla birlikte ortak paylaşımın, dürüstlüğün ve iş birliğinin hâkim olduğu toplumlarda ortaya çıkması beklenmektedir.

Güvene dayalı ilişkilerle ilişkilendirilebilecek bir diğer kavram *ahlaki ekonomi* kavramıdır. Kavram; ekonomik ve pratik alışverişlerin yalnızca çıkar ilişkisiyle değil, ortak değerler, karşılıklılık ve hakkaniyet normlarıyla düzenlendiğini vurgulamaktadır (Thompson,

1971; Scott, 1976). Kardeşlik bağlamında bu kavram; bakım, maddi-manevi destek, kaynak paylaşımı ve miras gibi alanlarda “*kimin neyi, kime, ne zaman ve nasıl yapması gerektiğine*” ilişkin beklentilerin normatif bir inanç yoluyla kurulduğunu göstermektedir (Finch ve Mason, 1993). Aile içi yük ve faydaların nasıl paylaştırılacağı yalnızca hukuki kurallarla değil, hakkaniyet duygusu, minnet, utanç, saygı ve hak etme gibi etik duygularla da yönlendirilmektedir (Sayer, 2005). Bu doğrultuda ahlaki ekonomi kavramı, akrabalık ilişkilerindeki destek/borçluluk döngülerini, bakım sorumluluklarının üstlenilmesini ve mirasın adil paylaşımına dair beklentileri anlamak için güçlü bir analitik zemin sunmaktadır.

Kardeşler arasındaki güven ve dayanışma ilişkisini ilişkilendirebileceğimiz bir diğer model ise *aile havuzudur*. Aile havuzu modeline göre, ekonomik kaynakların kayda değer bir bölümü, aile ve akrabalık ilişkilerinin kolektif yapısından kaynaklanmaktadır. Bireylerin kazançlarının bir araya getirilip ortak bir havuzda toplandığı ve günlük stratejilerin bu havuzun büyüklüğüne göre belirlendiği bir durum söz konusudur. Kaynaklar genellikle ekonomik olsa da bu kaynakların elde edilmesi ve kullanılması sürecinde çeşitli ilişkiler rol oynamaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2000; Kalaycıoğlu, 2006). Aileye güven ise bu konuda önemlidir. Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey-WVS) (2017-2022) raporuna göre katılımcıların %91,8’i aileye güven konusunda olumlu yanıt vermiştir. Türk toplumunda, hasta ve yaşlı ebeveynlere bakım vermek, %75,4 oranında çocukların görevi olarak algılanmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’de ailenin önemli bir kurum olduğunu göstermektedir.

1.3.1.3. Kardeş Çatışması ve Şiddeti

Kardeşlerin birbirleriyle olan ilişkisi benzersiz özellikler taşımakta ve bireyin gelişimi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Kiselica ve Morril-Richards, 2007). Ancak böylesine önemli bir ilişki çatışmanın olmadığı bir ilişki de değildir (Recchia vd., 2013). Çatışma kavramına dair ortak bir terminolojik birlik bulunmamaktadır. Anlaşmazlık; kardeşler arasındaki fikir ayrılıkları ve uyuşmazlık durumu olarak tanımlanmakta, her durumda çatışmaya neden olmasa da çözüm üretilmediği takdirde, çatışmayı tetikleyici ve ilişkileri zedeleyici bir süreç olabilmektedir. Bu bağlamda ilişkilerdeki çatışmaları çözümlemek için öncelikle anlaşmazlığın neden kaynaklandığını araştırmak gerekmektedir. Çatışma kavramı; en az iki kişi arasında ortaya çıkan birinin ulaşmaya çalıştığı amaçlara diğer tarafın müdahale ettiği, farklı inanç ve düşüncelere sahip olduğu durumlarda; çekişme, şiddet, kavga etme, yarışma, saldırganlık, kişilerarası karşıtlık, yanlış anlama, düşmanlık sosyal kırılmalar, amaç ve çıkarlarda uzlaşamama, gerilimler, rekabet, kavga eden iki taraf ve acımasızca davranmak gibi farklı

anamlara gelen tartışmaları kapsamaktadır (Kasapoğlu, 2010; Sanders, 2004; Deutsch, 1973; Rahim, 2002).

Kişinin kişisel alanına ya da özsaygısına yönelik risk algıladığında ortaya çıkan öfke gibi duygusal tepkiler sonucunda da çatışmalar meydana gelebilmektedir (Barki ve Hartwick, 2004). Bu bağlamda kardeşler arası çatışmaların sonuçları; tartışma, müzakere ve çözümün başarısına bağlı olarak geçici, kalıcı, yapıcı veya yıkıcı olabilmektedir. Çatışmalar yapıcı bir sonuçla sonuçlandığında, her iki taraf da ilişkilerinde iyileşme ve çatışma çözme becerilerini geliştirebilmektedir. Ancak, çözümsüz kalan veya çözümlerin her iki tarafa da dayatıldığı çatışmalar yıkıcı sonuçlara neden olarak gelecekte tekrarlanma potansiyeline sahiptir (Cicirelli, 1995).

Diğer bir bakış açısı ise çatışmaya dayalı ilişkilerin, sosyal ve kişisel değişimin temelinde yer aldığı, etkileşimlerin ve seçimlerin doğal bir sonucu olarak belirli bir amacı devam ettirme anlamında bir işlevi yerine getirdiğidir (Lulofs ve Cahn, 2000). Bu bakış açısından çatışma kavramı, olumlu bir değişimi meydana çıkarmak amacıyla *yeniliğin kaynağı* olarak da görülmektedir. Günümüzde bu görüş yaygın kabul edilmekle birlikte, çatışmaları kaçınılması gereken bir durumdan ziyade arzu edilen bir durum olarak da görmektedir (Basım vd., 2009).

Gulløv ve diğerleri (2015) kardeş ilişkilerinde hem gerginliğin hem de bağlılığın bir arada bulunmasını karakterize eden ilişkileri tanımlamak amacıyla *sürtüşme (friction)* kavramını kullanmışlardır. Bu kavramın “*kardeşlerin sosyal mikro iklimini incelemelerine ve bilgi verenlerin kardeş ilişkileriyle ilgili olarak bahsettikleri muğlak duygusal uygulamaları anlamalarına*” olanak tanıdığını vurgulayarak, *düzenli, yoğun ve önemsizleştirilen sürtüşmeler* arasında ayırım yapmışlardır. Bu sürtüşmelerin kardeşe bağlılık, şefkat, sadakat ve ilgiyle birlikte var olabileceğini, bu nedenle ilişkilerde sıkıntı veren olaylar tekrar anlatılsa dahi, genellikle yakınlık ve ayrılmazlık hissi duyulabileceğine dikkat çekmişlerdir.

Bireyler arasındaki çatışmalar iki kişi arasında geçen bir etkileşim süreci olmakla birlikte, bu süreç kişilerin içinde bulunduğu kültür ve mekân gibi birçok bağlamdan da etkilenmektedir (Goldstein, 1999). Bu bağlamda yetişkin kardeşler arasındaki çatışmalar yalnızca iki kardeş arasında gerçekleşmemekte, geniş aile ağları ve toplumsal bağlamdan da etkilenmektedir.

Toplumsal değişimin de etkisiyle kardeşlik ilişkileri, yalnızca duygusal ve sosyal bağlarla değil, aynı zamanda ekonomik kaynakların paylaşımı ve mülkiyet düzenlemeleriyle de şekillenmektedir. Bireylerin sosyoekonomik konumu, aile içinde sahip oldukları güç ve sorumlulukları belirlerken, miras ve mülkiyete dair kararlar, kardeşler arası ilişkinin seyrini

doğrudan etkileyebilmektedir. Özellikle ebeveynlerin yaşlanmasıyla birlikte ortaya çıkan mülk paylaşımı gibi süreçlerde kardeşler arasında statü, hak, sorumluluk ve katkı algısı temelinde çatışmalar ya da yeniden yakınlaşmalar yaşanabilmektedir (Izuhara ve Köppe, 2019). Dolayısıyla miras paylaşımı konusunda yaşanan eşitsizlikler ya da beklenti uyumsuzlukları, kardeşlik bağlarını güçlendirebileceği gibi zedeleyici de olabilmektedir. Matthews (2002), aile araştırmalarında özellikle ihmal edilen hususun kardeşler arasındaki farklı maddi kaynakların ve yaşam tarzlarının zaman içinde birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde etkisi olduğunu belirtir. Aynı sınıfsal şartlarda büyümelerine rağmen, kaynak birikimindeki farklılıklar yetişkin kardeşler arasında eşitsizlik yaratabilmekte, ilişkilerinde anlaşmazlıkları artırabilmektedir.

Bu bağlamda bizim çalışmamızın bulgularını daha iyi analiz edebilmek ve anlamak adına verilerimizden ortaya çıkan kavramsallaştırmalara uygun çeşitli çatışma kavramlarını tanımlamak önemli görülmüştür.

Çıkar Çatışması: Çıkar, bir konuda dolaylı veya dolaysız olarak elde edilen fayda, menfaat, yarar olarak tanımlanmaktadır. Maddi kaynaklarla ilgili olabileceği gibi, maddi olmayan kaynaklarla ilgili de olabilmektedir (Seyidoğlu, 1999). Kısıtlı ekonomik kaynaklara sahip olma mücadelesi, toplumsal çatışmanın temel özelliği olarak görülebilmektedir (Coser, 2013). Çıkar çatışması, bireysel ve kamu çıkarı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireysel/kişisel çıkar; kişinin kendi çıkarlarına düşkünlüğü ve bencil davranışlar sergilemesi, para ve iş gibi konularda menfaatini düşünmesidir (Martin ve Gabard, 2001).

Otorite Çatışması: Kardeşlikte otorite çatışması, karar yetkisi ve hiyerarşik konumlar üzerinde süren, çoğu kez yaş/doğum sırası ile beslenen güç dengesizliklerinden kaynaklanan uyumsuzluklardır.

Rol Çatışması: Bir bireyin aynı anda birden fazla, kimi zaman birbiriyle uyuşmayan rolü yerine getirmesinin beklendiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bireyin yaşamındaki roller çeşitlendikçe bu rollerin gerektirdiği davranış ve sorumluluklar arasında tutarsızlık yaşanabilmektedir. Bu durum hem bireysel beklentilerden hem de içinde bulunulan toplumsal yapının yüklediği rollerden kaynaklanabilmektedir. Bu durumda birey; nasıl davranacağını konusunda kararsız kalabilmekte ve rolleri arasında bir çelişki yaşayabilmektedir (Ceylan, 2011, s. 102).

İdeoloji/ Değer Çatışması: Değerler ya da dünya görüşleri arasındaki farklılıklardan doğan bu çatışma türü, bireylerin benimsedikleri inanç ve düşünceleri kimliklerinin bir parçası olarak savunmalarından kaynaklanmaktadır. Sosyalleşme süreci boyunca içselleştirilen değerler, benliğin bir bileşeni haline gelebilmekte ve farklı değerlere sahip kişilerle

karşılaşıldığında savunmacı bir tutum gelişebilmektedir. Bu nedenle bireyler, kendi değer sistemlerini tehdit eden durumlara karşı direnç gösterebilmektedir (Yılmaz, 2005).

Yapısal Uyuşmazlık Çatışması: Bireylerin kontrolü dışında şekillenen toplumsal ve ekonomik koşullardan doğan bir çatışma biçimidir. Maddi kaynakların eşitsiz dağılımı, fırsat adaletsizlikleri ya da kültürel şiddet gibi etkenlerden kaynaklanabilmektedir (Yılmaz, 2005).

Kardeşler arası çatışmanın şiddete varan bir hal alması ise *kardeş şiddeti* olarak tanımlanabilmektedir. Kardeş şiddeti, çocukluk döneminde kök aile ortamının dinamikleri içinde genellikle normalleştirilen, yaygın ancak yeterince incelenmemiş (Tharshini ve Hassan, 2025) bir kardeş tarafından kontrol ve gücü elinde bulundurma arzusuyla motive olan ve kardeşe zarar verme düşüncesiyle süregelen bir saldırganlık davranışı olarak tanımlanabilmektedir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 2014). Kardeşe yönelik şiddet, psikolojik, cinsel ve fiziksel olarak kategorize edilmektedir (Kiselica ve Morrill-Richards, 2007). Bu anlamda aile üyeleri arasında yaşanan aile içi şiddet tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgu olduğu ifade edilebilmektedir. Özellikle çocuklukta deneyimlenen şiddet davranışlarının genellikle sosyal öğrenme kuramı bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Bireyler, çocukluk dönemlerinde öğrendikleri veya şahit oldukları şiddet içeren davranışları öğrenerek taklit edebilmektedir. Öğrenilen şiddet içeren davranışlar ise ergenlik ve yetişkinlik döneminde de sürdürülebilmektedir (Özgentürk vd., 2012).

1.3.1.4. Kardeş Rekabeti ve Kıskançlık

Yabancı literatürde kardeşler arasındaki rekabet kavramı genellikle *sibling rivalry* (kardeş rekabeti) şeklinde ele alınmakta, yerli çalışmalarda ise kavramın yerine *kardeş kıskançlığının* tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu iki kavram farklı anlamları içermektedir. TDK'ye (2025) göre *kıskançlık*, kişi bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birinin, bir başkası ile ilgilendiği düşünüldüğünde takınılan olumsuz tutum ve haset olarak; *rekabet* ise aynı amaca sahip kimseler arasındaki çekişme; rakip olma, yarışma olarak tanımlanmaktadır. Bizim de çalışma sürecinde fark ettiğimiz bu ayrımı; Engin-Gökbel ve diğerleri (2025) kardeş rekabeti kavramının, kardeş kıskançlığına nazaran daha kapsayıcı ve işlevsel bir üst başlık olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Kardeşler, aile kaynakları için yarışan rakipler olarak görülmektedir (Gillies ve Lucey, 2006, s. 489). Bazı çalışmalarda ise kardeş rekabetinin kökeni; doğum sırası, yaş farkı gibi biyolojik özellikler de ilişkilendirilmektedir (Campbell vd., 2019). Sulloway'e (2001) göre, bazı ailelerde çocuklar ebeveynlerinin *çırakları* olarak kabul edilmekte, bu nedenle de doğum

sıralarıyla ilgili statü çatışmaları yaşayabilmektedir. İlk doğan çocukların fazla çaba harcamadan yüksek bir statüye sahip olduğunu ve daha fazla kaynağa sahip olduğunu belirtmektedir.

Ebeveynin kardeşlerden her birine farklı muamelesi ve kayırmacılığı, yetişkin kardeşler arasındaki çatışmaların ve kıskançlığın kaynağı olarak da sıklıkla dile getirilmektedir. Ailede herkes tarafından kabul edilmese de bir kardeşin ebeveyni tarafından kayırıldığını veya her zaman kayırılmış olduğunu düşünmesi de yaygın bir deneyimdir (Scott, 2023). Yapılan araştırmalarda özellikle ebeveynlerin çocukları arasında olumlu ya da olumsuz ayırım yaptıklarında, hangi çocukların kayırıldığını ya da kayırılmadığını bakılmaksızın, kardeşlerin birbirlerine karşı daha az sıcaklık ve daha fazla düşmanlık hissettikleri ifade edilmektedir (Stocker vd., 2020, Jenkins vd., 2012; McHale vd., 2000; Shanahan vd., 2008). Buna ek olarak, araştırmalar ebeveynlerin algılanan farklı muamelesinin yetişkinlikte psikolojik iyi oluş üzerindeki olumsuz etkileri olduğunu da vurgulamışlardır (Davey vd., 2009; Peng vd., 2016; Pillemer, vd., 2010; Suitor vd., 2015; Suitor, vd., 2016). Aynı zamanda Con Wright ve diğerleri (2019) ele aldıkları çalışmalarında ebeveyn kayırmacılığı algısının kültürel bağlama göre değişkenlik gösterdiğini, cinsiyetin yetişkin kardeşler arasında ebeveyn kayırmacılığı algısında belirgin olduğunu bulgulamışlardır.

Öte yandan, toplumsal cinsiyet rolleri de ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarını etkileyerek kardeş kıskançlığının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Ebeveynler, toplumsal normlara uygun davranışları pekiştirirken, cinsiyet temelli farklı ilgiler ve beklentiler, kardeşlerin kıskançlık tepkilerini şekillendirebilmektedir (Osher, 2010; Berk, 2008). Yetişkin kardeşler arasındaki bir diğer rekabet kaynağı ise statüsel rekabetten kaynaklanabilmektedir. Linton (1936) toplumsal statüleri ikiye ayırmaktadır. Bunlar bireylerin doğumla kazandıkları cinsiyet, yaş ve soy gibi atfedilen statüleri ve yaşamları boyunca eğitim, meslek ve başarı elde etme gibi kazanılmış statüleridir. Bu bağlamda kazanılmış statü farklılaşmaları, kardeşler arasındaki rekabeti artırabilmektedir.

1.3.1.5. Kardeş Yabancılaşması

Kardeşlik ilişkilerindeki önemli kavramlardan biri de kardeş yabancılaşmasıdır. Yabancılaşma; boş ıssız yer anlamına gelen *yaban* kökünden türeyen Farsça bir kelime olmakla (Eyüboğlu, 1995) birlikte genel anlamda bireylerin birbirlerinden, bir ortamdan veya süreçten uzaklaşmalarını ifade etmektedir (Marshall, 2005). Scharp (2016) aile bağlamında yabancılaşmayı, devam eden olumsuz bir ilişki nedeniyle en az bir aile üyesinin gönüllü ve

kasıtlı olarak bir diğ erinden mesafe oluşt urması veya bunu koruması süreci olarak görm ektedir. Bu bağ lamda yabancılaş ma “*kendinden başkası olma ya da başkasına dönüş me...*” olarak da tanımlanabilmektedir (Timuç in, 1992). Bu kavram sosyolojik çalış malarda ilk olarak Marx’ ı akıllara getirmektedir. Marx’ ın yabancılaş ma kavramı, insanın kendi em eği, üretim süreci, ürettiği şey ve diğ er insanlarla kurduğı ilişkiler üzerinde denetimini kaybedip bunlara yabancı hale gelmesini ifade etmektedir (Williams, 2018). Kardeşlik ilişkilerinde ise bu, kardeşlerin aralarındaki bağ ın toplumsal, ekonomik ya da aile iç i roller tarafından şek illendirilip özündeki gönüllü, yakınlık temelli niteliğini yitirmesi şeklinde görüleb ilir.

Öte yandan, yabancılaş ma kavramı literatürde farklı şek illerde kavramsallaşt ırmış ve çeş itli tanımlarda örtüş melerin olduğı görülm ektedir (Blake, 2017; Conti ve Ryan, 2013). Aile üyelerine yabancılaş ma konusunda fiziksel ve duygusal yabancılaş ma arasında ayırım yapmanın ve yabancılaş manın, ilgili taraflardan en az birinin yaptığı bir seçim veya karar olduğ unu varsaymanın yaygın olduğı görülm ektedir (Agllias, 2016). Gilligan ve diğ erleri (2015) yabancılaş mayı fiziksel mesafeden ayırarak duygusal mesafe boyutuyla da ele almaktadır. Yabancılaş mayı; “*teması önemli ölçüde azaltarak veya fiziksel temasta kalarak ancak duygusal mesafeyi koruyarak aile üyeleriyle çöz ülm emiş duygusal sorunları yönetmek*” olarak tanımlamış tır. Conti ve Ryan (2013) ise aile yabancılaş masını, akrabalar arasında iletişimin sonlanması ya da üç üncü kişilerin aracılığıyla dolaylı iletişimde bulunma hali olarak tanımlamış lardır. Yabancılaş mış aile üyeleri birbirleriyle nasıl iletişim kuracaklarını bilmekte ve kayıp olarak değ erlendirilmemektedir. Taraflardan biri diğ er kişinin yaptığı veya yapmadığı şeyler hakkında iletişim kopukluğ unu haklı kılan belirli bir şey olduğ unu iddia edebilirler (Hank ve Steinbach, 2022).

Yabancılaş ma, ikili ilişkiler dışında diğ er aile ve sosyal ağ üyeleriyle de önemli ölçüde ilişkilidir. Bu bağ lamda Scharp ve Hall (2019) yabancılaş manın zaman içinde farklı yollar izleyerek değ işebileceğı ve birden fazla aile üyesini ve aile dış ındaki bireyleri de kapsayan bir aile uzaklaş ması modelini savunmuş lardır. Bowen’a göre (1982) ise aile sistemleri teorisinde yabancılaş ma; kişinin ilişki sistemi içindeki benliğ in farklılaş ması, geri çekilme ve aile üyelerinin birbirleriyle çöz ülm emiş duygusal sorunlarıyla başa çıkmalarının bir yolu olarak görülm ektedir. Duben (2002) sosyo-ekonomik düzeyleri düşük olan aileler de çocukların erken yaş ta çalış maya başlam ası, genellikle aile fertlerinin çoğ unun gelir getirici iş lerde bulunma mecburiyeti, paylaşılan zamanı azaltabildiğ ini ve bu durumun uzun vadede kardeşler arasındaki bağ ları da kopartabileceğ inden söz etmektedir.

Davidoff (2012) ise kardeşler arasındaki ilişkinin diğer bütün akrabalarından daha uzun olduğunu ve bütünüyle bu ilişkiden bağlarının kopmasının da mümkün olmadığını da belirtmektedir. Öte yandan, Pillemer (2020) aile bağlarından yabancılaşılmaya giden bazı süreçler olduğunu vurgulamıştır. Yabancılaşımanın temelini kişinin hayatının erken dönemlerinde, kök aileyle etkileşimle ortaya çıkan problemler ve zorluklar yoluyla atılabileceğini belirtir. Ebeveynlerin duygusal, fiziksel istismar ve ihmali, ebeveyn kayırmacılığı veya kardeş çatışması geçmiş, ilişkileri yıllar sonra bile şekillendirebilir. Kayınvalide ilişkileri birçok ailede gerginliğe neden olabilir. Ancak, köken aile ile evlilik ailesi arasındaki mücadele dayanılmaz hale geldiğinde, bu ilişkiler bir kırılma noktasına ulaşabilir. Para, yaşanan tüm olumsuzluklarının nedeni olmayabilir, ancak yabancılaşımanın önemli kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Vasiyetname ve miras konusundaki anlaşmazlıklar, aile içi anlaşmazlıkların önemli bir kaynağı olarak ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan, aile içi ilişkiler beklentiler üzerine kurulu olabilmektedir. Ebeveynler, çocuklar, kardeşler ve diğer akrabaların kriz zamanlarında devreye girmeleri, düğün ve cenaze gibi aile etkinliklerine anlamlı bir şekilde dahil olmalarını beklenmektedir. Akrabalar, uygun olduğuna inanılan davranış normlarını ihlal ettiğinde bireyler birbirlerine yabancılaşılabılır. Kardeşlerle değer ve yaşam tarzı farklılıklarına sahip olmak, temel değerlerini onaylamamak ve tamamen reddetmek yabancılaşılmaya neden olan bir diğer unsur olarak ifade edilmektedir. Kardeşler arası yabancılaşıma; evliliklerin onaylanmaması, dini farklılıklar veya alternatif yaşam tarzları benimseme gibi konulardaki çatışmalardan kaynaklanabilmektedir.

Başer (2012) Türkiye bağlamında değerlendirdiği aynı evde yaşayan kardeşlerin giderek birbirine yabancılaşımasını *pansiyoner kardeşlik* kavramıyla şu sözlerle açıklamıştır.

“Aynı evin odaları içerisinde insanlar birbirlerine cep telefonu veya sosyal medyadan erişiyorlar. Kardeşler de bir tür pansiyon kardeşliği yaşamaya başlıyorlar. Pansiyoner aile derken, sadece yatmadan yatmaya evde bir araya gelen, birbirlerinin yüzünü evde de çok fazla görmeyen, aynı ortamda konaklayan aile bireyleri çıkıyor karşımıza”

1.4. Aile ve Akrabalık Bağlamında Kardeşlik

Aile ve akrabalık bağlamında kardeşlik ele alındığında, kardeş olmanın atfedilen bir statü olduğundan bahsetmiştik. Bu bağlamda kardeşlik ilişkilerini ailevi, kültürel ve toplumsal bağlamda incelerken, aile ve akrabalık dinamiklerinden söz etmek yerinde olacaktır. Ancak aile ve akrabalık bağlamı hem yapısal hem de ilişkisel bir kurum olarak oldukça kapsamlıdır. Aile kurumu yapısal olarak ele alındığında; modernleşme, küreselleşme, iletişim teknolojilerin

gündelik hayatta yaygınlaşmasıyla beraber özellikle günümüz metropollerinde, hızla değiştiği, çeşitlendiği ve yeni yaşam formlarının çoğaldığı görülmektedir (Gülmez ve Ulusu Uraz, 2010, s. 56). Ancak bu çeşitliliğe rağmen aile kurumunun varlığını devam ettirdiği de vurgulanmaktadır (Gulløv ve Wentzel-Winther, 2021). Kardeş ilişkilerinin kalitesi aileden aileye belirgin şekilde farklılık gösterebilmekte, bireyin yaşamının her döneminde de farklı öneme sahip olabilmektedir. Bazı kardeşler arasında çatışma belirgin ve sık görülürken, bazıları arasında bu tür olumsuzluklar nadir olarak görülüp, temel olarak sevgi, saygı ve iş birliğine dayalı bir ilişki sürdürmektedirler (Dunn vd., 1999). Davies (2023) *kardeş* kavramını tanımlamanın boş bir çaba gibi görünebileceğini belirtmekle birlikte kardeşliği hem ilişkilerde hem de kardeşliğin neleri kapsadığı konusunda toplumsal mutabakatlar yoluyla oluşturulan etkileşimler olarak tanımlar. Bu anlamda ona göre ailenin tanımı da kardeş ve kardeşlik gibi karmaşık ve çeşitlilik göstermekte kültürel, sosyal, ekonomik ve tarihsel bağlamlara göre değişkenlik göstermektedir.

Aile kavramı, literatürde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. TDK'ye (2024) göre aile *“evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”* ve *“Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü* olarak tanımlanmaktadır. Marshall (2005) ise kan bağıyla birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu, mahrem ilişkilerle çevrili bir grup, zaman içinde değişikliklere uyum sağlamış, esnek bir toplumsal birim olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre ise aile; aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan oynadıkları çeşitli roller bağlamında (eş, anne, baba, kardeş, çocuk) birbirini etkileyerek kendilerine özgü değerler bütünü oluşturarak bunu kuşaktan kuşağa devam ettiren insanlar topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2011, s. 35).

Bu bağlamda sanayileşme, modernleşme ve kentleşmenin de etkileriyle toplumda çekirdek ailenin yaygınlaştığı görüşü hakimdir. Çekirdek aile; kadın ve erkeğin evliliği ve evlenmemiş çocuklarından oluşan, ekonomisinde ve kararlarında bağımsız ve yakın akrabalarla ilişkilerden yalıtılmış bir aile olarak tanımlanmaktadır (Dikeçligil ve Sadıkoğlu, 2023). Giddens (2012) ise *“günümüz çekirdek ailelerinin daha çok duygusal tatmini aradığını ve kapalı evcil aileye dönüştüğünü”* belirtmektedir.

Genellikle geleneksel dönemde ve kırsal yaşamda görüldüğü için geleneksel geniş aile olarak anılan aile türü ise çekirdek ailenin; akrabalık, evlilik ve evlat edinmeyle beraber büyümesiyle ortaya çıkmaktadır. Büyükanne ve büyükbabaları, kardeşleri ve onların eşlerini, ebeveynlerin kardeşlerini (amca, hala, dayı, teyze) ve yeğenleri içine alarak (Güneş, 2018) kuşaklar boyu genişleyebilmektedir. Ailenin yatay kuşaklar boyunca genişlemesi; kardeşlerin

aynı evde birlikte yaşamasıyken, dikey kuşaklar boyunca genişlemesi ise anne ve babaların, büyükanne/büyükbabanın, çocukların ve torunların aynı çatı altında yaşaması anlamına gelmektedir (Sayın, 2020). Bu ailelerde genellikle bireyler ekonomik ve sosyal açıdan paylaşım ve yardımlaşma içindedirler. Geniş ailede ise bu yardımlaşmanın en sıkı olduğu grupların akrabalık ilişkileri olduğuna dikkat çekilmektedir. Öte yandan, geleneksel ailenin genel bir sınıflama olan *ataerkil aile yapısıyla* aynı değildir. Geleneksel aile yapısında hem babanın tartışılmaz bir otorite konumunu içermemesi hem de anne ve annenin ailesinin işlevselliğini koruması nedeniyle farklılık göstermekte, kendine has bir yapısı bulunmaktadır. Bu tür ailelerde çocuklar evlilik yapmış olsalar dahi coğrafi yakınlıklarını koruyabilmekte ve birden fazla aile bir arada yaşayabilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011).

Geçici geniş ailelerin önemli bir kısmını oluşturan çekirdek aileye; anne, baba, kardeş, torun gibi yakın akrabanın eşlik ettiği kompozisyonundaki azalma daha düşük bir oranda gerçekleşmektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012). Eşi ölmüş, ayrılmış veya boşanmış olan bireyler akrabalarının (ebeveynleri, kardeşleri ve geniş akrabalık ağları vb.) yanına gelerek geçici geniş aile oluşturmaktadır. Özbay (2017) aile ortamı dışında yaşamlarına devam etmesi zor olan kişilerin bir çekirdek aileye eşlik ettiğini ve böylelikle geniş ailelerin oluştuğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla eğitim, iş ve boşanma gibi nedenlerle kardeşlerinin yanında kalan bireylerin oluşturduğu aile modeli de denilebilmektedir.

Bu çalışmada aile, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal, tarihsel ve kültürel dünyada birbirlerine ilişkilerini, anlayışlarını, değerlerini ve yaşadıkları toplumsal koşulları dikkate alarak kendilerinin inşa ederek yeniden ürettikleri, bunun sınırlarını belirledikleri bir ilişkiler alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla aile; tanımlayanın bakış açısına göre, yaşam akışında bulunduğu evreye, paylaştığı etkileşimin derecesine göre değişen bir kavram olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda günümüz aile çeşitliliğinin de öngördüğü şekilde aile, *özne merkezli* olup karşılıklı çıkarları gözeterek oluşan bir inşa sürecidir (Pehlivan, 2017).

Post modern aile modelleri olarak öne çıkan parçalanmış, dağılmış aile; bireyin ebeveynlerinin boşandığı, ölüm, eşler arasındaki anlaşmazlığa bağlı olarak yaşanan ailenin dağılmasını içeren bireylerin ayrı yaşadığı aile türünü ifade etmektedir (Yıldırım, 2007; Timur, 1972, Doğan, 2008). Dolayısıyla ebeveynlerin boşanması sonrası kardeşler bazı aile üyelerinden ayrı kalabilmektedir. Kardeşlerin farklı evlerde ebeveynlerinin yeni partnerleriyle beraber yaşamaları da kardeşlik ilişkilerini etkileyen dinamiklerden biri olmaktadır (Gulløv ve Wentzel Winther, 2021). Pehlivan (2017) da bu bağlamda günümüz toplumlarında aile üyelerinden birinin cezaevinde olması, kardeşlerden birinin çocuk esirgeme kurumunda büyümesi, ebeveynlerden birinin il dışına gitmek zorunda kaldığı ailelerde, aile üyelerinin bir

arada olma ve birlikte yaşama sıklığının azaldığını ve kardeşlerin beraber büyüme imkanının da sınırlı olduğunu vurgulamaktadır (s. 11). Kardeşler arası yaş farkının fazla olması veya ebeveynlerin yeniden evlenmesiyle üvey veya yarı kardeşlere sahip olmak, kardeşlerin tarihsel anlamda kuşak farklarının olabileceği anlamına gelebilmektedir (Mannheim, 1952).

Çekirdek aile ve geniş aileye dayalı ayrışmaları değerlendirecek olursak; Dikeçligil'e göre (2014) Türkiye'deki aile yapısı, çekirdek aile ve geniş aileyi kapsayacak şekilde çekirdek aile ağı olarak adlandırılabilir. Çekirdek aile ağı; bir çekirdek ailenin akraba, hısım veya hemşeri çekirdek aileler ile yakın etkileşimlerini ve aile birimleri arasındaki kısmen bağımlılık ilişkisinin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Aile üyeleri farklı yerleşim birimlerinde yaşıyor olabilir, ekonomik açıdan bağımsız ya da kısmen bağımlı olabilir finansal anlamda birbirlerine destek olabilmektedir. Bu bağlamda üyeler arasında karşılıklı hizmet alışverişi söz konusu olabilmekte, hiyerarşik bir otorite olmamasına karşın aralarındaki aile bağlarını ve akrabalık ilişkilerini gözetebilmektedir.

Bu bağlamda Dikeçligil ve Sadıkoğlu (2023) dayanışma, destek alışverişinde bulunma gibi kodları güçlü olan kültürlerde; çoğu ailede *çadırın orta direği* diye adlandırabilecek bir kişinin aileyi ayakta tuttuğunu, bu kişinin fedakârlığı ve birleştirici rolünün ailenin diğer üyeleri tarafından fark edilmeyebileceğini, aynı şekilde çoğu ailede ilişkileri sıkıntıya sokan, nevrotik özellikleri olan en az bir kişinin bulunduğunu, dayanışmanın faturasını belirli kişilerin ödediğini, ailede roller arasında hak-sorumluluk dengelerinin işleminin büyük önem taşıdığını belirtir. Bu durum yabancı literatürde akrabalık bağına koruma ve güçlendirme (*kin-keeping*) kavramıyla açıklanmaktadır. Hem zorunluluk duygusundan hem de duygusal bağılıktan dolayı yapılan bir tür duygusal emektir. Akraba koruyucularının ailenin bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamada önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Rosenthal, 1985).

Akrabalık kavramı; soy-kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan ilişkilerin sonucunda belirli yükümlülükleri, değerleri içeren toplumsal bir sistem olarak tanımlanabilmektedir (Gömeç, 2001, s. 715). Bu sistem kardeşliğin kurumsal bağlamını oluşturmaktadır. Genel olarak akraba denildiğinde bireyin ebeveynleri, kardeşleri ve çevresindeki diğer aile formlarının yer aldığı soy anlaşılmaktadır. Günümüzde ise akrabalığın kurumsal anlamı, bireylerin aile ve ilişkilerine attığı anlam dünyasıyla, kültürel anlamlandırma ve kodlamalarla sürekli dönüşmekte ve yeniden inşa edilmektedir (Ayhan, 2024). Bu nedenle akrabalık, toplumsal yaşamın temel düzenleyici esaslarından birisi olarak kabul edilmektedir.

Günlük hayatta çoğu kişinin akrabalık adlarını karıştırdığına şahit olmuşuzdur. Bu nedenle akrabaların ve aile üyelerinin kimleri ifade ettiğini açıklamak gerekmektedir.

Akrabalık; kan yoluyla ve evlilik yoluyla oluşan akrabalık şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan kan yoluyla oluşanlar; nine, dede, anne, baba, amca, hala, dayı, teyze, ağabey, abla, kuzen, çocuk, oğul, kız, torun ve evlilik yoluyla oluşan akrabalık adları ise koca ve karı (eş) , kaynana (eşin annesi), kaynata (eşin babası), enişte ve yenge (kardeş veya amca, dayı, teyze, hala eşleri), kayınbirader(eşin erkek kardeşi), bacanak(iki kız kardeşle evli kişilerin birbirine karşı adı), baldız (kadın eşin kız kardeşi), elti(iki erkek kardeşle evlenen kişilerin birbirine karşı adı), görüm/görümce (erkek eşin kız kardeşi), damat ve gelin (evlilik yoluyla soya dahil olan erkek ve kadın) olarak sınıflandırılmıştır (Yavuz, 2016). Akrabalık bağları ile ilgili kavramların fazla olması ise Türkiye toplumunda aileye önem verildiğini de göstermektedir (Mandaloğlu, 2022).

Hangi akrabanın ne ölçüde yakın sayıldığı, kimlerle evlilik yapıldığı (akraba evliliği, dışardan evlilik) ya da yerleşim düzeni (*patrilokal/matrilokal/neolokal*) gibi unsurlar, kardeşlerin birbirine olan fiziki ve duygusal mesafesini etkileyebilmektedir (Yanagisako ve Collier, 1987). Geniş aile yapılarında, kardeşlerin rollerinin çok erken yaşlardan itibaren toplumsal beklentilerle şekillenmesi olasıdır. Mülkiyet ilişkileri ise özellikle orta yaş ve sonrasında kardeşlik ilişkilerini anlamada önemli bir rol oynayabilmektedir. Miras paylaşımı, ev ya da arsa gibi ortak mal varlıkları üzerinden çıkan anlaşmazlıklar, kardeşler arasında çatışmalara neden olabilmektedir (Goody, 1976). Bu çatışmalar sadece maddi değil, aynı zamanda duygusal kırılmaları da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla kardeşlik ilişkileri yalnızca bireyler arası bir bağ olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapılar içinde yeniden şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle, kardeşlik anlatılarını çözümlemeye yönelik her girişim, ataerkillik, mülkiyet rejimi ve akrabalık örgütlenmeleri gibi arka plan yapılarının dikkate alınmasını gerektirmektedir (Sirman, 2014).

Türkiye’de akrabalık; genellikle geniş sosyal ağları içinde barındıran, kişilere sosyal çevrede bir konum edindiren, eylemlerini belirleyen, davranışlarını yönlendiren, ailenin iktisadi, toplumsal ve kültürel hayatını doğrudan etkileyici çift yönlü bir etkiye sahip, toplumsal olarak inşa edilmiş kurallar bütünüdür (Duben, 2021). Akrabaların varlığı, karşılaşılan sorunlarla başa çıkmada önemli bir dayanışma ve destek alanıyken; bazı zamanlarda ise baskı, gözetim ve denetim mekanizmalarıyla da ciddi bir kontrol aracına dönüşebilmektedir (Güneş, 2018).

Türkiye’de aralarında akrabalık bağı olan ve olmayan aynı yaş kategorisindeki erkeklerin birbirlerine *kardeş*, *ağabey*, *oğlum* gibi akrabalık terimleriyle hitap etmeleri de söz konusudur (Duben, 2021). Hofstede ve diğerleri (2010) bu durumu kolektivist toplumda kişilerin aileye benzer bağlar kurma isteğiyle açıklamaktadır. Ona göre kolektivistler kişisel

ilişkiler tesis ettikleri bireyleri kan bağıyla bağlı oldukları ailelerine benzetme eğilimindedirler (Hofstede, 2010). Dolayısıyla birey, kardeşi olmasa bile bir başkasına *kardeş* olarak hitap edebilmektedir. Aile yakınlığına işaret eden birtakım nitelemelerle ilişkilerin içerik ve şekli de değişebilmektedir.

1.4.1. 1950'den Günümüze Aile ve Kardeşlik İlişkilerinin Dönüşümü²

Orta yaş bireylerin kardeş ilişkilerini anlamak, yalnızca bireysel etkileşimleri değil, aynı zamanda geniş toplumsal ve tarihsel çerçeveyi de dikkate almayı gerektirmektedir. Araştırmada görüşülen katılımcıların 1965-1985 yılları arasında doğmuş olmaları, onların çocukluk ve gençlik deneyimlerinin, Türkiye'nin o dönemdeki ailevi, sosyal, kültürel ve dini koşullarıyla şekillenebileceğine de işaret etmektedir. Bu nedenle, 1950 yılından günümüze Türkiye'nin toplumsal dönüşüm süreci, araştırmanın arka planını oluşturacak temel bir bağlam olarak ele alınmıştır. Sosyoloji literatüründe genel eğilim kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte ailenin geleneksel aileden çekirdek aileye dönüştüğü ve toplumsal dayanışma biçimlerini de etkilediği yönündedir. Bazı sosyologlar ise bu düşünceye karşı çıkmaktadırlar.

Giddens (1986), Avrupa'nın bazı bölgelerinde ailenin geniş aile tipinden daha çok çekirdek aile ile ilişkili olduğunu belirterek bu durumun kapitalizmin gelişmesi ve aile yaşamı arasındaki ilişkilerin tahmin edilenden daha karmaşık olmasından kaynaklı olduğunu belirtmektedir (s.123). Durkheim'e göre ise toplumlar modernleşirken sanayi ekonomileri ve iş bölümü gelişmekte, geleneksel toplumlarda meydana gelen mekanik dayanışmanın yerini organik dayanışma almaktadır. Bu sayede farklı meslek grupları, hayat tarzları ve alt kültürler çoğalmakta, homojenliğin yerini heterojenlik almaktadır (Slattery, 2015, s. 115). Cicirelli (1994) de sanayileşmiş toplumlardaki kardeş ilişkilerinin, sanayileşmemiş toplumlardakilerle karşılaştırıldığında; kardeşlerin tanımlanma biçimleri, kardeşlerin rol sorumluluklarını ve davranışlarını düzenleyen kültürel normların varlığı, belirli kardeş yapısı değişkenlerinin önemi, kardeş sosyalleşmesinin doğası ve kapsamı, kardeşler arasındaki ilişki ve kardeş davranışlarındaki çeşitlilik açısından farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Genel olarak, sanayileşmiş toplumlarda kardeş ilişkileri isteğe bağlı olma eğilimindeyken, sanayileşmemiş toplumlarda zorunlu olma eğiliminde olduğuna dikkat çekilmektedir.

² Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, her ailede aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Türkiye'de kırdan kente göç dinamiklerinin 1950 yılı sonrasında yaygınlaşmış olması ya da kız kardeşlerinin eğitimlerinin kısıtlanması gibi dinamikler her ailede aynı şekilde deneyimlenmemektedir. Aynı yaş grubundaki bireylerin ya da aynı ailede büyüyen kardeşlerin farklı sosyal sınıflara ait olabildikleri göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda bu başlık altındaki bilgiler toplumsal değişimlerin Türkiye'deki görünümünü resmetmek amacıyla arka plan bilgisi olarak aktarılmıştır.

Türkiye’de kapitalistleşme, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte toplumun birçok alanında olduğu gibi aile, akrabalık ve kardeşlik ilişkilerinde de önemli dönüşümler yaşanmıştır (Apalı, 2016, s. 404). Geleneksel tarım toplumundaki işlevsel zorunluluklara dayalı üretim birimi olarak görülen ailede, kardeşler üretime katkı sağlayan bireyler olarak görülmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde aile içi ilişkiler; genellikle geniş aile yapısı içerisinde, kolektif sorumluluklar, dayanışma, cinsiyet ve doğum sırasına göre belirlenen hiyerarşik roller temelinde şekillenmekteydi. Gündelik hayat ve çalışma hayatının birbirinden ayrı olmaması da üretimin toprağa bağlı olmasıyla açıklanmaydı (Gardiner, 2016).

Öte yandan, 1950’ler sonrası yaşanan hızlı toplumsal değişme, göç, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte genellikle daha karmaşık, coğrafi olarak dağınık, bireysel farklılıkların belirginleştiği ve duygusal seçiciliğin ön plana çıktığı bir şekle evrilmiştir. Yaşanan dönüşüm, aile içi rollerin, beklentilerin ve dolayısıyla kardeşler arası ilişkilerin doğasını da yeniden tanımlamıştır. Toplumsal güvenin azalması ve kurumsal desteklerin niteliği gibi makro düzeydeki unsurlarda bu ilişkilerin günümüzdeki seyrini etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Türkiye’de nüfus artışı, işlenebilir toprağın azalması, tarımda makineleşme köy yerleşim birimlerini itici bir konuma sokarken sanayileşmeyle beraber şehirde yeni iş kollarının oluşumu hizmet dallarının gelişimi ve 1950’ den sonra ticari ziraata geçiş ve bunların pazarlaması şehirleşmeyi oluşturan ve çekici konuma sokan unsurlar olarak kabul edilmektedir (Aktaş, 1992).

Türkiye’de 1950 sonrası hızlanan göç dalgaları kırdan kente göç oranlarını artmasıyla beraber yaşlı ebeveynlerin bakımı veya ekonomik nedenlerle geçici olarak geniş ailelerle birlikte yaşamının yaygınlaştığı gözlemlenmektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012). Bu bağlamda yaşanan göçlerle birlikte 1960’lardan itibaren hızlı sanayileşme ve kentleşme dinamikleri gecekondü bölgelerinin oluşumunu da beraberinde getirmiştir (Tekeli, 1996). Kırsaldan kente göç eden aileler, kentsel yaşamda destek mekanizmalarını genellikle akraba ve kardeş ilişkilerinden sağlama eğiliminde olmuşlardır (Güneş, 2018; Yılmaz, 2019). Çoğu zaman ağabeyin öncülüğünde kente göç ve diğer kardeşlerin onun yanına yerleşmesi tipik bir örüntü olmaktadır. Kardeşlik ilişkileri bu yıllarda ekonomik dayanışma, iş bulma, ev kurma gibi pratikler üzerinden dönüşüme uğramıştır. Büyük şehirlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan kişiler, aynı avluda ya da aynı binada farklı dairelerde yaşasalar bile, geniş aile geleneklerini çeşitli biçimlerde devam ettirmektedirler (Bayer, 2013). Kırsaldan kente göç; eğitim düzeyinin düşüklüğü ve ekonomik yetersizliklerle birlikte ailelerde çözümlere, suç oranlarının artmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla gelir getiren bir işte çalışmayanlar ve yardıma ihtiyaç

duyan bireyler sayısında da artış gözlemlenmiştir (Işık ve Çalışkan, 1994). Bu süreç, kırsal ve kentsel değerler arasında kalmanın, kardeşler arası farklılaşmayı beraberinde getirdiğini de göstermektedir.

Kalaycıoğlu (2006), aileye katkı olarak sunulan gelirlerin üç şekilde ele alınabileceğini vurgulamıştır. Bunlardan ilki kırsal kesimle sürdürülen ilişkilerdir. Kentte yaşayan ailelerin kırsal kökenlerinden kopmadıklarına dikkat çekmektedir. Aile büyükleri genellikle kırsal alanlarda yaşamakta ve kırsal destekler, tarım ürünlerinin ve tarım geliri elde ediliyorsa, bu gelirin şehirdeki aile üyelerine aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Bir diğer boyutu ise kente göç eden aile üyeleri kapsamaktadır. Bu grup, aile kaynaklarının artmasında sorumlu olan, yönlendirici veya hesaplayıcı olarak nitelenen bireylerdir. Genellikle kente göç eden erkek çocuk veya en büyük erkek kardeşler, kentsel fırsatları değerlendirip, aile üyelerinin refahını gözettikleri vurgulanmaktadır. Bunun aksine Duben (2021) ise kentsel kazançların genellikle çekirdek aileler içinde değerlendirildiğini ve akraba ağı genelinde paylaşılmasının nadir olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda uzun vadeli kazançlar veya acil durumlar dışında, aile bütçeleri ayrı tutulmaktadır. Üçüncü grup ise 1960'lardan itibaren başlayan ve hızla genişleyen, ancak zamanla etkisi azalan *yurtdışına işçi göçü* kategorisini kapsamaktadır (Keyder ve Aksu-Koç, 1988). Bu göçe katılanların çoğu, iç göç sürecinde olduğu gibi toplumsal ağ kaynaklarını kullanmakta ve genellikle kırsal bağlantılarını ve Türkiye'deki kentlerde yaşayan akrabalarını sürdürmektedir. Mekânsal uzaklık engel olarak görülse de yurtdışında yaşayanlar Türkiye'deki kırsal ve kentsel bağlantılarını devam ettirmek için çaba göstermektedirler. Bu devamlılıkların korunması, aile havuzunun genişlemesine katkıda bulunmaktadır (Erder, 2006).

Türkiye'de 1980'li yıllarda ülkenin toplumsal ve siyasi atmosferi, aile üyeleri arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Özellikle 1980 siyasi darbesi; Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal düzende kırılma yaratan bir dönüm noktası olmuştur. 1980 sonrası neoliberal politikalar, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte (Tokol, 2018) aile ve kardeşlik ilişkilerinde de dönüşüm yaşanmıştır. Bu yıllardan itibaren sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasıyla beraber aile üyelerinin ihtiyaçları olan yardımlar devlet tarafından karşılanırsa da aile üyelerinin dayanışma yükümlülükleri halen varlığını devam ettirmektedir (Çakırca, 2015).

Yaşanan siyasal ve toplumsal etkilerin kardeşlik ilişkilerini etkilediğine dair doğrudan açıklayan kaynaklar olmasa da siyasi darbenin yarattığı sonuçlar ve piyasa ekonomisinin hakimiyeti, kardeşlik ilişkilerin tarihsel arka planını anlamak için önemlidir. Bu dönemde kentte yetişen kardeşler arasında eğitim ve meslek farklılaşmaları çeşitlilik göstermiş,

toplumsal hareketlilikle oluşan sosyal statü farklılıkları bireyselleşme dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda görece daha kırsal değerlerle büyüyen büyük kardeşlerle kent merkezinde eğitim gören küçük kardeşler arasında yaşam tarzı, ideoloji ve değerler bakımından ayrışmalar olduğu öngörülebilmektedir.

Benzer şekilde değişimlerden biri de geleneksel toplumlarda kadına atfedilen toplumsal rollerin modernleşmeyle birlikte dönüşmüş olmasıdır. Tarihsel olarak kadınların aile içindeki konumu çoğunlukla başkalarının ihtiyaçlarını öncelemek üzerine şekillenmiştir. Kadın önce babasına, daha sonra erkek kardeşine ve evlendikten sonra eşine karşı sorumlu addedilmiştir. Ancak günümüzde bu geleneksel bağımlılık ilişkilerinin giderek dönüşmekte olduğu görülmektedir. Kadınların artan biçimde ücretli işgücüne katılması ve kamusal alanda daha görünür hale gelmeleri, geçmişte sorgulanmadan kabul edilen hiyerarşilere itiraz imkânı doğurmuştur. Bu değişim, aile içi güç dengelerini de yeniden tanımlamış; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerindeki dönüşüm kadınların iş hayatına katılımına, boşanma oranlarının yükselmesine de yansımıştır (Bernard, 1992; akt. Kasapoğlu, 2018, s. 15). Geleneksel ataerkil ailelerde kız çocukların erkeklerle beraber eğitim alması günah ve uygunsuz kabul edilmekle beraber, azınlıkta okuyan kızlara ve ailelerine yönelik uygulanan sosyal baskı ailede kız çocukların okumasını engellemiştir (Sancar, 2017; Sayılan, 2012). Bazı ailelerde kız çocukları, çocuk bakımında anneye destek, ev içi iş yükü ve aile ekonomisine katkı sağlamak için çalışmak gibi sorumluluklar üstlenebilmektedir. Erken yaşta kurulan evlilikler, soyun sürdürülmesine bağlı olarak *kız çocuğunun el olacağı* gibi kadınlara yönelik algılar, kız çocuklarının sosyal hayata katılımını ve miras haklarını da engelleyebilmektedir (Adıgüzel, 2013, s. 336; Öztürk ve Benek, 2018, s. 1215). Dolayısıyla modernleşmeyle beraber aile içi rollerin de değişime uğradığı ifade edilebilir. Özellikle aileye katılan gelin ve damattan beklentiler, erkeğin evden ayrılması ve aileden ayrı ev kuruyor olması gibi durumlarda önemli dönüşümler yaşanmıştır (Aydın ve Bahadır, 2019, s. 204).

Bireylerin farklı şehirlere ya da ülkelere taşınmaları, evlilik, iş, eğitim veya göç gibi nedenlerle coğrafi olarak birbirlerinden uzaklaşmaları, kardeşler arası etkileşim sıklığını ve duygusal yakınlığı etkileyebilmektedir. Kırsal kesimde genellikle ortak üretim biçiminin yaygın olması nedeniyle aynı çatı altında veya komşu olarak yaşayan, gündelik hayatta ve işgücünde sürekli etkileşim halinde olan kardeşler kente göç etmeyle birlikte farklı şehirlerde ikamet etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda sanayileşmeyle birlikte hizmet sektörünün gelişimi, yüz yüze etkileşimin sıklığını azaltabilmiş, bireylerin farklı sosyo-ekonomik statülere, eğitim düzeylerine ve yaşam tarzlarına sahip olmalarına zemin hazırlamıştır (Özbay, 2017). Bu

durum, ortak ilgi alanlarının ve yaşam tarzlarının farklılaşmasına, potansiyel olarak bir yabancılaşma hissine yol açabilmiştir.

Türkiye’de 1980’li yıllar küreselleşmeyle birlikte uydu televizyonlarının özel medyanın, internetin ve mobil iletişimin yaygınlaştığı, toplumsal değerlerin hızla dönüşüm geçirdiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, 1990 yılından itibaren üniversiteleşmenin artması kardeşler arasındaki mesafeyi hem artırmış hem de dijital bağlarla yeniden kurmuştur. Bu dönemde toplumsal cinsiyet rolleri sorgulanmaya başlanmış, kadınların eğitim ve istihdamda artan varlığı söz konusu olmuştur. Bazı ailelerde kız kardeşlerin ailedeki konumu güçlenirken, erkek kardeşlerin geleneksel rollerinde (ağabeyin koruyuculuğu, yönlendiriciliği) dönüşüm yaşanabilmiştir (Köse, 2012). Bazı kardeşler farklı şehirlerde ya da yurt dışında yaşamaya başlamış, fiziksel uzaklık ilişkileri dönüştürmüş; ancak telefon ve sosyal medya üzerinden iletişim sürekliliği sağlanmıştır. 2000’li yıllarla birlikte toplumsal çeşitlilik (farklı aile biçimleri, tek çocuklu aileler, boşanmaların artışı) kardeşlik deneyimlerini de dönüştürmüştür. Tek çocuklu ailelerin artışı kardeşsiz büyüme deneyimini öne çıkarırken, kardeşi olan bireyler için ilişkiler daha seçici, esnek ve zaman zaman mesafeli biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, kız ve erkek kardeşler arasındaki ilişkilerde daha yatay, arkadaşça bir biçimlenme de gözlenmektedir.

Günümüzde aile bireyselleşmesi, göç aile yapısındaki dönüşümler ve ekonomik ilişkilerin etkisiyle farklılaşmış bir form kazanmaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2002 Giddens, 2010). Beck (2011) bu bağlamda ailenin üretici konumunun, aile bireylerinin bireysel olarak emek piyasasına dahil olmasıyla birlikte bozulduğunu, bireylerin kendi hayatlarını şekillendirmeye başladığını belirtir. Aile üyeleri kendilerine ayrı ilişkiler seçebilmekte ve kendi ağlarında hayatlarını sürdürebilmektedir. Bu dönüşüm, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin çözülmesi, kadınların bağımsızlaşması ve yaşam tarzlarının çeşitlenmesi ile açıklanmaktadır. Öte yandan günümüz toplumunda aileler kredi sistemi, enflasyon gibi makro ekonomik güçlerin ve aile içi otoriteler nedeniyle kaynaklarının kontrol edilmesine ihtiyaç duyabilmektedirler (Marlowe ve Sproles 1986, s. 62; Yılmaz vd., 2023). Bu bağlamda geçmişten günümüze ekonomik dönüşümlerle beraber aile üyeleri arasında borç alma verme dengesi de değişim göstermiştir. Geçmişte aile üyeleri, akraba ve arkadaşlar arasında gerçekleştirilen borç verme işlemi genellikle 1990’lı yıllardan itibaren kurumsallaşmış bankalar vasıtasıyla da gerçekleştirilebilmektedir (Baloğlu, 1997).

Sanayi toplumlarındaki modern yaşam şartları, boşanma oranlarının artması ve nüfus dinamiklerinde yaşanan değişimlere bağlı olarak kardeşler arası ilişkiler zamanla

değişebilmektedir. Boşanma sonrasında kurulan ikinci evlilikler veya birlikteliklerle akraba olmayan çocukların kardeş ilişkilerinin günümüzde yaygınlaştığı da görülmektedir (Weisner, 1989). Öte yandan modernleşmeyle, ailenin mahremiyet kimliğini de dönüşüme uğradığı ifade edilebilmektedir. Aile içindeki boşanma ve şiddet gibi konular kamuoyu önünde tartışılabilir. Birey, yaşadığı olaylar karşısında her zaman veya belirli aralıklarla kendini sorgulayabilmekte ve öz değerlendirmede bulunabilmektedir. Benliğini inşa etme ve kendini gerçekleştirme süreci ise fırsatlar ve riskler arasında bir denge temelinde anlaşılmaktadır (Giddens, 2014). Bu bağlamda Kağıtçıbaşı (1996), geleneksel ve bireyci toplumlarda benliğin ya bağımlı ya da bağımsız olarak geliştiğini ancak bu iki uç arasında özerk-ilişkisel bir benlik biçiminin de mümkün olduğunu belirtir. Bu benlik tipi, kişiler arası ilişkililik ve özerklik boyutlarını birleştirir; çoğu zaman duygusal olarak ilişkisel, maddi olarak özerk bir yapı sergilemektedir. Böylece özerk-ilişkisel benlik, bireyci ve kolektivist benliklerin unsurlarını bir araya getiren bir sentez olarak ortaya çıkmaktadır.

Aile Dostu Kentler Etüt Araştırmasında (2016) ise kardeşlerin büyükçe bir evi birlikte kullanma pratiğinde değişimler olduğu ve önemli ölçüde ayrılıklar yaşandığı belirtmektedir. Artık aileler farklı ekonomik, kültürel ve toplumsal sebeplerle birlikte yaşamaktan ziyade uzakta ikamet edebilmektedir. Ancak bu durum kentleşmeyle beraber *aile apartmanları* adında yeni bir pratiği de ortaya çıkarmıştır. Bu apartmanlarda yaşayan ailelerin birbirleriyle ilişkileri bazen güçlü bazen zayıftır. Bu durum bazı apartmanlarda ailelerin yakın sosyal ilişki kurmasına, bir kısmında ise ilişkinin yokluğuna işaret etmektedir (s.103).

Aile içi ilişkiler; toplumların yaşam şekillerine, normatif değerlere, statülere göre de belirlenmektedir. Dolayısıyla aynı ülkenin kırsal ve kentlerinde dahi yapısal anlamda ailelerde çeşitlilik ve farklılıklar olmakla beraber, bu farklılaşmaların önemli nedenlerinden birinin farklı sosyal değerler ve kişiler arasındaki ilişkiler olduğu ifade edilmektedir (Bayer, 2013, s. 102). Göle'nin (2004) çoğul modernlik- batı dışı modernlik kavramı bu anlamda önemli bir yer teşkil etmektedir. Çoğul modernlikler kavramı bağlamında Türkiye'de aileyi; merkezden çevreye, kırdan kente, doğudan batıya doğru incelemek gerektiği anlaşılmaktadır. Modernleşme, her yerde aynı hızda ve zamanda değişmediği için aileye ve kardeşlik ilişkilerine bu çerçevede değinmek, toplumun kendi değer ve dinamikleri bağlamında olay ve olguları anlamayı olanaklı kılmaktadır.

Sonuç olarak, 1950 yılından günümüze kadar olan süreçte Türkiye'de yaşanan toplumsal, siyasi, ekonomik ve ailevi dönüşümler; kardeşlik ilişkilerini dönüştürücü bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Göç, kentleşme ve sanayileşmeye dayalı değişimler ilk dönemde kardeşliği genellikle dayanışma ekseninde güçlendirebilirken; özellikle 1980 yılı

sonrasında neoliberal politikalar, bireyselleşme ve küreselleşme dinamikleriyle birlikte kardeşliği farklılaştırıcı, mesafeli ve müzakere edilebilir kılmaktadır. Eğitim oranlarının artması, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü, teknolojik gelişmeler gibi değişimler ise kardeşlik ilişkilerinde yeni dinamikler yaratmıştır.

1.5. Kardeşlik İlişkilerini Etkileyen Unsurlar

Kardeşlik ilişkileri; bireysel, ailevi, sosyal ve ekonomik birçok unsurdan etkilenebilmektedir (Furman ve Buhrmester, 1985; Sumbas, 2020). Kardeşlik çalışmalarının yaygın görüşlerden biri doğum sırası, cinsiyet, kardeş sayısı ve kardeşler arası yaş farkı gibi yapısal özelliklerin kardeşler arası ilişkileri etkileyebileceğine dairdir (Tanskanen ve Danielsbacka, 2021; Steinbach ve Hank, 2018; Dunn, 1992).

Kardeş doğum sırası; büyük, ortanca, en küçük ve tek çocuk olmak üzere temelde dört kategoride ele alınmaktadır. Adler (1949), çocukların kardeşleriyle olan deneyimlerinde daha büyük veya daha küçük olmalarına bağlı olarak büyük ölçüde farklılık olduğunu belirterek bireyin erken çocukluk deneyimlerinin, onun kişilik gelişimini ve yaşam tarzını belirlemede önemli bir rol oynadığını, ayrıca güç ve rekabet mücadelesinde farklı kişilik özelliklerinin oluşmasına da neden olabileceğini vurgulamaktadır. Ona göre kardeşler, üstünlük kurma duygularıyla bağlantılı olarak ebeveynlerinin dikkat ve ilgisini kazanmak için mücadele eden taraflardır (Corey, 2008). Öte yandan ailedeki her kardeşin deneyimleri birbirinden farklıdır. Kardeşler aynı aile ortamında birlikte büyüyor gibi görünse de her birinin aile içindeki yeri kendine has özellikler taşımaktadır (Sullivan ve Andrew, 1996).

Benzer şekilde Bowen (1981) *“Hiçbir bilgi parçasının, kişinin şu anda kendi kardeş sıralamasını ve geçmiş kuşaklardakilerini bilmesi kadar değerli olduğuna inanmıyorum”* diyerek kardeş sıralamasının önemli olduğunu savunmaktadır (Murdock, 2012, s. 446; Nazlı, 2020). Bu bağlamda, kişilerin kardeş sırasının kişilik özellikleri hakkında fikir verdiği; ilk çocukların güç ve otorite ile ilişkilendirdiği, daha sonra doğan kardeşlerin ise ailenin *mazlumu ve ezileni* olarak özdeşleştirildiği belirtilmektedir (Nichols, 2013).

Kardeşler arası doğum sırasıyla ilgili bir başka konu da gerçek doğum sırası yerine psikolojik doğum sırası kavramının kullanılmasıdır. Adler (1956) bireyin aile içi konumunun kendisi tarafından nasıl algılandığına dikkat çekmek amacıyla psikolojik doğum sırasının gerçek doğum sırası kavramından daha etkili olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, doğum sırası, algılanan doğum sırası ve aile içi konumla ilgili literatürde, hangi kavramın daha uygun olduğuna dair net bir uzlaşma olmadığı da vurgulanmaktadır (Çınarbaş ve Nilüfer, 2019). Bunun

nedeni özellikle günümüzde ailelerin tek bir biçimi olmaması, boşanma, birlikte yaşama ve yeniden evlenmedeki artışların ailelerdeki kardeş kompozisyonlarının daha karmaşık olmasına yol açmasıdır (Sanner vd., 2018, s. 765). Bahsedilen ailelerde çocuklardan biri küçükken, kendi yaşında amcası ya da dayısı olabilmektedir. Kardeşler arasındaki yaş farkının meydana getirdiği kuşak farkının ilişkilerine olan etkisinin anlaşılması ve araştırılması da bu anlamda önem arz etmektedir. Pozisyonların değişmesi kesin psikolojik çalışmaların ele aldığı şekliyle bir doğum sırası ve kardeş profillerinin oluşmasını zorlaştırmaktadır (Gulløv ve Wentzel Winther, 2021).

Dolayısıyla doğum sırası ve bunun insanların kişilikleri, eğitimleri, meslekleri, becerileri ve yetenekleri üzerinde nasıl bir etkisi olabileceği konusunda ilgi olmasına rağmen, doğum sırası sabit değildir. Kendileriyle küçük kardeşleri arasında büyük yaş farkı olan bireylerin, çocukluklarının önemli bir bölümünde tek çocuk olarak büyümüş olabildiği, oysa çok daha büyük kardeşleri olanlar, büyük kardeşleri çocukluklarının büyük bir bölümünde aile evinde yaşamadıkları için, aslında tek çocuk olarak büyümüş gibi hissedebilirler (Kidwell, 1981; Davies, 2023). Bir erkek eğer ablası varsa ilk erkek çocuk olduğu için kendisini ailenin ilk çocuğu gibi de hissedebilmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet algıları ve toplumun kültürel arka planının etkileriyle açıklanmaktadır (Shulman ve Mosak, 1977). Bu bağlamda doğum sırası, bireyin yaşam akışında oynadığı rollerle sürekli müzakere edilmekte ve tartışılmaktadır (Punch, 2008). Bu çalışmada doğum sırası kavramı tamamen dışlanmayacak ancak doğuştan edinilen ve kardeşlik ilişkilerinde değişmez bir özellik olarak da ele alınmayacaktır.

Kardeş ilişkilerini etkilediği düşünülen bir diğer unsur da *kardeş sayısı*dır. Kardeş sayısının birden fazla olması, orta yaş döneminde özellikle ebeveyn bakımı sorumluluğunun paylaşımı veya mal ve miras paylaşımı gibi konularda hem potansiyel bir destek ağının genişliği hem de olası fikir ayrılıkları ve çatışma riskinin artması anlamına gelebilmektedir (Connidis, 2007; Voorpostel ve Van der Lippe, 2007). Daha az kardeşe sahip bireyler ise bu tür sorumluluklarda daha yoğun bir yük veya beklenti hissedebilirken, ilişkilerinde daha az aracı veya tampon mekanizmaya sahip olabilmektedir. Yaşanan bu durum hem yakın ilişkilerin gelişmesine katkı sağlarken hem de çözülmemiş çatışmaların hissedilmesine yol açabilmektedir (Bedford, 1995; Cicirelli, 1995). Ayrıca, daha kalabalık kardeş gruplarında öğrenilen müzakere etme, koalisyon kurma gibi sosyal beceriler, orta yaşın karmaşık ailevi meseleleriyle başa çıkmada bir avantaj sağlayabilirken, az sayıda kardeşe büyüyenler arasındaki ilişki daha birebir ve yoğun bir nitelik taşıyabilmektedir. Özellikle ebeveyn bakımı gibi kritik yaşam olaylarında kardeş sorumluluğun paylaşılmasının kardeş sayısına göre de değişkenlik gösterebilmektedir (Lorca ve Ponce, 2015; Parrott ve Bengtson, 1999). Ailenin çok çocuğa sahip olması

durumunda çocuklar ne kadar fazlaysa bakımın o derece azaldığı iddia edilmektedir (Ward, Spitze, ve Deane, 2009).

Kardeşlik ilişkilerinde cinsiyete dayalı ilişkisel farklılıklar sabit değil, değişebilir bir özellik taşımaktadır (Davies, 2023). Kardeş ilişkilerini cinsiyet odaklı ele alan bazı çalışmalar kadınların erkeklere göre yakın ilişkilerine daha fazla dahil oldukları ve abla-kardeş ilişkisinin, ağabey-abla veya ağabey-kardeş çiftlerine kıyasla kardeşler arasındaki en yoğun bağ olarak ifade etmektedir (Connidis, 1989; White ve Riedmann, 1992). Aynı cinsiyette olan kardeşlerin aralarında daha fazla rekabet olduğu da vurgulanmaktadır (Stocker vd., 1997). Ancak bireyin veya kardeşlerinin hangi cinsiyetten olduğu ilişkilerini anlamlandırmada tek başına yeterli olmamakta, toplum ve aile tarafından inşa edilen toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkileri etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet; bir toplumda kadınlara ve erkeklere atfedilen rollerin, sorumlulukların, davranış kalıplarının ve beklentilerin; kültürel normlar, gelenekler, eğitim süreçleri, dini öğretiler ve toplumsal kurumların etkisiyle biçimlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bunların kadın ve erkeklere toplum tarafından yüklenmesine ise *toplumsal inşa* adı verilmektedir (Oakley, 1972). Toplumsal cinsiyeti meydana getiren unsurlar, cinsiyetler arasında olması gereken düşünce farklılıkları ve genellikle cinsiyetlere yönelik önyargılarla ilişkili olmaktadır. Bu farklılıkların yaşama yansıyan boyutunu ise roller oluşturmaktadır (Vatandaş, 2011). Rol, kişinin bulunduğu pozisyonla ilişkili yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve diğer bireylerle etkileşimi şekillendiren kuralları ifade etmektedir (Dökmen, 2018). Birey yaşamında annelik, babalık, eşlik, kardeşlik ve birinin çocuğu olma gibi birçok rolü beraber üstlenebilmektedir. Toplumsal cinsiyet ön yargıları; daha ziyade toplumun erkeklere ve kadınlara biçtiği annelik, babalık, ablalık, abilik, öğretmenlik gibi rollerin hem nedeni hem sonucu olan çift taraflıdır. Birey, toplumun kendinden beklenen davranışları yerine getirmediği ve ona uygun olarak görülen kalıp yargıları içselleştirmedeği takdirde dışlanabilmektedir. Büyük kardeştan daha fazla destek beklenmesi veya küçük kardeşin hâlâ korunması gereken biri olarak görülmesi ilişki dinamiklerini etkileyebilmektedir (Yıldırım ve Gül, 2021, s. 583).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arası eşitsiz ve dengesiz güç dinamiklerine de dikkat çekmektedir (Giddens, 2013). Özellikle ebeveynlerin yaşlanması ve bakıma ihtiyaç duyması durumunda veya mülkiyet ve miras paylaşımı gibi konularda kardeşler arası sorumluluk, eşitlik ve adalet, çatışma ve uzlaş gibi dinamikler ön plana çıkmaktadır. Cinsiyet rol kuramı, kadınların ve erkeklerin toplumsallaşma sürecinde birtakım rolleri öğrendiklerini ve bu rollerin yeniden üretilerek kuşaktan kuşağa aktarıldığına da dikkat çekmektedir. Gelenekselleşmiş

toplumsal normların değiştirilmesinin oldukça zor olduğuna dikkat çekerek, geçmişten gelen kalıpların kültürün de etkisiyle tutkalla yapışır gibi sabitlendiğini belirtmektedir (Connell, 2017). Atay (2012) toplumsal cinsiyet yargılarının kadınları olduğu kadar erkekleri de olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Erkekler hakkındaki kalıp yargılar toplumda erkekler için uygun görülen tutumları, değerleri, normları ve n yargıları göstermektedir.

Dolayısıyla yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte yalnızca kadın ve erkeklerin toplum içindeki konumları değil, aynı zamanda kardeşler arası ilişkilerde yeniden biçimlenmektedir. Bu bağlamda erkek kardeşler çoğu zaman koruyucu, dışa dönük ve karar alıcı rollerle tanımlanırken; kız kardeşler ise bakım, duygusal destek ve aile içi düzenin sürdürülmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin aile içindeki işleyişe yansıyabileceğini göstermektedir (Gilligan, 1982). Kardeşlik bağlarını anlamak, yalnızca biyolojik cinsiyeti değil; toplumsal cinsiyetin inşa ettiği rollerin, sorumlulukların ve beklentilerin ilişkiler üzerindeki etkisini de dikkate almayı gerektirmektedir. Bu durum, bireylerin kardeşlik içinde yaşadıkları deneyimlerin, kimliklerini toplumsal normlar doğrultusunda nasıl şekillendirebildiğini de göstermektedir.

Öte yandan kardeşler arasındaki ilişkileri etkilediği düşünülen bir diğer unsur ise ebeveynlerinin tutumlarıdır (Cicirelli, 1994). Ebeveynlerin çocuklarına karşı düşünceleri, beklentileri ve davranışlarının tümü *ebeveyn tutumu* olarak tanımlanmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993). Bunlar; kardeşler tarafından algılanan ya da gerçekte yaşanmış aile içindeki farklılaşmış deneyimler, ebeveynlerin farklılaşmış yaklaşımları, ebeveynler arasında yaşanan çatışmalar ve aile içi duygusal paylaşımlar olabilmektedir (Kızıldağ, 2012). Baham ve diğerleri (2008), kardeşler arasında ilişki kalitesini etkileyen en önemli unsurlardan birinin ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişki olduğunu vurgulamıştır.

Ebeveynler belli yönlendirmelerle kardeşler arası iletişimi tesis etmeye çalışarak, kardeşlik rolünün sorumluluklarını almalarına yönelik teşvik edebilmektedir. Kardeş kıskançlığını engellemek maksadıyla ebeveynler tarafından çocuklarına ağabey ve abla oldukları, bu nedenle kardeşlerine karşı sorumluluklarının olduğu sürekli olarak hatırlatılabilmektedir. Dolayısıyla kardeş sayısı arttıa sorumluluk bilincinin arttığı da ifade edilmektedir (zkan ve Balaban-Dağal, 2023, s. 1023). Ancak bu durumun dezavantajları da söz konusu olabilmektedir. Bilhassa ocukluk döneminde ebeveynler, farklı nedenlerle kendilerine ait rolleri çocuklarına yükleme eğilimi gösterebilmekte; çocuklar, ebeveyne ait olan bir rolü gerçekleştirmek zorunda kalabilmektedir. Bu durum *ebeveynleştirme* kavramı olarak ele alınmaktadır (Giles, 2012). Ebeveynlerin aile içi sorumluluk ve rollerinin kardeşlerden birine yüklendiği düşüncesinden hareket eden bu kavram ilk olarak Boszormenyi-Nagy ve

Spark (1973) tarafından tanımlanmıştır. Minuchin ve diğerleri (1967) tarafından ise *araçsal* (*yemek pişirme, ekonomik katkıda bulunma*) ve *duygusal ebeveynleştirilme* (*duygusal ihtiyaçları karşılama*) olarak sınıflandırılmıştır. Hafford (2010) ise ebeveynlerden en az birinin olmadığı durumlarda anne ve babanın otoritesinin büyük kardeşe geçici bir süre devredilmesi olarak tanımlamıştır. Bu durumda kardeşlerden birinin yetişkin rolü üstlenmesi; güvenli bağlanmayı da olumsuz etkileyebilmekte, kendi ihtiyaçlarını göz ardı etmesine neden olmakta (Giles, 2012; Chase, 1999) ve bu nedenle duygusal olarak istismar edilebildikleri de belirtilmektedir (Graf ve Frank, 2001; Emre, 2016, s. 30).

Uçmuş (2024) ise *ebeveynleştirilme* kavramının tam olarak açıklayıcı olmadığını belirterek *gölge ebeveynlik* kavramıyla kardeşlerden birinin aile içinde *görünmez* bir sorumluluk taşıdığına, bir yandan kardeşleriyle ilgilenirken diğer yandan ebeveynin gölgesinde hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda East ve Hamill (2013), büyük kardeşlerin küçük kardeşlerine göz kulak olduklarını, temel bakım ihtiyaçlarını karşılama gibi sorumluluklarının olduğunu belirtmiştir.

Türk kültüründe de bazı ebeveynler özellikle büyük çocuklarından ailenin maddi ve manevi olarak desteklenmesini beklemektedir. Erken yaşlarda gelir getiren çalışmak gibi bazı araçsal ebeveynleştirme biçimleri, bireyin hem bireysellik hem de bilgi edinmesi ve dış dünya hakkında deneyim kazanması açısından insanları geliştirebilmektedir. Çocuğun ebeveynleştirme sırasında kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini görmezden gelmeyi öğrenmesi de beklenmektedir. Böyle bir durumda çocuk, gençlik ve yetişkinlik deneyimlerine yansıyan bir gelişimsel bir süreç yaşayabilmektedir (Zencir ve Haskan-Avcı, 2019, s. 533). Özellikle kırsal ve yoksul bölgelerde, ailenin en büyük ablasının küçük kardeşlerine bakma sorumluluğunu alıyor olması yaygın olarak görülen bir uygulamadır (Pehlivan, 2017, s.17; Zukow, 1989).

Kağıtçıbaşı (1982), çocuğun ekonomik değeri üzerine yaptığı çalışmada, çocukların küçükken ve büyüdüklerinde ailelerine sağladıkları ekonomik faydayı, çocuğun para karşılığı çalışmasının alt boyutunda ifade etmektedir. Örneğin, bir çiftçinin ailesinde çocuk sayısı ne kadar fazlaysa, ekonomik olarak o kadar fazla katkıda bulunurlar. Kağıtçıbaşı, bu tür bir değeri benimseyen ailelerde çocukların *yaşlılık güvencesi* olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Yalnızca araçsal ebeveynleştirme değil, Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan duygusal ebeveynleştirme biçimlerinin de var olduğunu belirterek, ebeveynlerin sıkıntılarını ve sorunlarını çocuklarıyla paylaştıklarını dile getirmektedir. Bu anlamda bir çocuğun ebeveynlestirmesi ailevi ve kültürel değerlere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Öte yandan Loutonen (2024), yetişkinlikte aileye yeni katılan kardeş eşlerinin ilişki dinamiklerini etkileyebildiğini, aile figürasyonunun değişen dinamiğinin kardeş ilişkilerini de

dönüştüreceğini belirtmektedir. Joseph (2021), kardeşlerden birinin evlenmesinin kardeşlik bağını koparabileceğini ve her iki kardeşin de birbirinden uzaklaşabileceğini, bilhassa erkek kardeşler evlendiğinde ataerkil aile yapısının, kayınvalideler ve kız kardeşler arasındaki gerginliği artırarak bağın zedelenme ihtimalini artırabileceğini dile getirmektedir.

1.6. Hukukta Kardeşler/ Kardeşlik Hukuku

Bu çalışmanın ana merkezi olmasa da hukukta kardeşler, yetişkin kardeşlik ilişkilerini makro düzlemde anlamak için önemli bir arka plan olabilmektedir. Türkiye’de aile hukukuyla ilgili yasal düzenlemeler en geniş anlamda Türk Medeni Kanunu’nda yer almakta, odaklandığı konular genellikle eşler arası ilişkileri kapsayan nişanlanma, evlenme, boşanma ya da ebeveynlerin çocukları üzerindeki velayet ve nafaka sorumlulukları olmaktadır. Kardeşler arası ilişkilerle ilgili hukuki düzenlemeler ise yardım nafakası yükümlülüğü ve miras rejimlerine dair düzenlemeleri kapsamaktadır.

TMK (2001), nafaka yükümlülüklerini yardım nafakası ve bakım nafakası olarak ikiye ayırmıştır. TMK’nun 364.maddesine göre; *“Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür.”* Aynı kanunun 365/2.maddesinde *“Dava, davacının geçinmesi için gerekli ve karşı tarafın mali gücüne uygun bir yardım isteminden ibarettir.”* Düzenlemesi yer almıştır. Bu bağlamda, TMK m. 364/f. 2 gereğince refah içinde olan kardeşin yoksul kardeşe yardım nafakasından bulunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Aynı zamanda bu yükümlülük kardeşler arasında karşılıklı olarak çift yönlü bir etkiye sahiptir. Yardımda bulunacak kardeşin refah içinde olması şartı olmasının nedeninin kardeşlerin birbirlerinden sürekli ve kolaylıkla yardım nafakası talebinde bulunmalarını engellemek olduğu düşünülmektedir. Öte yandan nafaka alacak kardeşin, talepte bulunurken mirasçılıktaki sırayı gözeterek nafaka davasını açması gerektiği vurgulanmaktadır. Burada kültürel ve toplumsal etkenler de oldukça önemlidir. Örneğin, aile kavramını, ebeveynler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile olarak gören Alman Medeni Kanun’u, yalnızca altsoy ve üstsoy akrabaları arasında nafaka yükümlülüğünü öngörmüştür (Çakırca, 2015).

Kardeşler arasında fiili bir bağın ya da yakın ilişkilerinin olmaması nafaka yükümlülüğünün doğmasına engel olmamaktadır. Bu bağlamda kardeşe yardım nafakası yükümlülüğü kapsamına *yiyecek, giyecek, barınma ve tedavi* gibi ihtiyaçların giderleri girdiği görülmektedir (Oğuzman ve Dural, 1998). Bireylerin sosyal hayatta diğer kişilerle etkileşime geçmesiyle beraber dayanışmaları ve yardımlaşmaları ahlaki bir görev olarak kabul edilebilmektedir. Bu noktada önemli olan detaylardan biri de yardım talebinde bulunacak

kardeşin; eşinden, yetişkin değilse ebeveyninden bakım nafakası olarak yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan ihtiyaçları karşılayabiliyorsa, kardeşinden yardım nafakası isteyememesidir. (Çakırca, 2015).

Öte yandan erkeğin lehine konumlanan soy zinciri ve babalık miras hukukunun merkezi olmasından dolayı bazı ailelerde kardeşlik hukuku, ataerkil düzene dayalı iş bölümü ve mülkiyet düzeni üzerinden şekillenmiştir (Demiray, 2009, s. 28). Bu hiyerarşik düzende bireyler yaşa ve cinsiyetlerine göre belli rolleri üstlenme, aile içinde farklı konumlarda bulunmaktaydılar (Özbay, 1984, s. 37). Mülkiyet ilişkileri, erkeğin aile içindeki konumunu kadına kıyasla daha ayrıcalıklı hale getirmiş; bu durum aynı zamanda geleneksel miras anlayışını, çocukların yararına olacak biçimde dönüştürme eğilimini de beraberinde getirmiştir (Engels, 2019). Ataerkillik kavramı, tarihsel olarak erkek aile üyelerinin egemen olduğu toplumsal düzenleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde ise bu terim, yalnızca aile içindeki değil, daha geniş ölçekte siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan erkeğin otoritesi, üstünlüğü ve tahakkümünü ifade eden bir kavram haline gelmiştir (Marshall, 2005, s. 47; Güneş, 2017, s. 247). Bu yapıda erkek çocuklara daha fazla yatırım yapılması, mirasta öncelik tanınması, ev içinde karar alma süreçlerinde erkek kardeşlerin söz sahibi olması gibi durumlar aile içi ilişkilerde güç dengesizliklerine yol açabilmektedir (Kandiyoti, 1988). Özellikle büyük erkek kardeşin ailenin devamını sağlayan figür olarak konumlandırılması, diğer kardeşlerle olan ilişkilerinde otoriter ya da koruyucu bir rol üstlenmesine neden olabilmektedir. Bu durum özellikle aile ilişkileri içinde eş, kız çocuk ve kız kardeş statülerinde kendini göstermektedir (Korkmaz, 2022, s. 59).

Demir-Gürdal ve Odabaş (2014) kadınların söz konusu mücadele alanlarından birinin eşit miras ve mülkiyet hakkı olduğunu ifade eder. Bu açıdan mülkiyet hakkı ve mirasla ilgili ortaya çıkan eşitsiz uygulamaların öznelarının kadınlar olduğunu belirtir. Çoğu zaman kültürel ve toplumsal normların etkisi altında kalınarak kadının haklarının engellendiğini ve bu durumun Durkheim'in yaklaşımıyla kolektif bir alışkanlığa dönüştüğünü ifade etmiştir.

Berki (1954) ise ebeveyn tutumunun kardeşler arasındaki miras anlaşmazlıklarını ve tartışmalarını tetikleyen unsurlardan biri olabileceğini belirtmiştir. Ebeveynin bir çocuğuna diğerlerinden fazla miras bırakması, kardeşler arasında adaletsizlik algısının oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum, kardeşler arası anlaşmazlıkların kavga ve cinayete kadar gitmesine kadar varabilmektedir.

Tüm bu literatür bilgilerini içeren kavram ve kuramsal arka planın ardından, yetişkin bireylerin kardeşlik ilişkilerine dair Türkiye'de ve yabancı literatürde ele alınan çalışmalar takip eden başlıkta aktarılacaktır.

1.7. Yetişkin Bireylerin Kardeşlik İlişkilerine Dair Çalışmalar

Mevcut literatür incelendiğinde orta yaş bireylerin kardeşlik ilişkilerine dair az sayıda çalışmanın olması ve genellikle nicel perspektiflerle ele alınması şaşırtıcı olmuştur. Aynı zamanda çocukluk dönemi ve genç yetişkinlik dönemi kardeş ilişkilerine göre de yeterince incelenmediği görülmektedir (Bedford, 2017; Fingerman ve Hay, 2002; Kluger, 2011). Bu başlık altında, kardeşlik ilişkilerine dair Türkiye’de ve yabancı literatürde ele alınan çalışmalara ve bu çalışmalarda orta yaş yetişkinlik döneminde kardeşlik ilişkilerinin yerine dair bilgilere yer verilecektir.

1.7.1. Türkiye’de Ele Alınan Çalışmalar

Türkiye’de kardeşlikle ilgili literatürün genellikle psikoloji, eğitim bilimleri, ilahiyat alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Psikoloji alanında kardeşlik ilişkilerine dayalı çalışmaların çocukluk, genç yetişkinlik ve engelli kardeşe sahip bireylerin, cinsiyet, doğum sırası ve kardeş sayısına yönelik niceliksel araştırmalarına yoğunlaştığı; ilahiyat ve İslami ilimler alanında ise *din kardeşliği*, *süt kardeşliği* (Aygün, 2021; Şahan, 2015) feminist literatürde ise *kız kardeşlik* üzerinden araştırma konusu olduğu görülmüştür.

Türkiye’de kardeşlik ilişkilerini içeren literatür incelendiğinde; Kale ve diğerlerinin (2021) “*Eğitim ve sosyal bilimler alanında kardeş ilişkileri konusunda tezlerin incelenmesi*” konulu makaleleri dikkat çekmiştir. Araştırma kapsamında kardeşlikle ilgili 70 lisansüstü tez incelemişler ve Türkiye’de kardeşlik hususunda ele alınan tezlerin son 10 yılda artış gösterdiğini, genellikle psikoloji alanında, çocukluk, ergenlik dönemine odaklanarak, özel gereksinimli kardeşler konusunda niceliksel çalışmalar yapıldığını, tezlerin çoğunluğunun kuramsal bir temele dayandırılmadan hazırlandığı, sosyoloji alanında kardeşlik ilişkileri ile ilgili doktora kapsamında herhangi bir çalışmanın olmadığına vurgu yapmışlardır. Benzer şekilde Sumbas (2020) eğitim ve öğretim alanında karma yöntemle hazırladığı “*Ergenlerin, genç yetişkinlerin ve orta yetişkinlerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi*” konulu doktora tezinde ülkemizde orta yetişkinlik dönemi kardeşlik ilişkilerini ele alan herhangi bir çalışmanın olmadığını ifade etmiştir.

Bu yönüyle Türkiye’de orta yaş bireylerin kardeşlik ilişkilerini sosyolojik açıdan ele alan bir doktora çalışma bulunmamaktadır. Ancak yetişkin kardeşler arası ilişkilerle ilgili sosyoloji alanında hazırlanan az sayıda yüksek lisans tezi de mevcuttur (Gültepeataç, 2000; Con, 2013; Sönmez, 2022).

Yetişkin bireylerin yaşam seyirlerinde özellikle ebeveyn bakım yükünün kardeşler arasındaki önemli konular arasında olduğu bilinmektedir. Con (2013) sosyoloji alanında hazırladığı “*Kardeşler arası ebeveyn bakım müzakeresi*” konulu yüksek lisans tezinde yetişkin çocukların ebeveyn bakımı düzenlemelerini incelemiştir. Araştırma kapsamında 39-68 yaş arası çocuklarla, 66-92 yaş arası ebeveynlerle görüşmüş, ebeveyn bakımı düzenlemelerinin hem yapısal hem de iletişimsel unsurlarla karmaşık bir süreci içerdiği, aynı zamanda yaşam seyri boyunca değişiklik gösterdiği sonucuna varmıştır. Sönmez’in (2022) gerontoloji anabilim dalında hazırladığı “*Orta ve ileri yetişkinlik dönemindeki kardeş ilişkilerinin kuşaklararası ilişki ve iletişime etkisi*” konulu yüksek lisans tezinde ise 50 yaş üstü yetişkinlerle nicel kesitsel bir araştırma yürütülmüştür. Kardeşlik ilişkilerinde görüşme sıklığı, ebeveyn ve kardeş bakımı gibi değişkenlere odaklanılmıştır.

YÖKTEZ’de sosyoloji alanında hazırlanan ve yüksek lisans tezi olarak özeti bulunan bir diğer tez ise Gültepeataç’ın (2000) “*Toplumsal cinsiyet rollerine sosyalleşme ve kardeşlik*” başlıklı çalışmasıdır. Erişim izni kısıtlanan bu çalışmada; kız-kız, kız-erkek ve erkek-erkek kardeş ilişkilerinin niteliğini incelemekte, bu ilişkilerin toplumsal cinsiyet rolleri, yaşamın kritik dönemlerindeki ihtiyaçlar ve bireyin sosyal konumlarından kaynaklanan beklenti ve gerilimlerle şekillendiğini göstermektedir. Özellikle kadının aile içindeki annelik ve eş rolü kardeşlik ilişkilerini etkileyebildiğine, bireyin erken yaşlarda bu çatışan talepleri uzlaştırmayı öğrenmezse kardeşleriyle ilişkilerinin çatışma ve husumete dönüşebileceğine dikkat çekmektedir.

Uçmuş’un (2024) psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında hazırladığı “*Kardeşliğin asimetrik hali: Ablalık/abılık üzerine bir fenomenoloji çalışması*” konulu yüksek lisans tezi ise orta yaş grubunu ele almasa da önemli bir çalışma olarak ifade edilebilir. Bu çalışma; nitel araştırma yöntemi, fenomenolojik desenle hazırlanmış ve 26-30 yaş arası 13 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Ağabey ve abla olmanın yaşa ve kültüre göre inşa edildiğinden hareket edilen çalışmada; *gölge ebeveyn olmak, otantikliğin fedası/kaybı kardeşlik asimetrisinin izdüşümünde yaralı kardeşlik ilişkisi ve köksüz çalı pozisyonuna konumlanma* şeklinde dört temaya ulaşılmıştır.

Kırhan (2022), klinik psikoloji alanında nitel yöntemle hazırladığı yüksek lisans tezinde anne ya da babasından birinin aynı olduğu *yarı-kardeşlerin* ilişkilerinin gelişimini araştırmıştır. 19-37 yaş arasındaki 10 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Kardeş ilişkisini inşa etmek, artan aidiyet, ilişkide aksamalar ve kardeş ilişkisini sürdürmek olmak üzere dört temaya ulaşmıştır.

Konuya dair diğerk bir çalışma ise z-Soysal ve diğerklerinin (2016) ele aldığı “*Yaşam boyu kardeş ilişkileri leğinin genç yetişkinlerde geçerlik ve güvenirlik çalışması*” adlı makalesidir. Araştırma verilerine göre kardeş ilişkileri ile ilgili yurtdışındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun çocukluk ve ergenlik dönemlerine odaklandıkları, genç yetişkinlik dönemine dair çalışmaların ise sınırlı, yetişkinlikte kardeş ilişkilerinin niteliğini inceleyen ise herhangi bir araştırmaya rastlanmadığı belirtilmiştir.

Diğerk bir çalışma yine zbay ve Aydoğan’ın (2019) ele aldığı “*Varlığında ocuk, yokluğunda yetişkin olmak: baba kaybı, kardeş ilişkileri ve aile yılmazlığı*” konulu makalesidir. Bu çalışmada son 5 yıl içerisinde babası vefat eden bireylerin kardeş ilişkileri ve aile yılmazlığı araştırılmıştır. Araştırma kapsamında 10 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve aile inanç ve yönetim şekilleri, aile içi iletişim süreçleri, kardeşler arası ilişki niteliği ve rolü olmak üzere dört tema belirlemiştir. Baba kaybından sonra kardeş ilişkilerinin destekleyici olduğu ve bazı kardeşlerin baba rolü üstlenerek rol değişimine gittikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bizim çalışmamızın tamamlanma aşamasında fark ettiğimiz bir diğerk çalışma ise ztrk (2025)’n “*Yetişkin perspektifinden kardeş kıskançlığı*” başlıklı aile danışmanlığı alanında hazırlanan yüksek lisans tezidir. Çalışma, 29-56 yaş arası evli 20 katılımcının kardeş kıskançlığına bakış açısını fenomenoloji deseniyle ele almış, kardeş kıskançlığının evlilik, ebeveyn ölümü, ailedeki yapısal değişiklikler gibi yaşam olaylarında da sürdürüldüğünü ortaya koymuştur. Kardeş kıskançlığını etkileyen çeşitli faktörler olduğunu vurgulamıştır.

Yine çalışmamızın tamamlanma aşamasında fark ettiğimiz bir diğerk alışma Engin Gökbel ve diğerklerinin (2025) ele aldığı “*Blişlen ilgi, büyüyen rekabet: Türkiye’deki kardeş kıskançlığı araştırmalarına genel bir bakış*” başlıklı derleme makalesidir. Çalışmada; Türkiye’de ele alınan kardeş kıskançlığı konulu çalışmalarda, kardeş kıskançlığın çeşitli faktörlere bağlı olarak, farklı yaş dönemlerinden ve aile dinamiklerinden etkilendiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu konuyu ele alan bir doktora tezinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Araştırma konusu kapsamında ifade edilen hususların sosyolojik olarak incelenmesi, özellikle orta yaş yetişkinlerde kardeşler arası ilişkilerin araştırılması hem bilimsel hem de toplumsal açıdan önem arz etmektedir.

1.7.2. Yabancı Literatürde Ele Alınan alışmalar

Bu başlık altında yetişkinlerin kardeşlik ilişkilerini ele alan uluslararası literatürdeki çalışmalara yer verilecektir.

Kardeşlik sosyolojisi alanında önde gelen isimlerden olan Davies (2023), sosyolojinin kardeşliğin ilişkilerini uzun süre ihmal ederek daha çok ebeveyn-çocuk gibi dikey bağlara odaklandığını savunmaktadır. Davies'in (2015) bir diğer çalışması olan "*Siblings, stories and the self*" temel katkısı, kardeşlik ilişkilerini bireylerin benlik ve kimlik oluşumunda merkezi bir alan olarak konumlandırmasıdır. Bireylerin, kendilerini kardeşleriyle kıyaslayarak, onlardan farklılaşarak ve ortak aile anlatıları paylaşarak kim olduklarını müzakere ettiklerini ve inşa ettiklerini öne sürmektedir.

Kardeşlik ilişkilerinin yaşam boyu incelenmesi konusunda temel ve öncü araştırmacılardan olan Cicirelli (1995) "*Sibling relationships across the life span*" eserinde bu bağın çoğu kişi için potansiyel olarak en uzun süreli ilişki olduğunu belirtmektedir. Özellikle yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerine odaklanan Cicirelli, kardeşlerin birbirlerine sağladığı duygusal destek, yardım ve bağlılığa dayalı ilişkileri kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Çalışmaları, özellikle yaşlılıkta veya ebeveynlere bakım verme gibi kritik yaşam olayları sırasında kardeşlerin birbirleri için nasıl önemli bir sosyal destek sistemi haline geldiğini ortaya koyması açısından temel bir nitelik taşımaktadır.

Connidis (1992) ise "*Life transitions and the adult sibling tie: a qualitative study*" çalışmasında yetişkin kardeşlerin yaşam evrelerindeki değişimlerin ilişkilerini nasıl etkilediğini ele almıştır. Yetişkinlerin kardeşleri ile ilişkilerine dair yeterli bilgi sahibi olamayacağımızı ancak tahminde bulunulabileceğini ifade eden Connidis, ele alınan çalışmaların genellikle ebeveyn bakımı konusunda yetişkin kardeşlerin müzakerelerini içerdiğini belirtmiştir. Kendi çalışmasında ise daha ziyade evlilik, çocuk sahibi olma, boşanma, aile üyelerinin ölümü gibi yaşam evrelerinin ardından kardeşlerin birbirlerine dair taahhütlerini müzakere etmelerini içermektedir. Connidis (1995) "*Closeness, confiding and contact among siblings in middle and late adulthood*" konulu bir diğer çalışmasında yetişkin kardeş bağının üç boyutu olan duygusal yakınlık, güvenme ve temas boyutlarını incelemiştir. Kardeşlik ilişkilerinde kadınların erkeklerden, boşanmışların ve bekarların evlilerden daha fazla kardeşlerine duygusal yakınlık beslediği beklentisinin olduğunu bulgulamıştır.

Greif ve Woelley (2016) "*Adult sibling relationship*" adlı kitaplarında, 40 yaş üzerinde 200'den fazla kişiyle görüşmeler yaparak yetişkin kardeşlik ilişkilerini araştırmalardır. Bu çalışma ailelerin çeşitlenmesiyle ortaya çıkan farklı kardeşlik türlerini, kardeşlerin yalnızca sevgi, nefret, düşmanca gibi duygusal sınıflandırmalarla ele alınamayacağını aksine kardeşliğin karmaşık ve ikircikli bir doğaya sahip olduğunu iddia etmektedir.

Lee ve diğerleri (1990) "*Sibling relationships in adulthood: contact patterns and motivations*" konulu çalışmalarında, yetişkinlik dönemindeki kardeş ilişkilerinde genel temas

örüntüleri, zorunlu temas motivasyonu ve isteğe bağlı temas motivasyonu incelemişlerdir. Bu inceleme, ilişki nitelikleri (duygusal yakınlık, kardeş sorumluluğu beklentileri, çatışma ve yaş farkları, kardeş sayısı, coğrafi yakınlık, katılımcının cinsiyeti, kardeş çiftinin cinsiyet bileşimi ve katılımcının birlikte yaşayan çocukları olup olmadığı gibi bireysel ve ailevi özellikler) bağlamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemi kullanılarak 313 kişiyle anket yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Campbell ve diğerleri (1999) “*Sibling ties in later life: a social network analysis*” adlı çalışmalarında 55 yaş üzeri 678 yetişkin bireyden elde ettikleri verilerle kardeşlerin dört sosyal destek ağındaki rollerini incelemişlerdir. Bu rollerin “*sırdaşlık, arkadaşlık, duygusal destek sağlama ve araçsal destek sağlama*” olduğunu, cinsiyet ve medeni durumun kardeşler arası ilişkileri etkilediği üzerinde durmuşlardır. Bekar, çocuksuz ve eşlerinden boşanmış kadınların kardeş bağlarının daha yoğun olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Connidis (2007) “*Negotiating inequality among adult siblings: two case studies*” konulu çalışmasında iki aileden yetişkin kardeşlerin aralarındaki sosyoekonomik eşitsizliğin birbirleriyle ilişkilerini nasıl etkilediğini niteliksel vaka analizi ile incelemiştir. Sekiz orta yaşlı kardeşin çocukluk, ebeveyn beklentileri, iş ve aile geçmişi, yaşam tarzı ve mevcut kardeş bağları ile ilgili gözlemleri, çocuklukta karşılıklı bağımlılığın, ebeveyn davranışlarının, benzer nesiller arası hareketliliğin, büyük kardeşlerden ziyade küçüklerin daha büyük başarısının ve ekonomik başarının ortaya çıktığını göstermektedir. Ekonomik başarıya ulaşma biçimleri kardeşler arası ilişkilerin niteliğini ve kimlik anlatılarını farklılaştırabilir. Aynı başarı, bir durumda kıskançlık doğururken başka bir durumda hayranlık yaratabilir. Çocukluk döneminde kardeşler arasındaki bağlar güçlü olduğunda; ebeveynlerin kardeşler arasında cinsiyet veya kişisel özelliklere dayalı olarak ayırım yapmadıklarında ve yetişkinliklerinde kardeşlerin farklı sosyoekonomik statüye sahip olmaları dolayısıyla maddi eşitsizliğe rağmen kardeş bağlarının bir sosyal sermaye kaynağı olma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtir.

Voorpostel ve Blieszner’in (2008) “*Intergenerational solidarity and support between adult siblings*” başlıklı çalışmalarında yetişkin kardeşler arasındaki kuşaklararası dayanışma ve desteği incelemektedir. Araştırma, kuşaklararası dayanışmanın altı boyutunu (duygusal yakınlık, değerler uzlaşması, özel değişim, normatif ve yapısal dayanışma ve fonksiyonel dayanışma) yetişkin kardeş ilişkilerine uygulamıştır. Kardeşlerin coğrafi yakınlığı ve sık etkileşimi, yüksek düzeyde duygusal yakınlık, değerler uzlaşması ve fonksiyonel destek ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan kız kardeşlerin erkek kardeşlere göre fazla duygusal yakınlık ve fonksiyonel destek gösterme eğiliminde olduğuna ulaşılmıştır. Çalışmada;

erkek kardeşler arasındaki dayanışmanın, ebeveynlerle olan dayanışmalardan yüksek olduğu, kardeşlerin yaş farkı ne kadar azsa dayanışmanın daha fazla olduğuna ulaşılmıştır.

Mikkelsen ve diğerleri (2011) *“Differential solicitude of social support in different types of adult sibling relationships”* konulu araştırmalarında farklı kardeş türleri olan tek yumurta ikizleri, çift yumurta ikizleri, öz kardeşler, yarı biyolojik kardeşler, üvey kardeşler ve evlatlık kardeşler gruplarından 411 kişiyle anket gerçekleştirmişlerdir. Araştırma yetişkin kardeşlerin ilişkilerinde sosyal destek farklılaşmalarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma literatürü kardeş ilişkisini ele alsa da geçmiş araştırmaların çoğunun doğum sırası, aile büyüklüğü ve entelektüel ve kişilik özellikleri üzerindeki cinsiyet farklılıkları konularına (Cicirelli, 1995), son zamanlarda ise sosyal bilimlerdeki araştırmalar daha çok yetişkin kardeşler arasındaki kişilerarası ilişkilere ve bu ilişkileri etkileyen faktörlere odaklandıklarına dikkat çekmektedir (Myers ve Bryant, 2008; Rittenour vd., 2007). Çalışma, orta yaşta döneminde ve özellikle kriz zamanlarında kardeşlere destek için sıklıkla güvenildiği üzerinde durmuştur.

De Bel ve diğerleri (2019) *“Balance in family triads: how intergenerational relationships affect the adult sibling relationship”* konulu çalışmalarında kuşaklar arası ve yetişkin kardeş ilişkileri arasındaki karşılıklı bağımlılığı anlamak için aile sistemleri perspektifini kullanmışlardır. Çalışma, önceki çalışmaların aile ilişkisinin kalitesinin ve gücünün diğer aile üyelerine bağlı olduğunu kabul etse de nispeten az sayıda çalışmanın kardeş ilişkilerinin diğer aile ilişkileriyle ilişkisini incelediğine dikkat çekmiştir. Yapılan çalışmaların ise genellikle teorik bağlamda bağlanma teorisi, sosyal öğrenme teorisi veya ebeveynlik tarzındaki farklılıklara dayandırıldığını, yetişkinlik dönemine dair dikkat çeken kavramların ise güçlendirme ve uyum, duygusal destek ve yakınlık, ebeveyn bakımı, ilişki kalitesi olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma özetle kardeşlerin ebeveynlerine olan yakınlığının aile sistemlerini etkilediği üzerinde durmaktadır.

Yetişkinlikte kardeşlik ilişkileri üzerine derleme sunan Gilligan ve diğerleri (2020), kardeşlik bağlarının yaşam boyu önemini psikolojik ve sosyolojik kuramları (özellikle yaşam akışı kuramını) bütünleştirerek ele almaktadır. Çalışma, orta ve ileri yetişkinlikte kardeş ilişkilerinin (sıcaklık, çatışma, ebeveyn kayırmacılığı) bireylerin iyi oluş hali ve ruh sağlığı üzerindeki kritik etkisine odaklanmaktadır. Araştırma, kardeşlik bağlarının sadece çocuklukta değil, yaşamın sonuna kadar koruyucu ve bazen de stres yaratıcı bir unsur olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koyduğunu vurgulamaktadır.

Woolley ve Graif (2021) *“Adult sibling relationships in the united states: mostly close, occasionally contentious, and caring for ageing parents”* adlı çalışmasında ABD’deki yetişkin

kardeşler üzerinde karma yöntemle ebeveynlik uygulamalarının ve kardeş ilişkilerinin yetişkin kardeşlerin yaşlanan ebeveynlerine bakma kararları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Yetişkin kardeş ilişkilerinin çoğunun yakın ve şefkatli olduğunu; ancak yaklaşık onda birinin çatışma kaynağı olabileceğini, aktif olarak kaçınıldığını veya tamamen kopuk olabileceğini bulgulamıştır. Ayrıca yetişkin kardeşlerin yaşlanan ebeveynlerin bakımı konusunda hemfikir olup olmadıklarını öngördüğünü ortaya koymuştur.

Yetişkinlerin kardeş ilişkilerini ele alan bir diğer çalışma ise Aydoğan ve diğerlerinin (2022) ele aldığı “*Evli Türk yetişkinlerde kardeş dinamikleri, evlilik doyumu ve iyilik hali*” konulu makaledir. Aynı ve farklı cinsiyetten kardeşlerle olan ilişkilerin yetişkinlikte iyilik hali ve evlilik doyumunu nasıl açıkladığını değerlendirmişlerdir. Çalışmada yaşam seyri kuramı ve aile sistemleri teorisinden yararlanmışlardır. 344 evli yetişkinle yapılan anket çalışmasının verilerine göre farklı cinsiyetten kardeşler (ağabey-kardeş) arasındaki yakınlığın evlilik doyumunu yordadığını, ayrıca aynı cinsiyetten kardeşler arasındaki çatışma (kız kardeş-erkek kardeş) ve farklı cinsiyetten kardeşler arasındaki yakınlık (kız kardeş-erkek kardeş, erkek kardeş-erkek kardeş) iyilik halini yordamıştır. Diğer yandan hatırlanan çocukluk deneyimleri kardeş ilişkisi özelliklerinin iyilik hali üzerinde önemli etkileri olduğu ve yetişkinlikteki kardeş ilişkisi özelliklerinin bu ilişkiye kısmen aracılık ettiği bulguları elde edilmiştir.

Hank ve Steinbach (2022) “*Sibling estrangement in adulthood*” konulu çalışmalarında yetişkin kardeşlerin birbirlerine yabancılaşmasını ele almıştır. Araştırma yetişkin kardeş ilişkilerine olan ilginin giderek arttığını ancak kardeş yabancılaşmasına odaklanan herhangi bir nicel araştırma olmadığına dikkat çekmiştir. Yetişkinlikte dört kardeşe kadar olan uzaklaşmalarını, kardeş çiftlerinin temel yapısal parametrelerinin (özellikle genetik akrabalık) ve yıkıcı aile olaylarının (özellikle ebeveyn ayrılığı/boşanması veya ölümü) öngörücü rolüne odaklanarak değerlendirmişlerdir. Yetişkinlikte kardeş yabancılaşmasının genellikle geçici olduğu, abla kardeş çiftlerinin yabancılaşma olasılığı en düşük grup olduğu, yaşlıların ise gençlere nazaran daha sık yabancılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yabancılaşma olgusunun genellikle yaşam seyri boyunca meydana gelen olumsuz olaylar neticesinde artış gösterebileceği iddia edilmektedir. Hank ve Steinbach (2018) bir diğer çalışması olan “*Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings*” konulu çalışmasında ise ebeveynler ve yetişkin çocuklar arasındaki nesiller arası dayanışmanın kardeşler arasındaki nesiller arası ilişkilerle nasıl ilişkili olduğunu araştırmıştır. Daha sık görülen kardeşler arası çatışmaların kardeşlerle daha fazla samimiyetle ilişkilendirilmiştir.

Jin ve diğerleri (2023) “*Socio-technical opportunities in long-distance communication between siblings with a large age difference*” konulu çalışmaları kapsamında Çin’de 9 aileyle

görüşmeler yapılmıştır. Büyük kardeşin ebeveyn evinden ayrılmasıyla beraber kardeş ilişkilerini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca aile yapısı açısından incelendiğinde Çin'deki ailelerde kardeşlerin yaş farkının fazla olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, yaş farkı çok olan kardeşlerin arkadaşlık, bakım, gençlerin yaşlılarla rekabeti ve ebeveynlerle ilişkilerine dikkat çekilmiştir. Uzak mesafe ilişkilerde kolaylaştırıcı faktörler üzerinden durulan çalışmada, teknolojik fırsatlardan yararlanılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Büyükekeçeci ve Çineli (2023) "*Adult sibling relationships the impact of cohabitation, marriage, separation, and childbearing*" konulu çalışmalarında birlikte yaşama, evlilik, boşanma/ayrılık, ebeveyn olma gibi yaşam geçişlerinin kardeşlik ilişkilerinin üç boyutu olan temas, yakınlık ve çatışmayı nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Araştırmada yaşam seyri perspektifi ve aile sistemleri teorisinden hareket etmişlerdir. Araştırma yöntemi olarak Alman Aile Paneli'nin 5 dalgasını (2012-2020) kullanmışlardır. Kendileri, çoğu kardeşlik ilişkileri araştırmalarının çocukluktan ergenliğe kadar nasıl geliştiğine odaklandığını ancak kardeşlik ilişkilerinin yetişkinlikte nasıl değiştiği hakkında az şey bilindiğini vurgulayarak, bilinen az sayıda çalışma (White, 2001; Spitze ve Trent, 2018) olduğuna dikkat çekmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında ayrıca sevgi ve yakınlığın yanı sıra çatışmayı da inceleyerek literatüre katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu çalışmaların ABD'de gerçekleşen sınırlı boylamsal araştırmalar olduklarını, bu nedenle de yaşam geçişleri boyunca ilişkileri anlamada boşluklar olduğu ifade edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre kardeşlik ilişkileri birlikte yaşamaya başladıktan sonra azalmaktayken, romantik bir birlikteliğin bitmesinin ardından ise artmaktadır. Yine kardeşler arası temas sıklığının evlilik ve ebeveynliğe geçişle birlikte de arttığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Nandwana ve Katoch (2009), yaş farkları en fazla dört olan 40-60 yaş arası yetişkin kardeşlerle görüşerek kardeşlik ilişkilerinin türünü araştırmıştır. Bu bağlamda yetişkin kardeş ilişkileri ölçeğini geliştirmişlerdir. Orta yaşlı yetişkin kardeşlerin çoğunluğunun sadık ilişki türüne sahip olduğunu, bunu kayıtsız, yakın ve samimi ilişki türlerinin izlediğini; katılımcıların sadece %5,83'ünün kardeşleriyle düşmanca bir ilişki tarzı sergilediğini ortaya koymuştur. Bu ölçeği kullanan Singh ve Sakshi (2015) ise sağlıklı yetişkin kardeş ilişkisinin kişinin öz saygısını artırdığı ve kardeşler arasında iyi davranışların sürdürülmesine yardımcı olduğunu bulgulamıştır.

O'Neill ve diğerleri (2024) "*Sibling stories of parental mental distress*" konulu çalışmalarında ise ebeveynlerinin ruhsal sıkıntı yaşadığı durumlarda kardeşlerin deneyimlerini ve bu deneyimlerin onların hayatını nasıl etkilediğini incelemiştir. Anlatı araştırması deseni kullanılarak dört aileden iki kardeşle görüşmeler yapılmıştır. Araştırma, bu tür ailelerde

büyüyen çocukların yaşadığı duygusal, psikolojik ve sosyal zorluklara odaklanarak, kardeşlerin bu süreçte birbirlerine nasıl destek olduklarını, ebeveynlerinin ruhsal sağlık sorunlarının onların kendi ruh sağlığı ve yaşamları üzerindeki etkilerini ve bu zorluklarla başa çıkma stratejilerini içermektedir. Araştırma sonucunda; kardeşler arası bağların zorluklar karşısında genellikle güçlendiği, birbirlerine duygusal destek sağladıklarını ancak ebeveynin ruhsal durumu nedeniyle ev içerisinde gerginlik olduğunda kardeşler arası çatışmaların artabileceğine ulaşılmıştır.

Bu bölümde sunulan literatür taraması, araştırma probleminin konumlandırılması ve kavramsal çerçevenin oluşturulması için bir zemin sunmaktadır. Ancak, fenomenolojik desenin gereği olarak, veri toplama ve analiz sürecinde bu teorik birikimin yarattığı önyargılar *paranteze alınmaya* çalışılmış ve öncelik doğrudan katılımcıların deneyimlerinden ortaya çıkan anlamlara verilmiştir. Daha sonra geriye dönük olarak literatürden elde edilen bilgiler güncellenmiştir. *Bölüm 3: Araştırmanın Bulguları* başlığında literatürle ilişkilendirme yapılmış, detaylı tartışma ise *Bölüm 4: Bulguların Tartışılması* bölümünde yapılmıştır.

1.8. Araştırmanın Kuramsal Yaklaşımları

Bu çalışmanın ana kuramsal dayanakları verilerin yönlendirmesiyle inşa edilmiştir. Analiz sürecinde ana kuramların açıklamada yetersiz kaldığı durumlarda değerlendirmeyi derinleştirmek üzere yardımcı kavramsal merceklerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla kuramsal çerçeve, araştırma boyunca geriye dönük olarak yeniden gözden geçirilip güncellenerek biçimlenmiştir. Bu çalışmanın ana taşıyıcı teorik yaklaşımları, elde edilen verilerin ışığında sembolik etkileşimcilik ve yaşam akışı yaklaşımlarıdır (Elder vd., 2003) Sembolik etkileşimcilik, kardeşlerin birbirlerine yükledikleri anlamlar, rolleri nasıl müzakere ettikleri ve gündelik etkileşimlerle ilişkilerini nasıl inşa ettikleri üzerine odaklanmaktadır (Blumer, 1969). Örneğin, kardeşlik kavramının aile içindeki sembolik yükü, bu perspektifle analiz edilebilmektedir. Yaşam akışı yaklaşımı ise kardeş ilişkilerinin tarihsel zaman, bağlamsal koşullar (ayrılıklar, ekonomik krizler vb.) ve bireylerin yaşam geçişleriyle (evlilik, boşanma, ebeveyn olma vb.) nasıl şekillendiğini vurgulamaktadır.

1.8.1. Sembolik Etkileşimci Perspektif

G.H. Mead, H. Blumer ve E. Goffman'ın öncülüğünü yapmış olduğu sembolik etkileşimci yaklaşım, bireyin algılarını mikro düzeyde ele alarak, sosyal gerçekliğin ve bireyin benlik oluşumunun karşılıklı etkileşimler yoluyla inşa edildiğini ve süreç içerisinde anlamların

değişebileceğini, bireyin benlik oluşu ifade eder (Blumer, 1969; Conein, 2011). Bu bağlamda Mead'ın benlik kuramına göre birey, şahsi ben ve sosyal ben ayrımı yaparak gerçek benliğini kamu önündeki benliğinden ayırmaktadır. Birey, toplumsal yaşamda diğerlerinin yanında kişisel benliklerinden farklı bir toplumsal imaja sahiptir. Dolayısıyla insan sosyal bir varlıktır ve toplum, sürekli oluşturulan ve anlamlandırılan bir dünya olma özelliği taşımaktadır (Slattery, 2015; Coser, 2013). Kardeşler, bireyin bu şahsi ben ve sosyal ben ayrımında sıkça yer alan, *önemli ötekiler* olarak kabul edilebilmektedir. Aynı zamanda Cooley'in (1902) *ayna benlik* kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, birey kendisini kardeşinin gözünden görerek, nasıl biri olduğu hakkında fikir edinmektedir. Örneğin, çocuklukta *sorun çıkaran kardeş* ya da *başarılı olan ağabey* gibi etiketlerle özdeşleşmiş bir birey, orta yaşta bu kimlikleri ya içselleştirebilir ya da onlarla hesaplaşabilmektedir.

Bu kurama göre benlik, *ben* ve *beni* ile şekillenmektedir. *Ben*, organizmanın ötekilerin davranışına karşı yanıtıyken; *beni* ise ötekilerin bir dizi örgütlü davranışlarıdır. Ötekilerin tavırları beni inşa etmekte ve sonra ona karşı bir ben olarak davranılmaktadır (Mead, 1934; akt. Coser, 2013). Blumer'in (1969) temel iddiası ise bireylerin öncelikle karşısındaki kişilerin davranışlarını yorumladıkları, daha sonra eylemde bulunduklarıdır. Ona göre bu yorumlama ve anlamlandırma sürecinde semboller ve işaretler önem kazanmaktadır.

Goffman (2021) ise toplumsal eylemi masa tenisine benzetmektedir. Karşılıklı etkileşimde bulunan kişiler, o an ve durumsallıkta toplumsal tanımları devamlı müzakere etmekte ve birbirlerine göre konumlarını yeniden düzenlemektedirler. Goffman (1967, 2019) *Etkileşim Ritüelleri* isimli çalışmasında, aynı ortamda aynı zamanda sınırlı bir süre birlikte bulunup ayrılan kişileri incelemiş ve *yüz* kavramına odaklanmıştır. Birey hem kendi yüzünü korumaya hem de başkalarının yüzünü savunmaya çalışır; böylece toplumsal etkileşimde karşılıklı bir denge ve saygınlık ilişkisi kurulmaktadır. Ona göre; başka kişilerle bir araya gelen birey, isteyerek veya istemeyerek jestler, mimikler ve sözlü ifadeler kullanabilmektedir. Bir kişinin yüzünü savunması ise ahlaki hak olarak görülebilmekte veya sosyal ilişkilerin yıpranmasıyla ortaya çıkabilecek düşmanlığa karşı bir koruma işlevine de sahip olabilmektedir.

Bu kurama göre her aile eşsiz ve benzersiz bir niteliktedir. Bu nedenle de her kardeşlik ilişkisi de kişinin kendi anlam dünyasında değişmekte ve kendisine özel olmaktadır. Kardeşler arasındaki ilişkiler, bireylerin kendilerini nasıl gördüklerini ve diğerleriyle nasıl ilişki kurduklarını etkilemektedir. Örneğin, bir kardeşin diğerine karşı kızgınlık hissetmesi, kendi kimliği ve ilişki tarzı hakkında ipuçları sunabilmektedir. Giddens (2013) sembolik etkileşimci yaklaşımın gündelik hayattaki davranışlarımız ve eylemlerimiz hakkında pek çok fikir veriyor

olsa da makro düzeydeki güç ve yapı sorunlarını ve bunların şahsi davranış ve eylemlerimizi nasıl kısıtladığını göz ardı etmesi nedeniyle eleştirildiğini belirtmektedir.

Georg Simmel, sembolik etkileşimciliğin doğrudan temsilcisi olmasa da etkileşimi toplumsal yaşamın temel birimi olarak kavrayışı ve mikro düzeydeki biçimlere odaklanmasıyla bu yaklaşımın gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Simmel'in sosyal gruplara ilişkin anahtar kavramları ikili (*dyad*) ve üçlü (*triad*) yapılarıdır. İkili ilişkide taraflar birbirine doğrudan muhataptır; etkileşim ve iletişimin sorumluluğu bütünüyle onlardadır ve herhangi bir üçüncü kişiye devredilemez. Bu nedenle ilişkiden birinin çekilmesi, grubun varlığını ortadan kaldırır. Üçlüye geçiş ise niteliksel bir dönüşüm yaratır: iki kişi üçüncüyü dışlayabilir, ona kendi isteklerini kabul ettirmek üzere güç birliği yapabilir ya da tersine, üçüncü kişi arabulucu/uzlaştırıcı rol üstlenerek çatışmayı çözebilir ve grup bütünleşmesini güçlendirebilir. Bu dinamikler özellikle küçük gruplarda farklılaşma, ittifak ve çatışma olasılıklarını artıran koşulları ortaya çıkarabilmektedir (Wallece ve Wolf, 2015).

Bu kuramsal perspektifle kardeşlik olgusunu değerlendirdiğimizde bir kardeşe sahip olmanın veya olmamanın; kişilik, benlik ve kimlik üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu, yaşam deneyimlerini farklı şekillerde biçimlendirdiğini görürüz (Bank ve Kahn, 1997; Conein, 2011).

1.8.2. Yaşam Akışı Kuramı: Orta Yaşlı Bireyler ve Farklı Perspektifler

Yaşam akışı kuramı (life-course); yaşam seyri, yaşam döngüsü, yaşam yapısı, yaşam süresi gibi kavramlarla sıklıkla karıştırılmaktadır (Alwin, 2012). Burada kullanılan yaşam akışı kavramı bazı çalışmalarda kullanılan yaşam seyriyle eş anlamlıdır. Orta yaş yetişkin kavramı ise çalışmanın katılımcı grubunun yaş aralığına tekabül eden dönemi ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu bağlamda yaş, zaman ile eşanlamlı bir kavram olmakla beraber tek başına hiçbir şeyin nedeni değildir. Gelişim psikologları yaş kavramının meydana getirdiği karışıklıklar nedeniyle evre/dönem kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir (Onur, 2014, s. 20). Diğer yandan yetişkinlik kavramı; bebeklik, çocukluk ya da ergenlik kadar net bir şekilde açıklanamamaktadır. Literatürde yetişkinlik kavramının yaş ve gelişim ödevlerinin tamamlanmasına dayalı olarak ele alındığı, kişinin kendisini yetişkin hissetmesinin dikkate alınmadığı da vurgulanmaktadır. Bu bağlamda 21.yüzyılın başına kadar çoğu araştırma ve kurama göre yetişkinliğe geçiş; *evden ayrılma, okulu bitirme, işe başlama, evlenme ve ebeveyn olma* süreçlerini deneyimlemeyi içermektedir. Orta yetişkinlik dönemi ise farklı yaş gruplarıyla

anılmaktadır (Atak vd., 2016; Öztan Ulusoy, 2020). Bazı çalışmalar; toplumsal ölçütleri dikkate alarak bireylerin kişisel, ekonomik ve sosyal anlamda aktif oldukları düşünülen 35 yaşından genellikle emeklilik yaşı olan 65 yaşına kadar olan süreç olarak kabul ederken (Onur, 2014, s. 180; Erikson, 2014), bazı çalışmalarda ise 20- 30 yaş arası genç yetişkinlik, 40-50 yaş arası orta yetişkinlik, 60 ve sonrası yaşlar ileri yetişkinlik dönemi olarak isimlendirilmektedir (Santrock, 2012; Boyd ve Bee, 2015). Orta yaş yetişkinlik dönemi yaşamda meydana gelen çeşitli süreçlerin deneyimlediği dönemlerden biri olarak da kabul edilmektedir (Acar ve Kılınç, 2022, s.354).

Yaşam modellerinden bir diğeri de Erik Erikson'un psikososyal gelişim kuramıdır. O, bireylerin yaşamlarının farklı evrelerinde karşılaştıkları krizleri ve bu krizlerin çözümünde ortaya çıkan gelişimsel görevlere vurgu yaparak; orta yaş yetişkinlerin *üretkenliğe karşı durgunluk* evresini yaşadıklarını iddia etmektedir. Üretkenlik kavramı, gelecek nesillere rehberlik etme ve bir ürün meydana getirme olarak anlaşılabilir. (İlhan, 2019, s. 180). Kardeşlik ilişkileri, her dönemde olduğu gibi bu dönemde de bireylerden bazıları için aile bağları ve sosyal ilişkilerin bir parçası olarak önemli bir rol oynayabilmektedir (Lu, 2007). Goetting ise (1986) orta yetişkinlik dönemini kardeşliğin *“besleme, bakma ve öğretme görevlerinin, yaşlanan ebeveynlerin eşleri ebeveynleri ve çocukları haline geldikçe yetişkin ihtiyaçlarına yönelik görevlere dönüşmesi gereken dönem”* olarak tanımlamaktadır. Orta yaş yetişkinlik dönemi, Levinson'un (1986, 1996) yaşam yapısı kuramı çerçevesinde de önemli bir geçiş dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde bireylerin hem bireysel hem de sosyal süreçlerle hayatlarını yeniden yapılandıklarını, bireylerin yaşam döngüsü boyunca birbiriyle bağlantılı yerleşik ve geçiş dönemlerinden oluştuğunu ifade etmektedir. Bu dönem, bireylerin kimliklerini ve toplumsal rollerini yeniden gözden geçirdiği bir aşama olarak görülmektedir. Yaşam döngüsü kuramı genel olarak ailenin doğum, büyüme ve çöküş gibi aşamalardan geçtiği inancına dayanmaktadır. Bu kurama göre, evlilik aileyi başlatmakta, çocuklar aileyi geliştirmekte ve genişletmekte, evden ayrılışlarıyla aile küçülmekte ve eşlerden birinin ölümü ile sona ermektedir.

Ancak bu çalışmanın da ana kuramsal çerçevelerinden biri olan yaşam akışı kuramı, yaşam döngüsünün varsayımlarını reddetmektedir. Yaşam akışı; bireylerin hayatlarını düzene sokan ve yönlendiren toplumsal olarak yapılandırılmış olay ve rollerin bütünü tanımlansa da (Elder, 1998) oldukça karmaşık bir kavramdır. Doğası gereği biyolojik olduğu kadar toplumsal bir özelliği de barındırmaktadır. Bu bağlamda hem kültürel farklılıklardan hem de belli toplum tipleri içinde yaşamını sürdüren bireylerin; sosyal, ekonomik ve tarihsel şartlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Kurama göre aile; makro bir sosyal bağlam içinde mikro bir sosyal

grup olarak algılanmakta, ikisi arasında bir köprü işlevi görebilmektedir. Dolayısıyla aile; zaman, mekân ve sosyal bağlamlarda sürekli etkileşimde bulunarak değişen ortak bir geçmişe sahip bireyler topluluğu olarak görülebilmektedir (Bengtson ve Allen, 1993). Yaşam akışının kuramsal çerçeve olarak kavramsallaştırılması ise Glen Elder'in öncülüğünde gerçekleşmiştir (Elder, 1974). Bu kurama göre bireyler evliliklerini erteleyebilmekte, çalışma hayatında kadınların görünürlükleri artmakta, tek ebeveynlik gibi durumların varlığı, aile yaşamının farklı şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Bilton vd., 2008).

Öte yandan bireylerin ve ailelerin statüsel geçişleri ya da birden fazla rolü aynı anda deneyimlemeleri farklı tarihsel koşulların şekillendirdiği süreçler içinde gerçekleşmektedir. Yaşam seyrinde ortaya çıkan bu aşamalar ve rollerin doğrusal bir sırada ilerlemesi beklenmemekte aksine bireyin yaşamındaki deneyimlerinin bütünü oluşturduğu kabul edilmektedir. Kişisel deneyimler, maddi, sosyal ve kültürel koşulların yanı sıra bireysel tercihlerin etkisiyle de şekillenmektedir. Bununla birlikte, aile, okul ve iş gibi yakın sosyal çevrelerin yer aldığı kurumsal yapılar da bu süreci derinden etkilemektedir. Dolayısıyla yaşam seyri yaklaşımının temel vurgusu; yaşamların birbirine bağlı olduğu, bireylerin yaşam akışında toplumsal koşullardan etkilendiği, ancak aynı zamanda bireylerin kendi yaşamlarının aktif öznesi olduklarıdır (Akış ve Korkmaz-Yaylagül, 2021).

Yaşam akışı kavramının *yaşam döngüsü* veya *ömür* gibi daha önceki kavramsal araçların çoğunun yerini aldığı için, bilimsel bir kavram olarak statüsünün daha net bir şekilde anlaşılması ve diğer yerleşik kavramlardan ayrılmasının gerekli olduğu da vurgulanmaktadır (Alwin, 2012). Yaşam akışı içinde oluşan aile dahi; yeni evli, yeni ebeveyn, genç ebeveyn, çocuksuz ve boşanmış gibi çeşitli dönüşümleri içermektedir. Bu aşamaları aile içerisinde kardeşlerin her biri yaşamamakta ve bu dönüşümleri deneyimleme zamanı da kişiden kişiye değişmektedir (Victor, 2005). Yaşam akışı dinamikleri genellikle zaman içinde başkalarıyla ilişkilerde ortaya çıkan bir karşılıklı bağlı olan yörüngeler ve geçişlerin etkileşimi ve farklılaşmasından kaynaklanmaktadır (Elder, 1985, s. 32). Yaşam yörüngesi (*trajectories*); statülerdeki veya rollerdeki geçişler veya değişikliklerle tanımlanan rol ve deneyimleri ifade etmektedir. Yaşam olayları ve geçişler; okula başlama ve bırakma, tam zamanlı bir iş edinme, evlilik, boşanma gibi yaşam süresi boyunca uzanan olaylar, geçişler ve yörüngelerdir. Dönüm noktaları (*turning points*); bireyin yaşam akışını geri dönülmesi güç biçimde değiştiren, rutin yaşam içinde karşılaştığı, yaşam seyrini etkileyebilen ve alışılmış düzeni sarsabilecek kadar sıra dışı olabileceği gibi, aksine etkiler de yaratabilen olaylardır (Wheaton ve Gotlib, 2006). Bağlantılı yaşamlara göre (*linked-lives*) insanların yaşamları birbirine bağımlı olarak yaşanmaktadır. Sosyo-tarihsel etkiler paylaşılan ilişkiler ağlarıyla bağlantılıdır (Alwin, 2012).

Zamanlama (*timing*); yaşam geçişleri, olaylar ve davranışların sonuçları, bireyin yaşamındaki zamanlamasına göre farklılık göstermektedir. Zaman ve mekân (*time and place*); bireylerin yaşam seyri, tarihsel zaman ve mekâna bağlıdır. Bu unsurlar bireyin yaşam deneyimlerini şekillendirmektedir (Elder vd., 2003).

Bu çalışmada görüşülen kişiler orta yaş dönemini kapsayan yaş aralığındadır. Ancak anlatıları yaşamlarının farklı dönemlerini de kapsamaktadır. Öte yandan farklı yaş gruplarından kardeşlere de sahiptirler. Dolayısıyla orta yaş kavramı, katılımcı grubunun yaş aralığını kapsamayı açısından başlangıç noktası olarak ele alınmıştır.

1.8.3. Araştırmanın Yardımcı Mercikleri

Bu çalışmada kuramlar tümdengimsel bir şekilde önceden belirlenmemiş, yalnızca bulguları anlamlandırma görevi üstlenmiştir. Bu nedenle bu başlık, bulgularının tamamlanması ve yazımı aşamasından sonra oluşturulmuştur. Bu süreç nitel araştırmanın esnekliği gereğince sürekli bir akıl yürütme gerektirmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada teoriler mutlak birer doğru olarak değil, verileri anlamlandırmada yardımcı birer araç olarak görülmüştür. Uygulanan bu yaklaşım Neuman'ın (2020) çalışmasında yer alan Charles Pierce'in heptengidimsel- abdükatif akıl yürütme yaklaşımı olarak belirttiği, potansiyel bir kuramın prova edilerek elde edilen veriyi açıklayıp açıklayamadığının anlaşılmasına çalışılmasına benzemektedir. Kendisi heptengidimi kullanan bir araştırmacının birden çok açıklamayı kullanabileceğini, bunların güçlerini tek tek değerlendirerek, yaratıcı bir şekilde verileri, süreç içinde yeniden bağlama oturtabileceğini belirtir. Heptengidimsel yaklaşımla nadiren tek bir katı doğru üretilmektedir; bunun yerine, daha derin bir anlayış sağlarken bazı alternatifler elenmektedir. Görüşmelerden elde edilen verilerden yeni öngörüler ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle süreç boyunca farklı kuramsal ve kavramsal yaklaşımların araştırmaya dahil edilebileceği belirtilmektedir.

Creswell ve Poth (2018) da benzer şekilde nitel araştırmalarda teori kullanımının, çalışmaya bilgi sağlayan yorumlayıcı bir mercek olarak görülebileceğini vurgulamaktadır. Denzin (1970)'e göre ise bilimsel bir çalışmada iki veya daha fazla teorinin kullanılması kuramsal üçgenleme (theoretical triangulation) olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda araştırmacı yanlılığının en aza indirgenmesi ve farklı bakış açılarının sunulması için kuramsal üçgenlemeyi önermektedir. Bu çalışmada Denzin'in yaklaşımındaki aynı bulguları iki ana kuram çerçevesinde analiz etme görüşüne uyumlu olmakla birlikte, iki ana kuramın açıklayamadığı ve eksik kaldığı noktalarda bulgular, analitik mercek olarak ifade edeceğimiz çeşitli kuramlarla desteklenmiştir. Nitekim kardeşlik araştırmacılarından Whiteman ve diğerleri

(2011) de kuramsal anlamda benzer bir öneride bulunmaktadır. Kardeşliğin bireysel, ailevi, sosyal ve ilişkiler dinamikler bağlamında çok boyutlu olduğunu ve tek bir kuramla açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu belirtir.

Bu çalışmada çoklu açıklayıcı kuram yaklaşımı (Clarke vd., 2015; Frost vd., 2011), çalışmanın verilerine dayalı olarak bilinçli bir şekilde seçilmiş, verilerin çok katmanlı doğası görünür kılınmıştır. Bu yaklaşım çalışmayı eklektik olmaktan ziyade çok boyutlu ve derinlikli kılmaktadır. Bu sayede veri- kuram etkileşimi metin boyunca canlı tutulacaktır. Burada belirtilmesi gereken hususlardan biri de bu yaklaşımların bulguları açıklamak amacıyla gerektiği yerde devreye girdikleri, çalışmanın ana taşıyıcı kuramları ve kavramları olmadıklarıdır. Bu bağlamda çalışmanın ilgili temalarını destekleyici olabileceği düşünülen yardımcı mercekler aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

Kardeşler arasında görülen destek, dayanışma ve güvene dair örüntüler *sosyal sermaye* merceğiyle açıklanabilmektedir. Sosyal sermaye; bireylerin aile, akrabalık ve arkadaşlık ağlarında karşılıklı tanınma, güven ve karşılıklılık üzerinden eriştikleri mevcut ya da potansiyel kaynakları ifade etmektedir (Hanifan, 1916; Bourdieu, 1986; Field, 2008). Öte yandan sosyal sermaye; aile ilişkileri, topluluk ilişkileri, ülkelerarası ilişkiler gibi mikro ve makro düzeyde çoğu alanda içkin olarak yer alabilmektedir (Adler ve Kwon, 2000). Geleneksel toplumlarda sosyal sermaye ilk olarak aile kanalıyla oluşurken, modern toplumlarda üyelik ve kurum temelli ağlar da belirleyici hale gelmiştir (Bourdieu, 1986; Aydemir ve Tecim, 2012, s. 48). Putnam'ın ayrımıyla bağlayıcı (yakın aile-akraba) ve köprü kurucu (gruplar arası) sosyal sermaye, bireylerin tek başına ulaşamayacağı imkânları mümkün hale getirmektedir. Bu bağlamda aile üyelerinin destekleyici ağlara sahip olması diğerleri için yaşam boyu avantajlarla bağlantılıdır (Field, 2008, s. 92; Putnam, 2000, s. 301). Bu noktada güven ise kritik öneme sahip olabilmektedir. Coleman, özellikle *karşılıklılık* ilişkilerine dayanmayan paylaşımların bireylerin sırtından geçinmenin etkili bir yolu olduğunu görüşüne sahiptir (Portes, 1998; Uğuz, 2010). Bu bağlamda kardeşlik bağları, salt gönüllü yakınlıktan ibaret değildir; toplumsal normlar, roller ve karşılıklılık muhasebesi içinde müzakere edilerek sürdürülebilmektedir.

Aile temelli sosyal sermaye ilişkisi çoğu zaman ebeveyn-çocuk ekseninde ele alınmıştır (Coleman, 1988; Gillies, 2005). Coleman (1988) aile yapısındaki değişimin sosyal sermayeyi zorlaştırabileceğini; tek ebeveynlik, gelir daralması ve ağlardan dışlanmanın olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Ancak bu yaklaşımın kardeşleri aktif aktörler olarak görmedikleri konusunda eleştirilmektedir (Gray, 2003; Davies, 2015). Bu bağlamda sosyal sermaye merceği bu çalışmanın duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler temasını literatürdeki sosyal destek türleriyle tartışırken daha belirgin hale gelecektir.

Kardeşlik ilişkilerinde rehber olarak görülebilecek teorik merceklerden biri, sosyal karşılaştırma teorisidir. Bu bakış açısına göre bireylerin kendilerini hayranlık duydukları başkalarıyla karşılaştırmaları *yukarı doğru karşılaştırmalar* olarak adlandırabilmektedir. Bu sayede yüksek statüye sahip bireylerle ortak noktalar tespit ederek benlik duygularını artırır; *aşağı doğru karşılaştırmalar* yoluyla ise kendilerini başkalarından daha iyi durumda bulduklarında savunmacı bir şekilde benlik duygularını artırabilirler. Ortak aile geçmişleri ve deneyimleri göz önüne alındığında, kardeşler sosyal karşılaştırma için açık hedefler olarak kabul edilebilmektedir (Whiteman vd., 2011). Bu bağlamda kardeşler arasındaki kıskançlık ve rekabete dair bulguları yorumlamak amacıyla bu kuram yardımcı mercek olarak kullanılacaktır.

Kardeşlik ilişkilerinin her zaman destek ve dayanışmayı içermediği, hayal kırıklığı ve karşılıksızlığı da içerdiği görülmüştür. George C. Homans (1961) ve Peter M. Blau'nun (1964) *Sosyal Değişim Teorisi* ya da bir diğer adıyla *Toplumsal Alışveriş Kuramı*, sosyal ilişkilerin ve etkileşimlerin temelinde mübadele ilişkilerinin bulunduğunu savunan bir sosyolojik kuramdır. Bu yaklaşıma göre, insanlar arasındaki ilişkiler, karşılıklı beklentilerin ve kazançların takas edilmesine dayanmaktadır. Kişiler yalnızca kendilerine bir çıkar sağlayacak etkileşimlere girmektedirler. Önemli kavramları *karşılıklılık* ve *dağıtıcı adalettir*. Sosyal hayatta ilişkiler her zaman simetrik olmayabilir. Homans, güç ve otoritenin kökenini en az çıkar ilkesine göre açıklar. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerde faydayı en yüksek seviyeye çıkarma, maliyeti ise düşürme vasıtasıyla dengeli ve faydalı bir alışveriş ilişkisi sağlayabilmektedir. Bu noktada etkileşim esnasında ödüllerin maliyetlerle orantılı olması beklenmektedir. Eğer bu durum gerçekleşmezse adaletsizlik ve ayrımcılıktan söz edilebilmektedir (Poloma, 2012). Kardeşlik ilişkisinde desteğin asimetrisi, karşılıksızlığı, sömürüsü ve çıkara dayalı olmasına dayalı bulguların analizinde bu kuram daha belirgin bir araç haline gelecektir.

Öte yandan kardeşlik yalnızca bireysel değil, ilişkisel bir örüntü olma özelliğine de sahiptir. İlişkisel yaklaşım; kişilerarası ilişkilerin zamanla değişen ve müzakere edilen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Elias (1985) *aile ve kardeşlik* gibi kavramların hareketsiz ve durağan bir anlam setini değil, bu kavramlar ve insanlar arasındaki birbirine bağımlı ve karmaşık ağları ifade ettiğini öne sürmektedir. Toplumsal figürasyonların hareketsiz olmadığına ve kişilerarasında birbirini etkileyen çok biçimli ve esnek ilişkilere atıfta bulunmaktadır (Powell ve Depelteau, 2015). Elias'a göre (1991) figürasyon kavramı, bireyler arasındaki uyumlu ve karşılıklı bağımlı ilişkilerin yanında rekabet, çatışma veya düşmanlığı da içerebilmektedir. Bu çalışmada yardımcı işlev görecektir bir perspektif olarak Elias'ın figürasyon kavramı kardeşlerin ilişkisini *karşılıklı bağımlılık ağları* içinde ele almamıza yardımcı olacaktır.

Öte yandan duygu ve yaşlanma çalışmalarında yer alan sosyo-duygusal seçicilik yaklaşımı (Carstensen vd., 1999) insanların gelecekteki yaşam sürelerini farklı algıladıkça farklı türdeki hedeflere öncelik verdiğini, çevrelerindeki kişileri sosyal ağlarından proaktif bir şekilde çıkarttıkları da vurgulanmaktadır (Lang ve Carstensen, 2002). Bu bakış açısına göre insanlar yatırım yapmak istedikleri ilişkilerin sayısı ve yakınlığı konusunda aktif seçimler yapmaktadır. Yetişkinler yaş ilerledikçe motivasyondaki değişimler nedeniyle sosyal ağ üyelerini seçerken daha seçici hale gelebilmektedirler (English ve Carstensen, 2014). Kardeşler arası bağların niteliğine, bazı bireylerin kardeşleri arasında seçici olmasına ve ilişkilerinin geleceğine dair bulgular bu yaklaşımla yorumlanacaktır.

Kardeşlik ilişkilerinin daha geniş bağlamda bağları zayıflıyor mu yoksa sürdürülüyor mu olduğu görüşünü bulgularla tartışmak amacıyla *bireyselleşme teorileri* de kısaca tanıtılacaktır. Simmel (2000)'a göre kentlerin kalabalık ve yoğun nüfuslu yapısı, insanların birbirine sıkı sıkıya temas halinde olmalarına neden olurken, zihinsel uzaklaşmayı da beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda kentlerde ekonominin temel değer haline gelmesinin her şeyin para ile ölçülmesine yol açtığını ve paranın ilişkilerini dönüştürdüğünü belirtmektedir. Giddens (2014) ise akrabalığın doğal olarak atanmış bir hak ve yükümlülükler olarak görülmekten çıktığını, geniş ailenin karşısında çekirdek ailenin merkezileştiğini belirtmektedir. Ona göre akrabalık ilişkileri günümüzde güvene dayalı müzakereler yoluyla sürdürülebilmektedir. Sassen (2001), kentlerdeki ekonomik dönüşümün aile dinamiklerini değiştirdiğine dikkat çekerken, Castells (1996) ağ toplumunun yükselişiyle birlikte ailelerin kırılganlaşarak parçalanmaya ve dönüşmeye başladığını belirtmektedir. Bauman (2019) modernizmi, tamamlanabilir ancak tamamlanıp tamamlanmayacağı meçhul bir proje olarak ifade etmektedir. Akışkan modern dönem ise belirsizliği kabul etmeyi ve dünyanın çeşitli şekillerde biçimlenebileceğini anlamayı vadetmektedir. Beck'e (2011) göre modern toplumda geleneksel bağlar zayıflarken, bireyler sürekli olarak hayatlarını *risklere* karşı yönetmek zorundadır. Sennett (2008), modern kapitalizmin etkisi altında bireylerin giderek daha bireysel ve kayıtsız hale geldiğini, karakterin ise ilişkilerde karşılıklı bağlılık ve geleceğe yönelik çaba gösterme biçiminde ortaya çıktığını vurgulayarak bu durumu *karakter aşınması* olarak tanımlar. Bu çalışmanın kardeşler arası gündelik pratiklerin ve ilişkinin geleceğine dair bulgularının yorumlanmasında bireyselleşme teorilerinin yaklaşımlarından da yardımcı mercek olarak yararlanılacaktır.

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde; araştırmanın yöntemi, araştırmanın deseni, araştırma problemleri, araştırmacının katılımcı rolü/düşünümsellik, katılımcı sayısı ve veri doygunluğunun nasıl belirlendiği, veri toplama araçları, araştırmanın etik boyutu, araştırmada karşılaşılan zorluklar, kodlama süreci ve veri analizi, araştırmanın sınırlılıkları, araştırmanın güven duyulabilirlik stratejileri ve araştırmaya katılan bireylerin tanıtıcı bilgileri hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni: Fenomenolojik Araştırma

Çalışmanın bir önceki bölümünde de yer yer belirttiğimiz üzere kardeşlikle ilgili araştırmalar Türkiye’de sosyoloji alanında oldukça sınırlı çalışılmıştır. İlk olarak anlatı deseninin uygun olduğu düşünülerek çalışmaya başlanmış olsa da kardeşlik olgusunun anlatı deseninin öngördüğü şekilde 3-5 kişinin tüm hayatının ele alınmasıyla anlaşılamayacağı kanaatine varılmıştır. Bu kararın verilme sebeplerinden biri de verilerin fenomenolojik desene daha uygun olduğunun araştırma sürecinde fark edilmesi olmuştur. Merriam (2018) fenomenolojiyi bütün nitel araştırmalar üzerinde etkisi olan bir felsefe olarak algılamamız gerektiğini vurgular. Bu nedenle çalışmada; orta yaşlı bireylerin kardeşlik algıları, deneyimleri ve ilişkilerini anlamak, anlam dünyalarına odaklanmak amacıyla fenomenoloji deseninin uygun olduğu düşünülmüştür.

Sosyolojik bir yöntem olarak fenomenoloji, sosyal gerçekliğin bireylerin bilinç düzeyinde nasıl deneyimlendiğini, anlamlandırıldığını ve inşa edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Felsefi köklerini Edmund Husserl’den (1970) almakla birlikte, sosyolojideki metodolojik kullanımı büyük ölçüde Alfred Schütz’un (1967) çalışmalarıyla şekillenmektedir. Fenomenolojinin temel yöntemsel aracı, araştırmacının incelediği konuya dair sahip olduğu ön kabulleri, teorik varsayımları ve gündelik hayatın *doğal tavrını* bilinçli olarak askıya aldığı *epokhe (paranteze alma)* pratiğidir. Bu yöntemle amaç, sosyal olguları dışsal, nesnel yapılar olarak açıklamak yerine, sosyal aktörlerin *yaşam dünyası (Lebenswelt)* içinde bu olgulara yükledikleri öznel anlamları ve bu anlamların nasıl ortaklaşıldığını (*öznelerarasılık*) kavramaktır. Bu yaklaşım; sosyal eylemin ve etkileşimin katılımcıların perspektifinden nasıl anlamlı hale geldiğini anlamaya odaklanmakta ve bu yönüyle özellikle nitel araştırma desenleri için temel bir metodolojik çerçeve sunmaktadır.

Fenomenolojiye göre gerçeklik tek bir şekilde açıklanmamakta, kişisel algılamalara dayanarak zaman içinde değişebilmektedir (Giorgi ve Giorgi, 2003). Bu anlamda fenomenoloji

bireylerin dünyayı nasıl algıladıkları, anlamlandırdıkları ve deneyimledikleri ile ilgilendiği için (Moustakas, 1994) özellikle öznel ve karmaşık bir olgu olan kardeşlik ilişkilerinin derinlemesine anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu desenin tercih edilmesinin temel nedeni, katılımcıların kardeşlik deneyimine ilişkin kişisel yaşantılarını ve bu deneyime yükledikleri anlamları keşfetmektir.

Fenomenoloji; anlatı araştırmasından farklı olarak, birden fazla kişinin fenomen ya da kavramla ilişkili deneyimlerinin ortak anlamını ve özünü keşfetmeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2019). Bu çalışmada, her bir katılımcının anlatıları ayrıntılı biçimde incelenmiş; yaşam hikayelerindeki kardeşlik deneyimlerinin benzersiz yönleri ortaya çıkarılmış, ortak temalar belirlenmiş ve kardeşlik deneyimine dair daha derin bir anlayışa ulaşmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Problemleri/Soruları

Nitel araştırmada hipotezlerden ziyade yalnızca araştırma soruları yer almakta ve bu sorularda katılımcılardan bilgi edinebileceğimiz açık soru sorular olmaktadır. Aynı zamanda nitel araştırmada değişkenlerde yoktur. Bunun nedeni katılımcıların bakış açılarının nitel araştırmadaki en önemli unsurlardan biri olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla değişkenlerle çalışmayı düşündüğümüzde katılımcılardan öğrenmeyi beklediğimiz şeyler gereğinden fazla kısıtlanmaktadır (Creswell, 2019, s. 34). Bu nedenle bu araştırmada nitel araştırma prensiplerini göz önünde bulundurarak belirli araştırma soruları ve problemler oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın ana problemi; orta yaşlı bireylerin kardeşliği nasıl algılandıklarını, yaşamları boyunca kardeşlik ilişkilerini nasıl deneyimlediklerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışmaktır. Alt problemler ise şu şekildedir:

1. Bireyler kardeşliği nasıl anlamlandırmakta ve deneyimlemektedir? Kardeşlerine karşı düşünceleri nelerdir? Kardeşliğin bireysel anlam ve zaman içindeki dönüşümü nasıl ifade edilmektedir?
2. Bireyler nasıl bir ailede büyüdüklarini düşünmektedir? Aile içi dinamiklerin (aile içi destek ve çatışma, aile içi rol paylaşımları, adalet algısı ve aile içi krizler vb.) kardeşlik ilişkilerine etkilerini nasıl anlamlandırmaktadırlar?
3. Orta yaş bireyler kardeşleriyle ilişkilerinde; duygusal, ilişkisel, (destek, dayanışma, çatışma, anlaşmazlık, güven, güvensizlik, kıskançlık, rekabet, öfke vb.) gündelik

etkileşim ve yaşantıları (görüşme pratikleri, aile ritüelleri vb.) nasıl anlamlandırılmakta ve deneyimlenmektedir?

4. Yaşam olayları ve dönüm noktaları (ayrılan hayatlar, eğitim, iş sahibi olma, evlilik, evlenmeme, boşanma, ebeveyn olma, ebeveyn bakımı, ebeveyn kaybı vb.) orta yaşlı bireylerin kardeşlik ilişkilerinin deneyimini ve anlamını nasıl dönüştürmektedir?
5. Orta yaşlı bireyler, mevcut kardeşlik ilişkilerini nasıl değerlendirmekte ve anlamlandırmaktadır? Kardeşleriyle ilişkilerini sürdürme ve sürdürmemelerini nasıl anlamlandırmaktadırlar? Kardeşleriyle ilişkilerinde neleri değiştirmek istemektedirler?

2.3. Araştırmanın Katılımcı Sayısı ve Veri Doygunluğu

Bu araştırmanın katılımcı grubunu orta yaş yetişkinlik dönemi olarak kabul edilen 40-60 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Araştırma; İstanbul ve Ankara’da yaşayan, en az bir kardeşe sahip ve kardeşlik ilişkisi hakkında görüşme yapmaya gönüllü 14 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların bu yaş aralığında seçilmesinin nedeni hem ilgili literatürde bu yaş grubunun kardeşlik ilişkilerinin yeterince çalışılmamış olması hem de evlilik, çocuk sahibi olma, boşanma, ebeveyn kaybı, sağlık sorunları gibi kardeşlik ilişkilerini etkileyebilecek önemli yaşam olaylarının bu dönemde yoğunlaşmasıdır (Yavuz, 2020).

Nitel araştırmacılar genellikle araştırdıkları konu hakkında deneyimli ve değerli bilgiler sunabilecek kişileri araştırmaya dahil etmeyi hedeflerler (Kümbetoğlu, 2012, s. 97). Bilhassa görüşme sürecinde soruların katılımcılar tarafından anlaşılması ve ek sorularla derinleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu aşamada görüşme yapacak kişilerin çok sayıda kişiye ulaşma isteği sıklıkla yapılan bir hata olarak nitelendirilmektedir (Creswell, 2003). Dolayısıyla bir katılımcıdan dahi araştırma problemine dair veri elde edilebilmekte (Baltacı, 2019) belirli bir amaca hizmet eden seçilmiş örnekler üzerinden daha kaliteli ve zengin veriler elde etmeye odaklanılabilmektedir (Hennink, Kaiser ve Marconi, 2017, s. 591). Diğer bir deyişle nicel araştırmaların aksine, nitel araştırmalarda katılımcıların temsil edilebilirliğinden ziyade araştırma konusu açısından önem ve niteliği esastır (Flick, 1998; Neuman, 2020, s. 396).

Bu bağlamda çalışmamızda katılımcı sayısından ziyade, elde edilen verilerin niteliği ve derinliği önemli olduğu düşüncesinden hareket edilmiş ve nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme tekniğinin maksimum çeşitlilik türü tercih edilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme, araştırmaya taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmayı hedefleyen bir amaçlı örnekleme yöntemidir (Merriam, 2018, s. 78).

Bu arařtırmada, kardeřlik iliřkilerini etkileyebileceęi dűőűnűlen çeřitlilikler (cinsiyet, eęitim dűzeyi, aile yapısı, anne-baba hayatta olma durumu, medeni durum, kardeř sayısı, kardeřler arası yař farkı, kardeř yakınlıęı, kardeř atıřması) arařtırmaya dahil edilmiřtir. Bu ۆzellikler, arařtırmanın sorularına uygun olarak belirlenmiřtir. Dolayısıyla mevcut çeřitlilięi saęlamak amacıyla farklı deneyimleri yansıtmadı açısından ۆnemli olduęu dűőűnűlen kategoriler oluřturulmuř ve bu kategorilere uygun katılımcılarla gۆrűőűlműőűtir. Katılımcı çeřitlilięinin saęlanması, kardeřlik olgusunu farklı perspektiflerden gۆrmeye olanak saęlamıřtır. Arařtırmacı, katılımcılara sosyal medya ve sosyal evre űzerinden paylařımda bulunarak ulařmıř ve belirlenen kriterleri saęlayan kiřiler arařtırmaya dahil edilmiřtir.

Tablo 1: Gۆrűőűmeye Dahil Edilen Katılımcıların eřitlilięi

Cinsiyet³	Hem kadın (9 kişi) hem erkek (5 kişi) katılımcılar
Yaş	40-60 yaş arası orta yaşlı bireyler
Kardeş Sayısı	En az iki en çok sekiz kardeşler
Kardeşle Yaş/ Kuşak Farkı	En az bir en fazla 30 yaş fark
Eğitim Durumu	Farklı eğitim seviyesi temsili
Aile Yapısı eşitliliği	çekirdek aile, geniş aile, parçalanmış aile, yarı kardeşli aile gibi farklı aileler mevcut
Coğrafi Kۆken	Farklı řehirlerden ve kűltűrel arka planlardan katılımcılar
Yaşam Deneyimleri	Evlilik, bekar olma, boşanma, vefat, cezaevi deneyimi gibi çeşitli yaşam olayları temsili
Ebeveyn ve kardeşin hayatta olup olmaması	Yaşayan ve vefat edenler var.

Nitel araştırmalarda veri doğgunluğuna ulaşmanın, araştırmacının zaman ve enerjiden tasarruf etmesini sağladığı; aynı zamanda araştırmanın konusu, gۆrűőűme sűresi, katılımcıların çalışmaya uygunluğu, araştırmanın konusu ve yۆntemi gibi çeşitli unsurlara bağlı olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Mwita, 2022, s. 414). Konu belirgin ve kolay anlaşılırsa daha az katılımcıyla doğgunluğa ulaşılabilirken, karmaşık veya hassas konularda daha fazla katılımcıya ihtiyaç duyulabilmektedir (Morse, 2000; Akçay ve Koca, 2024). ۆte yandan araştırmanın amacı, problemi, zaman ve kaynak kısıtları, araştırma deseni ve hedeflenen verilerin derinliği ile genişliği de katılımcı sayısını etkileyen diğer unsurlar olmaktadır (Patton, 2014).

³ Bu çalışmada cinsiyet bazlı bir karşılaştırma ve buna bağlı genelleme yapma amacı gűdűlmedięinden, aynı zamanda maksimum çeşitliliğin sağlanması amaçlandığından kadın ve erkek sayısının eřit olması gerekmemektedir. Bu bağlamda, cinsiyetlerin sayısal eřit(siz)lięi nitel araştırmalarda metodolojik bir zorunluluk değil, araştırma sorusunun kapsamı ve veri doğgunluğu ile ilişkili bir tercihtir (Patton, 2014; Creswell ve Poth, 2018).

Hennink ve Kaiser (2022) verilerin tekrarlamaya başladığı noktayı ifade eden doygunluk aşamasının yeterli katılımcı sayısına ulaşıldığına işaret ettiğini (Morse, 2015) ancak doygunluğun nasıl değerlendirildiğine ve belirlendiği gerekçelere ilişkin ayrıntıların nitel çalışmalarda büyük ölçüde belirtilmediğini de vurgulayarak, veri doygunluğunun sağlanması için katılımcı sayısından ziyade örneklemin nasıl belirlendiğinin, dikkat edilen kriterlerin neler olduğunun ve veri analiz sürecine dair şeffaf olunması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda çeşitli araştırmaların veri doygunluğunu araştırdıkları çalışmalarının çoğunda 12-13 görüşmede veri doygunluğuna ulaştıklarını bulgulamışlardır. Creswell'de (2019) benzer şekilde fenomenolojik desenle yürütülen çalışmalarda katılımcı grubunun 3-15 kişi arasında değişebileceğini vurgulamaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2016) ve Giorgi (2003) ise fenomenolojik araştırmalarda katılımcı sayısının 10'u geçmemesi gerektiğini belirtir. Bunun nedeninin ise görüşme sürelerinin oldukça uzun olması olduğunu vurgular. Bu bağlamda nitel araştırmalar genellikle amaca dayalı olarak belirlenen az sayıda katılımcıyla yürütülmektedir.

Bu çalışmanın fenomenolojik desenle yürütülmesinden dolayı katılımcı sayısından ziyade olgunun anlamlandırılmasına, araştırma sorularının derinliğine, görüşme sürecinin uzunluğuna, veri çeşitliliği, derinliği ve sürecin şeffaflığına öncelik verilmiş, her bir temayı temsil edici katılımcılar sağlanmış, dolayısıyla veri doygunluğuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler bütüncül olarak analiz edilmiş, katılımcı sayısı 14. kişide sonlandırılmıştır.

2.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları ve Etik Boyutu

Araştırmanın veri toplama araçları, kişilere araştırma hakkında sunulmuş bilgilendirilmiş onam formu, kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış mülakat formudur. Araştırmanın veri toplama araçları üniversite etik kuruluna sunulmuş, gerekli izinler alındıktan sonra sahada katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmanın uygulanması için 07.11.2023 tarihinde Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi etik kuruluna başvuru yapılmıştır. İlgili değerlendirmeler neticesinde 02.01.2024 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır. Uygulama için alınan izin neticesinde görüşme yapılacak kişiler belirlenmiştir. Evrensel olarak belirlenmiş etik ilkeleri olan; araştırmaya katılmada bilinçli onay, gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermeme, yanıltmama ve aldatmama ve verilere sadık kalmaya özen gösterilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 108). Ayrıca araştırmaya katılan katılımcıların kimliklerinin korunması ve zarar görmemeleri adına kendilerine takma isim/kod adlar verilmiştir. Bu durum katılımcılara araştırmanın başında bildirilmiştir. Creswell (2019) en iyi kod adların katılımcılar tarafından seçildiğini belirtmektedir. Bu nedenle katılımcılardan bazılarına araştırmada kullanılacak kod

adının ne olmasını istedikleri sorulmuş, alınan yanıtlar araştırmada kod ad olarak kullanılmıştır. Bir katılımcı “*ben yine kendim olmak isterim böyle bir şansım var mı?*” ifadelerinde bulunmuş ancak kendi rızası olsa dahi kişisel anlatıların yanı sıra kardeşleri, aileleri ve sosyal çevreleri hakkında da görüşlerini bildirmesi ve ilerleyen zamanlarda kararından vazgeçebileceği düşünüldüğünden farklı bir isim verilmesi uygun bulunmuştur. Katılımcıların her bir kardeşine de kod ad verilmiş, ekler bölümünde tablo şeklinde, bulgular bölümünde ise katılımcıların kod adı, yaşı, kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduğu (örnek: Sezgin, 43, 2 kardeş/1.) şeklinde sunulmuştur.

Öte yandan Yükseköğretim Kurulu (2024), üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehberinde, akademik çalışmalarda bilimsel dürüstlük ve şeffaflık ilkesinin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir (s. 8). Bu çalışmada iki konuda yapay zekâ uygulamalarından yararlanılmıştır. Literatür taraması aşamasında ulaşılamayan kaynaklara erişim için destek alınmıştır. Bir diğeri ise araştırmacı tarafından bulguların yorumlanması ve tematik analizler yapıldıktan sonra başlık önerileri için yapay zekâ uygulamalarından alternatifler sunması istenmiştir. Bu bağlamda TÜBİTAK (2025) yapay zekâ kullanım rehberinde belirtilen etik ilkelere dikkat edilmiş, görüşme metinlerinin gizliliği ve veri koruma hususuna bilhassa özen gösterilmiştir.

2.5. Araştırmada Uygulanan Görüşme Formu ve Görüşme Süreci

Nitel araştırmalarda teori, araştırma sorularının oluşturulmasında ve araştırma sonunda elde edilen bulguların yorumlanmasında yol gösterici bir rol oynayabilmektedir (Creswell, 2019, s. 44). Görüşme sürecinde soruların katılımcılar tarafından anlaşılması ve ek sorularla derinleştirilmesi önem arz etmektedir (Rubin ve Rubin, 2012). İyi veri toplamanın yolu, iyi soru sormaktan geçmekte ve sorular çalışmanın içeriğine bağlı olmalıdır (Merriam, 2018). Bir araştırmacı olarak elde edeceğimiz bilginin içeriğine dair soruların kategorize edilmesi de bir o kadar önemlidir (Patton, 2014).

Tüm bu bilgilerden hareketle görüşme formu hazırlanırken kardeş ilişkilerini ele alan ilgili literatür taranmış sorular bu doğrultuda esnek bir şekilde hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu dokuz kategoriden oluşturulmuştur. Sosyo-demografik ve aileyi tanımaya yönelik sorular, aile hikayesi ve kardeşlik algısı, çocukluk-ergenlik dönemine dair deneyimler, sosyal sermaye ve ilişkiler, evden ayrılma/ evlilik sonrası dönem deneyimleri, yetişkinlik dönemine dair deneyimler, aile içi rol paylaşımları/ cinsiyet eşitliği algısı, kayıp ve yas sürecine dair deneyimler, kardeşlik ilişkisini geçmişten bugüne değerlendiren ve

katılımcıların kardeşlik ilişkilerine dair eklemek istedikleri şeylerin olup olmadığının sorulduğu son sorular şeklinde kategorize edilmiştir. Hazırlanan görüşme formunu test etmek, formda yer alan soruların geçerli, anlaşılır ve araştırmanın amacına uygun olup olmadığını değerlendirmek açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla tez danışmanımdan uzman görüşü alınmış, geri bildirimlerle form geliştirilmiştir.

Hazırlanan görüşme formu iki katılımcı üzerinde ön uygulamaya tabi tutulmuş ve katılımcılara soruların yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar *“aslında bayağı güzel sorularınız var. Her şeyi ayrıntılara kadar sormuşsunuz.”*, *“yani genel olarak aslında ailenin ve kardeşliğe dair hemen hemen ilgili pek çok şey soruldu. Ancak bir kişinin kardeşlerini ve ailesini istediği şekilde yönlendirmesine yönelik bir soru belki olabilir. Mesela bir kişi aileye liderlik edebilir mi?”* ve *“bence sordunuz her şeyi”* gibi geri dönüşlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda *“bu konular ve hikayeniz hakkında benim size sormadığım ve sizin gerekli gördüğünüz eklemek istediğiniz başka şeyler var mı?”* Sorusu ile görüşme sonunda gözden kaçırılmış hususlar aktarılsın istenmiştir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler 28 Şubat- 29 Ağustos 2024 tarihleri arasında kişilerin evleri, işyerleri ve online görüşme uygulamaları (WhatsApp, Zoom) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler bir buçuk ile üç buçuk saat arasında sürmüştür. Görüşmeler esnasında bireylerin sorular karşısındaki tavırları, davranışları, seçmiş oldukları kelimeler ve görüşmenin yapıldığı ortam gibi özellikler araştırmacı tarafından analitik gözlem notlarına dönüştürülmüş ve analiz sürecinde notlardan yararlanılmıştır.

Nitel görüşme esnasında görüşmelerin güvenilirliğini arttırmak amacıyla görüşülen kişilerin ifadeleri ses kaydına kaydedilmiş ve kurmuş oldukları cümleler aynen aktarılmış, orijinalliklerine dokunulmadan detaylı şekilde not alınmıştır. Aynı şekilde görüşme esnasında yaşanan duraksamalar, üzüntü ve mutluluk verici ifadelerde ayrıca not edilmiştir. İlk iki görüşmenin ses kaydının dinlenilerek elle işletilen şekilde metne dönüştürülmesi her bir görüşme için yaklaşık 10-12 saat sürmüştür. Bu sürecin uzun sürmesinin en önemli nedenlerinden biri ses kayıtlarının kulaklık aracılığıyla dinlenmesi ve her bir kelimenin araştırma için önemli olduğunun düşünülmesi olmuştur. Dolayısıyla ses kayıtları tekrar tekrar durdurularak deşifre edilmiştir. Ancak zaman kaybı ve psikolojik yorgunluk hissedilmesi nedeniyle ses kaydı deşifre programlarının araştırmanın daha verimli ilerlemesine yardımcı olacağı kanaatine varılarak kalan görüşmeler için *Turboscribe* ses kaydı deşifre programından yararlanılmıştır. Ses kaydı dosyaları programa yüklenerek dosyalar Word formatında indirilmiştir. Deşifreler kontrol edildiğinde kelime hatalarının olduğu görüldüğünden, metin üzerinden tekrar ses kayıtları hızlandırılarak dinlenmiş ve belge düzenlenmiştir.

2.6. Araştırmacının Rolü/ Düşünümsellik

Düşünümsellik (*refleksivite*), kodlama sürecinde araştırmacının öznelliğini ve veriyle etkileşimini anlamasına katkıda bulunarak, kodlamanın bir analitik araç olarak nasıl kullanılması gerektiğini ve araştırmacının bu süreçteki rolünü açıkça tanımlamasını sağlamaktadır (Creswell ve Poth, 2018). Araştırmacının kendi konumu, deneyimleri ve olası önyargıları hakkında farkındalığa sahip olması ve bunları sürekli değerlendirmesi, araştırmanın güvenilebilirliği açısından kritik öneme sahiptir (Creswell, 2019, s.230). Gouldner (1973) sosyolojik araştırmalarda araştırmacının kendi değerleri, inançları ve sosyal konumunun bulgulara etkisini göz önünde bulundurması gerektiğini vurgular. Nitel araştırmalarda araştırmacının merkezi rolü ve öznelliğinin çalışmaya etkisi yadsınamaz. Bu nedenle, çalışma sürecinde düşünümsellik (*refleksivite*) araştırmacının özen gösterdiği ilkelerden biri olmuştur. Bu çalışmanın veri toplama aşamasından bugüne değin (yaklaşık iki yıldır) yoğun bir akıl yürütme ve analiz süreci sürdürülmüştür.

Bu çalışmada fenomenolojik yönelim içinde tematik analiz uygulanmıştır (Braun ve Clarke, 2006). Kodlama sürecinde tekrarlı ve bütünleştirici bir yol izlenmiştir. Temalar anlam tutarlılığı temelinde birleştirildikçe yeniden adlandırılmıştır. Araştırmacı varsayımlarının etkisini sınırlamak amacıyla kısa refleksif notlar tutulmuş ve önemli kararlar not alınarak kodlama sürecinde kullanılmıştır. Temaların her biri birden çok kanıtlayıcı alıntı ile desteklenmiştir. Süreçte temaya uymayan aykırı örnekler de ayrıca not edilmiştir. Alıntılar anonimleştirilmeye çalışılmış, bağlam bilgisi verilmiştir.

Bu çalışmada araştırmacı olarak benim de İstanbul'da doğup büyümüş ve sonrasında Ankara'ya yerleşmiş olmam, her iki metropolün özelliklerini, çeşitliliğini ve karmaşıklığını anlamam noktasında önemli bir avantaj sağlamıştır. Araştırmada iki yıl süren görüşme, deşifre ve analiz süreçlerinde sürekli olarak kendi yaşam deneyimlerimi ve konumumu göz önünde bulundurdum. Bu bağlamda, kişisel deneyimlerimin ve bakış açımın bu çalışmaya etkisini şeffaf bir şekilde ortaya koymak önemli arz etmektedir. 1993 yılında İstanbul'da, avukat bir baba ve ev hanımı bir annenin ilk çocuğu olarak dünyaya geldim. Geniş bir aile içinde büyümek ve benden küçük yaşta iki kardeşimin olması, kardeşlik ilişkilerine dair kişisel deneyimlerimi şekillendirmiştir. Bu deneyimler, çalışmanın odak noktasını oluşturan kardeşlik ilişkilerine dair yorumlarımı ve analizlerimi etkilemiş olabilir. Nitekim, yaşam deneyimlerimiz, araştırma sorularımızı, yöntemlerimizi ve verileri yorumlama biçimimizi etkileyen kişisel kuramlarımızdır. Bu çalışmada da büyük çocuk ve kadın olmam, büyük çocuklarla ve kadın katılımcılarla empati kurmama ve onların deneyimlerini kendi deneyimlerim üzerinden

yorumlama eğiliminde olmama neden olmuş olabileceğinin farkındayım. Bu olası etkiyi kontrol altında tutmak ve öznelliğimin farkında olmak adına, veri toplama ve analiz süreçleri boyunca düzenli olarak reflektif notlar tutulmuştur. Notlar analiz aşamasının daha titiz ilerlemesini sağlamak amacıyla hem katılımcıların duygusal durumlarını hem de tekrarlı analizde fark edilen kardeşlik deneyiminin çelişkilerini içermiştir.

Öte yandan bu konuyu seçmemin nedenlerinden biri sosyoloji literatüründe Friedrich Engels'in (2019) "*Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*" adlı eserini okurken, eserdeki mülkiyet ilişkileriyle ilgili bölümlerin etkisiyle, kardeşler arası ilişkilerde miras problemlerinin nasıl ortaya çıktığı üzerine düşünmeye başlamamdır. Günümüz toplumunda ataerkil yapıların hâlâ etkilerinin sürdüğü, özellikle kadınların miras hakları konusunda kardeşleriyle adaletsiz ve eşitsiz ilişkiler yaşayabileceği varsayımından hareketle, başlangıçta bu konuyu miras odaklı bir makale olarak ele almayı düşündüm. Bu düşüncemi tetikleyen unsurlardan biri de anneannem ve babaannemin, miras paylaşımı konusunda kardeşleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar ve sonuç olarak her ikisinin de ağabeyleriyle görüşmüyor olmasıydı. Ancak daha sonra, miras ve mülkiyet ilişkilerinin kardeşlik ilişkilerinin sadece bir boyutunu oluşturduğunu ve bu konuyu yalnızca bu çerçevede ele almanın, kardeşlik ilişkilerinin çok yönlülüğünü ve çeşitliliğini göz ardı etmek anlamına geleceği kanaatine vardım. Bu nedenle danışmanımla görüşerek, kardeşlik ilişkisini daha kapsamlı ve derinlemesine anlayabileceğimiz bir araştırma tasarımı oluşturulmasına karar verdik. Çalışmanın kapsamını belirlemek ve metropol şehirlerin heterojen yapısını temsil edebilmesi, aynı zamanda modernleşme ve bireyselleşme dinamiklerinin en belirgin şekilde yaşandığı İstanbul ve Ankara'da yaşayan bireylerin kardeşlik ilişkilerini incelemek uygun görüldü.

Görüşme sürecinde erkek bir katılımcıyla görüşürken konunun kardeşlik ilişkileri olduğunu bildiği halde kardeşlerinden hiç söz etmemesi ve silmişçesine davranması dikkat çekici olmuştur. İlk başta veri elde edemediğimi düşünüp bu katılımcının görüşme kaydını çalışmaya dahil etmek istemesem de analiz aşamasında bu verinin bu çalışma için en kıymetli veri kaynaklarından biri olduğunu fark ettim. Kardeşlik ilişkisi, bazen anlatılanlardan ziyade anlatılmayanlarda da saklıydı.

Diğer bir önemli nokta ise, çekirdek aile içinde kardeşlerimle birlikte büyüdüğüm için, çocukluk döneminde herkesin kardeşleriyle birlikte yaşadığına dair bir yanılgıya kapılmış olmamdır. Görüşmelerim sırasında bu durumun her zaman böyle olmadığı, çeşitli yapısal faktörlerin veya aile içi dinamiklerin, kişilerin kardeşlerinden ayrı yaşamalarına neden olabildiğini fark ettim. Örneğin, ebeveynlerin ayrılması ya da vefatı, aile içi krizler ve çatışmalar, kardeşler arasındaki yaş farkının fazla olması (örneğin; bir kardeş yeni doğmuşken

diğer kardeşin evlenip evden ayrılması) gibi durumlar katılımcıların anlatılarında karşıma çıktı. Hatta bir katılımcı, “*Aile içi rol paylaşımları konusunda kız kardeşlerinizin ve erkek kardeşlerinizin rollerinden bahseder misiniz? Niçin bu şekilde bir dağılım olduğunu düşünüyorsunuz?*” Sorusuna, “*Siz sanırım çekirdek aileyi düşünerek böyle bir soru sordunuz, ancak bizim öyle bir deneyimimiz olmadı*” şeklinde yanıt vermiştir. Bu durum, kardeşlik deneyimlerinin ne kadar çeşitli ve farklı olabileceğini göstermesi açısından önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sürecinde, büyük kardeş olmam nedeniyle edindiğim kişisel deneyimlerin, katılımcı büyük kardeşlerin yükü omuzladıklarına dair anlatılarıyla örtüştüğünü fark ettim. Bu durum, ilk analiz aşamalarında doğum sırasının roller üzerindeki etkisine yönelmemi sağladı. Ancak daha sonra bu farkındalıkla birlikte aykırı örnekler aramaya başladım ve yükün yalnızca büyük kardeşler tarafından üstlenilmediğini gözlemledim.

Benzer biçimde, kardeşlerin birbirine destek olmasına ilişkin normatif inancı ben de içselleştirmiş olduğumu fark ettim ve bu yanlılığı aşmak için analizlerimi daha özenli biçimde sürdürmeye çalıştım. Ebeveyn bakımıyla ilgili bulgularda da başlangıçta yalnızca fiziksel bakımın gerekli olduğuna dair bir yanılgıya kapıldım. Oysa veriler, ebeveyn bakımının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik boyutları da kapsadığını ortaya koydu. Bu nedenle *ebeveyn bakımı* olarak oluşturduğum alt temayı *hastalık ve bakım süreçleri* şeklinde yeniden adlandırarak, ebeveyn bakımını bu temanın içinde analiz ettim.

Öte yandan, bazı katılımcıların kardeşlerini nitelendirmek için kullandıkları ifadeler; örneğin Mehtap’ın vefat eden kız kardeşini *habis, kötü niyetli* olarak tanımlaması ya da Gülçin’in kardeşiyle arasındaki farkı (kardeşinin daha kendi halinde olması sosyal olmaması) vurgulaması bana da kız kardeşimle ergenlik dönemlerindeki ilişkiyi hatırlattı. Bu noktada öznel çağrışımlara rağmen nesnelliği korumaya özen gösterdim. Başlangıçta araştırma sorularına bağlı analiz yapmaktan kaçınmak amacıyla açık kodlamayla çok sayıda alt tema oluşturdum. Daha sonraki aşamalarda ise kesişen yönlerini fark ederek bunları birleştirdim. Literatürdeki kavramlarla ilişkilendirilmesi gerektiğini fark ederek bulguları tekrar sınıflandırdım. Örneğin; çatışma ve anlaşmazlıklarla ilgili bulgularda, ağabeyin baskısını otorite çatışmasıyla; kardeşlerden birinin evliliğinin onaylanmamasına dair çatışmaları, değer çatışması olarak kodladım.

Bu bağlamda düşünömsellik hem kişisel hem de metodolojik boyutlarıyla bu çalışmanın farklı aşamalarında kendini göstermiştir. Ancak analize dair kuramsal hâkimiyetim sürecin ileri aşamalarında güçlendiğinden, her bir eleştirel noktanın yazıya dökülmesi mümkün olmamıştır. Dolayısıyla araştırma sürecinin denetim izinin (audit trail) daha kapsamlı biçimde ortaya

konabileceğinin farkındayım. Fakat zaman kısıtları nedeniyle bu süreç tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Bununla birlikte, analiz sürecinde öznel etkilerin farkına varma ve bunları dengeleme çabası araştırmanın refleksif niteliğini güçlendirmiştir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse; kardeşlik ilişkileri, yaşamımızın önemli bir parçasını oluşturmakta ve bu ilişkilerin dinamikleri zaman içinde değişebilmektedir. Kendi ailemdeki kardeşlik bağlarının geleceğini düşünürken, bu konunun daha geniş bir perspektifte nasıl ele alındığını ve farklı bireylerin kardeşlik deneyimlerini anlamak isteği belirlemiştir. Bu istek beni bu çalışmayı yapmaya iten temel etkenlerden biri olmuştur.

2.7. Araştırmanın Kodlama Süreci ve Veri Analizi

Bu başlıkta araştırma verilerinin analizinin ve kodlama sürecinin nasıl yapıldığına dair bilgilere yer verilecektir. Nicel ve nitel araştırma arasındaki temel farklardan biri veri toplama ve analiz süreçlerindeki esnekliktir. Nicel araştırmalarda değişkenler, ölçme araçları ve analiz yöntemleri çalışma başlamadan önce belirlenirken, nitel araştırmalarda açık uçlu sorular kullanılmakta ve araştırmacı, verileri anlamlandırmada daha esnek bir yaklaşıma sahip olarak kendisi de ölçme aracının bir parçası olmaktadır. Nicel araştırmalarda genellikle tümdengelimli bir yaklaşım benimsenirken, nitel araştırmalarda tümevarımlı bir süreç izlenmektedir. Nitel araştırmacılar verileri kodlayarak, temalar oluşturarak ve daha sonra bu temaları geniş görüngüler altında gruplandırarak anlamlı hale getirirler. Bu bağlamda nitel araştırmanın amacı, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek yerine, karmaşık sosyal gerçekliği anlamaktır. Bu noktada kodlama, nitel araştırmalarda ham veriyi düzenlemek, anlamlandırmak ve analiz için yapılandırmak amacıyla kullanılan bir araç olarak görülmesi gerekmektedir. Kodlama, nihai bir amaç değil, daha geniş bir analitik sürecin parçasıdır. Kodlama sürecinin odak noktası, verinin katılımcıların anlam dünyalarını keşfetmek ve daha derinlemesine bir analize imkân tanınması ve esnek olmasıdır (Creswell, 2003; Charmaz, 2006; Saldana, 2023).

Bu anlamda nitel bir araştırmada elde edilen verilerden neyin kodlanacağı önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmeci sayısının 14, araştırma sorularının ise konuyu detaylı bir şekilde ele almak için çok sayıda olması nedeniyle elde edilen veriler de aynı şekilde bir kişi için yaklaşık 20-35 sayfayı almıştır. Bu çalışmada da ilk olarak açık kodlama yöntemi kullanılarak veriler kelime kelime daha sonra cümle cümle kodlanmıştır. Kod sayısının her bir paragrafta birden çok kodlanması, kişinin anlam dünyasındaki algıların ve deneyimlerin yeterince anlaşılması ve salt kodlar olarak görülmesi gibi bir dezavantaj oluşmuştur. Bu

durumun nedenlerinden biri de araştırma konusu ve içeriğinin çok yönlü ve karmaşık olmasından da kaynaklanmaktadır.

Maxwell (2022)'e göre nitel araştırmalarda karşılaşılan zorluklar veya dezavantajlar, araştırma sürecinin ve bulguların güçlendirilmesi için bir fırsat olarak görülebilmektedir. Bu zorluklar, araştırmacının yöntemlerini, analizini ve yorumlamasını yeniden düşünmesini ve daha yaratıcı ve esnek çözümler üretmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca Creswell (2019) metin verilerinin analizinin nasıl yapılacağını dair çoğu kişinin yetenekli olmadığını, sayıları saymaya, istatistikleri kullanmaya alışık olduklarından, nitel verinin yorumlayıcı doğasının farkında olmadıklarından bahsetmektedir. Nitel veri analizi sürecinde elle, renkli kalemle işaretlenebildiği gibi bilgisayar destekli yazılımlardan da destek alabileceğimize dikkat çekmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere araştırmamızın konusu, amacı ve doğasına göre veri analizinde kullanacağımız yollar da esneklik gösterebilmektedir.

Nitel veri analizinde tematik kodlama, verilerin incelenmesi ve belirli temalar, desenler ya da kavramların ortaya çıkarılması sürecidir. Attride Stirling (2001) nitel araştırmacıların neyi neden yaptıkları konusunda net olmaları ve çalışmalarında genellikle göz ardı edilen çalışmayı nasıl yaptıklarına yer vermeleri gerektiğini vurgular. Ben de bu süreçte görüşmeden elde edilen ses kayıtlarını elle işleyen şekilde ve bilgisayar destekli bir program aracılığıyla deşifre ederek dokümanları MAXQDA programına yükledim. Program üzerinden analiz yapma konusunda tecrübesizliğim nedeniyle ilk olarak metnin her bir detayını kodlamaya çalıştım. Kod sayısının giderek kontrol edilemez bir biçimde çoğaldığını fark ettim. Her bir paragrafı ayrı bir şekilde birden çok kodla kodladım. Charmaz'a (2006) göre satırı satırına ayrıntılı bir kodlama araştırmacının güdülleri, korkuları ya da çözülmemiş kişisel meselelerini katılımcılara ya da topladığı verilere yansıtma ihtimalini azaltarak analizin güvenilirliğini artırmaktadır.

Dolayısıyla ilk kodlama sonrasında oluşan kod sayısının çok fazla olması Saldana'nın (2023) ifadesiyle ezici bir korku hissetmeme neden oldu. Kodlama hatası yapmamak adına verileri yalnızca betimsel ve yüzeysel kodlama yapmamaya çalıştım. Bu nedenle kodlama aşamasında Saldana'nın (2023) çalışmasında belirttiği jenerik kodlama yöntemlerinden betimsel kodlama, alt kodlama, süreç kodlama, değer kodlama, eş zamanlı kodlamayı beraber kullandım. İlerleyen süreçte kodlama aşamasının uzun olması ve çoğalması gibi bir handikapla karşılaştım. Bu nedenle araştırmadaki kodlama dezavantajlarını nasıl avantaja çevirebilirim diye düşünüp açık kodlama sonrası ortaya çıkan genel temaları kullanmayı daha sonra kişilerin tek tek anlatılarını kendi içerisinde bütüncül bir yaklaşımla anlama yolunu seçtim. Akabinde ilgili kodları bir araç olarak kullanıp paragraf şeklinde özet notlar yazdım. Diğer bir ifadeyle kod sistemiyle, anlatıları ve kişilerin bakış açılarını net olarak anlayamamam nedeniyle ilk

kodlamalar ortaya çıktıktan sonra kodlamayı bırakıp kişisel anlatıları bir bütün olarak ele almaya çalıştım. Her bir paragrafta ortaya çıkan temaları ve içeriği renkli kalemle altını çizerek özetledim. Her bir kişinin anlatısına ve hikayesine tam anlamıyla hâkim olduktan sonra ilgili kodlarla genel temalar oluşturarak katılımcıların verilerini bulgular bölümünde başlıklar halinde değerlendirdim. Ancak süreç burada da bitmedi. Oluşturulan alt temaların çok fazla dağınık olması nedeniyle birbiriyle bağlantılı olabilecek alt temaları birleştirdim.

Bu bağlamda nitel değerlendirmemizden ortaya çıkan temalar, kişisel deneyimlere, ilişkinin duygusal doğasına, benzer yaşam deneyimlerine ve yaşam geçişlerinin nasıl olduğuna bağlı olarak kardeşlerle yaşanan deneyimlerin ortak ve farklı yönlerini ortaya çıkarmıştır. Genel olarak ifade etmek gerekirse bu çalışmada kullanılan analiz yöntemi, Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği altı aşamalı tematik analiz yöntemiyle örtüşmektedir. Bu aşamalar şu şekilde sıralanmıştır:

Veriye Aşına Olma: Tüm mülakat metinlerini tekrar tekrar okunmuştur. Sadece okumakla kalınmamış, aynı zamanda katılımcının ses tonunu, duraksamalarını hatırlayarak hikâyenin içine girmeye çalışılmıştır. Bu, fenomenolojinin *deneyime yakın durma* ilkesiyle örtüşmektedir.

İlk Kodları Oluşturma: Metinlerdeki anlamlı ve araştırmamızla ilgili olan bölümler işaretlenmiştir. Kelime kelime ve cümle cümle kod oluşturulmuştur. Bir paragrafta birden fazla kod oluşmuştur.

Temaları Arama: Oluşturulan dağınık kodlar gruplanmaya başlanmıştır. Birbiriyle ilişkili kodlar bir araya gelerek potansiyel bir tema oluşturmuştur.

Temaları Gözden Geçirme: Oluşturulan temaların gerçekten veriyi temsil edip etmediğini kontrol edilmiştir. Bazı temalar birleştirilmiştir. Temaların, hikayelerin özünü yansıtır yansıtmadığına dikkat edilmiştir.

Temaları Tanımlama ve İsimlendirme: Bu aşamada ilk olarak veriden çıkan alt tema başlıkları isimlendirilmiş, daha sonra alt temaların tekil kalacağı görüldüğünden alt temalar birleştirilmiş daha kapsamlı bir başlık oluşturulmuştur.

Bulgu Yazma: Bulguları yazarken her bir tema, katılımcıların anlatılarından doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

2.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde veri toplama süreci, yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle sınırlandırılmış ve derinlemesine veri elde etmek amacıyla 14 kişiyle görüşülmüştür. Görüşme sayısının bu şekilde sınırlandırılmasının nedeni hem geniş bir katılımcı sayısına

ihtiyaç duyulmadan veri derinliğinin sağlanmasının amaçlanması hem de veri doygunluğuna ulaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın sınırlılıklarından biri görüşülen kişilerin yaş aralığıdır. Ancak bu sınırlılık da net değildir. Çünkü katılımcılar farklı yaş grupları arasındaki kardeşleri arasındaki ilişkilerden de söz etmişlerdir. Bu bağlamda çalışmanın yaş grubu görüşülen kişiler açısından 40-60 yaş, kardeşleri açısından ise ekler tablosunda da verdiğimiz üzere onların yaş grubuyla sınırlıdır.

Nitel araştırmanın doğası gereği bu çalışmanın bulguları; belirli bir zaman, mekân ve bağlamla sınırlıdır. Kişilerin kendileri İstanbul ve Ankara’da yaşasa da kardeşleri kendilerinden uzak ve farklı illerde ikamet edebilmektedir. Bu bağlamda bireyler kardeşlik ilişkilerine dair deneyimlerinden söz ederken aile kökenleri ve göç deneyimlerinden de bahsetmişlerdir. Bu durum farklı illerin mekânsal bağlama dahil olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu araştırma görüşülen kişilerin verilerinde yer alan mekânlarla sınırlıdır. Ayrıca elde edilen bulgular sadece bu çalışmada belirlenen katılımcı grubu ve ilgili bağlamla sınırlıdır. Genelleme iddiası bulunmamaktadır. Çalışmanın başka araştırmacılar tarafından tekrarlanması durumunda birebir aynı sonuçlar tematik olarak elde edilse de bireylerin öznel deneyimlerinin çeşitliliği açısından beklenmemektedir. Bu nedenle, çalışmanın gücü tekrarlanabilirliğinden çok, sunulan bulguların tutarlılığı ve inandırıcılığındadır.

2.9. Araştırma Sürecinde Yaşanan Zorluklar

Araştırma sürecinde yaşanan zorluklar; araştırmanın tasarlanma aşaması, mülakat süreci, beklenmedik etkenler, kodlama, analiz, bulgu yazımı ve düzenleme süreçlerinin her birini kapsamaktadır.

Araştırmada uygulanan görüşme formu yarı yapılandırılmış bir biçimde hazırlanmış ancak görüşme soruları katılımcılara sırasıyla sorulamamıştır. Bunun nedeni katılımcıların sorulacak sorulara önceden cevap vermesi, kardeşlik ilişkisinin karmaşık ve dinamik bir olgu olmasındandır. Ayrıca bazı katılımcıların birden fazla kardeşe sahip olması, çeşitli ilişki dinamikleri ve deneyimlerin belli kardeşlerde yoğunlaşması da söz konusu olmuştur. Katılımcılar kendilerine yöneltilen sorulara bütüncül bir şekilde cevap verme taraftarı olmuş, bu nedenle belli bir döneme dair veri elde edilmeyi amaçlayan sorular kişilerin bütün hayatlarını aynı anda anlatmak istemeleri nedeniyle sekteye uğramıştır. Diğer yandan cezaevi deneyimi yaşamış iki katılımcı sorulan sorulardan ziyade hayatının büyük bir çoğunluğunda etkisi altında olduğu cezaevi anılarından söz etmişlerdir. Bu noktada katılımcıya araştırmanın odağının

kardeşlik ilişkileri olduğu hatırlatılarak gerekli veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu katılımcılardan biriyle görüşme süresi üç buçuk saat geçmesine rağmen veri elde etme noktasında güçlükler yaşanmıştır.

Kvale ve Brinkmann (2009) nitel araştırma sürecinde yürütülen duygusal basamakları sıralarken gergin sessizlik evresinden bahsetmektedir. Bu evrede araştırmacı görüşme tamamlanmasına rağmen halen veri elde edememektedir. Bu nedenle araştırmacı stres ve gerginlik yaşayabilmekte, katılımcının aktardığı bilgileri deşifre ederek tekrar tekrar okuma yoluyla anlam çıkarmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada da kısmi olmakla birlikte benzer zorluklar yaşandığını ifade etmek gerekmektedir. Bir katılımcının yaşamında cezaevi sürecinin önemli bir deneyim olduğu, bu nedenle de kardeşleriyle görüşmediği görülmüştür. Katılımcı ayrıca *“zaten hayatımı yazmak istiyordum, siz de bana yardımcı oldunuz”* ifadelerinde bulunmuştur. Bu süreçte ilk olarak araştırmaya dahil etmeme kararı alınmış olsa da daha sonra kardeşlik olgusunun farklı bir çeşitliliğini yansıttığı fark edilmiş ve analize dahil edilmiştir. Diğer yandan online görüşme yapılan kadın katılımcılardan birinin *“ben normalde kapalıyım ama ikimiziz herhalde değil mi?”* ifadeleri de görüşmede bireylerin güvende hissetme arzularına bir örnek olabilmektedir. Katılımcı araştırmacıya ne kadar güvenirse elde edilen verilerin derinleştiği de ifade edilebilir.

Araştırmada yaşanan zorluklardan bir diğeri de görüşmelerin yapıldığı esnada kişilerin iş ve aile çevrelerinden kişilerin görüşmeyi bölmeleri olmuştur. Bu noktada araştırma soruları katılımcıya tekrar edilmiş, görüşme süreci devam ettirilmiştir. Öte yandan bir diğer zorluk, görüşme yapılacak kişilerin daha sonrasında eşlerinin veya kardeşlerinin izin vermemesi nedeniyle araştırmaya katılmaktan vazgeçmeleri olmuştur. Araştırma için özgün yaşam hikayelerine sahip olduğu düşünülen dört katılımcı çeşitli nedenlerle görüşmeye katılmaktan vazgeçmiştir. Bu kişiler;

- Nişanlısıyla kız kardeşinin evlenmesi ve bu nedenle kardeşiyle iletişimini koparan kadın katılımcı
- Görüşmekten endişe duyup vazgeçen erkek katılımcı
- Görüşme için müsait olamayan yoğun çalışan kadın katılımcı
- Hastanede yaşlı annesine refakat ettiği için uygun zaman bulamayan kadın bir katılımcı

Veri analizi sürecinde, katılımcıların anlatılarındaki yoğun duygusal, yer yer çelişkili ifadeler kodlama sürecini karmaşıktırmıştır. Bu zorluğu aşmak adına veri analizi sürecinde görüşme verilerine hâkim olmak için anlatılar tekrar tekrar okunmuş, bağlama odaklanılmaya

çalışılmıştır. Bulgu yazımı ilk olarak katılımcı anlatılarına *yüksek sadakat ilkesi* benimsenerek yoğun betimlemeler halinde bulgu yazımı gerçekleştirilmiştir. Özellikle katılımcı sayısının 14, kardeş sayılarının 2-8 arasında olması nedeniyle analiz de hangi kardeşten bahsedildiği konusuna özellikle dikkat edilmiştir. *Kardeşler birbirini destekler, kardeşler birbiriyle çatışır, kardeşlik ilişkileri bireyselleşiyor* gibi genellemeler yapmamak adına bireysel anlatılar derinlemesine aktarılmıştır. Bu anlamda ilk bakışta karmaşık olarak görülebilen bulgu yazımının zenginlik/ çeşitlilik olarak anlaşılması gerektiğini, karmaşık gibi görünen içeriğin hem kardeşliğin doğasının karmaşıklığı hem de *veriyi manipüle etmeme* ve *bütüncül bir açıdan ele alma* isteğinden kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir.

Bu çalışmada görüşme süreçleri dışında en önemli zorluklardan biri de kardeşlik literatürünün psikoloji alanında çoğunlukla çocukluk, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerine odaklanması ve yetişkin kardeş ilişkilerinin yerli literatürde nadiren incelenmiş olmasıdır. Bu nedenle bu çalışma özelinde kuramsal ve kavramsal çerçeveyi oluştururken sınırları belirlemek oldukça zorlayıcı olmuştur. Psikoloji alanında yapılmış niceliksel çalışmaları sıklıkla okumak bir nevi kuramsal ve kavramsal körlük yaşamama neden olmuştur. Çünkü çalışmalarda elde edilen veriler sayısal yoğunlukta ve bu çalışmanın niteliksel verileri içeren bu çalışma için kullanılması genelleme riski taşımaktaydı. Ayrıca Türkçe literatürde ilgili olabileceği düşünülen makale, tez ve kitap gibi kaynakların taranma sürecinde *kardeş, abla ve ağabey* kelimelerinin hiç yer almaması oldukça şaşırtıcı bulunmuştur. Araştırmanın başında verilerin çeşitliliğini kısıtlamamak adına tek bir kuramsal ve kavramsal çerçeveden hareket edilmemiş, bulgular elde edilip yoğun betimleme ve temalar oluşturulduktan sonra ilgili kuramlar ve kavramlarla analiz edilip tartışılmıştır.

2.10. Araştırmanın Yorumlayıcı Doğası ve Güven Duyulabilirlik Stratejileri

Bu başlık altında, çalışmanın güven duyulabilirliğinin nasıl sağlandığı tartışılmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik kavramları, nicel ve nitel araştırmalarda farklı anlamlar taşımaktadır. Nicel araştırmalarda sıkça kullanılan bu kavramların, nitel araştırmalar için yanıltıcı olabileceği Merriam (2018) tarafından vurgulanmıştır. Zira nitel araştırmalar, doğrusal ve adım adım izlenecek bir süreçten ziyade, birbirini etkileyen ve araştırmacının varlığı, katılımcılarla etkileşimi, algıların yorumlanması ve zengin açıklamalarla şekillenen bir süreçtir. Wolcott (1994) ise geçerlik kavramının nitel araştırmalar için *saçma* olduğunu iddia ederek, bunun yerine *anlamak* kavramını önermektedir. Ona göre önemli olan tek bir doğru cevabı veya hakikati bulmak değil, anlamaya çalışmaktır.

Bu bağlamda unutulmamalıdır ki nitel araştırmalarda gerçek, nicel araştırmalarda olduğu gibi sabit ve değişmez değildir; çok boyutlu ve değişkendir. Bu nedenle nitel araştırmacının temel amacı, gerçeği olduğu gibi yansıtmak değil, anlamak ve yorumlamaktır. Bu nedenle, nitel araştırmalarda, nicel araştırmalardaki geçerlik ve güvenilirlik kavramları yerine, *güven duyulabilirlik* kavramı tercih edilmektedir. Araştırmanın *güven duyulabilirliği* ise; *inandırıcılık*, *transfer edilebilirlik*, *güvenilebilirlik* ve *onaylanabilirlik* ölçütleri üzerinden değerlendirilmektedir (Guba, 1981). İndırıcılık, elde edilen bulguların gerçeklikle ne düzeyde uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Aktarılabirlik, farklı bağlamlara uygulanıp uygulanamayacağını; güvenilirlik, aynı bağlamda aynı katılımcılarla aynı sonuçlara ulaşabilmeyi ve onaylanabilirlik ise bulguların katılımcıların deneyim ve görüşlerine dayalı olmasını ifade etmektedir (Shenton, 2004, s. 65-70).

Firestone (1987), okuyucuları bulguların geçerli olduğuna ikna edebilmek için çeşitli yollar kullanılabileceğini belirtmektedir. Katılımcıların alıntılarına yer verilmesi, okuyucuya mantıklı gelen bir bütünlük sağlamaktadır. Bu nedenle, elde edilen verilerin mantıklı olduğuna ikna edebilmek için verileri derinlemesine incelemek ve alıntılarla desteklemek gerekmektedir. Bu çalışmada inandırıcılığın sağlanması adına, bazı katılımcılarla uzun süreli irtibat kurma, katılımcıların sorulara dürüstlikle cevap vermeleri için araştırmadan istedikleri zaman ayrılacakları, soruların tek bir doğru cevabının olmadığı ve onların yaşantı ve deneyimlerine bakış açılarının önemsendiği vurgulanmıştır. Ayrıca anlatılardaki tekrarlı sorgulamalara özen gösterilmiştir. Shenton (2004) çelişkilerin veya şüpheli verilerin tespiti için araştırmacıların, katılımcı tarafından daha önce gündeme getirilen konulara dönüş yapma ve daha önceki soruları farklı şekillerde sorarak elde edilen verilerin özüne inme yolunu seçebileceklerini belirtir. Bu çalışmada fark edilen çelişkiler bulgularda analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, araştırmanın *güven duyulabilirliğini* sağlamak için yukarıda belirtilen kriterler dikkate alınmıştır. Özellikle katılımcılarla uzun süreli etkileşim, zengin veri toplama, katılımcı alıntıları ve detaylı betimleme gibi stratejiler kullanılarak, inandırıcılık, transfer edilebilirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik boyutları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan tez izleme toplantılarında kodlayıcılar arası uzlaşıyla güvenirliliğin sağlanması gerektiği gündeme gelse de Arastaman ve diğerleri (2018) bu tekniklerin daha ziyade pozitivist ve post-pozitivist paradigmanın nesnellik-kesinlik kavramının doğasına daha uygun olduklarını ve bazı araştırmacılar (Guba 1981; Shenton 2004) tarafından önerilmediklerini belirtmektedir. Benzer şekilde anlatı araştırmacılarından Riessman'a (2008) göre, görüşmeden elde edilen veriler bireylerin öznel deneyimlerini ve anlam dünyalarını yansıtmaktadır. Bu nedenle, nitel araştırmalarda katı kodlama kuralları ve kodlayıcılar arası uzlaşıya odaklanmak, anlatıların

zenginliğini ve karmaşıklığını gözden kaçırmamıza neden olabilmektedir. Önemli olan, kodlamaların tutarlı olmasından ziyade, anlamlı ve veriyle uyumlu olmasıdır. Clandinin ve Connelly (2000) de anlatıların merkezinde deneyimin yer aldığını ve deneyimin öznel olduğunu vurgulamaktadır. Farklı araştırmacıların aynı anlatıyı farklı yorumlaması hem doğal hem de beklenen bir durumdur.

Anlatıya dayalı araştırmalarda kodlayıcılar arası uzlaşıya odaklanmak yerine, araştırmacıların kendi yorumlarını, bakış açılarını ve önyargılarını açıkça ifade etmeleri yani düşünömsellik daha önemli görölmektedir. Dolayısıyla, kodlayıcılar arası uzlaşı, kullanılan yönteme ve araştırma sorularına bağılı olarak farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Tracy (2011) ise nitel araştırmalarda kodlama çeşitliliğinin her zaman bir sorun olmadığını, bazen bir zenginlik olarak görölebileceğini belirtmektedir. Anlam odaklı kodlamada ise (Saldana, 2023), kodlayıcılar arası uzlaşıdan ziyade, her bir kodun veriyle ilişkisine ve araştırmacının yorumuna odaklanılmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle yorumlayıcı çalışmalarda daha uygun görölmektedir.

Diğer yandan verilerin kaybolmaması ve ilgili bulguların güvenilir analiz edilmesi adına eş zamanlı memo değerdendirme, nitel araştırmalarda veri toplama ve analiz süreciyle bütünleşik olarak ilerleyen, araştırmacının düşöncelerini, yorumlarını ve gözlemlerini sistematik bir şekilde kaydetmesini sağılayan kritik bir yöntem olarak görölmektedir. Araştırmacı; görüşmeler, gözlemler veya literatür incelemeleri sırasında edindiğı izlenimleri, ortaya çıkan temaları, metodolojik kararları ve kişisel yansımalarını düzenli olarak notlar halinde yazarak hem yorumlama sürecini derinleştirmekte hem de araştırmanın şeffaflığını ve güvenilirliğini artırmaktadır. Bu notlar, sadece yüzeysel betimlemelerin ötesine geçerek, veriler arasındaki ilişkileri, çelişkileri, anlam katmanlarını ve araştırmacının zihnindeki analitik süreci görönür kılmaktadır.

Eş zamanlı ve süreç boyunca tutulan memolar, araştırmanın ilerleyen aşamalarında ortaya çıkabilecek yeni sorulara veya temalara karşı esnek bir yaklaşım benimsemeyi, analiz sürecini sürekli olarak gözden geçirmeyi ve gerekirse uyarlamayı mümkün kılmaktadır. Bu sayede, nitel araştırmanın doğasına uygun olarak, derinlemesine, düşünömsel ve sürekli gelişen bir analiz süreci desteklenmiş olmaktadır. Aynı zamanda, araştırmacının kendi öznel konumunun ve bakış açısının analizi nasıl şekillendirdiğine dair farkındalık kazanmasına ve bunu açıkça ifade etmesine olanak tanıyarak, araştırmanın güvenilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada, verilerin analiz sürecinde eş zamanlı ve daha sonra hatırlanan noktaların not edilmesi yoluyla memo değerdendirmesinden de yararlanılmıştır. Memolar aracılığıyla, görüşmelerden elde edilen izlenimler, dikkat çekici noktalar, ortaya çıkan tematik örüntüler ve analitik yorumlar kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Bu memolar, sadece görüşme

içeriklerini özetlemekle kalmamış, aynı zamanda araştırmacıların o anki duygularını, düşüncelerini, verilerle kurdukları kişisel bağları ve olası önyargılarını da içermiştir. Bu sayede, analiz süreci boyunca verilerle daha derinlemesine bir etkileşim kurulmuş, yüzeysel okumaların ötesine geçilerek anlam katmanları ve örtük anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada, nitel veri analizinin güvenilebilirliğini artırmak için Saldana'nın (2023) *dokunma testinden* de yararlanılmıştır. Veriler; transkripsiyon, kodlama, tematik analiz ve teorik yorumlama aşamalarında tekrar tekrar incelenmiştir. Bu süreç, verilerin derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlayarak, araştırma bulgularının güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemiştir. İlk iki dokunuşta veriler okunarak ve kodlanarak genel temalar belirlenmiştir. Üçüncü dokunuşta, her bir görüşme kendi içinde özetlenmiş ve diğer katılımcıların anlatılarıyla karşılaştırılıp benzerlikler ve farklılıklar aranmıştır. Dördüncü ve beşinci dokunuşlarda ise tematik analiz ve yorumlama gerçekleştirilmiştir (s. 276).

Jackson ve Mazzei (2012) kodlardan üretilen makro düzeye odaklanmanın, mikro düzeyde üretilen dokunun, çelişkilerin, gerilimlerin ve karmaşıklığın gözden kaçırabileceğine dikkat çekmektedir. Bu durum bu çalışmanın veri analiz sürecinde de fark edilen bir detay olmuştur. Bu bağlamda benzer şekilde Saldana (2023) genel kavramsal yapıların bireysel eylemleri ve güdülerini yeterince açıklayamayacağını belirtmektedir. Bu çalışmanın analiz süreci bu görüşleri dikkate alarak gerçekleşmiştir.

2.11. Araştırmaya Katılan Bireylerin Tanıtıcı Bilgileri

Bu başlık altında katılımcıların aile ve kardeşlerine dair tanıtıcı bilgilerine ve bulgularda yer alan temalara uygun belirgin yaşam deneyimlerine dair özet bilgilere yer verilmiştir.

Mehmet Bey: 42 yaşında, üniversite mezunu, evli. Beş erkek bir kız kardeş olmak üzere altı kardeşler. Muhafazakâr bir ailenin üçüncü çocuğu. Ebeveynlerinin kök aileleriyle geniş aile deneyimi var. Bütün kardeşler lisans ve üstü eğitilmiş. Ebeveynleri hayatta. Ağabeyleri arasında sosyoekonomik sebeplerle anlaşmazlık var. Geleneksel aile bağları ve ebeveynlerinin hayatta olması nedeniyle ilişkilerinin sürdürüldüğünü düşünüyor. Evlilik sonrası bazı kardeşleriyle ilişkileri değişmiş, özellikle kardeşlerin eşlerinin arasındaki anlaşmazlıklar kardeşlerin arasının açılmasına sebep olmuş. Evliliğini *akrabayla veya yabancıyla* yapan kardeşler var. Eltiler arası rekabet ilişkilerini etkiliyor. Kardeşlerden birine yapılan maddi ve manevi desteği içeren sosyal destek diğer kardeş tarafından kıskanılıyor. Aslen Vanlı. Ankara'da yaşıyor. Mehmet Bey'le gerçekleştirilen görüşme 2 saat sürmüştür.

Mehtap Hanım: 52 yaşında, lise mezunu, emekli memur. Eşi, annesi, babası ve kız kardeşi vefat etmiş. Bir erkek bir kız kardeş olmak üzere üç kardeşler. Yedi kuşak İstanbullu bir ailenin en büyük kızı. Sorumsuz ve çapkın olarak tabir ettiği bir erkek kardeşi var. Erkek kardeşinin maddi olarak ona her zaman yük olduğunu düşünüyor. Kız kardeşi kanser nedeniyle yaşamını yitirmiş. Kız kardeşinin gençliğinde eğlenceyi seven, arkadaşlarına düşkün, aileyi pek umursamayan biri olduğunu ifade ediyor. Kız kardeşinin eşiyle, annesinden kalan ev mirası konusunda anlaşmazlıkları var. Kültür farkı nedeniyle erkek kardeşinin eşini onaylamıyor. Erkek kardeşinin eşinin kardeşiyle görüşmesini engellediğini düşünüyor. Kendisi İstanbul'da erkek kardeşiye İzmir'de yaşıyor. Mehtap Hanım'la gerçekleştirilen görüşme 2 saat 5 dakika sürmüştür.

Cenk Bey: 43 yaşında, üniversite mezunu, evli, memur. Üç erkek bir kız olmak üzere dört kardeşler Kendisi üçüncü çocuk. Ebeveynleri hayatta. Ebeveynlerin ayrılığı nedeniyle dağılmış, parçalanmış ailede büyümüş. Babasının kötü alışkanlıkları varmış. Ablası çocukluğunda çocuk esirgeme kurumunda yetişmiş. Ablasıyla, kendisine ve kardeşine şiddet uyguladığı ve yaşam tarzından dolayı görüşmüyorlar. Küçük kardeşine kendini daha yakın görüyor. Ağabeyi ve ablasıyla çocukluk deneyimleri az ve çatışmalı. Evlilik sonrası ağabeyiyle daha olumlu ilişkiler kurabildiğini vurguluyor. Aslen İzmirli. Ankara'da yaşıyor. Cenk Bey'le gerçekleştirilen görüşme 1 saat 40 dakika sürmüştür.

Nursel Hanım: 45 yaşında, ilköğretim mezunu, evli iki çocuk annesi, çalışıyor. İki erkek, üç kız kardeş olmak üzere beş kardeşler. Kendisi ailenin en büyük kızı. Kardeşlerinin biri hariç hepsiyle aynı şehirde yaşıyor. Ancak sık etkileşimlerinin olmadığını ifade ediyor. Bazı kardeşleriyle yakınen bazılarıyla mesafeli bir ilişkisi var. Çocuklukta babasının kötü alışkanlıkları olduğunu kendisinin çalışmak zorunda olduğunu, eğitim fırsatlarından kardeşleri kadar yararlanamadığını ifade ediyor. Sorumsuz ve hiç olmasaydı diye bahsettiği erkek kardeşiyle ilişkilerinin problemli olduğunu dile getiriyor. Aslen Sivaslı. İstanbul'da yaşıyor. Nursel Hanım'la gerçekleştirilen görüşme 2 saat sürmüştür.

Büşra Hanım: 42 yaşında, üniversite mezunu, boşanma deneyimi yaşamış, çalışıyor. Bir oğlu var. Bir erkek kardeşi var. Anne ve babaları ayrı yaşıyor. Ataerkilliğin hâkim olduğu, toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin şekilde gerçekleştiği bir ailede büyümüş. Erkek kardeşini bu anlamda kıskandığı noktalar var. Annesinin “sorunlu” biri olduğunu ve babasının annesinin sorumluluğunu kendilerine bıraktığını düşünüyor. Ebeveynlerinin durumu ve kendi aralarındaki ilişkilerinin kardeş ilişkisini etkilediğini dile getiriyor. Kardeşinin evliliği sonrası empati yeteneğinin arttığını vurguluyor. Ankara'da yaşıyor. Büşra Hanım'la gerçekleştirilen görüşme 2 saat 25 dakika sürmüştür.

Hümeysra Hanım: 49 yaşında, üniversite mezunu, boşanma deneyimi yaşamış, çalışıyor. Bir kızı var. Dört erkek dört kız olmak üzere sekiz kardeşler. Alevi mezhebine mensup bir ailenin en küçük kızı olduğunu belirtmiştir. Kardeşleriyle aralarında yaş farkı çok fazla, bu nedenle kuşak farkı mevcut. Ayrıca en büyük iki ablasıyla yarı kardeşler. Yeğenleriyle aynı yaşta olduğunu, bu nedenle ağabey ve ablaların kendilerine ebeveynlik yaptığını söylüyor. Hem küçük çocuk olması hem de boşanmış olması nedeniyle annesinin bakımıyla ilgili sorumluluğun kendisine yüklendiğini ifade ediyor. Aslen Sivaslı. İstanbul'da yaşıyor. İki ablası ise yurtdışında yaşıyor. Hümeysra Hanım'la gerçekleştirilen görüşme yaklaşık 2 saat sürmüştür.

Sezgin Bey: 43 yaşında, lise mezunu, evli, iki erkek kardeşler. Kendisi büyük çocuk. Kardeşiyle aralarında dokuz yaş fark var. On beş yıl cezaevi deneyimi yaşamış. Kardeşinin maddi ve manevi anlamda hem kendisine hem annesine zarar verdiğini düşünüyor. Ebeveynleri boşanmış, babası ikinci kez evlenmiş. Kendisi cezaevine girdiğinde erkek kardeşi 14 yaşındaymış. O döneme kadar kardeşinin kendisini anne babasından bile çok sevdiğini dile getiriyor. Ancak 15 yıl aradan sonra kendisine düşman gibi davrandığını ve öfkeli olduğunu beni bırakıp gittin dediğini belirtiyor. Aslen Erzincanlı. İstanbul'da ikamet ediyor. Sezgin Bey'le gerçekleştirilen görüşme 2 saat 5 dakika sürmüştür.

Perihan Hanım: 40 yaşında, ilköğretim mezunu, evli, ev hanımı. İki kız iki erkek olmak üzere dört kardeşler. Kendisi en küçük çocuk. Anne ve babası vefat etmiş. Babasının varlıklı biri olması nedeniyle kardeşleriyle miras sorunu var. Annesi hayattayken de kız çocuklarına miras düşmez diye sürekli dile getirmiş. Kız kardeşlere miras düşmediği düşünüldüğü için ağabeyleriyle kız kardeşler mahkemelikler olmuşlar. Mahkeme miras hakkını kız kardeşlere vermiş ancak ağabeyleri tarafından ölümle tehdit edilmişler. Bu nedenle de miras hakkından vazgeçmiş. Bu nedenle ağabeyleriyle on yıldır görüşmüyor. Aslen Şanlıurfalı. Ankara'da ikamet ediyor. Perihan Hanım'la gerçekleştirilen görüşme 1 saat 15 dakika sürmüştür.

Burhan Bey: 60 yaşında, ilköğretim mezunu, evli. Yedi kardeşler, üç yarı kardeşi var. Kendisi ortanca çocuk. Kardeşleri için çalışıp hayatını yaşayamadığını düşünüyor. Kardeşleriyle sosyoekonomik seviye farkı mevcut. Bir kardeşi çok zengin olduğu halde borç istediğinde kendisine banka faizi gibi faizli verebileceğini söylediğini ifade ediyor. Erkek kardeşlerine karşı destek beklentisi karşılık görmediği için kırgınlıkları olan bir katılımcı. Kız kardeşine karşı ise yoğun bir sorumluluk ve sevgi hissediyor. Aslen Çorumlu. Ankara'da ikamet ediyor. Burhan Bey'le gerçekleştirilen görüşme 2 saat 30 dakika sürmüştür.

Hayat Hanım: 40 yaşında, üniversite mezunu, bekar, çalışıyor. Kendisi küçük çocuk, iki kardeşler. Ağabeyine tutkuyla bağlı. Birbirlerine gözü kapalı güvendiklerini ifade ediyor. Her şartta yanında olacağını düşünüyor. Yengesinin ağabeyini mutsuz ettiğini aynı zamanda

kendisi hakkında ağabeyine olumsuz söylemlerde bulunduğunu ancak ağabeyiyle ilişkisinin hiçbir zaman etkilenmeyeceğini belirtiyor. Aslen Ankaralı ve Ankara’da ikamet ediyor. Hayat Hanım’la gerçekleştirilen görüşme 1 saat 30 dakika sürmüştür.

Zeynep Hanım: 42 yaşında, lise mezunu, evli ev hanımı. Beş kız kardeşler. Kendisi dört numara. 28 Şubat dönemi mağduru olduğu için okuyamadığını dile getiriyor. Küçük kardeşinin eşinin, kardeşleriyle ilişkilerini etkilediğini söylüyor. Maddi konular sebebiyle bazı kardeşler arasında küslükler var. Aynı zamanda ablasının zamanında eğitime katılımının engellendiği için küçük kardeşlere karşı öfkeli olduğunu ancak bunu davranış olarak yansıtmadığını ifade ediyor. Aslen Erzincanlı. İstanbul’da ikamet ediyor. Zeynep Hanım’la gerçekleştirilen görüşme 1 saat 35 dakika sürmüştür.

Vahide Hanım: 47 yaşında, bekar, üniversite mezunu, çalışıyor. Üç kız bir erkek olmak üzere dört öz kardeşler. Anne ve babasının ilk evliliklerinden 4 yarı kardeşi var. Kendisi en küçük çocuk. Alevi mezhebine mensup. Babası vefat etmiş. Annesiyle beraber yaşıyor. Annesinin bakımından ana sorumlu olarak görülme nedeninin bekar olması olduğunu düşünüyor. Bir ablası yurtdışında yaşıyor. Ebeveynlerinin ikinci ve üçüncü evliliğinden yarı kardeşleri var. Kardeşleriyle iletişiminin genel olarak iyi olduğunu belirtiyor. İstanbul’da yaşıyor. Vahide Hanım’la gerçekleştirilen görüşme 1 saat 45 dakika sürmüştür.

Gülçin Hanım: 51 yaşında. Boşanma aşamasında. İlköğretim mezunu. Çalışıyor. İki erkek iki kız olmak üzere dört kardeşler. Kendisi en büyük çocuk. Annesi vefat etmiş. Babası hayatta. Erkek kardeşleriyle ve babasıyla farklı katlarda aile apartmanında yaşıyor. Kardeşlerinin boşanma aşamasında kendisine destek vermediğini düşünüyor. Onun yaşamında kardeş eşleri kardeşleriyle ilişkilerinde önemli rol oynuyor. Aslen Giresunlu. İstanbul’da yaşıyor. Gülçin Hanım’la gerçekleştirilen görüşme 1 saat 40 dakika sürmüştür.

Talat Bey: 63 yaşında, lise mezunu, boşanma deneyimi yaşamış. Beş kardeşler. Kendisi iki numara. Ebeveynleri ve bazı kardeşleri vefat etmiş. 1980 darbesi döneminde siyasi nedenlerle olarak cezaevine girmiş ve 6 yıl cezaevinde kalmış. Kardeşlerinin hiçbirisiyle görüşmüyor. Kendisiyle görüşmemde en zorladığım nokta kardeşlerine dair hiçbir anıyı hatırlamamak istememesi oldu. Kız kardeşinin ilk evlendiği eşini çok sevdiğini, erken yaşta vefat ettiğini altı ay sonra ise kız kardeşinin başkasıyla evlendiğini belirtiyor. Bu durumun kendi değer yargılarına uymaması nedeniyle de kardeşini uyardığını, kardeşinin kendisiyle görüşmeyi bu nedenle kestiğini ifade ediyor. Bir kardeşinin ise şeriatçı olduğunu bu nedenle kendisiyle görüşmediğini belirtiyor. Arkadaşlık kendisi için kardeşlikten daha önemli. İstanbul’da yaşıyor. Talat Bey’le gerçekleştirilen görüşme 3 saat 30 dakika sürmüştür.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu başlık altında görüşmelerden elde edilen verilere ait bulgulara yer verilecektir. Katılımcılardan elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve dört ana temaya ulaşılmıştır. Bunlar: (i) Kardeşlik kimliğinin inşası: birey, aile ve toplum etkileşimi (ii) Duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler (iii) Yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik (iv) İlişkinin geleceği: Süreklilik mi? Kopuş mu? şeklinde ortaya çıkmıştır. Bulgulardan ortaya çıkan temalar; katılımcıların betimlemelerini ve araştırmacının analitik yorumlamalarını içermektedir. Bulguların tartışması ise *Bölüm 4: Bulguların Tartışılması* başlığında yapılmıştır.

3.1. Kardeşlik Kimliğinin İnşası: Birey, Aile ve Toplum Etkileşimi

Bu bölümde ilk olarak katılımcıların kardeşlik bağını nasıl algıladıkları, kimleri kardeş olarak gördükleri ve bu algıların kimlik inşasına nasıl dahil olduğu aktarılacaktır. Öte yandan *kardeş kimliğinin sınırları: 'ben, biz ve onlar* karşılaştırması başlığında bireylerin öz kardeşlerini, yarı kardeşlerini ve kendilerinden önce vefat eden kardeşlerini ve kendilerini nasıl konumlandırıdıklarına, kök ailenin şekillendirdiği aile atmosferinde nasıl bir ailede büyüdüklerine dair bulgulara yer verilecektir.

Bu çalışmada aile içi konum ilk olarak doğum sırası, yaş farkı ve kardeş sayısı üzerinden sınıflandırılmaya çalışılmış; tematik kodlar birleştirildikçe aile içi roller bağlamında düzenlenmenin uygun olduğu fark edilmiştir. Ancak daha sonra aile içi rollerin de çoğu zaman sabit olmadığı ve yaşam boyunca değişken olduğu fark edilmiş, bu nedenle belirgin örüntüler ilgili başlıklara dağıtılmıştır. İlk fark edilen sınıflandırmada, büyük kardeşlerin ailenin yükünü taşıyan omuz olarak konumlanması, bazen ortanca ve küçük kardeşlerin onların sorumluluğunu üstlenmesi, bazı kardeşleri arabulucu rol üstlenmeleri ve bekar/ boşanmış kız kardeşlerden bazılarının ailenin bakım sorumluluğunu üstlenmesi olmuştur. Bu noktada bu bulgular çalışmanın diğer temalarında ilgili başlıklar altında aktarılmıştır. Bu nedenle bu bölümde belirgin bulgular aktarılacak, akabinde yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik teması altında detaylandırılacaktır.

3.1.1. Kardeşlik İdeali ve Deneyimi Arasındaki Gerilim

Katılımcıların çoğu, kardeşliği “*güven, dost, arkadaş, sırdaş, koşulsuz destek, sevgi, yardımlaşma, yalnız kalmamak, açık bir kapı, kan bağı-aile bağı, anne- baba gibi, arkanda bir güç, yalnızlığa güvence, arkadaş bulursun kardeş bulamazsın, özgürleşme kaynağı*” gibi

sözlerle idealleştirse de deneyimlenen pratiklerin bu ideali her zaman kardeşlerinin hepsiyle karşılanmadığı görülmüştür. Kardeşlik ideali bireylerin algılarında ilk olarak toplumsal, kültürel ve norma dayalı şekillenmekte, daha sonra ise yaşam pratikleriyle yeniden değerlendirilmektedir. Bu durum bireylerin kardeşlik kavramına dair ideal toplumsal boyutunun halen kollektif anlamda paylaşıldığına da işaret etmektedir. Katılımcıların tümünün kardeşlik idealinin olumlu anlamlar içerdiği konusunda mutabık oldukları görülmüştür.

“Daha yakın demek. İstediğin zaman derdine yanacak, dermanına derman olacak, işine koşacak. Paylaşımçı, sevecen olması lazım. Kardeş budur.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş)

Katılımcıların çoğu için kardeşleri, önemli sosyal destek kaynakları olarak görülmektedir. Serdar, kardeşlerini *“birbirinin hayat boyunca en büyük desteği, yaşamdaki zorluklara karşı dayanağı”* ve *“özgürleşme kaynağı”* olarak ifade ederek, kardeşliğin, *“biyolojik tabi bir zorunlulukla birlikte aslında bir kader kısmet olayı”* olduğunu belirtmiştir. Vahide, kardeşlerinin kendisine *“manevi destek”* sağladığını ve gerektiğinde *“maddi olarak yardım”* ettiklerini belirterek, kardeşliğin destekleyici yönünü; Hayat ise, ağabeyiyle *“beraber her şeyi yapabiliriz”* diyerek, bu desteğin her şartta gerçekleştiğini ve her türlü zorluğun üstesinden gelebileceklerini vurgulamaktadır.⁴

“Şu an tüylerim diken oldu. Kardeş benim için her şey. Abim gerçekten bambaşka bir yerdedir her şeydir yani. Dostumdur her anlamda arkadaşımıdır. Beraber her şeyi yapabiliriz. Gidip köyde ırgatlık da yaparız. Gelir bir masada oturur, sohbet de ederiz. Günü de tartışabiliriz, siyaset de yapabiliriz. Pek çok şey ifade ediyor benim için aslında.” (Hayat, 40, 2 Kardeş)

“Bana şu anda en çok ifade ettiği şey yardımlaşma. Çünkü onlar olmasaydı ben birazcık sosyalleşme açısından daha zor durumda olabilirdim aslında. Yani manevi destek demek benim için kardeşlerim fikir alıyorum, fikir veriyorum. Gerektiğinde yardım ediyorlar her türlü destek çıkıyorlar” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Katılımcılardan bazılarının anlatılarında kardeşliğin *“güçlü bir arkadaşlık bağı, güven, sırdaşlık, yalnızlık duygusuna karşı güvence”* olarak algılandığı da görülmektedir. Zeynep, *“hiçbir arkadaşın olmasa da çevrende kimse olmasa da arayacağım, soracağım, eğlenilecek kişi kardeşlerim”* sözleriyle kardeşinin her daim ulaşılabilir ve güvenilir bir liman/ sembolik bir sığınak olduğunu ifade etmektedir.

“Yeri gelince sırdaş, yeri gelince dost, yeri gelince anne veya baba. Bu şekilde. Benim için bu yani. Şöyle düştüğümüz zaman evet benim kardeşim var diyebileceğim insan bence kardeşim.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

⁴ Detaylı bilgi için bkz.: 3.2. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri

“Kardeşlik hiç yalnız kalmamayı ifade ediyor. Hiçbir arkadaşın olmasa da arayacağım, soracağım. Sen zor duruma düştüğünde seni destekleyecek. Yani açık bir kapı diyeyim kardeş. Açık bir telefon her zaman ulaşacağım, eğleneceğim. Öyle yani kardeş benim için öyle” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Kardeşsiz olduğunda ezik oluyor adam. Şöyle geri döndüm baktım kardeşim olmadı mı? Kavgada, şurada, şurada. Bir ağız dalaşı yapsan insan hemen geri döner bakar. Kim geliyor benim peşimden diye. E kardeşin gelmedi. Kim gelir?” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Burhan’ın alıntısında kardeşe sahip olmamayı eziklikle ilişkilendirmesi, kardeşlerin varlığının sosyal statü ve aidiyet duygusuna katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ancak bazı kardeşleriyle deneyimi beklediği gibi değildir. Kardeşlik idealinin karşılık görmemesi; hayal kırıklığı, üzüntü ve kardeşlik eksikliğini hissetmelerine neden olabilmektedir. Bazıları ise kritik yaşam olayları (cezaevi deneyimi, miras gerilimleri vb.), kardeşin kişilik özellikleri, ebeveynin bir kardeşi kayırması, sorumluluk yükünü paylaşamama gibi nedenlerle ideal kardeşlik ilişkisini deneyimleyemediklerinden söz etmişlerdir. Bu durum fiziksel mesafenin zamanla duygusal mesafeye dönüşerek kardeşlerin birbirine yabancılaşmalarına neden olabileceğini göstermektedir.

Ambivalans *“Kardeşlik benim için çok şey ifade ediyor ama asıl benim sıkıntılı noktam burası zaten. Ya da eksik kaldığımız nokta, olmasını istediğimiz nokta. Hayatın kendisi belki de ama eksik kalıyor karşılığını bulamıyorum”* (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Kırılgan Güven/İdeale Karşı Gerçek: *“Kardeşlik çok güzel bir şey aynı anne babadan doğmak. Yani kanın canın her şeyi konuşabileceğin, güvenebileceğin bir insan olması lazım ama maalesef öyle olmuyor bazen güvenemiyorsun. Allah’la dertleşmek daha iyi oluyor, kendi kendine bazen. Camide yakar, Allah’a duanı et... Çünkü kardeş yani ne bileyim.”* (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Sorumluluk Yükü: *“Tek çocuk olsaydım annemin sorumluluğunu zaten almıştım. Annem de ben de beklentiye girmeyecektik”* (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

İlgili alıntılar idealleştirilmiş kardeşliğin *tamamlanmamış* vaat olarak deneyimlenmesine de işaret etmektedir. Mehtap’ın hayal kırıklığı, kardeşlikten beklenen *mutlak güven* idealinin kırılganlığını göstermekteyken, dini başvuru mekanizmalarının kardeş boşluğunu doldurmadaki rolüne de ışık tutmaktadır. Öte yandan ideale uymayan deneyimler, kardeşlik kimliğinin statik değil, yeniden pazarlık edilebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda katılımcıların bazıları kardeşlik bağının sonlandırılmaz olduğunu görüşünü dile getirirse de bazıları ise kardeşlerinden biriyle *bağlarını kopardıklarını* dile getirmişlerdir.

Bağın Kopması: *“Şu an hiçbir şey ifade etmiyor. Ya kardeşlik tabii ki kardeşlik çok şey yani. Kardeşlik sevgiyi, saygıyı paylaşmak demek... Yani çok şey ifade ediyor.*

Anlatılmaz yani kardeşlik ama o kardeşlik örgütü, o kardeşlik bağı aradan kalkmış yani.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Tehlikeli Kardeş: *“Kapının kilidini değiştirecektik. Kardeşim çok tehlikeli biri.”* (Sezgin, 2 kardeş/ 1.)

Alıntılarda görülen bazı kardeşler arasındaki *bağın aradan kalkması/kopması* ifadesi ise teorik olarak *atfedilmiş statünün iptali*, imkânsız görünse de pratikte duygusal ve sosyal mesafenin bir *sözleşme feshi* işlevi gördüğünü göstermektedir. Bu, Gulløv ve Wentzel-Winther (2021) *exchange-sibling* kavramındaki esnek sınır fikrini somutlamaktadır. Ayrıca kardeşler arasındaki *ahlaki sınırın (moral boundary)* tehdit ve şiddetle ihlal edildiği bir eşik olduğuna da göstermektedir.⁵

Öte yandan bireylerin *çok şey ifade ediyor* ve *hiçbir şey ifade etmiyor* söylemlerinin, kardeşlik deneyiminin özünde karmaşık duygular ve çelişkileri de içerebildiğine de göstermektedir. Bu durum, kardeşlik kavramının karmaşık, çelişkili ve aynı birey için bile farklı zamanlarda ve bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabileceğine işaret ederek bizi *ambivalans* kavramına götürmektedir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011).

Biyolojik kardeşlikte yaşanan bu gerilim ve idealin her zaman karşılanmaması, bireyleri bu boşluğu dolduracak alternatif bağlar aramaya yöneltebilmektedir. Kardeşlik kavramı literatürde genellikle *atfedilmiş statü* bağlamında zorunlu kimlikle (Cicirelli, 1995; Martin vd., 2005) ve *yaşam boyu arkadaşlık* arasında bir yerlerde konumlanmaktadır (Davies, 2023; Blake vd., 2022). *Seçilmiş kardeşlik* kavramı özellikle sosyal, ideolojik veya dini yakınlık temelli dış ilişkilerin biyolojik kardeşin yerini alması bazı katılımcılarda belirgin şekilde öne çıkmıştır. Katılımcılardan Talat; 1980 darbesi sürecinde cezaevine girdiğini ve bütün kardeşleriyle ilişkisinin bu süreçten sonra koptuğunu, ideolojik olarak kendisine yakın gördüğü arkadaşlarının kardeş rolünün yerini aldığını belirtmiştir. Cenk, kök ailesinden bulamadığı sevgi ve aile bağını sosyal çevresinde bulduğuna, hayatına dokunan kişilerin *dışarıdaki insanlar* olduğuna dikkat çekerek aile bağının eksikliğini arkadaş ve sosyal çevre ile tamamlamaya çalıştığını şu sözlerle açıklamıştır:

Zorunlu Kardeş Kimliği: *“Kardeş demek, can, eş, dost demek. 5 kardeş, bunların hepsi birer kardeşdir. Hangisini kessen canın acımaz, acır. Bir kan bağı olduğu için en fazla da kardeş oluyor.”* (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

⁵ Bu çalışmada *ahlaki sınır* kavramı Lamont’un (1992) sınıflar arası sembolik/ahlaki sınır kavramsallaştırmasından esinle, kardeşlikte adalet/vefa/saygı beklentilerinin aşıldığı ve bazılarında çatışmalara neden olan bazılarında da bağın meşru görülmeyle koparıldığı eşik olarak kullanılmıştır.

Seçilmiş Kardeşlik (Arkadaşlar): “Yakınlık biyolojik değildir. Ben en üstleri ve en dipleri yaşadım kendimce ve en diplerde benim elimden tutanlarda hiç birisi kardeşim falan olmadı. Başka kardeşlerim oldu. Hem de hayatın en zıddında olabilecek insanlar oldu.” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

“Çocukluk ve ergenlikte daha yalnızdım. Birkaç arkadaşım vardı onlarla daha böyle bir bağım vardı. Hep dışarıdaki insanların benim hayatıma dokunduğu bir çocukluk yaşadım. Yani işte bir şey eksik. O dışarıdaki arkadaşım veya onun ailesiyle tamamlamışım. O yüzden çok böyle güçlü bir aile şeyim olmadı.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Katılımcılardan az bir kısmının belirttiği seçilmiş kardeşlik ilişkilerine dayalı kardeşlik bağı; Büşra, öz kardeş ve arkadaşları *mecburiyetler ve gönüllü ilişkiler* ayrımı olarak anlamlandırmıştır. Onun anlam dünyasında arkadaşlıkların, aile ilişkilerine göre daha *özgür ve anlamlı* olduğunu göstermektedir. Annesinin, kendisi ve erkek kardeşinin arkadaş edinmesini engellemesi ve “arkadaşınla kuracağın herhangi bir iyi ilişki kendisine hakaret sayıyor” algısı, Büşra’nın aile öğretilerinden kaynaklı arkadaşlık ilişkilerine daha fazla önem atfettiği anlaşılmaktadır. Onun kardeşlik ilişkisinde bulamadığı destek ve anlayışı, arkadaşlık ilişkilerinde araması ve arkadaşlığı bir tür *seçilmiş kardeşlik* olarak görmesi bu bağlamda anlamlıdır.

Zorunlu-Gönüllü İkiliği: “Kardeşlik teori de böyle retorik, duygusal şeyler. Düştüğünde yanındadır, o senin yoldaşındır, ne olursa olsun iyi ki var falan. Emin miyiz yani böyle de olmak zorunda mı diye düşünüyorum bazen... Yani işte bu mecburiyetler, ben babamdan ötürü şey gördüm, yani kendi aile ilişkimde. Aile böyle bir mecburiyettir, arkadaşlar seçilmiş ilişkilerdir. Seçtiğin ilişkiye daha çok yatırım yapmalısın. Hayatta hep arkadaşlığa daha çok kıymet vermem gerektiğiyle ilgili bir mesajdı bu yaşadıklarım benim için...” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Bu ifadelerde yer alan *zorunlu-gönüllü ikiliği* biyolojik kardeşliğin sınıra geldiği noktada arkadaşın *kardeş* statüsünü devralmasını betimlemektedir. Öte yandan farklı bir görüş olarak bazı kişiler arkadaşların her zaman kardeşlerin karşıtı olarak görülmediğine, aile üyeleriyle daha sağlıklı ilişkiler kurmaya, duygusal destek almaya ve psikolojik sağlığı olumlu etkilediğine dikkat çekmişlerdir.

“Ben kendimi bildim bileli bir çocukluk arkadaşım var. Arkadaş psikolojik olarak size destek verir. Konuşmayı çok seviyorsanız ve arkadaşınız olmazsa annenizin, ablanızın, beyninin etini yersiniz yani...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Bulgular, özellikle grup aidiyeti anlayışının bireylerin kardeşlerinden farklı yaşam olayları deneyimleyerek farklı sosyal çevrelere sahip olmaları ve ailenin inanç ve tutumlarının içselleştirilebileceğini de göstererek, kardeşliğin seçilmişlik boyutunu vurgulayarak biyolojik zorunluluk fikrini sorgulamaktadır. Bazen de arkadaşların aile içi bağları kuvvetlendirici aktörler olabileceğini göstermektedir.

3.1.2. Kardeş Kimliğinin Sınırları: “Ben, Biz ve Onlar”

Bu başlık altında katılımcıların kardeşlerine dair düşüncelerine yer verilmiştir. Bireylerin kendi kimliklerini ve ilişkilerini anlamlandırma biçimlerinden biri de kardeşler arasında sembolik bir *ben, biz* ve *öteki* ayrımını oluşturmaları olduğu görülmüştür.

Yaşam boyunca bireyler kendilerini ve bazı kardeşlerini belirli ortak özellikler üzerinden bir *biz* grubu olarak tanımlarken, bu gruba ait görmedikleri diğer kardeşleri bir *öteki* olarak konumlandırabilmektedir. Ancak öteki her zaman ötekileştirilmiş kardeş olmamakta, kendi dışında bir referans noktası olarak *öteki* üzerinden kendilik algısının da şekillendiği görülmüştür. Bu kimlik inşası, kardeşin bir *ayna* olarak kullanıldığı karşılaştırma ve ayrışma süreçleriyle başlar, bazen biyolojik sınırları bile aşarak *yarı kardeşlik* gibi karmaşık aidiyetleri sorgular ve en uç noktada, hiç tanınmamış *vefat eden kardeşlerin* dahi kimlik üzerinde ne kadar belirleyici olabildiğini göstermektedir.

Biz ve Aidiyet Algısı: Katılımcıların çoğu, kardeşlerinden bazılarıyla kendilerini *biz* olarak algıladıklarını ve özdeşleştiklerini dile getirmişlerdir. *Biz* olma bilinci kardeşle ortak değer ve inançlara sahip olmak, benzer karakter ve fiziksel özellikleri veya yaşanan olaylarda meydana gelen ittifaklar üzerinden kurulabilmektedir. Nursel’in küçük kız kardeşinde kendini görmesi veya Büşra’nın kardeşiyle *sıra dışılık* üzerinden kurduğu *imza*, bu ortak kimliğin oluşturduğu aidiyet ve yakınlık hissine örnek olabilmektedir. Bu ayrım bazı katılımcılar için ise *ebeveyne olumlu ve olumsuz benzerlik* üzerinden şekillenmektedir. *Biz kimliğine* dahil olan kardeşler birbirlerine bir aidiyet duygusu, karşılıklı anlayış ve örtük bir dayanışma da sunabilmektedir.

“Ablam ve annem karakter ve fiziksel olarak benziyorlar. Aynı zamanda o ablam da bana daha fazla düşünüp daha çok destek olan, daha çok koruyan bir yapısı da var...” (Hümeyra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Ablam işte o annem ve babamdan gelen o cahilliğin vücut bulmuş hali diyebiliriz...Hepimiz hayatımızda istemediğimiz şeyler yaşadık ama biz hep daha iyisini yapabilmenin becerisi gösterdik ama ablam gösteremedi bunu.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Katılımcıların bazıları kardeşe ve ebeveyne benzemeyi *yakınlık, olumlu iletişim ve güçlü bağlarla* ilişkilendirirken, bazıları ise *mesafe ve öteki* olarak ilişkilendirmiştir. Tekil bir örnek olarak Hayat için ise ebeveyne ve ağabeye fiziksel olarak benzememek evlatlık düşüncesine neden olmuş ancak bu durumun aile içi güçlü bağları ve duyulan sevgiyi etkilemediği ifade edilmiştir.

Evlatlık Olma Düşüncesi: “Bir dönem evlatlık olduğumu düşündüm. Babam sarışın, mavi gözlü, annem beyaz. Abim çok benziyor abim beyaz tenli ama ben kapkara

böyle. Çocukken insanlar kime benziyor ya, Allah Allah, kapkara siz öylesiniz falan dedikçe acaba ben şöyle miyim, böyle miyim? Anneme babama ben evlatlık mıyım diye sorardım. Babam da derdi ki, seni şuradan bulduk derdi. Tamam derdim onların çocukları ölmüş. Ben doğar doğmaz küveze girmişim. Babam orada küvezlerden annemi mutlu etmek için başka bir çocuğu almış gelmiş falan diyordum. Yeni bir aile de çıksa ben abimi çok seviyorum, bırakmam diyordum. Bu düşünce hâlâ devam ediyor. Yani yüzlerine baktıkça daha çok devam ediyor. Düşünüyorum ama kopamam ki ben onlardan.” (Hayat, 40, 2 Kardeş)

Alıntı, bireyin aile üyelerinin veya sosyal çevresinin “ne kadar da kardeşine benziyorsun/benzemiyorsun” gibi ifadelerini, sembolik birer mesaj olarak kabul edilebildiğini, bu sayede aile içindeki konumunu, kimliğini inşa etmesine ve sorgulamasına sebep olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ağabeye olan bağlanma öz kardeş olmasa dahi bu deneyimin sürdürülebileceğini göstermektedir.

Bazı katılımcıların yaşadıkları yaşam olayları *kardeş gruplaşmasına ve biz bilincine* etki edebilmektedir. Özellikle miras paylaşımı veya ebeveyn bakım sorumluluğu gibi kritik yaşam olayında bazı kardeşler çıkarları üzerinden ittifaklar kurabilmektedir. Perihan’ın kardeşleriyle miras konusunda yaşadığı anlaşmazlıkların kız kardeşler arası cinsiyet dayanışması ve gruplaşması buna örnek verilebilmektedir.

Cinsiyet İttifakı: “Ben kendimi biraz daha farklı görüyorum sanki. Çok biraz az bir farkla. Onlar biraz daha eski kafayı yaşıyorlar. İşte hani biz kızlara miras vermeyiz gibisinden. Ama ben onların yerinde olsam eşit, eşit davranırım yani. Merhamet konusunda ablamla biz daha merhametliyiz. Yani erkekler ama biz onlardan daha olgunuz diye düşünüyoruz...” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Katılımcılardan bazılarının kardeşin *kişilik özellikleri ve yaşam tarzı* üzerinden “biz ve onlar” ayırımına gittiği görülmüştür. *Ortak sorumluluk bilincine sahip olmak, aileyi önemsemek, aynı dünya görüşüne sahip olmak, ortak zevklere sahip olmak* kardeşle anlaşma ve aidiyet hissini güçlendirmektedir. Nursel’in ifadeleri bu anlamda önemlidir.

Ortak Dünya Görüşü ve Zevkler: “Onun karakteriyle benim karakterimle hemen hemen aynıyız. İkimiz için de aile çok önemli. Yani biz arar, sorarız, biz bakarız. Biz eksikliğini, gediğini sorarız. O da annem babam için çırpınır... Yani ben baktığımda kendimi onda görüyorum. Çünkü benim davrandığım gibi herkese yetmeye çalışıyor, yetişmeye çalışıyor.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu alıntı, akıllara literatürdeki akraba bağlarını sürdürme emeği (*kin-keeping*) kavramını getirmiştir. Öte yandan kardeşle ortak zevklere ve yaşam tarzına sahip olmak bazı katılımcılar tarafından *otoriteye saygı ve hiyerarşinin gölgesi* üzerinden anlamlandırılmıştır. Burhan, kardeşleriyle her konuda birbirlerine benzediklerini, özellikle *baba ve ağabeyin* düşüncelerinden ayrı düşünceye sahip olmadıklarını aktarmıştır. Burhan ve Serdar’ın ailesinde

yaşın ve cinsiyetin getirdiği bir otoriteye saygı duyulduğu, bu saygının nesiller arası aktarıldığı ve biz olma bilincini etkilediği görülmüştür.

“Üç aşağı beş yukarı konuşma tarzımız aynı, giyim tarzımız aynı, sofrada yememiz bile aynıdır. Siyasi görüş mesela, bizler birbirimizden büyüğümüzden ayrı siyaset gütmeyiz. Abim neyse biz oyuz biz neyse abimiz o. Abim de babamın çırağıydı mesela biz öyle derdik. Öyle devam ediyor” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Zevklerimiz hemen hemen aynı yani yediğimiz, sevdiğimiz yemeklerden tutun kılık kıyafetimiz tuttuğumuz takımlar yaşam tarzlarımız, ailemize olan bağlılığımız, aile içi ritüellerimiz hemen hemen hepsi üç aşağı beş yukarı aynı.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bu durum otoriteye duyulan saygı nedeniyle olumsuz deneyimlerin ilişkilerde açık çatışmaya dönüşmesini çoğu zaman engellemektedir. Büşra ise erkek kardeşiyle *sıra dışılık* üzerinden kurduğu *bizim imzamız* şeklindeki ortak kimlik anlayışının bazen yakınlık nedeni, bazense kardeşi tarafından *ötekileştirilme* nedeni olabildiğini belirtmiştir.

“İnsanların, arkadaşlarımızın bizi *sıra dışılık* üzerinden siz kardeşsiniz anlaşıyor demesi mesela. O beni evlendiği süreçte çok fazla süreçten dışladı ya, yani o gariplik üzerinden biz kardeşiz ve o gariplik *sıra dışılık* bizim imzamız...Onun arkadaşlıklarını ben hep bu yüzden kıskandım. Bu *sıra dışılık* özel olma durumu, çok pozitif bir şey olarak birini senin arkadaşını da yapabiliyor, ortamda dışlanan kişisi de yapabiliyor.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Bu alıntıda görüldüğü gibi kardeşle benzer özelliklere sahip olmak ve biz algısı her zaman yakınlık sağlamamakta, bazen de diğer kardeş tarafından “*dışlanma*” nedeni olarak yorumlanabileceğini göstermektedir.

Kardeş Grupları: “Ötekileştirilmiş” veya “Etiketlenmiş Kardeşler”: Birden fazla kardeşe sahip katılımcıların bazıları kardeşlerinden bazılarını diğer kardeşlerinden ayırttıkları ve olumsuz nitelermelerde bulundukları görülmüştür. Bu noktada ebeveynlerinden ikisi de aynı olan öz kardeşlerinden ve ebeveynlerinden biri aynı olan yarı kardeşlerinden söz eden katılımcılar olmuştur. Sezgin; erkek kardeşini, *ruh hastası ve problemlili, zararlı, gaddar*; Cenk, ablasını *başına buyruk, zararlı*; Nursel, erkek kardeşini *bela, keşke hiç olmasaydı*; Mehtap ise vefat eden kız kardeşi için *habis ruhlu*, erkek kardeşi için ise *sorumsuz, çapkın*, Burhan ise erkek kardeşi için *paragöz* gibi nitelermelerde bulunmuşlardır.

“Erkek kardeşim eskiden beri hayırsızdı herkes onu elemişti. Sürekli evin huzurunu bozan dikiş tutmayan birisiydi. Evde en çok ekmeği yiyen ama çalışmayan kişiydi., Kimse ona hiçbir şey söyleyemiyordu. Yani yeter ki başımıza *bela* açmasın. Evden dışarıya çıkmasın başını belaya sokmasın.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcıların çoğunun ifade ettiği nitelermelerin yaşam boyu sürdüğü ve dönüştüğü de görülmüştür. Nursel’in kız kardeşini gençliğinde *süs bebeği ve saf dışı* olarak nitelerken evlilik

sonrası ise aynı kardeşi *kocacı* olarak nitelemektedir. Tipik bir örnek olarak Sezgin'in ifadeleri şu şekildedir.

“Hiçbir şekilde taviz vermiyor bu modelinden. Uzun yıllardır taviz vermiyor. Muhtemelen de böyle gider...Ayrı bir ruh hastası. Bu yaşa geldi, hiçbir sorumluluk sahibi olmayı istemeyen. Tipik hippiler gibi yaşayan bir model. Kendi mutluluğunda. Bir çadır kurmadığı var, onu da kurar herhalde” (Sezgin,43, 2 kardeş/1.)

Yarı Kardeşler: “Benim İçin Onlar Karşı Komşular Ama Tabi Abimdir” Literatürde üvey anne ve üvey babanın önceki evliliklerinden olan üvey kardeş ilişkisine ek olarak, yeni kurulan evlilikten dünyaya gelen kardeşler *yarı kardeş* olarak tanımlanmaktadır (Sanner vd., 2018). Katılımcılardan bir kısmı ebeveynlerinin ilk veya ikinci evliliklerinden dünyaya gelen *yarı kardeşleriyle* ilişkilerinden söz etmişlerdir. Annesini 7 yaşındayken kaybeden Burhan; geçmişte üvey annesi nedeniyle aile içi çatışma ve şiddet içeren olaylar yaşandığına ve bu nedenle yarı kardeşlerinin kendilerine mesafeli olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“Onun veya annenin dolduruşuyla çocuklar soğudu bizden. Biraz geri çekildiler. Ondan sonra ne söylendiyse onlara, bizden soğudu onlar. Hatırımızı kırdılar mı? Karşımıza çıktılar mı? Yok. Ama mesafe koydular.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Burhan'ın kardeşlerinin tutumu, Goffman'ın açık çatışmadan kaçınan yüz koruma stratejilerine işaret etmektedir. Burada kardeşlerin davranışları *kaçınma ritüeli* olarak yorumlanabilir. Bu alıntı, kardeş ilişkisinde açık çatışma yerine yüz-koruma amaçlı kaçınmanın tercih edildiğini; üçüncü kişi söylemlerinin durumun tanımını yeniden kurarak mesafenin meşrulaştırıldığını göstermektedir. Bu örnekte; hem ilişkiye üçüncü kişi olarak dahil olan üvey annenin hem de kritik dönüm noktalarının yarı kardeşle ilişkileri etkileyebildiği görülmüştür. Anne ve babanın farklı evlilik geçmişleri ve çocukların bu evliliklerden gelen farklı deneyimleri, kardeşler arasındaki ilişkiye de yansımıştır.

Benzer şekilde Hümeysra'nın deneyiminde annenin zorla evlendirilmesi gibi kritik yaşam olayları, kardeşler arasındaki ilişkiye şekil vermiş ve bazı kardeşlerin diğerlerine göre daha *hassas, alıngan ve dışlanmış* olmasına neden olmuştur. Hümeysra'nın yarı kardeşler arasında yakınlık ve mesafe arasında hassas bir denge olduğuna dair ifadeleri ihtiyatlı bir yakınlığı göstermektedir. Vahide'nin deneyimi ise mesafeli bir ilişkiye rağmen, annenin kaybıyla birlikte ortaya çıkan *üzüntüyü ve aile bağının gücünü* vurgulamaktadır. Görülmektedir ki; bazı kardeşlerle yakın bir ilişki varken, diğerleriyle daha mesafeli bir ilişki yaşanmaktadır. Bu denge; bireysel tercihler, geçmiş deneyimler, yaşam olayları ve aile dinamikleri tarafından belirlenmektedir.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise Vahide ve Hümeysra'nın ebeveynlerinin diğer evliliklerinden dünyaya gelmiş kardeşleri için *“babamın kızı, annemin oğlu, annemin kızı”*

nitelemelerinde bulunmalarındır. Bu ifadeler kardeşe duyulan *aidiyet*, *biz* ve *öteki* algısıyla yakından ilişkili olarak yarı kardeşlerin *karşı komşu*, *yabancı* olarak algılanabileceğini göstermiştir. Vahide'nin “*ama tabii abimdir*”, Hümeysra'nın ise diğer kardeşler tarafından *dışlanmış* olarak algıladığı yarı kardeşine olan yakınlığı, kan bağının ve sevginin ilişkileri sürdürmedeki rolüne işaret etmektedir.

“Öz olanlardan bahsedeyim diğerlerini bilmiyorum çok zaman geçirmedik kuvvetli de değil yani. Benim için karşı komşular onlar aslında ama tabii abimdir yani.... Annem bağlantısıyla irtibattaydık. Ara sıra arıyorduk. Çünkü küçükken abim gelip giderdi annesinin yanına. Annemin oğlu. Onların zaten bizim hayatımızda bir etkisi yoktu.” ...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Bir tane ablam babamın kızı, bir ablam da annemin kızı. Öyle sekiz kardeşiz. Babamın kızı, onunla böyle fiziksel olarak da biraz benzetiyorlar bizi. Onunla aslında güzel bir bağımız da var onun çocuklarıyla da. O da benim yanımda olmaya çalışır. Ama o ablamın daha sonra daha farklı analiz ediyorum. O ablamın annesi ölüyor. Babamla evlendikten sonra köyde yaşadıkları dönemde zorluklar yaşamışlar zannedersem. Ablam şu yaşında bile böyle biraz daha diğer abimlere, ablamlara karşı alınganlıkları, kırılğanlıkları daha hassas bir yapısı var. O yüzden birazcık dışlanmış gibi hissettiğini fark edebiliyorum. O ablama ben de biraz daha itinalı davranıyorum. Bütün kardeşleriyle gayet güzel bir bağ var ama öyle bir hassasiyeti var” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Alıntılar; yarı kardeşler arasındaki farklılıklar ve zorluklara rağmen, bir bağ olduğunu göstermektedir. Bu bağın bazen yakınlık, bazen mesafe ile kendini gösterse de ebeveyn vefatı, diğer kardeşlere karşı koruma gibi önemli yaşam olaylarıyla dönüşüme uğradığı ifade edilebilir. Bulgular, yaşam akışı yaklaşımının kritik yaşam olaylarının, dönüm noktalarının ve üçüncü kişilerin etkisini içeren *bağlantılı hayatların* ilişkileri dönüştürdüğüne dair görüşleriyle uyusmaktadır.

Bu bağlamda bulgular, katılımcılardan bazılarının, kardeşlerinden bazılarını kendilerinden veya diğer kardeşlerinden ayırarak *ötekileştirdiklerini*, bazılarının ise çeşitli nitelemeler yoluyla *etiketlediklerini* göstermektedir. Bu etiketler, *biz* ve *onlar* arasındaki sembolik sınırları çizmektedir. Kardeşi *biz* grubu dışında niteleme algısının ebeveynin kardeşi favori görmesi, kardeşin karakter özellikleri ve yaşanan olumsuz deneyimlerle şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Literatürde bu durum hem Becker'in (1963) *etiketleme* kavramına hem de *kardeş kimliksizleştirme* (Whiteman, 2007) kavramına işaret etmektedir.

Yaşayan ve Hayatta Olmayan Öteki Kardeş Üzerinden Benlik Algısı: Kardeşi *öteki* olarak görmek her zaman olumsuz olarak algılanmamakta, karşıt konumdaki kardeş üzerinden kendini anlamlandırma yolu da olabilmektedir. Katılımcıların kardeşlerini “*iyi niyetli, merhametli, bencil, zeki, korkusuz, pasif direnişçi, asosyal vb.*” olarak değerlendirdikleri, onları

belli sıfatlarla niteledikleri ve bu yolla kendi konumlarını da belirledikleri de görülmüştür.⁶ Her bir kardeşe yapılan nitelendirme farklı olmuştur. Örneğin; Nursel, kardeşinin de kendisinin de aileye önem verdiği için yakın olduklarını, Mehtap ise diğer kardeşlerinin aileye önem vermemeleri nedeniyle kendine benzemediklerini belirtmiştir. Vahide, ablasını kavgacı mücadeleci kendisini ise alttan alan; Hayat, kendisini hoyrat ağabeyini sakın; bazıları, kendilerini sorumluluk alan, kardeşlerini hayatını yaşayan, aileyi düşünmeyen sorumsuz; Zeynep, bazı kardeşlerinin sosyal, bazılarının ise insanlara mesafeli, Sezgin kardeşini *çok zeki ama sorumsuz* olarak tanımlamıştır.

“Yurtdışında yaşayan ablam analitik zekâ bence avukat olmalıymış. Korkusuzdur, kavgadan korkmaz kavgaysa kavga der. Ben asla kavga taraftarı değilim. Mesela alttan alır, idare ederim, anlamaya çalışırım. Benim empati yeteneğim çok böyle yüksektir. Önce karşı tarafı düşünürüm. Mesela ablam da hiç öyle bir şey yok.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Ben biraz daha hoyratım ağabeyime göre. Ağabeyim daha sakindir. Ama ben işte espri olsun, şaka olsun ya da ne bileyim işte evde herhangi bir tartışmada hayt diyebilecek birisi olduğumu düşünüyorum o anlamda.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Kız kardeşimle hiçbir benzer yaşamım yok, tarzım yok. Mesela benim imkânım olsa ben gezerim. Gezmeyi çok severim, giyinmeyi çok severim. Hani parası olsa bile gidip almaz, gezmez, etmez. Hani ben zorla götürüp kıyafet aldırırım ona. Alsam bile giymez.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Bireyler kardeşlerini ve kendilerini ortak semboller (değerler, sorumluluk, jenerasyon, yaşam tarzı) etrafında gruplandırarak hem kendi kimliklerini oluşturmakta hem de aile içi karmaşık ilişkiler ağında kendi pozisyonlarını belirlemektedir. Bu sembolik etkileşimciliğin “*anlamanın sosyal olarak inşa edildiği*” görüşünün aile ve kardeşlik alanında bir örneğini göstermektedir.

Öte yandan bazıları ise vefat eden kardeşlerinden söz etmişlerdir. Kardeş vefatı katılımcıların anlatılarında iki şekilde ortaya çıkmıştır. Bir kısmı kendileri doğmadan önce vefat eden kardeşleri olduğundan söz etmiş, bir kısmı ise yaşamın farklı zamanlarında kardeşlerinden birini kaybettiklerini dile getirmişlerdir.⁷ Kardeşlik kimliği bu bağlamda bazen de hiç yaşamamış ya da yaşamın belli evresinde vefat etmiş kardeşlerle de şekillenebilmektedir. Hayat, kendisinden önce vefat eden iki kardeşinin kaybının gölgesinde dünyaya geldiğini; bu

⁶ Bkz.: “*Katılımcıların Kardeşlerini Tanıtıcı Bilgiler*” tablosunda katılımcıların kardeşlerine dair nitelendirmeleri ekler bölümünde verilmiştir.

⁷ Bu anlatılar elbette ki yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik temasıyla da örtüşmektedir. Burada aktarılmasının nedeni alıntıların bireyin kimlik oluşumuna ve diğer kardeşleriyle ilişkilerine ve rollerine dair belirgin ifadeler içermesinden kaynaklanmaktadır.

durumun kendi benlik duygusunun gelişimini engellediğini, günümüzde hayatta olan ağabeyiyle ilişkisinde kendisini *kardeşlik, çocukluk ve halalık* konusunda ispat etmeye çalıştığını da vurgulamaktadır.

“Yani keşke onlar da olsaydı diyorum. Benim durumumu abimden daha çok etkiledi. İnsan biraz böyle 40 yaşına girince oturup bir düşünüyor. Anneme iyi bir evlat, babama iyi bir evlat, yeğenlerime iyi bir hala hep böyle onlara odaklanmaktan yoruluyorum. Benden hep o beklendi yani. Aslında kendi benlik duygumun da biraz gelişimini engelledi bu durum hep onlara vermek. Yaşamım boyunca başarılı olmaya, hep bir şeyler vermeye, onları hep mutlu etmeyi ve kendimi ispatlamaya çalıştım. Bak yaşıyorum ve sizler için bir şeyler yapıyorum. Belki üstümde öyle bir şey var bunu hissediyorum.” (Hayat, 40, 2 Kardeş/2.)

Talat’ın vefat eden kardeşlerine dair deneyimi ise kardeş kaybının *kültürel ritüellerle* nasıl anlamlandırıldığını ve bu ritüellerin kimlik algısı üzerindeki etkilerini göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur.

“Benden önce sekiz, dokuz kardeşim vefat ediyor. Ben iki numarayım. Aslında benim çocukluğum da çok ilginç. Annemle babamın sürekli çocukları ölüyormuş. Bu yüzden bu Türkmen geleneğine göre sağ kulağı delmişler ve 7 yıl bana başkalarının aldığı giysileri giydirmişler yaşamam için... Benden sonra artık devam etmemiş herhalde durmuşlar. Ben başlattım yani” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

“Benden önce erkek kardeşim bir hafta filan yaşamış. Sürekli annem onunla ölmüş olmayı filan dilerdi. Ölüler dirilerden daha kıymetli yani bizim ailede öyle” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Bu deneyimler *bağlantılı hayatları* örneklemektedir. Bazı kişilerin hayatta olmayan kardeşlerinin kaderi, onların yaşam yörüngesini ve kimliklerini erken dönemden itibaren belirlemiştir. Bu anlamda alıntılar kardeşlik ilişkisinin sadece yaşayan bireyler arasında değil, aynı zamanda kaybedilen kardeşlerle de devam eden bir bağ olabileceğini; yaşayan kardeşlerin yaşam dünyalarını, kimliklerini ve çevreleriyle olan ilişkilerini etkileyebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda ilgili bulgular psikoloji literatüründeki *ikame çocuk* kavramına da işaret edebilmektedir. Bu kavram bireyin kendisinden önce vefat etmiş bir kardeşin zihinde canlı tutulması için anne ya da ailenin diğer üyeleri tarafından psikolojik olarak görev addedilen çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır (Vamık, 2014, s. 37). Kimlik düzeyindeki bu esnek ve çoğu zaman çelişkili temeller, bir sonraki bölümde irdedeleyeceğimiz gündelik etkileşimlerde çoğu zaman kesişen destek-çatışma diyalektiğine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada şimdi kardeşlik kimliğinin temellerinin atıldığı kök aile ortamına dair bulgulara değinilecektir.

3.1.3. Kök Aile Atmosferi: Sevgi Dolu Yuva mı? Çatışma Alanı mı?

Kök aile “*bireyin fiziksel, psikolojik ve duygusal olarak içinde yaşadığı yetiştiği aile*” olarak tanımlanmaktadır (Hovestadt vd., 1985). Aile iklimi kavramı ise aile üyeleri arasındaki ilişkilerin niteliği, sosyal etkileşimleri, aile değerlerinin nesilden nesle aktarılmasını ifade etmektedir (van Steijn vd., 2015).

Bu tema altında bireylerin kök ailelerinde kardeşleriyle nasıl bir aile ortamında büyüdülerine dair anlatıları yer almaktadır. Bu bağlamda çeşitli örüntüler ortaya çıkmıştır. Bunlar (i) mutsuz, ilgisiz ve sevgisiz aile algısı (ii) mutlu, ilgili sevgi dolu aile algısı (iii) ataerkil ve otoriter aile üyelerinin varlığı (iv) şiddet içeren ailede büyümek (v) aile ekonomisi: çalışmak zorunda kalan kardeşler.

Katılımcılardan bazıları, ebeveynlerinin ayrıldıklarını ve bu nedenle de mutsuz bir aile yaşamlarını olduklarını; bazıları ise mutlu, sevgi dolu ve ilgili bir ailede büyüdülerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda bireylerin ebeveynlerini nasıl algıladıkları kardeşleriyle ilişkilerini etkileyebildiği görülmüştür. Katılımcılardan bazıları, ebeveynlerinin *cahilliği, ilgisizliği, sorumsuzluğu ve kötü alışkanlıklarının olması, aile içi iletişimsizlik ve aynı zamanda yaşamlarının bir döneminde ayrılmış olmaları* gibi nedenlerle aile ortamının sevgisiz hissetmelerine neden olduğunu dile getirmişlerdir. Büşra, günümüzde ebeveynle ilgilenme konusunda ebeveynleri arasında iletişimsizliğin, ebeveynle ilgilenme rolünün diğer eşten çocuklara devredilmesine neden olduğunu ifade etmiştir.⁸

“Yani iki mutsuz insanın mutlu çocuğunun olmasının ihtimali yok yani. Babam işiyle ilgili aktivitelere annen huzur vermiyordu ki ben sizi götürmüyordum o yüzden derdi. Ya bu anan yüzünden siz böyle mutsuz büyüdüğünüz gibi. Yani ya annem babam yüzünden ya da babam annen yüzünden diye söylenirdi böyle çok korkunç ilişkileri yani. Bu da bir şekilde anneliklerine ya da babalıklarına ve kardeşimle ilişkiye sirayet etti...” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Annem, babam ikisi de cahil. Bunu sadece diploma anlamında söylemeyeyim. Kültürel anlamda da biraz eksiklikleri vardı. Ailemiz de çok aile yapısında değildi. Ne yazık ki dağınıktı. Bu tabii ki kardeşler arasındaki ilişkiye de yansdı... Babamın alkol problemi vardı. Bundan dolayı evde hep ayrıydık, maddi durumda kötüydü. Anne baba bir tarafa, kardeşler bir tarafa dağıldı. 9 yaşındayken anne baba ayrıldı yalnızlık vardı işte aile parçalanmış olduğu için bir bağ yoktu...” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Cenk'in alıntısı ise onun ve kardeşlerinin ayrı yerlere dağılması kendi seçimlerinin değil, ebeveynlerinin yaşam yörüngesinin doğrudan bir sonucu olduğunu göstermektedir.

⁸ Bkz.: 3.3.3. Hastalık ve Bakım Süreçleri

Hayatları birbirine bağı olduğu için birindeki çöküş diğerlerinin de yörüngesini parçalamıştır. Cenk, ailesinin dağılmasının zamanlamasını çok net bir şekilde belirtmektedir. Bu, onun yaşam akışındaki en kritik dönüm noktasıdır. Eğer bu ayrılık Cenk 25 yaşındayken olsaydı, etkisi belki de tamamen farklı olacaktı. Ancak 9 yaşında yaşanması, onun yaşam akışını ve kardeşleriyle olan bağlarını temelden dönüştürmüştür. Bazılarıysa Cenk'te olduğu gibi ebeveynlerinin kumar ve alkol gibi kötü alışkanlıkları nedeniyle aile içinde huzursuzluk çıkardıklarını dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar ise kendi ailesindeki sevgisizliği ve şiddet içeren deneyimleri; ebeveynlerinin kötülüğü olarak değil, onlara da kendi ebeveynlerinden miras kalan bir öğrenilmiş normal davranış olarak anlamlandırmaktadır.

“Ailedeki tabi şiddet olayları belli başlı genelde eski ailelerde Türkiye’deki alışkanlıklar da vardı. Yani şiddet olayı olsun babanın çocuklara da anneye de herkese şiddeti var. Annem de aşırı sevgi göstermeye çalışıyor bu durumda. Bundan dolayı da değişik psikolojik durumlar ortaya çıktı. Bu psikolojik durumların bedelini hem kardeşim hem de ben uzun yıllara ödedim zaten. Üçümüzle uğraşmış annem bu arada. Atakan ayrı bir ruh hastası. Benim yaşadığım belli. Bende de mesela bir sürü travmalara maruz kaldı...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Katılımcıların bazılarının aile içi sevgisizliğin ve şiddetin kuşaktan kuşağa aktarıldığına dair yaptıkları vurgu, kendi aile sorunlarını daha geniş bir aile tarihi içine yerleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda kendisi aile büyüklerinin, sevgisiz ve mesafeli çocuk yetiştirme tarzının kardeşiyle ilişkilerini olumsuz etkilediğine dikkat çekmiştir. Aile içi şiddete maruz kalan katılımcılardan bir kısmı ise ebeveynlerinin şiddetine karşı kardeşlerini ve kardeşlerinin kendilerini koruma davranışlarına dikkat çekmişlerdir. Nursel’in ifadeleri ise şu şekilde olmuştur.

“Kardeşim eve geldiğinde babam erkek kardeşimin üstüne yürümeye başladı. Yürüyünce de ben sana demedim mi bu saatten sonra bu eve giremezsin dedi. Ben işte baba tamam bir kerelik olsun bilmem ne falan. O esnada erkek kardeşimin üstüne yürürken ben babamın önünde durdum ve babamdan bir yumruk yedim çeneme doğru. Tabii bana vurunca benim ağzım dudağım falan patlamıştı şişti. Erkek kardeşim o esnada işte kendini kalkan yapıp ona vurma bana vur diyerekten önüme durduğunu bilirim. Tabii ben o patlak dudaklı işe gittiğimi de bilirim.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Nursel’in bu anıyı anlatmasının sebebi günümüzde ilişkisini kopardığı kardeşine yaptığı fedakârlıkların yeniden hafızada canlanması olabilmektedir. Bu bulgular; ailede şiddeti deneyimlemenin bireylerin yaşamlarında farklı anlamlar barındırdığını, bazılarının kardeşleri koruyucu ve destekleyici bir rol üstlenirken bazılarının ise ailede öğrenilmiş şiddeti kardeşleri üzerinde devam ettirdikleri ve bu durumun çatışma nedeni olarak bağlarını zedeleyen bir deneyim olabileceğini göstermektedir.

Öte yandan olumsuz aile ve ebeveyn algılarının yanında katılımcılardan bazıları ebeveynlerinin *ilgili, sorumlu, öğüt ve sevgiyi saygıyı önemseyen* ebeveynler olduklarına dikkat çekerek *mutlu, sevgi dolu ve ilgili* bir ailede büyüdüklarini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcılar; yaşam olayları, kardeş eşleri ve kardeşlerinin davranışlarının farklılaşmasıyla çocukluk döneminde kurulan olumlu ilişkilerin dönüşebildiğini ifade etmişlerdir.

“Aile olarak güzel aileydik, anlaşmamız güzeldi Çok zengin değildik ama mutluyduk ya. Mesela önce iki göz odamız vardı gecekonduydu. Annem babam bir divanda, erkek kardeşim bir divanda yatarı. Biz kardeşimle bir odada yatarıdık ama mutluyduk yani. Annem babam güzel geçinirdi kavgalarını, şiddet olayını falan görmedim. Yani annem babam bize güzel davrandığı için kardeşlerimle ilişkim ufakken gayet güzeldi...” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“Yani saygı sevgi çerçevesinde bir ailede büyüdüm. Annem saygıyı öğretti, sevgiyi öğretti. Yani küçükken de çok güzel bir çocukluk dönemi geçirdim. Yani miras meselesinden önce her şey çok güzeldi. Miras başladıktan sonra da her şey allak bullak oldu yani.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Bu örnek alıntılar, çocukluk döneminde aile atmosferinin her zaman olumlu olmasının ilişkileri sürdürülebilir kılmadığını, eşiklerde yaşanan krizlerin ve önemli yaşam olaylarının ilişkileri dönüştürebildiğini göstermektedir. Katılımcılardan bazıları ise nasıl bir ailede büyüdüklarinden bahsederken ebeveynlerin ataerkil ve otoriter tutumlarının hâkim olduğu aile ilişkilerine dikkat çekmiştir. Otoriter ve baskıcı bir ailede büyüyen kardeşlerden bazıları, deneyimledikleri otorite davranışını yaşam boyunca diğer kardeşleri üzerinde gerçekleştirebilmektedir. Serdar, kardeşlerin büyümesi ve evden ayrılmasıyla beraber babanın otoriter tutumunun yumuşadığını belirtse de ailesinin *sınırları olan kuralcı ve kapalı bir aile* olduğuna şu sözlerle dikkat çekmiştir. Serdar’ın ailesinin *kuralcı ve kapalı ve şiddeti de içeren bir aile* olması kardeşler arası otorite ve kimlik algısını olumsuz etkilemektedir.⁹

“Benim ailem kendi içine kapalı olan kendi kuralları olan sınırları güçlü olan bir aile. Dışarıdan bakınca bu kurallar bazen anlaşılmaz olabilir ama kendi içinde anlam bütünlüğü olan ve çoğunlukla da babanın birçok şeye karar verdiği bir aile. Yani ideolojik tutumlardan tutun dini yaşantıda tercihlere kadar babanın bakış açısının çok etkili olduğu babanın baskın olduğu bir aile yapısı...” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Biz böyle çok eşit büyüdük diye düşünürdüm ama bizde meğer hele ki evlilik sürecinde çok daha fazla ortaya çıkıyor. Biz bayağı ataerkilmişiz.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

⁹ Bkz.:3.2.3. Çatışma ve Şiddetin Farklı Yüzleri

Bu alıntılar ilerleyen yaşlarda bahsedilen kardeşlerle ilişkilerin mesafeli olmasına, dünya görüşü farklılıklarının çatışmalara neden olmasına ve ebeveyn tutumu kaynaklı rekabete neden olabileceğine dair bulguların zemini niteliğindedir.

Katılımcılardan bazıları ise nasıl bir ailede büyüdüklerinden bahsederken ailelerin ekonomik yetersizliğine dikkat çekerek yoksul bir yaşam sürdüklerini dile getirmişlerdir. Serdar; çocukluk döneminde aile yaşamlarının stabil ancak çalkantılı olduğunu ağabeylerinin bir dönem eğitimi bırakıp çalışmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Kendisi, ekonomik ve çevresel faktörlerin aile içindeki çatışmaları etkilediğini, aynı zamanda yoksul bir ailede büyümeleri nedeniyle kardeşlerinin başarılarıyla gurur duymasının olumlu bir çocukluk anısı olduğunu belirtmiştir. Burhan ise annesini yedi yaşında kaybettiklerini, babası, dedesi ve kardeşleriyle köy hayatında yaşadıklarını, zor bir çocukluk geçirdiklerini belirtmiştir. Ancak ağabeyi ve erkek kardeşinin evden ayrılma sonrasında *çok meşveretli* olduklarını, beraber çalışmaya şehir dışına gittiklerini bu nedenle aralarında sosyoekonomik farklar oluştuğunu dile getirmiştir.

“Fakir bir ailenin üç oğlan, bir kız çocuğu olarak dünyaya geldik, anamız var, babamız var. Ben yedi yaşındayken annemi kaybettim. Yoksulluk vardı sadece babam çalışıyordu. Tuttuk el ele birimize alırsak, hepimize alıyorduk... Ağabeyimle ikimiz gidiyorduk okula başta. Kız kardeşim de on yaşlarındayken bence gücü yetmiyordu bazı şeylere. Hatta en küçüğümüz de vardı. Ona bakmak için okula nereye de gidemedi. En küçüğümüze kız kardeşim baktı... Küçük erkek kardeşim ortaokul mezunu. Onu okutacaktık. O da okuyamadı ben okumayacağım dedi. Okulu orada bıraktı gitti. Abimle beraber Edirne'ye çalışmaya gittiler...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Aslında çok stabil duran ama kendi içinde çalkantılı bir çocukluk ve aile yaşantımız vardı. Büyük oranda maddi duruma bağlıyım. Çünkü maddi durum kişilerin ebeveynlerin ekonomik ve eğitim durumunu da etkiliyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bazıları, aile yoksulluğu ve ebeveyn sorumsuzluğu nedeniyle çalışmak zorunda olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum, kardeşlerin eşitlik algılarını ve fedakârlığa bağlı olarak diğer kardeşlerden beklentilerini şekillendirmiştir. Cenk, ağabeyinden beklediği sorumluluğu bulamaması nedeniyle erkek kardeşiyle kendisinin *“çalışarak kendilerini kurtardıklarını”* şu sözlerle ifade etmiştir.

“İşte o yaşta aileye bakmamız gerekiyordu. Evin kirası ihtiyaçları. O dönem de babam cezaevine girdi. Evin kirasını ben ödüyorum, babama cezaevine para gönderiyorum falan. Zor bir süreçti. Abim vardı ama abim pek ilgilenmiyordu. Bizde kalmıyordu. O da kendince bir yol çizmişti o süreçte. Biz hani kendimizi bir şekilde kurtardık. Kendimiz çalışarak, çabalayarak... Ben zeytin ve peyniri hiç yan yana

görmedim küçükken. En büyük hayalim kendime ait bir odanın olmasıydı.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Nasıl bir çocukluk geçirdiniz dersiniz, çok zor şartlarda, yokluk içerisinde. Dört tane küçük hem kardeşe bakıp hem okumak hem anneye hem eve yetişmek hem çocuklara yetişmek. Bir nevi de işte kardeşlerime de küçük annelik yapıyordum ben. Annem işte işe gittiği zaman hem okula gidiyordum hem kardeşlerimle ilgileniyordum. Ben çok yokluk gördüm... Babam hemen karneme hiç bakmadan bana dedi ki iş buldum sana çalışacaksın dedi...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu ifadeler kardeşlerden bazılarının eğitime katılım hakkının engellenmesinin, yoksulluk ve ebeveynin yokluğuyla ilişkili olarak zorunlu olabileceğini göstermiştir. Bazı katılımcılar için günümüzdeki kardeş ilişkilerini değerlendirdiğimizde kardeşler arasında eğitim ve iş ikileminde ortaya çıkan fırsat eşitsizliğinin kıskançlık ve rekabet duygusunu tetiklediği görülmüştür.¹⁰

Kardeşlerin Değişen Aile içi Roller: Kök aile atmosferine dair bir diğer önemli bulgu kardeşlerin aile içi rollerine dair ortaya çıkmıştır. Katılımcılar doğum sırasıyla ilgili belirgin örüntülerden bahsetse de analizlerin ilerlemesiyle doğum sırasına dayalı rol algısının değişkenlik gösterebileceği görülmüştür. Bu noktada kök aile içi rollerinden bahseden katılımcılardan bazıları aile içi sorumlulukları üstlenen konumda olduklarından, ebeveynlerinin büyük çocuklara daha fazla sorumluluk yüklediklerine dikkat çekmişlerdir. Bu genellikle ailenin büyük çocukları tarafından dile getirilse de büyük kardeşten beklenen ve yerine getirilmeyen roller, bazı ailelerde ortanca ve küçük kardeşler tarafından üstlenilmiştir. Bazıları için ailede büyük çocuk olmak *“bir iş olduğunda ilk akla gelen olmak, her zaman fedakârlık yapmak ve ailenin yükünü omuzlamak”* anlamına gelmektedir. Yaşadıkları duygusal yoğunluk onları *“şamaroğlanına döndüm”* ve *“keşke hiç bu ailenin çocuğu olmasaydım”* gibi ifadelerle hislerini dile getirmelerine yol açmıştır. Bu durumu mecburiyet olarak değerlendiren Mehtap’ın ifadeleri ise şu şekilde olmuştur.

“Sorumluluk almaya mecbursun tabi büyük olunca kardeşim ziyan olmasın rezil olmasın onun arkasını topluyorsun.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Büyük kardeş olunca sorumluluk sahibi oluyorsun. Bu gerçi benim için avantaj olmuş olabilir. Beni belki eğitmiş olabilir. Kardeşime küçükken çok bakmışımdır annem bir yere gittiğinde falan. Onunla oyun oynamışızdır. Bana para verildiğinde ona da bir şey almışımdır falan gidip.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Katılımcılardan bazıları kendilerinden büyük ağabey ve ablalarını; *ebeveyn, anne yarısı ve baba gibi, sahip çıkan* olarak görebildiklerini de dile getirmişlerdir. Bu durumun özellikle

¹⁰ Bkz.: 3.2.4. Kıskançlık, Rekabet ve Ambivalans

yaş ve kuşak farkının fazla olması, cinsiyet ve yaş hiyerarşisi, ebeveynin ilgisizliği, fiziksel-duygusal yokluğu ve aile içinde edinilen rollerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Aile içinde ağabey ve ablaların, ebeveyn rolünü üstlenmeleri kardeşlerinin kendilerine daha fazla bağlanmasına neden olabileceği gibi çatışma ve anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Katılımcıların bazıları tarafından babalık rolü; maddi destekte bulunma ve otorite ile ilişkilendirirken, anne rolünü üstlenmek; sevgi, şefkat ve bakım rolü ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

“Ablamı çok severim. On bir yaşındaydım ben ablam evlendiğinde ama dış fırçalamayı filan ablam öğretmiştir. Hani evde saçlarımı filan hep ablam örmüş. Üstümle başımla hep o ilgilenmiş. Çok böyle hani ilgi içinde büyümüş bir çocuk değilim ben. Kimse karışmamış. Çok da ilgilenmemişler. Kendi kendimize büyümüşüz...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yar/ 8.)

“Çocuklarıyla direkt kardeş gibi büyüdüm. Abi abla da genelde sahip çıkan kişiler olarak olmuş aslında bir ebeveynlik yapmışlar. Kardeş ilişkisi o şekilde olmuş biraz.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yar/8.)

“Aileye maddi destekte bulunduğumda babalık rolü bendeydi. Ben kirayı ödüyorum, bayramlıklarını ben alıyorum vesaire. O dönem için rol bendeydi” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Bazı ailelerde hiyerarşik bir düzenle kardeşin otorite figürü olarak konumlanması kardeşler arası anlaşmazlık ve çatışma nedeni olabildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu durum iki uçlu bir yapıya sahiptir. Büyük kardeş ya bu rolü içselleştirmekte ve sorumluluk yükü altında ezilmekte ya da büyük olmanın verdiği hiyerarşik otoriteyi kardeşleri üzerinde kullanabilmektedir. Bir kısmı ise atfedilen rollerin görev bilinciyle içselleştirilmesine dair duyduğu rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Nursel’in ifadeleri bu anlamda önemlidir:

“O ekmek almak, evet benim görevim. Ben almazsam herkes aç kalacakmış gibi. Ama kimse demezdi ki diğerlerine niye ekmeği almadın? Veya kardeşime evde boş duruyorsun, git ekmeği al. İşten gelene kadar herkes siparişini söylerdi. Onu al, bunu al, şunu al. Unuttuğum bir şey olursa bile ben onlara siz gidin demezdim. Ben giderdim. Herkesin hem rahatlığını hem düzenini bozmak istemezdim. Sanki o sorumluluk bendeymiş gibi. Bu da zaten küçük anne olmamdan dolayı kaynaklanıyor. Yani annem hâlâ söylerdi, ben çocuk büyüttüğümü hatırlamıyorum, ben çocuk büyüttüm demem der yani.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcılardan bazıları ise ablalık ve ağabeylik rolünün *yol gösterici olması, baba gibi birleştirici olması, kol kanat gemesi* gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak ebeveyn veya büyük çocuk rol boşluğunun olduğu anlarda *“sorumluluk, yol göstericilik ve arabuluculuk”* rolünü ortanca ve küçük kardeşler rolü gönüllü/zorunlu olarak üstlenebilmekte bu durum doğum sırasının hiyerarşik olarak algılanamamasına neden olduğu görülmüştür.

“Abi rol belirleyiciydi küçükken. Çünkü abi bizden büyüktü, dışarıyla haşır neşirdi. Daha kabadayılık rolü vardı. Abim kendi başına buyrukluğuyla biraz daha bencildi. Hani kardeşlerine bize kol kanat gerebilirdi...Abilik sana yol göstermesi. Üniversiteyi okuyacaksın. Bir kitap getirin. Bu kitabı okumalısın demek bence abilik. Hayata dair bir yol haritası çizebilmek abilik. Mesela kardeşim o anlamda ben hep der yani abi seni kendime rol model aldım...Kardeşlik sırasında birinciliğini hissetmiştir abim. Ablamın daha ziyade o sanki evin büyüğü hep abim gibiydi. O orada kendisini daha büyük hissetmiş olabilir.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Mesela ablalık aslında büyüğü küçüğüne yapması gerekirken küçük büyüğe ablalık yapıyor. Hani ne bileyim çocuğu hasta olsa bile en basiti hangi ilacı kullanması gerektiğini bile küçük büyüğüne söylüyor. Aslında büyüğünün küçüğüne söylemesi gerekiyor, akıl vermesi gerekiyor. Ama olmuyor çocuğun davranışlarını mesela hep küçük uyartıyor...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Küçük çocuğum ama toparlayıcı benim. Aileyi toparlayıcı durumda olma konusunda en fazla çatışma yaşıyoruz. Abim bunun farkında ama şey yapıyoruz yani...Ne bileyim bir olay oluyor abimle babam arasında tartışıyorlar arada ben onları toparlayıcı konumunda oluyorum. İkisi arasında toparlayıcı olduğum nokta ya yeğenlerim konusunda ya da aramızda yaşadığımız sıkıntılar.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

Katılımcılardan bazıları ise büyük çocuk olmanın anneye sırdaş ve yoldaş olunduğuna ve bu durumun kendilerinde yarattığı duygusal yüklere dikkat çekmişlerdir. Bazı katılımcılar ayrıca büyük çocuk olduğu için kardeşlerine daha korumacı yaklaştığını da belirtmiştir.

“Büyük ben olduğum için hem annemin arkadaşıydım hem sırdaşıydım. Annem her şeyini anlatırdı, her sorunuyla. Çünkü ben çözüm bulmaya çalışırdım, ben yardımcı olmaya çalışırdım. Diğerlerine yok dese, harçlık yok dese veya ne bileyim bir ekmek arasında bir elma okula gönderemeyecek duruma getirse ben kendi hakkımdan feragat ederdim, onlara verirdim hâlâ öyleyim...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Benim annem çok yani beni çok kız çocuğu yoldaş diye büyüttü. Yani ailenin ağzına ıçılan böyle kurban edilen kişisi, gözden çıkarılan kişisi falan. Kardeşim çok aklına geldiği gibi davranır. Çok öyle erkek kadın üzerinden değiliz galiba bizdeki paylaşımı. Büyük çocuk olmakla ilgili de olabilir. Daha korumacılık falan bende daha çok.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

İlgili alıntılar, literatürdeki *duygusal ve araçsal ebeveynleşme* kavramına tipik örnek teşkil edebilmektedir. Aile içinde bazı kardeşlerin ebeveynin ortak acı çeken olması, kendilerinin diğer kardeşlerinden farklı bir konumda algılamalarına neden olarak, eşitlik algılarını ve kardeşlerine olan yaklaşımlarını etkileyebileceğini göstermiştir. Büyük kardeşin rol model olması gerektiğine dair algılar, yetişkinlik döneminde de *ağabey ve ablalara* yönelik beklentileri de şekillendirmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise ailede kız kardeşlerin korunması gerektiğini, bekar/boşanmış kız kardeşlerin ebeveyn bakım sorumluluğunda ana sorumlu olduklarını dile

getirmişlerdir. Hümeýra, annesinin bakımıyla kendi ilgilendiği süreçte kardeşlerinden yeterince destek alamadığını ve tek çocuk olsam beklentim olmazdı diye düşündüğünü dile getirmiştir.

“Babam bakıma ihtiyaç duyuyor demans başladı unutuyor sürekli ben genellikle ilgilenirim. Hepsi bendedir. Neden bendedir? Ben bekarım. Herhangi bir şeyim yok o yüzden.” (Hayat,40, 2 kardeş/2.)

Bulgular, aile içi rol ve sorumlulukların bazı kardeşlerde yoğunlaştığını ancak doğum sırası algısına dayalı rollerin net ve değişmez olmadığını göstermiştir. Yaşam deneyimlerinin değişmesiyle roller sürekli müzakere edilmektedir.

Bu temanın bulguları bireylerin kardeşlik algı ve deneyimlerinin çeşitlilik gösterdiğini, kardeş olarak algıladıkları kişileri (ben, biz ve öteki) olarak ayırdıklarını, kendisi ve kardeşleri hakkındaki görüşlerine ve aile atmosferinin nasıl algıladıklarına ışık tutmuştur. Bu bağlamda bu temada değinilen kardeşlik kimliği düzeyindeki esnek ve çoğu zaman çelişkili temeller, bir sonraki bölümde irdeleneceğimiz destek, çatışma ve rekabet ilişkilerine zemin hazırlamaktadır. Kardeşlik kimliğinin inşası olarak anlamlandırılan bu temanın akabinde kardeşlerin duygusal, ilişkisel ve gündelik yaşantılarına dair bulgulara yer verilecektir.

3.2. Duygusal, İlişkisel ve Gündelik Etkileşimler

Kardeşlik kimliği ve deneyimleri; aile, sosyal çevre ve toplumsal normlarla şekillenirken, aynı zamanda destek, dayanışma, güven, güvensizlik, çatışma, anlaşmazlıklar, kıskançlık gibi duygusal ve ilişkisel yaşantılarla da dönüşmektedir. Bu başlık altında kardeşlik ilişkilerinde (i) Destek, dayanışma ve güvenin yüzleri (ii) Kırılabilirlik, hayal kırıklığı ve güven ihlali (iii) Çatışma ve şiddetin yüzleri (iv) Kıskançlık, rekabet ve ambivalans anlatılarına dair alt temalara yer verilecektir. Akabinde kardeşlerin gündelik aktiviteleri, arayıp sormanın sembolik anlamı, mekânın rolü ve aile ritüellerine dair bulguları içeren (vi) Gündelik yaşam pratikleri alt temasına dair bulgular aktarılacaktır.

Bu temanın en ilginç yanı, kardeşlik ilişkilerinin sanıldığı gibi aksine net sınırlarla çizilemiyor olmasıdır. Özellikle destek ve güven gibi pozitif gündelik pratikler ya da çatışma ve şiddet gibi negatif ilişki olarak anlamlandırılacak pratiklere dayalı bir sınıflandırma yapılmak istense de ilişkilerin karmaşıklığı ve iç içe geçmiş olması nedeniyle bu durum çok da mümkün olmamıştır. Özellikle kıskançlık ve rekabete dayalı bulguları çatışmanın bir boyutu olarak ele alınması gerektiği düşünülmüş olsa da kardeşler arası ilişkilerin her zaman açık çatışmaya dönüşmemesi ayrı bir başlık açmayı gerektirmiştir. Duygusal, ilişkiler ve gündelik yaşantılar, kardeşler arasında yaşam boyu sürekli karmaşık deneyimlerle şekillenen ve sürekli

inşa edilen bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda her alt temanın altında ilişkilerin karmaşık ve çok boyutlu doğasına uygun bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri

Bu başlık altında bireylerin kardeşleriyle destek, dayanışma ve güvenin farklı yüzleri ele alınacaktır. Bu bağlamda katılımcıların kardeşleriyle destek, dayanışma ve güvene dayalı deneyimlerinin çeşitlilik gösterdiği, bazı kardeşlerin birbirine sosyal destek kaynağı olabileceği, koşulsuz destek, koşulsuz güven ve krizde artan destekle tampon etkisi olabilecekleri görülmüştür. İlgili bulgular alt başlıklarda detaylıca çözümlenmiştir.

Sosyal Destek ve Sermaye Kaynağı Kardeşler: Katılımcıların hemen hepsinin kardeşlerinden en az biriyle sosyal desteğin farklı boyutlarını deneyimlediklerini; bu desteğin bağlama, koşula ve zamana göre değişkenlik gösterebildiği görülmüştür.

Katılımcılar genellikle kardeşliğin manevi destek boyutuna dikkat çekmişlerdir. Ancak bu destek her kardeşte gerçekleşmemektedir. Bazıları kendilerinin kardeşlerine verdikleri, bazıları ise aldıkları destekten söz etmişlerdir. Bunları; “dostluk”, “hatalarının düzeltilmesini isteme”, “sıkıntılarını paylaşmak”, “dertleşmek”, “moral ve motivasyon vermek”, “empati yapmak”, “kardeşe kefil olmak”, “hastalık gibi süreçlerde destek olmak” şeklinde ifade etmişlerdir. Bazıları ise kardeşlerinden kendisine yakın hissettiği ve ortak anılarının olduğu kardeşiyle destek alışverişinin daha kuvvetli olduğunu belirtmişlerdir.

“Her şeyimi sıkıntılarımı paylaşırım. Mesela eşimle aramda bir sıkıntı olduğu zaman ablama anlatırım manevi yönden çok destek olur ablam.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

“Benim aklıma hemen şu geliyor benim kardeşlerimle konuşmam bile birkaç saati buluyor. Bu da bence bir terapi iyi bir şey sonuçta kardeşleriniz var. Maddi olarak sıkışacağınızı bilseniz sığınacağınızı biliyorsunuz manevi olarak destek alacağınız bir gücünüz var” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Sıkıntıya dara düştüğünüz zaman beni arayacaksın bak der. Ben de bazen sıkıntıya düşerim. Acaba abimin parası var mı da bak söylemeyeyim diyorum. Yoksa diğer konularda ona karşı çok şeffafım. Giderim mesela, görüştüğümde direkt göğsüne yatarım. Hadi beni sev derim mesela. Ya da bir sorunum olduğunda onunla dertleşiyorum, destek alıyorum.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

Bazı katılımcıların ifadeleri yakın hissedilen kardeşin *sembolik sığınak/ güvenli liman* işlevini duygusal, fiziksel ve maddi boyutlarıyla karşıladıklarını göstermektedir. Bazı kardeşler arasında eğitim ve iş süreçlerinde hem maddi hem de manevi desteklerin mevcut olduğu görülmektedir. Gülçin; zor bir dönem olarak ifade ettiği annesinin vefatı sonrası erkek

kardeşinden işe girmek konusunda destek aldığını “*Zaten en küçük erkek kardeşim burada çalışıyordu. Ben de annemin vefatından sonra işten çıkmıştım iş arıyordum. Abla gel buraya başla dedi.*” Sözleriyle ifade etmiştir. Cenk’in kardeşinin üniversiteye gitmekten vazgeçme teklifi ise kardeşler arasındaki sevgi, bağlılık ve fedakârlığı da göstermektedir.

“Kardeşim benim bulduğum bir kafede işe başlamıştı. Şeyi hiç unutmam. Üniversiteyi kardeşim kazandığında aynı evde kalıyorduk biz. Mesela çocuk üniversiteyi kazandığından çok beni yalnız bırakacak diye üzüliyordu. Abi evi nasıl geçindireceksin? İstersen ben bu sene gitmeyeyim. Sana destek olayım demişti. Mesela bu benim için beni çok yaralayıcı bir şeydi. Yani eğitim konusunda desteğim oldu. Beni rol model olarak aldı. Maddi anlamda iş anlamında ya da dertleşme anlamında.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Sosyal sermayenin en somut tezahürlerinden biri, bir kardeşin diğerine iş bulma desteği olabilmektedir. Bu eylem, Bourdieu’nün (1986) belirttiği gibi, bir bireyin sahip olduğu sosyal ağlara, diğer kardeşin erişim sağlamasıdır. Ancak sürecin temelinde, Coleman’ın (1988) vurguladığı güven unsuru yatmaktadır. İş bulan kardeş, kendi itibarını ve güvenilirliğini ortaya koyarak kardeşine kefil olmakta ve normalde aşılması zor olan işe alım bariyerlerini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, aynı zamanda karşılıklılık beklentisi yaratan ve her iki tarafı da birbirine karşı sorumlu kılan güçlü bir ahlaki bağ da oluşturmaktadır.

Bu alıntıların da işaret ettiği gibi katılımcılardan bazıları kardeşlerinden bazılarıyla sosyal desteğin başka bir boyutu olan “*tavsiye almak/vermek, fikir alışverişine bulunma ve kardeşlerin birbirine yol gösterici olmak şeklinde deneyimlediklerini dile getirmişlerdir.* Bu anlamda Vahide’nin ifadeleri tipik bir örnek teşkil etmektedir.

“Yani fikirlerini alırım, sorarım. Doktor konusunda, araba, ev, kiracı konusunda sorarım. Mesela annemi en son ameliyat edecekti doktor. Annem olmak istedi ama aslında olmaması lazımdı. Ben bu konularda çok fikir alışverişinde bulunuyorum. Çok güvenirim, çok fikirlerini alırım.” ...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Bu destek türü sosyal destek literatüründe *bilgi desteği ve pratik yardım* olarak kategorize edilmektedir. Alıntılar, yetişkin bireylerin bazı kardeşleriyle duygusal, araçsal, bilgi ve yaygın desteği aldıkları ve yakın ilişkileri olan kardeşlerinin sosyal destek kaynakları olduklarını göstermektedir. Bu destek alışverişi bazılarıyla hiç deneyimlenmezken, bazılarıyla yaşamın farklı zamanlarında ihtiyaca göre değişmektedir. Sıkıntı anında başvurulabilecek güvenli ağ, Bourdieu’nün *duygusal ve sosyal sermaye* kavramıyla örtüşmektedir. Katılımcıların bir kısmının ifade ettiği kardeşlerinin *arkadaşları ve dostları* olmalarıysa sosyal destek literatüründe belirtilen *yaygın destek* türüyle örtüşmektedir.

Bazıları ise kardeşlerinin başarılarını takdir ettiklerini onlarla gurur duyduklarını, kararlarına saygı duyduklarını ve arayıp sorduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum kardeşler arasında destek ilişkilerinde *simgesel onayı* göstermektedir.

“Böyle tam anne ya. Ben kardeşim olarak onu öyle gördükçe valla gurur duyuyorum.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Kardeşlerimin kendi kazançlarını elde etme başarıları benim hayatımda çok önemli bir yere sahiptir. Her bir kardeşimin ayrı ayrı işte üniversiteyi kazanmaları meslek sahibi olmaları...” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Koşulsuz Güven/ Bağlanma: Kardeşler arasındaki destek ve dayanışmaya dayalı ilişkiler ve etkileşimlerde, koşulsuz güven ve bağlılık duygusunun son derece önemli olduğu görülmüştür. Bazı kişiler kardeşleri olmasa kendilerini *desteksiz, dayanaksız ve yalnız* hissedeceklerine değinmişlerdir. Kardeşe güven duymak farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Kardeşlerine *ihanet etmeme, adil olma, ahlaki olarak güvenme, çocuk emanet etme, para emanet etme, kötülük yapmayacağına inanma, fikir alışverişinde bulunmak* gibi konularda koşulsuz güvendiklerini dile getirmişlerdir.

“Ben kardeşimin her şeyine kefilim. O ne yaparsa yapsın arkasında dururum. Bunu da bana her zaman söyler. Abimin böyle davranması benim hayata karşı daha dik durmamı sağladı. Hiçbir şey, yani bana kimse bir şey yapamaz diyorum. Hiç destek gibi görmüyoruz. İkimiz birbirimize açığız” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Bilmediğim bir adrese gideceğim zaman ilk başta eşime sormam, çocuklarıma sormam kardeşimi ararım. Çünkü onun bana vermiş olduğu güven ve bağ çok farklı. Ya ben buraya gideceğim ama bulamıyorum. Bana bir bakar mısın harita üzerinden derim. O beni tamamlıyor, ben onu tamamlıyorum.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Kardeşlerime güvenirim. Yani günün sonunda ne olursa ne yaşanırsa yaşansın birbirimizin hakkını yemeyeceğimize eminim. O konuda destektir. Ben şunun hakkını yiyeyim yapmazlar. En anlaştığım üçüncü kardeşim. Her konuda koşulsuz şartsız güvenebilirim. Şimdi anne baba öldüğü zaman veya en basit hukuk, miras kesinlikle gözüm kapalı. Her türlü hakkımı koruyacağını eminim yemez.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Katılımcıların hemen hepsi insanlara güvenmede temkinli yaklaşırken, çok kardeşli olanlar kardeşlerinden en az birine kayıtsız şartsız güvendiklerini dile getirmişlerdir. Bu durum Putnam’ın (2000) sosyal sermaye yaklaşımında ifade ettiği kentleşme ve sosyal hareketliliğin artmasıyla genel toplumsal güven düzeyinde bir azalmaya işaret ettiği görüşüyle örtüşmektedir. Kardeşe duyulan koşulsuz güven ve bağlanma çoğu zaman koşulsuz desteği de beraberinde getirmektedir. Bağıın şartsız sürdürülmesi, güveni *ilişkiyi taşıyan çekirdek* kılmaktadır.

Koşulsuz Destek/ Normatif Dayanışma: Katılımcıların çoğu, kardeşlerinden en az biriyle birbirlerine koşulsuz olarak sosyal destekte bulunduklarını dile getirmişlerdir. Bu

noktada karşılık beklemeden yapılan yardım *koşulsuzluk* ilkesini örneklemektedir. Özellikle küçük kardeşlerin ağabey ve ablalarından aldıkları koşulsuz maddi destekse sıklıkla dile getirilmiştir. Mehtap'ın “*böyle parasız olmasınlar hep kötü duruma kimse düşmesin...*” ve Vahide'nin “*Kimse fakir olmasın, herkesin parası olsun, herkes istediğini yapsın. Ama eksikse ben tamamlayayım yarışına girerler*” sözleri bu anlamda önemlidir. Cenk ise kendinden küçük kardeşine maddi destek olmasının, kardeşinin gözünde “*işte abi gibi abi*” olarak anlamlandırıldığını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“*Kardeşim bir araba beğenmişti. Abi ben bir araba beğendim. İşte şu kadar parası da işte ben de ne kadar meblağı bana söyle dedim. Beş dakika içinde havale işlemi gerçekleştirdiğimde kardeşim hâlâ bunu söylüyor. İşte abi gibi abi. Ben hiç beklemiyordum saniyesinde gönderdin. Ben senin sayende aldım der.*” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“*Çok yardım ettiler benden küçük olduğum çok bir şey istemediler.*” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“*Küçük kardeşlerimle yaş farkım çok. Kendi ayaklarım üzerinde durmaya başladığım günden beri onlara maddi manevi destek oluyorum. Bu onlar için bir olanak babasından harçlık istemesine gerek kalmadan benden isteyebiliyor...*” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bazı kardeşlerin ise birbirlerini *günlük ihtiyaçlar konusunda* koşulsuz destekledikleri görülmüştür. Bu noktada katılımcılardan bazıları kendilerine destek olan kardeşlerinden bahsetmiş, bazıları da kendilerinin kardeşlerine olan desteklerinden söz etmiştir. Bu durum çekirdek aileleriyle ayrı evde yaşayan kardeşlerin karşılıklı bağımlılığını ve pratik yardımını somutlamaktadır. Bu destekler katılımcılar tarafından “*evin ihtiyaçları, tadilat, temizlik görevlisi ve şoför ayarlama, kıyafet ve kişisel ihtiyaçlarını karşılama*” olarak ifade edilmiştir.

“*Yani evine geldiği zaman eksikimi, gediğimi görür. En kötü ihtimalle hani şuyu da eksiktir deyip de değil. Yani bir kilo bir teneke yağ alıp gelir yani. O konuda evet birbirinize desteğimiz çok en basiti şu an evdeki tadilat yapılıyor. Çocuklarım yapamadığı yerde kardeşlerimden destek alırım.*” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“*Üstünü başını alırım. Bir ihtiyacını alırım. İhtiyacı vardı. Ev taşıdı yeni evine geçti. Gece konduydu. Neye ihtiyacın vardır? Bana söylemezsen eşime söyle. Yatak oda takımım yok demiş. Hanıma kaç para olursa olsun al dedim. Ona para veriyorum. Beğendiğini al. Üstünü ayakkabısını al. Ne gerekiyorsa.*” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Alıntılar kardeşlerin birbirine sınırsız maddi desteği, kardeş ilişkilerinde *karşılıksızlık normunu* göstermektedir. Sosyal destek tipolojisinde (House, 1981) bu, “*somut yardım*” sınıfına girmektedir. Alıntı Bourdieu'nun *duygusal sermaye* kavramıyla da kesişmektedir. Yapılan jest maddi olsa da asıl getirisi, ilişkideki güven stokunu arttıran sembolik bir yatırımdır.

Bu tür jestler, aile içinde *normatif karşılıklılık* kurallarını pekiştirerek ileride doğabilecek çatışmaları tamponlamaktadır. Dolayısıyla bulgular, orta yaş bireylerin bazı kardeşleriyle birbirine literatürde *duygusal, pratik, araçsal destek, simgesel onay, bilgi desteği* olarak adlandırılan destekleri sunulabileceğini de göstermektedir. Bazıları için bu destekler kritik dönüm noktalarında ya da kriz anlarında artabilmektedir.

Krizde Artan Destek/ Tampon Etkisi: Katılımcılardan bazıları ise kardeşleriyle ilişkilerinde kriz anlarında (boşanma, hastalık, hamilelik, doğum süreci, ebeveyn vefatı, ebeveyn bakımı vb.) artan destek dinamiklerine dikkat çekmişlerdir.

“Çok zor durumda kalmadıkça birbirimizin her şeyiyle ben ilgileneneğim gibi bir aile değiliz. Hasta olur tamam hastanede herkes koşar. Onlar da iyi zamanda zaten kendi halleder diye kimse birbirine şey yapmaz. Kötü zamanda ama canımızı ortaya koyarız. Yani kime dediysek insana ihtiyaç var dersek koşup gelir.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Bana karışmayın. Ama bir şey isterseniz beni çağırın. Böyle çağırdığında gelir yani. Şey yapmaz. Abi sana ihtiyacım var deyince zınc gelir.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Kendi boşanma süreçlerimde, şunda bunda da kardeşimden hiç beklemediğim destekler de gördüm. Ben hakikaten beklemiyordum. Burak üzerine dert edildi bir sorumluluk bildi.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Aile üyelerinden birinin hastalık ve bakım süreçlerinde de gibi zor dönemlerde de kardeşlerden bazıları birbirini destekleyebilmektedir.

“Benim kız kardeşim ayağıma taş batsa çırpınarak gelir. Şu anda hastayım bir şey duysalar, grip olsam hemen gideyim diyor çıkar gelir.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Erkek kardeşim anjiyo olmuştu mesela duyduğumun ertesi günü ben koş koş gittim. Hani yapıyorum da bu da bana yapsın falan demem. Zaten ben öyle hasta yatağında yatıp kalan bir insan değilim ama kardeşimin desteği olmuştur alıp gelmiştir hanımını. İki gün bende kalmıştır. Evimin işini yapmıştır, yemeğini yapmıştır gelir. Kenetliyizdir.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Şu anda birazcık akıl sağlığım yerindeyse onların sayesinde paylaştığımız, yardımlaştığımız için. Annemin hastalığı konusunda çok destek alıyoruz. Ben hiç unutmuyorum hiç kimse yoktu. Annemden pet çekimi istediler. Ablalarla konuşmadık haberleri yoktu. Düşünüyoruz niye böyle olduk birden? O kadar kötü hissettim ki sonra dedim ki dur ben ablamı arayayım. Neyse onu aradım. Anlattım da manevi olarak biraz moral bulduk, destek bulduk. Kendimizi yalnız hissetmedik. O yüzden onların o anlamda destekleri çok önemli” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Bazı kız kardeşlerin kriz anlarında artan desteklerinden biri de *hamilelik ve doğum sürecinde* verdikleri destektir. Katılımcılar bazıları kendinden büyük ablalarına karşı

düşüncelerini aktarırken ablalarının *fedakâr, korumacı ve destekçi* olduklarına dikkat çekmişlerdir. Özellikle kadın katılımcılardan dikkat çeken bu bulgu kız kardeşler arasındaki dayanışmaya da dikkat çekebilmektedir. Zeynep ve Vahide; çok kız kardeşli olmanın avantajını dile getirerek bakım desteği sağlanırken sırayla görev üstlendiklerini dile getirmişlerdir.

“Doğumdan sonra biraz bakım gerekti. Onda da kız kardeşlerim sırayla gelip hepsi de yardımcı oldu yani. En büyük ablam tam annedir, fedakârdır. Yardıma ihtiyaç varsa hemen koşan bir tip. Ablam zaten benim kankam gibi bir şey” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Yurtdışındaki ablam çocuğunun doğumundan önce sonra kanser oldu. Çocuğuna bakamayacak durumda olduğunda iki aylıkken diğer ablam çocuğu aldı getirdi buraya ve altı ay baktılar. Çocuk dokuz aylık olunca ablamda iyileşince aldı götürdü evine mesela. Böyle yardımlaşmalar falan oldu. Ablalarım hamilelik sürecinde birbirlerine destek oldular.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Bu ifadelerde olduğu gibi kardeşe kriz anında başvurma, Cobb’un (1976) *tamponlama etkisi (buffering-effect)* modelinin doğrudan bir tezahürüdür. Duygusal destek, stresin fizyolojik ve psikolojik etkisini hafifletmektedir. Bu durum ilişkiyi onarıcı etkiye sahip olabilmektedir. Ancak kriz anında artan destek her kardeş arasında gerçekleşmemektedir.

“Benim başıma belaya sokma ne haliniz varsa görün isterseniz birbirinizi de öldürün bile demiştim yani. Erkek kardeşim de o dönemlerde bir küçük bir maddi sıkıntı içerisindeydi. Kız kardeşime ben sana yardımcı olamayacağım deyince telefonu kızın yüzüne kapatıyor. Tabii bu da nasıl söyleyeyim biri destek oluyor köy dışından birisi. Kabul edersen diyor çocuğunla seni kabul ediyorum diyor. Ben geleyim götüreyim.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu alıntı kardeşler arası sosyal sermayenin kriz anlarında ve yaşam olaylarında her şartta ve her kardeşte karşılık bulan bir destek mekanizması olmadığına bir örnektir. Putnam’ın (2000) bağlayıcı sosyal sermaye olarak betimlediği aile içi destek ağının yerini köprü kuran sosyal sermaye yani aile dışından başkaları almıştır. Ayrıca bu durum Cantor’un (1979) hiyerarşik telafi edici modeliyle de örtüşmektedir. Kardeştan sağlanamayan destek, arkadaş veya sosyal çevreyle telafi edilebilmektedir. Modelin aileyle her zaman iyi ilişkiler içinde olduğu varsayımı ise bu bağlamda tartışmalıdır.

Kriz anlarında kardeşlerinden birinin ya da kendilerinin artan desteğinden söz eden bazı katılımcılar ise bu durumun yaşamlarının her anında olmasını arzuladıklarını dile getirmişlerdir. Burhan hem maddi hem manevi olarak ağabeyinin hastalık süreçlerinde onun yanında olduğunu ve kendisini zor zamanlar dışında çağırmasını istediğini şu sözlerle dile getirmiştir.

“Abim anjiyo bypass oldu. Ben duramam ben giderim. Abim oradayken hastaneye yatırdık. Oğluna demiş ki amcanı çağır gelsin. Her zaman beni çağır işte. Ben onu istiyorum. Bir şey olduğu zaman de ki oğlum amcanı ara. Amcan gelsin sana

yardımcı olur. Özel bir hastane vardı. Oranın doktorunu buldum. Gittik hastaneye yatırdık. Ameliyatına bir kuruş para verdim.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bu bulgular genel olarak aile içi dayanışmanın ve kardeşlik bağının önemli bir sosyal destek mekanizması olduğunu ve yaşamın zorlu dönemlerinde bireyler için büyük bir güvence sağladığını, kardeşler arasındaki desteğin çeşitli şekillerde ve farklı motivasyonlarla verildiğini göstermektedir. Kardeşler arası destek duygusal, pratik-araçsal, bilgi ve sosyal boyutları içeren geniş bir yelpazede ifade edilmektedir. Ancak destek süreci her kardeşte sorunsuz ve karşılıklı olarak tatmin edici sonuçlar üretmediğini de vurgulamak gerekmektedir. Koşulsuz anlık destek kadar, karşılıklı anlayış ve açık iletişim, sağlıklı bir kardeşlik bağı için önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki, koşulsuz destekle örülen bu güven dokusu, beklentilerin karşılanmadığı ilk anda hızla yıpranabilmekte böylece bölümün devamında ele alacağımız desteğin ağırlığı ve güven ihlali örneklerine zemin hazırlamaktadır.

3.2.2. Kırılğanlık, Hayal Kırıklığı ve Güven İhlali

Bir önceki başlıkta da görüldüğü üzere kardeşlerden bazıları birbirine sosyal sermaye ve sosyal destek kaynağı olabilmekte, koşulsuz destek, koşulsuz güven, kriz anında artan destek sağlayabilmektedir. Ancak anlatılar, bazı katılımcıların kardeşlerinden bazılarından sosyal destek ve dayanışmaya dayalı davranışlarında karşılık göremediği, kardeşlerinin güveni ihlal edebildiği, çıkara dayalı etkileşimlerin tek taraflı sömürüye ve çatışmaya da zemin hazırlayabileceği göstermiştir. Bu başlık altında kardeşlerin desteğinin tek taraflı olmasını ifade eden asimetrik dayanışma ve kırılğanlığına, kardeşlere kırgın olunsada dahi *normatif dayanışma* ve *görev algısıyla* kardeşlerine tek taraflı desteği sürdürmelerini ifade eden kırgınlığın gölgesinde kardeşlik görevi örneklerine, akabinde kardeşlerin güvenin her zaman koşulsuz güveni içermediğini somutlayan güven ihlali ve kırılğanlığına dair bulgulara yer verilecektir.

Asimetrik Dayanışma ve Kırılğanlık: Kardeşler arası desteğin her zaman olumlu ve karşılıklı olmadığını, bazen tek taraflı bir fedakârlığa dönüşerek ilişkinin kendisini nasıl kırılğan hale getirdiğini gösteren en önemli dinamiklerden biri asimetrik dayanışmadır. *Hep ben verdim hissiyle* özetlenebilecek bu durum bazı katılımcılar kardeşlerinden destek beklentilerinin karşılık bulmamasına karşı yaşadıkları hayal kırıklığı ve kardeşin kayıtsızlığıyla anlamlandırılmıştır. Bu durum kardeşler arasındaki iletişimin ve karşılıklı beklentilerin açıkça ifade edilmesinin önemini vurgulamakta ve her kardeşin destek algısının farklılığına dikkat çekmektedir. Bazı kardeşler birbirine *yaşam boyu destek* olabilirken, bazıları ise Mehtap'ın ifadesiyle desteğe karşı *köstek* olabilmektedir. Bu durum bazı katılımcılar için desteğin sürdürülebilirliği ve normatif karşılıklılık açısından sorun teşkil etmektedir.

“Bana hiç para mara değil dost olsunlar. Yani benim bir yanılsım olunca beni düzeltsin yani Allah razı olsun derim kızmam...Yani çok üzüntü verdiler de öyle destek değil hep köstek oldular (gülüyor)” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Ben her zaman hazırım desteğe. Ona sorsan ben destek olmuyorumdur ona. Hâlen para yolladığım oluyor ama o bana hiçbir destek olmuyor. İşle alakalı beraber yapabiliydik. Şu an ben üç kişinin yapacağı işi tek başıma yapmaya çalışıyorum. O da kendine kazanabilirdi ama öyle bir kişilik değil o...İş kurma sürecinde benden eksildi birçok şey maddi manevi olarak. Maddiyat olarak zaten paylaşıyoruz aslında derdi çalışmayı sevmiyor. Destek olduk ona. Kirasını ödedik...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Kardeşten kriz anlarında destek alamamak bazı katılımcılar için *“kimsesiz ve yalnız hissetmeye ya da hayal kırıklığı”* duymaya neden olabilmektedir. Bazı katılımcılar ise ekonomik sıkıntı yaşadıkları kriz anlarında imkanları olduğu halde kardeşlerinin maddi ve duygusal destekte bulunmamalarına karşı yaşadıkları hayal kırıklığını dile getirmişlerdir. Bu durum bazıları için yaşamın bir döneminde belirginleşip daha sonra dönüşebilirken, bazıları hayatı boyunca karşılıksız kaldıklarını belirtmişlerdir.

“Şimdi en küçük kardeşimiz, çok zengin. Allah daha çok versin. Beş katlı bina kendine ait yedi tane kiracısı var.... O en küçük kardeşimize kendi damatlık elbisemi gömleğimi, her şeyimi verdim. Sen de demedi ki, şu yaşa gelene kadar kardeşim, sen de bu iyiliği bize yaptın. Çok özür diliyorum bir tane ya şu peçete al da burnunu sil. Şu parayı alda çocuklara, benim yeğenlerim. Bunlara bir şey al demedi...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Boşanma sürecinde her konuda hem maddi hem manevi sıkıntılarım oldu. Biliyorlarsa bence gelip sormaları lazım. Aynı binadaydık ama abla bir derdin var mı? Bir sıkıntın var mı? demelerini çok beklerdim. Bekliyordum da doğal olarak. Ben de o zamanlar söyledim. Abla işte hani aslında sana değil tavrımız enişteme seninle alakası yok diyorlardı. Ama günün sonunda mağdur olan biziz. Zaten maddi olarak evet belki bir şey veremezsiniz ama sormak bile insana bazen çok büyük destek verir. Nasılsın demek bence destektir.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“Ya kardeşlerimden ben hiçbir destek almadım bugüne kadar asla. Yani bundan sonra da almam herhalde. Benim için hiçbir şey ifade etmiyorlar. Mesela ben yıllarca elin memleketlerinde yalnız yaşadım. Yani böyle sanki ben kimsesizmişim gibi muamele ettiler. Kendimi çok yalnız hissettim. Kimsesizler gibi yaşadım yıllarca elin memleketlerinde. Hani ne geldiler ne gittiler hiçbir şekilde destek olmadılar. Gelebilirlerdi. Yani her şey para değil...” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Gülçin’in bahsettiği gibi bazı katılımcılar için kardeş eşlerinin de destek alışverişinin engellenmesinde önemli aktörler olduğu görülmüştür.¹¹ Bu durum çift taraflıdır. Ya kardeş eş bahane ederek destekte bulunmamakta, ya da eş kardeşe destek vermeyi engelleyebilmektedir.

¹¹Bkz.: 3.2.5. Üçüncü Kişilerin Kardeş Etkileşimlerindeki Rolü

“Ben onun için çok şey yaptım her şeyinde yanında oldum. Oğlunun doğumunda gittiğimde üç gün üç gece ben hastanenin bahçesinde yattığımı biliyorum. Ondan sonra ben onlar için çok mücadele ettim ama aynı şekilde ben karşılık beklemiyorum. Ama sadece hani ablam bir el kapısında ya bir ara sor. Bir gel bir bak. Gelmez. Kocas var ya o kocası hep o etkiliyor” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Gelin hanım yaptırmıyor. Abim de yapmak istemiyor. Bir şey dediği de yok. He diyor, kalıyor.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bulgular, destek alışverişinde karşılıklılık eksikliğinin; iletişim sorunları, kardeş eşlerinin etkisi ve kardeşler arasındaki farklı beklentilerden kaynakladığını göstermektedir. Maddi destek eksikliği kadar manevi destek eksikliği de katılımcıları derinden etkilemiştir. *İhtiyaçlarının sorulmaması ve duygusal yok sayılma duygusu* sıklıkla dile getirilmiştir.

Kırgınlığın Gölgesinde Kardeşlik Görevi: Katılımcılardan bazıları ise kardeşleriyle ilişkilerinde *“mesafeli, kırgın, ihanet edilmiş, destek bulamamış hissetseler”* dahi kardeşlerinin hayatlarındaki önemli dönüm noktalarında (evlilik, askerlik, doğum vb.) kardeşlerinin yanlarında olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durumu *“anaç olmak ve babalık yapmakla”* ilişkilendirmişlerdir.

“Ben evlendim. Kendi düğünümü kendim ettim. Kardeşimin düğünü ben ettim, baba benim. Hepsinin borçlarını ben ödedim. Bana herhangi bir destek de bulunmadılar...Öyle ettiği halde, bırakmadım. Söz verdim, sözümün eriyim dedim. Yine A dan Z'ye her şeyini almak kaydıyla. Şöyle liralara var ya, o liralardan 8 tane yaptım. Eşime bile yapamadım içimde uhde kaldı.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Benim erkek kardeşim askerliğe gittiğinde ben ona para gönderdiğimi bilirim ama biz diğer erkek kardeşime para gönderdiğimizi bilmeyiz. Askere gitti, askere gittiği dönemlerde ben atölyede çalışıyorum. Annem arıyor, babamın göndermiş olduğum parayı harcadığı zaman babama söylesek, babam kıyameti kopartacak. Ertesi ay ona askere para göndermeyecek. Tabii ne yapıyordu, annem iki gözyaşı döküyordu, ben dayanamıyordum. Gidiyordum patronumdan haftalığımı alıyordum veyahut da aylığından kesmesi için borç istiyordum. Erkek kardeşim orada harcıyordu... Bu da zaten küçük anne olmamdan dolayı kaynaklanıyor” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“...Arkadaşlar arasında bana çok malsın derler. Bazen kızarım ben şunu yapmayacağım. Yok sen malsın yaparsın. Yapmayacağım desen bile beni üzseler. Hiçbir şey yapmayacağım. Yok sen yaparsın. Yapamam ben anladın mı? Anaç yapım var herhalde. Çünkü kızarsam kızayım. Günün sonunda yine dayanamayıp yanında olurum.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşlerden birinin çocukluktan itibaren ebeveyn rolleri üstlenmelerinin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde yük ve sorumluluk hissetmelerine ve kardeşlik ilişkilerinde desteği bir görev olarak algılamalarına neden olabileceğini göstermiştir.

Kardeşlik görevi bazen de geçmişten gelen borç ödeme motivasyonu olarak anlamlandırılmaktadır. Bir kısmı ise geçmiş yaşam deneyimlerinin ve kardeşin fedakârlığına karşı *kendilerinde bir borç hissedebildiklerini* de dile getirmişlerdir. Burhan'ın ifadeleri bu anlamda önemlidir.

“Kardeşimi okula göndermedik. Saçını süpürge etti bizim için. Bu hale kaldıysa, şey kaldıysa bizim yüzümüzden kaldı. En küçüğümüzün yüzünden kaldı okuyamadı. En küçüğe diyorum sen de onların mükâfatını vermen için geldiğinde bin lira cebine koy. Üstünü başını cebine giydir.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bu durum, diğer alıntılarda da görülen görev bilincini yansıtan normatif bir dayanışma örneği olduğu kadar, Sosyal değişim kuramının gecikmiş karşılıklılık ilkesiyle de yorumlanabilmektedir. Kişi, geçmişte aldığı desteği yıllar sonra geri ödeyerek sadece denge sağlamakla kalmamakta aynı zamanda *vefalı kardeş* kimliğini sembolik olarak yeniden inşa edebilmektedir. Ayrıca ilgili bulgular, önemli yaşam olaylarında bireylerin kardeşlerinden yeterince destek alamaması ve kırgın da olsalar *kardeşlik görevi* algısıyla hareket edebildiklerini göstermiştir. Genellikle büyük kardeşlerin küçük kardeşlerine ebeveynlik ve normatif yükümlülük bilinciyle, bazılarının ise ahlaki-vicdani bir bakış açısıyla koşulsuz sosyal destekte bulundukları ancak bu davranışın çoğu zaman tek taraflı olduğu görülmektedir. Güvenin kırılma anı ise bu deneyimlerinin kesiştiği noktada devreye girmektedir. Destek ve çatışma ikiliğinin keşim noktasında olan güvenin farklı yüzlerine dair bulgular ise aşağıda aktarılmıştır.

Güven İhlali/Kırılma:¹² Bazı kardeşler arası ilişkilerde *güven ihlali* deneyimlerinin de ortaya çıktığı görülmüştür. Bu güven ihlalleri yaşamın farklı dönemlerinde yaşanan ve günümüzde ilişkilerinin niteliğini belirleyen bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda bazı kardeşlerle mesafeli ilişkilere, bazılarıysa kopuşa götüren deneyimler olmaktadır. Şimdi bu deneyimlere dair örneklerle değinilecektir.

Çıkarıcı Kardeşler-İşin İçine Menfaat Girdiği Zaman: Katılımcılardan bazıları aile ve kardeşlik bağlamında güvenin kırılma anına dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda bazıları kardeşlerden bazılarının *menfaatçi* ve *çıkarıcı* olduklarını, bu nedenle de kardeşlerine güvenmediklerini dile getirmişlerdir. Mehtap'ın anne ve babasından öğrendiği aile öğretileri ve toplumsal normların da etkisiyle güvensizlik ve tedbir onun hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Görüşme esnasında kardeşlerine maddi anlamda güvenmediğini ve yaşadığı üzüntüyü ağlamaklı bir ses tonuyla aktarmıştır. Perihan ise ağabeylerine kesinlikle

¹² Özellikle bu koddaki içerikler; bir sonraki başlıkta ele alacağımız çatışma ve şiddetin farklı yüzleriyle ilişkili olsa da güvenin öteki yüzünü daha iyi aktarabilmek adına burada vermek uygun görülmüştür.

güvenmediğini, *anne yarım* diye bahsettiği ablasının dahi miras meselesinde kendi çıkarlarını düşündüğünden söz etmiştir. Bu dönemde ablasına verdiği desteğin karşılık görmediğini düşünmesinin yarattığı hayal kırıklığı, ablasına güvenmemesine neden olmuştur.

“Kardeşine falan güvenmek yanlış güvenilmezler var mı kardeşin var işte. Hakan gelip benden bugün 100 bin TL istedi diyelim verdim diyelim. Yarın gelir der ki daha var mı kız der. Yani demez ki hani bu kız bunu nasıl bulup bölüştürdü verdi. Kendi aç mı kalacak kendi yedi mi demez” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Yeri geliyor kardeşine bile güvenmediğin bir dönemde yaşıyoruz. Kardeşlerime de asla güvenmem, hiçbirine güvenmiyorum. Ablamı severim sayarım o ayrı bir konu çok severim benim için çok değerlidir. Ama güven konusuna gelince güvenmem yani. İşin içine menfaat girdiği zaman herkes kendini düşünüyor. O da eminim kendini düşünüür. Avukat tuttuğumuz dönemler olmuştu işte ben gelmem falan dediğimde ablam ‘gelmezsen gelme ben tekrar avukat tutar kendi miras payımı alırım. Sen de istersen hiçbir şey alma umurumda değil’ demişti. Her ne kadar gelemesem bile sonuçta senin arkadayım. Benim de onunla beraber olduğumu düşünmesini isterdim. Ama o öyle düşünmedi kendisi yalnızmış gibi davrandı. Onun için güvenmiyorum.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Bu ifadeler yakın hissedilen, *ebeveyn yarısı* olarak görülen kardeşlere dahi çıkar anlarında güvenilemeyeceğine bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle Mehtap’ın anlatısındaki kardeşinin maddi anlamda çıkarıcı olduğuna dair düşünceleri “*kardeşin kardeşi ekonomik olarak sömürmesinin*” yolunu açarak çatışmaları tetikleyen bir süreci de nitelemektedir. Burada bir kardeşin sürekli maddi talebine kardeşlik göreviyle cevap veren bir taraf söz konusuysa, diğer taraf ise bu durumu sömüren bir pozisyonda konumlanmaktadır.

Bazı katılımcılar insanlara ve kardeşlerine güvenme durumlarından bahsederken *faiz ve bankaların* kardeşe güvenmedeki rolüne dikkat çekmişlerdir. Serdar, özellikle globalleşmeye ve kentleşme süreçlerine dikkat çekerek kardeşlerin birbirlerine olan maddi destek süreçlerine olan etkilerine değinmiştir.

“Özellikle kent insanlarına güvenilmemesi gerektiği taraftarıyım. Sanki bana iyilik güven, dostluk, arkadaşlık bitmiş gibi geliyor son senelerde öyle hissediyorum. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler siyasal tercihlerimiz, dini hayat, dini sembollerin kullanılması ve doğurduğu sonuçlar yani ekonomik tercihlerimiz bankacılık ve faiz sektörü bile etkileyici bir şey yani. Sizin 5 bin TL ye ihtiyacınız olsa şu an bulabilir misiniz? Bulamazsınız, yani faizle çekmeniz gerekiyor. Kardeşiniz dahi bunu vermeyebilir” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Serdar’ın dikkat çektiği “5 bin TL ’ye ihtiyacınız olsa bulabilir misiniz? Kardeşiniz dahi vermeyebilir” sözlerini ise Burhan’ın kardeşiyle yaşadığı bir deneyimde görmek mümkündür. Burhan, insanlara güven konusunda her zaman temkinli davrandığını, “*ip senin elinde olsun, anan da olsa baban da olsa*” sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum ailenin her zaman güveni ve

sosyal sermayenin bir ağı olduğu fikrini sorgulatmaktadır. Ekonomik olarak kendisinden daha zengin olduğunu belirttiği erkek kardeşinden istediği borç için, kardeşinin *faizli destek teklifi* karşısında yaşadığı hayal kırıklığı, güvensizliği ve anlık şoku şu sözlerle dile getirmiştir.

“Kardeşlerime namus konusunda güvenirim hiç sıkıntı olmaz ama para maddiyata hiç güvenmem. Küçük erkek kardeşim parayı çok sever... Niye güvenmem? Bir gün dedim ki, hanımla iddiaya girdik. Ben güvenemiyorum ağabeyim bize para vermez, verirse faizli verir dedi. Büyüklük insaflı var ya abim benden almaz diyorum. Aradım kardeşim beş bin lira ihtiyacım var verir misin dedim. Kolay tabii veririm, niye vermeyim dedi. Bankaya gider sorarız beş bin lira ne kadar faiz alıyorsa ben de onu alırım dedi...Çöktüm ağladım (o anda ağlıyor) Demedi ki ne demek ya? Ben bunu bekliyorum. Bu insanı güçlendirir, böyle sözler büyütür...Ben seni deniyorum. Ben o kadar iyilik yapmışım sana. Dört yıl senin için çalışmışım ben köyde ömrüm gitti. Sen şimdi parayla saltanat sürüyorsun. Ben böyle sefillik çekiyorum.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Burhan, kardeşinin her şartta kardeşe maddi destekte bulunması gerektiğine dayanan normatif bir dayanışma algısındaydı. Aynı zamanda çoğu katılımcının da vurguladığı gibi kardeşe güveni ahlakla ilişkilendirmiştir. Bu durum literatürdeki ahlaki güven kavramına da işaret edebilmektedir. Diğer yandan Burhan’ın yaşadığı şok, kardeş ilişkisinin bir anda piyasa mantığına çekilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum Blau’nun (1964) sosyal alışveriş kuramında belirttiği *denk olmayan maliyet-kâr dengesinin* güveni aşındırdığı senaryoyla örtüşmektedir. Emeksiz kâr beklentisi, *koşulsuz destek* normunu ihlal ettiği için alıntı, güvenin *ahlaki ekonomi* değil *finansal ekonomi* üzerine kaydığı andaki kırılmayı görünür kılmaktadır. Aynı zamanda yaşam akışı yörüngelerinin ayrışmasına ve iki kardeş arasındaki ekonomik ve sosyal sınıf farklılıklarını da görünür kılmaktadır.

Mehtap ise farklı bir görüş olarak kredi sisteminin kendi ayakları üzerinde durmaya katkı sağladığını, akrabalarından maddi destek bekleyerek kimseye sıkıntı vermek istemediğini dile getirmiştir. Erkek kardeşinin kendisine ekonomik olarak bağımlı olduğu düşünüldüğünde Mehtap’ın *kredi sistemine* olumlu bakışı önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmıştır. Mehtap, erkek kardeşinin ekonomik bağımlılığını *“Allah kimseyi dilenci yapmasın”* sözleriyle anlamlandırmıştır.

“Artık madem para yok diyorsun bizden para isteyeceğine sen de bir işe gir aslanlar gibi çalış. Ben kızken bile kredileri seviyordum. Hep evlerimi krediyle aldım. Allah krediyi çıkarandan bin kere razı olsun...Çünkü düşün dayın var zengin, ona gidip isteyeceksin edeceksin. Onun da durumu ona göredir çoluğu çocuğu verecek ama kendin çekiyorsun en azından maaşından tık tık kesiliyor biliyorsun. Maaşımın beş lirası krediye gidiyor. On lirayla da ben ne yapabilirim. Yani aslında her şey çok kolay gene kimseye sıkıntı vermeye gerek yok.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Öte yandan katılımcılardan bir kısmı kardeşler arasındaki ekonomik iş birliği ve ortak bir gelecek kurma vaadine de dikkat çekmişlerdir. Burada dikkat çeken kodlardan biri kardeşlerin *sandık sistemiyle mal sahibi olmak ve ortaklık ideali* olmuştur. Bu noktada kendilerinin fedakâr olduklarını ancak kardeşlerinin ekonomik sorumsuzluğu, çıkarlarını düşünmeleri ve güvenin olmamasının, birlikte hareket etmelerini engellediğini şu sözlerle ifade etmişlerdir.

“Onların da sana destek olması daha güzel olurdu. Diyelim bir tuğlayı 3 kat yapmak var. Hep birlikte üç kardeş olup da böyle 5 6 10 kat yapmak daha başka yani. Böyle biriktirmeye yönelik akılları olsaydı şimdi saray bile alırdık. Annemizi babamızı daha da güzel yaşatırdık değil mi?” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Biz altı kardeş sandık sistemi kursaydık hepimiz birbirimizi ev sahibi edebilirdik ama hepimiz kredi çektik. Babamız bize dedi paralarınızı biriktirin sandıklarınızı kurun birbirinize destek olun. Güven olsa gerçek anlamda o yaşatılırdı” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Aynı katılımcılar için güvenin kırılma, bazen de kardeşin niyetinin kötü olduğunun düşünülmesi, kardeşin karakter özellikleri veya aile içi kaynakların (ailenin ihtiyacı olan para) kötüye kullanılmasından kaynaklanabilmektedir. Mehtap, hayal kırıklığını *“beynimden vurulmuşa döndüm”* ifadesiyle vurgularken; Serdar, ağabeyinin manipülatif davranışları sonucunda güveninin kırılma, kırılganlaştığını belirtmiştir.

“Hayatta kardeşinin olması insana bir güven olur ama gene de güven olmuyor insanlar farklı. Çok iyi melek gibi anne babadan alimden zalim zalimden alim oluyor maalesef. Bunu ayıramıyoruz anlayamıyoruz...Kız kardeşim erkek kardeşim yüzünden 115orç varmış söylemedi. Zevkle kâh kâh güle güle anlatıyor. Annemle biz beynimizden vurulmuşa döndük. Kendi öz kanın canın yani sanki ondan eğleniyor ya yabancı düşmanıma bile yapamam valla. Bunlar acı bir şey bunlarla gülünüp eğlenilmez. Maalesef habis ruhlu olmak çok kötü bir şey.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Abim bir dönem beni aradı. Bir yere gideceksin, adam sana 50 bin liralık çek verecek dedi. Kimsin necisin ne satıyorsun sormadım kardeşimize güvendim. Gittim çeki aldım. Çeki alırken de hani doğru çeki mi alıyorum ne yapıyorum abime ulaşmaya çalışıyorum ulaşamıyorum. Meğer abimin uyuma saati var yengem de onu uyandırılmaması için bütün telefonları kapatmış ve ulaşamıyorum yani ne kadar sinir bozucu bir şey düşünsenize adamdan çek alacam bekliyorsun en son da birini eve gönderdim. O kişi gitti işte uyandırdı da işte aaa bak çek doğru mu. Evet evet doğru o çek falan. Kızıyorsunuz haliyle” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Öte yandan kardeşler arası güvenin ihlal edilmesi ve kırılma, kırılganlaşması üçüncü kişilerin (diğer kardeşler, eşler ve arkadaşlar) ilişkilerde koalisyon oluşturmasıyla da şekillenebilmektedir.

“En küçüğümüz fabrikada çalışırdı sözü geçerdi. Ben de köyden şehre gitmek istiyorum. Kardeşim tamam abi yarın bir kâğıt dilekçe yazalım verelim dedi gittik, form aldık. Ben müdürüme vereyim, geleyim dedi. İş yerine gittik. Hiç daha müdürün yanına girmeden. Çık, çık, çık, benim formumu tut yırt. Ya dedi vay be şansın olacak kardeşim alımlar kapanmış, olmuyor dedi. Canın sağ olsun kardeşim dedim. Senin suçun var, sen bu kâğıdı niye yırttın? Ben bu kâğıdı gördüm bile demedim. O kâğıt yırtıldı. Ben yine diyorum ki, belki ben yanlış görmüşüm diyorum, kendimden yokluyorum yani. Ama sonucu gelmedi gerçek olduğunu anladım. Öbür abim bana da biliyordu ama, öbür abim niye demedi? Abim onu biliyordu da kardeşim, bu kardeşimizin işi ne oldu demesini bekliyordum. Herkes kendine çalışıyormuş. Bizi keriz yerine koydular.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Kardeşim bana dışarıda kalıyorum dedi. Gittik geçen bir abimizin evine yerleştirdik. O adama da gitmiş içiyor içiyor sabah geliyor arıza yapmış. Giderken de zaten beni sokağa atıyorsunuz demiş. Böyle değişik. Sokağa atmışım onu sokağa falan atmadım. Kaç yaşında adam. Nasıl atayım sokağa zaten bir kere? Ben evliyim zaten 4-5 senedir. Bunun gibi şeyler...Bizim arkadaşımızın yanına gidiyor. Ona da öyle bir kinle yaklaşıyor. Zaten abimle siz yaptınız. Aynı kategoriye koyuyor beni arkadaşım. Sen daha yakınsın ya bana. Sen beni taşıman lazım orada. O değişik psikolojide yani şu anda.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Bu alıntılar, bireylerin kardeşlerinden kolektif dayanışma beklentisine işaret etse de bu durumun kardeşlerinden karşılık görmediği görülmüştür. Alıntılar, ayrıca güven kırılma sürecinin, *kardeş kasıtlı zarar vermez* algısının zedelenmesiyle şekillendiğini göstermektedir. Mehtap’ın kardeşten kötülük gelmeyeceğine dair inancı kız kardeşinin *kötü niyetli* davranışıyla yüzleşmesiyle kırılmıştır. Burhan’ın iş başvurusunun yırtılması ise sosyal değişim kuramının temelindeki *karşılıklılık ilkesi ihlalidir*. Bu anlamda kardeşlik sözleşmesindeki ahlaki temel bu örneklerde de zedelenmiştir. Mehtap için kardeş sorumsuz ve eğlenceye düşkün olmakla beraber *potansiyel bir rakip ve öteki* olarak çerçevelenmiştir. Sezgin’in durumu ise iyiliğin sadece karşılıksız kalması değil, aynı zamanda bir saldırı olarak yeniden anlamlandırıldığı, en uç güvensizlik biçimlerinden birini temsil etmektedir. Bu deneyimler, güvenin bir kez sarsıldığında, kardeşin tüm eylemlerinin artık kötü niyetli veya çıkarıcı bir filtreyle yorumlanmaya başlandığı, geri dönülmez bir yörüngeye girildiğini göstermektedir.

Dolayısıyla bu anlatılar, bazıları için çatışmaya sebep olan deneyimler olabilmektedir. Bu nedenle şimdi odağımızı kardeşler arasında yaşanan ve yaşam boyu farklı anlamlandırmaları barındıran çatışma ve şiddetin farklı yüzlerine çeviriyoruz.

3.2.3. Çatışma ve Şiddetin Farklı Yüzleri

İşte bu zedelenen karşılıksız/tek taraflı destek ve güven zemininde, kardeşler arasındaki anlaşmazlıklar bazıları için artık basit fikir ayrılıkları olmaktan çıkarak, ilişkinin yapısını tehdit eden çatışmalara dönüşmektedir. Bu noktada belli örüntüler ortaya çıkmıştır. Kardeşlerden birinin (genellikle ağabey) otoriter tutumlarının yarattığı otorite ve güç çatışması, kardeşlerden birinin ekonomik bağımlılığı/sömürüsü, bir kardeşin kişisel alanına ve konumuna (sınır ve mahremiyet) müdahale edildiğinin düşünülmesinin yarattığı güven ihlallerinden ortaya çıkan çatışmalar, kardeşlerin farklı dini, ideolojik ve siyasi görüşlere sahip olması, değer yargılarının kardeşlerinin yaşam deneyimleriyle çakışmasına bağlı oluşan değer çatışmaları, yaş farkına bağlı oluşan kuşak çatışmaları ve bu temanın uç boyutu olan kardeş şiddeti ve aile içi şiddet ve güvenin çöküşüne dair farklı boyutlarına yer verilecektir. Akabinde katılımcıların çatışma yaşama potansiyelleri ve çözüm yollarına dair görüşlerine değinilecektir.

Sınır ve Mahremiyet Çatışması: Katılımcıların bazıları çatışma anlaşmazlık yaşadıkları konulardan birinin “*sınır ve mahremiyet ihlali*” olduğu görülmüştür. Bu çatışma nedeni bazıları tarafından çocukluktan günümüze süren bir deneyimken bazıları, yetişkin rolleriyle ilişkilendirmiştir. Bir kısmı “*kişisel eşyaların kullanılması, birikiminin çalınması/harcanması*” gibi somut ve fiziksel bir ihlal boyutu, biri ise *çocukluk anılarının herkes içinde anlatılması ve rol çatışması*” gibi soyut sembolik ve kimliksel ihlalinden söz etmişlerdir. Serdar, “*Bunun gibi bir sürü şey yaşadık. Yani bu bir örnek. Bir anda akla gelen şeyler değil bu aslında abinizin özel şeyleri bunlar.*” İfadeleriyle ağabeyinin mahremine duyduğu saygıyı ve kendisine de duyulmasını beklediği saygıyı belirtmektedir.

“*Yani mesela durduk yere çocukken mahrem bir anınız var. Herkesin içinde paylaşmış diyelim. Yani şimdi tamam kardeşiz her şeyi biliyoruz ama o çocuklukta kaldı yani. Çocukken ben diyelim ki yani bir şeyden korktum kaçtım. Yani onu o anda anlatmak sizin oradaki pozisyonunuzu zedeleyebilir. Bu durum ister istemez eşinizin çocuklarınızın yanında olduğu zaman sen ne yapıyorsun oluyor.*” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“*Ben çalıştığım dönemlerde para biriktiriyordum. Biriktirdiğim paraları karyolaların ayağına saklıyordum o bulur çalardı. Bir gün hiç unutmuyorum. Tomurcuk çay kutusunun içerisinde bayağı doldurmuştum bozuk paralarla. Bir akşam geldim baktığımda karyolanın ayağında benim bantladığım ayakta değil de başka bir ayaktaydı. Tabii ben kıyameti kopartmıştım. Erkek kardeşim bütün paralarımı çalmıştı. Sakladığım yerleri her şeyi bilirdi alırdı. O parayı gider harcardı.*” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Serdar’ın alıntısı evlilik sonrasında eş- baba olarak saygınlık rolünün ve kardeşlik rolündeki mahremiyetle çatışmasına tipik bir örnektir. Yaşanan bu deneyim literatürde “*aile içi rol çatışması*” kavramıyla örtüşmektedir. Nursel’in alıntısı ise kardeşinin sistematik ekonomik

taleplerini anlamada bir örnek olabilmektedir. Alıntılar bağlamında kişilerarası ilişkilerde yüz, etkileşimler sırasında kişinin duygularını yansıtır, onu kırılğan kılabilmektedir. Birey üstlendiği rolü yerine getirebiliyorsa bir “yüzün içerisinde olduğu” söylenebilmekte, rolünü gerçekleştiremiyorsa yüzünü kaybedebilmektedir. Bu bağlamda ilgili bulgular Goffman’ın (1967, 2019) yüz kaybı olarak ifade ettiği sürecin tipik bir örneğini teşkil edebilmektedir.

Sınır ihlali olarak algılanan durumlardan bir diğeri, “kardeşe sunulan desteğin diğer kardeş tarafından kişisel alana müdahale” olarak algılanmasıdır. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları kardeşlerine “sağlıklı yaşam ve evlilik sorunları” gibi konularda destekte ve telkinde bulunduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum onların günümüz ilişkilerini anlamada bir referans olabilmektedir.

“Sigara içiyor sigara içme yapma diyordum. Ondan sonra bıbbıbbı küfürlü konuşmaya kalkıyor. Ne demek yani ben senin iyiliğin için söylüyorum. O zaman boş ver ne zıkkım olursan ol diyesim geliyor. Onu da diyemiyorsun. Çünkü sen insansın o karşıdaki ne artık Allah bilir.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Bana da yüzme abonelikleri falan hediye eder sağ olsun. Ama ben hâlâ kilo veremedim bana pilates hediye etmek istiyor. Benim annemin de bizim için fazla kilo eşittir olası sağlık problemi demek. Böyle sürekli hani sürekli bir kilo vermeye ilişkilendirilip çok daha genç bir kadinken işte obezdi falan. Kardeşim de şu an aynıları bana yapıyor. Kilo ver bilmem ne. Sen bana şişman mı demek istiyorsun deyip çıkışacağım bir gün” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Kız kardeşim kendi ailesinin yaşantısında çok eziliyor. Ezildiği zaman ben çok üzülüyorum. O zaman ona laf söylediğim zaman böyle yapma şöyle yapma kendini ezmesin diye söylediğim zaman bu sefer bana bağıyor. Kız kardeşimle bu yüzden biraz tartışıyoruz, kırgınlıklar oluyor.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşlerin yaşanan durumları farklı tanımladıklarını ve yorumladıklarını göstermektedir. Bir kardeş tarafından iyi niyet olarak algılanan yaklaşımlar, diğer kardeşte “destek değil müdahale olarak” algılanabilmekte ve çatışmalara zemin hazırlayarak kardeşe olan güvenin kırılğanlığını artırabilmekte, bazılarında kopuşa götüren bir deneyim olabilmektedir.

Otorite ve Güç Çatışması: Katılımcıların bazıları ise kardeşlerinden birinin (genellikle ağabey) otorite ve güç uygulamasının yaşamın farklı dönemlerinde çatışma nedeni olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum kadın ve erkeklerde farklı şekilde deneyimlenmiştir. Katılımcılardan bazıları ailede ağabeyin babanın temsili olarak otorite figürü olarak konumlandığını dile getirmiştir. Bu noktada geçmiş dönemde, birlikte yaşadıkları çocukluk döneminden itibaren ebeveynlerin bazı kardeşlerine daha fazla yetki veya ayrıcalık tanınmasının, diğer kardeşlerde baskı oluşturarak adaletsizlik algısını tetiklediğini, genellikle büyük

kardeşlerin “otorite figürü” olarak konumlandığı ve kardeşler arasında çatışmaları tetiklediğini belirtmişlerdir.

“Büyüklerin küçüklerin üzerinde tahakküm sahibi olması. Babam harcama yetkilerini abime verirdi. Düşünün abiniz sizin harcamalarınıza karar veriyor. Orada bir ikilem yaşıyorsunuz. Abimiz mi babamız mı ne kadar adil davranıyor? Aile reisliği kavramını da sorguluyorsunuz. Sonrası için de kardeşlerinizle olan ilişkinizi etkiliyor. Şu anda mesela hâlâ abimizle ilişkimizde babamın o zaman abime verdiği rollerin etkisi yaşıyor. En büyük abimle kardeşlerimin arası tamamen çatışmalı. Çünkü o günlerden kalan izler var. O sürekli tahakküm gücünü uzun süre kullandığı için bence kredilerinin çoğunu orada bitirmiş durumda...” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Ailede bir kardeşin otoriter tutumlara sahip olması, bazı kadın katılımcılar tarafından ise “erkek kardeşin koruyuculuğu ya da baskısı, miras, sosyal hayat ve eğitimde eşitsizlik” üzerinden anlamlandırılmıştır. Bazıları için ise ebeveynlerden birinin vefatı ağabeyin otoritesini artıran bir süreç olmuştur. Gülçin, erkek kardeşinin geçmiş dönem baskıcı yaklaşımlarını “Yani koruma amacıyla mı ya da ablasıyım diye sahip çıkma amacıyla mı karıştırdı bilmiyorum” sözleriyle anlamlandırmıştır. Günümüzde ise erkek kardeşinin kendisine herhangi bir müdahalesi olmadığını aktarsa da eşinden boşanma süreçlerinde erkek kardeşinin kendisine destekte bulunmadığını belirtmiştir.

“El alem ne der korkusu varmış hâlâ o var. Çok gezme açık giyme, edepli davran. Ben bisiklete binmeyi bilmiyorum çünkü düşüncesinde ayıp. Neredeyse kız olduğum için saklayacaklar. Bir şey olacak korkusundan işte orada çok gülerler, dikkat çekerler birisi götürür...Abim babasını taklit ediyordu. Yani artık bu evin reisi benim, babamdan sonra. Benden habersiz kuş uçamaz. İşte sen hiçbir yere gitmeyeceksin. Hastaneye gidince kavga çıkıyordu evde. Hiç istemiyorlar evden çıkmamı bir şey olur, birisi laf eder, bilmem ne” (Vahide, 47, 4 öz 4 yarı kardeş/8.)

“Ben liseye gitmeyi çok istemiştım abimler izin vermemişlerdi. Annemi alıştırıyorlardı. İşte gitmesin ne gerek var falan filan gibi şeylerden çok üzıldüm, çok ağladım. Çok istedim ama yani izin vermeyince yapacak bir şey yok. İzin vermeme nedenleri de işte bizim Doğuda kızlar okumuyor ya hiç kimse okula gitmiyor...Onların gözünde eşit değiliz hep gerideyiz. Bizim Türklerde işte kadınlar eksik derler, kadın deyince onlar eksik diye tabir ederler. Neden eksik olsun? Miras paylaşımını da biz de kabul etmeyince işte ondan sonra vay efendim nasıl kabul etmezsiniz? Biz erkeğiz biz söylüyoruz işte biz veriyoruz da daha siz mi istemiyorsunuz falan filan gibi şeyler konuşuldu” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Katılımcıların bazıları ise *geleneksel toplumsal normların ve aile inançlarının*, ağabey otoritesini tetiklediğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla alıntılar; bazı erkek kardeşlerin *namus ve korumayla* ilişkili olarak kız kardeşlerin korunması gerektiği algısıyla hareket edilebildiğini ancak bu durumun kız kardeşler tarafından baskı olarak algılandığını, bazı ağabeylerin ise

çıkarları söz konusu olduğunda tahakküm güçlerini artırabildiklerini göstermektedir. Bilhassa Perihan'ın alıntısı, aile içinde kurulan ataerkil ittifakın sorgulanamaz bir toplumsal normla şekillendiğine bir örnektir. Bu tutuma karşı çıkmak bazıları için yalnızca ağabeye değil, genel olarak *kültüre ve elaleme karşı çıkmak* anlamına gelmektedir. Yaşam akışı kuramıyla değerlendirildiğinde kardeşlerden birinin erkek kardeşler tarafından eğitim ve miras hakkının engellenmesi kardeşlerin yörüngesini kalıcı olarak değiştiren bir dönüm noktası olma özelliği taşımaktadır.

Öte yandan *ailede erkek kardeş ve baba otoritesi* her zaman kardeşler arasında bir baskı ve çatışma unsuru olmamaktadır. Beş kız kardeş olan Zeynep, diğer ailelerde kardeşlerin çok kavga ettiğini ancak kendi kardeşleriyle çatışmaların daha az olmasını “*baba figürü otoritesi*” ile anlamlandırmıştır.

“Mesela başka evlerde, komşu evlerinde yaşıyorduk. Aynı sayıda çocuğu olanlardan komşu anlatırdı. Sizin ev nasıl böyle diye hayret ederdi. Ama herhalde babamın biraz ters olması yüzünden biz kavga mı etmezdik? Onu bilmiyorum. Kavgaların az olmasının sebebi acaba baba korkusu muydu diye düşünüyorum” Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Büyüğümüz saygı duyarız...Abim neyse biz oyuz biz neyse abimiz o. Abim de babamın çırağıydı mesela biz öyle derdik. Öyle devam ediyor...Biz de çatışma yok ama geriden gelme var” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Burhan'ın alıntısı, aile içindeki yaş hiyerarşisine duyulan saygının meşrulaştırıldığını bu durumun kırılganlıkların açık çatışmaya dönüşmesini engellediğini göstermektedir. “*Abimiz neyse biz oyuz*” ifadesiyse ağabeyin babanın otoritesinin vekili olarak konumlandığını düşündürmektedir. Bu durum, Simmel'in (1896) üstün-aşağı biçimleriyle uyumlu bir biçimde, yatay kardeş çatışmalarını negatif barışa (çatışmasız ama hiyerarşik düzen) dönüştürmektedir.

Bazı katılımcıların yaşamın farklı dönemlerinde kardeşleri arasında yaşanan otorite ve güç çatışmaları ise açık çatışmaya dönüşerek fiziksel/ duygusal şiddet boyutuna da varabilmektedir. Bu noktada şiddet davranışının yalnızca erkek kardeş otoritesiyle kaynaklanmadığını, kız kardeş/ablanın da şiddet davranışını sergilediğini belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları yaşamın farklı dönemlerinde bazı kardeşlerine uyguladıkları şiddetten, bazıları ise kardeşlerinden birinin kendisine uyguladıkları şiddetten söz etmişlerdir. Bir kısmı ise aile içi şiddetin kökenlerinin nesilden nesle aktarılan bir olgu olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda aile içi şiddete maruz kalan kardeşlerden bazıları birbirleriyle daha yakın ilişkiler geliştirip koruyucu tutumlar sergilerken, bazıları ise öğrenilen otoriteyi farklı şekillerde kardeşlerine uyguladıkları ve bu eylemin ilişkilerinin

kopmasına neden olan bir deneyim olabildiği görülmüştür.¹³ Şiddet eylemi, bazı bireylerin anlam dünyasında karmaşık duygularla da anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda Serdar; çocukluğunda ağabeyinin babası, kendisinin de ağabeyi tarafından şiddete uğramasının, anlam dünyasında *kahraman idol* olarak gördüğü ağabeyinin otoritesinin sarsılmasına neden olduğunu dile getirmiştir.

“Çocukken hatırladığım büyükken abimizden şiddet görmemiz aynı şekilde abimin de babamdan şiddet görmesi çocukluğum için olumsuz anılardan biridir. Mesela şöyle düşünün abiniz gözünüzde güçlü bir kimliği var. En büyük abi yani otorite kuruyor üzerinizde. Siz de hepiniz ondan korkuyorsunuz. Aynı zamanda sevgi ve işte kıskançlık ve öfke karışımı bir bakış açınız var. Sonuçta o kahraman idol gözünüüzün önünde dayak yiyor küçülmüş oluyor. Kendi düşünce dünyanızı da etkiliyor” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bu örnekte olduğu gibi katılımcıların bazıları anlaşmazlık yaşadıkları kardeşleriyle aralarında *kafasını yarma, gitarla kafasına vurma, bıçak çekme* gibi fiziksel şiddet davranışlarından, bir kısmı *ölüm tehdidinde bulunma, sindirme, korkutma, üzerine yürüme* gibi fiziksel şiddet potansiyeli içeren *psikolojik ve duygusal şiddet* dayalı davranışlardan, bir kısmı ise *miras hakkının engellenmesi, kardeşi borçlandırma* gibi *ekonomik şiddet* davranışlarından söz etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise yaşamın farklı dönemlerinde kardeşlerinin ve aile üyelerinin intihar girişiminde bulunduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum psikolojik şiddet boyutunda değerlendirilebilir.¹⁴

“Bir gece kardeşime bıçak çekiyor ablam. Sağlıklı biri değil ki yani” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“...Korkuyorsun tabii yani. Bir de ben babamdan tokat bile yemedim ama abim üstüme yürüdü. Yani ben neye uğradığımı şaşırdım. Annem durdu önümde. Annemi itti. Yani tabii orada kavga koptu ama yine de bana vurmaya cesaret edemedi...” (Vahide, 47, 4 öz 4 yarı kardeş/8.)

Bazı katılımcılar ise kardeşlerle aile içi rollerin paylaşımı (ev işleri, ebeveynle ilgilenme) konusundaki anlaşmazlıkların, birbirlerine *küfretmelerinin* ve kardeşlerinin otoriter tutumlarının, bazı kardeşler arasında *fiziksel şiddet* varlığını da dile getirmişlerdir. Bu kişiler, kendileri ya da kardeşleri arasında yaşanan *şiddet* etkileşimi sonrasında ebeveynlerin müdahalesine başvurarak aralarındaki soruna çözüm aradıklarını, bir kısmı ise ebeveynlerin arabazucu bir rol üstlendiklerini dile getirmişlerdir.

“Kız kardeşim laf dalaşında orospu derdi. O cümlesini ben hiç sevmem. O da bana sinirlendiği zaman sürekli bunu söylerdi ben de bana söyleme derdim. Artık neyle

¹³ Bkz.: 3.1.3. Kök Aile Atmosferi: Sevgi Dolu Yuva mı? Çatışma Alanı Mı?

¹⁴ Bkz.: 3.3.1. Geçmişte Yaşanan Kritik Olayların Rolü

vurduğumu hatırlamıyorum onun kafasını yarmıştım. Annem gelip ayırmıştı ”¹⁵ (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“Gençliğimde yemek sofrasında kavga çıktığını büyük abimin gitarla kardeşimin kafasına vurduğunu gitarı kırdığını hatırlıyorum. Küçüğümde buna cevap olarak eline bardak alarak abisini hiç karşılaşmamış bir şey aslında abisine karşı gelmek bardağı çok sıkıp parmağını yaraladığını hatırlıyorum. Özellikle babama bu konuda abimizi kontrol etmesi konusunda konuştuğumu hatırlıyorum” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Annem ağlayarak erkek kardeşimi arıyor benim küçüğümü. İşte diyor Nursel diyor beni dövmeyle kalkıştı, kızım beni dövmeyle kalktı. Halbuki yalan. O esnada işte erkek kardeşim diyor bana küfrediyor. Kızıma küfrediyor” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu durum, geçmiş deneyimlerin yetişkinlik dönemindeki kardeş ilişkilerini nasıl etkilediğini ve geçmişin izlerinin kolay kolay silinmediğini de ortaya koymaktadır. Öte yandan diğer aile üyelerini (eş, çocuk, ebeveyn) korumak amacıyla kardeşlerinden bilinçli olarak uzaklaştıklarından söz eden katılımcılarda olmuştur. Sezgin, baskı kurmaktan ziyade annesini korumak amaçlı kardeşine fiziksel şiddet uyguladığından; Nursel ise erkek kardeşinin kızına küfredmesinin bağı fiziksel olarak koparan son deneyim olduğundan söz etmiştir.¹⁶

“Çocukken ben ona vurduğumda belki de basit bir şey daha da vur daha da vur deyip sarılmıştı bana ağlamıştı. Öyle de severdi bizi. O hep aklıma gelmişti cezaevinde bile ne psikolojilere girdik çıktık... (Yetişkinlikte) Bir kere çok kötü kafasını gözünü kırdım. Duvarlar kanadı. Anneme o şekilde yaptığı zaman. İçip içip para istiyor. Kendini kesecekti. Zaten biraz da ondan fazla dayak yedi. Bir tane de kafa vurdum. Zaten uçtu. Ağzı burnu dağıldı.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

“Kardeşim arayarak küfrediyor bana. Ben hâlâ o küfrün sayesinde kesinlikle konuşmam. Çünkü etmiş olduğu küfrü bana etmiyor, kızıma ediyor. Bir dayının aklından geçirmiş olduğu şey hani derler aklıyla zikri ayındır diye. Ben onun bilincinde olduğum için ben onu hayatımdan çıkardım.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Sezgin’in alıntısı kardeşler arasındaki sevgi- şiddet ikilemine dayalı tipik bir ambivalans örneği olabilmektedir. Nursel’in alıntısı ise çekirdek ailenin merkezileşmesiyle, aile üyelerini korumaya yönelik stratejik bir karar olarak değerlendirilebilir.

Kardeş şiddeti bazen de *ölüm tehdidi* gibi uç noktalara da erişebilmektedir. İlişkinin kriminalleşmesi ve güvenin çöküşüne dair bir sonraki aşamada aktaracağımız bulgularla da ilişkili olan bu bulgu özellikle dikkat çekicidir. Çatışmanın uç noktalarından birini temsil etmektedir. Perihan, ağabeylerinin miras paylaşımı konusunda kız kardeşlerini öldürmekle

¹⁵ Katılımcıya görüşmeden bir süre sonra teyit etmek amaçlı “*kardeşinizin size söylediği sevmediğiniz kelime neydi?*” sorusu yöneltildiğinde “*ne yapacaksınız ki*” cevabını vermiştir. Daha sonra ise beni başkasıyla karıştırdığını bu nedenle ters yanıt verdiğini söyleyerek kardeşinin kendisine kullandığı kelimenin “*orospu*” olduğunu ifade etmiştir.

¹⁶ Bkz.: 3.4.3 Fiziki- Duygusal Kopuş: “Kardeşin Yabancıya Dönüşümü”

tehdit ettiğini belirterek, bu durumu Doğu bölgesine özgü normal bir durum olarak özdeşleştirdiğini ifade etmiştir. Bu tehdit *sindirme, korkutma, duygusal ve psikolojik şiddeti* içermesi nedeniyle önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmıştır. Bazıları ise ağabeylerine karşı *isyan ettikleri ve baskıya boyun eğmedikleri* için kardeşlerine karşı sınırlarını koruduklarından söz etmişlerdir.

“Bizim Doğuda hani vurma gibi şeyler var yani yok diyemeyiz. Onlar da dedi ki size mahkeme şurayı verecek de siz gelebilecek misiniz dedi. Ya biz sizi vururuz ya siz bizi dedi. E biz tabi o şeyi göze alamadık.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

“Benim isyanımdan da korkuyordu diye düşünüyorum. Çünkü bana kesinlikle bir şey yapamazdı. Onun çocuklarıyla aynı büyüdüğümüz halde bana biraz daha farklı davranırdı.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı kardeş/8.)

Bulgular, bazı katılımcıların deneyimlediği kardeş şiddetinin farklı zamanlarda farklı şekillerde gerçekleştiğini ve farklı algılamalar içerdiğini göstermiştir. Bazı katılımcılar için ise şiddet türlerinin iç içe geçtiği de ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda kardeş şiddeti, cinsiyet ayırt etmeksizin kişiden kişiye değişen bir deneyim olma özelliği taşımaktadır. Aynı evde yaşanan dönemde (özellikle çocukluk ve ergenlikte) ev içi sorumlulukların eşitsiz paylaşılması ve bir kardeşin otorite kurması fiziksel şiddeti doğurabilirken, kimi zaman da sözlü ve psikolojik şiddete maruz kalmak, *önemli öteki* olarak adlandırılan diğer aile üyelerini korumak amacıyla bilinçli bir uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir.

Perihan’ın örneğinde olduğu gibi, kardeş şiddeti bazen de kültürel ve toplumsal normların şekillendirdiği davranışların içselleştirilmesiyle ortaya çıkabilmekte, maddi kaynak paylaşımının (ebeveyn mirası) kardeşin ölümüne sebebiyet veren bir deneyim olabileceğini göstermiştir. Kız kardeşlerin haklarını arama mücadelesinden çekilmesini ifade eden “*göze alamadık*” sözleri ise miras paylaşımında cinsiyete dayalı güç asimetrisinin devrede olduğunu ve şiddet tehdidinin müzakereyi fiilen ortadan kaldırdığını göstermektedir; bu koşulda kız kardeşlerin *vazgeçme* davranışı, zorlayıcı koşullar altında üretilmiş rıza olarak okunabilir. Bu durum meşruiyetten ziyade kardeşin kardeşe tahakkümü ve boyun eğdirme davranışını göstermektedir. Hümeysra’nın alıntısı ise ağabeyin baskıcı davranışlarına boyun eğmemenin ve karşı çıkmamanın ağabeyin sınırlarını belirleyici olabileceğine karşıt bir örnektir.

Katılımcılardan bazıları için çocukluk döneminde şekillenen kardeşler arası otorite ve güç çatışmalarının ergenlik ve genç yetişkinlik dönemiyle de devam ettiği, özellikle ergenlik döneminde, *kimlik inşası ve bağımsızlık arayışı* önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmıştır. Serdar’ın “*Hepimizin böyle evden uzaklaşmayı istediği yaşlardı*” sözleri baskıcı ortamdan kaçış arzusunu vurgulamaktadır. “*Babam yoksa o vardı*” sözleri bazı ailelerde ağabeyin

babanın yokluğunda otorite boşluğunu doldurduğunu ve aynı baskıcı tavrı sergilediğini göstermektedir. Vahide ve Perihan'ın babasının vefatı sonrasında dikkat çekmeleri ise ağabeylerinin kendileri üzerindeki otoritelerini arttıran bir süreç olduğunu göstermektedir.¹⁷ Bu durum yaşanan deneyimlerin yaşam akışı kuramının da öngördüğü şekilde *zamanlama* ilkesiyle örtüşmektedir. Öte yandan geçmiş dönemde kardeşlerden birinin diğerlerine uyguladıkları baskı ve otoriter tutumlar, bazıları tarafından günümüzde sürdürülmekte, bazıları tarafından ise ağabeyin davranışları değişmekte ve daha ılımlı kardeş ilişkileri sürdürülmektedir. Goffman (1967) bireylerin süreç boyunca ilişkide hatalı olan kişiyle yüzleşilmesini ve durumu düzeltmesi için şans verilmesi gerektiğini belirtir. Durumu düzelten kişilerin güvene layık olduğunu kanıtlayarak gelecekteki ilişkiler için bir referans noktası oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

İlişkisel Kriminalleşmesi ve Güvenin Çöküşü: “Kapının Kilidini Değiştirecektik:”

Katılımcıların bazılarının kardeşlerinden biriyle yaşadıkları deneyimler, güvenin uç noktası olan *kriminalleşmeye ve güvenin çöküşüne* de işaret etmektedir. Bazıları geçmiş dönemde yaşanan travmatik deneyimlerin ilişkileri zedelediğini vurgularken, bazıları için ise diğer aile üyelerini (anne, eş, çocuk) kardeşinden korumak amacıyla bilinçli bir uzaklaşmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Yaşanan deneyimler kardeşe olan güvenin çökebileceğini ve bazılarıyla bağların tamamen kopabileceğini göstermektedir.

“Geçmişte polis geldi burada kadını zorla tutuyorsunuz dedi. Bu benim için bir travmaydı... Gitmiş kardeşim üzerinden bir şeyler çekmeye çalışmış. Kardeşimi dolandırmaya kalkmış. Niye görüşmedim demedim hiç...Beni polise vermesi benim için dönüm noktası oldu. Ben orada katil olabilirdim bir şey saplayabilirdim... Aldığım haberler beni hep haklı çıkardı ve ablamın benim hayatımda varlığı bana zarar getireceğini düşündüğüm için kestim...” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Kardeşime şu anda güvenemem bu kardeşe güvenilmez. Bir kere annemi bile vurabilir. Nasıl güveneceksin eve sokulmaz onu uzak tutuyoruz çok tehlikeli biri yani. O değişik psikolojide ve ruh hastası şu anda. Annem konuşmak istemiyor, kaçıyor. Burada yaşadığını bile söylemiyor...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

“Biz erkek kardeşimi içeri alamadık sadece. Çünkü onu da zaten almak gerçekten herkesin başı belaya girer onu içeri alırsak. Hapishaneye falan girdi. Esrar falan kullanıyordu...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Burada güven krizi, semantik boyutunu aşarak fiziki emniyet meselesine dönüşmektedir. Goffman'ın *karşılıklı güven varsayımı* ortadan kalkınca, kardeş *potansiyel suçlu* konumuna indirgenmiştir. İlişki artık *mezburi bağ* değil, *korunması gereken sınır* haline

¹⁷ Bkz.: 3.3.4. Yas ve Miras Müzakereleri

gelmiştir. Bu dönüşüm, aile içi şiddet literatüründeki *güvenin kriminalleşmesi* kavramıyla açıklanabilir. Aynı zamanda fiziki emniyet tehdidi, kardeşin *tehlikeli yabancı* olarak algılanabileceği kırılğan güvenin uç örneklerine işaret ettiğini göstermektedir.

Serdar'ın ifadeleri ise bu deneyimleri yaşayan kardeşlerin durumuna dair dışardan bir bakışı içermektedir. Serdar'ın düşünceleri diğer katılımcıların kardeşleriyle ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır.

“Mesela toksik bir birey varsa aileye zarar veren bir birey onla ilgilenirken ne yapmanız gerekiyor. Ona nasıl bir çözüm bulacaksınız. Aslında çok zor bir şey yani. Mesela Allah göstermesin ailenizde uyuşturucu bağımlısı bir kardeşiniz var ve sizin bütün geliriniz her şeyinizi ailenizin bütün enerjisini oraya gidiyor. Ya da terör yanlısı biri var veyahut işte çok katı devletçi bir tip var o da olabilir. Bütün aile yapısını etkiliyor. Anne babanıza şiddet uyguluyorsa. Kardeşlik ilişkisinde bu neye evriliyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bazı katılımcılar tarafından yaşanan bu deneyimler kardeşler arasında güvenin öznel bir deneyim olmasıyla beraber, daha geniş toplumsal etkilerle şekillenebileceğini, ayrıca bireysel değer yargıları, yaşam olayları ve üçüncü kişiler tarafından şekillendiğini ve aile içinde kardeşlere duyulan güvenin varlığı veya yokluğunun hem dayanışma kaynağı hem de bağları kopartıcı neden olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda kardeşlik ilişkileri idealde destek ve güvenle başlamaktadır. Bu destek bazılarında asimetrik hale geldiğinde kırılğanlaşmakta, kardeşlerden biri çıkarıcı davrandığında, sınırı ve mahremiyeti ihlal ettiğinde ise güven ihlal edilmektedir. Bu ihlal en uç noktaya vardığında ise ilişki kriminalleşmekte ve güven tamamen çökebilmektedir.

Ekonomik Kaynaklı Çatışmalar: Katılımcılardan bazıları ise kardeşlerinden bazılarıyla ekonomik kaynaklı çatışmalar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bunlar; kardeşlerden birinin diğer kardeşe ekonomik bağımlılığı, yaşam boyu ekonomik olarak sömürüsü ve bazıları için ekonomik kaynakların (miras: ev, arsa) paylaşımında ortaya çıkan çatışmalardır.¹⁸ Genellikle büyük kardeşlerin kendinden küçük erkek kardeşlerinin ekonomik sorumsuzluğu ve bağımlılığından kaynaklı anlaşmazlık yaşadıklarını belirtmeleri dikkat çekicidir. Nursel, Mehtap ve Sezgin için ebeveynin kardeşe destek olması gerektiğine dair telkinleri, kardeşlere sunulan sosyal desteğin ekonomik bağımlılığa/sömürüye dönüşme sürecinde belirleyici olmuştur.

¹⁸ Bkz.: 3.3.4. Yas ve Miras Müzakereleri

“...bu sefer annem babam üzüliyor çok çektik. Onlar üzülünce ben de üzüliyorum. Sürekli nasihat ediyordum işe gir şöyle yap. O da hiç dinlemedi üzdü bizi.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Burada dikkat çekici olan konu, kardeşine yaşamının ilerleyen yaşlarında dahi maddi destek sağlayan katılımcıların, çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından ebeveyn rolleri üstlenmesi gerektiğine dair normatif telkinlere maruz kalmasıdır. Bazı katılımcılar kardeşlerini kendilerini düşünmediklerini, maddi olarak kendilerine bağımlı olduklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Tipik alıntılar şu şekildedir:

“Bugün geldiğimiz noktada da hâlâ aynı ruh hali. Babadan, abiden, anneden para isteyip işe girip işte ilk maaşını aldığı güne kadar sabredip, ilk maaşını aldığı gün paranın bütününe alkolü yatırıp ertesi gün üç gün boyunca içerek işine gidemez noktaya gelip işten atılıp yıllardır bu senaryoyu yaşayan bir model haline gelmiş oldu. Kötü alıştırıldı. Her istediğinde bir para verilmesinden dolayı” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

“Hiç beni düşünmüyordu böyle hayret ediyordum. Acaba kızın parası var mı cebinde ödeyebilir mi? Eller acıyordu bana kendi kardeşlerim acımıyordu maalesef. Ama hiç kazanalım edelim yok. Hep böyle versin versin... Dayısı çocuklardan bile para istiyormuş iyi mi? Yollamayın çocuklar dedim ben ona vereceğim kadar verdim para para nereye kadar vermenin sonu gelmez ki öyle alışmış yani bugün bulsun bugün yer” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Hiç çalışmak istemez. Her şey hazır anında gelsin ister. Parası olduğu zaman beni tanımaz. Ama parası olmadığı zaman benim kapımı aşındırır....” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu bağlamda kardeşin ekonomik bağımlılığı bazı katılımcılar tarafından kardeşlerinin arkadaşlarına para yedirmesi, kötü alışkanlıklar ve müsriflikle ilişkilendirilmiştir. Bu durum aile kaynaklarının sosyal çevreye aktarılması çatışma nedeni olarak dile getirilmiştir. Aynı katılımcılar kardeşlerinin ergenlik döneminden itibaren davranışlarını sürdürdüklerine dikkat çekmişlerdir. Mehtap, erkek kardeşinin ekonomik sorumsuzluğuna, kız kardeşinin ise arkadaş düşkünlüğüne dikkat çekerek, kardeşinin babasının bakım parasını kız arkadaşları ile harcadığını bu nedenle de onların rahat bir karakteri olduğunu dile getirmiştir.

“Arkadaşı tasvip etmediğiniz bir kişi oluyor. Takıldığı arkadaş olduğu kişilerin hiçbirinin kendi yaşamıyla eğitim seviyesiyle alakası yoktu. Nerde bir böyle sakat bir tip varsa gelip buluyordu abimi. Adam kahvehanede oturuyor. Akşamları sıkılıyor oradaki tiplere takılıyor. Sizi evde bırakıyor onun yanına gidiyor. Bir müddet sonra bakıyoruz ki abimiz bir yere sürekli para ödüyor. Abi bu ne parası bir sıkıntın varsa çözelim. İşte Şevket’e kefil oldum da diyor. Bakıyoruz ki o arkadaşlar ona zarar vermeye, onu kullanmaya başlıyor. En büyük abimin küçük abim üzerindeki kızgınlığı da bu biraz otokontrolü yok diyor... Biz mesela hepimiz birikimlerimizi verdik yani. Abim mesela bunu birkaç içinde batırdı...Sonuç itibariyle bunlar birikiyor. Aile içinde krize dönüyor yani.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bulgular, kardeşler arasındaki ekonomik çatışmaların tek seferlik olaylar olmayıp, kardeşlerden birinin bakış açısıyla zamanla sistematik bir sömürü ilişkisine dönüşebileceğini göstermektedir. Bir kardeşin sürekli olarak diğerinin emeğini ve birikimini alması/çalması (sınır ihlali ve mahremiyet çatışması), kardeşlik bağını bir güven ve dayanışma ilişkisinden, bir tarafın diğerini sistematik olarak mağdur ettiği bir hak ihlali alanına dönüştürmektedir. Bu durum, kardeşlik kimliğinin karşılıklı koruma ve güven algısını zedeleyerek çatışmalara neden olabileceğine örnek teşkil etmektedir. Ancak burada özellikle belirtilmesi gereken husus katılımcıların bahsettikleri kardeşlerine yönelik desteklerini kardeşlik görevi bilinciyle sürdürmeleridir. Bu durum çift taraflıdır. Kardeş destekte bulundukça diğer kardeş bu durumu mecburiyet olarak algılayabilmektedir. Ekonomik kaynaklı çatışmalardan biri de ebeveynin maddi mirasının paylaşılması sürecinde ortaya çıkmaktadır.

Dünya Görüşüne Dayalı (Dini- Siyasi- İdeolojik) Çatışmalar: Kardeşlerle çatışma nedenlerinden bir diğeri ise farklı dünya görüşlerine (dini, siyasi ve ideolojik görüş) sahip olmaktır. Katılımcılar bu konuda kardeşleriyle benzer karakter özelliklerine sahip olmamaya, dünya görüşü ve yaşam tarzı farklılıklarına dikkat çekmişlerdir.

Kardeşleri hakkında konuşma konusunda geçmişini silmişçesine bir yaklaşım sergileyen Talat; siyasi nedenlerle cezaevine girdiğini, bu nedenle de kardeşleriyle aralarında oluşan ideolojik farklılıkların kardeşlerinin iletişimlerini koparmasına neden olduğunu aktarmıştır. Hümeysra, ağabeyiyle ilişkisindeki ideolojik anlaşmazlıklarda ağabeyinin çevresindeki kişilere “*kardeşim komünistti ben onu tutamıyordum*” sözleri toplumsal normların ve sosyal çevrenin bireylerin dünya görüşlerini şekillendirmede kardeşlik ilişkilerindeki rolüne işaret etmektedir.

“Kardeşim senelerce sokak faaliyetlerinde benim yanımda takılmıştı. Sonra bizi terk etti, bizimle değildi. O yüzden de görüşmedik. İnsanlarla yani ilişkinizde çok önde olmamak lazım. Yaşamını üstlenmemek lazım. Çünkü sen yaşamını üstlendiğin zaman orada sevgi bitiyor. Ha bir de Maho diye bir kardeşim var. O da hiç uzun süre görüşmedik. O da şeriatçı oldu pezevenk. Onunla da zaten görüşme koptu korktu kaçtı bizden. Bunlar biz siyasi değil, dini grubuz diye kaçarlar...” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

“Dünyaya bakış açısı, ideolojilerin farklılığı. Onların biraz daha muhafazakâr tutumda olması bile zaman zaman tartışmaya neden oluyor. Yani ister istemez siyaset konuşuyorsunuz. Kardeşinizi bıraktığınız noktada görünce rahatsız oluyorsunuz. Hiç mi değişmedin? Dolayısıyla bunlar etkileyen süreçler. Ben bütün bu dışsal nedenlerden dolayı zaman içinde biraz koptuğumuzu ortak paydalarımızın azaldığını hissediyorum.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Böyle dindar olduğu bir dönem de vardı. Ben de fazla bulurdum. Yani böyle canhıraş bir şeylere savunmak karşılığında tartışma konusu olacak bir şey değil diye

düşünürdüm. Babam da yapardı onu. Böyle haberleri izler. Bir şeylere kızar, tükürürdü falan. Birden evden böyle tük diye bir ses geliyor. Ne oluyor? Muhalefet liderine kızıyor. Ne gerek var yani? Stres. Negatif.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Dini ve siyasi noktada fikir ayrılıklarımız çok, aşırı derecede. Bu seçimlerde neredeyse gırtlak gırtlığında girecektik. Düşman olacaktık küçük kız kardeşimle. Yani işte niye o parti veyahut da niye bu? Din konusunda da şöyle. İki kız kardeşim kapalı, ben açığım. Babam bazen der ki sen bunların ablaları değil misin der. Bunlara senin örnek olmak gerekirken onlar sana örnek alıyor. Ben de diyorum kapanmak ya herkesin içinde olan bir şey. Zorla olacak bir şey değil” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bu anlamda bulgular, bazı kardeşlerin farklı siyasi, dini ve ideolojik dünya görüşlerine sahip olmalarının tartışma konusu olabileceğini ve ilişkilerini zedeleyebildiğini, bazı kardeşleri *düşman olma* raddesine getirebildiğini göstermektedir. Ayrıca bazıları için ebeveyn tutumlarının ve dünya görüşlerinin de kardeşin düşüncelerinde etkili olduğu ifade edilebilmektedir. Öte yandan iki kişi kardeşler arası yaş farkının fazla olmasının, kuşak çatışmalarını ve dünya görüşü çatışmalarını tetiklediğini dile getirmişlerdir.

“En küçük kız kardeşim anne babasıyla abileriyle çok büyük yaş farkı ve jenerasyon farkı olduğu için ciddi problemler de yaşadı. Kişiliğinin oluşması abilerine yengelerine karşı davranışı. Bunlar hepsi çok onun karakterinde ciddi sıkıntılara neden oldu.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Bir tek büyük abimle zannedersem biraz daha hem çatışıp hem baba ilişkisi olan bir şey. Diğer üç abiyle biraz daha böyle mesafeli, çok büyük bir paylaşımda da bulunamıyorsunuz. O kadar büyük yaş farkı olunca.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Bazı kardeşlerin *şeriatçı, komünist, abartılı dindar, tesettürlü/ tesettürlü değil* olarak etiketlenmesi, bu siyasi ve dini kimlikleri basit birer görüş ayrılığının ötesinde uzaklaşmayı veya kopuşu meşrulaştıran güçlü sembollere dönüştürebileceğini göstermektedir. Hümeysra'nın zamanla geçmiş çatışmaları; *“baba gibi çatışmışız”* şeklinde yeniden anlamlandırması, bireylerin yaşamlarının farklı evrelerinde geçmiş deneyimleri nasıl yeniden yorumladığını ve bu yorumların ilişkilerin mevcut durumunu şekillendirebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, ideolojik çatışmalar sadece farklı yaşam yollarının bir sonucu değil, aynı zamanda bu yollara ve kimliklere yüklenen öznel anlamların ve sembollerin sürekli olarak yeniden müzakere edildiği dinamik bir sürecin ürünü olabilmektedir.

Değer/Norm Çatışmaları: Katılımcılardan bazılarının ifadeleri ise kardeşlerle çatışma nedenlerinin *değerlerin farklılaşmasından ve aile içi normlardan* kaynaklı olduğunu göstermiştir. Bunlar; kardeşin yaşam tercihlerini onaylamama (evlilik/eş, boşanma, eğitim), kardeşin kardeşe destek olması gerektiği normunun karşılık bulmaması, kardeşin ataerkil

düşünceye sahip olması, diğerinin olmaması, ebeveynle ilgilenme ¹⁹ konusundaki anlaşmazlıklar olduğu görülmüştür.

“Tabii erkek kardeşimin bir tık daha erkeklik gururu farklı olduğu için evli bir adama kaçtı, sizin hiç mi gururunuz yok falan deyip durdu.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Evlenmeden bizim eve getirdi bir hafta odada kaldı o karı. Daha ne olduğun belli değil, nişan yok bir şey yok gelmişsin evimize. Misafir etmişiz, kovmamışız etmemişiz tövbe tövbe.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Alıntılar; ailevi, toplumsal ve kültürel norm ve değerlerin etkisiyle, evlilik dışı beraberliğe, ebeveynle ilgilenmeye, miras ve kız kardeşlerin eğitimi gibi konulara ilişkin geleneksel ve muhafazakâr bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yaklaşımlar kardeşlere karşı yaklaşımları ve tutumları da olumsuz etkilemektedir. Talat’ın deneyimi ise kız kardeşinin ikinci evliliğine onay vermemesi üzerine ilişkilerinin kopabileceğine dair uç bir örnek teşkil etmektedir.

“Şu anda kız kardeşim benimle görüşmüyor. Eşinden ayrıldıktan çok kısa bir süre sonra biriyle evlendi. Ben ona kızdım tartıştık ve ilişkimiz bitti. Eski eşi benim çok sevdiğim bir adamdı. Ben aydın bir insanım. Tabii ki evlenebilirsin dedim. Tabii ki bu seni hakkın. Ama bu altı ay sonra olmaz yahu dedim.” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

İlgili bulgular evlilik ve boşanma gibi önemli dönüm noktalarının ve yaşam tercihlerinin kardeşler arasında anlaşmazlık oluşturabildiğini, bazıları için ilişkilerini zedeleyen bir hatıra olarak kalırken, bazıları için iletişimlerinin temelli koptuğu bir deneyim olmuştur. Bunun altında yatan nedenlerin ise aile bağlarına bağlı evlilik onayının aile üyelerinden alınması gerektiğine dayalı normatif inançlar olduğu ifade edilebilir. Evlilik sonrası kardeşlerin eşlerinin farklı kültürel sermayelere sahip olması, bazıları için akraba olmamaları, kardeşlerin farklılaşmasına neden olarak gösterilmiş, bu durum kardeşlerden birinin evliliği sonrası bazı kardeşler arasında çatışmalara zemin hazırlayan bir süreç olmuştur.²⁰

Katılımcıların anlatıları; kardeşler arasında çatışma ve anlaşmazlık deneyimlerinin bir yandan aile içi hiyerarşi ve otoritenin getirdiği otoriter kardeş figürünün yarattığı baskı, şiddet, ebeveyn ve kardeşlerin tutumları gibi aile içi unsurlardan, diğer yandan ise bireylerin ilişkiler ağı içerisinde özerklik kazanma, kimliklerini farklılaştırma ve özgürleşme çabaları arasındaki dinamik gerilimden beslendiğini göstermiştir. Bazılarının yaşamın farklı zamanlarında deneyimledikleri bu çatışmalara çözüm üretip ilişkilerini sürdürürken, bazılarının

¹⁹ Bkz.: 3.3.3. Hastalık ve Bakım Süreçleri

²⁰ Bkz.: 3.3.2. Evlilik Sonrası İlişki Değişimleri

ilişkilerini sonlandırdıkları görülmektedir. Bu bağlamda çatışma potansiyeli içeren konulara ve çözüm önerilerinden de bahsetmek yerinde olacaktır.

Çatışma Potansiyelleri ve Çözüm Yolları: Katılımcıların bazıları, yaşamın farklı dönemlerinde kardeşleriyle yaşadıkları çatışmalara çözüm üretirken, bazıları ise çözüm üretemediklerini ve bağlarını kopardıklarını aktarmışlardır. Bu bağlamda bazı katılımcılar kardeşleriyle ilişkilerinde çatışma ve anlaşmazlık yaşama potansiyelinin olduğu iki konuya değinmişlerdir: Bunlar; coğrafi mesafenin rolü (uzak ikamet/yakın ikamet) ve maddi kaynaklar gibi menfaatler olmasıdır. Katılımcılardan bazıları, bir ideal olarak kardeşleriyle aile apartmanında ikamet etme isteğinin çatışmaları artıracağını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Özellikle şu sözler dikkat çekicidir:

“Bazen düşünüyorum altlı üstlü otursak. Ablamla konuşuyorum. Mesela özeniyorduk altlı üstlü oturan kardeşlere. Sonra bakıyoruz iki gün sonra kavga falan ediyorlar. Aman diyoruz iyi ki uzağız. Aradaki tatlılık giderdi illaki bir şey olurdu falan diye. Şu anki halimizden hepimiz memnunuz uzağız tatlıyız diyoruz. Belki yakın olsak nasıl olurdu bilmem. Evin içinde iyi anlaşıyorduk bekarken ama evlenince tabi kocalar da var çocuklar da var derken farklı olurdu diye. Şu an herkes halinden memnun.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Yani arada böyle çok büyük menfaatler de yok yani mesela babamın güçlü bir mirası olsa orada acaba ne olur mesela. Kişilerin bilmediğimiz yönleri belki ortaya çıkardı.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılar yaşam boyunca kardeşleriyle yaşanan çatışma ve anlaşmazlıklarla baş etme ve çözüm yollarını ise “kardeşlik bağı, güven, kişisel çaba” “kardeşe nasihat vermek” “aile üyelerinin müdahalesi” “ebeveynin tutumu” “zamanla kendiliğinden iyileşen ilişkiler” “birlikte yaşanan evden ayrılma, mesafe koyma” “kardeşlerle uzak ya da yakın ikamet etmek” “değişmez kişilik özelliklerini kabul etmek” “sevginin tolere etmesi” “görmezden gelmek” “pişmanlığı dile getirmek ve açık iletişim” şeklinde ifade etmişlerdir.

Kardeşler arasında yaşanan çatışma ve anlaşmazlıklara çözüm üretme yollarından biri kardeşlik bağı, sevgi, güven ve kişisel çaba olduğu görülmüştür. Hayat, sigara içmesi nedeniyle anlaşmazlık yaşadığı ağabeyiyle kardeşlik bağının ve birbirlerine olan güvenin çözüme katkı sağladığını; Zeynep, en küçük kız kardeşinin eşinin, babasının mirasıyla ilgilenmesinden duydukları rahatsızlıktan dolayı kız kardeşini öncelikle uyardığını, daha sonrası ise uzlaşi için kişisel çaba sarf ettiğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Bence yine ben adım attım. Çünkü hani dedim kırılmıştır dedim uyarırken. İnsanın sonuçta kendini hatalı görmediği şeyde, haklı gördüğü şeyde kimseyi uyaramazsın demek ki diye. Gerçekten öyle. Zaten kendini hatalı görse onu yapmazdı diye. Çünkü bir kere de değil yani tekrarlanan şeyler olunca o konuda kendini demek ki

hatalı görmüyor. Uyarmak gereksiz diye ben ne yaptım? Annemlerde falan karşılaştık güzelce ikimizde. O da küs gibi davranmadı. Sonra evime çağırdım annemlerle beraber. O şekilde yani normale döndük.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“O kardeşliğimin verdiği şeyle. Çünkü şu cümle boş bir cümle değil. Yani ben Hayat’ın her şeyinin kefilim dediği cümleyi aslında ağabeyimi dolduran bir insan. Dolayısıyla onda da kabul etmek durumunda oldu.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“O tür şeyler zaaflar insanoğlunda olduğu için kıskançlık ya da öfke zaman zaman şey yaptığımızda kırıcı şeyler olabiliyor yani hani konuşurken grup halinde özellikle birbirine karşı kırıcı şeyler olabiliyor ama ben sevginin bunu çabuk tolere ettiğini fark ettim.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bazı katılımcılar ise kardeşlerinin değişmez ve tekrarlayan davranışlarından dolayı çaresiz kaldıklarını, kardeşlerinden bekledikleri çabayı göremediklerini ve bu durumu kabullendiklerini dile getirmişlerdir.

“Erkek kardeşime konuşup nasihatler veriyorduk. Ne yapacaksın anam dövsen laftan anlamaz sövsen laftan anlamaz. Gene konuşuyorduk affedersin öküç gibi bakıyordu. Bazı insan yedisinde neyse 70’inde de öyle oluyor maalesef hani böyle daha çok toparlayayım edeyim şey yapayım demiyor.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Hiçbir şekilde taviz vermiyor bu modelinden. Uzun yıllardır taviz vermiyor. Muhtemelen de böyle gider...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Kardeşler arası çatışma ve anlaşmazlıklara çözüm bulma yollarından biri de “aile üyelerinin müdahalesi” olmaktadır. Bazıları ebeveynlerin bazıları ise diğer kardeşlerinin arabulucu olduğunu dile getirmişlerdir.

“...Sonra işte benim babamın ilk eşinden olan oğlu büyük abim, abimin önünde durdu. Kulağını çekti onun daha ben varım sen bu kıza bir daha karışmayacaksın dedi. Bir daha karıştığını duyarsam bak buraya gelirim daha evi başına yıkarım dedi. Ondan sonra abim bir daha geri çekildi...” (Vahide, 47, 4 öz 4 yarı kardeş/8.)

“Biz de kapalı bir aileyiz yani herhangi bir kamu gücünden komşudan veya akrabadan biz de özellikle destek almak söz konusu değil. Kendi içimizde kapalı bir aile sistemi yaşıyoruz. Çoğu zaman anne babaya danışıyoruz.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Çatışma ve anlaşmazlıklara çözüm yollarından bir diğeri ise “pişmanlığı dile getirmek ve açık iletişim” olmuştur. Nursel, destek bekleyen kız kardeşine destekte bulunmadığı için yaşadığı pişmanlığı kendisine açık bir şekilde dile getirdiğini şu sözlerle aktarmıştır.

“Ben kız kardeşimin peşini bırakmadım. Ben hemen gittiği gibi aradım. Neredesin iyi misin? İşte bu saatten sonra da dedi siz benim umurumda değilsiniz dedi. Ben tabii ki ben kızına dayanamadığım için ben yeğenimin sesini duymak istiyorum falan deyince. Sonra dedim ki ben sana kızmıyorum. Ben sana hak veriyorum. Ben senin arkadayım. Ben o dönemde sıkıntılı bir dönemde olduğum için ben sana destek olamadım.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Çatışma ve anlaşmazlıklara çözüm yollarından biri ise “zamanın ilişkileri iyileştiriciliği” olmuştur.

“Büyüdükçe kardeş çatışmaları tam tersine birleşmeye ve yakınlaşmaya doğru gidiyor gibi geliyor bana. Ama şu genel olarak bakıldığı zamanda eğer arada maddi kaynaklar yoksa kardeşler büyüdükçe daha fazla kaynaşıyor. Büyüdükçe herkes kendi evinde, kendi hayatını kurmuşsa bir bakıyoruz daha çok kaynaşma var. Birine bir şey olduğunda hemen herkes destek, birbirine destek olmaya daha fazla yöneliyorlar şu anda.” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarı kardeş/8.)

“Günümüzde çatışma anlaşmazlık kesinlikle yok. Çünkü bir şey yapacaksa sorarız birbirimize. Genelde dördümüzle alakalı bir konu varsa ve yapılacaksa herkes birbirine sorar. Birbirinin rızasını ondan sorar.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşler arasındaki anlaşmazlık ve çatışma deneyimlerinin kişisel çabayla, üçüncü kişilerin müdahaleleriyle ve zamanla çözülebileceğini, bazılarının ise kardeşlerinin değişmez karakter özellikleri nedeniyle kardeşleriyle ilişkilerindeki sorunları çözümsüz görebildiklerini göstermiştir.

Bu bağlamda bir önceki başlıklarda da görüldüğü üzere destek-çatışma sarkacının bir ucunda güven krizleri yer alırken, diğer ucunda çatışmayı tetikleyen kıskançlık ve statü rekabeti gibi duygusal gerilimler bulunmaktadır. Bu nedenle şimdi, ilişkinin gömülü ambivalansını açığa çıkaran kıskançlık ve rekabet anlatılarına yöneliyoruz.

3.2.4. Kıskançlık, Rekabet ve Ambivalans

Görüşmelerde, katılımcıların kardeşleriyle kıskançlık ve rekabete dair anlatıları çeşitli yönleriyle görünür olmuştur; aşağıda katılımcıların kendilerine, kardeşlerine ve diğer kardeşler arasındaki ilişkilere ilişkin örnekleri sunulmaktadır. Bu başlık altında bir kardeşe ebeveynin maddi ve manevi ilgi ve desteğinin daha fazla verildiğinin düşünülmesinden doğan ebeveyn favorisi/ görünmezlik hissinin oluşturduğu kıskançlık (i) Eğitim, iş, evlilik gibi yaşam fırsatlarını farklı zamanlarda deneyimlemekten kaynaklı oluşan kıskançlık (ii) Bir kardeşin sosyal çevresi (arkadaş ilişkileri, kök ailesi vb.) tarafından itibarının olması, mesleki, ekonomik statüsü evliliği ve çocuklarının kendisinin daha iyi olduğunun düşünülmesine bağlı oluşan statü rekabeti ve gölgede kalma. (iii) Makul sebeplere dayanarak kıskançlık ve rekabetin inkâr edilmesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu anlamda bu alt temanın çeşitliliğini göstermesi açısından Serdar’ın ifadeleri önemlidir:

“Yani bu çocuk ilk doğuyor büyüyor hemen bir kardeş geliyor hayatına. İlk defa onu kıskanıyor. O da mazlum olduğu için o da hep böyle şey görüyor. Sanki biraz böyle yapısal bir sorun var burada çok eskiye dayanan. Ben de onun yerinde olsam aynı şey olabilirdi diye düşünüyorum. Ama tabi kişilik de yine etkileyici yani. Birçok faktör var

yani. O tür şeyler zaaflar insanoğlunda olduğu için kıskançlık ya da öfke zaman zaman şey yaptığımızda kırıcı şeyler olabiliyor ama ben sevginin bunu çabuk tolere ettiğini fark ettim.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Ebeveyn Favorisi/ Görünmezlik Hissi: Katılımcıların anlatıları, ebeveyn favorisi algısının bazı kardeşlerde görünmezlik hissi yaratarak kıskançlık ve sosyal karşılaştırmayı tetiklediğini; bu algının kardeşin kişilik özellikleri, doğum sırası, cinsiyet ve eşitsizlik algısıyla güçlendiğini göstermektedir.

“Sen böyle anne baba olarak birini tutarsan birini tutmazsan öyle olur. Eşit konuşursun. Eşit söylem yaparsın. Eşit paylaşım yaparsın. E çoluk çocuk da aynı olur. Mesela bana gelir bir yeşil boncuk dağıtırsın öbürüne mavi dağıtırsın. Ben senin için ölüyorum, kalıyorum. Boş.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bu bağlamda katılımcıların bazıları, kendilerinin ya da kardeşlerinden birinin ebeveynlerin bir kardeşe daha fazla ilgi, takdir veya sorumluluk yüklemesi nedeniyle kendilerini dışlanmış ya da ikinci planda kalmış olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Mehtap kendisinin “söz dinleyen, sorumluluk sahibi ve güvenilir” bir çocuk olduğunu, bu nedenle de ebeveynlerinin kendisini daha çok sevmesinin kardeşlerinde kıskançlık oluşturduğunu, Nursel’in kardeşleri için kullandığı “her zaman saf dışıdır, ailenin süs bebeği” “o hep annem için farklıydı” ifadeleri ise ebeveynin kayırmacı tutumu nedeniyle kardeşlerine karşı kıskançlık beslediğini göstermektedir.

“(kız kardeşi için) ev işlerinde Beliz kaçırdı her zaman kavgaya çıkartırdı sıyrılırdı. Annem de zaten onun üstüne düşerdi. O çok çalışıyor, o çalışıyor. Halbuki hepimiz daha çok çalışıyorduk...O kız kardeşim hâlâ bizden kopuktur... (erkek kardeşi için) Her seferinde babam evden kovacağını söylüyordu. Annem de tabii ki ben de giderim diyor. Annemin hayatında biz yokuz, sadece erkek kardeşim var. Hâlâ bu beş yıla kadar Murat sokakta kaldı ne yiyor ne içiyor.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Annem babam beni çok seviyor diye kıskanıyorlardı. Bak Mehtap sözümüzü dinliyor. Ben çok şükür ne bir arkadaş ne başka şeyle uğraşırdım...Anne babamın tutumunda bir fark yoktu onlar öyle algılardı. Mesela sizin iki tane çocuğunuz var bir çocuğun parasını harcamasını bilmiyor veya işte nasıl nerde ne zaman ne yapılması gerektiğini bilmiyorsa sen onla mı yola çıkmak istersin öbürüyle mi demi? Öbürüyle çıkmak istersin çünkü onun sorumluluk alabileceğine güvenmezsin yani. O yarı yolda bırakır.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Ebeveynin kardeşlerden birini favori gördüğü düşüncesi, bazıları doğum sırasıyla, bazıları kardeşin cinsiyetiyle, bazıları ise rol paylaşımı ve yaşam olaylarında yaşanan eşitsizlik algısıyla (eğitime katılamama, kardeşin düğününün daha güzel yerde yapılması, adil olmayan miras paylaşımı) ilişkilendirilmiştir. Hümeysra, kardeşler arasında yaşanan kıskançlığın çocukluktan günümüze kadar sürdürüldüğünü ve ebeveyne bakım sağlayan kardeş olmanın

ablası tarafından kıskançlık nedeni olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda bazı katılımcılar evin küçüğü olan kardeşlerin ebeveynleri tarafından daha fazla sevildiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

“Ablamlar zaman zaman anne baba eşit davranmadığında birbirlerini kıskandıklarını ve çatıştıklarını söylüyorlar. İşte sen her zaman şu kızını daha çok ayrı tutun. Baba sen onu daha çok sevdin. Ona yaptınız bana neden az verdiniz, haksızlık yaptınız diye çekişmeler var. Kızların da bizi erkenden evlendirip gönderdiniz, babamızın hiçbir şeyini alamadık. Siz erkekler aldınız sitemi var. Böyle bir adaletsizlik, eşitlik üzerinden çatıştıklarını söylüyorlar... Ablalarımın kıskançlığını fark etmişim. Yetişkin insanlar ama yine de kardeş rekabetinin olduğunu düşünüyorum. Aslında her zaman kardeş kıskançlığı bir gerçek. Annem ‘Hümeysra annelik hakkını hiç bırakmadı. En çok o benim anne sütünü ona helal ediyorum’ falan diyordu. Daha sonra büyük ablam da buna bayağı kızdığına birkaç kez şahit oldum.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Her zaman en küçüğü çok sevildirdi. O zaman benim bir küçüğüm uzun süre küçüğümüzdü babam en çok onu severdi. Onun küçüğü doğunca daha çok onu sevdi. Şu an da kız kardeşimi sevdiği gibi küçük olana karşı bir sevgi şefkat büyük olana karşı da bir saygı ve ayrıcalık şeyi oldu” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Ablama sunulan imkanların, hani o şansın bana verilmesini istemiştim. Yani öyle bir şans bende olsaydı işte üniversiteyi daha erken kazanabilirdim. Başka daha farklı bir yerde olabilirdim.” Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Ben kıskandım yani, yalan değil okul konusunda çok kıskandım hepsini. Ne bileyim, üstlerine olsun, başlarına olsun, kıyafetlerine olsun. Herkes çalıştığıyla kendi alışverişini yapardı. Ama ben hiç ucuna dokunmadan getirir ve teslim ederdim.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Ablam işte bizi liseye göndermedin de kuran kursuna gönderdin diye öyle bir sinir vardı anneme. Siz okula gidiyorsunuz ben evde iş yapıyorum diye tersleştğini hatırlıyorum kıskançlığı o yöndeydi” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

Alıntılar, yaşam akışı yaklaşımının zamanlama ve bağlı hayatlar ilkeleriyle uyumludur: Kardeşler ebeveynlerinin tutumlarıyla ilişkilendirdikleri aynı olayı farklı ekonomik ve mekânsal koşullarda deneyimlediği için adalet algıları ve durum tanımları farklılaşmaktadır. Kardeşlerden birinin ebeveynin favorisi olduğu düşüncesine dayalı kıskançlık, bazen de ebeveynin kardeşe/ kardeşin ebeveyne sunduğu ya da sunacağı düşünülen destekle şekillenmektedir. Ebeveynin kardeşlerden birine maddi ve manevi destekte bulunması, bazı kardeşler için iletişimi zedeleyen ve görüşmeleri kısıtlayan bir deneyim olabilmektedir. Serdar’ın ifadesi tipik bir örnektir.

“Küçük abim biraz maddi sıkıntılar yaşadı eşi çalışmıyor. Okuyan çocukları var. Annem babam biraz ona yaklaşp maddi destekte bulununca abim buna tepki gösterip anne babamla görüşmeyi kesti.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“O da hani çalışmıyor, bir yerde elinde bir mesleği yok, bir düzeni yok deyip sürekli onun üstüne örtülüyordu. Biz hepimiz kendi ayaklarımızın üstünde duruyorduk. Sonuçta yine annem için çok çok farklıydı.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcılardan üçü ise ebeveynin erkek çocuklarını ön planda tuttuğunun düşünmektedir. Perihan küçük çocuk olduğu için çok kıymetli olduğunu ve değer gördüğünü ifade etse de görüşmenin ilerleyen aşamalarında sözlerini annesinin erkek çocuklarına daha fazla değer verdiğini düşünmesiyle sürdürmüştür Katılımcıların örnek alıntıları ise şu şekilde olmuştur:

“Annemin erkek kardeşime sevgili yavrum benim falan diye bir lafı vardı. Sevgili yavrum” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Annem erkek çocuklarına daha çok değer veriyordu. Biz evlendikten sonra bile annem erkek çocuklarının çocuklarına daha çok değer veriyordu. Bunu hissediyorduk, fark ediyorduk yani.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Aykırı bir örnek olarak Vahide, ağabey ve ablalarının kendisini küçük kardeş olduğu ve anneleriyle yaşadıkları için sevdiklerini, koruduklarını şu sözlerle ifade etmiştir.

“Küçük olduğum için beni çok severler, beni yoklarlar. Sonuçta küçük kardeşler onlar bana daha çok korumacı davranıyorlar. Daha çok bir şeye ihtiyaçları olmasın. Bir de anneleriyle yaşıyorum. Annemle ikimizi birlikte düşünüyorlar. Bize karşı çok korumacı davranıyorlar annemle ikimize karşı.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Bulgular; ebeveyn tarafından kardeşe yönelen sevginin kıskançlığa neden olabileceğini, bazılarının ise aksi bir bulgu olarak küçük kardeşlerine normatif bir bilinçle sosyal ve maddi destekte bulunduklarını göstermiştir. Diğer yandan ebeveynin kardeşlerden birine duyduğu sevgi ve ilgi psikoloji literatüründe yer alan *favori çocuk* kavramını akıllara getirmektedir.

Alıntılar genel olarak değerlendirildiğinde; ebeveyn favorisi (ilgi, sevgi, destek, kayırma algısı) olarak görülen kardeşle kendini kıyaslamamanın yalnızca çocuklukta değil, yetişkinlikte de sürdürüldüğünü görülmektedir. Bu bağlamda ilgili alıntılar Festinger’in *Sosyal Karşılaştırma Kuramı*yla ilişkilendirilebilmektedir. Kaynak dağılımındaki eşitsizlik (ebeveyn ilgisi ve sevgisi) yetişkin kardeşler arası kıskançlığı tetiklemektedir. Aynı zamanda bazıları tarafından Jonathan Turner’ın (2007) adaletsizlik algısının öfkeye neden olduğu düşüncesi devreye girerek algılanan adaletsizlik, ilişkinin temel güvenini sarsmakta ama kan bağı ideolojisi nedeni ile çoğu zaman açık çatışmaya dönüşmemektedir. Erkek çocukların ebeveynlerinin favorisi olduğunu düşünen kişiler açısından ise daha az hak eden erkek kardeşlerinin aile kaynaklarından orantısız bir pay aldığını gördüklerinde, sadece kardeşlerine değil, bu adaletsiz dağıtımı yapan ebeveyn otoritesine ve sistemin kendisine karşı da bir öfke duymaktadırlar. Bu bağlamda ebeveyn favorisi olmaya dayalı kaynak paylaşımı kardeşler tarafından sözler, semboller ve davranışlar üzerinden farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır.

Bu sembol, diğer kardeşler için görünmezlik ve değersizlik anlamını üretirken, sevgi ile dışlanma hissini aynı anda yaşamalarına neden olabilmektedir. Özellikle Mehtap'ın “*annemin tutumunda bir farklılık yoktu, onlar öyle algılardı*” sözleri ve Zeynep'in iki kız kardeşinin aynı durumu farklı tanımladıklarına dair görüşü bu anlamda önemlidir.

Statü rekabeti/ Gölgede Kalma: Katılımcıların bazılarının anlatıları, kardeşler arasındaki statü rekabetinin yaşam boyunca farklı yaşam olayları deneyimleme nedeniyle farklılaşmaları, arkadaş ilişkileri, mesleki ve ekonomik statüsünün daha iyi olması gibi nedenlerle kardeşlerden birinin diğerinin gölgesinde kaldığını düşünmesine neden olarak aralarındaki rekabeti tetiklediğini göstermektedir.

“Şu an kıskanmış olabilir mi diye düşünüyorum Çocuklukta öyle bir şey kesinlikle yoktu. Babamdan annemden fazla beni seviyor zaten. Ama sonraki süreçte işte uzun yıllar benim cezaevindeki etkinliğim, diğer genel şeyler onu şu an bilmiyorum. Belki onun gölgesinde kalma psikolojisi olabilir...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Büşra, annesinin kendilerinin arkadaşları olmasını engellediğini “*Yani annem bizim arkadaşımız olmamasını da sağlamış, şimdi fark ediyorum. Yani arkadaşınla kuracağın herhangi bir iyi ilişki kendisine hakaret sayıyor falan.*” Sözleriyle ifade etmiştir. Arkadaşlık ilişkileri onun anlam dünyasında oldukça önemlidir. Gülçin kız kardeşinin kendisinin arkadaşlık ilişkilerini kıskanmasını, kız kardeşinin *içine kapalı ve asosyal* olmasıyla ilişkilendirildiği, Büşra'nın ise kardeşiyle kişilik özelliklerinin sosyal çevrelerinde “*sıra dışı*” olarak tanımlandıklarını, bu nedenle de yaşadığı *dışlanma duygusunun* kardeşinin arkadaşlık ilişkilerini kıskanmaya neden olduğunu ifade etmiştir.

“Kardeşim Burak'ın arkadaşları tarafından çok sevilmesine aşırı derecede aşırı kıskanıyorum yani...Yani kıskançlıkta fark ettiğim şeylerden biri de Burak'ın lise hayatına gıpta ettim. Ben de gitseydim nasıl olurdu hayatım diye düşündüm filan...” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Kız kardeşimin beni kıskandığını hissediyordum. Arkadaşımla gezmeye gidiyorduk. Sen de gel ablam diyordum gelmiyordu ama gittiğim zaman da kıskanıyordu ya da ben öyle hissediyordum. Sanki gelmek istiyor kıskanıyor. Onun arkadaşları yok. Duygularını falan bastırıyor. Kendini çok güzel ifade edemiyor. Belki de ben yanlış düşünüyorum.” (Gülçin,51, 4 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşlerden birinin sosyal çevreleri ve aile ilişkilerinde tanınması ve itibar görmesinin diğer kardeşte kıskançlığa nedeni olabileceğini göstermiştir. Katılımcıların bazılarının dikkat çektiği bir diğer kıskançlık konusu ise “*kardeşler arası sosyoekonomik statü farkı ve mesleki rekabet*” tir. Burhan; çocukluk döneminde herkes eşit ve yoksul bir ailede beraber yaşarken imkanları paylaşmak zorunda oldukları için kıskançlık olmadığını ancak kardeşlerin evden ayrılması, farklı sosyoekonomik seviyelere sahip olması nedeniyle kıskançlık

ve rekabetin meydana çıktığını ifade etmiştir. Burhan için maddi başarıya verilen önem, toplumsal statü kaygısı ve ahlaki değerler, kardeşler arasındaki rekabet hissini anlamlandırmada önemli referans noktaları olduğunu göstermektedir. Serdar'ın kardeşinin babasına olan maddi desteği, bir diğer kardeşine babasının sunduğu maddi destek aile içinde hiyerarşi ve ayrıcalık oluşturduğu algısına sebep olmuş, diğer kardeşler arasında haksızlık duygusuna yol açtığı ifade edilmiştir. “*Babam sanki o kişilik özelliğini onun makamına yorar oldu*” ifadesi, maddi desteğin kişisel ilişkiler üzerindeki olumsuz etkilerini ve ayrımcılık algısını ortaya koymaktadır. “*Çok okudu, daha büyük yeri daha şey gibi oldu*” ifadesi ise, maddi desteğin sosyal statü ve kişisel değerlendirmelerle nasıl ilişkilendirilebileceğini vurgulamaktadır.

“Zengin olma. Benden zengin olmasın. Şimdi toplum da nedir? Toplum hep öyle. Ya paran varsa? Eşin de çok, dostun da çok. Paran yoksa kimsen yok. Bu kadar basit...Tabii kıskançlık vardır. Olmaz mı? Adam ne demiş? Kardeşi kardeş yaratmış, nasibini ayrı yaratmış. Kardeşin ne onduğunu ister ne de donduğunu ister. Tam şuraya gelir, şu gelir, gelir. Burada düz. Bu alan düz kardeşler hep burada dizilir. Senin gittiğini seyrederek. Düşeceğini bilir. Gider yanı başına tutar. Ne ileri gittiğini ister ne geri kaldığını ister. Erkek kardeşlerim kıskanırlar beni kıskandıklarını ben bilirim. Çünkü benim ileri gitmemi istemediği için zaten böyle diyor. Şimdi en küçük kardeşimiz, çok zengin. Allah daha çok versin. Beş katlı bina kendine ait. Yedi tane kiracısı var.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/3.)

“En büyük abimin bir küçüğüne karşı bazı konularda sürekli bir şey hissettiğini düşünüyorum. Çünkü en küçüğü ondan önce evlendi ondan önce üniversiteye girdi. Abim mesela daha sonra üniversiteyi kazandı. Onların arka planın da geçimsizlikleri var kıskançlıkları da ona dayanıyor. Zaten bir şeyinden hazzetmiyor bir şey de başardığı zaman...Benim küçüğüm laf sokuyor abilerine mesleğiyle ilgili kıskançlık demeyelim de böyle ayrı bir önem gösterilmesine şaşıyor. Başkanın geldi hepimiz ayağa kalkalım diye laf sokuyor. Kıskançlık değil de aslında kendince istihza yapıyor ama o işte kırıcı oluyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Alıntılar, kardeşler arasındaki rekabetin sadece bireysel bir durum olmadığını, aynı zamanda toplumsal normlar, değerler ve yaşam olaylarının farklılaşmasıyla şekillendirildiğini göstermektedir. Maddi başarıya verilen önem, toplumsal statü kaygısı ve ahlaki değerler, kardeşler arasındaki rekabetin altında yatan önemli unsurlar olduğu görülmektedir. Öte yandan yetişkin kardeşler arasında statü müzakeresi de söz konusudur. Bu noktada Simmel'in sosyalleşme biçimlerinden üstün-aşağı diyalektiği devrededir. Örneğin, Sezgin'in hapishane sonrası *lider* konumunu içselleştirmesi, kardeşi için kronik bir karşılaştırma çıpası oluşturmuştur. Burada ambivalans iki yönlüdür: başarı gurur yaratırken, kardeşin içlerlenme, kıskançlık, çekememezlik duygusunu da körüklemektedir. Serdar'ın alıntısındaki kardeşin kamusal alandaki mesleki üstünlüğü ise, haneye taşındığında ev içinde eşitlik normu ile

sürtünme yaratır. *Başkannn* şeklindeki alaycı hitap, üstünlüğü bir yandan tanırken, aynı anda onu parodi yoluyla indirmektedir. Böylece üstün ve aşağı konumlar anlık olarak yer değiştirmektedir. Bu dolaylı yüz tehdidi, Simmel'in tarif ettiği biçimde hiyerarşiyi oyun/şaka eşliğinde askıya alarak dengeleyici bir işlev görür; ancak diğer kardeşler önünde tekrarlandığında, ilişkide kalıcı kırgınlık ve mesafe oluşturan bir sınır koyma davranışına dönüşebilmektedir.

Kardeşler arasındaki statü rekabetine dayalı kıskançlık duygusu bazı katılımcıların da belirttiği gibi kardeşlerden birinin evlilik süreçleri, düğünü/çeyizi ve ebeveyn olmasıyla birlikte sürdürülebilmektedir.²¹ Bu noktada dile getirilen kıyaslamalar *daha iyi yer, çeyiz ve takı* üzerinden anlamlandırılmıştır. Zeynep, iki ablasından birinin diğeriyle kendisinin düğün koşullarını kıyaslayarak öfkelenildiğini; kendisinin ise dönemin aile imkânlarını hatırlatıp arabulucu bir tutum sergilediğini aktarmıştır. Anlatıda, mekân/bütçe/çeyiz farklarıyla birlikte “*rezil oldum*” ifadesi, ritüelin ablası için itibar sahnesi olabileceğini de göstermektedir. Benzer biçimde Gülçin, kaçarak evlendiği için kendisine *hiçbir şey yapılmadığını*, kız kardeşine ise maddi–manevi destek verildiğini belirterek “*kalbimde uhde kaldı*” sözleriyle duygularını dile getirmiştir.

“*Evlilik süreçlerinde ablam benim kınam çok kötü yerde yapıldı diye söyleniyordu. Kız kardeşim iyi zamana denk geldiği için daha iyi yerde yapıldı diye onla kıyaslıyor. Benimki niye o kadar kötü yerde yapıldı annem daha iyi yerde yapabilirdi diye çok kızdı. Yine bir kıskançlık ve öfke de var orada. Geçmişe niye sinirleniyorsun o zaman öyleydi falan diye ben şey yapıyorum. Ben rezil oldum o zaman millete falan diyor. Babamın annemin en parlak dönemiydi. Her şeyin en iyisi yapıldı. O da onun elinde olan bir şey değil. Ben sonuncu olsam benimki en iyisi olacaktı. Annemlerin oturduğu yer değişti mesela. O da oranın imkanlarına göre yaptı her şeyi. Haliyle en küçüğünki en iyisi oldu. ...Ama o da dediğim gibi hep ev alındığı için onun getirdiği bir sinir olabilir. Çünkü bir tek tencereye falan kızacaklarını sanmıyorum. Hepsi evlendikten sonra onları söyledi. Öfkesi ondan sonra ortaya çıktı değişik yerlere yönlendirdiler öfkeyi. Çeyize kadar...*” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“*Şimdi ben evlendiğim zaman kaçarak evlendim. Bekarken çalıştık zaten annemize veriyorduk. Evlenirken kaçtım diye hiçbir şey yapılmadı. Yani sadece benim kendi aldığım çeyizler var evde. Kız kardeşim baya bir zaman sonra evlendiği için baya bir zaman çalıştı. Bütün eşyalar alındı. Beş daha bilezik takıldı. Buna çok kuruldum. Yani kalbimde uhde kaldı. Ben de çabaladım, fedakârlıklar yaptım. Evet o an ellerinde olmayabilirdi Türkiye şartlarında. Ama sonradan hani benim çocuklarım olduğu zaman ne bileyim bekledim sadece. Buna çok kırılmıştım yani*” (Gülçin, 51, 4 kardeş/1.)

²¹ Her kardeş çocuklar üzerinden kıskançlığı sürdürmemektedir. Kardeş çocuklarının ilişkilerdeki etkileşimini incelemek için bkz.: Evlilik ve Boşanma Sonrası İlişki Değişimleri

Bu alıntılar kıskançlık ve rekabetin, ebeveyn favorisi kaynaklı kaynak/dağıtım adaleti (ör. Çeyiz, mekân, bilezik) hem de statü/itibar duyarlılıkları üzerinden evlilik ritüelleriyle sürdürdüğünü göstermektedir. Jonathan Turner’a (2007) göre *aldığı pay–adil gördüğü pay* uyumsuzluğu, öfke/kırgınlık gibi duyguları tetiklemektedir.

Katılımcıların bazıları ise kardeşlerinin kendi çocuklarıyla yeğenlerini kıyasladıklarını ve bunun kıskançlık duygusunu tetiklediğini belirtmiştir. Bazıları kardeş çocuklarının ilk doğdukları zamanlardaki yapısal özelliklerine değinirken, az bir kısmı ise yetişkin yeğenlerinin sosyal statülerinden söz etmişlerdir. Özellikle çocuğun cinsiyeti, çocuk sayısı, güzellik atıfları, kardeş çocuklarının ekonomik statüsü ve eğitimi kıyaslamının başlıca eksenleri olarak öne çıkmaktadır. Mehtap, üç erkek çocuğu olmasının kız kardeşi tarafından kıskanıldığını; Büşra ise erkek kardeşinin çocukları arasında *“hangisi daha güzel”* tarzı karşılaştırmalar yaptığını ve bunu normal bulmadığını aktarmıştır.

“Onun kızı oldu benim erkek çocuklarım oldu. Öyle biraz hissetmiş olabilir ama evlat evlattır. Allah sana onu vermiş. Kıskançlık oluyor yani.... Maşallah ne güzel doğuruyorsun diye biraz şakayla karışık kardeşim dile getirmişti.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Kızını benim oğlanın küçüklüğüyle kıyaslayıp hangisi daha güzel falan deyip duruyor. Ben de bir keresinde daha güzel dedim. Biliyorum yani onu duymak istediğini. Aha da teyit ettirdim sana da. Sana da teyit ettirdim diyor. Benimki daha güzel. Böyle de bir ruh hastası yani (gülüyor). Ben çok normal olduğunu düşünmüyorum.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Erkek kardeşimin çocuklarının da meslekleri iyi. Her birine ikişer ev aldı...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bazı katılımcılar ise kardeşlerinin ebeveynlik tarzına ilişkin yetersizlik atıflarında bulunarak, kendi ebeveynlik tarzlarıyla kıyaslamışlardır. Katılımcılardan Nursel’in kendisi de kız kardeşiyle aynı eğitime sahip olduğu halde, kız kardeşinin eğitim düzeyini ebeveynlik niteliğiyle ilişkilendirerek *“iyi bir anne değil”* değerlendirmesinde bulunması ilginçtir. Vahide ise ablasının çocuğunu *“benmerkezci”* yetiştirdiğini kendileri gibi fedakâr olmadığını dile getirerek karşılaştırma yoluna gitmiştir.

“Dışarıdan gözetlememe göre çocuklarına iyi bir anne değil. Kişisel bakımlarında olsun, çocuklara davranış şeklinde olsun. O zaten şey ilkokul ikinci sınıftan terk. Çocukları da onun için zaten yetersiz. Anne baba ne biliyor ki çocuklarına ne verebilir? Ya bari dedim çocukların için bir şeyler yapmaya çalış.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Bu kızı çok şey büyüttüler. Hiçbir isteğine hayır demeyerek büyüttüler. Böyle olunca kız da çok ben merkezci büyüdü. Biraz değişik bir şekilde büyüdü. Şimdi çok verici değil. Bizim gibi fedakâr değil.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Katılımcılardan az bir kısmı ise geçmişte kardeşe duyulan kıskançlığın, yetişkinlikte kardeşin yeni kurduğu çekirdek ailesi ve bu aile içindeki aidiyet/itibar algıları üzerinden yeniden alevlenebildiğine işaret etmektedir.

“Kardeşimin ailesiyle aidiyeti var. Ben buna çok gıpta ediyorum. Kardeşimin evlendiği süreçte çok fazla öfke çıktı benim içimden Burak’a Buro derlerdi. Bana niye kimse Büşo demiyordu. Oturdum bunu bile dert edindim yani. Böyle bir cana yakın falan bulmuşlar...Burak bir şekilde onun değer gördüğü bir yere gitti ve daha mutlu oldu ve benim kıskandığım şey de o oldu...” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Dolayısıyla bulgular, kardeşlerden birinin sosyal, ekonomik, mesleki ve çekirdek aile (eş, çocuk) olarak daha iyi bir konumda olduğunun düşünülmesinin diğer kardeşte kıskançlığı ve rekabeti tetikleyebildiğini göstermiştir. Bu anlamda kardeşler arası kıskançlık ve rekabetin yalnızca çocukluk/ergenlik dönemleriyle sınırlı kalmadığını; evlilik ritüelleri, eşleri, çocukları, ebeveynlik tarzları ve çekirdek aileleri bağlamında ifade edilip yeniden müzakere edilebildiğini göstermektedir.

Kıskançlık İnkârı ve Rasyonelleştirilmiş Ambivalans: Bu kıskançlık ve rekabete dayalı anlatıların içinde katılımcıların bazılarının bir yandan kıskançlığı reddederken, diğer yandan ebeveyn ilgisindeki eşitsizlik gibi potansiyel kıskançlık kaynaklarını nasıl fark ettiklerini ve bunu nasıl makul bir nedene bağladıkları görülmüştür. Bu durum ambivalansın net olarak yansıtıldığı bir özellik taşımaktadır Katılımcılardan bazıları kardeşlerini, bazıları ise kardeşlerinin kendilerini kıskanmadıklarını dile getirmiş ve kıskanmama nedeni olarak *“cinsiyetlerin farklılığı” “yaş farkının veya kardeş sayısının fazla olması” “kendisinin aile yükünü alması”, “maddi nedenler”, “ebeveynlerinin ayrımcı tutumları” “karşılıklı destek” “kıskanacak ortamın olmaması”* şeklinde dile getirmişlerdir.

“Yok hiç öyle şey yapmadım. Hiç kıskanmadım. Onların da kıskandığını hissetmedim. Çünkü benden yaşça büyüklerdi ya. Hiç öyle bir şey hissetmedim... (görüşmenin farklı yerinde) annem hep onlara değer verirdi sözleri)” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

“Birimiz kız, birimiz erkeğiz. Belki ondan rekabet şu bu falan olmadı. Belki iki kız olsak farklı bir rekabetimiz olurdu.... Ama işte ilk çocukta bir heves oluyor. Böyle stüdyo fotoğrafları, bilmem ne. Beni hep kıskanırdı. Onu biliyorum yani. Ama sadece ilk çocuk olduğum için hasbelkader başıma gelmiş şeylerdi yani... Yoksa hep ona daha güzel şeyler alındı. Ona daha çok ihtimam gösterildi. Benim kazandığım okulları o kazanamayınca takviye kurslar falan. Kıskanan bence hep oydu yani. Bunu çok belli eder.... (Görüşmenin farklı yerinde) Gıpta ettim yani ben kardeşimin yaşantısını. Evlilikten sonra ortaya çıktı.... Kız evlat olmak farklıymış mesela ilk orada anladım.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Eğitim, aile içi sorumluluk yükü ve yaşam fırsatlarında eşitsizlik yaşadığını düşünmesi nedeniyle kardeşlerini kıskandığını dile getiren Nursel; kardeşlerinin ise kendisini *aile içi sorumluluk yükünü taşıyan* konumda olduğu için kıskanmadıklarını düşündüğünü belirtmiştir. Hayat'ın ifadeleri ise annesinin ağabeyine olan düşkünlüğünü *kıskanılacak bir durum* olarak değil, *torunlara bakma zorunluluğunun doğal bir sonucu* olarak kodlayarak potansiyel bir çatışmayı önlediğine göstermektedir.

“Bir şey hissetmedim hani, kıskançlıkta hiçbir zaman ona karşı olmadı (anlatının farklı yerinde) Annemin abime daha düşkün olduğunu düşünüyorum. Çünkü orada yeğenlerim var. Onlarla daha fazla ilgilenmesi gerekiyor. Onu biraz fark ettim yani.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Kardeşlerimi kıskanacağım bir ortam olmadı. Beni çok hani biraz ayrı severdi babam. O yüzden onlar kıskanmasın diye ben uğraşırdım. Mesela bir şey olacak sen git söyle babam kabul eder diyorlardı. Onlar da ben şımarmadığım için bana kötü davranmıyorlardı da onlar üzülmesin, kıskanmasın diye uğraşıyordum... Dedğim gibi beş taneyiz yani. Bir iki tane olsak belki o sorun olurdu da beş tane olunca sorun olmuyor... (anlatının farklı yerinde) Zeynep'i babam ayrı tutuyor bizden dediklerini duymuştum.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

Vahide'nin ifadelerindeki *bilmişlik taslamak*, kardeşler arasında entelektüel veya ahlaki bir üstünlük kurma çabası görülebilmektedir. Bu onun için doğrudan bir kıskançlık olarak olmasa da bir tür statü rekabeti olarak anlaşılmıştır. Ancak bu rekabet, “birbirimize destek oluruz” ifadelerine sığınarak ve *küçük bir şey* olarak önemsizleştirilerek yumuşatılmaktadır.

“Yok, ben hiç öyle bir şey görmedim.... Hepsi çok bilmiş gibi birbirlerini bilmişlik yapıyorlar. Ona kıskançlık denir mi bilmiyorum. Yani bilmiyorum ki önemli bir şey değil, küçük bir şey. O anlamda bir kıskançlıkla bizde öyle şeyler yok. Biz hep birbirimize desteğiz.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

Katılımcılardan bazıları ise kıskançlığın doğurduğu öfkenin doğurduğu krizleri sevginin tolere ettiğini; Hümeysra ise ebeveynin varlığının ve maddi kaynakların paylaşımının olmadığı durumlarda kıskançlık ve öfkenin olmayacağını ifade etmektedir. Bulgular; kıskançlık ve rekabet duygusunun katılımcılardan bazıları tarafından makul bir nedene bağlanarak inkâr edilebildiğini göstermektedir. Ancak ifadelerin devamında kıskandıklarına dair çelişkili ifadeler ilişkilerdeki ambivalansı somutlamaktadır.

3.2.5. Üçüncü Kişilerin Kardeş Etkileşimlerindeki Rolü

Bu noktaya kadar olan süreçte yer yer üçüncü kişilerin kardeşler arası gündelik etkileşimlerdeki rolüne değinmiştik. Burada ebeveynlerin, kardeş eşlerinin hem kardeşler

arasındaki hem de kendi aralarındaki ilişkilerine (yengeler, eniştelere- eltiler, bacanaklar), diğer kardeşlerin (abla, ağabey, kardeş) ve geniş akrabaların (amca, teyze, hala, dede, babaanne) kardeşlik ilişkisindeki rolüne dair bulgular aktarılmıştır.

Ebeveynler: Kardeşler arasındaki ilişkilerde ebeveynler çözüm üreten bir aktör olmanın yanında tartışmaları körükleyebilmekte arabozucu bir rol oynayabilmektedir. Nursel, kız kardeşinin boşanma gibi zor bir döneminde yanında olamama nedeninin; Perihan, miras hakkının elinden alınmasına neden olarak annesinin erkek çocuklarına olan tutumunun, Mehtap ise erkek kardeşinin *ailenin mikrobi* olarak nitelendirilmesinin, anne veya babalarının tutumlarından kaynaklı olduğunu dile getirmişlerdir.

“Babam da gitmeyin diyor gitmeyin bu mikroba diyor sen bunu şımartıyorsun diyor bana. Sen bunun peşinde gittikçe bu adam olmuyor diyor. Ama napayım kardeş ya (ağlamaklı ses) Annem dedi zaten sen bunlara da devamlı da verme dedi. Ay çok kadın bağıırıyordu valla. Sen ver ver sonra biz fakir olacağız biz ne yiyip içeceğiz diyordu annem düşün artık” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Annem hani miras onların hakkıdır, siz susun diyordu. Miras konusunda bundan dolayı abimler de siz susun öncelik bizim hakkımız biz ne istersek size onu veririz. Falan filan gibi şeyler oluyordu evet. Yani kendilerini daha değerli bir şey yapıyorlardı” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Katılımcılardan bir kısmı ise ebeveynlerinin kardeşler arası ilişkilerde birleştirici bir rol üstlendiklerine dikkat çekmişlerdir. Serdar, anne ve babası hayatta olmasa kardeşleriyle görüşme pratiklerinin sınırlanacağını dile getirmiştir.

“Annem çok önceleri bununla ilgili onlarca deyim ve atasözünde yani işte kardeşlik hukuku, kardeşler birbirine sarılın, kadınlar şöyledir kadınları dinlemeyin kendi içinizde yani bununla ilgili ön alt yapısını hazırlamış olmasına rağmen e siz de bununla ilgili çok donanımlı olmanıza rağmen ama bu gelişmelere müdahale edemiyorsunuz yani. Sonuçta kadınlar yani...” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Alıntılar, ebeveynlerin “önemli öteki” olarak, çocuklarının rollerini tanımlama ve bu rollerin sınırlarını çizme gücüne sahip olduklarını göstermektedir. Bazı kardeşler kendisi için “yardımsever, fedakâr kardeş” rolünü benimsemiştir. Ancak ebeveynlerin, “*Sen ver ver sonra biz fakir olacağız*” ya da “*yüz vermeyin sen şımartıyorsun*” gibi ifadeleri bu rolün sınırlarını çizerek, “*ailenin kaynaklarını tüketen sorumsuz evlat*” gibi yeni bir potansiyel rol atfedebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu ifadeler ebeveynler- kardeşler arasındaki etkileşimde ebeveynlerin kardeşler arasındaki güven ve sosyal destek ilişkilerini zedeleyerek çatışmalara zemin hazırlayan aktörler olabileceklerini göstermektedir. Nursel ve Mehtap’ın ifadelerindeki bir kardeşe yardım etme eylemi, ebeveynin sevgisini kaybetme riski taşıyan bir

eyleme dönüşmüştür. Bu durum, bireyin *iyi bir kardeş olma ile iyi bir evlat olma* benliği arasında rol çatışması yaratabileceğini göstermektedir.

Diğer Kardeşler: İkidenden fazla kardeşe sahip olunan kardeşler açısından kardeşler arasındaki ilişkilerde üçüncü kişilerden biri de diğer kardeşlerdir. Kardeşler bazı durumlarda arabulucu davranırken bazen de çatışmaları tetikleyebilmektedir. Burhan, üvey kardeşi ile ağabeyi arasındaki miras anlaşmazlıklarında ılımlı ve arabulucu bir yaklaşım sergilediğini, kardeşler arasında kırgınlık ve küslük olmasını istemediğini belirtmiştir. Diğer katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir.

“Abilerim şu an da konuşmuyorlar aralarını sürekli bulmaya çalışan bir pozisyondayım. Ben de bu sefer bunun bedelini bir şekilde ödüyorum. Her birinin aslında birbirine benzemeyen yönleri çok, birbirlerine benzeyen yönleri de. Sorumluluk sizin üzerinizde kalıyor. Büyük devre dışı kalınca 3. Sırada siz geliyorsunuz. Zorunlu benimki ama.... Şu anda en çok mağdur olan yine benim yani. Aile önceliklerimi bozmadan bir yandan kardeş hukukunu, anne baba hukukunu da gözeterek bunların sağlanması çok zor yani.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bir kısmı ise kardeşlerden birine verilen desteğin diğer kardeşler tarafından kabul edilmediğini dile getirmişlerdir. Buna bağlı olarak kardeşler arası sosyoekonomik statü farkına dikkat çekerek, ekonomik durumu zayıf olarak nitelendiren kardeşe yapılan maddi ve manevi desteğin, diğer kardeşlerde kıskançlık, öfke, ayrımcılık ve rekabet gibi duygular hissetmelerine neden olabildiğinden söz etmişlerdir.

“Biz hepimiz ikinci abimize karşı kırılıyoruz. Çünkü gerçekten gariban. İçimizde böyle çocukluğundan beri en böyle mazlum mağdur sıkıntılar yaşayan o hâlâ yaşıyor. Bir evi yok bir şeyi yok sıkıntılar çekiyor. Maddi destekte bulunmamız büyük abimi rahatsız ediyor. Hâlâ çocuk otoritesiyle hareket ediyor. Yani ‘biz evimizi arabamızı aldık, o niye alamıyor’ diyor. O iş bilmezlikle sorguluyor onu. Bu yaptıklarımızın onun davranışlarının devam etmesine sürüklediğini düşünüyor. Onun bakış açısı da aslında sakat bir bakış açısı değil kendi içinde haklılık payı var ama onun karakteri de o yani. O da rahat bir insan öyle çocukluğundan beri ama biz abimiz böyle olduğu için belki ona daha şefkat gösteriyoruz. Maddi olarak daha çok şey yapıyoruz. Çocuklarıyla daha çok ilgileniyoruz.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Burhan ise Serdar’ın “gariban” olarak bahsettiği kardeşinin konumunda olduğunu düşünmektedir. Kendisi iki kardeşinin çok yakın olduğunu, maddi destekte bulunduğu noktada ağabeyinin kardeşini etkilediğini düşündüğünü ifade etmiştir:

“Bunlar abimle ikisi çok meşveretli, çok şeyli. Samimiler dedim ki kardeşim, sen de buradasın dedim. Böyle böyle bir düzen kurduk dedim dedim. Ben dedim falan gelmek istiyordum....Ama hayal kırıklığına uğradım...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Bazen bir kardeşin diğer kardeşe destek vermesi, bazen de destek vermemesi üçüncü kardeşe rahatsızlık verebilmektedir. Asimetrik dayanışmanın kırılmağına dair bulgular da görüldüğü üzere; Burhan kız kardeşinin geçmişte kendileri için hayatını feda ettiğini düşündüğünü, bu nedenle geçmişin borcunu ödeme arzusu onun bu düşüncelerini etkilemektedir. Karşılıklı adalet sağlanmadığında birey, bu durumdan rahatsızlık duyabilmektedir. Serdar ise ağabeyi Mustafa'nın ekonomik ihtiyaçlarının diğer kardeşleri tarafından desteklenmemesine karşı komşularının yengesini, yengesinin ise ağabeyini doldurduğunu, kültürel öğelerin ve sosyal çevrenin etkisi üzerinden ifade etmiş, kardeşler arası ilişkilerde kültürel etkenler ve sosyal çevrenin de etkili olabileceğine dikkat çekmiştir.

“Bir de bizim mesela kültürümüzde Doğuda şey de vardır. Abinize maddi destekte bulunmadığınız zaman yengeniz yani abinizi doldurabilir. Nasıl kardeşler bunlar nasıl bak. Komşusu doldurmuş ya yengemi. Yani evimizde ekmek yok da hangi kardeşin piyasadaydı falan gibi” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

İlgili alıntılar, ailede bir kişinin duygusal emek taşıyıcısı olabileceğini, arabulucu ve aileyi birleştirici bir rol üstlenebileceğine dair literatürdeki *kin-keeping* kavramını somutlamaktadır. Öte yandan Simmel'in üçlü ilişkiler kavramındaki koalisyonlara, taraf olmaya da işaret edebilmektedir.

Kardeş Eşleri: Kardeşlerin evlilikleri sonrasında kardeş eşleri de ilişkiler ağına önemli aktörler olarak belirginleşmektedir. Kardeşler arasında iyileştirici ve birleştirici rol oynayanlar olduğu gibi, görüşmeleri ve destek alışverişini engelleyici rolü olan arabozucu davranışlardan da söz edilmiştir. Bu noktada dikkat çeken detaylardan biri bazı katılımcıların kardeş eşlerini *yabancı ve başka insanlar* ya da *bizden, zaten uzaktan akrabamız* nitelendirmelerinde bulunmaları olmuştur. Kardeşlerin eşleriyle sorun yaşamadıklarını belirten katılımcılardan bazıları ise *akraba evliliğine* dikkat çekmişlerdir.

“Küçük erkek kardeşimin eşi uzaktan akrabamız. Onunla da hiç sıkıntımız yok. Annemle 10 sene beraber yaşadı. Hiçbir sıkıntısı, kavgası, gürültüsü olmadı ki ben öbür geline diyordum bak hani bak eltin annemle yaşıyor bu kız melek mi? Kaynanalık yapıyorsa buna hiçbir şey yapmıyor da sana yapıyor. Anneme, babama gayet güzel davrandı. Hani babam zaten hâlâ onun yanında kalıyor. Yani gayet güzel hizmetlerini yapıyor. Yapmak zorunda değil. Yani ben kendi durumuma da diyorum. Gelinler bana bakmak zorunda değil. Ama bakıyor yani.” (Gülçin, 51, 4 kardeş/1.)

Bu anlamda Gülçin'in ifadeleri aile içi bakım rolünün gelinler tarafından karşılandığında kardeşlik ilişkilerinin sürdürülebilir olduğuna da işaret etmektedir. Bu bağlamda bir diğer dikkat çekici detay ise Gülçin'in erkek kardeşlerinin enişterini onaylamadıkları için bir dönem kendisinin maddi ve manevi destek ihtiyacını göz ardı etmeleri olmuştur.

Öte yandan ilişkiler ağına dahil olan bu yeni aktörlerin, eşlerini kendi kardeşlerine ve ailelerine karşı yönlendirmeleri, dolduruşa getirmeleri, ilişkilere zarar verebilecek tutumlar sergilemeleri ve görüşmeleri engellemeleri kardeşlik ilişkilerinde gerilimlere de yol açabilmektedir. Bu durum katılımcılardan bazılarının kardeşleriyle görüşmelerinin sınırlanma nedeni olarak görülmüştür.

“Sürekli eşinizin propagandasına maruzsunuz. Kardeşlerim de öyle. Kadınlar için bizim görüşmememiz bir şey ifade etmiyor. Ben kardeşlerimle görüşmediğimde eşimin de rahatsız olması lazım. Kardeşlerimin eşlerinin de rahatsız olması lazım. Yani niçin abinizle görüşmüyorsunuz. Abiniz beni hiç aramıyor sormuyor ya bu insan bunu düşünmez mi? Yani bu güven noktasında biraz da kırılma noktalarına biri bu. Bu insanlar sanki Mars’ta yaşayıp dünyaya geldiler. Yani hiçbir aile şeyiniz yok mu? Sizin de anne babanız var, kardeşleriniz var. Onlar da evleniyorlar aile kuruyorlar.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Kardeşimin eşi telefonla konuşmamızı yasaklamış eve gidince WhatsApp’tan çıkıyor. Bir bilsem ne yaptım bu kadına. İstemiyor bizimle görüşmesini. Tövbe tövbe saçmalık işte, o öyle bir kıskançlık herhalde oda insan kardeşiyle konuşmanı istememesi demi. Ne olabilir? Yani saçma sapan.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Katılımcılardan bazıları ise bekar oldukları için yengelerinin tutumlarının kişisel özgürlüğünü kısıtlayan bir baskı olarak algılamaktadırlar. Hayat’ın ağabeyiyle güçlü bağı ise yengenin arabozucu yaklaşımlarının her zaman kardeşler arasında anlaşmazlığa neden olmayacağını da göstermiştir. Kardeşler arası güven bu noktada önemli bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Eve işte görücüler geliyor gidiyordu. Bu nedenle büyük bir kavga yaşadık. Çok büyük bir kavgaydı. Yengem arka planda hiçbir zaman kendini öyle öne koymuyor. Muhtemelen abime söylüyor hissettiğimi. Ya da abime başka telkinler verip üstümüze salıyor. Yani çünkü ben evlenmiyorum yani ben gitmiyorum. Ona canı sıkılıyor tabii...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Ben mesela arkadaşlarımla tatile gidiyorum. Abime diyormuş bu kiminle gidiyor bu ne yapıyor falan. Abim de bir gün beni aradı. Yengen böyle böyle dedi de ben onlarla mı gidiyorsun diye sorayım dedim. Geldiğimde de bana diyor ki sen onlarla gittin değil mi öyle demiştin ya diyor. Yani beni biraz şey yapmaya çalışıyor trollemeye çalışıyor abimin yanında... Abimle ilişkiyi hiçbir şey etkilemiyor. Biz dediğim gibi birbirimizi bir yere koyduk” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

Bu ifadeler, bireylerin kardeşleriyle gündelik hayat ritüellerinin (birlikte zaman geçirme, iletişim araçları vb.) eşler tarafından engellenebildiğini göstermektedir. Bazı kardeşler eşlerini odağa alarak mesafeli ilişkileri sürdürürken, bazıları ise kardeşleriyle görüşmeyi devam ettirebilmektedir. Katılımcılardan bazıları ise evlilik öncesinde kardeşleriyle ilişkilerinin güçlü olduğunu belirterek, geçmiş dönem birlikteliklerini özlediklerine ancak eşlerin ilişkiler ağına

dahil olmasıyla beraber olumsuz etkilendiğine dikkat çekmişlerdir. Gülçin'in "Evlendikten sonra hani araya yabancılar girdiğinde insanların fikirleri, düşünceleri değişiyor" sözleri bu anlamda önemlidir. Bazı katılımcılar kardeşlerine güven duygusu ve destek davranışının eşlerin aileye katılmasıyla sekteye uğradığını dile getirmişlerdir.

"Yabancılarla evlilik kuruyorsunuz yabancı ailelerin içine giriyorsunuz onların da kendi içinde toksik ilişkileri var sorunları var sizin bilmediğiniz. Onlarla da yüzleşince tamam diyorsunuz hayat aslında o kadar güvenilir değil." (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

"Ben istiyorum aslında hepimiz bir anda hepimiz bir yerde olalım. Küçüklükte yaşadığımız gibi hepimiz bir ortamda kalalım. Birbirimizin sırlarını paylaşalım. Ama herkesin kendi evinin düzeni, kendi hayatı. Evlendikten sonra hayatımıza başka insanlar girdikten sonra gerek benim eşim olsun. Gerek onların eşi olsun. Ne kadar da olsa erkek kardeşim de gelse kız kardeşim de gelse bazen bakıyorum eşimin suratının şekli değişiyor." (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

"Ya eşlerin etkisi sen şimdi yani şunu al demeyince alamaz ki. Kardeşi de olsa alamaz. Anası da olsa alamaz alamaz. Onu yani yüzde bir kişi alır. O da saklı gizli alır. Onu da bir gün sen duyarsın. Bu sefer sen daha haksız durumdayken haklı duruma düşersin. Niye? Sen ben alma mı dedim de sen gittin benden habersiz aldın diye. Bu sefer sen haksız duruma düşersin. Bak benim yengem böyle bence abime etki ediyor..." (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş)

Bulgular, kardeşe sunulan sosyal desteğin, görüşme ritüellerinin ve birlikte zaman geçirme isteğinin bazı eşler tarafından engellenebileceğine, çekirdek ailenin merkezileşmesi ve kök aile içi dayanışma kültürünün dönüşebileceğine işaret etmektedir. Ayrıca kardeşlik bağının gücünün evlilikle birlikte ilişkiler ağına dahil olan yeni aktörler (eşler) tarafından yeniden müzakereye açıldığını ve bu süreçte geçmişteki uyumun kolayca dönüşebileceğini bazıları içinse kırılma olduğunu göstermektedir.

Elti- Bacanak Etkileşimi: Katılımcılardan bazıları ise kardeş eşlerinin birbirleriyle etkileşiminden meydana gelen rekabeti ve çatışmalı ilişkilerinin kardeşler arasında da anlaşmazlık nedenlerinden biri olabildiğine, bazılarında ise görüşmelerin azaltıcı bir etken olabileceğine dikkat çekmiştir.

"Enişterim en küçükle kaynaşamadılar. Küçük kardeşleriminkiyle biraz gözü açık gibi geldi bunlara. Kardeşlerimle ya mesela bir ablamın eşi onunla görüşmek istemedi. Haliyle ablama da gitme falan dedi. Ablamı da engelledi gitme falan diye. O da benim kardeşim gideceğim dedi. Biraz arada sürtüşme oldu üç dört sene sürdü" (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

"En büyük abimin dışlanması sebeplerinden biri eltilerin birbirlerine karşı olan kıskançlıkları. Abimin eşi çalışıyor kendine göre ayrıcalıklı özellikleri var. Eltisine karşı bunla kapatıyor ben okudum. Diğeri de sen çalışıyorsun ama çok güzel değilsin,

yabancısin dışardan geldin, aşiret kızı değilsin. Şimdi bu ister istemez bir müddet sonra kadınlar arasında kavga oluyor. Biz şimdi erkekler şunu biliyoruz yani kadınlar birbirini boğar ama yan yana gelince gülerken eğlenerek geçinir. Ama erkekler öyle değil, erkekler tartıştığı zaman araya soğukluk girdiği zaman mesafe de girer. Dolayısıyla onu dengelemeyi bazen başardık bazen başaramadık.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bulgular; eltilerin ve bacanakların kendi konumlarını güçlendirmek ve diğerlerine üstünlük sağlamak için giriştikleri mücadelenin sadece kendilerini değil, kardeşlerin ilişkilerini ve tüm ailenin huzurunu da olumsuz etkileyebileceğini, çatışmalara zemin hazırlayabileceğini göstermektedir. Ancak bireylerin kardeşlerine ve eşlerine olan tutumlarının ilişkinin sınırlarını belirlemede önemli bir dinamik olduğu görülmüştür.

Akrabalar ve Kardeş Etkileşimi: Akrabalar, kardeşlerin ilişkilerini anlamada bir diğer önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların ebeveynlerinin de kardeşleri olduğu düşünüldüğünde, bu durum kendi deneyimlerini yorumlamak için bir referans olabildiğini göstermiştir. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları ebeveynlerinin kök ailelerinin (amca-hala-dayı-dede- babaanne vb.) kardeşleriyle ilişkilerini etkilediğine vurgu yapmışlardır. Bazıları aile içi sevgisizliği ve dağılmış aile olmayı, akrabalarının da sevgisizliği ve ilgisizliğiyle ilişkilendirmiştir. Cenk, ebeveynlerinin kök ailelerinin ilgisiz olmasının çocuklukta kendilerini terkedilmiş hissetmelerine yol açtığını, amcalarının babaları üzerinde otorite kurduğunu ve kendileriyle ilgilenmediklerine vurgu yapmıştır. Amcasının kardeşlerinden birine sunduğu destek ise onun kıskançlığını ve eşitsizlik algısını tetikleyen bir deneyim olmuştur.

“Ne yazık ki aile şeyi yok. Bu tabii ki kardeşler arasındaki ilişkiye de yansdı. Annemin aile tarafı çok ilgili bir aile tarafı değildi. Babamın alkol kullanmasını biraz bahane edip, bize karşı koruyucu bir aile portföyü çizmediler. Eve gelip babamı fırçalayıp giderlerdi. Şiddet gördüğümüzü aile büyüklerine söylüyorsunuz. Amcaya dedeye. Pek orali değiller. Orada büyük bir travma var aslında.... Ben hep babamın yanında ben kaldığım için mesela abim lisedeydi ve üniversitede amcamın yanında kalmıştı. Bazen hani o şansın bana verilmesini istemiştin. Yani öyle bir şans bende olsaydı işte üniversiteyi daha erken kazanabilirdim...” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Anne baba tarafım hiçbiri birbiriyle selamlaşmaz doğru düzgün. O değişik bir durum. Orada aslında başlıyor olaylar belki. Aynı masada yemek kimse yediğini bilmiyor mesela. Babamın tarafı kopuklar genel olarak aileden böyle bir mesafe vardır. Ailenin yapısından kaynaklı bu durum. Anlam veremediğim şeyler aslında. Sevgisini göstermekten çekinen aile. Hiçbirinin hiçbiriyle ilişkisi iyi değil...” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Katılımcılardan bazıları ise ebeveynlerinin, kardeşlerinden birini *baş belası, problemli* olarak gördüklerini, bu durumun kendi kardeşleriyle ilişkilerini de etkilediğinden söz etmişlerdir. Serdar, akrabalarının varlığının sosyal kimliğine olumlu etkileri olduğuna, kardeşlerine davranışlarını, merhamet duygusunu ve yaşlıya bakma duygularını geliştirdiğine, ailenin yaşadığı travmatik anılarla ilişkilerin güçlenebileceğine ve akrabalık bağlarının önemine dikkat çekmiştir. Büşra ise ebeveynin kardeş ilişkilerinden hareketle *kardeşin kardeşe yük olacağını* düşündüğünü dile getirmiştir.

“Annenizin babanızın kardeşleriyle de bir şekilde bir yaşam döngüsüne giriyorsunuz. Onların kendi arasındaki ilişkileri sizi etkiliyor...Yani amcalık halalık teyzelik müessesesi ciddi bir müessese. Çünkü orada yakın bir bağ var. Mesela en büyük abim dayımla yakın. Dayımda biraz böyle problemlidir. Kendine faydası yok ailesine yok. Dayıya yaklaştı. Dayının da bir küçük abimle arası iyi değil. Küçük abimle zamanında iyiydi ticaret yaparken yaşıyordu falan şimdi şey olunca bozuştular. Ama bizim bir buluşma noktamız da var dayım, amcam. En küçük amcamla en küçük dayım hep maddi sıkıntılar yaşamışlardır. Biz de hep böyle bir sandık kurup onlara destek olan konumdayız. Bu da bizim aslında bir yandan tesanütümüzü de güçlendiriyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Babam kendi ailesiyle ilgili kardeşleriyle ilgili kötü konuşmadı ama ben kardeşin kardeşi yük olarak görebileceğini de düşünüyorum. Babamın başı derde girip onu kurtaran olduğu bundan da şikâyet ettiği bir kardeşi var. O işte tırnak içinde baş belası amcamla ilgili olmasa da daha iyi olmaz. Kardeş çok mu iyi bir şey falan diye bir böyle diye söylediğimi biliyorum...Annemin de kardeşiyle miras kavgası vardı. Onların eksik olmazdı. Hele ki annem zaten her şeyde hakkı olduğunu düşünüyor. Hayatta alacaklı bir insan öfkeli. Kardeşime de dedim onlar da bizim yaşadığımızın benzerini yaşıyorlar ve yaşayacaklar dedim. Onu söylediğimde mesela bir ikna oldu. O parayı bana vermişti.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Bulgular, akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu durumlarda aile içi destek, sahiplenilme ve dayanışma ağlarının kendisini gösterdiğini, akrabalık bağlarının zayıf olduğunda ise kardeşlerden bazıları arasındaki ilişkilerini zedelenebileceğini göstermiştir. Alıntılar, kök ailenin kendi kardeşleriyle yaşadıkları olumsuz deneyimlerin (baş belası amca, problemli dayı), bireyin kendi kardeş ilişkilerini müzakere ederken kullandığı bir referans noktası olabileceğine işaret etmektedir.

3.2.6. Gündelik Yaşam Pratikleri: Aktiviteler, Ritüeller ve İletişim

Bu başlık altında bir önceki temalarda ortaya çıkan duygusal ve ilişkisel etkileşimleri etkileyen gündelik yaşam pratiklerine; aktivitelere, ritüellere ve iletişime dair bulgulara yer verilecektir. Bu noktada ele alınacak örüntüler şu şekilde ortaya çıkmıştır: (i) zorunlu ve gönüllü

etkileşimler (ii) mesafenin ritüelleri: arayıp sormanın sembolik anlamı (iii) mekân: ilişkinin sahnelendiği ve şekillendiği alan (iv) coğrafi ve duygusal mesafe: çatışma- destek ikilisi

Zorunlu ve Gönüllü Görüşmeler: Katılımcılar kardeşleriyle ilişkilerindeki gündelik etkileşimlerinde; görüşmelerine, bayram, düğün, cenaze, dernek toplantıları, doğum günleri ve tatil ritüellerine dair deneyimlerinden sıklıkla bahsetmişlerdir. Bu deneyimler her bir kardeşle farklılık içermektedir. Katılımcıların kardeşleriyle gündelik görüşme deneyimleri “*kültür-sanat faaliyetlerine katılma, evde vakit geçirme, bayram ve özel günlerde toplanma, kent yaşamının yoğunluğu ve coğrafi mesafeden dolayı görüşmelerin azalması, çocuklar ve kardeş eşlerinin görüşmelerin sıklığını etkilemesi ve iletişimde olunmayan kardeşler*” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bazı kardeşler ortak ritüel anlarında zorunluluk olarak bir araya gelebilirken, bazıları ise kardeşle birlikte olmaktan alınan *keyif ve sevgiye* dayalı gönüllü görüşme deneyimlerini vurgulamıştır. Zeynep mesafeli olan kız kardeşlerinin, Perihan ise 10 yıldır iletişimi kopardıkları ağabeyleriyle *düğün, bayram ve cenaze* gibi ritüellerde bir araya geldiklerini ve mesafeli bir tutum sergilediklerini dile getirmişlerdir.

“İnsan sevmediği veya güvenmediği insan bu kardeşle olabilir, ne olursa olsun sevmediği insanla görüşmez. Mecburi görüşür, onu da her iki tarafta hisseder. Bir kere görüşür, ikinciye biter yani... Gezmeyi sevdiğimiz için erkek kardeşimle daha çok vakit geçiriyoruz” (Gülçin, 51, 4 kardeş/1.)

“Ablamla kız kardeşim bayramda denk geldiler. Biraz daha resmi resmi duruyorlar ama yine denk geliyorlar artık. Önceden ne diyeyim Yunan’la bir araya gelme gibiydi. Şimdi yok. Zaten kalabalık içinde oluyor. Yani tabii samimi bir konuşma olmuyor da yine konuşuyorlar. Baktım iyiydi yani. Önceki kadar kötü değildi yani.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Abilerimle de mesela taziyelere, düğünlere falan kalabalık ortamlara girdiğimiz zaman birbirimizi görüyoruz. Ama konuşmuyoruz. Yani yine yalnızım. Yani öyle. Herhangi bir değişiklik yok. Çünkü konuşmadığımız için... Ama ablamla vakit geçirmeyi seviyorum” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

“Kardeşim haftada 3 gün, 4 gün birlikteyiz. Ne ben onlarda ne o bizde. Abimle de haftada bir gün yani sadece birbirimize vakit ayırdığım bir ortam var. Şu an çok daha sağlıklı abi kardeş aile kardeş bağımız oldu diyebilirim.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Arada sırada biz geliyoruz. Ben yine dayanamıyorum geliyorum. Oralarda olursa bayramda geliyorum elini öpüyorum. Çocuklarıma da diyorum gelin amcana da gelin öpüyorum diye itiraf ediyorum ama onun çocukları benim çocuklarımdan daha büyük abiminkiler. Daha gelip de benim bir gün elimi öpmüş adam degillerdir.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/ 2.)

Katılımcılar sıklıkla ebeveyn ve akrabaların varlığının birleştirici bir rol (ebeveynler, hala, amca, yeğenler vb.) üstlenebildiğine dikkat çekmişlerdir. Aile büyüklerinden

(ebeveynlerden) sonra ailenin ilk büyük çocuğuna ziyaret ise sıklıkla dile getirilmiştir. Nursel, bayramlarda ilk önce ebeveynlerinin, daha sonra ailenin büyük ablası olarak kendisinin ziyaret edildiğini ifade etmiştir. Serdar ise farklı ilde ikamet eden ebeveynlerini ziyaretinde ebeveynlerini gelene kadar kardeşlerini göremediğini dile getirmiştir. Kendisi *acı bir yüzleşme* olarak deneyimlediği bu durumu kardeşleriyle empati yaparak anlamaya çalışmıştır. Bekar ve anneleriyle yaşayan kadın katılımcılar ise kardeşlerinin kendilerini ziyaret ettiklerinden söz etmişlerdir.

“Bir bayramda annem babam şehir dışına gitmişti. Onlar gelinceye kadar kardeşlerimi göremedim gelince onlarda toplanmaya başladı. Şunu beklerdim yani abimiz dışardan gelmiş de yani bir yanına gidelim edelim. Mesela benim böyle bir yüzleştiğim acı olaylardan biridir bu. Belki de spontane gelişti. O zaman şartlarında farklı şeyler de olabilir. Ama sonuçta sizi bir şeyle karşı karşıya getiriyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Toplanmada genellikle bizde toplanılır. Bir kahvaltı gibi değil de onlar biraz geç geliyorlar hani tatil nedeniyle. Hep beraber bir yemek yeriz. İşte bayramlaşma merasimi, yeğenlere harçlıklar vesaireler. Ama genelde toplu bir yemek ritüelimiz kesinlikle oluyor yani.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

Bazı katılımcılar aile törenlerinin kardeş ve akrabalık bağlarını güçlendirdiğine, aile içi dayanışmayı beslediğine dikkat çekmişlerdir. Hümeysra'nın *“daha çok orada, ben tabii en küçükler olduğum için ben gitmeye çalışıyorum...biraz da yaşlılar deyince, mutlaka gitmen lazım, gitmesen olmaz diye”* sözleri ise toplumsal beklentilere dayalı rol alma davranışın tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

“Cenazeler, düğünler, köylü grubu, akraba, geniş aile, akraba grubu. Oralarda da böyle bir cenaze olduğunda gidiyoruz, hepimiz oradayız... Biz kendimiz organize olup bir araya gelmesek bile bir gidiyoruz. İşte bir düğünde, bir akrabanın düğünde hepimiz gelmişiz. Aynı masada, işte Tektekler masası falan Bir bakmışız bütün kardeşler bir masadayız. Yeğenim butik bir otel açmıştı. İlk açılışında aile grubuna yazdılar bir deneme yapalım, açılış denemesinde bütün aile gelsin dediler. Kardeşler, çocuklar falan o oteli biz doldurmuştuk. Düğünlerde direkt şey yapıyoruz, iş yeri açmış en azından biz de gidelim. Biz yeni açtıkları için destek olalım diye yapıyoruz. İki gün hepimiz bir arada kalmıştık. Çok da keyifli geçmişti.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Bazen de aileyi temsilen bir kardeşin katılmasının uygun görüldüğü dile getirilmiştir. Bu durum hem kent yaşamının zorluklarını hem de *kardeşlerin müsaitliğinin* ötekiler tarafından algılanışını göstermektedir. Katılımcılardan bazıları ailede temsil edici bir rol üstlendiklerini dile getirmişlerdir.

“Çok kalabalık olduğumuz için bir araya gelmiyoruz. Hem karşıdaki hem bu taraftakiler herkesi çağıramadıkları zamanlar sadece ailede beni çağırıyorlar işte.” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Doğum günü işte bak bu bir etkinlik falan olduğunda. Bütün aileyi çağırıyoruz ama sen bütün ailenin temsili olarak seni çağırıyoruz gibi bir şey oluyor. Ben hepsine gidiyorum. Açıkçası iyi oluyor.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Alıntılar, kardeşler arasındaki ritüellerin yalnızca bir araya gelme eylemi olmadığını ailenin ve kardeşliğin *biz kimliğini* hem aile içine hem de akrabalar ve sosyal çevreye karşı sergilediği bir “sahne” olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu sahnede, zorunlu olarak *fiziksel olarak orada olmak* ile *duygusal olarak birlikte olmak* arasında ayrımı söz konusudur.

Bazıları ise aile ritüellerini bozma davranışlarına dikkat çekmiştir. Özellikle aile toplantılarında bazı kardeşlerin görüşmelerinin akabinde tatile gittikleri vurgulanmıştır. Bazıları bu durumu *normal bir aile* olarak anlamlandırırken, bazıları ise kardeşlerin görünüp gitmeleri gibi bir görev yerine getirme olarak algılamaktadır. Vahide’nin “*bazen tatile giden oluyor*” ifadesi tatile gitmenin *aile ritüelini (bayramı) bozma* veya *bireysel keyfi aileye tercih etme* anlamına geldiğini göstermektedir. Burada tatil, aile bağlarından bir *kopuş* veya *önceliklerin değiştiği* bir sembol olarak değerlendirilebilir. Bu normun normalleştiğini ama aynı zamanda bir araya gelmeyi dönüştürdüğünü de göstermektedir.

Mesafenin Ritüelleri/ Arayıp Sormanın Sembolik Anlamı: Katılımcılar yakın ilişkileri olan ve yakın ikamet ettikleri kardeşleriyle genellikle *yüz yüze*, uzak ikamet ettikleri kardeşleriyle genellikle ise *telefon ve sosyal medya* üzerinden iletişimlerini sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Bazılarının ise iletişim ve görüşme etkileşimlerini tamamen koparttıkları görülmüştür. *Arayıp sormak* katılımcılar için sembolik bir anlam taşımaktadır. Çoğu için bir *hatırlama* ve *değer verme* sembolü olduğu görülmüştür. Burhan için *ayda yılda bir aramak*, ilişkinin *el/yabancı* düzeyine indiğinin bir göstergesidir. Nursel için düzenli arama ise bağın canlılığının bir ispatı olarak algılanmaktadır. Görüşmenin süresinden veya kısalığından bağımsız olarak, arama eyleminin kendisi, ilişkinin varlığını onaylayan bir ritüeldir. Bazıları için aranmamak ise *yok sayılma* deneyimi olarak algılanabilmektedir.

“Sıkıldınız diyelim bir şey oldu her biriyle telefonda 15 20 dakika konuştunuz bir saat ediyor. Bu aslında olumlu bir şey ki ben hepsiyle diyalogum iyi olduğu için bazısıyla bir saat konuştuğum oluyor. Onların da benimle ilgili sıkıntı yaşadıklarında en çok hangi abinizle kardeşinizle görüşürsünüz dendiğinde hepsinin ortak noktası benmişim onu da öğrendim bu da benim açımdan olumlu bir şey. Belki en sevilen değildir ama hepsiyle diyalog içinde olmam bence güçlü bir iyi bir olumlu bir şey benim açımdan.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Küçük erkek kardeşinden çok memnunum her zaman arar sorar. Biz gün içerisinde rahat üç kere dört kere görüşürüz telefonda. O bağ var kopmaz bağımız. Mesela gün içerisinde görüşmesek bile akşam iş çıkışında arar. Ne yapıyorsunuz?”

Çocuklar nasıl? Ne var ne yok? Falan deyip bir yoklama çekeriz yani birbirimize” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Ya biz böyle Pazar olduğu zaman sohbeti ederiz. Telefonla ararız. Görüntülü ya da görüntüsüz. Telefonu koyarız böyle. Burada da olsa aynı, başka şehirde de olsa aynı. Değişmez. Akşam mesela iki buçuk saat konuşuruz kız kardeşimle” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Nursel’in alıntısı arayıp sormanın süre ve içerikten bağımsız sembolik onay işlevi gördüğünü; arama eylemi düzenli olduğunda “biz” bilincini kuvvetlendirebildiği görülmüştür. Bazı katılımcılar için aramama eylemi kriz anlarında “destek görmemekle ve kendini düşünmekle” ilişkilendirilmektedir. Bu durum çaba gösterilmesi durumunda kırgınlıkların telafi edilebileceğine dair bir örnek olabilmektedir.

“Hani bizi bilmezdi, aramazdı, sormazdı. Yani onun için ona çok şey değilim. Aramış, aramamış hiçbir şey ifade etmiyor, fark etmiyor.... (Miras anlaşmazlığından sonra) bize gelip gitmeyin dediler bundan sonra. Biz de tamam dedik gelip gitmeyiz yani bizim için dert dedik değil. Ondan sonra işte biz gitmemeye başladık. Aramadık gitmedik. Bayramlar geçti seyranlar geçti işte” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

“Yani işine geldi mi arar, para ihtiyacı olduğunda. Para ihtiyacı yoksa hiç aramaz... Ya bu psikolojisi bozuk. Tedavi ihtiyacı var. Ruh hastası yani. Ya ben selamı sabah kestim bir süre daha. Ondan sonra bir daha beni aramaya başladı. Yüzsüzlük yapıp yine arıyor beni. Her şeye rağmen. Yine para istemek için arıyor bu arada.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Kardeşler arası iletişim araçlarından biri de sosyal medya üzerinden aile grupları oluşturmaktır. Katılımcılardan bazıları kardeşleriyle WhatsApp, Instagram gibi sosyal medya uygulamaları üzerinden bağlantı kurduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum birliktelik, haber alma arzusu, aile içi dayanışma ve iletişimi sürdürmenin bir sembolü olarak görülmektedir. Mehtap’ın deneyimi ise uzak mesafedeki kardeşiyle sosyal medya üzerinden görüşmenin “kardeş eşi” tarafından engellendiğini göstermektedir. Bu durum sosyal medya uygulamasının her zaman uzak mesafe kardeşler için bir fırsat olmayacağına “üçüncü kişilerin” etkileşiminin görüşmelerdeki etkisine işaret etmektedir.

“Aile grubu oluşturmuştum. Ben orada annemin, babamın ismi aile grubunda. Herkes bir şey olduğunda orada paylaşıyor. Gülüşünü ve sevincini de şey yapıyorlar. Önce kardeşlerle paylaşma gibi bir şeye girdiler sanki, böyle daha bir kenetlendiler. “Daha çok hep böyle şey, nasıl diyeyim, sosyal medya üzerinden konuşuyoruz ama telefonda ulaşamadıklarımıza böyle biraz zaman geçince işte ne zamandır görüşemiyorduk diye. Her ne kadar koşullardan dolayı, herkesin yaşam şekline göre çok yoğun bir araya gelemezsek de özel günde ya da başka bir programda hemen haber alınıp hemen bir arada olunabiliyor...iletişimde olma, birbirlerinden haber alma durumu var. Birimize bir şey olduğu zaman ben yazıyorum...Bütün aile birlikte

dayanışmak için para toplayalım. Ya bugün hastaneye gideceğiz ya bugün şöyle yapacağız” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Telefonla görüşüyoruz. Hep arıyorum ben onu eşi onu da yasaklamış eve gidince WhatsApp’tan çıkıyor. Bir bilsem ne yaptım bu kadına. İşte yani istemiyor bizimle görüşmesini o öyle bir kıskançlık herhalde oda insan kardeşiyle konuşmanı istememesi demi.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Mekânın Gündelik Etkileşimlerdeki Rolü: Katılımcıların kardeşleriyle kurdukları temaslar çoğu zaman belli mekânlarda gerçekleşmektedir. Genellikle *anne evi, kardeş evi aile apartmanı ve köy/memleket* gibi yerler, kardeşlik bağının yeniden üretildiği, sürdürülmeye çalışıldığı veya sınırların hissedildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu mekânlar hem buluşma vesilesi hem de geçmişe ait duygusal hafızanın günümüzde taşıyıcısı konumunda olabilmektedir. Katılımcılardan bazıları kardeşlerle buluşma mekânı olarak *evde (anne evi, kendi evleri)* toplandıklarını dile getirmişlerdir.

“Genelde annemde buluşuyoruz veya birbirimizi davet ediyoruz. Dışarıda çok denedik. Buluşalım diye ama ya birinin bir şeyi oluyor. Ya çocuğundan bir şey oluyor. Dışarıda bir türlü buluşamıyoruz. Ancak ev buluşmaları sohbet şeklinde ama saatlerce sohbet ederiz.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Genelde evde vakit geçiririz. Bir de ben köye giderim. Ablam köyde oturuyor ya, köye giderim. Köy gezmesine gideriz, işte tarlası var onun. Tarlaya gider falan onunla giderim, vakit geçiririm. Yani onunla vakit geçirmeyi seviyorum yani.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Mekân katılımcılardan bazıları için rahatlık, kontrol ve mahremiyetin yaşandığı bir deneyim alanı olma özelliği taşımaktadır. Katılımcılardan bazılarının anlatımları kardeş evinde misafir olmanın farklı yönlerini ve bu durumun katılımcıların duygusal durumunu nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu konuya değinen katılımcılardan bazıları kardeşlerinin kişilik özelliklerine bazıları ise kardeşlerinin eşleriyle olan ilişkilerinden kaynaklı *Rahatsızlık vermezdim, çok rahatta edemiyorum, fazla gitmezdim* ifadelerini kullanmışlardır. Bazı katılımcıların kardeşlerinin evinde rahat hissetmesi ve herhangi bir sıkıntı yaşamaması da kardeşler arasındaki ilişkinin ve bağların güçlü olmasıyla ilişkilendirilebilmektedir.

“Gitmezdim rahatsızlık vermedim. Ben zaten çok gidip gelmiyorum onların evine kimse de beni çağırıyor zaten. Toplasanız yılda bir defa falan gidip geliyorum çok rahatta yani edemiyorum” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Bir ara erkek kardeşimin evine gittik. Abim de şehir dışından geldi. Bizde kalacaksınız illa dedi. İyi kalalım dedik. Sabah olmak bilmiyor ya. Yatamadım uyuyamadım ne olduğunu anlayamadım. Herkesin kendi evi ben uyuyamadım dedim. Sabah kalktım hemen gittim. Böyle bir anımız oldu.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Kardeşimin evinde son gittiğimde gelmişken kalsaydınız demişti. Sadece bir gece kalıyordum. Burak sen beni pişman ediyorsun. O yüzden sadece bir gece kalıyorum falan diyorum. Hani biraz daha misafirperver olsun diye. Burak, oğlun olmasa gelmezdim demişti. Hani çok kırıcı oldu yani. Onu görmeye geliyorum. Çok da şey olma falan. Ne bileyim. Çok sert şeyler. Çok açık söyler. Şakaya vurur onun şaka olduğunu düşünmez.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Bulgular, kardeşler ve kardeş eşlerine yakınlık ve güven duygusunun yanında kardeşin eylemlerinin ve kendi prensiplerinin kardeş evinde kalma deneyimini etkileyebileceğini göstermiştir. Kardeşlerin evinde kalma deneyimi, kardeşlerle ilişkinin samimiyetini değerlendiren sembolik bir durum olabilmektedir. *Rahatsızlık hissetme*, fiziksel rahatsızlık hissetmenin ötesinde *misafir ve yabancı* gibi hissetme ve *kendi olma özgürlüğünün kısıtlanması* olarak anlaşılabilmektedir. Kardeş eşinin varlığı, bazıları için mekânı *bizim evimizden onların evine* dönüştürmekte ve yeni etkileşim kuralları oluşturabilmektedir.

Coğrafi Mesafenin Gündelik Etkileşimlerdeki Rolü: Coğrafi uzaklık ve yakınlık(mesafe) da kardeş ilişkileri üzerinde önemli etkiler bırakabilmektedir. Bu noktada bazıları için yakın ikametın sağladığı kolaylıklar, uzak ikametın getirdiği zorluklar ve her iki durumun sosyal destek ağları, güven duygusu ve çatışma ihtimalleri üzerindeki etkisine dikkat çekilmiştir. Katılımcılar kardeşlerinin bazılarının aynı şehirde (aynı mahallede, aynı binada ve uzak ilçelerde) yaşadıklarını, bazılarının il dışında, bazılarının ise yurtdışında yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Coğrafi uzaklık veya yakın olma durumunun yarattığı avantaj ve dezavantajlar kişisel deneyimlere ve aile dinamiklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bazı katılımcılar için yakın ikamet etmek çatışma potansiyeli içerirken bazıları için kardeşleriyle daha yakın ilişkiler kurmak için bir beklenti olabilmektedir. Gülçin, erkek kardeşleriyle aile apartmanında yaşadıklarını ve yakın ilişkiler kurduklarına değinmiştir. Bazı katılımcılar bu fikri zaman zaman düşündüklerini ancak *“çatışma potansiyeli”* içerebileceği için vazgeçtiklerini belirtmiştir.

“Aslında bir anlamda uzak olmakta iyi bir şey yani. Yani her an her şey de yaşamıyorsunuz. Bazı şeylerde dışarda müdahil olabiliyorsunuz yani. Sonuçta orda onlar onu yaşıyor belki orada olsa sizi içine çekecek. Ama orada olmadığınız için kendi kardeşlerimle aynı şehirde yaşasaydım eşimle ayrılırdım yani. Aslında avantaj olarak da yakın ikamet edildiğinde aile içi çatışmaların çözülmesine katkısı olurdu. Mesela annemize babamıza diğer kardeşlerimle çatışma var ben onlara yakın olsaydım direk müdahale ederdim uzak olduğum için edemiyorum. Ama onlar aynı yerde yaşıyorlar çok bunu sağlıyorlar mı hayır çok az görüşüyorlar.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Biraz daha keşke böyle büyük şehirlerde olmasaydık da mesafe olarak herkes biraz yakın oturabilseydik diye düşünüyoruz. Bazen de hani memlekete hazır herkes böyle yavaş yavaş bir evler yapmıştı. Hepimiz yapabilsek yazları daha çok bir araya

gelmiş oluruz. Onu değiştirmek isterdim. Şu anda biraz daha yakın yerlerde oturmak iyi olurdu.” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Kardeşlerle yakın ikamet etmek ise bazıları için kriz anlarında artan destekle, uzak olma ise duygusal desteğin sağlanamaması ile ilişkilendirilmiştir. Yakın ikamet eden bazı kardeşler, eğer bağları kuvvetliyse ve karşılıklı desteğe açıklarsa; çocuk bakımı ve hastalık gibi destek ve acil durumlarda yardımlaşma gibi konularda birbirlerine daha kolay destek sağlayabilmektedirler. Uzak ikamet etmek bazı kardeşler için aile içi bakım desteğini sınırlandırırken, duygusal desteğin de sekteye uğramasına yol açabilmektedir. Katılımcılardan bazıları kardeşleriyle uzak ikamet etmelerine bağlı olarak “*çocuk bakımı, destek görememe, birlikte ortak aktiviteler yapamama*” gibi nedenlerle yalnız hissettiklerine değinmişlerdir. Nursel, kız kardeşinin kendilerinden uzak yerde ikamet etmesini “*yabancı kentin içerisinde*” olarak ifade ederek kardeşinin “*destek eksikliği yaşayacağı endişesinden*” bahsetmektedir.

“35 yıldır falan Ankara’dayım kardeşlerimden uzağım. E kolaylık boşuna sağlanmaz ki. Kolaylık nedir biliyor musun? Gelirsin kardeşim sen benim halım hatırımlı sorarsın ben senin giderim halım hatırımlı sorarım. O onu sorar, o onu sorar. Kaynaşma olur. Ama biz de o yok” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Kardeşlikte ve aile yaşantısında birlikte zaman geçirmek çok önemli, yeni şeyler yaşayamadığınız da kardeşlerimden uzak olduğum için bir araya geldiğimiz zaman bana dair konuşulacak yeni şey yok hep eski şeyler konuşuluyor...Yakın olsaydık çok iyi olurdu. Görüşmelerimiz aile ziyaretlerimiz bazen çocuk bakımında birtakım destekler olurdu. Çocuğunu bırakacak bir yerin olmuyor kardeşine güvenir bırakırdın. Hastane ziyaretleri maddi küçük sıkışmalarda küçük destekler yani. Telefonla değil de yüz yüze konuşurduk, çay içerdik dertlendiklerinde” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Aslında kızım iki yaşındayken yalnız kaldık biz. Benim oturduğum yer, onların oturduğu yer biraz uzun. Bazı dönemlerde kızımı anaokuluna bırakıyordum, oradan işe gidiyordum. Yani birkaç ablamla, bazen yeğenlerle hasta olduğu zaman ya da babaannesinde işi varsa onları bırakıyordum abamlara. Bazen ablam geliyordu işte hastalık ise bizim eve geliyordu. Öyle destek alıyordum tabi.” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Kadın katılımcılardan bazıları, eşlerin kök ailesine yakın oturmanın bu dezavantajı ortadan kaldırabildiğine, kriz anlarında “tampon görevi üstlenebileceği, bu nedenle kardeşe duyulan ihtiyacı azaltıcı bir etkisi olabileceği ifade edilmiştir. Katılımcıların deneyimleri, coğrafi yakınlığın sosyal destek etkileşimlerine ve psikolojik sağlığa olan olumlu etkisini vurgulamaktadır. Coğrafi yakınlık katılımcıların yakın hissettikleri kardeşleriyle sık görüşme ve etkileşimlerini artırırken, iletişimde olmadıkları kardeşleriyle ilişkilerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bazı katılımcıların anlatıları, kardeş gibi sosyal destek

ağlarının önemini ve güven duygusunun kardeşin orada olduğunu bilmek gibi bir anlamının olduğuna tipik örnek teşkil edebilmektedir.

“Ablalarım aynı şehirdeler ama uzaklar...Şehir dışına falan bazen yerleşme fikri geliyor aklıma. Bütün ailem burada diye hani çok şey yapamıyorum. Çok sık gitmesek de birbirimizi görmesek de İstanbul’da oldukları fikir bile yetiyor.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Şu an bana çok yakın oturuyorlar. Ablam hariç hepimiz aynı ilçede oturuyoruz. Ev mi taşıyacağız? Birlikte taşıyalım. Evi mi boyayacağız? Birlikte yapalım. Bir yere mi gideceğiz? Bir tatile mi her şeyi o da bana yapar. O anlamda kardeşim benim için özellikle bu süreçte büyük bir bağ var. Büyük bir nimet diyeyim.” Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“En kötü ihtimalle yanıma gelmeseler bile biliyorum ki telefon açıp ben şu durumdayım deyip de benim hemen yanıma gelebileceklerini biliyorum yani. O konuda bir sıkıntı yaşayacağımı zannetmiyorum.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcıların ifadelerindeki kardeşin orada olduğunu bilme hissi kardeşin ulaşılabilir olmasının verdiği güveni yansıtmaktadır. Ancak fiziksel yakınlıkta tek başına yeterli değildir. Bazı katılımcıların ifadeleri ise kardeşler arası etkili desteğin, karşılıklı iletişim ve paylaşım ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Destekleyici yaklaşımda sorumluluğu paylaşmak ve aktif olarak dahil olmak gerekmektedir. Sadece maddi destek sunmanın gerçek anlamda destekleyici olmadığı, kardeşin ihtiyaçlarının dikkate alınmasını ve duygusal bağlılığın geliştirilmesini gerektirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Büşra’nın kardeşinin davranışı, maddi yardımın duygusal desteğin yerini tutamayacağını da göstermektedir.

“Destek kime verilir? Sen dersin ki kardeşim sen de aklını fikrini kullan. Senin fikrine ihtiyacımız var ya da sen de bir şey söyle. Benim evladım ama senin de yeğenin. Sen de söz sahibi ol kardeşim dersin ilerletirsen adam konuşur, sohbet eder. İlerletmezsen sen el gibi durursan ben nasıl sohbet edeyim seninle?” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Burak her şeyi para olarak dinler. Ne para vereceğim. Bazen ısrar eder oğluma bir şey almak için falan. Mesela abonelik yaptı zorla yaptı resmen ben istemiyorum. Oğlum buna ihtiyacı olan şey bu değil. Mesela neye ihtiyacın var? Ne istersin? Diye sorsa onun yerine uygun buluyor ve ona hediye ediyor falan. Sağ olsun.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Coğrafi mesafe, katılımcılardan bazıları için çatışmalardan koruyan bir *kalkan* olarak anlamlandırılırken, bazıları için ise destek etkileşimini engelleyen bir *duvar*, görüşülmeyen kardeşler için ise nötr bir anlam taşıyabilmektedir. Önemli olan, mesafenin kendisi değil, bu mesafenin bireyin güvenlik, aidiyet ve yalnızlık hislerini nasıl şekillendirdiğidir. Bulgular ayrıca kardeşin yakınında olduğunu bilme fikrinin dahi somut bir destekten daha güçlü bir *duygusal güvenlik hissi* deneyimi sunabileceğine işaret etmektedir.

Özetle; duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler kardeşler arası bağı hem pekiştiren hem de aşındıran çift yönlü dinamiklerle örülüdür. Bu kırılgan dengenin, sıradaki bölümde inceleyeceğimiz evlilik, boşanma, ebeveyn olma, aile içi bakım ve vefat/kayıp gibi önemli yaşam olayları ve dönüm noktaları karşısında nasıl yeniden sağlanabileceğinin de habercisidir. Böylelikle, kardeşler arası destek-çatışma diyalektiğinin taşıdığı potansiyel ve riskler görünür kılınmıştır. Ancak ilişkiler, yalnızca rutinin ve geçmiş deneyimlerin içinde değil, hayatı dönüştüren dönem eşiklerinde de dönüşür. Aşağıda, evlilikten boşanmaya, ebeveyn olmadan ebeveyn bakımına ve ebeveyn kaybına uzanan dönüm noktalarının bu hassas dengeyi nasıl yeniden kurduğunu inceleyeceğiz.

3.3. Yaşam Olaylarıyla Dönüşen Kardeşlik İlişkileri

Kardeşlik bağları, yalnızca gündelik etkileşimlerin değil, yaşam olaylarının ve dönüm noktalarının da etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Katılımcıların anlatılarında; kardeşlerle ayrılan hayatlar, evlilik, boşanmayla gelen yeni ilişkiler ve roller, hastalık ve bakım süreçleri ve yas-miras müzakerelerinin yol açtığı ilişkisel değişimler ortaya çıkmıştır. Bu tema, izleyen bölümde *ilişkinin geleceğine* ilişkin kararların tarihsel zeminini oluşturmaktadır. İzleyen alt temalarda, bu olayların kardeşler arası rol dağılımını ve ilişkileri nasıl yeniden pazarlık ettirdiğini ve duygusal yakınlığı nasıl dönüştürdüğü analiz edilmiştir.

“Evlilik, okuldan ayrılma, göreve başlama, şehirden ayrılma, kardeşlerimin evlenmesi, herkesin kendi mülkiyetinin farklılaşması, eğitim durumu farklılaşması bütün bunlar biraz kardeşlerimle aramızın tabi ki eskisi gibi ortak deneyimlerimiz de yok artık. Biraz kopmamıza, yabancılaşmamıza sebep oldu. Zaman içinde evlendikten sonra biraz kardeşimin mesafeyi koyduğunu ben hissettim...” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

3.3.1. Geçmişte Yaşanan Kritik Olayların Rolü

Geçmişte yaşanan kritik yaşam olaylar, kardeşlerin bazılarıyla ilişkileri güçlendirirken, bazılarıyla mesafeli ve bağın koptuğu bir deneyim olabildiği görülmüştür. Katılımcıların bazıları kendileri veya aile üyelerinden birinin (anne, baba ve kardeşler) cezaevi, çocuk esirgeme kurumu, kadın sığınma evi gibi yaşam olaylarını yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Bazıları ise kök aile içinde yoksulluk ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle çalışmak zorunda olan kardeşlerin varlığından söz etmişlerdir. Aile bireylerinin yaşadıkları bu dönüm noktaları katılımcıların ifadesiyle kardeşlerin birbirinden farklılaşmalarına neden olmuş, bazıları için aile bağlarının niteliği zayıflamış bazıları içinse kardeşlerinden bazılarıyla iletişimin tamamen kopmasına neden olmuştur. Cenk ve Sezgin kardeşleriyle ebeveynlerin ayrılması ve cezaevi deneyimi sonrası ayrı hayatlar yaşadıklarını ifade ederken; Talat, ise kendi cezaevine

girmesiyle birlikte kardeşlerinin her biriyle iletişiminin zayıfladığını ve zamanla koptuğundan söz etmiştir.

“Anne babam ayrıldı. O dönemde annem kadın evine sığınma evine sığınyor ablamı da yanına alıyor. Ablamı çocuk esirgemeye alıyorlar. Ben babamın yanındayım o zaman bir ihtiyacım yok. Hatta beni de alıyorlar sonra. İşte hikâye bizim film gibi. Küçük kardeşim annemin yanında... Onları sığınma evinden bir kadın... ev buluyor. Yaşlı ve zihinsel engelli bir çocuğun bakımı ile ilgili bir aileye veriyorlar... Ben de küçüğüm kendi ihtiyaçlarımı karşılayamıyorum. Bir kez geliyorlar, babamla yine yapamıyorlar, gidiyorlar... Mesela babamın cezaevine girme nedeni ablamın eşini vurmasıdır. Babam cezaevindeyken biz de küçüğüz. Ondan sonra zaten bizim ablamla ilişkimiz kesildi. Zaten o zaman ablamla ilişkimiz tamam bitti... (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Ben zaten cezaevine girdiğimde erkek kardeşim 14 yaşındaydı. Zaten ben çıktığımda 35 yaşındaydım o 28 yaşlarındaydı. Yaklaşık 15 sene ayrıydık. Ziyaretlere zaman zaman annemle daha çok gelerek o süreçlere tanık oldu içine kapandı. Babadan sevgi göremedi benden gördüğü sevgi vardı. O da hani o anlamda gelişim sürecinde eksik kaldı. Bu durumlar onu değişik bir ruh haline soktu. Bugün geldiğimiz noktada da hâlâ aynı ruh hali. Çıktığımda bambaşka bir kişi vardı karşımda.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Katılımcılardan bazılarının geçmişte yaşadığı aile içi gerilim ve krizlerden biri de aile üyelerinden birinin intihar girişimleri ve tehditleri olmuştur. Vahide’nin alıntısındaki ağabeyin intihar girişimi aile içi rol yükünü üstlenmenin getirdiği uç noktayı temsil etmektedir. Nursel’in geçmiş deneyimi ise annesinin kayırdığını düşündüğü kardeşiyle yaşanmıştır.

“Yani şöyle abim sinirlendi. Çalışmayacağım dükkânda artık sıkıldım dedi. Ondan sonra annem de işte dükkân sayesinde bu evi yaptık. Niye böyle nankörlük ediyorsun da. Ben yaşlıyım duramıyorum. O sırada yengem anahtarı aldı. O gidince abim sinirlendi. Abim daha bir ileriye gitti. Artık ben yeter daha ben seninle yaşamak istemiyorum dedi anneme eline bıçağı aldı. Kendine dayadı. Ben kendimi öldüreceğim dedi. Biz zaten o bıçak olayından sonra dedik anne gidelim. Çok korktuk yani” ...” (Vahide, 47, 4 öz, 4 yarı/ 8.)

“Hatta bir gün babam o kadar çok sinirlenmişti, erkek kardeşimi eve almamıştı. Annem de buna karşılık erkek kardeşimi alıp evden gittiklerini ve benim onları durdurduğumu biliyorum. Annem o kadar sinirlenmişti ki erkek kardeşimi elinden tutup da denize gidip ikisinin birlikte intihar etmeyi düşündüğünü bile söylemişti. Yani ben durdurmuştum onları. Annem istedi. Anne nereye gidiyorsun? Ne yapacaksın? İşte dedi alıp bunu da kendimi de yok edeceğim, bunu da canımıza kıyacağız falan diyordu...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Geçmişte yaşanan bu kritik yaşam olaylarını deneyimleyen katılımcıların günümüzde bahsettikleri kardeşleriyle ya sınırlı iletişimde oldukları ya da bağlarını koparttıkları görülmektedir. Hümeysra’nın ifadeleri ise kardeşlerle birlikte büyümemenin yalnızca ailenin

dağılmasından kaynaklı değil, aynı zamanda kardeşler arasında yaş farkının fazla olmasından dolayı olabileceğini göstermiştir.

“Evin içinde bütün kardeşler bir arada yaşamış olduklarını hayal edersem ki öyle bir şey yoktu bizim ailede. Ben herkesle ayrı ayrı büyümüş oldum” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Bu bağlamda ilgili bulgular; kardeşlerin uzun yıllar ayrı kalmalarının, çocukluk ve ergenlik dönemlerinin çoğunu birlikte geçirememelerinin, farklı hayat deneyimleri yaşamalarının, aile bağlarının niteliğinin dönüşmesine, bazı kardeşlerin birbirleriyle bağının kuvvetlenmesine, bazı kardeşlerin birbirine yabancılaşmalarına, bağların zedelenmesine ya da kopmasına neden olabileceğini göstermektedir. Bu deneyimler bazı kardeşlerin *bağlantılı hayatlarının* fiziksel ve duygusal olarak nasıl koparıldığını ve her birinin farklı bir yörüngeye savrulduğunu da göstermektedir.

3.3.2. Evlilik ve Boşanma Sonrası İlişki Değişimleri

Yaşamdaki önemli dönüm noktalarından biri de kardeşlerden birinin evliliğidir. Katılımcıların bazıları kardeş evliliğinin *kök aileyle bağları zayıflatma* potansiyelini vurgulamış; kimileri ise eşlerin ilişkiyi olumlu etkilediği, bazen de ilişkileri gerilime sürükleyen aktörler olabileceğini belirtmiştir. Bu çift yönlü etki, “*bireyselleşme- uzaklaşma*” ve “*aidiyet –yakınlaşma*” ikiliğiyle ele alınmıştır. Öte yandan kardeş eşlerinin ilişkilere etkisi ve kardeş eşlerinin (elti ve bacanak) kendi aralarında etkileşimlerin de kardeş ilişkilerini dönüştürdüğü ve sürekli müzakereye açık bir alan haline getirdiği görülmüştür.

Katılımcılardan bazıları kardeşlerinin evliliği sonrasındaki karakter değişimlerine dikkat çekmiş, bazıları ise evlilik sürecinde ve sonrasında kardeşlerin kendilerini veya kendilerinin kardeşlerini kışkandıklarından söz etmişlerdir.²² Bazıları ise kardeşlerin ailenin rızasını alarak evlilik yapmaması nedeniyle bağlarının zedelendiği ve bu durumun kopuşa götüren bir deneyim olarak vurgulamışlardır. Serdar, kardeşlerinin evlilik sonrasında bencilleştiklerinden ve kök ailelerine yeterince bağlı olmadıklarından dolayı kardeşlerine kök ailesiyle ilgilenmesi konusunda nasihatlerde bulunduğundan söz etmiştir. Benzer şekilde Nursel, mesafeli olduğunu dile getirdiği kız kardeşinin evlendikten sonra eşine ve eşinin ailesine düşkün olmasını “*bizden kopuktur, aşırı kocacıdır*” şeklinde aktarmıştır. Perihan ise ağabeyinin evliliği sonrasında kendilerine soğuk davranışlar sergilediğini ve kendisini değersiz hissettirdiğinden şu sözlerle dem vurmuştur:

²² Bkz.: 3.2.4. Kıskançlık, Rekabet ve Ambivalans

“Biraz evlendikten sonra böyle bencil olmaya başladıklarını görüyorum. Beklenilenin aksine anne baba ve kardeşlere çok bağlılık yok” (Serdar, 43, 7 kardeş/ 3.)

“İlk ortanca abim evlendi zaten. O biraz değişti. Aslında onun da bize karşı hep böyle bir soğukluğu vardı zaten. Evlendikten sonra daha da soğudu. Eşinin ailesine daha çok yakınlaştı. Yani eşine daha çok değer veriyordu. Eşinin ailesine daha çok değer veriyordu.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Bu ifadeler evlilik sonrasında kök aileye bağlılığın sürdürülmesi gerektiğinin bir beklentisi olarak görülebilmektedir. Farklı bir deneyim olarak Hayat, ağabeyinin evlilik öncesinde annesi ve kendisiyle görüştüğünü ve kendileriyle yeni kurduğu ailesi arasında proaktif bir sınır çizdiğinden söz etmiştir. Bu durumu “*bir balkon konuşmasına*” benzetmesi ise dikkat çekicidir.

“Abim evleneceği günden bir gün önce annemle beni yanına çağırdı. Ben artık bir aile oluyorum dedi. Orası benim ailem ama siz de benim bir ailemsiniz. Burada ince bir çizgi var. Siz her zaman buradasınız ama ben de burada başka bir ailedeyim dedi. İşte bir balkon konuşması yaptı bize. Ama tabii işler, güçler, çocuklar vesaire biraz daha kendi ailesinin içerisinde durdu. Biz hiçbir zaman o abimin kurduğu çizgiden kendimizi alıp da başka bir yere koymadık” (Hayat, 40, 2 kardeş/ 2.)

Bu deneyim; diğer katılımcıların kardeşlerinin aksine ağabeyin eş -çocuk- kardeş rollerinin sınırlarının net bir şekilde tanımlandığı göstermektedir. Bu durum psikoloji literatüründe yer alan aileyi bir sistem olarak gören yaklaşımın *sınır çizme* (Minuchin, 1974) kavramına da işaret etmektedir.

Bazı katılımcılar ise kardeşlerinden birinin kök aile (annelerine) ya da çekirdek ailelerine (eş ve çocuk) zarar vereceği endişesi hissettiklerinden dolayı kardeşleriyle aralarına mesafe koyduklarından söz etmişlerdir. Sezgin’in kardeşinin kan bağının getirdiği olumsuz kalıtsal özelliklerin, kendisinin çocuk sahibi olma fikrini etkilediğini; Nursel’in ise çekirdek ailesini ve kız çocuğunu dayısının tehdidinden korumak için kardeşiyle iletişimini kopardığı görülmüştür.

“Ya tabii o etkileniyor. Sorun derken öyle bir kardeş tipi ileride çocuk olursa ne etkisi olur? Çocuğun onun gibi olma ihtimali olur mu? Diye o da düşünüyor, ben de düşünüyorum.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Kardeşlerden birinin evliliği sonrası kendilerinden uzaklaştıklarını dile getiren katılımcılardan bazılarının dikkat çektikleri konu ise kardeşlerinin yaşam tarzlarının farklılaşması ve eşlerinin ailelerine benzediklerini düşünmeleri olmuştur. Bu durum bazı katılımcıların kardeşleriyle arasında *değer çatışmasına* neden olduğu görülmüştür.

“Annem de ben de çok üzüldük. Babamız hayatta değildi iyi ki görmedi. Yani farklı kutuplardayız biraz da böyle aile yapısı böyle umreye falan gittim günaha girmek

istemem ama onlar İzmir'in çingenesi yani günahı boynuna. Yani içki alemi işte insanların farklı şeyi ama senin bir canın giriyor o eve. Bir yandan annem de diyordu uzak olması daha iyi hiç değilse daha çok yıkılmıyoruz. Kız kardeşimin tarafı da bunlar böyle açıktı. Çıplak gezmeye yakın tövbe tövbe. Senaya böyle mayo falan giyerdi. Sena öyle biraz annem derdi ki o senin gibi değil o biraz kocam içsin biraz etsin falan öyle. Ben öyle istemezdim. O öyle şeyleri isterdi” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“İşte onların öyle yaşam tarzını görünce dediğim gibi kayınvalide yanına gidince onlara her şeyle benzemeye başlıyor. Bu sefer biz de onlara ders alıp ben mesela uzağa gittiğim için daha kendim gibi kaldım. O tabii onlarla geziyordu hani yemeğini onlarla yiyor, tamamen bağımlı bir hayat vardı onlara. Diğer ablam öyle onlardan ders aldığı için daha kayınvalideden uzak bir hayatı seçti. Herkes kendine özgü bir hayat kurdu. Farklarımız dediğim gibi eşimizin ailesinden uzak durarak hayat kurmak oldu” (Zeynep, 41, 5 kardeş/ 4.)

Bu alıntıların özellikle dini ve kültürel pratikler üzerinden anlamlandırılması son derece anlamlıdır. Kardeşin değişen giyim tarzı ve zevkleri, evlilikle dahil olduğu yeni sosyal sınıfın habitusunu ve kültürel sermayesini benimsediğini gösterirken; sekülerleşme eğilimleri ise sadece bir inanç değişimini değil aynı zamanda yeni kurulan ailenin kimliğine dahil olmak ve onların sosyal kontrol mekanizmalarına uyum sağlamak için kullanılan güçlü bir aidiyet sembolü olabileceğini düşündürmektedir. Bu iki alandaki dönüşüm, birbirini destekleyerek, kardeşin eski kimliğinden kopuşunu ve yeni bir sosyal benlik inşa etme sürecini ima etmektedir. Kardeşlerden bazıları açısından ise günümüz modernleşme literatürünün öngördüğü “çekirdek ailenin merkezi” hale gelmesini somutlamaktadır.

Evlilik ve çekirdek ailenin kurulması sonrası bireyselleşme, uzaklaşma ve kopma anlatılarının yanında katılımcılardan bazıları ise kardeşlerinin evliliği sonrasında aile bağlarının ve iletişimlerinin güçlendiğini dile getirmişlerdir. Cenk, kök ailesinin dağınık olduğunu, kardeşleriyle sürekli olarak aynı evde büyüemediğini ancak ağabeyi ve kendisinin evliliği sonrasında aile bağlarının daha da güçlendiğine dikkat çekmiştir. Büşra ise kardeşinin empati yeteneklerinin geliştiğine ve daha sıcak olduğunu aktarmıştır. Zeynep ise çekirdek ailesinde edindiği annelik ve eşlik rolünün getirdiği yeni deneyimlerin, gündelik hayatta sohbet konusu olduğunu ve kardeşleriyle ilişkilerini güçlendirdiğini dile getirmiştir.

“Daha aile olabildik abimin eşi de beni kardeşi gibi gördü. Kardeşimi kardeşi gibi gördü. Bu bizim o aile bağlarının güçlenmesinde etkili oldu. Benim eşim de abimi, kardeşimi kardeşi gibi gördü. Kardeşim kaç yıl bizimle kaldı. O anlamda olumlu bir etkileri var. Şu olabilir de ben senin ailenle evlenmedim. Niye bu kadar birlikteyiz de diyebilirler. O zaman zaten var olmamış bir aile bağı. Kökten gidebilirdi ama bu anlamda abi gel, bir olalım. Niye gelmiyorsun? Biz aile özlemini yaşıyorduk inanılmaz aile bağı güçlendi.” (Cenk, 42, 4 kardeş/ 3.)

“Evlilik sonrası aslında muhabbet konusu da çoğaldı. Daha güzel daha uzun sohbetler edebiliyoruz. Bekarlıkta paylaşacağım çok da bir şey olmuyor. Şimdi kocadan, çocuktan, kayınvaliden derken muhabbet konusu da çoğaldı. Daha da güzel oldu. Anneme hep beraber çoluğu çocuğu bırakıp da gidince tatile gitmiş gibi oluyoruz. Daha da eğlenceli oluyor Öbür türlü bekarken o kadar tadı olmuyor. Evlenince dediğim gibi aslında bağlılık daha da arttı gibi.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

Burada dikkat çekici detay evlilik sonrasında eşlerin tutumlarının kardeşlik ilişkilerini güçlendirici veya ayırıcı bir aktör olarak belirleyici olmalarıdır.²³

Kardeşlerden Birinin Ebeveyn Olması/ Yeğenlerin Rolü: Katılımcı anlatılarında, kardeşlerden birinin ebeveynliğe geçişi ilişkilerin seyrini değerlendirmede ayrı bir dönemeç olarak görünmektedir. Bu çalışmada bir kısım katılımcı için kardeş çocukları (yeğenler), ortak bakım ve ziyaret ritüelleri üzerinden kardeşler arası teması ve kuşaklararası bağı güçlendiren bir aktör hâline gelirken; iletişimi zayıflamış ya da kopmuş ilişkilerde ise bu yeni sorumluluk seti akrabalık bağlarının sürdürülmesini zorlaştırabilmektedir.

Bazı katılımcılar kardeş çocuklarının varlığının ilişkileri koruyan ve aile bağlarını kuvvetlendiren bir köprü işlevi gördüğünü ifade etmiştir.

“Çocuklar ciddi anlamda anne babanın evliliğini koruduğu gibi aile kardeşler arasındaki ilişkileri de koruyor. Mesela büyük abimin çocuğunda bir rahatsızlık oldu işte şeker hastalığı. O da mesela aile bağlarının güçlenmesini sağladı” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bu yakınlaşma bazıları için kardeşin çocuğunun maddi ve manevi sorumluluklarını üstlenmek, destek olmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Bir kısmı ise kardeşlerinin yeğenlerine destekte bulunmamalarının kırgınlığından söz etmişlerdir. Kardeş çocuğuna *süt annesi olmak, sevgi duymak, maddi ve manevi destek sunmak ve ihtiyaçlarını karşılamak* ilişkilerde bağları kuvvetlendirici etkenler olduğuna dikkat çekmişlerdir.

“Yani geldiklerinde hani mesela ortanca kız kardeşim çocukların falan dışarı çıkartmazdı, sabit yere götürürdü. Ben değişik ortamlar görsün diye işte evde durmayalım gezelim. O da hani masraf olmasın bilmem ne falan. Ya 40 yılın başında geliyorsunuz diyorum ben teyzeleriyim ne masrafı.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Abimin benim yeğenlerimi nasıl sevdiğini görebiliyorum. O bunun çok hoşuna gidiyor. Ona bir artı şey kattı bence. Onlar için gerçekten çok farklı şeyler yaptığımı düşünüyorum. Sadece maddi anlamda değil, birlikte bir şeyler yapıyoruz. Konuşuyoruz ediyoruz.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Çocuklarımın hep okul çantalarını o aldı. Yani ay benim elimden olsun. Belki küçükler ama düşünmesi beni çok gururlandırıyor. Annemle biz de mutlu olurduk. Ben de onun kızına her şeyin en iyisini en güzelini alırdım.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

²³ Bkz.: 3.2.5. Üçüncü Kişilerin Kardeş Etkileşimlerindeki Rolü

Burhan ise kardeşlerinden yeğenlerine destek olmalarını beklediklerini ifade etmiştir. Bu durum diğer katılımcıların aksine aykırı bir örnek olabilmektedir. Ayrıca norma dayalı destek beklentisinin nesilden nesle devam etmesinin beklendiğini de göstermektedir.

“Sen de demedi ki, şu yaşa gelene kadar kardeşim, sen de bu iyiliği bize yaptın. Çok özür diliyorum bir tane ya şu peçete al da burnunu sil. Şu parayı alda çocuklara, benim yeğenlerim. Bunlara bir şey al demedi...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Vahide ise aynı apartmanda yaşadığı ağabeyiyle yaşadığı tartışma sonrası başka bir eve taşınmıştır. Buna dair ise *“ayrılmasaydık benim hayatım belki kötü olurdu ama muhtemelen yeğenlerimle daha kuvvetli bir ilişkim olurdu”* ifadelerinde bulunmuştur. Katılımcılardan bazıları ise kardeş çocuklarının kardeşleriyle görüşme nedeni olduklarına değinmişlerdir²⁴ Bu bağlamda Büşra'nın anlatısı ilginçtir. Kardeşinin kendisiyle yeğeni için görüştüğünü ifade ederek, bu durumun kendisi için çok kırıncı olduğunu ve bunun aile olmak olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Görüşme isteği bazılarında kardeşi görme nedeniyken, bazıları için yalnızca yeğeni görmek olabilmektedir.

“Yeğenim biz de kaldığında benim çocuğumla sıkı bağları oluyor. Benim oğlum onlara gidip kalıyor.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Çok çok özlediğimiz zaman birbirimizi hadi gelsene çocuklar seni özledi der. Ben giderim o bana gelir. Gelin bu hafta sonu sizi bekliyorum. Çocukları da alın gelin. Rahatlıkla ben de yer, içer, kalır.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Kardeşimden duyduğum bana da çok acı gelen bir laf. Ama o iyi bir şey söylediğini düşünüyor. Oğlum küçükken bizi ziyarete sık sık gelirdi yeğenini görmek için. Biliyor musun yeğenim olmasa ben buraya gelmem demişti. Hani babam bir yerde, sen bir yerde, üçümüz ayrı bir yerde olabildik. Şu an işte o torununu görmeye geliyor. Bu aile olmakla ilgili bir şey değil. Bu acı bir şey aslında ya. Ben de şu anda, ben kardeşimle tam olarak aynı noktadayız.” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Kardeşleriyle iletişimini koparmış katılımcılardan bazıları ise *“yeğenlerini tanımadıklarını”* dile getirmişlerdir. Perihan; çocuklarının dayılarını tanımadıklarını, Cenk ise yeğenlerinin çocuk esirgeme kurumuna verildiklerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Çocuklarım dünyaya geldiğinde zaten biz konuşmuyorduk ya. Benim çocuklarım zaten dayılarını tanımıyor bile. Onun için hiçbir etkileri olmadı yani. Çünkü benim çocuklarım zaten dayılarını tanımıyorlar yani.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

“Zaten ablamın çocuklarıyla hiç şey yok hani. Ben sadece büyük yeğenime çok bir bağım oluşmuştu ama onu vermiş. Sonra küçük çocuklar çok küçüktü. Onlar da zaten iki hafta bizim yanımızda kalıyordu, gidiyordu. O yüzden ben hiç görmedim. Sonra o çocukları çocuk esirgeme kurumuna verdiğini biliyorum. Anlattığım süreç zaten 20

²⁴ Bkz.: 3.2.6. Gündelik Yaşam Pratikleri: Aktiviteler, Ritüeller ve İletişim

yıllık bir süreç. Yani o çocuklar şimdi 20 yaşında çocuklardır. Kocaman çocuklardır görsem tanımam belki” (Cenk, 43, 4 kardeş/3.)

Bu durum kardeşler arasındaki bağların koptuğu durumlarda “*yeğen, dayı, hala, amca gibi*” akrabalık ilişkilerinin ve bağlarının zayıflayabileceğini göstermektedir. Bu başlığı ilgilendiren bir diğer bulgu, kardeşini kıskanan bireylerin, kıskançlığını kardeşin evliliği ve çocukları üzerinden sürdürüyor olması olmuştur. Bulgular kardeşler arası ilişkilerde ilişkiye dahil olan üçüncü kişilerin ilişkileri olumlu ve olumsuz olarak sürekli inşa ettiklerini göstermektedir.

Kardeşlerden Birinin Boşanması: Katılımcılardan bir kısmı kendilerinin, bir kısmı ise kardeşlerinin boşanma deneyimlerinden söz etmişlerdir. Bu bağlamda bazıları kardeşlerinin boşanma deneyimlerinin ilişkilerini etkilemediğine dikkat çekerken, bazıları ise süreç sonrası destek ihtiyacına ve yaşanan deneyimlere vurgu yapmıştır. Bu katılımcıların ikisi ise ailede boşanma deneyiminin ve boşanma sonrası yalnız yaşamının hoş karşılanmadığını ve ataerkil normlara dayalı bir aileleri olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durum kardeşler arasındaki değer çatışmalarını da tetikleyici bir durum olabilmektedir.

“İki boşanma deneyimi yaşadım. İlişkilerim hayır değişmedi. Hep aynıydı. Hep aynı daha kötüydü. Sonra gene birini buluyor gene dayak yiyor geliyor biz yine destek oluyoruz.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Annemle birlikte bir ev tutmuştuk. Birlikte yaşıyorduk. Ben evlenene kadar, ben evlenince de annem tekrar abimlere gitti. Abimler böyle biraz ataerkil şeyde yalnız yaşamamalıysın gibi düşünüyordu.... Boşanma sonrası böyle 1-2 yıl falan baya zorlanmıştım. Hiç aramamalarına çok şaşırmıştım. Kardeşlerimden aramalarını, gelmelerini beklerdim. Hani sen 2 yaşında bir çocukla ortada kalmışsın. Henüz işe başlamamışsın.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Kültürel olarak boşanmaya karşılar. O nedenle kardeş eşleriyle çatışmalar var. Dolaylı yoldan kardeş ilişkilerini etkiliyor. Tartışmalar çok oldu ama boşanma olmadı ama yani böyle küsmeler uzun süre çatışmalar yaşayanlar oldu. Geleneksel olarak da bakış açımız biraz şey boşanmaya aileden gelen şeyler de var. Boşanma hoş karşılanmıyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bu bağlamda boşanma deneyimi yaşayan kadın katılımcılardan bazıları sıklıkla kardeşlerinden sosyal destek beklentilerinden söz etmişlerdir. Gülçin, evliliğinin kız kardeşi Sare’nin ebeveynine şikayetiyle gerçekleştiğini, yaşadığı deneyimi ise “*kim vurduya gittim*” sözleriyle anlamlandırmıştır. Özellikle eşiyle boşanma aşamasında olan Gülçin, zaman zaman kız kardeşi Sare’yi “*evliliğimin zor olduğu dönemlerde bazen diyorum. Evet senin yüzünden*

*ben evlendim” diyerek suçladığını ifade etmiştir. Bunun dışında Büşra ise erkek kardeşinden hiç ummadığı destekler gördüğünü dile getirmiştir.*²⁵

“Eşimle ayrıldıktan sonra işsizdim maddi sıkıntılar çok yaşadım. Kardeşlerim destek olmadı. Yani ben hallediyorum diye düşünceleri vardı. Ben böyle bir şey yaşadım hiçbiriniz arayıp sormadınız dedim. İşte biz senin ihtiyacın olabileceğini düşünmedik. Niye bize söylemedin? Bir de böyle dediler. Yeğenim destek olmuştu. Bir tek o. Hep söylüyorum zaten. O gün bir tek o bana destek oldu. Hiçbiriniz bana destek olmadınız. Benim o dönemde çektiğim sıkıntıları. Hiç aramamalarına çok şaşırmışım. Bir de boşanma ilk kez ailede ben yaşamışım. Hiç yoktu. Geniş ailede de yoktu. İlk ben boşanmayı yaşamış oldum. Onlar da tabii hem üzülp hem de ya sanki böyle veba geçirmişim gibi hiçbirinin yaklaşmamasına da çok şaşırmışım. Ben o dönemde baya kırıldım. Evet ailede hiç böyle bir şey yaşanmamı ama ben yaşadım. Siz de hiç benim yanımda olmadınız” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarý/8.)

“Kız kardeşim boşandığında anneme babama dedik ki bizim yanımızda kalsın çocuk da okur o da bir işe girer çalışır. Kendi çocuğuna ayaklarının üstüne bakar. Böyle deyince de bu sefer babam şey diyordu ha tamam siz buna yüz veriyorsunuz. Bu İstanbul’a gelmek istiyor deyip bizi terslerdi. Annem babam her seferinde siz yüz veriyorsunuz diyordu. Halbuki ona da diyorlarmış abin ablan seni istemiyor diyormuş annemle babam. Biz böyle dedikçe annem bize kızıyor diyorduk...” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Bulgular boşanma deneyimi yaşayan kardeşe sahip bireyler açısından değerlendirildiğinde; ilişkilerde herhangi bir etkisi olmadığı ifade edilse de boşanma deneyimi yaşayan katılımcıların gözünden kardeşlerinden bazılarının destek beklentisinin karşılık bulduğu, bazılarının ise karşılık bulmadığı görülmüştür. Bu durum bazılarında sosyal destek ağlarının kardeşlerden sosyal çevreye ve akrabalara kayabileceğini göstermiştir. Diğer yandan toplumsal normlar, değerler ve kültürel etkiler ve ailede boşanma deneyiminin hiç yaşanmamış olması, kardeşin boşanma eylemine bakışını ve dolayısıyla kardeşlere yaklaşımı da etkileyebileceğini göstermiştir. Bu süreçte kardeşle ilişkilerde Nursel’in deneyimde olduğu gibi ebeveynlerin yaklaşımları da bir o kadar belirleyici olabilmektedir.

3.3.3. Hastalık ve Bakım Süreçleri

Bu başlık altında bireylerin kardeşleri ve ebeveynlerinin hastalık ve bakım süreçlerine dair bulgularına yer verilecektir. Katılımcıların bazıları yaşamlarının bir döneminde ebeveynlerinin ve kardeşlerinin hastalık süreci ve bakım ihtiyaçlarına bazıları ise kendilerinin

²⁵ Bkz.: 3.2.1. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri

bakıma ihtiyaç duydukları dönemlere²⁶ dair yaşantılarını ve beklentilerini dile getirmişlerdir. Ebeveyn bakım sorumluluğu, bazı katılımcıların yaşantısında önemli bir yaşam olayı olmuştur.

Bu başlık altında özellikle ebeveyn bakım müzakereleri konusunda aile üyelerinin rolüne, gelecekte ebeveyn bakıma ihtiyaç duyarsa nasıl bir yol izleyeceklerine ve bu sürecin destek- çatışma ve rekabeti nasıl tetiklediğine dair bulgulara yer verilecektir.

Ebeveyn Bakım Müzakereleri- Ebeveynler, Eşler ve Kardeşler: Katılımcılardan bazıları kendilerinin, kardeşlerinin ve ebeveynlerinin hastalık ve bakım süreçlerinde kardeşlerinden bazılarına koşulsuz destek sunduklarını dile getirmişlerdir. Öte yandan katılımcıların anlatılarında ebeveynle ilgilenme ve bakım sürecine dair algılar çeşitlilik göstermiştir. Ebeveyn bakımının “*ebeveynin fiziksel hastalıkları, psikolojik sorunları, ebeveynle maddi ve manevi destek bulunarak ilgilenme*” şeklinde anlamlandırıldığı görülmüştür. Bazıları ebeveynle ilgilenme durumunda diğer ebeveynin rol alması gerektiğini düşünürken, bazıları kardeşler arasındaki farklı rollere dikkat çekmiş, bazıları ise kardeş eşlerinin bu konudaki katkıları ve ara bozuculuğundan söz etmiştir. Bu durum üçüncü kişilerin bu süreçte oldukça belirleyici olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan az bir kısmı için ebeveynlerin birbirlerine bakma sorumluluğunu üstlenmemesinin kardeşleri arasında çekişmelere ve rol eşitsizliklerine neden olduğu görülmüştür. Tipik alıntılar şu şekildedir.

“Kardeşimle bizim şeyimiz var. Annem çok büyük bir problem.... Kardeşime bir gün oğlum dedim babam sana kazık attı. Babam farkındaysan artık sana daha fazla sorumluluk yapıyor. Önceden annemin masraflarıyla ilgili bir şeyleri üstlenirdi artık üstlenmiyor. Anası değil mi baksın diyor mesela. Babam benim başıma kaldı. O beni çok rahatsız etmeye başladı. Bir dakika ya dedim bu iki mendebur annem ve babam. Birbirleriyle değiller diye ben sürekli bir tanesinin başındayım neden? Ben de istemiyorum” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Biz burada sadece annemin bir tık daha düşünüyoruz. Ona da ikna edip hadi kocanın yanına git yeter artık bu kadar dur falan diyoruz ama gitmek istemiyor. Çünkü belirli bir zamandan sonra birbirlerini artık tahammül edemiyorlar. Kardeşlerimle tartışmalarımız da genelde bu yüzden çıkıyor” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Her iki ebeveynin de hayatta olması, kardeşlerden bazılarının ebeveyn bakım sorumluluğunu üstlenmeme isteği olarak yorumlanabilmektedir. Bu alıntılar öncelikli olarak ebeveynin eşine bakım sağlaması gerektiği yönündeki algıyı yansıtmaktadır. Bu durum ebeveynlerden birinin psikolojik/ duygusal bakım rolünü çocuklara devrettiğinde bazı kardeşler arasında bakım rolü anlaşmazlıklarına neden olabileceğini göstermiştir.

²⁶ Bkz.: 3.2.1. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri

Diğer yandan bu konuyu tetikleyen bir diğer unsur da bazıları tarafından bakım emeğini bekar, boşanmış kız kardeşlerin üstlenmesi gerektiğine dair normatif inançtır. Bazı kadın katılımcılar hem küçük kardeş hem de bekar oldukları için *ebeveyn sorumluluğu ve ailede toparlayıcı rolüne* dikkat çekmişlerdir. Bu noktada kardeşlerinin desteğini yeterince hissetmediklerinden söz etmişlerdir. Özellikle Hümeysra, ebeveyn bakımındaki sorumluluk yükünün kendisini “*keşke tek çocuk olsaydım*” düşüncesine sevk ettiğine dikkat çekmiştir.

“Annemden ana sorumlu benim. Kardeşlerim de yapabildiği kadar geliyorlar bakıyorlar. Kimisi uzaktan destek veriyor, kimisi buraya gelerek veriyor. Şu anda tamamen rol bu. Ben gündüz yokken burada kim duracak? Çünkü ben evlenmedim evdeyim. Süreç böyle ilerledi ben seçmedim. Ben evlenip gidebilirdim ama evlenmedim. O yüzden benim de hayatım böyle oldu. Evlenseydim sorumluluklarımız eşit ilerlerdi diye düşünüyorum. Muhtemelen annem birimizin yanında kalırdı ya da yine böyle gelirdik. Muhtemelen eve bakıcı alınırdı. Ondan sonra her gün birimiz gelirdik. Annenin yanında dururduk. O şekilde olurdu herhalde.” (Vahide, 47, 4 öz 4 yarı/8.)

“Annem hastalık hastasıydı. Devamlı hastane, devamlı hasta modunu çok yapıyordu. Babam varken de yapıyordu sonra görev bana kaldı. Herkes evliydi tabii. Eşimden ayrıldıktan sonra daha çok annem benimle kalıyordu. Abimde ya da ablamda hastalandığı zaman hemen bana haber verirlerdi. Hastaneye tek götürebilen kişi benmişim gibi bir etiketleme almıştım. Çünkü anne-baba sorumluluğunu çok kardeş olduğu zaman herkes birbirine attığı için daha çok ya da duygusal olayda o yükü almaya çalışan kişiydim sanki.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Alıntılar, ebeveyn bakım sorumluluğunda bekar/boşanmış kız kardeşlerin evli olsalardı rollerin diğer kardeşlerle yeniden müzakere edilebileceğini ve dağıtılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bakım veren bazı kız kardeşlerin kendilerini sorumluluğun ana kişisi olarak gördükleri, bu rolü gönüllü olarak gerçekleştiriliyorlar gibi görünse de aslında *bekar, boşanmış ya da küçük kız kardeşlerin* alması gerektiğine dair normatif bakış açısını içselleştirmiş ve normalleştirmiş olduklarını göstermektedir. Bulgular, bu anlamda *görünmez emek* (Daniels, 1987) ve *duygusal emek* (Hochschild, 1983) kavramına işaret etmektedir. Ayrıca diğer kardeşlerin sorumlulukları yeterince üstlenmemelerinden kaynaklanan gerilimi ve hayal kırıklığını emerek bir nevi *duygusal tampon* görevi gördüklerini göstermektedir.

Katılımcıların anlatıları, ebeveyn ve kardeş bakımında cinsiyetlendirilmiş rol beklentilerinin erkeklerin baba bakımını, kadınların hastalık ve gündelik bakım işlerini “*doğal görev*” sayan, bekar/boşanan kız kardeşi mecburi bakıcı konumuna sokan ataerkil bir çerçevede güçlü fakat tamamen değişmez olmayan biçimde işlediğini göstermektedir. Serdar, kız kardeşinin bekar ve ebeveynleriyle aynı evde yaşadığı için ebeveyn bakımında sorumluluk yüküne mecbur kalacağını düşündüğü için üzüldüğünü, Perihan, birlikte yaşadıkları

dönemlerde ağabeylerinin hastalık gibi bir kriz anında dahi aile üyeleriyle yeterince ilgilenmediklerini dile getirmiştir.

“Bakıma muhtaç bir pozisyona geldiği zaman da zaten bize erkek kardeşlerimizden iyi bakımını yapar yani. Erkek olduğu için onu yapar bakarlar zaten. Onlar da bakar, torunları da bakar, benim çocuklar da bakar. Banyosuydu affedersiniz tıraşıydı falan bunları bize bırakmazlar yani erkekler.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“Ya da en küçüğümüz kız mesela ona üzüliyoruz. Onun çok sorumluluğu olacak diye düşünüyorum şimdiden. Sonuçta daha çok anne babaya düşkün daha yakın gibi. Hâlâ evden ayrılmayan biri var. Onlar yapsın ya da yapacaksa herkes sırayla yapsın diye düşünüyor olabilirler ama en adil çözümü bulacağımızı düşünüyorum ben, sonuçta annemiz.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Hatırlıyorum yani annem hastayken ya da ablam hastayken mesela ağabeylerim kalkıp da bir yemek yapmazdı. Erkek yapmaz derlerdi” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Ebeveyne bakım sağlamanın bazı kadın katılımcılarda sosyal hayata katılımın ve evlenme ihtimalinin azalması, eğitimi yarım bırakma gibi dezavantajlara neden olduğu görülmüştür. Nursel ise kendisinin ebeveynlerinin bakıma muhtaç olmadığını ancak ebeveyn bakımının sosyal hayatı kısıtladığına dair düşüncesini arkadaşının hayatı üzerinden şu sözlerle aktarmıştır:

“Kardeşlerime boşanın gelin hem ananıza bakarsınız belki benim kısmetim açılır ben de bir iki date yaparım da azıcık şu aldıklarımı giyerim diyorum. Niye çıkamıyorum çıkayım yani. Ben son zamanlarda onu düşünüyorum. Artık istediğim şeylerin ne kadarını yapabiliyorum diye düşünüyorum. Yapamaya yapamaya artık yapmaktan vazgeçtim mi? İçimde hâlâ onları yapma isteği var mı? diye çok düşünüyorum. Çalışıyoruz zaten, çalışarak geçiyor günler. Bazen iş saatinin mesai saatinin dışına çıkıyor. Yorulmuş oluyorum. Annem de beni bekliyor. Zaten anneyi bırakıp bir yere gidemiyorum. Çünkü artık yaşlandı. Yalnız da bırakmak istemiyoruz korkuyoruz. Daha çok anneme göre şekilleniyor hayatım. Öyle olunca böyle kalıyorsun asosyal oluyorsun yani.” (Vahide, 4 öz 4 yar/ 8.)

“Arkadaşım annesine bakıyor. Kadıncağz altına bezletiyor. İşte onunla da konuştuğumda vaktim yok diyor. Kadın hani sürekli altını değiştirmesi onun bakımıyla ilgilenmesi. Kendisine bile inanır mısınız? Yani ben hadi dışarı çıkalım dediğim zaman öyle bir hesaplıyor ki altını bir yeni değiştirdim. Ben gelene kadar bez tutar mı tutmaz mı?” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşlerin medeni durumlarının yaşam yörüngelerini farklılaştırdığını ve bazı sorumluluklarda birincil rolü üstlenmelerine sebep olduğunu göstermiştir. Ancak bu durum şartlar ve koşulsuz değiştiğinde çoğu zaman müzakereye açıktır. Roller sabit değil, yaşam boyu değişebilir özelliktedir.

Ebeveynlerden birinin hastalık süreçlerinde kardeşlerin her birinde kalıyor olması veya ortak bakım gerektiren ihtiyaçlarının olması durumunda önemli aktörlerden biri de *yengeler, enişter ve diğer kardeşler* olmaktadır. Bazı katılımcılar deneyimlerinden bazıları ise gelecekte yaşanabilecek ihtimallerden söz etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları bu anlamda gelin-kayınvalide etkileşiminden meydana gelen anlaşmazlıklara ve çekirdek aile önceliklerine vurgu yapmıştır.

“Annem de zamanında çok öfke problemi olan biriymiş. Çok fazla gelin kaynana şeyleri yaşamışlar, annem çok çektiymiş. O yüzden o dört abinin eşleri de çok istemiyordu annemi. Ben de anneme biraz sahip çıktığım için de bütün yük bende kaldı doğal olarak. Biraz da gelinler istemediği için annemi, ablamlarda herkes kendi çocuklarının rahatına etkileneceğini düşünerek biraz daha geri kaldılar.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarısı/8.)

“Benim annem 6 ay çok ağır hastaydı. Evdeki gelinin çocuğu o zaman ufaktı. Zaten hastanede yoğun bakımdayken yanına gitmiyorsun. Eve geldiğin zaman en azından insan bekler ya. Öbür gelin gelenlerle mi uğraşsın? Ufak çocuğu var onunla mı uğraşsın? Hani evet insanlar belki kendince o haklıydı. Belki kaynanalık yaptı bilemem. İnsan bence hiç tanımadığı bir insana bile yardım edebilir hastayken. Bu senin kayınvaliden. Senin üst katında kayınvaliden yatıyor çıkıp görebilirsin. Annemin hastalık sürecinde hiçbir zaman destek olmadı.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Serdar, halihazırda ebeveyn bakım sorumluluğu içeren bir deneyim yaşamadıklarını ancak ebeveyn bakımını *bilinçaltına itilen bir konu* olarak anlamlandırmıştır. Aile içinde kardeş eşlerinin rolüne dikkat çeken Serdar şu ifadelerde bulunmuştur:

“Ya bu ciddi üzerinde düşündüğüm bir konu etrafımızda örneklerini görüyoruz. Hepimizin aslında bilinçaltına ittiği bir konu. Annem ve babam sağlık sorunu yaşadı. Kardeşimle araştırdık iyi doktorlar bulduk ama her kardeşin maddi destek vermesi lazım. Kardeşler olarak biz maddi sıkıntı yok yani veriyoruz ama yengeler o aynı fikirde değil. Yenge zaten tepkili düşün anne babaya bir de paramı istiyorlar. Ben böyle ciddi uzun süreli bir bakım, bağımlılık olması konusu olursa yengelerin sıkıntı çıkaracağını, bizim davranışlarımızda etkileyeceğini düşünüyorum. Mesela en büyük yengem biz zaten bugüne kadar kimse bizimle ilgilenmedi etmedi. Kime yakınsa bırak onlar şey yapsın o yapmıyor ben niye yapıyorum diyebilir.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bazıları ebeveynin bakım ihtiyacında aile bağları ve ebeveynlerine duydukları sevgiye dikkat çekmişlerdir. Öte yandan bazı katılımcıların dikkat çektiği çekirdek ailenin öncelikli olmasından farklı olarak ebeveyne duyulan yoğun sevgi, kök ailesinin Zeynep’in kurmuş olduğu ailesinden daha öncelikli olabileceğini göstermektedir. Görüşme esnasında kızının *“anne beni bırakacak mısın”* söylemi bu noktada dikkat çekici olmuştur.

“Hepimiz anne babamıza düşkünüz yani ameliyat olunca şu olunca bu olunca kardeşlerim ilgilendiler. Son beş yılda bu tartışmaların olduğu dönemde bile annem

ameliyat oldu. Benim bir küçük erkek kardeşim annemle babamla banyolarını yaptırdı. En küçük erkek kardeşimiz yemeklerine ev işlerine destek oldu. Dolayısıyla en büyük abim küs olmasına rağmen yine o da biz sıkıştığımız zaman gidip geldi.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Herkes en üst düzeyde koşar diye şey yapıyorum. Bizde öyle bir şey var. Çünkü anne babaya karşı hassasiyet var. Çoluğunu, çocuğunu bile bırakıp koşarız hepimiz (görüşme esnasında kızına). Seni bırakmam merak etme kızım, beni dürtüyor da çocuğum. Seni de götürürüm.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

Katılımcılardan bazıları aile içi sorumluluk gerektiren rollerde özellikle yakın hissettikleri ve ortak kimlik bilincine sahip oldukları *seçici kardeşleriyle* ortak sorumluluk duygusuyla hareket ettiklerini dile getirmişlerdir. Kardeşlerin ebeveynle ilgilenme konusunda ortaklığı; bazılarının maddi, bazılarının fiziksel ve duygusal, bazılarının da bilgi desteği vermesiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bazı kardeşler, ebeveyn bakım sorumluluğunda kendi hastalık süreçleri, evliliği, uzak ikamet etmesi ve zaman kısıtı gibi nedenlerle maddi destekte bulunabilirken, bazıları ise duygusal ve fiziksel bakım sorumluluğunu yerine getirmektedir.

“Annemle babamla ilgili bir şey yapacağımız zaman erkek kardeşim Tarık’la birlikte hareket ederiz. Bakıma ihtiyaç duyulursa zaten herkes kendi elini taşının altına koyar. Yani en kötü ihtimalle Tarık ben gelirim buraya yerleşirim ben bakarım sen arada destek olursun. Zaten hiçbir zaman ortanca kız kardeşimizi Beliz’i katmıyoruz. Annem hastaneye gidecekmiş veyahut da babamın iğnesi varmış hiç düşünmez yani. Çünkü onun bakmayacağına, onun gelmeyeceğini bildiğimiz için üçümüz çözüyoruz. Şeyma hasta olsa da sonuçta o maddiyat açısından yardımcı olur. Biz hem maneviyat hem de maddi yardımcı oluruz. Mesela en basiti babam hastaneye gitmesi gerekiyor. O müsait olmazsa beni arar veya şuraya götürelim burayı götürelim. Burası daha iyi diye fikir alışverişinde yaparız. Birlikte karar veririz.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Sorumluluğun birbirine yakın kardeşlere düşeceğini düşünüyorum... Kardeşler senelerdir birçok şeyi öyle çözdük. Buna da öyle yaklaşacağımızı düşünüyorum. Birileri biraz daha özveride bulunabilir. Genelde süreç içindeki tutumlar önemli. Kardeşler nasılsa sonunda da öyle olacağını düşünüyorum öyle öngörüyorum.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

İlgili alıntılar; aile içindeki bakım sorumluluğunun sadece pratik bir görev değil, aynı zamanda duygusal ve ekonomik bir yük taşıdığını, bu yükün paylaşımında ise ekonomik gerçekliğin de belirleyici olduğunu, aynı zamanda yakın hissedilen kardeşlerle ortak hareket edildiğini göstermektedir.

İki katılımcı ise ebeveynle duygusal ve fiziksel bakım gerektiren durumlarda kardeşleriyle konuşulmayan *psikolojik sözleşmeler* yaptıklarını dile getirmiştir. Hayat’ın ebeveynlerinin bakım sorumluluğunu ağabeyiyle *psikolojik bir sözleşme* ile paylaştıklarına dair

deneyimi, bu paylaşımın bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Bu sözleşme, her bir kardeşin kişisel özelliklerine ve yeteneklerine göre şekillenmekte, bakım yükünün daha pratik bir şekilde paylaşılmasını sağlayabilmektedir.

“Babamı da zaten abimin toparlayamayacağını biliyorum. Şimdi abim var. Babam da eğer ikisi yan yana geldiklerinde çok farklı şeyler olabilir. Onun için babamı benim idare etmem lazım. Abimi de annemin idare etmesi lazım. Biz aslında o kadar gizli bir şey yaptık yani sözleşme yaptık. Psikolojik bir sözleşme yaptık” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

“Şimdi de mesela benim hiç tahmin etmediğim yerlerde hakkım olduğunu iddia edebiliyor. Ama ben de onu kayırıyorum mesela. Diyorum ki ama sen anneme de bakıyorsun diyorum. İkiye değil üçe bölünsün. Adalet duygusuna, onun insafına bırakın beni rahatsız etmez” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

Ebeveynin bakım sorumluluğunun yakın kardeşlerin ortaklığı ve sözleşmesi ile karşılanması dışında sorumluluk almak istemeyen kardeşlerden de söz edilmiştir. Katılımcılardan bazıları sorumluluk paylaşımında rol üstlenmeyen kardeşleri için *gaddar, saf dışı* gibi nitelendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazıları bu konuya dair duydukları memnuniyetsizliği şu sözlerle aktarmışlardır:

“Babam da kanser oldu bakıma muhtaç oldu. Hep ona baktım. O da çok yatmadı ama yine 2 yıl falan sürdü akciğer kanseri çıktı. Kardeşlerimin rolü falan yoktu hep orada da ben.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“İleride annemin bakıma ihtiyacı olursa annem bir yana, dünya bir yana. Ama kardeşim bakmaz, zorla da bakmaz. Döve döve başına bağla yine bakmaz. Öyle bir karakter yok onda. Şu an aşırı gaddar durumda. Çözülmesi gereken bir sorun bu. Hastaneye gitmesi lazım. Ya öyle bir kayıp yaşasak mesela hiçbir şey olmaz. Kendi kendine üzülür ama hiçbir hareket yapmaz. Çünkü annemi aradığında annem ona hastayım, ameliyat şu bu dediğinde sadece para istiyor ondan. Hiç düşünmüyor onu öyle bir gaddar yapısı var. Benim gibi değil. Ben o anlamda merhametliyim yani. O yüzden hasta olduğunu düşünüyorum ben. Farklı kişiyiz. Yüzde yüz” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

“Babam kriz geçirip felç oldu. 3,5-4 yıl yatalak kaldı. Üvey annem baktı. Kardeşlere sorumluluk ne düşecek? Herkes vicdanına. Gider bir su verirsem verdim. Vermezsem o da yok. Maddi manevi kardeşlerden babaya bir yaklaşım o dönemde yok. Ben bezini alıp gönderiyordum 5-6 top.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı/2.)

Bazı katılımcılar ebeveynlerinin bakımıyla ilgili alternatif bakım önerilerini de dile getirmişlerdir. Bunlar; *profesyonel destek almak* (bakımevi, bakıcı tutma, hastane, doktor hizmeti), *dönüşümlü bakım* (her bir kardeşin farklı zamanlarda eşit katılımı)dır.

“Gerekirse profesyonel destek alırız. Huzurevine ihtiyacı varsa oraya yatırırız. Maddi anlamda... Kesinlikle işte sen bana analık yapmadın sürünnn öyle bir şeyimiz olmaz. Şu an annemin ilaçlarıyla falan kardeşim ilgileniyor, biz ilgileniyoruz. Ama

yarın bir profesyonel bir doktora ihtiyacı varsa zaten bunu biz karşılayamayız. İlgili kurumlarda neyse veririz profesyonel destek alırız.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Abimle bu konuda konuştuk. Dedik ki hani babam ağırlaşır, bu duruma gelirse ne yaparız abicim? Belki yatak durumuna gelecek. Abicim dedi ben seni de hani yükü almanı istemiyorum. Sen de ben de biraz ortaya koyarız dedi. Bir bakıcı tutar yaparız, hallederiz dedi. Ben onu düşündüm dedi. Abim onu düşünmüş, ben düşünmedim.” (Hayat, 40, 2 kardeş/2.)

Bazı katılımcılar için ise görüşmeyi sürdürdükleri kardeşleriyle dönüşümlü bakım bir çözüm olarak dile getirilmiştir. Serdar, kardeşler arasındaki anlaşmazlıklara rağmen, bakım ihtiyacı durumunda bir araya gelebildiklerini ve yardımlaşmada bulunabildiklerinden söz etmiştir²⁷. Hümeysra’nın ise vefat eden annesinin bakım süreçlerinde *“Bir ay sende, bir ay sende kalsın”* görüşü hem annenin bakımının hem de her bir kardeşin yükünün yönetilmesi için düşünülmüş pratik bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu planın altında, annenin mutluluğu ve her bir kardeşin duygusal ve fiziksel sınırlarının korunması gibi öznel kaygılar ve değerlendirmeler yatmaktadır. Bu, dönüşümlü bakımın sadece pratik bir düzenleme değil, aynı zamanda aile üyelerinin duygularını ve ihtiyaçlarını dikkate alan bir bakış açısı olduğuna da dikkati çekmektedir.

“Annemin son dönemlerinde her birisi kendini geri çekti. Ben de bütün gün isteyim. Ya birisini tutalım, hepiniz para verin ya da herkes gitsin dedik. Annem bazen unutuyordu ben de artık korkmaya başlamıştım. Hepinize sırayla gelsin dedim. Bir ay sende, bir ay sende. Hem annem de sıkılmamış olur hem kimseye bir ayda yük olmamış olur. 8 kere dolaşınca kadına en azından bir değişiklik olacak. En azından giden kişi de rahatsız olmayacak diye düşünmüştüm. Ablam benim çocuklarım rahatsız oluyor falan diye böyle sitemler etmişlerdi. Ona çok üzül müştüm.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Katılımcılardan bazıları Hümeysra’nın çalışma hayatına dikkat çektiği gibi dönüşümlü bakımın, ekonomik bağımsızlığa ve işini sürdürmeye olan katkısından söz etmektedir. Vahide’nin *“onlar sayesinde çalışıyorum”* ifadesi, bakım desteğinin, kendi yaşamının ve özgürlüğünün temel bir unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, bu düzenin beklenmedik olaylara karşı ne kadar esnek olduğuna ilişkin belirsizlik ve geleceğe dair kaygı, bakım sürecinin sürekli bir uyum ve yeniden değerlendirme gerektirdiğini göstermektedir. Bu durum, bakım sorumluluğunun getirdiği yükü ve hayatın sürekli değişen dinamikleri içinde uyum sağlama ihtiyacına da vurgu yapmaktadır.

“Onların sayesinde çalışıyorum. Bugün baktıkları için, sırayla geldikleri için anneme bakıyorlar ben de para kazanabiliyorum. En önemlisi bu. Çünkü onlar olmasaydı ben birazcık daha zor durumda olabilirdim aslında. Yani sosyalleşme

²⁷ Bu durum kriz anlarında artan desteğe de işaret etmektedir. Bkz.: 3.2.1. Destek, Dayanışma ve Güvenin Yüzleri

açısından ben belki işi bırakmak zorunda kalacağım. Abim, ablam aynı anda olmasa da geliyorlar. Sonraki hafta yurtdışındaki ablam gelip muhtemelen 3 ay kalacak. O da öyle. Ondan sonrasına bakacağız işte Allah kerim yani. Ben belki evden çalışacağım birkaç gün... Yani böyle nöbetleşe annemi idare ediyoruz.” (Vahide, 4 öz 4 yarı/ 8.)

Ebeveyn Bakım Sorumluluğunun Çatışmayı ve Kıskançlığı Tetiklemesi:

Katılımcılardan bazıları kardeşleri arasındaki çatışma yaşadıkları konulardan birinin “ebeveynle ilgilenmeme ve sorumluluk paylaşımı” olduğunu ifade etmişlerdir. Bakım ve ilgi yükünün paylaşımındaki eşitsizlik veya yetersizlik algısı, kardeşler arasında suçlama ve kırgınlıklara yol açabilmektedir.

“Büyük abimizi duyarsızlıkla suçluyoruz, herkes suçluyor. Nasıl diyoruz annen babanı aramıyorsun ben bile aradım yarım saat telefonda nutuk çektim. Garip geldi çünkü o da kendini haklı buluyor. O da diyor ki hepiniz gelin kapıma diyor yani ben haklıyım diyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan az bir kısmı ebeveynin maddi ve manevi bakımını üstlenen ya da ebeveynle daha yakın ilişkiler kuran bir kardeşe ebeveynlerinden biri tarafından iltimas tanındığından da söz etmişlerdir. Bu anlamda katılımcıların ifadeleri sosyal ve duygusal desteğin kardeşlerin farklı algılamalarını nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Mehtap, annesinin ihtiyaçlarını karşıladığı ve bakımıyla ilgilendiği için kendisine evini miras olarak bıraktığını dile getirmiştir. Hümeysra ise ebeveyn bakımını üstlenmesi nedeniyle ablasının kendisini kıskandığını da dile getirmiştir.

“Bu kızı üzecekler dedi eşimle onların hepsini şahitler ile falan yaptı. Aklım şeyim çok şükür yerinde dedi elhamdülillah bana da bakan her ihtiyacımı karşılayan da Mehtap dedi Hakan’a bile hâlâ Mehtap para veriyor dedi hep bankalarda her yerde görünüyor zaten benim ödediklerim Daha ne yapayım canımı mı vereyim onlara” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Ortanca kardeşimin maddi olarak durumu iyiydi. Babama hep maddi destek verdi. Bizden daha çok destek verdi. Dolayısıyla babam da böyle ondan bir destek alınca biraz daha onun merkezi bir şeyi oldu. Babam sanki o kişilik özelliğini onun makamına yorar oldu. Ama onun geliriyle alakalı yani gelirle orantılı bir olay. Ama tabi öyle değerlendirmedim. Biraz sanki çok okudu daha büyük yeri daha şey gibi oldu” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bazılarının ebeveyn bakım süreçleriyle ilgili kardeşlerinden bazılarıyla çatışma yaşadıkları da görülmüştür. Bu bağlamda katılımcılar kardeşlerinin sorumsuzluğu ve ilgisizliğinin kendilerinde öfke ve üzüntüye neden olduğunu dile getirmişlerdir.

“Hakan çalışırken patron para veriyor baban hasta götür eve ver diye. Hakan o parayı alıyor harcıyor, bitiriyor kızlarla. Annem de üzüldü Mehtap dedi bak krediler peşinde koşuyor yavrum evin büyüğü diye uğraşıyor dedi. Sen bu kadar nasıl şeysin

Hakan dedi. Napıcan işte. Çok boşverdiler bunlar ben anlayamadım yani ben öyle rahat yaşayamam.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Annem her akşam eve geldiğinde beni devamlı hastaneye götür diyordu. Ben de bunu tamamen yalnızlıktan olduğunu biliyordum. Abimlere ablamlara telefon ediyordum. Ben hepsini arıyordum siz de almıyorsunuz, tamam ama en azından arayın siz aramadığınız zaman tamamen kendini kimsesiz gibi de hissediyor. Telefon edin, ziyaretine gelin, en azından bunu yapın. Ben böyle dönüşümlü, her ay hepsini sırayla arıyordum. Bir arıyorlardı, biraz annemi rahatlatıyorlardı. Sonra işte artık görmeye de gelin falan deyip, bütün sorumluluğu nedense yüklenmiştim.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Alkol içtiği bir günün bahanesi, öldü olarak anneannemi kullandı. Böyle gaddarlıkları var. Yani böyle ölüm falan işte hastalık falan bir şey umurunda değil yani. Kendi hayatı varsa yoksa. Öyle bir tip şu anda. Annem ameliyat oldu geçen demiş boğazım kötü şu oldu. O hastanedeki haline 200 lira versene diyor hâlâ. Ne oldu diye bir yalandan sor. Ruh hastası dedim şaka diye değil. Gerçekten ruh hastası yani.” (Sezgin, 43, 2 kardeş/1.)

Bu bağlamda dayanışmanın en yoğun görünüşleri bazen de kayıp sonrasında ortaya çıkmaktadır. Ancak yas süreci, miras ve adalet tartışmalarıyla yeni çatışma eksenleri de doğurabilmektedir.

3.3.4. Yas ve Miras Müzakereleri

Katılımcılardan bazılarının hem annesi hem babası, bazılarının ise ebeveynlerinden birinin hayatta olmadıkları görülmüştür. Bu kişilere “*ebeveyn vefatı sonrası kardeşlerinizle ilişkiniz nasıldı?*” Sorusu yöneltilmiştir. Ebeveynleri hayatta olan katılımcılara ise “*ebeveynlerinizin vefat etmesi durumunda gelecekte kardeşlerinizle ilişkinizde değişim olacağını düşünüyor musunuz?*” Sorusu yöneltilmiştir. Bu başlık altında ebeveynlerin vefatından sonra kardeşlerden birinin ebeveynleşmesi ve rollerin dönüşmesi, ebeveyn kaybının dayanışma ve çatışma zeminine dönüşmesi, miras müzakereleri, mirasın kime verilmesi gerektiğine dair farklı bakış açıları ve miras paylaşımında ebeveynlerin farklı stratejilerine yer verilecektir.

Kardeşin Ebeveynleşmesi²⁸ ve Dönüşen Rollerin Yükü: “Hem Anne Hem Baba Olmak”: Ailede yaşanan ebeveyn figürü kaybında, kardeşlerden birinin ebeveyn rolünü üstlenmesi sıklıkla dile getirilmiştir. Mehtap ve Gülçin ailenin büyük çocukları olarak aile içindeki bakım yükünün ve sorumlulukların dağılımını her zaman üstlendiklerini ancak bu

²⁸ Kardeşlerden birinin ebeveyn rollerini üstlenmesi yalnızca ebeveyn vefatıyla ortaya çıkmamaktadır. Ebeveynin vefatı bu süreci bazı kardeşler için zorunlu kılabilen, bazıları içinse otorite ve gücü artırıcı bir dönüm noktası olmaktadır.

durumun annenin vefatı sonrası daha da belirginleştğini belirtmişlerdir. Gülçin'in annesinin hastalık sürecinde *“Ayakta duracaksın, dik duracaksın. Kardeşlerine sen destek olacaksın”* şeklindeki telkinleri, aile içindeki sorumlulukların, büyük kız kardeşe nasıl devredildiğini ve beklentilerin nasıl şekillendiğini göstermektedir.

“Ben en büyük olduğum için hep evi toparlamaya çalıştım hep sokağa yöneldim. Alışveriş bana dahil oldu. Babamın cenazesini kaldıracağız daha yeni çalışmaya başlamışım. Annem hemen bizim tanıdıktan borç istedi (ağlıyor) babamın borcunu ödeyelim. Ama kardeşlerim bunun farkında değildiler (ağlıyor) hep biz annemle evi çevirdik ettik. Hep böyle sen düşünüyorsun annenden sonra. Annem ben içişleri bakanıyım sen dış işleri sana çok görev düştü diyordu. Ne yapacaksın.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Anne yerine ben geçtim sanki. Çünkü annem hastaydı. Bak kızım sen büyüksün. Eninde sonunda Mevla'm emanetini alacak. Ayakta duracaksın, dik duracaksın. Kardeşlerine sen destek olacaksın diyordu. Öyle de oldu” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Bazı katılımcılar ise babalarının vefatının ardından ağabeylerinin bir baba figürüne dönüştüğünü belirtmiştir. Bu rol değişimi, katılımcılar tarafından iki farklı şekilde deneyimlenmiştir. Bir yanda ağabeyin *evin reisi* gibi davranması veya *“size babalık yapacağım”* sözleri olumlu ve sahiplenici bir tutum olarak algılanırken; diğer yanda bu durumun, artan otorite ve baskı nedeniyle şiddete varan çatışmalara zemin hazırladığı görülmüştür.

“Birazcık hani kendini evin reisi gibi görmesi de bir olay oldu. Ama sonradan öyle bir şey olmayacağını anladı, düzeldi. Büyük abimin bize sahip çıkmasıyla da düzeldi.” (Vahide, 4 öz 4 yarı/ 8.)

“Vefat süreçlerinde iyiydi, hiçbir sıkıntımız yoktu kardeşlerimle. Bize karşı böyle bir merhamet duyguları vardı. Hani işte sarılırdık ağlaşırdık. Annem de öldü babam da öldü işte büyük abim bundan sonra ben size babalık yapacağım. İşte sen ne zaman gelirsene gel kapımız her zaman sana açık senin için bundan sonra ben varım falan filan gibi şeyler söylüyordu. Hani arkamızda duruyordu o zaman iyilerdi ya o zaman sıkıntı yoktu.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Öte yandan farklı bir örnek olarak Hümeysra ise ailenin küçük çocuğu olarak kendisini *“aile başkanı”* olarak hissettiğini *“Bütün o annemden sonra, babamın vefatından sonra o geniş aileye sanki başkanım, benmişim gibi bir şey oldu.”* Sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum, ebeveyn vefatı sonrası genellikle *“ağabey ve ablaların”* bazen de küçük kardeşlerin daha fazla sorumluluk yüklendiğini, bazılarının ise *“otorite figürü”* haline geldiğini göstermiştir. Kendisi sorumluluk yüklenen bireylerin bakış açısından bakıldığında bu durum atfedilen bir görev gibi algılanırken, diğer yandan kendisinden büyük ağabeye sahip kadınlar için ağabeyin baba rolüne girmesi ve otoritesi, bazıları için *“sahiplenilmek ve korumayla”* bazıları için ise *“baskı ve*

özgürlüğün kısıtlanmasıyla” ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Vahide’nin ifadeleri ebeveyn vefatı sonrası ağabey otoritesinin açık çatışmaya dönüşmesinin diğer ağabeyin devreye girmesi ile engellendiğini göstermesi açısından üçüncü kişilerin arabulucu figür olabildiğini göstermektedir. Alıntılar, aile içindeki hiyerarşi ve sorumluluk paylaşımının özellikle yaşamın önemli dönüm noktalarında ve kriz anlarında dönüştüğünü göstermektedir.

Ebeveyn Kaybının Dayanışma ve Suçlama Zeminine Dönüşmesi: Katılımcıların dikkat çektiği bir diğer detay ise ebeveyn kaybının bazıları için dayanışma zeminine bazıları için ise suçlama ve çatışma zeminine dönüşmesi olmuştur. Bu bağlamda kardeşlerden bazılarının bireyler için önemli bir sosyal destek kaynağı olabildiği, kriz anlarında tampon desteğinde bulunabildikleri bir önceki temada aktarılmıştı. Burhan; annesini yedi yaşındayken, babasını ise 40 yaşındayken kaybettiğini; annesinin vefatının kardeşler arası bağı güçlendirdiğini, maddi zorluklar ve yoksulluğun kardeşler arasında dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacını artırdığı ifade etmiştir. Ancak babalarının vefatı sonrası kardeşlerinin baba evine gitmeyi bıraktığını da belirtmiştir. Hümeysra ise Burhan’ın aksine ebeveyn kaybının ilk anlarında “ebeveynle yeterince ilgilenme konusunda kardeşlerini suçladığını” ancak zamanla ailenin kardeşler için sosyalleşme, destek alma ve bilgi paylaşımı gibi etkileşimlerde bulunabildiklerine dikkat çekmiştir.

“Annem 8 aylık hamileyken, kardeşimle beraber vefat ettiler. Çalışma köy yerinde ağır bir şey kaldırmış. Kan kaybindan yetiştiremediler o zaman. Traktör yok, araba yok. Hepimiz öksüz kaldık, yoksulluk var. Çalışan bir tek babamdı. Öyle hayata geldik, yeti yok. Tuttuk hepimiz birbirimizin elinden... Babamın vefatından sonra hiç giden olmadı. Ben gidiyorum bayramdan bayramı ziyaret ediyorum. Mezarlara gidiyorum.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

“Anne baba olmadığı için o sekiz kardeşte herkes birbirlerine daha sahiplenecek gibi gördüm. Ben anne babamın adına aile grubu oluşturmuştum. Herkes bir şey olduğunda orada sevincini paylaşıyor. Önce kardeşlerle paylaşma gibi bir şeye girdiler sanki, böyle daha bir kenetlendiler. Böyle biraz daha yaşlar da ilerleyince dediğim gibi anne babanın da kaybindan sonra herkes yakınlaşıyor” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Ebeveynleri hayatta olan katılımcılardan bazıları ise ebeveynleri vefat etmesi durumunda bazıları yakınlaşacaklarını, kenetleneceklerini, bazıları ise kopacaklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Nursel, ilerde vefat etmeleri durumunda kardeşlerinden özellikle biriyle ilişkilerinin daha “kenetli” olacağını, maddi desteğin yanı sıra duygusal desteğin de önemli olduğunu düşündüğünü ancak bu durumun yalnızca en çok anlaştığı kardeşi olarak nitelediği erkek kardeşiyle gerçekleşeceğini de belirtmektedir.

“Annem babam vefat etse kardeşlerimle ilişkilerimde bana daha çok kenetlenirler. Yani erkek kardeşim konusunda da yani annem babam varmış gibi

benimle ilişkisinde bir tık daha artacağını düşünürüm. Çünkü ona destek olabileceğimi bildiği için her konuda. Yani maddiyat önemli değil. Maneviyat onun için daha çok önemlidir. O bir şekilde parayı kazanırım der. Ama birinin benim yanımda olmasını hissetmesi gerektiğini bildiği için o kişinin de ben olduğumu gayet iyi biliyor yani. Diğerleri için bir şey söyleyemem.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Ebeveynlerden birinin vefatı sonrası kardeşlerle ilişkilerde bir diğer önemli nokta “sorumlulukların suçlama ve vicdan muhasebesine dönüşmesi” olmuştur. Hümeysra; annesinin vefatı öncesinde annesinin bakımıyla yeterince ilgilenmedikleri için ağabey ve ablalarını suçladığını, ebeveyn bakımı konusundaki anlaşmazlıkların buna neden olduğunu düşündüğünü üzüntülü bir şekilde dile getirmiştir. Bu durum yaşanan anlaşmazlıkların geçmişten gelen bir süreç olduğunu göstermektedir. Günümüzde ebeveynleri hayatta olan Serdar ise benzer şekilde ebeveynleri vefat etse kardeşlerinin birbirini suçlayacaklarını ve ilişkilerinin kopacağını düşündüğünü de vurgulayarak ebeveynlerin kardeşleri bir arada tutan önemli aktörler olduklarına dikkat çekmiştir. Bu durum, ebeveyn bakımı sorumluluğunun paylaşılmasının zorluklarını ve duygusal sonuçlarını vurgulamaktadır.

“Babamın ölümünde keşke gitseydik, biz hata mı ettik diye herkes kendisini suçladı. Ama annemin vefatında siz yaşlı bir kadına sahip çıkmadınız yeteri kadar diye ben hepsini biraz sorumlu tuttum. Son zamanlarında birazcık bıkararak yaptınız. Sanki bu kadın sonsuz yaşayacakmış gibi davrandınız diye hepsinden bir dönem uzaklaştım, arama bir mesafe koydum. Hiç kimseyle pek görüşmek istemiyordum. Hepsi beni arayıp sürekli vicdanlarını temizlemeye çalışıyorlardı. O burukluk hepsinde kaldı. Özellikle üçüncü ablam da biraz daha. İşte benim çocuklarım rahatsız oluyor diyordu. En uygun da oydu aslında evdeydi. Bu süreçten sonra onunla da koptum ama sonra düzeldi” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Vefat etmediler ama ben ilişkilerin kopacağını düşünüyorum. Yani kardeşlerimin biraz anne babaya karşı zamanında ilgisizliklerinden dolayı üzüleceğini öngörüyorum. Çünkü onlarda yetişkinliğe aşırılığa doğru adım atacaklar. Zaman zaman bunu şimdiden hissettiklerini görüyorum. Ama ister istemez iletişimlerin en büyüklerin mesela keskin bir şekilde kopacağını düşünüyorum. Belki hatta birbirlerini yargılama durumuna bile girebilirler. Sağlığında ne yaptınız ne ettiniz ya böyle bir şeyler bulunabilir yani.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Cenk ise zorlu bir çocukluk geçirdiği ve mutsuz bir ailede büyüdüğünü belirterek ebeveyn varlığı veya yokluğunun kardeşleriyle ilişkisini etkilemediğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kardeşler arası ilişkiyi ailenin ya da anne babanın varlığı belirlemiyor. Anne baba kaybı da olsa herhangi bir farklılık olmaz. Olumsuz veya olumlu bir şey. Şu an anne babam var. Allah uzun ömür versin ama yani vefat ettiklerinde tabi ki üzülürüm. Anne figürünün bile eksikliği var. Hani arkamı yasladığım o dağ gitti gibi bir izlenim olmaz yani kesinlikle.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Alıntılar, ebeveyn kaybı sonrasında yakınlaşma ve uzaklaşmanın yaşam boyu zamanla dönüştüğünü, her ailenin bu durumu farklı deneyimlediğini ve dayanışma ve çatışmaya dayalı deneyimlerin bazı kardeşlerde yoğunlaşabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda ebeveynin vefatı, kardeşler için sadece bir kayıp değil, bazen dayanışma bazen geçmişteki sorumlulukların, ihmallerin ve beklentilerin yargılandığı bir *vicdan mahkemesi*dir. Hümeysra ve Serdar'ın deneyimlerinde görüldüğü gibi, ebeveyn hayattayken paylaşılan bakım sorumluluklarının hafızası, vefat sonrasında “*Sağlığında ne yaptınız?*” sorusu etrafında şekillenen bir suçlama ve yargılama aracına dönüşebilmektedir. Bu süreç, ebeveynlerin kardeşleri bir arada tutan rolünü yitirmesiyle daha da şiddetlenmekte ve altta yatan kırgınlıkları yüzeye çıkararak ilişkilerde kopuş riskini artırmaktadır. Ancak bu dinamiğin genellenebilir olmadığı, Cenk'in deneyimiyle açıkça görülmektedir; eğer ailede en başından beri bir duygusal yatırım ve ortak sorumluluk bağı kurulmamışsa, vefat bir kriz veya muhasebe yaratmamaktadır. Dolayısıyla, ebeveyn kaybı sonrası yaşananlar, aslında yeni bir çatışma yaratmaktan çok, kardeşler arasında zaten var olan bağın veya boşluğun niteliğini ortaya koyan bir rol oynamaktadır.

Miras Müzakereleri: Ebeveyn vefatı sonrası kardeşlerle yaşanan ilişkisel deneyimlerden biri de miras müzakereleridir. Katılımcıların bazıları; ebeveyn vefatı sonrası miras paylaşımı konusunda ağabeylerin otoriter ve baskıcı tutumları, (hem kız kardeşlere hem erkek kardeşlere) kardeşlerin sosyoekonomik statü farklarının olması, üçüncü kişiler (akrabaların, kardeş eşlerinin) ve yapısal müdahaleler (muhtar, mahkeme idari süreçler) nedeniyle anlaşmazlık ve çatışmaların yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

“Kırılma noktası annemden kalan bir mal davamız vardı. Abim de onları çok seviyor, ben de pek sevmiyorum teyze tarafını. Üvey teyzelerim zaten, öz teyzelerim değil. Abime ne verdiler ne vermediler görmedim aldı demeyim. Abim onlara gitti, imzasını attı ben hakkımı almayayım dedi. Ben dedim ki ben malımı alıyorum, ben bölünmesini istiyorum dedim. Ben onlardan zengin miyim dedim ya. Ben de dedim şimdi bir ekmeğe muhtacım. Sen de bir ekmeğe muhtaçsın, öbürü de. Dursun dedim, malın bize ne zararı var abi dedim. Aklına her şey geliyor. Kardeşim olsun istersen. Dedim ki herhalde böyle beş kuruş abime para verdiler. Sesini kesmek için. Sen de kardeşlerini topla bize malın imzasını atsınlar dediler herhalde dedim...” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş)

“Ölen kardeşimin kocası da mahkeme açmış bana. Beni mahkemeye vermiş benden miras para istiyor. Ya bu benim annem senin annen değil. Senin annenin evinde oturuyor değiliz terbiyesiz. Sen benim anneme gelip bir su vermedin bir şey etmedin damat olarak. Daha biz hep yap yap çalış çalış canımız çıktı. Kızımıza desen doğru düzgün mü baktın. Gene biz baktık.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

Alıntılar, kardeşler arasındaki miras paylaşımında akrabaların ve kardeş eşlerinin arabozucu rolünü, bu sürecin manipölasyon ve otorite kullanımını içerebileceğini ve bu nedenle ilişkilerde güvenin kırılabilirliğini göstermektedir. Burhan'ın kardeşleriyle yaşadığı bu deneyim miras paylaşımının sadece maddi bir mesele değil, aynı zamanda duygusal bağlar, güç mücadeleleri ve akrabalık bağlarını da etkileyen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Kardeşler arasındaki miras paylaşımının adil ve eşit olarak gerçekleşmediği bazı durumlarda çatışmaların şiddet tehdidinde de dönüşerek kardeşlerinden ölüm tehdidi alabildikleri ve mahkemelik olabildikleri görülmüştür. Tekil bir örnek olarak Perihan, Doğu bölgesinin kültürel etkilerine de dikkat çekerek bu durumun kendisinde öfkeye ve korkuya neden olduğuna, bu nedenle ablasıyla yasal haklarını kullanmaktan çekindiklerini dile getirmiştir.

“Biz de kabul etmeyince vay efendim nasıl kabul etmezsiniz? Biz erkeğiz biz söylüyoruz işte biz veriyoruz da daha siz mi istemiyorsunuz. Biz de dedik ki biz de o babanın evlatlarıyız biz yani neden istemeyelim? Sonuçta sizin cebinizden 5 kuruş paranızı istemiyoruz biz. Kendi babamızdan olan şeyleri istiyoruz. Onlar da vermiyoruz dedi. Hadi gidin dedi ne yaparsanız yapın dedi. Biz de mahkeme yoluyla alalım dedik. Onlar da mahkeme size bu yeri veriyor ama biz veriyoruz ne yapacaksınız dedi. Bizim burada doğuda şey vardır yani hani vurma şey yapma gibi şeyler var yok diyemeyiz. Ya biz sizi vururuz ya siz bizi dedi. E biz tabi o şeyi göze alamadık.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

“Tapular dağıtıldı. O zamanki muhtar sadece erkekler üzerine yapmış. Tarlaların hepsinde. Kızların böyle bir isyanı var. Bunu eşit şekilde şey yapalım ama o da biraz zor bir süreçmiş. Mahkeme olayına falan girmek gerekiyormuş. O yüzden henüz ona da başlamadık. Öyle bir şey var. Daha fazla mal olsaydı muhtemelen çatışmalar olacaktı” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Bu bağlamda yetişkin kardeşler arasındaki miras gerilimleri bağları zedeleyen ve kopuşa götüren deneyimlerden biri olabilmektedir. Bu noktada üçüncü kişilerin rolü kritik öneme sahip görünmektedir. Alıntılar Simmel'in üçlü (*triad*) ilişkisine de işaret etmektedir. İki kardeş arasına miras/mülk girince ilişki yalnızca duygusal değil, hesap/adalet rejimine taşınmakta; bu da üçlü mantığı (koalisyon, çoğunluk, pazarlık) tetiklemektedir. Hümeysra'nın alıntısı ise kardeşler arası cinsiyete dayalı miras gerilimlerinin kökeninin her zaman kardeşlerin tutumları veya kişiler arası etkileşimlerden kaynaklanmadığını aynı zamanda yapısal ve kurumsal mekanizmalar tarafından şekillendirilebileceğini de göstermektedir. Buradaki anlaşmazlık ağabeylerin kişisel adaletsizliğinden ziyade, mülkiyetin erkeğe ait olduğu yönündeki ataerkil kültürel kodun, devletin yerel bir temsilcisi (muhtar) aracılığıyla resmi bir

pratiğe dönüşmesidir. Bu noktada erkek kardeşlerinin rızası olsa da adaletsizliğin düzeltilmesinin önündeki engel hukuk sisteminin kendisinin oluşturduğu bürokratik ve maliyetli süreçler olmaktadır. Bu süreç, örnekte olduğu gibi mevcut adaletsiz durumun devam etmesine hizmet ederek, yapısal bir sorunun çözümünü bireylerin sorumluluğuna bırakabilmektedir. Dolayısıyla, çatışma aile içinde yaşanıyor gibi görünse de asıl kaynak ailenin dışındaki kurumsal ve kültürel yapılardan da kaynaklanabilmektedir.

Kardeşliğin Adalet Terazisi: Mirasın Paylaşımına Dair Farklı Bakış Açıları

Katılımcılar kardeşler arası mirasın nasıl paylaşılması gerektiğine dair farklı bakış açılarını dile getirmişlerdir. Bunlar; (i) yarı kardeşlere de pay verilmeli (ii) herkese eşit olarak paylaşılmalı (iii) akıllı ve emeği geçene daha çok verilmeli (iv) bazı kardeşler menedilmeli (v) eşit paylaşılsa da sorun çıkaracağı düşünülen kardeşler (vi) el kapısında erkeklere düşer- babamızın mirasını istiyoruz ikilemi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Yarı kardeşlerle ilişkilerde miras paylaşımı her bir kardeşin algısı ve yaklaşımına göre şekillenebilmektedir. Burhan'ın deneyimi bu anlamda önemlidir. Burhan yarı kardeşinin babasının evinde yaşadığını bu nedenle öz ağabeyi tarafından bu durumun *hak yeme* olarak algılandığını dile getirmiştir. Burhan'ın *babasının ocağını tüttürdüğü* için bu duruma karşı çıkmadığı ayrıca onun da kardeşleri olduğunu ifade ederek iki kardeş arasında arabulucu bir figür olduğu görülmektedir. Aynı zamanda babasının manevi mirasını toplum önünde yaşatma arzusu da olarak da yorumlanabilmektedir.

“Abim, üvey kardeşim için hakkımızı yiyor malımızı alalım diyor. Her şey tatlıyla olsun. Benim için çok önemli. Ne mal ne mülk. Şu yalan dünyada kalan olan iyilik kötülük kalır. Şimdi ben üvey kardeşimi sevmiş, desteklemiş kişi değilim dedim. Yaptığı da yanlış diyor mu? Diyorum. Ama dedim bir de gerçek var dedim. Babamın ocağını tütüyor mu köyde kaldığında. Filancanın evi diyorlar mı şu anda? Diyorlar. Adam orada duruyorsa yesin abi el yenecek. Boş duran da yesin. Onun da çocuğu var. O da bizim kardeşimiz diyorum. Gelin kardeşim küslük kırgınlık olmasın. Herkes herkesle barışsın bakalım. Öpüşün. Barıştınız mı? Barıştık. Eyvallah.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Öte yandan katılımcılardan bazıları miras paylaşımı hususunda bütün kardeşlerinin adil olacağını, herkesin hakkını teslim alacağına dair güven duyarken, bazıları mirasın eşit olarak paylaşılsa dahi bazı kardeşleri tarafından *“sorun çıkaracağını”* düşünmektedir. Büşra ise ebeveynin kardeşleriyle ilişkileri üzerinden bir değerlendirme yaparak annesinin kardeşleri arasında her zaman *“hakkı yenen ve hayattan hep alacaklı”* pozisyonda olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Zeynep, babasının vefat etmesi durumunda kardeşlerinin adaletli olduğuna inandığına ancak kardeş eşlerinden endişelendiğini dile getirmiştir. Serdar ise kardeşlerin

“baba mirasıyla” ilgilenmediklerini, bunun nedeninin ise ailede çocukların ebeveynlerine destekte bulunan bir konumda olduklarına dikkat çekmiştir.

“Hepimizde bir adalet duygusu vardır. Hani benden önce o rahat etsin. Hepsinde de vardır. Yani adil olunur. Eğer eniştelere karışık da bir şey yapmazsa, adil olunur yani. Eniştelere de bir şey yapmaz ya. Fazla akıllı birisi de o kadar... birine ev alındı diye küslükler oldu” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Bizim babamın çok paraları olduğu dönemlerde oldu. Paraları hep kaybettiği dönemler de oldu. Hiçbirimiz buna müdahil olmadık. Biz sadece resmi prosedürde bir sıkıntı yaşadığında ve yahut alacaklarında yalnız kalmaması için toplu olarak devreye girdik. İşte bak adam yalnız değil, oğulları var gibi. Ama bize ihtiyaç duyulmadığından sormadık bile. Biz genelde hep para toplayan ve veren konumda olduk. Dolayısıyla bir miras konusu olacağı zaman da bence biz kendi aramızda hani bir sürpriz olmazsa yine birinin liderliğinde bir konsensus olacağını düşünüyorum. Kız kardeşimiz konusunda eşitlikçi davranılacağını düşünüyorum.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“Bir ev varsa dört kardeşe eşit bölünür. Böleriz hiçbir sorun olmaz ablamınkini de ona veririz. Ama ablam onunla yetinmezdi. Yani sorun yaşayacağımız derken o anlamda bizim hakkımızda da hak talep edebilirdi. Bu bana yetmedi, ben bununla bir şey yapmam. Siz bana hile yaptınız diyebilirdi. Bunu bizim burnumuzdan getireceğini inanıyorum.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Yaşam boyu ebeveynin ve aile içi sorumluluğun bir kardeş tarafından üstlenilmesi de miras paylaşımının nasıl yapılması gerektiğine dair algıları şekillendirebilmektedir. Mehtap miras paylaşımında yaşam boyunca ebeveyne daha fazla destekte bulunan “akıllı ve sorumluluk sahibi” kardeşe mirasın verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları yaşamın farklı dönemlerinde maddi olarak aileden yeterince destek aldıklarını ve sorumsuz olarak niteledikleri kardeşlerinin “mirastan pay almaması” gerektiğini de düşünmektedir.

“Diyelim ben Vehbi Koç’um veya daha orta halli bir insanım. Şimdi ne yaparsın diyelim iki, üç veya beş evladın var. Kalkarsın en akıllı parasını nerde nasıl kullanacağını bilen evladına vermek isterim. Çünkü niye hiç değilse o elinde tutmayı bilir nerede ne harcayacağını bilir, onları da ele muhtaç etmez. Onlara zaten zamanında çok çok paralar harcadık kaç ev paraları yediler. Hep bunlara o zaman ver ver ver ver. Annem o zaman sizin artık hiçbir şeye şey yapmaya hakkınız yok.” (Mehtap, 54, 3 kardeş/1.)

“Diğer erkek kardeşim zaten menedilecek. Ona hiçbir şey verilmeyecek. Çünkü o haddinden fazlasını aldı. Kendisi de razı gelir mecbur gelecek yani.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Mehtap’ın alıntısı mirasın, ebeveyn bakımının (ilgilenme, yakınlık gösterme) karşılığı olarak bir tür telafi veya ödül mekanizması görevi gördüğünü de göstermektedir. Ancak Zeynep’in alıntısında olduğu gibi ebeveyne yakınlıkta bulunan kardeşe daha fazla sermaye ve

miras bırakılması, diğer kardeşler tarafından bazen kabul edilebilirken, bazen de kıskançlığı tetikleyen bir unsur olabilmektedir.

Kadın katılımcılardan bir kısmı babalarının mirasında hakları olduğunu dile getirirken, tekil bir örnek olarak Nursel, *el kapısında olduğunu* bu nedenle iyi anlaştıkları erkek kardeşine mirasın daha fazla verilmesine rıza göstereceğini dile getirmiştir.

“Ya çoğu kez konuştuğumda babama hani bize düşmez derim. Çünkü biz el kapısındaız. Erkek kardeşime verirsen o hepimizin hakkını verir. Yani bunu gayet iyi biliriz” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Sonuçta sizin cebinizden 5 kuruş paranızı istemiyoruz biz. Kendi babamızdan olan şeyler istiyoruz.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Ebeveyn Stratejileri: Kardeşler arası miras paylaşımında önemli bulgulardan biri de miras paylaşımına dair algı ve deneyimlerde ebeveynlerin yaklaşımları olmuştur. Bu noktada üç tip ebeveyn yaklaşımı öne çıkmıştır: (i) çatışma önleyici ebeveynlik (olası çatışmaları önleme) (ii) kayırmacı ebeveynlik (bakım sağlayan, sorumluluğu üstlenen çocuğu ya da maddi ihtiyacı olduğu düşünülen kardeşi kayırma) (iii) geleneksel cinsiyet rollerine dayalı ataerkil tutum (erkek çocuklarına mirasta öncelik tanıma)

Katılımcıların bazıları ebeveynlerinin miras paylaşımındaki tutumlarına dikkat çekmiş, babalarının *“çocukları kavga etmesin diye miras bırakmak”* istemediklerini, bazıları ise eşit şekilde paylaşım yaptıklarını dile getirmişlerdir.

“En kötü ihtimalle babam hiçbirinize bir şey bırakmasam bile götürürüm, Mehmetçiğe başışlarım hiçbirinizin ruhu duymaz diyor. Öyle dedikten sonra biz ağzımızı açıp hiç itiraz bile etmiyoruz.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Valla babama şimdiden korkusu salmış. Bunlar ölürsem kavga eder falan diye arsasını falan satıp bir şeye çevirmeye uğraşıyor, daha kolay paylaşabilmemiz için... Babam kız kardeşime verdiği ev kadar hepimize yüzer bin lira verdi. Eniştem iş kurarken o parayı kullandı. Biz üstüne koyup bir daire aldık. Bir ablam gitti daire aldı. Öbürü üstüne koyup arsa aldı. Yani onu o şekilde hallettik. Daha o konuda bir şey olmaz. Kavga edilirse sana zaten ev alınmış derse onun karşılığı var yani. O konuda adaletsiz davranmaz. Harçlık bile verirken kime ne verdiyse aynısını verir ki şey olmasın diye. Hak geçmesin.” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

Bu alıntılarda bazı babaların malvarlığını *ortadan kaldırarak* veya *eşit şekilde paylaşarak* potansiyel kardeş çatışmasını proaktif biçimde engellemeye çalıştıkları görülmektedir. Bu tercih, mirasın eşitsizlikten ziyade birlik aracı olarak kurgulanmasıdır.

Öte yandan miras paylaşımında bazı kardeşler tarafından, ebeveynlerin kendisiyle daha yakın olan ve ebeveynle ilgilenme ve daha yakın olma konusunda birincil konumda gördüğü çocuğuna *imtiyazlı* davranabildiği de düşünülmektedir. Mehtap, annesinin evini kendisine

bıraktığını, bu konuda erkek kardeşinin bir hoşnutsuzluğu olmadığını ifade etmiştir. Zeynep ise ebeveynin bir kardeşe ayrıcalıklı davranacağı noktada, kişinin kardeşleriyle ilişkilerinin kötü olmaması için dikkatli olması gerektiğini düşündüğünü dile getirmiştir. Kendisinin deneyiminde ebeveynin çatışma önleyici stratejide bulunsa da yaşamın bir döneminde kardeşlerinden birine eve ihtiyacı olduğu düşünülerek babası tarafından ev alımının diğer kardeşler arasında kıskançlığa ve rekabete neden olduğunu ve iki ablasının ilişkilerini bir süre askıya aldıklarını ifade etmiştir.

“Sanatçılarda da var öyle anne babaya bakmıyorlar ölünce kıymetli oluyorlar. Annem de bunu bildiği için hakları olmadığı için bu kızı üzecekler dedi eşimle onların hepsini şahitler ile falan benim üzerime yaptı. Sena bile yaşasaydı dedi Senaya bile şey yapsaydım dedi rezil eder bir dakikada dedi.” (Mehtap, 3 kardeş/1.)

“Babamın köydeki evlerine her sene gidiyorum. Babama buraya ben hep geliyorum, benim olsa desem adam üstüme yapar. Ama onu ben alırsam kardeşlerimle kötü olacağım. O yüzden hani evladın dikkat etmesi lazım. Babam o kadar ince düşünceli değil” (Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

İki katılımcı ise ebeveynlerinin miras paylaşımına dair ataerkil tutumlarına dikkat çekmişlerdir. Perihan; toplumsal normlar, dini ve kültürel etkenlerin ebeveynin düşünceleri ve tutumları üzerinde etkili olduğunu, ailesinde erkek çocuklarının kayırıldığını ve kız kardeşler olarak miras haklarının engellendiğine dair düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Mesela ablam miras konusunu açtığı zaman annem ablamı hep susturmaya çalıştı. Aman işte siz susun, işte aman size miras düşer mi? Yani işte öncelik erkeklerindir. İşte onlar varken siz konuşmayın falan filan. Çünkü annem daha evlilik ve miras konuları devreye girmeden de o zamanlar da böyleydi. Annem hep erkek çocuklarını daha çok tutardı.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

Alıntı, ebeveyn tutumunun ataerkil miras pratiğinde kardeşlik bağını *mülkiyet temelli cinsiyet hiyerarşisine* indirgeyerek, adalet duygusunu zedelediğini göstermektedir. Bu, kardeşliğin ahlaki ekonomisiyle doğrudan çelişmektedir. Bu durum kardeşler arasındaki norm/değer çatışmalarına da bir örnek teşkil etmektedir.

Temanın genelini özetlemek gerekirse; geçmişte yaşanan kritik olayların etkisi, kardeşlerle ayrılan hayatlar, evlilik, ebeveyn olma, boşanma, hastalık ve bakım müzakereleri ve yas ve miras müzakereleri gibi dönüm noktaları kardeş ilişkilerini dalgalı kılar: kiminde uzaklaştırır, kiminde kenetler, kiminde yapısal eşitsizlikleri yüzeye çıkarır. Bu dalgalanma, izleyen bölümde ele alacağımız “ilişkinin geleceği: süreklilik mi? kopuş mu? kararlarını belirleyen temel zemin haline gelmektedir. Şimdi odağımızı, bu gerilimlerle dönüşen ilişkinin durumuna ve geleceğine dair alınan kararlara çeviriyoruz.

3.4. İlişkinin Geleceği: Süreklilik Mi? Kopuş Mu?

Bu son bölümde kardeşlik bağının ileriye taşınması veya koparılması yönündeki motivasyonlar bütüncül olarak değerlendirmektedir. Katılımcı anlatıları, kardeşlik bağının mutlak bir *kan yazgısı* olmadığını; tersine, sürdürme, seçici yakınlık ve mesafe ya da kesin kopuş arasında gidip gelen öznel-arası pazarlıklara konu olduğunu göstermektedir. Bazen de kardeşlerin zihninde ilişkinin geleceği; bir özlem, bir pazarlık alanı, bir pişmanlık ve bazen de kabullenilmiş bir kopuş olarak yaşanılmaktadır.

Bu bölümde, (i) bağın sürdürülmesini motive eden değer, sorumluluk ve pratikleri (ii) *seçici kardeşlik* şeklinde kuvvetli bağlar ve mesafeli ilişkileri ve (iii) *fiziksel/duygusal kopuş kararları*: kardeşin yabancıya dönüşümüne dair bulguları incelerken dijital iletişim teknolojilerinin, coğrafi konumlandırmaların ve ahlaki ekonomi algılarının bu karar matrisine nasıl dahil edildiğini ele alacağız. Böylece çalışmanın sonunda ele alacağımız genel tartışmaya zemin hazırlayan, kardeşlik bağının geleceğe dönük yönetişimi somut bir çerçeveye kavuşacaktır.

3.4.1. Bağ Sürdürme: Koşulsuz Sevgi, Güven ve Paylaşılan Kimlik

Katılımcıların önemli bir bölümü, kardeşliği *kan bağıyla oluşan kader* olmakla birlikte karşılıklı sorumluluk ve duygusal yatırım olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağın sürdürülmesinde bazı öğeler öne çıkmaktadır: Bunlar (i) ebeveynin varlığı- yokluğu (ii) aile içi ittifak (iii) kriz tamponu (iv) nostaljik ortak geçmiş (vi) kişisel çabadır.

Bazı katılımcılar için kardeşlik ilişkilerinin sürdürülmesinde önemli unsurlardan birinin ebeveynlerin hayatta olması ve birleştirici bir rol oynamaları bazen de ebeveyn kaybı sonrası kardeşlerin birbirine kriz tamponu olabilmeleridir. Vahide, kendisinin annesiyle birlikte yaşadığı için kardeşlerinin korumacı davrandıklarını bu nedenle de ilişkilerinin sürdüğü görülmektedir. Serdar'ın ifadeleri ise şu şekildedir:

“Ama bizi bağlayan biyolojik şey anne babamızın olması başımızda durması anne babamızın gelenekleri ve özellikle annemin eskiyi yaşatma arzusu. Mesela annem çocuklarım hepsi ne güzeldi bir aradaydı, birlikteydik kalabalık sofralarda yemekler yiyorduk. Şimdi hepsi ayrı ayrı der...Belki de annemizin babamızın çok şükür hâlâ yaşıyor olmasıdır yani. Acaba anne babamız başımızda olmasa bir araya gelecek miyiz?” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bazıları ise *sevgi, güven ve kardeşle iyi anlaşmanın ilişkileri sürdürülebilir kıldığını* belirtmişlerdir. Gülçin, sevgi ve güvenin olmadığı durumlarda ilişkinin sürdürülebilirliğinin zor olduğunu belirtirken; Zeynep, kardeşleriyle olan ilişkisinin devamlılığının, aralarındaki anlaşma ve kafa uyuşması ile mümkün olduğunu belirtmiştir.

“Onları seviyor olmam. Anlaşabiliyor, kafamız tutuyor. İnsan kafası tutmazsa kardeşiyle bile çok görüşmek istemez diye düşünüyorum. Yani soğukluk girer bir de evlisin çok görmediğin için. O yüzden sorun yaşamamak arada kafamızın tutuyor olması görüşme nedenimiz bence. Kardeşleri bir arada tutan şey bence bu.” Zeynep, 41, 5 kardeş/4.)

“Aslında uzaklaştılar annem vefat ettiğinde. Sonra ben tekrar kendimi toparlayınca yeniden ilişkileri sanki ben yeniden devam ettim. Bende kini tutup onu sürdüren bir yapım da yokmuş herhalde. Unutup tekrar da hayatımıza devam ettik.” (Hümeysra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

“Bence hani bir işim olduğu zaman geri çevirmezler. Gerçi bunun karşılığı da ben de onların bir işi olduğumdan geri çevirmem. Birbirimize bir sıkıntımız olduğunu düşündüğümüz zaman yanımızda hasta olsak öyle desteğizdir yani bilmiyorum.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

Özellikle Gülçin’in ifadeleri Putnam’ın *bağlayıcı sosyal sermaye* kavramını örneklemektedir; destek önden verilmektedir. Karşılıklılık beklentisi ise ilişkiye gömülü kalmaktadır. Katılımcıların bir kısmı için ise kardeşlik ilişkisinin sürdürülmesinde *koşulsuz güven ve kötülük görmeyeceği algısı* bir diğer unsur olduğu ifade edilmiştir. Aykırı bir örnek olarak Mehtap ise zarar gördüğünü düşünse de kardeşini sevdiğini *“Ben seviyorum onu kardeşlik bağım var o bana kötülük düşünse dahi...”* sözleriyle açıklamıştır.

“İyi biri yani o kadar ki ilişkiyi sürdürmeyeceğim kadar bir yamüğünü görmedim ya güvenilir biri yani...” (Büşra, 42, 2 kardeş/1.)

“Bir kere kardeşim benim kardeşlik bağım var ya da abim. Bana hiçbir kötülüğü olmadı ya da kardeşime hiçbir kötülüğü olmadı. O yüzden görüşüyoruz.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

“Bir de nedense diğer ailelerde gördüğümüz örneklerdeki gibi kötülük gelmeyeceğine düşünüyorum. Kardeşlerimi tanıyorum. Zarar verme noktasında kardeşlerimden iyilik gelmese bile kötülük gelmeyeceğine biliyorum. Bu büyük bir güven yani.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bu ifadeler kardeşlikte ilerleyen yaşlara rağmen geçerliliğini koruyan *“sıfır-kötülük eşiği”* kuralını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda zarar yoksa bağın sürdürülmesi beklenmektedir.

Kardeşlik ilişkisinin devamlılığı, sadece kişisel sevgi ve anılara değil, aynı zamanda kardeşlerin paylaştığı daha geniş *kimlikel ve dini/ideolojik zeminlere* de bağlı olabilmektedir. Katılımcıların anlatıları, ilişkinin sürdürülmesinin veya sonlandırılmasının, ortak bir *yaşam*

dünyasını paylaşmaya, benzer değerler silsilesine sahip olmaya ve kritik yaşam olaylarında *aynı tarafta* durmaya dayandığını göstermektedir. Bu durum, kardeşliği bireysel bir bağ olmaktan çıkarıp, ortak bir kimliğin veya stratejik bir ittifakın ifadesi haline getirmektedir.

“Siyasi görüşlerimiz hepimiz aynıyız inanç bakımında hepimiz elhamdülillah Müslümanız. İnaniyorlar ama pratikte farklılaşıyor. Namaz kılmaya gelince sadece iki büyük ben namaz kılıyorum. Bir de büyük erkek kardeşimle belki de biz o yüzden daha çok anlaşıyoruz. Hem siyasi hem de dini konuda çok anlaşıyoruz. Fikirlerimiz bir.” (Gülçin, 52, 4 kardeş/1.)

“İkimiz aynı taraftayız diyelim. Çünkü ikimiz de kadın olduğumuz için ister istemez şimdi erkekler birbirini tutuyor. Şimdi ben de ablamı yalnız bırakamazdım. Miras konusunda, miras işinde yani. Ablam dedi ki ben bu yola giriyorum dedi. Şimdi ben onu yalnız bırakamazdım. Hatta da onun arkasında durdum.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Perihan’ın ablasıyla deneyimi, ataerkil miras çatışmasındaki cinsiyet dayanışmasını açık biçimde sergilemektedir. Bu bağlamda kız kardeşler arası Hill ve Dunbar (2003)’ın *ittifak kurma ve sosyal destek görme* pratiği gibi görünse de bu ittifak, Perihan’ın ablasının çıkarları doğrultusunda hareket etmesiyle güven ihlaline sebep olmuştur. Bununla birlikte, aynı katılımcılar bazı kardeşlerle bağı bilinçli biçimde *seyrelttiklerini* vurgulayarak bizi *seçici kardeşlik* dinamiklerine götürmektedir.

3.4.2. Seçici Kardeşlik: Yakın Çemberler ve Mesafeli Halkalar

Birden çok kardeşi olan katılımcıların (11 kişi) anlatıları değerlendirildiğinde kardeşleri arasında seçici oldukları ve bazılarına yakın, bazılarına ise mesafeli oldukları görülmüştür. Serdar, kardeşleri arasında halkalar olduğunu herkesin kendi yaşına yakın olan kardeşe yakın ilişkiler ve paylaşım içinde olduğunu, ancak evlilik gibi yaşam olayları sonrası yaşanan mesafelerle birlikte diğer kardeşlerle yakınlaştığını ifade ederek kardeşler arası yakınlığın yaşamın farklı zamanlarındaki değişkenliğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar kardeş eşleri ve ebeveyn gibi üçüncü kişilerin bağı sürdürme ve aralarına mesafe girmesine neden olan arabozucu rollerini vurgulamıştır.

“Genelde aile içinde de halkalar olur, herkes kendine yakın olan kardeşe zaman geçirir. Benim bir küçüğümle ilişkilerim çok yakındı. Onun küçüğüyle kendi küçüğü arasında. Yalnız kalan burada kız oldu. Benim bir küçüğümle her şeyimizi paylaşıyorduk. Birlikte oyunlar, okuldan kaçmalar, birlikte tasarılar falan filan. Şimdi yetişkinliğe de bu etki ediyor tabi sanki siz ikiniz sadece kardeşmişsiniz gibi bir algınız oluyor hayat boyunca... Evlendikten sonra biraz onun mesafeyi koyduğunu ben hissettim. O mesafe koyunca da diğeriyle yakınlık arttı. Onla daha böyle sevgiye dayalı daha güçlü diyalogumuzun kurulduğunu birbirimizin esprilerini anladığımızı, ortak

zevklerimiz olduğunu fark ettim ve onla biraz yakınlaştım. Diğeriyle daha çok zaman geçirdiğiniz için o da bir yerde duruyor yani işte her an aynı ilişki hiçbir şey olmamış gibi devam edebiliyor” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Bazı katılımcılar için kardeşlerden biriyle ortak geçmişe ve anılara sahip olmak o kardeşin tek kardeşiymiş gibi algılanmasına da neden olabilmektedir. Örneğin; Cenk’in “*Aile deyince ben sadece kardeşimi alıyorum*” ifadesi, ailenin ve kardeşliğin anlamının daraltıldığını ve belirli bir kardeşe odaklandığını göstermektedir.

“Özellikle kardeşimle bağım çok kuvvetliydi. Aile deyince ben sadece kardeşimi alıyorum. O da beni alıyor. Çok güçlü bir aile bağımız yok. Kardeşlik mesela benim için kardeşim olmazsa çok da arayacağım bir şey değil. Çünkü hep yalnız büyüdüğümüz için benim için çok anlam ifade etmiyor...Kardeşim yeter bana diyebilirim. Dört kardeş yerine iki kardeş olsa daha ayrı güzel bir hayatımız olabilirdi.” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Bazı katılımcıların kardeşleriyle yaşamın farklı dönemlerinde aile içi sorumluluk yükünü paylaştıklarını, bu nedenle de *fedakârlık, sevgi, destek, güven ve yakınlık* gibi kavramlarla kardeşleriyle olan güçlü bağlarını anlamlandırmışlardır. Çocukluk ve ergenlik dönemi ilişkileriyle bağları değerlendirdiğimizde bazı katılımcıların abla ve ağabeylerinin kendilerine ebeveynlik yaptıklarını ifade etmeleri, günümüzde de yakın hissettikleri kardeşleriyle bağın niteliğinin çocukluktan inşa edildiğini göstermektedir.

“Ablam çok iyidir. Ablamla görüşüyorum sürekli. Ablam anne yarısı gibi bir şey öyle düşünüyorum.” (Perihan, 40, 5 kardeş/ 5.)

“Ben bacımdan sorumluyum, bacım benden sorumlu. Hep diyorum ki bacım mutlu etti, dünyayı mutlu ettim sanıyorum...Çünkü çok seviyorum. Kardeşim, bizim için o fedakârlığa katlandı. Cahilliği yaşıyor. Çarşıya gidemez, pazara gidemez. Şunu alıp geri getiremez... Onu öyle biz mutlu edelim diyorum. Hakkını helal ettirelim. Bize hakkı çok geçti.” (Burhan, 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

Nursel’in kardeşlik bağına yönelik anlatılarında kardeş ilişkilerinin karmaşıklığını ve farklı bağlanma biçimlerini ortaya koyduğu görülmüştür. Kendisinin kardeşlik bağını anlamlandırmasındaki çelişkiler dikkat çekmiştir. “*Bizde bir bağ yok. Bizde bir kardeşlik bağı yok. Hepimiz birbirimizden kopuğuz...*” “*Her gün telefonla görüşürüm kardeşlerimle. Biz gün içerisinde rahat üç kere dört kere görüşürüz telefonda. O bağ var yani. Kopmaz bir bağımız...*” ifadeleri anlatının farklı aşamalarında farklı kardeşlerini değerlendirerek bir anlamlandırmaya gittiğini göstermiştir. Kardeşlik bağlarını iki farklı kardeşine karşı sevgi, açık iletişim, destek ve dayanışmanın yanı sıra mesafe, kopukluk ve hayal kırıklığıyla anlamlandırılmıştır.

“Üç kardeş ilişkiyi sürdürüyoruz kardeş olduğumuz için. Diğerleri de kendileri istediği için ilişki sürmüyor. Üçümüzün bu şekilde durmamızı istediğimiz için. Birimizden birimiz bağımızı kopartmak istesek rahatlıkla kopartmak isteriz yani koparıyoruz. Mesela en küçük kız kardeşim gibi. Bizimle bir bağ kurmadığı için biz onunla

bir bağ kurmuyoruz. Biz üçümüz ne birbirimizden bağlarımızı kopartmak istemiyoruz” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcılardan az bir kısmı kendilerine yakın hissettikleri ve bağlarının kuvvetli olduklarını ile getirdikleri kardeşlerine *bacım* ve *gardaş* gibi hitaplarda bulundukları da görülmüştür.

“Bizim aramızdaki bağ çok farklıdır. Ben ona hitap ederken hep gardaş diye hitap ederim. O da bacım diye hitap eder. Hiç şeylik yoktur aramızda.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

Katılımcıların çoğu, kardeşlerinden bazılarından daha fazla destek aldıklarını veya verdiklerini aktarmıştır. Bu durum, kardeşler arası ilişkilerdeki yakınlık düzeyini yansıtmaktadır. Bazı kardeşler, diğerlerine göre daha fazla ihtiyaç duyulan veya daha fazla destek sunabilen konumda olabilmektedir. Hümeýra, eşinden boşanma süreçlerinde ablasından ve ablasının vefat eden oğlundan çok destek aldığını ve kendilerinin korumacı olduğunu belirtmiştir. Çocuklukta beraber zaman geçirmek veya ebeveyn rolü üstlenen bir kardeşe sahip olmak da kardeşe yakın hissetmeyi etkilemektedir. Ancak kritik yaşam olayları kardeşlerle ilişkileri sürekli dönüştürerek bir diğerine yakın olmaya sebep olabilmektedir. Serdar’ın ifadeleri bu anlamda önemlidir:

“Zaman içinde evlendikten sonra biraz kardeşimin mesafeyi koyduğunu ben hissettim. O mesafe koyunca da benden küçük iki kardeşimle iletişimim arttı. Onla daha böyle sevgiye dayalı daha güçlü diyalogumuzun kurulduğunu birbirimizin esprilerini anladığımızı ortak zevklerimiz olduğunu fark ettim onla biraz yakınlaştım. Diğerleriyle daha çok zaman geçirdiğiniz için o da bir yerde duruyor yani işte her an aynı ilişki hiçbir şey olmamış gibi devam edebiliyor.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

“...Bir tek büyük abimle zannedersem biraz daha hem çatışıp hem baba ilişkisi olan bir şey. Diğer üç abiyle biraz daha böyle mesafeli, O kadar büyük yaş farkı olunca çok büyük bir paylaşımda da bulunamıyorsunuz. Diğer ablamla da bir ara biraz daha yakındı. Üçüncü ablayla baya yakındı. Sonra annemin vefatından sonra ben oradan biraz koptum. Ondan da koptum...” (Hümeýra, 49, 6 öz 2 yarı/8.)

Goffman, *etkileşim düzeni* kavramıyla, insanların yüz yüze geldiklerinde uydukları, yazılı olmayan kurallar, ritüeller ve beklentiler bütünü olduğunu belirtir. Her bir sosyal durum (bir aile yemeği, bir iş toplantısı), kendi mikro-kültürünü yaratır. Bu anlamda Serdar’ın, *“Aile içinde halkalar olur... kendine yakın olan kardeşle zaman geçirirsin”* ifadesi, kardeş ağlarını yaş ve ortak yaşam evrelerine göre yeniden kümelenendiren mikro-kültürel halkalar düşüncesini de desteklemektedir. Bu, Granovetter’in (1973) zayıf-güçlü bağ ayrımının aile içi uyarlamasıdır. Nursel, *“Bir kardeşimle kopuğuz... diğerini günde üç kez ararım”* diyerek tek

bir ailede yoğun ve seyrek etkileşimin birlikte var olabileceğini göstermektedir. Cicirelli'nin (1995) *karma örüntü* tipolojisi bu durumu tam olarak açıklamaktadır.

Bu bulgulardan anlaşılmaktadır ki kardeşlik ilişkisinde seçici bağ, özellikle yaşamın farklı dönemlerindeki ortak deneyimlerle, desteğe dayalı ilişkilerle ve ebeveyn olarak görülen kardeşe duyulan sevgi ile şekillenebilmektedir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde tanımlanan *seçici bağ* kavramı, Bowlby'nin (1973) bağlanma teorisini yaşam-döngüsü boyunca değişen sosyo-duygusal seçicilik (Carstensen, 1992) ilkesiyle birleştirerek, kardeşler arası mesafenin sabit değil devingen özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda seçici mesafe çoğu zaman işlevseldir; fakat bazı durumlarda gerilimler geri dönüşsüz kırılmalara evrilerek fiziki kopuş kararlarına yol açabilmektedir.

3.4.3. Fiziki-Duygusal Kopuş: “Kardeşin Yabancıya Dönüşümü”

Katılımcılardan bazılarının anlatılarında kardeşler arası bağın kopması iki şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlar, fiziksel kopuş ve duygusal kopuştur. Fiziksel kopuş; uzun yıllar görüşmenin kesilmesini ifade ederken, duygusal kopuş, bağın tamamen kesilmesi ve kardeşin bir yabancı, tehlike ve düşman olarak algılanması durumunu ifade etmektedir. Katılımcılardan bazıları iletişimde olmadıklarını dile getirdikleri kardeşleriyle en az 5 en fazla 20 yıldır görüşmediklerini dile getirmişlerdir. İlişkinin sürdürülmemesi bazen bireylerin kendi istekleriyle, bazen de kardeşlerin tercihleriyle şekillenmektedir. Bu bağlamda kopuş bir olaydan ziyade süreç olmaktadır.

“20-25 yıldır görüşmüyoruz kardeşlerimle. Nasıl söyleyeyim insan ilişkileri ve koşullar değiştiği zaman her şey değişiyor. Erkek kardeşime de ben gerekeni söyledim o beni silmek zorunda hissetti kendini. Diğer kardeşim şeriatçı oldu pezevenk zaten görüşme koptu. Tamam mı? Yani dağınık insanlar.” O da senelerce benim yanımda takılmıştı. Böyle sokak faaliyetlerinde falan filan. Sonra bizim işlerimizde bizi terk etti işte. Yani bizimle değildi. O yüzden de görüşmedik.” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

Katılımcıların bazıları toplumsal değişme dinamiklerine ve yaşam olaylarının farklılaşmasının kardeşlerle bağların kopmasına neden olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Burhan, ağabeylerinin kente göç etmesi ve kendisinin köy hayatında yaşamını sürdürmesi nedeniyle yaşam standartlarının kardeşleriyle farklılaştığından ve zamanla uzaklaşıp yabancılaştıklarından söz etmiştir. Serdar ise şu ifadelerde bulunmuştur:

“Kardeşler benim etrafımda gördüğüm modernleşmeyle birlikte insanlar arasındaki bağların koptuğu kardeşler arasında özellikle. Ama bunun tam tersi olması gerektiğini düşünüyorum.” (Serdar, 43, 7 kardeş/3.)

Katılımcılardan bazıları ise *kardeş yabancılaşmasına* vurgu yapmışlardır. Perihan; miras anlaşmazlıkları sonrası yaşanan çatışmaları erkek kardeşler ve kız kardeşler arasında kardeşlik örgütünü ve kardeşlik bağını ortadan kaldıran bir deneyim olarak algılamaktadır. Kendisi “*keşke hiç yaşanmasaydı ama abimi tanıma fırsatı buldum*” sözleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir. Ağabeyleriyle görüşmüyor olmasının tek nedenini “*Yani abilerle görüşmediğimizin tek nedeni miras*” ifadeleriyle açıklamıştır. Bu yabancılaşmanın ise zamanla duygusal mesafeye neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yaşamın önemli bir bölümünü beraber geçirmeyen yetişkin kardeşlerin de yabancı olarak algılanabildikleri görülmüştür.

“Aramızda bir ilişki yok ki. Mesela gördüğüm zaman onlara karşı hiçbir şey hissetmiyorum. Çok soğukum yani onlara karşı. Onların da hiçbir şey hissetmediğini düşünüyorum. O kardeşlik örgütü, o kardeşlik bağı aradan kalkmış yani. Ben öyle düşünüyorum.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

“Kardeşim sen benim halım hatırimi sorarsın ben senin giderim halım hatırimi sorarım. O beni sorar, ben onu sorarım. Kaynaşma olur. O yok. Şimdi yabancı da bir el. Abim de bir el. Niye el? O da arıyor ayda yılda bir. Abim de arıyor ayda yılda bir” (Burhan., 60, 4 öz 3 yarı kardeş/2.)

İlişkinin kriminalleşmesi ve güvenin çöküşüne dair bulgulara da aktarıldığı üzere bazı kardeşlerin deneyimleri kardeşe duyulan güveni kırılganlaştırabileceğini, çatışmalara neden olarak kopuşa götüren deneyimlere zemin hazırlayabileceğini göstermiştir. Bazı katılımcıların ebeveyn ve kardeşlerini koruma arzusuyla diğer kardeşlerini de sorun yaşadıkları kardeşleriyle görüşme konusunda olumsuz etkileyebildikleri görülmüştür.

“En kötü ihtimalle keşke bizim ailemizin bir bireyi olmasaydı. Yani bugün ölse hiçbirimiz üzülmez. Sadece iyi ki de ölmüş, başımızdan bir bela eksildi deriz. Ben hayatlarına girdikten sonra o erkek kardeşimi diskalifiye ettiler zaten. Ben ona istemediğimi söyledim. Eğer o varsa ben yokum dedim. O da zaten onlara zarar veriyordu. Zarar dışında başka bir şey vermiyordu... Yani ne çocuklarımın hayatına sokarım ne kendi hayatıma sokarım. Ben 6 yıldır onun için konuşmam da görüşmem de yani.” (Nursel, 45, 5 kardeş/1.)

“Hatta dediler ki tekrar kardeşleri toplayalım. Ben dedim ki ben ablamı istemiyorum. Çünkü başıma bela açacağını biliyorum. Ben bu evde olmak istemiyorum. Oradan öyle bir kopuş oluyor.... Kardeş gibi değildi yani. Şimdi beni polise şikâyet eden birisi nasıl kardeşim olabilir. İlişki devam etse biz de cezaevindeydik” (Cenk, 42, 4 kardeş/3.)

Bu ifadeler, kardeşi *potansiyel tehlike* olarak kodlayıp bağın kesilmesini öz-koruma stratejisine dönüştürmesine örnektir. Bu durum Pillemer (2020)’in kardeş yabancılaşması/kopukluğu (*sibling estrangement*) literatüründe betimlediği fiziki ve psikolojik sınır çizgisini yansıtmaktadır. Benzer şekilde katılımcılardan bazılarının “*Kardeşlik örgütü*

*aradan kalkmış... yabancılaştık” ve “Şimdi yabancı da bir el. Abim de bir el” ifadeleri de Marx’ın yabancılaşma kavramını çağırıştırır gibidir. Kök aile içinde bakım, güven gibi ortak üretim ve mecburiyet temeli ortadan kalkınca kardeş, duygusal olarak öteki haline gelebilmekte, bağ artık *atfedilmiş statü değil, terk edilmiş bir sözleşme* haline gelebilmektedir. Nursel’in kopuk olduğu kardeşine olan “*ölse üzölmeyiz beladan kurtuluruz*” sözleri ise *kardeş yabancılaşmasının* düşmanlık boyutuna varabileceğini göstermektedir.*

Katılımcılardan bazıları ise kardeşlerinden farklı dünya görüşüne sahip olmanın ya da değer çatışmalarının kardeşlerle iletişimi koparma kararını etkileyebildiğini dile getirmişlerdir. Talat ait olduğu sosyal grupların aidiyetini ve değerlerini şekillendirdiğini, değer yargılarına ters gelen kişinin kardeşi dahi olsa hayatından silebileceğini belirtmiştir. Talat’ın şeriatçı olduğunu belirttiği kardeşinin kendisinden “*korkup kaçtığını*” düşünmesi iki farklı ve çatışan dünya görüşünün kardeşlik bağını nasıl sonlandırabildiğini göstermektedir.

“İnsanların çoğu bir değerler silsilesi edinmeden yaşıyorlar paldır küldür günlük çıkarlarına göre ki, sen çoğunluğun hiç umurunda olmadığı bir şeyler öğrendikçe kendince doğru yanlış. Şimdi bunlar sende birtakım değerler silsilesi oluşturuyor. O ölçüde bakıyorsun insan işine. Yani ne kazandın ne kaybettin falan diye bugünkü kuşağın önde gördüğü bir yaklaşımla büyümediğimiz için. Değerlerin oluşuyor. Bunlara ters gelen insanı sen siliyorsun hayatında kardeşin de olsa siliyorsun. Yani çok genç yaşta erken yaşta adın çıkar öne çıkarsan. Boyundan büyük işler yaparsan. Sonunda terk edilirsin” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

Ancak katılımcıların bazılarının ifadeleri kardeşlerden birini yabancı olarak algılasalar da sevgi bağının ve özlemin sürdürüldüğünü, iletişim ve temas sonlandırılrsa da duygusal bağın her zaman kopmadığını da göstermektedir. Bu durum kardeşlerle yaşanan kırgınlıkların ve yabancılaşma deneyiminin her zaman *öfke, nefret ve tehlike* olarak görülemeyeceğini, aynı zamanda sevgi bağının bireyin algısında sürekli inşa edilen bir süreç olduğunu da göstermektedir.

“Çocukken iyiydi canım. Ben de severdim. Onlar da beni severdi. Görüşmemek başka bir şey, sevmek başka bir şey. Ben şimdi iki çocuğum var. İkisiyle de görüşmüyorum. Ama tabii benim çocuklarımdır. Kardeşlerim de öyle” (Talat, 60, 5 kardeş/2.)

“Miras için söylüyorum. Keşke olmasaydı. Keşke böyle araya kırgınlıklar falan girmeseydi. Hiç mal mülk olmasaydı dediğim oluyor. Keşke hiçbir şey olmasaydı. Ama bir yandan da iyi ki olmuş birbirimizi tanıma fırsatımız oldu diyorum. Yani bu bizim için iyi oldu. Birbirimizi tanıdık yani. Bazen gerçekten onları hiç tanıyamamışım diye düşünüyorum. Hep iyi yönlerini görmüşüm kötü yönlerini hiç görmemişim. Hiç beklemiyordum.... Ağabeylerimden birini seviyorum, onunla görüşmek isterdim.” (Perihan, 40, 5 kardeş/5.)

Nihayetinde aşılamayan değer çatışmaları, birikmiş hayal kırıklıkları ve derinleşen güvensizlik, kardeşin *yabancıya dönüşümüyle* sonuçlanan geri dönülmez kopuşlara yol açabilmektedir. Ancak Talat ve Perihan'ın özlem dolu ifadelerinde görüldüğü gibi, bu fiziki kopuş bile sevginin ve ortak geçmişin hafızasını tamamen silememekte, kardeşliğin ne denli karmaşık ve silinmesi zor bir deneyim olduğunu göstermektedir. Bazı katılımcılar bu noktada kardeşlerinin değişim göstermesini istediğini ve daha olumlu bir kardeşlik bağı kurmak istediklerine dair görüşlerini dile getirmişlerdir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse bu temanın bulguları; kardeşliğin, biyolojik bir veri olmaktan çok, yaşam boyu süren dinamik bir müzakere süreci olduğunu göstermiştir. Bu müzakere; çoğu zaman paylaşılan bir geçmişin varlığı ve hatırası, koşulsuz sevgi ve kriz anlarındaki ittifaklarla sürdürülürken; farklılaşan yaşam yolları, hayal kırıklıkları ve değer çatışmalarıyla *seçici bir yakınlığa/mesafeye* veya bazıları için ise *yabancılaşmaya* evrilebilmektedir. Bağlı sürdürme, seçici bağ ve mesafe, fiziki ve duygusal kopuş örüntüleri, kardeşliğin katı bir kan yazgısı değil, yönetilebilir bir ilişki alanı olduğunu göstermektedir. Bireyler; risk, fayda ve ahlaki yük dengesini gözeterek stratejik kararlar almakta, bu kararları da cinsiyet, sosyal sermaye ve güven krizleri gibi boyutlar üzerinden temellendirmektedir. Bu bulgular izleyen tartışma bölümünde ahlaki ekonomi, toplumsal cinsiyet rejimleri ve modern bireyselleşme kuramsal çerçeveleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilecektir.

BÖLÜM 4: BULGULARIN TARTIŞILMASI

Bu çalışmada yetişkin bireylerin kardeşleriyle ilişkilerine dair algıları ve deneyimleri fenomenolojik desenle ele alınmıştır. Araştırma kapsamında İstanbul ve Ankara’da ikamet eden, görüşme tarihleri itibarıyla 40-60 yaş arası 14 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları ele alınan yöntemin sınırlılıkları nedeniyle genellenmemekte ve böyle bir iddiada bulunmamaktadır. Bu anlamda bulgulardan ortaya çıkan sonuçlar benzer sosyo-kültürel bağlamlardaki diğer aileler ve kardeşler için de bir anlam çerçevesi sunabileceği ve benzer deneyimlerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan araştırma temalarının transfer edilebilirliği başka araştırmacılar tarafından test edilebilir niteliktedir. Bu bilgilerden hareketle bu başlık altında çalışmanın bulguları öne çıkan temalar ve literatürdeki ilgili kavram, kuram ve diğer çalışmalarla değerlendirilerek tartışılacaktır.

4.1. Kardeşlik Kimliğinin İnşası: Birey, Aile ve Toplum Etkileşimi

Bu temanın bulguları, yetişkin bireyler için kardeşliğin çeşitliliğini aynı zamanda *zorunlu kan bağı ve seçilmiş aile* kutupları arasında salınan çok katmanlı bir kimlik ögesi olarak tanımladıklarını, kardeşlik algısının biyolojik bağın ötesine geçerek hem duygusal hem de sosyal-kültürel boyutlar kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal normlar, değerler ve içselleştirilmiş aile öğretileri, yaşam boyu algılanan kök ailenin atmosferi ve çeşitli ebeveyn tutumu algılarının, yetişkin bireylerin kardeşlik kimliğinin inşasında önemli rol oynadıkları görülmüştür. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde, kardeşlik kimliği zeminini oluşturan bu bağlamların statik değil dinamik olduğu, yaşam boyu her bir kardeşle değişkenlik gösterebileceği ifade edilebilmektedir.

Araştırmamız, kardeşlik kimliğinin sembolik etkileşimler yoluyla yaşam boyu inşa edilen, pazarlığa açık ve çelişkiler barındıran bir süreci içerdiğini göstermektedir. Ancak bireylerin kardeşliği nasıl algıladığı, kimleri kardeş olarak gördüğü ve bu kimliği nasıl sürdürdüğü; yalnızca kök aile deneyimleri ve diğer kişilerle mikro etkileşimlerle değil, aynı zamanda yaşam akışındaki dönüm noktaları, toplumsal cinsiyet rejimlerinin etkileri, bireylerin sahip olduğu sosyal sermaye gibi makro güçlerle de şekillenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın bulgularının sembolik etkileşimci perspektifi destekleyen yanları olmakla beraber, çeliştiği ve eksik kaldığı noktalarda mevcuttur. Tartışmanın ilerleyen aşamalarında bu ifadeler daha belirgin hale gelecektir.

Kardeşlik kavramı literatürde genellikle *atfedilmiş statü* bağlamında zorunlu kimlikle (Cicirelli, 1995; Martin vd., 2005) *yaşam boyu arkadaşlık* arasında bir yerde konumlanmaktadır (Davies, 2023; Blake vd., 2022). Bu bağlamda bulgularımız Sitzler (2017)'in herkes için geçerli olacak şekilde kan bağının yaşam boyu sürececek güvenilir bir bağ belirleyicisi olmadığı görüşüyle uyumludur. Arkadaşların seçilmiş kardeş olabileceğine dair bulgular, Sosyal Kimlik Kuramının belirttiği gibi zayıflayan *aile ve kardeş olma* kimliğinin yerine daha tatmin edici bir *seçilmiş kardeş* kimliği alabilmesi görüşüyle örtüşmektedir. Biyolojik kardeşin yerine getiremediği veya beklentilerin karşılanmadığı *kardeş rolünün* bu rolü daha başarılı bir şekilde gerçekleştireceği düşünülen arkadaşla devredilmesi Tajfel'in (1981) *ihtiyaç temelli grup seçimi* yaklaşımı ve Tanner'ın (2005) bireylerin yeni sosyal ilişkiler lehine aile ilişkilerini seyreltikleri görüşleriyle örtüşmektedir.

Bulguların işaret ettiği kardeş ve arkadaşlar arasındaki *zorunlu-gönüllü ikiliği*, modern bireyin bir yanda içine doğduğu, sorumluluklara dayalı geleneksel akrabalık bağları diğer yanda kendi tercihleri, sevgisi ve ihtiyaçları doğrultusunda kurduğu seçilmiş akrabalık ağları arasında nasıl bir denge kurduğu ve bu iki dünyanın birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini anlamamızı sağlamaktadır. Literatürde bu durum bilhassa *seçilmiş aile (chosen family)* (Weston, 1991) ve kurum geçmişi olan katılımcılar için *durumsal akrabalık (situational kin)* (Nelson, 2013) kavramıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda bulgular; orta yaş bireylerden bazıları için kan bağına dayalı kardeşle, gönüllü arkadaşlık ilişkilerinin kişiden kişiye, zaman ve koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini göstermiştir. Benzer şekilde Pahl ve Spencer (2004) da araştırmalarında aile ve arkadaş ayrımının sınırlarının bulanık olduğunu, bireylerin önemli kişiler ağında kiminde kardeş çekirdek rolde olabilirken, kiminde arkadaş bağlarının aile işlevi görebileceğini vurgulamışlardır.

Bulgular, yetişkin bireylerin kardeşlik ideali ve deneyimi arasında yaşanan gerilim ve karmaşayı da ortaya koymuştur. Bu durum literatürdeki *ambivalans* kavramıyla örtüşmektedir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011). Genel olarak ambivalans; içsel gerilimler, aynı kişiye duyulan sevgi ve nefretle karakterize edilse de sosyolojik ambivalans (Merton, 1976) bağlamında nedenlerinin toplumsal ve dolayısıyla anlaşılabilir ve öngörülebilir olduğu öne sürülebilir. Bu çalışmanın bulguları, bazı kişilerin kardeşlerine karşı yaşadığı ikili duyguların hem kendi anlamlandırma hem yaşam olaylarının farklılaşmasına hem de üçüncü kişilerin etkileşimiyle sürekli değişen bir konumlanma oluşturduğunu göstermektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri de *kardeş* kavramının katılımcıların yaşam dünyasında tekil ve homojen bir yapıya sahip olmadığının ortaya çıkmasıdır. Bu durum post modernizmle beraber çeşitlenen aile tiplerini yansıtmaktadır. Araştırma *öz kardeş* deneyimini

anlamak üzere yola çıkmış olsa da bulgular bizi *arkadaşlar, yarı kardeşler, vefat etmiş kardeşler, yeğen/amca/dayının kardeş gibi olması* gibi farklı statüleri içeren geniş bir *kardeş çeşitliliği* ile karşılaştırmıştır. Bu noktada dikkat çekici noktalardan biri araştırmaların genellikle çeşitli kültürel ve sosyal bağlamlarda kardeş olmanın ne anlama geldiğini daha geniş bir şekilde araştırmak yerine, kardeşliği öz kardeşler ve çekirdek aileyle ilişkili olarak keşfetme eğiliminde olduklarıdır (Gulløv ve Wentzel-Winther, 2021, s. 302).

Gittins'e (2011) göre aile; büyüyen, çalışan, ölen, çocuk sahibi olan ve taşınan (yani yaşam döngüsünden geçen) bireylerden oluşmaktadır. Bu bağlamda bireylerle aile üyeleri arasındaki ilişki kalıplarının sürekli değiştiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Çalışmamızdaki kardeşlik çeşitliliğine dair bulgular, özellikle toplumsal değişme dinamikleriyle dönüşen günümüz aile modellerinin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Ancak bulgular literatürdeki yaygın çekirdek aile algısının aksine bireylerin her zaman ebeveynleri ve kardeşleriyle aynı evde büyümeyebileceğini de göstermektedir. Dolayısıyla bu durumun yetişkinlik döneminde kardeşlerin birbirlerine yabancılaşmalarına, farklılaşmalarına ve öteki olarak algılanmalarına neden olabildiği görülmüştür. Bazı katılımcıların yaşadığı bu deneyim, yaşam akışı kuramının yaşam olaylarının ilişkileri dönüştürdüğüne dair görüşünü desteklemektedir.

Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere, bireyler vefat eden kardeşleri, yarı kardeşleri ve kardeşsiz olma düşüncesi üzerinde de kardeşlik ilişkilerini anlamlandırmışlardır. Sembolik etkileşimci perspektifle değerlendirildiğinde, bireylerin kimleri kardeş olarak gördüğü ve aralarındaki etkileşimler bireyin kimlik algısı ve benlik duygusunu şekillendirdiği ifade edilebilir. Kuram aileyi, grup içinde rollerini oynamak üzere bir araya gelen *rol oyuncularını* veya *aktörleri* olarak da görmektedir. Kardeşlerden birinin kaybı, hayatta kalan bireylerin yaşamlarını derinden etkileyen travmatik bir deneyim olabilmektedir. Dolayısıyla bu deneyimin etkileri, sadece yas süreciyle sınırlı kalmayıp, hayatta kalan kardeşlerin kimlik gelişimlerini, aile içindeki rollerini ve diğer kardeşlerle olan ilişkilerini de şekillendirebilmektedir (Riches ve Dawson, 2000; Boro vd., 2023). Araştırmanın bulguları bazı kardeşlerin bireylerin doğumundan önce, bazılarının ise yaşamın farklı bir zamanında vefat ettiklerini; bu bağlamda günümüzde de kaybedilen kardeşlerin anısını yaşatma, onların yerini doldurma, ailede oluşan boşluğu telafi etme, ailenin beklentilerini karşılama çabalarının izlerinin görülebileceğini göstermiştir. Bireylerin vefat eden kardeşleriyle de bağlarının devam ettiğine dair literatürle örtüşmektedir (Packman vd., 2006; Forward ve Garlie, 2003; Towers, 2023).

Aynı anne ya da babadan dünyaya gelen *yarı kardeşler* de (Kara, 2022) kardeşliğin anlamlandırıldığı diğer aktörler olmuştur. Ülkemizde ebeveynlerin evlilik-boşanma döngüsü

sonucunda farklı soylardan gelen yarı kardeşlerden oluşan tek ebeveynli aile olgusu giderek yaygınlaşmaktadır. Kara (2022) *yarı kardeşlik* konusunda yerel literatürde neredeyse hiç çalışma bulunmadığını belirterek bu alanda literatüre katkı sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda orta yaş yetişkin bireylerin yarı kardeşleriyle ilişkilerine dair bulgular literatüre katkı sunmaktadır. Bazı çalışmalarda yarı kardeşlerin genellikle birbirlerini kardeş olarak gördükleri ve *yarı kardeş* kavramının anlamsız olduğu da ifade edilmektedir (Bernstein, 1990; Anderson, 1999). Ancak bizim çalışmamız yarı kardeşlerin her zaman kardeş olarak görülemeyeceğini ortak geçmişin sınırlı olduğu durumlarda kardeşleri *yabancılar* olarak görebilmenin de mümkün olduğunu göstermiştir. Bu anlamda ortak geçmiş kardeşlik ilişkilerini anlamada önemli bir referans noktası olmaktadır. Bulgularımızda yarı kardeşler “*benim için onlar karşı komşular*” “*babamın kızı, annemin oğlu, annemin kızı*” şeklinde de aktarılmıştır. Bu bulgu Kara’nın (2022) anayanlı- babayanlı kavramsallaştırma ile örtüşmektedir.

Bu bağlamda katılımcılar için *kardeşler; ben kimim? Ve ben kim değilim?* Sorularının cevaplandığı bir *öteki* olarak da algılanmaktadır. Katılımcıların hemen hepsi kardeşlerini ve kendilerini *ben, onlar, biz ve öteki* olarak konumlandırmışlardır. Bulgular, sembolik etkileşimci perspektifin *biz-öteki* ayrımıyla örtüşmektedir. *Biz* grubundaki kardeşler *aidiyet ve iç grup* olarak algılanırken, *öteki* grubundaki kardeşler dış grup olarak konumlandırılmaktadır. Bu nitelermelerin altında yatan sebepler ise bazı kişiler için ebeveynin kardeşlerine ayrımcılık yaptığı düşüncesi, bazıları için ise kardeşin davranışları, kişilik özellikleri, aile içi rollerde sorumluluk almak istememeleri, yaşam tarzı ve değerlerinin benzer/farklı olması, yaşanan olumsuz deneyimler olabilmektedir. Bu anlamda ilgili bulgular yalnızca kişisel algıların değil, aynı zamanda ataerkil kodların ve toplumsal cinsiyet rejimlerinin de ilişkileri etkileyebileceğini göstermektedir. Kök ailenin fiziksel ve kişiliğe dair kalıtsal özellikleri kardeşlerle ilişkiyi anlamlandırmada önemli bir bulgu olmuştur. Kardeşlere veya ebeveynlere fiziksel olarak benzemek, bazı bireyler için kardeşler arası ilişkilerde yakınlık sağlamakta, benzememek ise bireyi evlatlık olma düşüncesine sevk etmektedir. Bulgular neticesinde ifade etmek gerekir ki, kardeşlik kimliğinin inşasında, Cooley’in (1902) *ayna benlik* kavramı, özellikle fiziksel benzerlik ve farklılıkların nasıl bir anlam kazandığını açıklamak için güçlü bir çerçeve sunabilmektedir. Bu yaklaşıma göre benlik, başkalarının bize yönelik algı ve yargılarını içselleştirmemizle oluşmaktadır. Örneğin; Hayat’ın ifadelerinde de görüldüğü üzere diğer aile üyelerinin veya sosyal çevrenin “*ne kadar da kardeşine benziyorsun/benzemiyorsun*” gibi ifadeleri, sembolik birer mesaj olarak kabul edilebilmekte ve bireyin aile içindeki konumunu ve kimliğini inşa etmesine veya sorgulamasına sebep olabilmektedir.

Bu araştırma, orta yaş bireylerin nasıl bir ailede büyüdüğü, kök ailelerini ve ebeveyn

tutumlarını algılama biçimlerine dair geçmiş dönem deneyimlerinin kardeşlik ilişkilerinin ve kimliğinin erken dönemini oluşturduğunu, ancak yaşam olaylarının ilişkileri dönüştürücü etkileri nedeniyle aile ortamının tek başına sabit bir neden olarak gösterilmeyeceğini göstermiştir. Dolayısıyla bulgular, çocuklukta mutlu bir aile ortamında büyüyen kardeşlerin her zaman bağlarını sürdürmediklerini; mutsuz bir ailede büyüyen kardeşlerden bazılarının ise bağlarını kopartmayabileceklerini göstermiştir.

Aile içi ilişkiler, kardeşlerin aile içindeki rollerini ve birbirleriyle kurdukları hiyerarşik ilişkileri şekillendirebilmektedir. Bu durum yaşamın farklı dönemlerinde kardeşler arası ilişkilerde bireylerin davranışlarını, algılarını ve edindikleri rolleri etkileyerek etkileşimde oldukları kardeşleriyle ilişkilerinde hem bağlayıcı bir unsur hem de kopuşa giden bir neden olabilmektedir. Bu bulgular kardeşler arası ilişkilerde sembolik etkileşimci bakış açısındaki mikro anlamlandırmaların yanında yapısal ve ilişkisel unsurlarında etkili olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla ailedeki mikro etkileşimler, yalıtılmış bir alanda gerçekleşmez; bu etkileşimler daha geniş toplumsal yapılar tarafından şekillendirilir. Bulgular, bazı katılımcıların ailelerinde ataerkil ve toplumsal cinsiyet rejimlerinin aile içine sızarak kardeşlik kimliklerini nasıl cinsiyetlendirdiğini göstermektedir. Bu durum, Connell'in (2017) de belirttiği gibi, ailenin ve akrabaların toplumsal cinsiyetin taşıyıcısı olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu deneyimler bazıları tarafından Bourdieu'nun habitus kavramıyla açıklanabilecek şekilde, *bizde böyledir* denilerek içselleştirilmektedir. Örneğin; Mehtap'ın erkeğe hizmeti doğal görmesi veya bazı kişilerin *kız kardeş korunmalıdır* gibi görüşleri nesiller boyu aktarılan ve sorgulanmayan bu kültürel kodların bir yansımasıdır. Bu bağlamda aile; bazı kişiler için kültürel değerlerin, ahlaki normların, geleneklerin birinci elden öğretildiği sosyalleşme alanı olma özelliği taşımaktadır. Bulgular, bireyin yaşam dünyasında *“kadının korunması gerektiği, erkeklere ev işinin yakıştırılmadığı, kadının edepli davranması gerektiği, boşanmanın ve evlilik dışı beraberliğin hoş karşılanmadığı, maddi gücü olmayanın saygı görmediği gibi”* toplumun ve ailevi değerlerin şekillendirdiği algılar söz konusuysa kardeşlerine olan tutumları ve davranışları da bu ölçüde farklılaşabildiğini göstermiştir. Bu durum bazı kardeşler arasındaki destek ve çatışmaya dayalı etkileşimlerde belirleyici olabilmektedir.

Matthews (2005) ele alınacak yeni çalışmaların, kardeşlerin kişisel ilişkileri (örneğin yakın arkadaşları, çocukları, kayınvalidesi, torunları) ve ebeveynlerinin kardeş ilişkileri (büyük teyze ve amcalar, kuzenler, yakın arkadaşlar) gibi diğer ilişkileri de göz önünde bulundurmaya başlaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu çalışmanın bulguları, kardeş ilişkilerinin ebeveynlerin kök ailesiyle (hala, amca, dayı vb.) girdiği etkileşimle de şekillenebildiğini göstermektedir. Bulgular, kuşaklararası ilişkiler ve geniş akrabalık ağlarının, bağların gücüne

göre şekillendiğini göstermektedir. Ebeveynlerin kök aile inançları, değerleri nesilden nesle aktarılabilen, bu sayede yetişkin kardeşler arası ilişkilerde birleştirici ve zedeleyici aktörler olabilmektedirler. Bu bağlamda kardeşlik, daha geniş akrabalık ağlarını ve kuşaklararası ilişkileri de kapsayan karmaşık bir olgu olma özelliği taşımaktadır.

Kardeşlik kimliğinin inşasında en belirleyici unsurlardan biri, bireylerin aile sahnesinde üstlendikleri veya kendilerine atfedilen işlevsel rollerdir. Bulgular, literatürde sıkça vurgulanan doğum sırasının (McIntosh ve Punch, 2009; Wong ve diğerleri, 2010) bu rollerin ilk taslağını oluşturduğunu, ancak tek başına belirleyici olmadığını göstermektedir. Büyük kardeş olmak, sıklıkla *ailenin yükünü taşıyan omuz* (Gillies ve Lucey, 2006) olmakla eşdeğer görülmekte, fedakârlık ve sorumluluk beklentisiyle birlikte gelmektedir. Küçük kardeşler ise genellikle *dokunulmaz ve kıymetli* olarak konumlandırılmaktadır. Ancak bu hiyerarşi, aile içi dinamikler ve yaşam boyu etkileşimlerle kolayca bozulabilmektedir. Örneğin, Cenk'in *sorumsuz ağabeyi* nedeniyle ailenin babalık rolünü üstlenmesi, atfedilmiş doğum sırası rollerinin değil, ilişkisel rollerin kimliği şekillendirmede daha etkili olduğunu göstermektedir. Bu anlamda aile içi rollerin nasıl algılandığına dair bulgular, bazıları için doğum sırası üzerinden kültürel ve hiyerarşik bir düzlemde anlamlandırıldığını, bazıları için ise kardeşin atfedilen doğum sırasına uygun görülen rolünü reddetmesi ya da kardeşler arasında yaş farkının fazla olması, birlikte büyüyememe gibi nedenlerle açıklanabileceğini göstermiştir. Aile içi roller yaşam akışında meydana gelen dönüm noktaları, bir kardeşin evlenip diğerinin bekar olması gibi koşullara dayalı olarak yaşam olaylarıyla birlikte sürekli müzakere edilmekte ve dönüşmektedir. Bu durum Wentzel-Winther ve diğerlerinin (2015) pozisyonların yaşam boyu değişmesini ifade eden *hareketli/akışkan konumlar (mobile position)* kavramsallaştırmalarıyla örtüşmektedir.

Kardeş ilişkisinin çoğu zaman sevgi bağının çekirdekte olduğu bir eşitlikçi düzlemde ziyade doğum sırası hiyerarşisinin oluşturduğu sorumluluk, vefa, saygı ve otorite gibi beklentilerle de şekillendiği ifade edilmektedir (Kapısız ve Sieben, 2024; Sirman, 2014). Bu çalışmanın bulguları, bazı yetişkin bireylerin çocuklukta edindiği rollerin izlerinin günümüzde de etkisini sürdürebildiğini göstermiştir. Kardeşlerden beklenen *abi dediğin böyle olmalı* veya *abla dediğin anne yarısıdır* ifadelerine dayalı rol beklentileri karşılık bulduğu takdirde bağlar kuvvetlenirken, beklentiler karşılanmadığında ilişkiler ve kardeşler arası bağlılığın zayıflayabileceğini göstermiştir. Özellikle bazı ailelerde kız kardeş- abla ilişkisinde ablalar *fedakâr destekçi ve korumacı* olarak nitelendirilmiştir. Hem küçük hem de bekar olmak ise *ebeveyn sorumluluğu ve ailede toparlayıcı rolü* üstlenmeye sebep olabilmektedir. Yaşa ve cinsiyete bağlı otorite ve hiyerarşi, bazı aile içi ilişkilerde önemli bir eksen olarak ortaya çıkmaktadır. Ailede bir kardeşin ebeveyn rolünü içselleştirmesi bu çalışma özelinde kardeşler

arası yaş farkı ve kuşak farkıyla da ilişkilendirilmiştir. Ancak bu durumun arkasında yatan neden çoğunlukla kültürelidir. Büyük bir yaş farkı, kardeşliği bir *yoldaşlık veya ortak paylaşım* deneyiminden ziyade, bir *ebeveyn-çocuk* benzeri bir hiyerarşik ilişki deneyimine (maddi destek sağlama, kuşak çatışması, kimlik bunalımı vb.) dönüştürebilmektedir. Yaş farkı yakın olan kardeşler ise *seçici kardeş bağında yakın halkalara dönüşebilmekte*, iletişim ve paylaşım bu sayede artabilmektedir. Çok sayıda kardeşe sahip olmak ise bireysel rekabeti anlamsızlaştıran bir *kolektif içinde erime* deneyimi meydana getirebilmektedir. Bu deneyimde yetişkin birey kendisini büyük bir bütünün parçası olarak hissedebilmekte ve aidiyeti güçlenebilmektedir.

Bu rol dağılımının en çarpıcı sonuçlarından biri de *ebeveynleşme* olgusudur. Bazı katılımcıların dile getirdiği kardeşlerden birinin ebeveyn rollerini üstlenmesi literatürdeki *ebeveynleşme* (Minuchin, 1974) ve *gölge ebeveynlik* (Uçmuş, 2024) kavramıyla örtüşmektedir. Bu durum, özellikle yaş farkının fazla olduğu ailelerde, büyük kardeşin küçük kardeşe bir ebeveyn gibi otorite kurduğu ya da yakınlık kurduğu hiyerarşik bir ilişki yaratmaktadır. Bu çalışmada ise kardeşlerden birinin ebeveyn figürü olması daha çok duygusal destekle ilişkilendirilmektedir. Bazı katılımcıların ablalarını *anne yarısı* olarak görmesi bu rolün olumlu bir yansımasıyken, bu *gölge ebeveynlik* (Uçmuş, 2024) aynı zamanda büyük kardeşler için ağır bir duygusal yük anlamına da gelmektedir. Günümüzde ise daha çok kardeşlerin ebeveyn olarak görülmelerinin bazıları için *duygusal/rehber kardeş* kavramıyla, bazıları için ise *otoriter kardeş* kavramıyla açıklanabileceğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda *anne gibidir, baba gibidir* ifadeleri aslında kardeşlerin yol göstericiliği, zor zamanlarında yanında olabilecek, ulaşılabilecek biri olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır.

Rollerin dağılımı, toplumsal cinsiyet normlarından da derinden etkilenmektedir. Özellikle ebeveyn bakım yükünün ana sorumlusu olarak bekar veya boşanmış küçük kız kardeşlerin omuzlarına bırakılması, bakım emeğinin nasıl cinsiyetlendirildiğini ve kadınlara atfedildiğini göstermektedir. Bu durum, onların bir yandan ailenin toparlayıcısı olmalarına neden olurken, diğer yandan hayal kırıklığı ve sıkışmışlık hissi de yaratmaktadır. Ancak katılımcıların sorumluluk rolünü içselleştirme ve sorumluluk algısı her zaman bireysel ve yaşanan ailenin tercihleriyle şekillenmemekte, ailenin ekonomisi veya içinde yetiştikleri sosyal çevrenin beklentilerinin bir yansıması da olabilmektedir. Bu anlamda Bourdieu'nun (1986) *habitus* kavramı bulguları destekleyici nitelikte olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı roller; kadının/annenin bakım, şefkat, erkeğin/babanın ise maddi sorumluluk ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Bulgular, bazıları tarafından içselleştirilen rollerin bazı kız kardeşlerin daha fedakâr, destekçi olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla ilgili bulgular, aile içindeki rollerin sadece kişilik veya doğum sırasıyla değil, aynı zamanda daha

geniş ataerkil yapılar, kültürel beklentiler (habitus), dönemin siyasi ve ekonomik şartlarıyla şekillendiğini ve bu rollerin kardeşlik kimliğinin bileşenlerini oluşturduğunu göstermektedir.

İlgili temanın bulguları genel olarak geçmiş dönem yaşantılar, kök aile algısı ve yaşantıları ve kültürel dinamiklerin etkisinin yetişkin kardeşlik ilişkilerinde bir zemin oluşturmakta olduğunu ancak hayat boyu yaşanan kritik olaylar ve bireylerin çabalarının bu zemini yeniden müzakere etmekte, inşa etmekte ve dönüştürmekte olduğunu göstermektedir.

4.2. Duygusal, İlişkisel ve Gündelik Etkileşimler

Katılımcı anlatıları, kardeşler arası gündelik etkileşimlerin destek-dayanışma ile çatışma-anlaşmazlıklar kutupları arasında salınan bir süreklilik arz ettiğini göstermektedir. Aynı pratik sahnede hem yakınlaşma hem de gerilim birikebilmektedir. Bu bölüm boyunca, tipik destek örüntülerinin hangi koşullarda sürdürülebilir olduğu ve hangi eşiği aştığında kırılanlaştığı tartışılacaktır.

Bu çalışmada bazı katılımcılar açısından kardeşlik ilişkileri hem yakınlık, güven ve dayanışma hem de kırılmalık, çatışma, şiddet, kıskançlık ve güvensizlik içerebilen ambivalans bir ilişki olarak deneyimlenmiştir. Ancak kardeş sayılarının birden fazla olması nedeniyle ilişkisel ambivalansın her bir kardeşte aynı şekilde gerçekleşmediğini ifade etmek gerekmektedir. Öte yandan kıskançlık, rekabet, güven, güvensizlik gibi duygular görünürde destek ve çatışmanın olumlu ve olumsuz duyguları olarak anlaşılabilir da bulgular; kıskançlığın her kardeşte açık çatışmaya neden olmadığı, birbirine yoğun destekte bulunmanın da her zaman güveni garanti etmediğini göstermiştir. Dolayısıyla bu durum kardeşlik ilişkilerinde birden fazla ambivalans biçiminin eşzamanlı olarak var olabileceğini göstermektedir: duygusal (sevgi ile kırılmalık), normatif (görev bilinci ile koşullu özerklik) ve pratik (maddi yardım beklentisi ile güven ihlali).

Araştırmamızda tespit ettiğimiz çoklu ambivalans, Luescher ve Pillemer'in (1998) aile içi ambivalans çerçevesiyle örtüşmektedir. Onların vurguladığı gibi ambivalans yalnızca bireysel psikolojiden değil, aynı zamanda toplumsal beklentiler ve çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu tezin bulguları, ambivalansın hem kardeşlik ilişkilerini zayıflatabildiğini hem de kriz zamanlarında yeniden bağ kurma fırsatı sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çifte etkiyi tartışırken hem bireysel başa çıkma stratejilerine hem de toplumsal/kurumsal yapıların rolüne değinmek gerekmektedir.

Sembolik etkileşim açısından ambivalans, gündelik etkileşimde *yüz kaybı-onarımı*, *karşılıklı beklentisi ve sınır müzakeresi* gibi mikro süreçlerle yönetilmektedir. Bazı

katılımcılar yoğun desteğin güveni artırdığını aktarırken, başka anlatılarda desteğin ağırlığı ya da karşılıksız kalma hissi kırılmalara neden olmuştur. Bu çift yönlülük, tek bir duygusal işaretin tüm ilişkiyi açıklamadığını göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, kardeşlerden en az birinin yaşamın farklı anlarında sosyal destek, sosyal sermaye kaynağı olabileceğini (Buchanan, 2016; Van-Volkom, 2006; Bedford, 1995; Barrera vd., 1981; Kramer, 2010) yaşamın zorlu dönemlerinde bireyler için büyük bir güvence ve psikolojik destek sağlayabildiğini (Cicirelli, 1995) kriz anında kardeşin orada olduğunu bilmenin güven verdiğini (Connidis, 1994; Cicirelli, 1985a) kardeşlik idealinin *sigorta poliçesi* (Hochschild, 1973) olabileceğini de ortaya koymuştur. Literatürde genellikle kardeşlerin yaşam boyu süren ve yaşlılıkla beraber genellikle olumlu bir ilişkiye sahip oldukları belirtilse de (Martin vd., 2005) çalışmamızın bulguları; destek sürecinin her kardeşle sorunsuz ve karşılıklı olarak tatmin edici sonuçlar üretmediğini, ilişkilerin sabit değil sürekli müzakere edilen dinamik bir özelliğinin olduğunu göstermiştir. Bu durum orta yaş bireylerin kardeşleriyle aralarındaki destek alışverişinin çeşitli şekillerde ve farklı motivasyonlarla verildiğini, bazen de verilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda yaşamın farklı dönemlerinde farklı şekillerde kardeşe sunulan destek; maddi, manevi, pratik, araçsal ve duygusal boyutları içeren geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermektedir (Eriksen ve Gerstel, 2002; Wellman ve Wortley, 1989). Bu bulgular sosyal destek literatürüyle önemli ölçüde örtüşmektedir. Kardeşlerin aldıkları ve verdikleri destek, ihtiyaca ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Bu anlamda olumlu ilişkilere dayalı bulgular, sosyal destek literatüründeki işlevsel özgüllük modeliyle (Weiss, 1974) de uyumludur.

Dolayısıyla araştırmanın bulguları *kardeş dayanışmasının* Blumer'ın vurguladığı anlam müzakere süreçleriyle birlikte bazı katılımcıların yaşamlarındaki kriz anları ve dönüm noktalarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir. Yaşam akışı yaklaşımı, ekonomik kriz dönemlerinde kardeşlerin birbirine finansal destek vermesini *nesnel koşulların rolüyle* açıklarken, kardeşlerin bu desteği neden *içsel bir yükümlülük* olarak hissettiği, Elias'ın figürasyon kavramıyla (örneğin, ailenin uzun vadeli karşılıklı bağımlılıkları ve üçüncü kişilerin rolü) daha iyi anlaşılmıştır. Bu bağlamda ilgili bulgular, kardeş ilişkilerinin yalnızca *mikro düzeydeki etkileşimlerle* değil, aile figürasyonunun tarihsel yapısıyla (Elias, 2009) şekillendiğini de göstermektedir. Hem ebeveynlerin etkisi hem de kardeş eşlerinin aile figürasyonuna dahil olma biçimi ve eşin figürasyondaki her bir kişiyle olan ilişkisi (Loutonen, 2024) kardeşler arasındaki ilişkinin nasıl yaşandığı ve deneyimlendiği konusunda belirleyici olmuştur.

Duben'e (2002) göre, yardımlarda karşılık beklentisi, ebeveynlerle çocuklar arasındakine nazaran, kardeşler arasında daha yüksek gerçekleşmektedir. Bazı kişiler için kardeşler arası destek, karşılıklı iletişim ve paylaşım ile ilişkili olabilmektedir. Sadece maddi destek sunmak gerçek anlamda destekleyici olmamakta duygusal desteğin yerini tutmamaktadır. Kardeşlik ilişkisi, Finch'in (2007) *aileyi sergileme (displaying families)* olarak adlandırdığı bir dizi pratik ve söylemle yeniden üretilen dinamik bir süreçtir. Bazıları için destek alışverişi, sosyal mübadele normlarına tabidir; burada bazı kardeşler arasında karşılıklılık beklentisi ve maliyet-fayda dengesi kritik rol oynamaktadır. Nihayetinde, bir eylemin destek olarak kabul edilip edilmemesi, sembolik etkileşim sürecinde tarafların o eyleme yüklediği ortak bir anlama bağlıdır. Bizim çalışmamız da katılımcıların çoğunun kardeşlerinden sosyal destek beklentisinde oldukları görülmüştür. Ancak bulgular, kritik yaşam olaylarında bazı kardeşlerin çıkarları doğrultusunda hareket edebileceklerini ve kardeşe duyulan güvenin zedelenebileceğini göstermektedir. Ayrıca bazı kardeşlerin birlikte hareket ederek birikim yapma ve koşulsuz destek sunacağına dair idealinin her zaman karşılık bulmadığı ve güvenin kırılma potansiyeli de görülmüştür.

Kardeşler arasındaki geleneksel destek ağlarına dair algıların iki temel dışsal unsur tarafından aşındırıldığını görülmektedir. Birincisi, bankacılık ve faiz gibi piyasa mantığının aileye dayalı ahlaki ekonomi algısının yerini alması; ikincisi ise kardeş eşleri, ebeveynler ve diğer kardeşlerin ilişkilere müdahil olmasıdır. Benzer şekilde Gölcük (2007) akrabalık bağlarının kırsalda destek, dayanışma ve borçlanma işlevinin, kent yaşamında arkadaşlıklara, bankacılık gibi profesyonel kurumlara bıraktığını, kırsal alandaki alışkanlıkların kentte esneyip çözülebildiğini vurgulamıştır. Bu unsurlar, kardeşlik ilişkilerini dönüştürerek dayanışmayı zedelemekte ve destek alışverişini engelleyebilmektedir. Kardeşler arası dayanışmanın temelini oluşturan güven dokusu, bulguların da gösterdiği gibi son derece kırılgandır ve farklı düzeylerdeki ihlallerle zedelenebilmektedir. Bu güven ihlalleri, sadece basit bir hayal kırıklığı değil, kardeşler arasında var olduğu varsayılan zımni ahlaki ve pratik sözleşmelerin feshini de ortaya koymaktadır.

Pillemer (2020) beklentiler olmadan bir ilişki hayal etmenin zor olduğunu, kişilerin başkalarının davranışlarına dair beklentilerinin, kişisel ilişki geçmişinin yanında insanların birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğine dair güçlü sosyal normlardan da etkilendiğini belirtir. Ayrıca ailenin varlığının, paylaşılan normlara dayalı bir grup üyeliği hissine bağlı olduğunu, kardeşlerden alınan desteğin miktarı, türü ve zamanlaması konusunda ortak beklentileri temsil ettiklerini vurgular. Bu bağlamda kardeşlerden yardım beklentisinin

dayanışma normu algısından etkilenebildiğine dikkat çeker. Yapılan çeşitli araştırmalarda bu bilgileri destekler niteliktedir (Finch ve Mason, 1993; Davies, 2023).

Çalışmamızın bulguları; koşulsuz anlık destek kadar, karşılıklılık ilkesine dayalı güvenin (Pillutla vd., 2003) açık iletişimin ve beklentilerin uyuşmasının güçlü bir kardeşlik bağı için önemli unsurlar olduğunu göstermiştir. Ayrıca kardeşler arası destek ve dayanışma ilişkisinin birden fazla kardeşi olan bireylerde kardeşlerden biriyle daha fazla deneyimlendiği görülmüştür. Bazı kardeşler, diğerlerine göre daha fazla ihtiyaç duyulan veya daha fazla destek sunabilen konumda olabilmektedir. Bazı katılımcıların yaşadıkları bu durum algılanan normatif dayanışma ihlalleri ve bireyselleşme dinamikleriyle açıklanabilmektedir.

Bulgularımızdaki bazı orta yaş bireylerin kardeşlerine sundukları sosyal desteğin kardeşi tarafında ekonomik olarak bağımlı/sömürücü konuma dönüşmesi, literatürde kardeş desteğinde alışverişi dengelendiklerinde, yani karşılıklılık dengesizliği olmadığında başarılı olduğu, dengesizliğin eşitsizliğe ve çatışmaya neden olabildiğine dair bulgularla uyumludur (Descartes, 2007). Aynı zamanda bazı katılımcıların kardeşlerinin sorumsuz karakterlerinden söz etmeleri kendi algılarında Sennett'in (2008) *karakter aşınması* kavramıyla da örtüşür. Bu durum bir tarafın sunduğu desteğin diğer tarafta sistematik sömürüye dönüşmesine, zamanla da çatışmalara neden olabileceğini gösteren ambivalans örneklerindendir. İlgili bulgular De Courson ve Nettle (2021) günümüz modernleşme dinamiklerinin getirdiği paranın ekonomik değerinin artmasıyla insanların karşılıklı çıkarları doğrultusunda iş birliği yapabildikleri ya da birbirlerini sömürdüklerine dair görüşleriyle örtüşmektedir.

Yaşam boyunca kendisinden destek görmediği veya sorumsuz olarak nitelenen kardeşlere kritik dönüm noktalarında sosyal destek sunulması bazı yetişkin bireyler için *kardeşlik görevi* olarak anlamlandırılmıştır. Bu durum görevin kişisel hislerin ötesinde, kültürel ve ahlaki bir zorunluluk olarak algılandığına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca sosyal destek literatürde yer alan *göreve özgü destek* modeliyle (Litvak, 1985) uyumludur. Bu bağlamda bazı yetişkin kardeşler arası ilişkilerde normal zamanlarda görünür olmayan veya mesafeli duran bağların, bir kriz anında (hastalık, doğum, ebeveyn kaybı, boşanma, ekonomik zorluk gibi) aniden ve tereddütsüz bir şekilde aktive olması da dikkat çekici bir bulgu olmuştur. Kardeşe kriz anında başvurma, Cobb'un (1976) *tamponlama etkisi (buffering-effect)* modelinin doğrudan bir tezahürü olabilmektedir. Bu durum, kardeşlerin varlığının, bireyleri yaşamın getirdiği zorluklar karşısında psikolojik olarak ayakta tutan temel bir sosyal destek mekanizması olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalarda, kritik yaşam olaylarında kardeşin tampon desteğinin bazı kardeşleri yakınlaştırdığına dair görüşleri bulgularımızla örtüşmektedir (Connidis, 1992; Davies, 2023; Bush ve Ehrenberg, 2003; Bank ve Kahn, 1997).

Bu çalışmanın bulgularında cinsiyet ve yaş hiyerarşisi eksenli öne çıkan sonuçlar da olmuştur. Genellikle hamilelik, hastalık, doğum sürecinde bazı kız kardeş-abla çiftlerinin birbirlerini destekledikleri görülmüştür. Gilligan (1982) kadınların sıklıkla ailede duygusal emeği üstlenen, arabulucu olan ya da bakım sorumluluğunu yüklenen kardeş olarak konumlandığını ifade etmektedir. Ancak her kız kardeşin *koşulsuz destekte* bulunmayabildiği, tek taraflı desteğin bireyi düşünülmediği ve önem verilmediği algısına sevk edebildiği anlaşılmıştır. Çok kardeşli olmak, destek alışverişinde önemlidir. Kardeşler sorumluluk paylaşımı yapabildikleri takdirde, bakım desteği süreçlerinde sırayla görev paylaşımı yaparak bakımın fiziksel ve psikolojik yükünü hafifletebilmektedir. Bulgularımız genellikle büyük kardeşlerin küçük kardeşlerine koşulsuz maddi destekte bulunduklarını (Demircioğlu Soysal, 2024), bazı ablaların ise *duygusal sığınak* (Lee vd., 1990; White ve Riedmann, 1992; Miner ve Uhlenberg, 1997) olarak görüldüğünü göstermiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin, aile içinde sürekli inşası ve bireyler tarafından içselleştirilmesi, normatif dayanışmayı bazen gönüllü bazen ise görev olarak gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Ancak bu duygusal destek sağlayıcılar yalnızca kız kardeşler değildir. Kağıtçıbaşı ve Ataca (2005), geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir biçimde erkek çocuklardan kardeşlerine ve ebeveynlerine daha fazla maddi yardım beklenildiğini belirtmişlerdir. Gold (1989) ise bireylerin kardeşlerine sınırlı araçsal destek sağlamalarının bir nedeninin aynı yaşta olmaları nedeniyle genellikle aynı anda benzer yardımlara ihtiyaç duymaları olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda bu çalışmanın bulguları da bazı katılımcıların küçük kardeş oldukları için kendinden büyük ağabey ve ablalarının kendilerini maddi olarak karşılıksız desteklediklerini ortaya koymuştur.

Bu anlamda destek temasıyla ilgili bulgular, kardeşler arası normatif dayanışma kavramına da işaret etmektedir. Kolektivist kültürlerde bireyin kimliği, mutluluğu ve sorumluluğu, ailesi ve ait olduğu gruptan ayrı düşünülemez. *Ben* yerine *biz* ön plandadır. Ailenin bir üyesinin başarısı veya başarısızlığı, tüm ailenin hanesine yazılır. Bulgular; bazı katılımcılar tarafından kardeşe verilen desteğin kollektif bir başarı olarak algılandığını, bazılarının ise erkek kardeşlerin küçük kardeşlerine olan karşılıksız maddi desteklerine dikkat çekmişlerdir. Bu durum aile içi dayanışmanın varlığının yetişkin kardeşlerden bazıları arasında sürdürüldüğünü ve bağlayıcı bir unsur olabileceğini, bazen de kardeşlik görevi adı altında bir yük olabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda kendilerine yakın hissedilen ve duygusal, maddi ve manevi destek alışverişinde olunan, açık iletişim içinde olan kardeşlerle daha iyi anlaşıldığı da görülmektedir. Bazı katılımcıların kardeşleriyle ilişkilerinde sosyoekonomik statü farkı olan kardeşlere ebeveynleri ve kendileri tarafından yapılan maddi yardımın,

kardeşlerden biri tarafından kıskançlık, öfke, ayrımcılık gibi hislere neden olabildiği görülmüştür. Bu bağlamda ebeveynlerin bazı çocuklarını kayırdıklarının düşünülmesi sadece anne ve babanın yetişkin evlatlarına yönelik tutum ve yakınlıklarından etkilenmemekte, aynı zamanda kardeşlerin ihtiyaçlarının farklılaşmasından da kaynaklanabilmektedir (Con-Wright vd., 2019). Aynı zamanda bu durumun kardeşler arasındaki iletişimi olumsuz etkilediği ve rekabeti tetiklediği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Bowen'ın (1982) *üçgenleşme* kavramıyla ve Simmel'in üç kişi arasındaki ilişkileri tanımladığı *üçlü (triad)* kavramıyla örtüşmektedir. İki kardeş arasındaki anlaşmazlıklarda üçüncü kardeşin araya girmesi ilişkileri dönüştürücü bir etkiye sahiptir.

Furstenberg ve Kaplan (2012) sosyal sermayeyi, bireylerin toplu veya kişisel çıkarları için çaba sarf ettikleri ortak normlar ve aidiyet duygusu aracılığıyla oluşan iyi niyet birikimi olarak tanımlamaktadırlar. Üyeler, diğer üyelerin ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu ve yükümlü hissederken, aynı zamanda eşit derecede destek ve yardım sağlamaya da mecbur olmaktadır. Bununla birlikte, sosyal sermayenin kardeşler arasındaki ilişkiler, uzak akrabalarla olan faydalar gibi çeşitli konuları nasıl etkilediğini analiz eden herhangi bir çalışmanın da olmadığını belirtmişlerdir. Bizim çalışmamızın bulguları bu görüşleri desteklemekle birlikte her kardeş eşit derecede destek ve yardım sağlamamaktadır. Voorpostel ve Van der Lippe, (2007) da benzer şekilde kardeşlerin desteğe ihtiyaç duyulduğunda her zaman yardıma koşmadıklarını, ilişkileri daha olumlu seyre diyorsa yardımda bulunma davranışının daha olası olduğu vurgulanmıştır. Bizim çalışmamızda bunun nedenleri ise üçüncü kişilerin engellemesi (kardeş eşleri, diğer kardeşler, ebeveynler), kardeşin beklentilerinin diğer kardeş tarafından bilinmemesi gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu yönüyle ele alınan bu çalışmada kardeşler arası destek, dayanışma ve güven temasına dayalı sonuçlar literatüre önemli katkılar sağlamaktadır.

Birden fazla kardeşe sahip olan katılımcılardan bazıları ise birikim yapmak amacıyla kardeşler arasında *sandık ve havuz sisteminin* uygulanması yoluyla birbirlerine destekte bulunmak istediklerini belirtmişlerdir. Güven ihlali ve çıkar ilişkilerine dair bulgular; Kalaycıoğlu'nun *aile havuzu* kavramsallaştırmasına da işaret etmektedir. Yaşanan toplumsal değişme ve kentleşme dinamikleri, ilişkileri dönüştürmüş, bazı ailelerde akraba ve kardeşlerin sağladığı sosyal sermayenin yerini bankacılık uygulamalarının alabilmiştir.

Sennett'e göre "*kamusal alan, aile ve arkadaşlık ortamının dışında ve onlardan çok farklı bir toplumsal yaşam bölgesi*"dir. Bu alanda ahlak dışı davranışlar tolere edilebilmektedir. (Özyurt, 2007, s. 124). Bulgularda da görüldüğü üzere, bazı kardeşlerin kriz anlarında çıkar ve menfaat odaklı hareket edebildikleri görülmüştür. Bu durum kardeşler arası ilişkilerde güvenin

ihlal edildiği algısının ve beklenti-karşılık dengesinin bozulmasına da neden olabilmektedir. Sosyal değişim teorisi, bir kişi başka bir kişiye değerli bir şey sağladığında, alıcının karşılık vermesini zorunlu kıldığını belirtir. Bu anlamda Homans-Blau eksenli *maliyet-kâr* dengesi bazı katılımcıların karşılıklılığına dair alıntılarını destekleyici bir mercek niteliğindedir. Bu ahlâkî ekonominin merkezinde ise *karşılıklılık ilişkileri* yer almaktadır. Aile dayanışması modeli de güçlülerin zayıfları koruma sorumluluğunu üstlenmeleri gerektiği düşüncesinin kabul edildiği bir düzeni tanımlamaktadır (Buğra, 2001). Ancak her kardeşin ilişkisinde bu derece pragmatik bir ödül ve maliyet ilişkisi de görülmediğini de belirtmek gerekir. Bazı kişiler kendilerini *fedakâr kardeş* ya da *evlat* olarak görebilmekte, kardeşlerden bazılarını ise *sorumsuz* olarak nitelendirebilmektedir. Bu durumda bireyin beklentileri karşılık bulamadığında dayanışmacı kardeş algısı zedelenebilmektedir. Bulgularımız kardeşlerden birinin geçmişten itibaren kötü alışkanlıklara sahip olması, suça bulaşmış olması, cezaevine girmesi gibi çeşitli nedenlerle ötekileştirilebildikleri de göstermiştir. Goffman (1963)' a göre damgalama, bireyin ismini niteleyen etiketlerden dolayı daha az değer görür hale gelmesidir. Toplumsal bir kimliğin gündelik pratiklerde ortaya çıkan hali ile toplum tarafından idealize edilen biçimi arasında bir uyumsuzluk oluştuğunda, bu kimliğin fiilen yaşanan görünümüleri olumsuz biçimde etiketlenebilmekte; bireyler damgalanma, rahatsız edilme ve dışlanma gibi süreçlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcıların ifade ettiği kardeşlerden birine duyulan güven krizinin ise semantik boyutunu aşarak hem fiziki hem de ailevi emniyet meselesine dönüştüğü görülmüştür. Dolayısıyla Goffman'ın (1967) *karşılıklı güven varsayımı* ortadan kalkınca kardeş, potansiyel suçlu konumuna indirgenebilmektedir. Kardeşler arası ilişki artık *mecburi bağ*dan ziyade korunması gereken sınır olarak görülebilmektedir. Burada Lamont ve Molnár'ın (2002) *simgesel sınırlar* olarak açıkladığı, kardeşler arası benzerlik ve farklılığa dayalı ahlaki, duygusal ve davranışsal sınırlar devreye girmektedir. Bu dönüşüm, aile içi şiddet literatüründeki *güvenin kriminalleşmesi* kavramıyla açıklanabilmektedir.

İlgili bulgular; bazı kardeşlerin koşulsuz güveni, karşılıklılık ve ağların sağladığı normatif dayanışmaya dayalı kolaylıklar nedeniyle sosyal sermaye kaynağı olabileceğini göstermiştir. Bu durum bazı kardeşlerin deneyimlerinin sosyal sermaye literatürünün önermeleriyle örtüştüğünü ancak aynı ilişkilerin asimetrik yükleri, kırılğan güven bağları, normatif yardım etme zorunluluğuna dayalı kardeşlik görevi algısının bu görüşü dışlayıcı pratiklerin olduğunu da göstermektedir. Bu durumda bulgular; ailenin her zaman ve her şartta sosyal sermaye kaynağı olamayacağını göstermesi açısından önemlidir. Özellikle asimetrik dayanışmanın kırılğanlığı, güven ihlali ve çatışma örnekleri gibi ikircikler Coleman'ın (1988) karşılıklılık ilişkilerine dayanmayan paylaşımların bireylerin sırtından geçinmenin etkili bir

yolu olduğunu görüşüyle yorumlanabilmektedir. Bazı durumlarda bir kardeş diğerinden duygusal destek alırken, karşılığında ona yardım etme veya bilgi sağlama gibi bir beklenti içinde olabilmektedir. Bu ilişkilerde, karşılıklı beklentiler ve dengeli bir takas, ilişkilerin sürdürülebilirliğini ve niteliğini belirlemektedir.

Öte yandan ilişkilerde ambivalansın bir diğer ayağı olan kardeşler arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve şiddet deneyimlerinin yaşam boyunca çeşitlilik gösterdiği ve kişiden kişiye farklı algılandığını göstermiştir. Kardeşler arası çatışmaların bireylerin yaşam akışında *çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik ve orta yetişkinlik* dönemlerinde farklı dinamiklerle ortaya çıktığı, kök aile, akrabalar, kardeşlerin kurdukları yeni aileleri ve diğer kardeşlerin ilişkileri ile etkileşimde olduğu görülmüştür. Bu durum yaşam akışı perspektifinin zaman, bağlı hayatlar ilkeleriyle örtüşmektedir. Bir kardeşin yaşamında olan değişiklik, diğerleri de etkilemektedir. Bu bağlamda bazı bireylerin kardeşleriyle yaşadıkları çatışmaların ve anlaşmazlıkların temellerinin genellikle çocuklukta atıldığı ve yetişkinlikte bu izlerin ya yeniden canlandığı ya da sessizce taşındığı görülmektedir. Benzer şekilde Myers ve Goodboy (2010) çocuklukta yaşanan rekabet ve çatışma deneyimlerinin devam edebileceğini ve bunun nedeninin ebeveyn kayırmacılığından kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Pillemer (2020) ise orta yaşlı insanların aralarında anlaşmazlıklar çıkabilecek daha geniş bir potansiyel akraba havuzuna sahip olmaları nedeniyle, aile üyelerine karşı yabancılaşma yaşamalarının yüksek olduğunu belirtir.

Orta yaş bireylerden bazılarının kardeşleriyle yaşadıkları çatışma nedenlerinden biri de otorite ve güç çatışmalarıdır. Kardeşlerden birinin ebeveyn tarafından yetkilendirilmesi, bu yetkinin yaşam boyu sürdürülmesi ve bazıları için otoritenin kritik yaşam olaylarında artış göstermesinden kaynaklı otorite çatışmasıdır. Ancak bu durum her kardeşte çatışmaya neden olmamakta bazıları otorite ve hiyerarşiye saygı da duyabilmektedir. Yaşanan deneyimler saygı ve korku arasındaki ambivalansa, rol çatışmasına, bazıları için ataerkil kodların sürdürülmesine de işaret edebilmektedir. Literatürde yetişkin kardeşlerin eşit mi yoksa hiyerarşik bir ilişkiye sahip mi olduğu da (Sirman, 2014) ayrı bir tartışma konusudur. Yetişkinlikte bir kardeş hiyerarşisinin olmadığı durumlarda yetişkin kardeş ilişkisi “*yan yana, eşit olan benzer bireylerin (kuşak arkadaşlarının) ilişkisi*” olarak kavramsallaştırıldığı görülmüştür (Bedford, 2017, s. 107). Bulgularımız, rollerin dönüşerek büyük kardeşlerin ebeveyn rolüne konumlanmalarının, aynı zamanda yaşam olaylarının etkisiyle sosyoekonomik seviyelerinin farklılaşmasının, orta yaş yetişkinlik döneminde kardeşlerle ilişkilerin eşitlikçi düzlemde ziyade hiyerarşik bir boyutu da taşıyabileceğini ve bazı kardeşlik ilişkilerinde çatışma nedeni olabileceğini göstermiştir. Whiteman ve diğerleri (2011) benzer şekilde normlar ve

beklentilerin kardeş rekabeti ve çatışmasında rol oynayabildiğini belirtir. Kardeş ilişkilerinin eşit düzeyde, karşılıklı ve tamamlayıcı alışverişlerin yaşandığı, hiyerarşik olmayan bir düzlemde deneyimlendiği düşüncesi (Howe vd., 2011) ve kardeşler arası sosyoekonomik statü farkının ilişkilere olan etkisinin araştırmalarda göz ardı edilmesine neden olabildiği de vurgulanmaktadır.

Bulgular, kök ailede yaşanan hiyerarşik ve otoriter düzenin bazı kız kardeşlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine maruz kalmasına neden olduğunu da göstermiştir. Bunlar; bazı kız kardeşlerin eğitime katılamaması, miras hakkının engellenmesi, ebeveyn bakımından sorumlu olarak görülmesi şeklinde deneyimlenmiştir. Özellikle yaşam akışı kuramı tarihsel sürece ve zamanlamaya oldukça önem verir. Bu katılımcıların yaş grubu açısından değerlendirdiğimizde özellikle 1980’li yıllar Türkiye için politik, ekonomik ve sosyal anlamda büyük bir dönüşüm dönemiydi. 1980 darbesinin ardından gelen politik baskı, Özal’lı yıllarla birlikte başlayan neoliberal ekonomik açılım ve hızlanan köyden kente göç, aile yapılarını ve eğitime bakışı etkilemiştir. Bu dönemde kız çocuklarının eğitimi, bu karmaşık dinamiklerin tam merkezinde yer almıştır. Yaşanan bu toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümler, o dönemde yaşayan ailelerde yukarı yönlü yukarı yönlü sosyal mobilité olanakları açmış olsa da bu olanaktan daha ziyade erkek çocukların yararlandığı, kız çocukların ise ev işleriyle ilgilenmeye yönlendirildikleri anlaşılmaktadır. Günümüzde ise ilköğretimden yükseköğretime kadar kız çocuklarının erkek çocukları kadar eğitime katıldıkları görülmektedir. Bu gelişmenin ileride yaşanacak kardeşlik ilişkileri üzerinde de etkili olacağı dikkate alınmalıdır.

Kardeşin karakterinin çocukluktan beri değişmemesi, günümüzde de benzer deneyimlerin yaşanmasına sebep olabilmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada aile içi şiddetin ve otoritenin nesilden nesle aktarılabilceği, geniş aile büyüklerinden koruyucu ve çatışmalara çözüm üretici bir rol üstlenmesinin beklendiği de görülmektedir. Yetişkin bazı kardeşlerin *ebeveynle ilgilenme* konusunda değer ve rol çatışmaları yaşadıkları görülmüştür. Bakım yükünün paylaşımındaki eşitsizlik veya yetersizlik hissi, kardeşler arasında suçlama ve kırgınlıklara neden olabilmektedir. Bu durum bakım sorumluluğunun paylaşımı konusunda ortak bir anlayışın kurulamamasının, aile içinde çatışmalara ve iletişim sorunlarına yol açtığını göstermektedir. Aynı zamanda ebeveynlerinin hayatta olması ve kendi aralarındaki problem ve ayrı yaşıyor olmaları da yaşlı ebeveyn bakım yükünün artmasına, kardeşler arasında bir çatışma kaynağı olabileceğini de göstermektedir. Eriksen ve Gerstel (2002) da benzer şekilde hayatta olan bir ebeveyne sahip olmanın kardeşler arasında bakımı kolaylaştırdığını bulgulamıştır. Bu konuya dair detaylı sonuçlar *yaşam olaylarıyla dönüşen kardeşlik* bölümünün tartışmasında aktarılmıştır.

Bulgular, bazı kardeşler arasındaki dünya görüşü farklılıklarının (siyasi-dini-ideolojik) çatışmalara neden olduğunu, bazılarında bağları zedelediğini, bazılarında ise kopuşa götüren deneyimler olduğunu göstermiştir. Yaşam akışı perspektifinden bakıldığında, bireyselleşme, küreselleşme, siyasi olaylar, piyasa ekonomisinin gelişmesi gibi süreçler kardeşlerin değerlerini ve dünyaya bakış açılarını değiştirmiştir. Bu anlamda bireylerin yaşam yörüngelerindeki farklılaşmalar, kardeşler arasında *dönüm noktaları* yaratarak ilişkilerin seyrini kalıcı olarak değiştirmektedir. Ancak bu makro düzeydeki ayrışmalar, mikro düzeyde Sembolik Etkileşimci süreçlerle anlam kazanmaktadır.

Yetişkin kardeşler arasında meydana gelen çatışma ve anlaşmazlıklar nedenlerinden biri de çıkar çatışmalarıdır. Bulgular; bazı kardeşlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve bu durumun genellikle maddi kaynaklarla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu yetişkinlik döneminde maddi kaynakların paylaşımı hususunda yaşanan anlaşmazlıklar, sosyokültürel etkiler, toplumsal cinsiyet rol algısı, adalet ve eşitlik algısı, kardeşler arası sosyoekonomik farklılıklar ve kardeşlerin eşlerinin etkisi gibi dinamikler üzerinden şekillenmektedir. Çıkarını düşünen kardeşlerin varlığı, bazıları için iletişimin zedelenmesi ya da tamamen kopmasına neden olmaktadır. Bu konuya dair detaylı sonuçlar ebeveyn vefatı sonrası ilişkilere dair sonuçlarda aktarılmıştır.

Orta yaş yetişkin bireylerin duygusal, ilişkisel ve gündelik deneyimlerine dair alt temalardan biri de kıskançlık ve rekabete dair yaşantıları olmuştur. Bu çalışmada orta yaş yetişkin kardeşler arasında kıskançlık ve rekabete dair algı ve deneyimlerinin çeşitlilik gösterdiği, ebeveynin favori olarak bir kardeşi kayırdığının düşünülmesi, yaşam fırsatlarında eşitsizlik algısı (eğitim, evlilik, aile içi sorumluluklar), statü rekabeti ve kardeşin gölgesinde kalma düşüncesi olarak ortaya koymuştur. Bazı kardeşler arasında kıskançlık ve statü rekabeti evlilik ve ebeveyn olmayla birlikte sürdürülmektedir. Benzer bir bulguyu Öztürk (2025) de bulgulamıştır. Bu bağlamda bulgular, her bir kardeşin kıskançlık ve rekabete dair yaşantıları ve durumları farklı anlamlandırmaları açısından sembolik etkileşimci perspektifle, yaşanan ilişkisel deneyimin yaşam boyu değişip dönüşmesi açısından yaşam akışı kuramı, kardeşlerin karşılaştırma hedefi olması sosyal karşılaştırma kuramıyla örtüşmektedir. Yapılan az sayıda çalışmada orta yaş bireylerin kardeşleriyle kıskançlık ve rekabete dair ilişkilerinde yaş farkından ziyade yaşam geçişleri ve deneyimlerinin (evlilik, eğitim, ebeveynlik vb.) farklılaşmasının daha anlamlı olduğunu bulgulamışlardır (Conger, ve Little, 2010; Jensen, vd., 2021). Yetişkin ebeveynlerin çocuklarına yetişkinlikte farklı davranıp davranmadığının artık önemli bir konu olmadığı, yetişkin çocukların genellikle ebeveynlerinden ayrıldıkları ve işlevsel ve konut bağımsızlığı kazandıkları iddia ediliyor olsa da (Lawton vd., 1994)

ebeveynlerin farklı muamelesinin yaşamın ilerleyen dönemlerinde de önemli olduğu belirtilmektedir (Boll vd., 2003). Bu anlamda bu çalışmada ebeveynin kardeşlerden birine yönelik algılanan farklı tutumu ve favori görülen kardeşe hissedilen kıskançlık; bazıları için kardeşin doğum sırası, cinsiyeti, yaşam olaylarında (eğitim, miras, rol paylaşımları) eşitsizlik, ebeveyne yakın ikamet etmesi ve bakımından sorumlu olması gibi nedenlerle ilişkilendirilmiştir. Bu durumu adaletsiz olarak niteleyen bazı katılımcıların kardeşleriyle ilişkilerinin mesafeli olduğu görülmüştür. Çocukluk döneminde şekillendiği belirtilen kıskançlık ve rekabet duygusu, yetişkinlikte de varlığını sürdürmektedir. Bu bulgular yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir (Greif ve Woolley, 2016; Boll vd., 2005).

Özellikle Sutor ve diğerlerinin (2009) ele aldıkları niceliksel çalışmada yetişkin kardeş rekabetinin çocukluktan hatırlanan ve sürdürülen anne kayırmacılığıyla ilgili olduğunu ve kardeş ilişkilerinde yakınlığı azalttığını bulgulamışlardır. Öte yandan çalışmamızın ilgili bulguları; başarı-temelli kıskançlığın, kardeşler arası statü hiyerarşisini tetikleyebildiğine de işaret etmekte ve yetişkin kardeşler arasında sürekli statü müzakeresi olduğunu göstermektedir. Yetişkinlikte kardeş rekabeti, bireylerin evliliği ve ebeveyn olmasıyla eş ve çocukları üzerinden yeniden üretilebilmektedir. Kardeş çocuklarının kıyaslanması *çocuğun cinsiyeti, çocuk sayısının fazla olması ve güzellik* üzerinden anlamlandırılmıştır. Bu anlamda bulgular; kıskançlık ve rekabete dayalı ilişkilerin nesilden nesle aktararak sembolik bir başarı yarışına dönüşebileceğini de göstermektedir. Katılımcıların evliliği, çocuklarının güzelliği veya başarıları üzerinden yaşadıkları rekabet bu dinamiğin yalnızca geçmişte kalmadığını, annelik, babalık gibi yeni sosyal rollerle inşa edildiğini ve sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Ortak aile geçmişleri ve deneyimleri göz önüne alındığında, kardeşler sosyal karşılaştırma için açık hedefler olarak kabul edilebilmektedir (Whiteman vd., 2011).

Bazı katılımcıların ise kardeşler arası kıskançlık ve rekabet duygusunu makul bir neden dayanarak inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Bulgular, kıskançlığı önleyen mekanizmaların hem ilişkinin yapısal özelliklerine hem de bireylerin bilinçli eylemlerine dayandığını ortaya koymuştur. Yapısal düzeyde, kardeşler arasındaki büyük yaş farkının veya farklı cinsiyetten olmasının kıskanmamamanın nedeni olarak algılanabildiği, çok sayıda kardeşe sahip olmanın, bazıları için kaynakların ve ilginin bölünmesiyle bireysel rekabeti azalttığı ve bir paylaşım kültürünü teşvik ettiği sonucuna varılmıştır. Eylemsel düzeyde ise, bireylerin kıskançlığı önlemek için bilinçli stratejiler geliştirdiği görülmüştür. Aile içinde daha avantajlı bir konumda olduğunu düşünen bir kardeşin, diğerlerini korumak adına kendini bilinçli olarak geri çekmesi veya aile sorumluluklarının yükünü taşıyan bir kardeşin, bu durumu bir *kıskanılacak pozisyon* olmaktan çıkarması gibi dinamikler, kıskançlığın sosyal olarak nasıl yönetildiğini

göstermektedir. Ayrıca, kardeşler arasında kurulan güçlü destek ağlarının ve *birinin iyiliğini isteme* kültürünün, potansiyel rekabet duygularını bastıran önemli bir unsur olduğu görülmüştür.

Orta yaşlı bireylerin kardeşleriyle destek, çatışma ikiliğinde meydana gelen ilişkisel ve duygusal yaşantılarının yanında gündelik etkileşime dair bulgular; orta yaş yetişkin bireylerin kardeşleriyle gönüllü (birlikte gezme, ev buluşmaları) ve zorunlu birlikteliklerine (düğün, taziye, bayram karşılaşmaları) de dikkat çekmiştir. Orta yaşlı bireyler, kardeşlerinin çoğuyla gündelik yaşamda birbirleriyle etkileşim halindedir. Bazıları ortak geçmişleri olan iyi anlaştıkları kardeşleriyle görüşmekten mutluluk duyduklarını ve gönüllü beraberliklerini bazıları ise ortak aktivitelerde, düğün gibi toplantılarda zorunlu denk gelişlerini de vurgulamışlardır. Benzer şekilde Nandwana ve Katoch (2007) orta yetişkinlik döneminde kardeşler arası ilişkilerin özel günlerde (düğün, cenaze, bayram vs.) zorunlu hale gelirken, diğer durumlarda gönüllü iletişim ön plana çıktığını bulgulamıştır. Katılımcıların hepsi kent yaşamında ikamet etmekte, bazıları aile apartmanlarında oturanlar olduğu gibi aynı şehirde ve farklı şehirlerde de ikamet edenler vardır. Bulgular, yakın ikamet eden orta yaş bireylerin kardeşleriyle gündelik yaşamlarında *ev buluşmalarının* temel mekân olarak karşımıza çıktığı, bazılarının kent yaşamının yoğunluğu nedeniyle görüşmelerinin sınırlandığı görülmüştür.

Kardeşlerin bayram ve özel günlerde çoğunlukla ebeveyn evinde bir araya geldikleri görülmüştür. Bu durum akrabalık bağlarının sürdürülebildiğini göstermektedir. Ross ve Miligram (1982) da benzer şekilde aile ritüellerinin temel işlevlerinin dayanışma duygusunu vurgulamak ve yenilemek olduğunu, bunların birliğin dışa dönük sembolleri olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda bulgularımız ebeveyn ve akrabaların varlığının bazı ailelerde kardeşleri birleştirici bir rol oynadığı, aile toplantılarında (bayram, özel günler) yaşa dayalı hiyerarşiye sadık kalınarak aile büyüklerinden sonra büyük kardeşlerin ziyaret edildiğini göstermiştir.

Çalışmamızın bulguları, orta yaş bireylerin kardeşleriyle etkileşimlerinde fiziksel olarak orada olmakla duygusal olarak birlikte olmanın farklı şekillerde algılandığını göstermiştir. Goffman'ın bakış açısında ritüeller, ailenin *biz kimliğini* sahneleyen alanlar olurken, kimi durumlarda kaçınma ritüelleri (mesafeli/resmî temas, konuşmaktan kaçınma) öne çıkmıştır. *Arayıp sorma eylemi*, süre ve içerikten bağımsız biçimde sembolik onay olarak kodlanmıştır; WhatsApp/aile grupları bazıları için yakınlığı desteklerken, eşlerin/üçüncü kişilerin müdahalesi iletişimi sınırlayabilmiştir. Anne evi/kardeş evi/kamusal alan gibi mekânlar ve coğrafi mesafe, etkileşimi kimi zaman kalkan (çatışmadan koruyan), kimi zaman duvar (destek akışını

zayıflatan) olarak biçimlendirmiş; bazı kişilerde ise total kurum deneyimleri (cezaevi, sığınak, çocuk esirgeme) bağların seyrinde kalıcı kırılmalar meydana getirmiştir.

Yaşam akışı perspektifiyle bakıldığında bu deneyimler, geçişlerin zamanlaması (evlilik, bakım, kayıp) ve bağlı hayatların eşgüdümüyle yeniden çerçevelenmiş; duygusal güvenlik genellikle kardeşin *orada olduğunu bilme hissinden* beslenmiştir. Brownlie'ye göre (2014) günlük yaşamda orada olmak, duygusal destek oluşturan ve anlamlı bir ilişkiyi simgeleyen, sıradan ve hafife alınan bir dizi uygulama olabilmektedir. Ona göre orada olma hali konuşmaya odaklanmamakta, bunun yerine pratikte olmasa bile prensipte bir ulaşılabilirlik duygusunu, maddi yardım veya ev taşıma yardımı gibi bir dizi sıradan bakım verme uygulamasını ve paylaşılan deneyimlerin ayrıcalıklı bir bilgi duygusu veya kişinin bir şekilde bizim tarafımızda olduğu hissini verebileceği fikrini içermektedir.

Benzer bulgularda Eriksen ve Gerstel (2002), her türlü akraba teması ve hissinin güçlü bir belirleyicisi olan mesafe algısıyla şekillendiğini öne sürmüşlerdir. Yapılan çalışmalarda kardeşin duygusal ve coğrafi yakınlığın (Lee vd., 1990), teması (Connidis ve Campbell, 1995; Miner ve Uhlenberg, 1997) ve kardeşlik bağlarının sürdürülmesini (Matthews vd., 1989) artırabildiği belirtilmektedir. Ancak bizim çalışmamızın bulguları coğrafi yakınlığın destek alışverişinde kolaylık sağlayabildiği gibi bazıları içinse çatışmaları artırabilecek bir potansiyel olarak görüldüğünü göstermiştir.

Kardeş eşinin varlığı, mekânı bazı kardeşler için *bizim evimizden, onların evine* dönüştürmekte ve yeni etkileşim kuralları oluşturabilmektedir. Bu durum sembolik etkileşimci perspektifte *kaçınma ritüeli* olarak adlandırılabilir. Evde ya da dışarıda buluşmak kardeşlik ilişkilerindeki yakınlığın bir göstergesi olmaktadır. Mahrem alan olarak ev bazı bireyler için kardeşleriyle samimi etkileşimde bulundukları bir yer olarak görülebilmektedir.

4.3. Yaşam Olaylarıyla Dönüşen Kardeşlik İlişkileri

Bu temanın bulguları, orta yaş bireylerin kardeşlik ilişkilerinin yaşam akışında meydana gelen dönüm noktalarıyla (yaşamın büyük bölümünü bir arada geçirmeme, evlilik, boşanma, ebeveyn olma, hastalık ve bakım süreçleri, yas ve miras süreçleri) dönüştüğünü göstermiştir. İlişkili çalışmalar bulgularımızı desteklemektedir (Tanner, 2005; Conger ve Little, 2010; Cicirelli, 1995; Connidis, 1992). Yaşam döngüsü modelleri açısından değerlendirildiğinde bulgular, yaşam akışında meydana gelen olayları her bir katılımcının farklı zamanlarda deneyimlediğini göstermesi açısından yaşam yapısı ve yaşam döngüsü modellerinden ayrılmaktadır. Bu tezin bu temaya dair tezi, aynı ailede farklı yaş gruplarına sahip kardeşlerin

olduğu düşünülürken ebeveyn vefatını bazılarının erken yaşlarda, bazılarının ise yaşlılık döneminde deneyimleyebileceği, bazılarının evlenip, bazılarının bekar olabileceğini, bazılarının meslek sahibiyken kardeşlerden birinin mesleki hayatının inişli çıkışlı olabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın ana kuramlarından biri olan Elder'in (1994) yaşam akışı perspektifi, bireylerin yaşamlarının belirli tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlarda şekillendiğini ve zaman içinde dönüm noktası, geçiş ve rol değişimiyle dönüştüğünü vurgular. Bu yaklaşım, bireyin yaşantılarını yalnızca kişisel tercihlerin sonucu olarak değil, aynı zamanda tarihsel zamanlamanın, toplumsal kurumların ve kişilerarası ilişkilerin yani bağlantılı hayatların bir ürünü olarak ele alır. *Bağlantılı hayatlar* ilkesine göre, aile bireylerinin her birinin hayatlarında yaşanan değişimler, diğer aile üyelerini de etkilemektedir. Dolayısıyla bulgularımız bir kardeşin yaşadığı bir dönüm noktasının (bir kardeşin evlenip diğerinin bekar olması ya da birinin eğitime katılması diğerinin katılmaması) gibi durumların aile içi rollerini ve ilişkilerini dönüştürdüğünü göstermiştir. Elias ise aile figürasyonuna dahil olan kardeş eşleri, yeğenler diğer üçüncü kişilerin (bu noktada kardeş eşlerinin kök aileleri de ilişkisel sürece dahil olabiliyor) *karşılıklı bağımlılıklar* kavramıyla bu durumu açıklar. Bulgularımız, kardeşlik ilişkilerinin yaşam boyunca farklı biçimlerde evrildiğini ve ilişkilerin sürekli müzakere edilerek dönüştüğünü göstermektedir. Bu çalışmada yaşamdaki dönüm noktaları; bazı kardeşleri yakınlaştırırken, bazılarını uzaklaştırmaktadır.

Orta yaş bireylerin kardeşleriyle ilişkilerinde geçmişte yaşanan kritik olayların rolünün belirleyici olduğu bulgulanmıştır. Bazı katılımcıların ebeveyn ayrılığı/vefatı, aile üyelerinden birinin cezaevine girmesi, çocuk esirgemeye verilen kardeşlerin olması gibi nedenlerle yaşamlarının büyük bir bölümünü birlikte geçiremediklerine dair bulgular Goffman (2015)'in toplumdan uzun süre koparılmış kişilerin yaşamını sürdürdüğü *total kurumların* bireyin bireyselliğini kısıtladığı ve kişilerarası ilişkileri etkilediği görüşüyle uyumludur. Bazı kardeşlerle yaşanan bu dönüm noktaları bağları güçlendirici bir rol oynarken, bazılarının yabancı ve düşman olarak algılanmalarına ve bağların kopmasına neden olduğu görülmüştür.

Kardeşlerden birinin evliliğinin, boşanmasının ve ebeveyn olmasının ilişkileri dönüştürmesine dair bulgularda bazı kardeşlerin bireyselleştiği, kardeşlerine sınır koyarak mesafeli davrandığı, sosyal destekte bulunmadığı (Goetting, 1986; White, 2001), bazılarının ise yakınlaştığı, bağlarının kuvvetlendiği ve birbirlerine sosyal destek sundukları (Thang vd., 2021) görülmüştür. Kardeşlerden bazılarının kök aileden uzaklaşarak bireyselleşmesine dair bulgular, modernleşme literatüründe *çekirdek ailenin merkezileşmesi* olarak tanımlanan dinamizmi doğrulamaktadır. Evlilik, kardeşin sorumluluk setini eş-odaklı hale getirerek *rol mesafesi* yaratabilmektedir. Bazıları ise kardeşe karşı bilinçli bir şekilde koruma stratejisi geliştirdikleri;

çekirdek ailelerini, tehlikeli olarak gördükleri ve güvenmedikleri kardeşlerinden korumak amaçlı kardeşlerinden uzaklaşabildikleri görülmüştür. Bazılarında ise durum tam tersi yakınlaşmaya sebep olmuştur. Aile olma ve birliktelik bilinci kardeşlerden birinin evliliği sonrası daha da gelişmiştir. Dolayısıyla bulgular tek bir açıdan bakılmayacak kadar çeşitlilik göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları, kardeşlik bağlarının evlilik gibi kritik yaşam olayları karşısında, özellikle aileler arasındaki kültürel ve ekonomik sermaye farkları nedeniyle kaçınılmaz olarak bir güç ve kimlik müzakeresi alanına da dönüştüğünü de göstermiştir. Bu anlamda bulgularda kardeşlerin evliliği sonrası *kültürel, dini ve sosyal anlamda yaşam tarzlarının farklılaştığı* üzerine olmuştur. Bulgular, kardeşlerden bazılarının artık *kendisi gibi değil, onlar gibi* davrandığını belirterek, kardeşinin benliğinde bir kırılma veya dönüşüm yaşandığını ima etmektedir. Bu durum, kardeşin evlilikle girdiği yeni sosyal çevrede benimsediği yeni rol ve kimliğin, eski *kök kimliği* ile farklılaştığını göstermektedir. Bowen (1982) bu durumu *benliğin farklılaşması* kavramıyla açıklamaktadır. Benlik farklılaşması temel olarak bireyin içinde büyüdüğü aileden duygusal ve bilişsel düzeyde ayrılması olarak ifade edilmekle birlikte bulgularımızı destekleyicidir.

Öte yandan evlilikle birlikte kardeşler farklı *sosyal alanlara* dahil olmaktadır. Bourdieu'nun (1986,1996) *kültürel sermaye* ve *habitus* kavramları bu anlamda önemlidir. Eş, kayınvalide, şehir, çevre, iş gibi etkiler habitusu dönüştürür. Bulgular, aynı aileden gelen kardeşlerin *dünya algısının* zamanla farklılaşabildiğini ve bu durumun kardeşler arası ilişkilerde bireyselleşme ve farklılaşmayı tetikleyen bir unsur olabileceğini göstermektedir. Ayrıca kardeş eşlerinin ve kardeş çocuklarının kardeş ilişkilerinde önemli aktörler olduğu ve ilişkiye dahil olmalarıyla birlikte dönüştürücü bir etkiye sahip oldukları görülmüştür. Yaşam akışı perspektifine göre etkileşimde olunan bireyler birbirlerine bağlantılı bir hayat yaşarlar. Öte yandan Elias'ın figürasyondaki değişikliklerin ilişkileri dönüştürdüğüne dair düşüncelerini desteklemektedir. Bu bağlamda gelin ve damatların güç mücadelelerinin bazı kardeşler arasında aile bağlarını zedelediği ve çatışmaları tetiklediği görülmüştür. Yapılan çalışmalar bulgularımızı destekler niteliktedir (Yakalı-Çamoğlu, 2017; Loutonen, 2024). Aynı zamanda eltiler ve bacanaklar arasındaki etkileşim ve rekabetin, kardeşler arası ilişkileri etkilemekte olduğu görülmüştür. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre anlamlar kişilerarası etkileşimler yoluyla oluşur, dönüşür ve başkalarına aktarılır. Dolayısıyla bir bireyin başka biriyle kurduğu ilişki biçimi, sadece o iki kişiyle sınırlı kalmaz; o etkileşimde inşa edilen tutumlar, değerler ve roller, daha geniş sosyal ilişkiler içinde de yeniden üretilir. Bulgular, kardeş eşlerinin birbirleri üzerindeki üstünlük yarışı ve güç mücadelelerinin yetişkin kardeşler arasındaki ilişkilerde

mesafe oluşturduğu ve bağları zedelediği, bazen de kardeşin tutumu nedeniyle ilişkilerin sürdürüldüğünü göstermiştir. Bu durum toplumumuzda eltiler arası iktidar/güç ilişkileri ile de açıklanabilmektedir. Aileye giren gelin ve damatların sosyal sınıf ve statülerine dair rekabetlerin, kıskançlıkların ve aralarındaki anlaşmazlıkların ilişkileri etkileyebileceğine dikkat çekmiştir (Yakalı-Çamoğlu, 2017; Demircioğlu-Soysal, 2024; Joseph, 2021).

Yetişkin kardeşlerin ilişkilerinde, kardeş eşinin *akraba mı yoksa yabancı mı* olduğu kardeşle ilişkilerin yönetilmesi ve sürdürülmesinde önemli bir bulgudur. Gelin ve damadın akraba olması bazı katılımcılar için *bizden biri* algısıyla aidiyeti ve uyumlu ilişkileri; bazıları için ise *yabancı* görülen kardeş eşlerinin ilişkilerde bir tür tehlike, *arabozucu ve öteki* olarak görülmektedir. İlgili bulgu Sembolik etkileşimci bakış açısının biz-öteki algısına ve kültürel etkenlere de işaret etmektedir. Bazı kardeş eşlerinin akraba olması, “*anne babama bakıyor, akraba olduğumuz iyi anlaşıyoruz, o zaten akrabamız*” gibi algılarla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Bu bağlamda Traphagan (2006), evlatlık sorumluluğu söyleminin aile içindeki güç dinamikleri içinde yeniden şekillendiğini belirtir. Sorumlulukları ve bu sorumlulukların paylaşımını müzakere eden taraflar, kendi koşullarına en uygun sonuçlara ulaşmak için ailenin güç yapısındaki nispeten *üstün* konumlarını birbirleri üzerinde kullanabilirler. İlgili bulgularımız bazıları için ebeveynle ilgilenme/bakım vermeye dair sorumlulukları müzakere etmenin, güç dinamikleri nedeniyle gerilimlere ve çatışmalara neden olabileceğini de göstermiştir. Con (2013) da benzer bir sonuç bulmuştur.

Aileler, uzakta yaşayan aile fertleriyle etkileşim içinde olabilmek sosyal medya uygulamaları üzerinden aile bağlarını canlı tutabilmektedir (Gonzales ve Katz, 2016). Ancak bulgular bazı kardeş eşlerinin kardeşler arası *destek alışverişini ve görüşme, iletişim ve sosyal medya gibi gündelik hayat pratiklerini* (Stocker vd. 2020; Demircioğlu Soysal, 2024) engelledikleri, bazıların ise kardeşleriyle evlilik öncesindeki yüz yüze birlikteliklerine özlem duydukları görülmüştür. Bu anlamda bulgular; bireylerin ilişkiyi kişisel olarak sürdürmek isteseler dahi üçüncü kişilerin ve coğrafi uzaklığın kardeş etkileşimlerini dönüştürücü etkileri olduğunu göstermiştir. Bazı katılımcılar için bu durum aile içi çatışmalara (Bysheim, 2022) da dönüşebilmekte, kardeşler arasında iletişimin azalması, görüşme sıklığının düşmesi ve duygusal mesafe ve destek alışverişinin engellenmesi şeklinde kendini gösterebilmektedir.

Bireylerin kardeşlik ilişkilerindeki önemli aktörlerden biri de *kardeş çocukları-yeğenler* olmaktadır. Kardeş çocuklarının bazı ailelerde kuşaklararası bağları güçlendirici bir işlev görürken, yabancılaşmış ve bağın koptuğu ailelerde akrabalık ilişkilerinin ve bağlarının zayıflayabileceğini göstermektedir. Kardeşlerini kıskanan bazı bireylerin ise kıskançlığını

kardeşin evliliği ve çocukları üzerinden sürdürüyor olabileceğini de göstermiştir. Bazıları için ise *kardeş çocukları* önemli ötekiler kategorisinde olabilmektedir. Ayrıca kardeşler birbirlerine çocuklarla ilgili konularda da maddi, manevi ve pratik destek verebilmekte ve bekleyebilmektedir. Kardeşler arasındaki çocuklarla ilgili destek ve destek beklentisinin, coğrafi yakınlık ve iletişim tarzına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum Putnam'ın (2000) bağ kurucu sosyal sermayesini açıklamaktadır. Coğrafi mesafe, özellikle çocuk bakımı gibi pratik desteğin sağlanmasında engel teşkil edebilmektedir. Yakın yerlerde ikamet eden bazı kardeşler; çocuk bakımı, hastalık gibi kriz anlarında birbirlerine daha kolay destek sağlayabilmektedirler. Mesafe, bu tür pratik desteği sınırlandırırken, duygusal desteğin de sekteye uğramasına yol açabilmektedir. Çocuklarla ilgili konularda fiziksel yakınlık da tek başına yeterli olmamaktadır.

Türkiye'de aile ilişkileri nedeniyle yaşlıların büyük çoğunluğunun bakım gereksiniminin aile bireyleri tarafından üstlenildiği belirtilmektedir (İnci ve Erdem, 2008). Bu çalışmada bireylerin ebeveynlerinin bakıma ihtiyacının fiziksel, duygusal, maddi veya psikolojik bakımı (Toseland vd., 2001) içerdiği görülmüştür. Ebeveynin psikolojik sorunları bazı kişiler için “*büyük problem ve hastalık hastalığı*” olarak anlamlandırılmıştır. Bu durumun kardeşler arasındaki iletişim kalitesini ve sorumluluk yükü paylaşımını etkileyerek gerilim oluşturabileceğini göstermiştir. Ayrıca bazı bireylerin sosyal çevreleri ve akrabaları tarafından ebeveynlerine bakmaları gerektiğine dair bir sosyal baskı da görebildiği (Selçuk ve Avcı, 2016) ebeveyn bakımının bir *görev* olarak tanımlanarak, beklendiği gibi yerine getirilmemesi durumunda hem bakım alanda hem bakım verende stres, kaygı ve olumsuz duygulara yol açabildiği (Nandwana ve Katoch, 2007; Gittins, 2011) bu nedenle bireylerin kardeşlik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebildiği ifade edilebilmektedir (Moyer, 1992, s. 56; Adam-Lauterbach, 2013). Bu durum toplumsal ve kültürel etkenlerin bakım rolünü etkileyen bir unsur olduğuna da işaret etmektedir.

Giddens (2014), yetişkin çocukların ebeveynlerine bakım yükümlülükleri konusunda kültürel bağlamda ebeveynlerin çocuklarına az çok güvenebileceklerini ancak bunun ebeveyn ve çocuk arasında kurulmuş olan ilişkinin niteliği ile ilişkili olabileceğini vurgular. Bu durumu iki kardeşten birinin bakıma katılırken diğersinin neden sorumluluğu üstlenmek istemediğini Finch'in (1989) *kümülatif bağlanma* kavramıyla açıklamaktadır. Bu çalışmanın bulguları ise bazı kardeşlerin ebeveyn sorumluluğu üstlenmemeleri nedeniyle birbirlerini suçladıklarını bu durumun aralarında kırgınlık, öfke ve çatışmayı tetikleyebileceği, bazılarının ise kardeşle kurulan bağ nedeniyle bakım yükünü birlikte üstlenebileceklerini göstermiştir.

Yapılan çalışmalarda ebeveyn bakımı sorumluluğunun paylaşılmasının kardeş sayısına göre de değişkenlik gösterebildiği (Lorca ve Ponce, 2015; Parrott ve Bengtson, 1999) ok kardeşe sahip olmanın bakım yükünü o derece azalttığı iddia edilmektedir (Ward vd., 2009; Tolkacheva vd., 2011). Bunun dışında duygusal yakınlık ve sevginin yetişkin çocukların yardım etme davranışının (Rossi ve Rossi, 1990; Stuifbergen vd., 2008; Tolkacheva vd., 2011) ve ebeveynlerin gerektiğinde hangi çocuğun kendilerine bakacağına dair beklentilerinin (Pillemer ve Suitor, 2006) belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Bulgularımız, yakın kardeşlerin ortaklığının bakım yükünü hafifletebileceğini (Blasinsky, 1998) ve yakınlıklarını artırdığını gösterse de bazılarının çok kardeşli olsalar dahi tek başına bakım yükünü üstlendiklerini göstermiştir. İlgili bulgular, ebeveynlerden birinin psikolojik/ duygusal bakım rolünü çocuklara devredildiğinde kardeşler arası bakım rolü anlaşmazlıklarına ve gerginliklere (Gilligan vd., 2023) neden olabileceğine dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda bulgular, aile içi ebeveyn bakım sorumluluğunun farklı şekillerde gerçekleştirilmesi gerektiğinin düşünüldüğünü de ortaya koymuştur. Ebeveyni hayatta olan katılımcılardan bazıları, öncelikli olarak eşlerin birbirinin bakımından sorumlu olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Benzer şekilde Con (2013) ebeveynlerin çocuklarından ziyade varsa eşlerinin dahi yeteri kadar ilgilenmediğine ilişkin şikyetlerde bulunabildiklerini belirtmektedir.

Ebeveyn bakımına dair literatür, genellikle toplumsal cinsiyet ve feminist bakış açısının yoğunlukta olduğu çalışmaları içermektedir. Ayrıca alışmalarda Türk toplumunda genellikle kız çocuklarının ve gelinlerin bakımdan sorumlu olduğu kabul edildiği, bunun nedeninin ise toplumda ailenin bakımdan sorumlu ilk kurum olarak görülmesinin yattığı vurgulanmaktadır. Erkekler, kız kardeşleri varsa nispeten daha az bakım sağlarken; kadınlar, erkek kardeşleri varsa nispeten daha fazla bakım sağladığı ifade edilmektedir (Grigoryeva, 2017, s.120). Bulgularımızda bazı bireylerin kardeşlerin sorumlulukları yeterince stlenmemelerinden kaynaklanan gerilimi ve hayal kırıklığını tolere ederek bir nevi *duygusal tampon* görevi gördükleri görülmüştür. Bu bağlamda Land (2012) genellikle kadınların gönüllü fedakârlığına atıfta bulunmaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak gerçekleştirmesi gereken bazı rolleri olduğu kabul edilmektedir. Kadınlara yüklenen rollerin genellikle yaş, sınıf, eğitim durumu gibi değişkenlerden bağımsız olarak, özel alan olarak ifade edilen ev üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretildiği belirtilmektedir (Bora, 2018, s. 21). Ancak rollerin gerçekleştirilmesi bazıları için müzakere yoluyla, bazıları için de mecburi olabilmektedir. Dolayısıyla ebeveyn bakım yükü normatif/ahlaki bir yükümlülük olarak da kabul edilmektedir.

Bu araştırma da boşanmış veya bekar küçük kız kardeş olmanın toplumsal cinsiyetle kesişen ek bir eşitsizlik kategorisi (Land, 2012) olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Araştırmamızın bulguları, sembolik etkileşimci perspektif bakış açısıyla değerlendirildiğinde bekar (hiç evlenmemiş)-boşanmış küçük kız kardeşlerin ebeveyn bakım rolünü gönüllü bir şekilde değil aksine aile üyelerinin (ebeveyn, kardeşler ve kardeş eşlerinin) beklentileri üzerinden mecburi olarak içselleştirdikleri ve bu role uygun davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Ancak bu rollere tamamen bağımlı da değildirler. Bakım yükümlülüğünü üstlenenlerin kadın olması ise tesadüfi değildir. Bireylerin medeni durumları bazı kardeşler arasında bakım sorumluluğunu yeniden dağıtmıştır. Bu durum, rol pazarlığı *role re-negotiation* olgusunu göstermekte ve bazı katılımcılar için ataerkil bakım rejimiyle çelişmektedir. Bazıları için ise bakım vermenin toplumsal olarak *kadın işi* olarak kodlandığını ve kadınların başkalarının duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını yönetme emeği harcamak zorunda bırakıldığını göstermektedir. Bu durum feminist literatürde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin *bakım emeği, görünmez emek* (Daniels, 1987), *duygusal emek* (Hochschild, 1983) üzerinden nasıl görünür kılındığına da işaret etmektedir. Günindi Ersöz (2018) bakım sorumluluğunun kayda değer bölümünü üstlenen kadının emeğinin aile içi hiyerarşide görünmez olmasını da beraberinde getirdiğini belirtir. Bulgularda görüldüğü üzere aile içi bakım sorumluluğu bazı kadın kardeşlerin; sosyal aktivitelerinin kısıtlanmasına, evlenememelerine ve eğitimi yarım bırakmalarına neden olabilmektedir. Yaşanan sosyal hayat dengesizliği, bireylerin ebeveynlerine göre hayatlarının şekillenmesine neden olabilmekte, kendilerini sosyal hayattan uzaklaşmış, asosyal olarak hissedebilmekte (Barrowclough ve Tarrier, 1992) ve ebeveyn bakımına harcanan zamandan dolayı evlenme ihtimalini azaltan ve arkadaşlarla görüşmeyi kısıtlayan bir durum olarak görebilmektedir. Bu durum kardeşler arasında bakım yükünü üstlenen kişinin sosyal hayatını özgürce yaşayamamasına sebebiyet verebilmektedir. Ebeveyn bakım sorumluluğunun kadınların iş hayatına katılımını engellemesi ise ayrı bir tartışma konusudur. Özellikle bu çalışmada ebeveynlerinin bakımından birincil sorumlu olan kadınların gelir getiren bir işte çalıştıkları görülmüştür.

Yaşam akışı perspektifinden değerlendirdiğimizde bireylerin hayatındaki kritik *dönüm noktalarının* (evlilik, boşanma vb.) bakım sorumluluğunu belirlediği ifade edilebilir. Diğer kardeşler evliliği deneyimleyerek *bakım veren rolünden* çıkmışken, evlenmeyen veya boşanan kardeşlerin bu dönüm noktasını yaşamadıkları veya farklı yaşadıkları için bu role *kilitlenmiş* olarak görüldükleridir. Bağlantılı hayat kavramı, bir aile üyesinin hayatındaki bir kararın veya olayın, diğer aile üyelerinin hayat yolunu doğrudan etkilediğini belirtir. Diğer kardeşlerin evlenmeleri, evde kalan bekar kardeşin yaşamını doğrudan şekillendirmiştir. Örneğin, Serdar'ın

kız kardeşi için endişelenmesi, tam olarak bu *birbirine bağlı hayatlar* ilkesini anladığını gösterir; kız kardeşinin *evde kalma* durumu, gelecekteki hayat yolunun *bakım yükü* tarafından belirleneceğini öngörmesidir. Öte yandan bakım sorumluluğunda geçmiş dönemde yaşanan gelin ve kayınvalide arasındaki anlaşmazlıklarda ilişkileri dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu durum ailedeki kadınlar arasındaki güç mücadelelerine de işaret etmektedir. Kültürel etkenler bu anlamda belirleyici bir rol oynayabilmektedir.

Delaney (2018) yeni gelinlerin aileye dahil olmasıyla kayınvalidenin yıllardır beklediği *kaynanalık rolü* oynanmasına fırsat oluştuğuna, fakat bazı durumlarda gelin, oğlan ve ailesi üzerindeki kontrol duygusunu yitirmeyi de deneyimleyebilmektedir. Araştırmanın ilgili bulguları kardeş eşlerinden bazıları için ebeveyne bakım sorumluluğunun kendi çekirdek ailelerinin maddi ve manevi kaynaklarını tüketen, geçmişteki olumsuz deneyimlerle (kaynanalık) meşrulaştırılan ve kaçınılması gereken bir *dışsal yük* olarak algılanabilmektedir. Aynı zamanda geçmiş zamanın yaşantılarının şimdiki kararlara nasıl etki ettiği de görülmektedir. Yengelerin ve kardeşlerin bugünkü tutumu, geçmişte yaşanan olumsuz olayların bir sonucu olmaktadır. Geçmişteki hesaplar kapatılmadığı için, bugünkü sorumluluk paylaşımında bir ödeme mantığı devreye girmektedir. Ayrıca bağlantılı hayatlar bağlamında değerlendirildiğinde bir kardeşin eşinin aldığı bakıma katılmama kararı, zincirleme bir reaksiyonla diğer kardeşlerin de kendilerini sorgulamalarına ve kardeşler arası dayanışma ilişkilerinin zedelenmesine neden olma potansiyeli taşıyabilmektedir. Bu, birbirine bağlı hayatların ne kadar kırılgan olabileceğini göstermektedir.

Ebeveyn bakım sorumluluğunda bazı kardeşlerin ebeveyn tarafından kayırıldığı algısı da bulgularımız arasında yer almıştır. Özellikle bazıları, ebeveyne maddi ve manevi bakım sağlayan kardeşin *kayırıldığını* düşünölebilmektedir. Bir kardeşe miras olarak ev bırakılması veya maddi durumu iyi olan bir kardeşe daha fazla saygı gösterilmesi gibi durumlar, ebeveynin bakım karşılığında bir tür *borç ödeme* mekanizması geliştirdiğini göstermektedir. Ancak bu *pozitif ayrımcılık*, diğer kardeşler tarafından bir haksızlık ve dışlanma olarak deneyimlenmekte, aile içindeki güç dengelerini bozmakta ve mevcut kıskançlık dinamiklerini daha da şiddetlendirebilmektedir. Sembolik etkileşimci perspektife göre ilgili bulgular, bireylerin durumları farklı tanımladıklarına ve algıladıklarına işaret eder. Bir kardeş tarafından alınan sorumluluk *yük ve desteksizlik* olarak algılanırken, diğeri ebeveynin bakım sağlayana *ihdimam sağladığını* düşünölebilmektedir. Örneğin; *annelik figürünü devralan abla* ya da *ailenin yükünü üstlenen erkek kardeş* gibi kimlikler, yalnızca aile içindeki iş bölümüyle değil, aynı zamanda bireylerin benlik algılarıyla da ilişkili olmaktadır. Bu noktada Goffman'ın rol kuramı da devreye girmekte; bireyler, kardeşleriyle etkileşimlerinde farklı roller sergilemekte ve bu roller

benlik sunumunun bir parçası haline gelebilmektedir. Öte yandan bekar, boşanmış ve küçük kız kardeşlerin ebeveyn bakımından sorumlu olmaları feminist kuramın keşisimsellik yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Katılımcılardan bazıları bakım yükünü “*evlenseydim böyle olmazdı*” veya “*tek çocuk olsaydım*” gibi ifadelerle dile getirmişlerdir. Kadın olmak, bekar olmak ve evin en küçük çocuğu olmak bu katılımcılar özelinde ailenin bakım yükünü taşıyan bir figür olarak görülmelerine neden olmaktadır.

Hem erkek hem kız kardeşe sahip katılımcıların ifadeleri ebeveyn ve kardeş bakımında cinsiyet rollerinin belirgin bir şekilde etki ettiğini, ancak bu rollerin kesin ve değişmez olmadığını göstermektedir. Birçok katılımcı için, kardeşler arasındaki destek ve dayanışmaya dayalı ilişkilerde karşılıklılık, bakım sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Çalışmamızın bulguları ebeveyn gelecekte bakımın nasıl sağlanacağına dair görüşleri de içermiştir. *Tüm kardeşlerin eşit ilgileneneğini düşünenler, yakın kardeşlerin ortaklığı, bazı kardeşlerin hiç dahil olmaması ve sorumluluğun tek bir kardeş tarafından üstlenilmesi* şeklinde ortaya çıkmıştır. Bulgular, ebeveyn bakımı konusundaki rol paylaşımlarında bazı ailelerde her bir kardeşin ebeveyn bakımında eşit düzeyde katkıda bulunacağı düşünülse de bu durum yukarıda da bahsedildiği üzere kardeş eşlerinin engeli ve kardeşlerin sorumsuz davranması gibi nedenlerle gerçekleşmeyebilmektedir. Diğer yandan aile bağlarının güçlü olması ve ebeveyn duyulan sevgi önemli görülse de bazı kişiler için özverili davranıp kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atma, yoğun duygusal yük ve kültürel beklentilerin baskısı gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ebeveynin bakıma ihtiyaç duyması durumunda olası bir diğer çözüm ve uzlaşma yolunun ise, yakın kardeşlerin ortaklığı ve bazı kardeşlerin dahil olmaması olmaktadır. Yakın kardeşlerin ortaklığı ekonomik paylaşım ve tıbbi kararlar hakkında fikir alışverişinde bulunma noktasında ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ebeveyn bakımının sadece tıbbi bir süreç değil, aynı zamanda aile bağlarını ve ekonomik gerçeklikleri bir araya getiren, karmaşık ve öznel bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın önemli sonuçlarından bir diğeri de orta yaş döneminde kardeşlik ilişkilerinin, özellikle ebeveyn bakımı gibi kritik sorumluluklar karşısında, açıkça konuşulmamış ancak işlevsel olan *psikolojik sözleşmeler* etrafında yeniden organize olabildiğidir. Bazı kardeşler arasında *psikolojik sözleşmelerin* iki temel özelliği olduğu görülmüştür. Burada görev dağılımı kardeşlerin kişilik özelliklerine, yeteneklerine ve yaşam koşullarına göre fayda sağlayan bir şekilde yapılmasıdır. Bir kardeş duygusal olarak daha yıpratıcı olan bir *ebeveyni idare etme rolünü* üstlenirken, diğerrinin daha farklı bir sorumluluk alması, bu iş bölümünün adaletinin yalnızca bir eşitlikten ziyade, herkesin en iyi yapabileceği işi üstlenmesi prensibine dayandığını göstermektedir. Bu durum sosyal destek literatürdeki

işlevsel özgüllük modeliyle örtüşmektedir. İkincisi ise gayri resmi görev dağılımının, kardeşler arasındaki diğ er maddi ve manevi alış verişlerde bir tür denkleştirme mekanizması olarak kullanılmasıdır. Ebeveyn bakımında daha fazla yük alan bir kardeşe, miras veya diğ er gelirlerin paylaşımında daha fazla pay verilmesinin diğ er kardeş tarafından *normal* karşılanması, bu psikolojik sözleşmenin maddi sonuçları da olan, bütüncül bir adalet anlayışına dayandığını göstermektedir. Bu durum, bazı kardeşler arasındaki adalet algısının her konunun kendi içinde değıl, ilişkinin genel dengesi içinde değıerlendirildiğini gösteren etkileşimsel bir örnektir. Dolayısıyla bakım rolünde kimin konumu müsaitse bakımdan o sorumlu olabilmektedir. Bu durum Goffman'ın anlamlı jestler kavramıyla da uyumludur. Goffman'a göre gizli sözleşmeler, iki veya daha fazla kişinin, içinde bulundukları durumun resmi tanımını korumak, birini zor durumdan kurtarmak veya ortak bir sırrı sürdürmek için aralarında kurdukları yazılı olmayan, örtük (zımnı) anlaşmalardır.

Araştırmanın sonuçları, ebeveyn bakımı sorumluluklarının bazı kardeşler arasında adaletsizlik algısına ve ilişki krizine de yol açabildiğini görülmüştür. İlk olarak, bakım sorumluluğunu tek başına üstlenen kardeş, sorumluluktan kaçan kardeşini *gaddar veya saf dışı gibi* sıfatlarla tanımlama eğıliminde olmaktadır. Sorumluluktan kaçma davranışı ise sadece isteksizlik olarak değıl, karakter sorunu olarak da yorumlanmaktadır. Diğ er yandan bu sorumluluk krizi, kardeşler arasındaki kişilik farklılıklarını da ortaya çıkarmaktadır. “*Benim gibi değıl*” gibi ifadelerle, sorumluluğı üstlenen kardeş, kendisini diğ erinden merhamet ve vefa gibi temel değıerler üzerinden ayırştırmaktadır. Bu sadece bir görev paylaşımı anlaşmazlığının ötesinde, kardeşler arasında temel bir ayrışmaya da dikkat çekmektedir. Bazıları için kardeşlerin sorumsuz yaklaşımları, sadece bir görev ihmali olarak değıl, ailenin temel değıerlerine yönelik bir ihanet olarak da algılanmakta ve kardeşler arasında ahlaki bir ayrışmaya neden olabilmektedir.

Benzer şekilde yapılan çalışmalarda ebeveyne bakım verme konusunda her kardeşin gönüllü olmadığını ve bakım sorumluluğunun kardeşlerinden bazılarına yüklendiğini vurgulamıştır (Dağılı, 2018; Akış ve Korkmaz- Yaylagül, 2021; Matthews, 1987). Bazı araştırmacılar, kadınların bakım emeğini çoğunlukla sevdikleri kişiler için gönüllü olarak üstlenmesini *sevgi karşılığı çalışma* olarak nitelendirirken; akrabalık ya da evlilik ilişkilerinin, bu bakımın kimi zaman bir zorunluluk biçiminde gerçekleşmesine de yol açtığını vurgulamaktadır (Finch ve Groves, 1983; Acar-Savran, 2004).

Araştırmanın bulguları orta ya  dönemindeki bazı kardeşlerin, ebeveynlerinin bakım ihtiya ı sorununa karşı iki temel çözüm önerisini müzakere ettiklerini göstermektedir: Bunlar profesyonel destek ve dönüşümlü bakım önerisidir. Profesyonel destek alma seçeneğı, farklı

kardeşlik dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda bu kardeşler arasındaki güçlü dayanışmanın ve karşılıklı anlayışın bir yansıması olarak görülebilmektedir. Profesyonel destek alma düşüncesine sahip bireylerin kardeşleriyle ilişkilerinde kardeşlerin tek başına bakım sorumluluğunu yüklenmesini önlemek amacıyla, maddi kaynakların birleştirilmesiyle ortak bir çözüm üretilmektedir. Diğer durumlarda ise profesyonel destek, kardeşlerin sorumluluk paylaşımındaki isteksizliği nedeniyle kalan tek pratik seçenek olarak gündeme gelebilmektedir. Bu durum, farklı kardeşlik ilişkilerinde hem iş birliğinin hem de iş birliği eksikliğinin bir sonucu olabildiğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir yol olarak görülen ebeveyne dönüşümlü bakım sağlama ise sorumluluğun doğrudan kardeşler arasında paylaşıldığı bir iç çözüm modeli olarak görülmektedir. Bu görüşün altında ise birden fazla neden yattığı görülmüştür. Bu yaklaşımla hem ebeveynin farklı ortamlarda bulunarak sıkılması önlenmekte hem de her bir kardeşin üzerindeki yük hafifletilmektedir. Bazı kişiler için ise kardeşlerin sırayla verdiği bakım desteği, diğer kardeşin çalışarak ekonomik bağımsızlığını sürdürebilmesi için temel bir koşul haline gelebilmektedir. Bu durum kardeşler arası dayanışmasının, bireylerin kendi yaşam düzenlerini devam ettirebilmeleri üzerindeki olumlu etkisini de ortaya koyan bir bulgudur.

Sonuç olarak, ebeveyn bakımı gibi hastalık ve bakım süreçleri kardeşleri mevcut ilişkilerine ve imkanlarına göre farklı pratik çözümler üretmeye sevk etmektedir. Seçilen yol, kardeşlerin dayanışma kapasitesini, finansal durumunu ve bireylerin sorumluluk anlayışını yansıtan önemli bir gösterge niteliğindedir. Ebeveyn bakımı sürecinin, yetişkin kardeşlik ilişkilerinin ya güçlendiği ya da sarsıldığı kritik bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte yaşananlar ve ebeveynlerin bu sürece verdikleri tepkiler, aile içindeki adalet, sorumluluk ve güç algılarını yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

Yaşamın farklı dönemlerine bağlı olarak yaşanan ebeveyn kaybından sonra kardeş ilişkilerinin değişmektedir (Greif ve Woolley, 2015). Yetişkinlikte deneyimlenen ebeveyn kaybı, kardeşler arasındaki daha önceden var olan çocukluk çatışmalarını ve rekabet hissini tekrar ortaya çıkarabilmektedir (Merrill, 1996; Khadyokav ve Carr, 2009). Bir ebeveynin vefatı, hayatta kalan aile üyeleri için karşılıklı destek ihtiyacı yaratan bir kriz olarak tanımlanmaktadır (Connidis, 1992). Kardeşlerle ilişkilerde ortak bir keder ve kayıp duygusu oluşabilmektedir (Kalmijn ve Leopold, 2019). Yaşam akışı yaklaşımına göre yaşamda dönüm noktalarından biri de yas ve miras müzakereleridir. Bu deneyim, bu çalışmadaki bazı orta yaş bireylerin kardeşleri arasında yeniden yapılanma ve dönüşüm süreci olmuştur. Bazıları ise ebeveynleri hayatta olsa da gelecekte yaşanacaklara dair algılarını belirtmişlerdir. Bu durum göstermektedir ki miras

müzakereleri yalnızca vefat sonrasında değil çoğu zaman ebeveyn hayattayken de kritik edilen bir olaydır. Araştırmanın bulguları, ebeveyn kaybı sonrasında ilişkilerin; bazı ailelerde rollerin yeniden dağıldığı, bazılarında duygusal bağların yeniden şekillendiğini, bazılarında hiyerarşinin yeniden kurulduğunu ve miras ve maddi kaynakların paylaşımının farklı şekillerde algılandığı ve deneyimlendiğini göstermiştir. Bu durum yaşam akışı perspektifinin *zamanlama* ilkesiyle uyumlu olmakla birlikte, sembolik etkileşimci perspektifle değerlendirildiğinde kardeşlerin bu süreci farklı şekillerde algılayabildiğini de göstermektedir.

Ebeveyn kaybıyla boşalan *ebeveynlik rolünün* genellikle ailenin büyük çocukları tarafından üstlenildiği görülse de bu rollerin çoğu zaman duruma ve koşullara bağlı olarak değişebileceği görülmüştür. Kardeşin *babalık ve annelik rolünün* diğer kardeşler tarafından nasıl algılandığı ise farklılık göstermektedir. Bazıları için bu durum koruyucu ve birleştirici bir unsur (Özbay ve Aydoğan, 2019) olarak deneyimlenirken, bazıları için ise otoriter bir baskı olarak algılayabilmektedir. Ebeveyn kaybı, aile içindeki hiyerarşiyi ve sorumluluk paylaşımını yeniden şekillendirirken; *babalık rolünün* farklı algılanması, kardeşler arasındaki bireysel deneyimlerin ve ilişkilerin karmaşıklığını göstermektedir. Sembolik etkileşimci perspektifle değerlendirildiğinde, kardeşin ebeveyn rolleri üstlenmesinin *baskı* mı yoksa *koruma* mı olduğu nesnel bir gerçeklikten ziyade, etkileşim içindeki aktörlerin durumu nasıl tanımladığına, birbirlerinin eylemlerini nasıl yorumladığına ve bu yorumlara dayanarak benliklerini nasıl inşa ettiklerine bağlı olan, dinamik ve sürekli yeniden müzakere edilen bir sosyal gerçeklik olarak anlaşılabilir.

Bu çalışmanın bulguları, ebeveyn kaybının kardeşlik bağları üzerinde ikili bir etkiye sahip olduğunu da göstermektedir. Bir tarafta ortak kayıp ve zorluklar karşısında, kardeşlerin birbirlerine daha fazla kenetlendiği, destek ağlarını güçlendirdiği ve “*birbirine sahip çıktığı*” ve “*destek arayışı beklediği*” (Connidis, 1992) bir yakınlaşma gözlemlenirken, diğer yanda ise bu süreçte beklenen desteği görememe, hayal kırıklığı ve öfke gibi duyguların ilişkilerde mesafe ve kopuşlara yol açabildiğidir. Yapılan çalışmalarda bulgularımızı desteklemektedir. Umberson (2024) ebeveyn vefatı sonrası kardeşlerle ilişkilerde genellikle ortak bir keder ve kayıp duygusu ortaya çıktığını bazı bireylerde empatiyi kolaylaştırabildiği; kardeşlerin birbirlerinin acısının derinliğini anlamalarına yardımcı olabildiğini, bazılarında ise kardeşleriyle aralarında sorunlar çıkabildiğini vurgulamıştır. Kalmijn ve Leopold (2019) ise ebeveyn vefatından sonra kardeş temasının yoğunlaştığını ilk ebeveynin kaybindan sonra daha uzun sürdüğünü, ikinci ebeveynin ölümünden sonra ise kardeşler arasındaki temas ve çatışmanın arttığını bulgulamıştır. Ebeveynleri vefat eden kardeşlerin temas ve çatışma düzeylerinin, ebeveynleri hayatta olan kardeşlere kıyasla daha düşük olduğu vurgulanmıştır.

Bizim çalışmamız ebeveyn vefatı sonrasında miras gerilimlerinin (Sirman, 2014, s. 89) ve ebeveyn hayattayken kardeşlerden birinin ebeveynle ilgilenmesi ya da ilgilenmemesi gibi nedenlerle kardeşler arasında çatışma ve maddi manevi kırılma noktası olabileceği göstermiştir.

Bulgularımızdan biri de bazıları için ebeveyn vefatı sonrası aile toplantılarında ve gündelik etkileşimlerde kardeşlerin daha az görüşeceğine dairdir. Bu durum ebeveynlerin hayatta olmasının bazı yetişkin kardeşler arasında birleştirici bir durum olduğunu göstermektedir. Bir başka araştırma ise vefat sonrası çoğu konu çözüldükten sonra, orta yaşlı kardeşler her zamanki rutinlerine ve sorumluluklarına geri dönebildikleri ve ilişkileri daha da uzaklaşabileceği belirtilmiştir (Khodyakov ve Carr, 2009). Serdar'ın dikkat çektiği “*ebeveynlerimiz hayatta olmasa görüşür müyüz?*” düşüncesi, bu ifadeleri destekler nitelikte olabilmektedir. Ancak ailede kardeşlerden birinin arabulucu ve toparlayıcı olabileceği, akrabalık bağlarını diri tutmaya çaba sarf eden bir aktör olabileceğini göstermiştir.

Görüşmelerde miras paylaşımı, katılımcıların önemli bir kısmı için yalnızca maddi bir bölüşüm değil; çocuklukta biriken adalet algıları, ebeveynle kurulan duygusal bağların hatırası ve kardeşler arası sembolik hiyerarşilerin görüldüğü bir olay olarak belirmiştir. Bu noktada ortaya çıkan gerilim, Simmel'in belirttiği üzere ilişkiyi dağıtmak kadar yeniden kurma potansiyeli de taşımaktadır; bazılarında kırgınlıklar gerilimlere neden olurken (Goody, 1976), bazıları için ise açık müzakere alanları oluşmuştur. Bourdieu perspektifinden bakıldığında, tartışmalar ekonomik sermayenin ötesinde aile içi sembolik sermayenin (ör. en çok emek veren/evde kalan çocuk olma statüsü) yeniden dağıtımı üzerine pazarlığa dönüşmektedir. Goffman'ın *yüz ve saygınlık* kavramları ise, paylaşımın dair mikro etkileşimlerde (Nursel'in *ben istemem, siz alın* yaklaşımı ya da Perihan'ın *hakkımı isterim* gibi yüz koruma hamleleri) belirginleşmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi bakım emeğinin görünürlüğü/görünmezliği ve bölgesel-kültürel miras pratikleri bu sürecin seyrini etkilemektedir. Dolayısıyla bulgular, miras kardeşlik ilişkilerini tek yönlü biçimde göstermekten ziyade, ilişkiyi yeniden müzakere ettiren bir dönemeç işlevi gördüğünü düşündürmektedir. Literatürde daha ziyade kadınların miras paylaşımlarında dezavantajlı konumda oldukları belirtilse de bu çalışmanın tekil bir bulgusu erkek kardeşler arasında da güç mücadelelerin yaşanabildiği, özellikle kardeşin öz mü üvey mi olduğu ya da ekonomik durumuna göre Simmel'in üçlü koalisyonu ile örtüşen şekilde ötekileştirilebileceklerini göstermiştir. Kimi zaman ise problem kardeşler arası ilişkilerden çok sistemsel işleyişten (muhtarlık gibi resmî prosedürlerden) kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, çatışma aile içinde yaşanıyor gibi görünse de asıl kaynak, ailenin dışındaki kurumsal ve kültürel yapılar olabilmektedir. Yapılan çalışmalar özellikle kadınların miras paylaşımlarında ikincil

konumda olduğunu vurgulasa da bizim çalışmamız gücü elinde bulunduran kardeşin cinsiyet ayırt etmeksizin baskısını sürdürebileceğini göstermiştir.

İlgili bulgular, miras paylaşım müzakerelerinin yalnızca kardeşler arasında değil, kardeşlerin eşleriyle de anlaşmazlığa neden olduğu ve kimi durumlarda kök ailenin kendi kardeşleriyle yaşadıkları deneyimlerin bu süreçlere yön verdiği görülmüştür. Bu çeşitlilik, mirasın yalnızca ekonomik bir paylaşım değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet, aile sorumluluğu, bireysel adalet- eşitlik algısını ve akrabalık ilişkilerini yeniden tanımlayan bir süreç olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmalarda benzer şekilde ebeveyn ölümünün ve bununla ilişkili duygusal, yapısal ve finansal konuların altta yatan kardeş gerginliklerini ortaya çıkarabildiğini mirasla ilişkili işlemlerin, altta yatan kardeş rekabetini, ebeveyn kayırmacılığı gerginliklerini (Milevsky, 2015) ortaya çıkarabildiğini ve akrabalık bağlarını zayıflatıcı (Ayhan, 2024) etkiye sahip olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Yetişkinlikte kardeş dinamiklerine dikkat etmek ve bu sorunları çözmeye çalışmak, gelecekte önemli kargaşalardan kaçınmaya yardımcı olabilmektedir. Miras gerilimleri yaşayan katılımcılar açısından bir diğer dikkat çekici bulgu ise ülkemizde mirasla ilgili idari ve hukuki süreçlerin uzun olması, büyük erkek kardeşlerin yıldırıcı yaklaşımlar sergilemeleri, bazılarının ise kız kardeşlere tehditte bulunmalarının *mücadelelerinden ve haklarından vazgeçmelerine* sebep olması olmuştur. Demir-Gürdal ve Odabaş (2014) benzer bir sonuçtan söz etmiştir. Türkiye’de tarımsal mülkiyet yapısının genellikle ataerkil olduğunu belirten Karkıner (2006) ise kırsal alanda toprak mülkiyeti sorununun; kadının sorunu olduğunu, bu sorunun tarihsel olarak kadının mülk sahibi olamaması olarak ortaya çıktığını ve bu durumun miras yoluyla paylaşım biçimlerine dayandığı belirtmektedir. Benzer şekilde Ecevit (1994) toprağın miras yoluyla kardeşler arasında paylaşımında kadınlar açısından farklı eğilimler olduğunu, miras haklarından vazgeçmelerinin veya değerinin daha az toprağa razı gelmelerinin maddi ve ideolojik olarak gerekçeleri olabileceğini vurgulamaktadır.

Araştırmamız, bu süreçte hem mikro anlamlandırmaların hem kültürel normların bazıları için de yapısal etkenlerin miras müzakereleri ve paylaşım süreçlerini etkilediği göstermiştir. Özellikle bireylerin mirasın kardeşlerle nasıl paylaştırılması gerektiğine dair farklı anlamlandırmaları ve ebeveynlerin farklı tutumları olduğu görülmüştür. Miras, sadece maddi varlıkların dağıtımı değil, aynı zamanda aile içindeki adalet, güç, sevgi ve sadakat gibi soyut değerlerin yeniden tanımlandığı sembolik bir yaşam deneyimidir. Bu süreç kardeşlerin ve ebeveynlerin tutumları; ataerkil kültürel kodlar, bireysel ahlak anlayışları ve üçüncü kişilerin (eşler, akrabalar) müdahaleleri gibi karmaşık bir ilişkiler ağının içinde şekillenmektedir.

Kardeşler arası miras paylaşımıyla ilgili algılanan ebeveyn tutumlarının; çatışma önleyici, geleneksel ataerkil tutum ya da emeğe dayalı paylaşım olduğu görülmüştür. Kardeşlerin bu sürece yaklaşımları ise tek tip değildir; adil ve eşitlikçi paylaşım, hak edene dayalı paylaşım, cinsiyete dayalı paylaşım ve mirastan pay alması istenmeyen/ menedilen kardeşler şeklinde farklılaşan adalet algıları ilişkileri şekillendirmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın katılımcılarının ebeveynleri açısından üç temel ebeveyn yaklaşımı tespit edilmiştir: *Çatışma önleyici ebeveynlik*, *hakkaniyet sağlayıcı ebeveynlik* ve *gelenekselci ebeveynlik* yaklaşımlarıdır. Çatışma önleyici/hakkaniyet sağlayıcı ebeveyn yaklaşımında ebeveynler, kendi vefatlarından sonra çocuklarının miras gerilimleri yaşamaması adına ya mirası hayattayken paylaştırarak olası sorunları önceden çözmek ya da *her şeyi satıp yemek* veya *bağışlamak* gibi radikal yollarla, çatışmaya neden olacak bir miras bırakmamaktır. Bu durum mirasın birlik aracı olarak kurgulanmasının bir temsilidir. Öte yandan ebeveynin kendisine bakan kızına evini bırakması, mirasın, ebeveyn bakımının karşılığı olarak bir tür *telaî* veya *ödül* mekanizması görevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak ebeveyne bakım sağlayan çocuğa daha fazla sermaye ve miras bırakılması, diğer kardeşler tarafından bazen kabul edilebilirken, bazen de kıskançlığı tetikleyen bir unsur olabilmektedir.

Gelenekselci ebeveyn yaklaşımında miras paylaşımı, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel normlar tarafından etkilenebilmektedir. Mirasın öncelikle erkek çocuklara ait olduğu yönündeki ataerkil düşünce, kız çocuklarının hak arayışını gayrimeşru görmekte ve aile içindeki cinsiyete dayalı hiyerarşiyi pekiştirebilmektedir. Bu tutum, ebeveynin yasal haklardan ziyade kültürel kodları referans alarak, çocukları arasında bir eşitsizlik ve çatışma kaynağı haline gelebileceğini göstermektedir. Tekil bir örnek olarak değerlendirilecek bir durum ise ataerkilliğin getirdiği baskının kız kardeşlere şiddet ve ölüm tehdidinde bulunulmasına neden olmuş olmasıdır. Türkiye’de birçok bölgede yazılı hukuk kadar etkili olan örfi hukuk, kardeşlik ilişkilerini geleneksel rollerle yapılandırabilmektedir. Erkek kardeş *koruyucu ve denetleyici*, kız kardeş ise *itaatkâr ve dışarıya emanet edilen* bir figür olarak görülebilmektedir (Delaney, 2018). Bazı anlatılarda görülen ağabeylerin bekar kız kardeşlerinin hayatını yönetmesi, evli kadınların erkek kardeşlerinden maddi beklenti duyması, kız kardeşlerin korunması gerektiği düşüncesi ya da miras haklarının engellenmesi bu örfi yapının tezahürleri olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bulguları; ebeveynlerin miras meselesinde yalnızca pasif birer vasiyet bırakan değil, aynı zamanda adaleti tesis eden, çatışmayı önleyen veya eşitsizliği körükleyen aktif aktörler olabilmektedir. Onların hayattayken aldıkları kararlar, gelecekte kardeşlik ilişkilerinin uzlaşımın veya çatışmaya dayalı ilerlemesini etkileyici birer unsur olabilmektedir.

Dolayısıyla miras, kardeşler arasında yıllar boyunca inşa edilen güvenin veya güvensizliğin nihai bir testi haline gelmekte ve aile bağlarının gelecekteki kaderini belirleyen kritik bir dönüm noktası olarak işlev görmektedir. Adil ve eşitlikçi paylaşım yapılmasını isteyen katılımcılar, kardeşlerin birbirlerinin hakkını gözeticeğine ve mirasın adil bir şekilde bölüşüleceğine dair güçlü bir güven duygusuyla hareket etmektedir. Bu sonucun arka planında kardeşlerin karakterine duyulan inanç ve aile içinde yerleşmiş bir adalet duygusu yatmaktadır. Bu paylaşım türünde endişelerden biri ise kardeşlerin kendilerinden çok, evlilik yoluyla aileye katılan *enişte* veya *gelin* gibi üçüncü kişilerin bu dengeyi bozma potansiyelidir.

Bulgularda ayrıca kardeşler arasındaki miras anlaşmazlıklarının her zaman adaletsizlikten kaynaklanmadığı; aksine, mirasın eşit paylaşılacağı durumlarda dahi, bazı kardeşlerin kişilik özellikleri veya geçmişten gelen *hak iddia etme* istekleri nedeniyle sorun çıkacağına dair bir beklenti de mevcuttur. Bu durum, miras anlaşmazlıklarının temelinde sadece maddi bir paylaşımın değil, aynı zamanda sürekli memnuniyetsizlik ve güvensizlik üzerine kurulu bir ilişki dinamiğinin yattığını göstermektedir. Bazı katılımcıların “*hakkını yediğimizi söyler*” veya “*bunu burnumuzdan getirir*” gibi ifadeleri, sorunun payın az veya çok olmasından ziyade, *sorunlu* olarak görülen kardeşin gelecekteki tutumlarını öngörme üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kardeşler arasındaki güven eksikliği, adil olacağı düşünülen durumlarda dahi bir *hile* veya *kötü niyet* düşüncesine yol açabilmektedir. Miras paylaşımında adaletin sağlanması, her zaman kardeşler arası uzlaşmayı ve uyumu garanti etmemektedir. Kardeşlerden birinin *doyumsuz* veya *öfkeli* olarak kodlanması, eşitlikçi çözümleri potansiyel bir anlaşmazlık ve çatışma alanına dönüştürebilmektedir. Bu durum Becker’in (1963) *etiketleme* yaklaşımıyla da örtüşmektedir.

Hak edene mirastan daha fazla pay verilmesi gerektiği düşüncesi ise mirasın eşitlikten ziyade, *hak ediş* prensibine göre dağıtılması gerektiğidir. Ebeveyne bakan, ailenin sorumluluğunu üstlenen veya maddi kaynakları daha iyi yöneteceği düşünülen *akıllı* kardeşe daha fazla pay verilmesi gerektiği düşüncesi bu yaklaşımı destekleyen kişilerin bakış açılarını yansıtmaktadır. Bu bakış açısını savunan kişiler için mirasın sadece bir hak değil, aynı zamanda bir sorumluluk ve ödül olarak görülebildiğini göstermektedir. Ancak bu durum diğer kardeşler arasında bazen kabul edilebilir bazen de çatışma yaratıcı bir durum olabilmektedir. Özellikle kültürel normların etkili olduğu durumlarda, mirasın erkek kardeşlere ait olduğu, *el kapısında* olarak nitelenen kız kardeşlere ise daha az pay düşmesi gerektiği yönünde geleneksel bir beklenti olduğu da görülmüştür. Kadının daha az alması gerektiği düşüncesi bazı kadın katılımcılar için kabul edilebilir olurken, bazıları için ise şiddetli çatışmalara, hatta aile içi tehditlere ve yasal süreçlerden çekinmeye varan sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durum ise

kardeş ilişkilerinin tamamen kopmasına ve yabancılaşmaya neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalar bulgularımızla örtüşmektedir. (Sevinç vd., 2017; Özcan Elçi ve Cengiz, 2024).

Berki (1954) ebeveynin algılanan eşitsiz miras paylaşımının kardeşler arası anlaşmazlıklara, kavga ve cinayete kadar gitmesine neden olabileceğini belirtmiştir. Yaklaşık 80 yıl önce belirtilen bu ifadeler, çalışmamızın bulgularında görüldüğü üzere günümüz Türkiye’inde halen daha miras anlaşmazlıklarının kardeşler arası çatışmaları tetiklediği, şiddet potansiyeli içerebildiği ve bir kişinin bu nedenle erkek kardeşleriyle görüşme pratiklerini ve fiziksel bağlarını kopardığını göstermiştir. Bu durum, ebeveynlerin maddi mirasının, kardeşler arasındaki manevi mirası yok etme potansiyeli taşıdığını da göstermektedir.

4.4. İlişkinin Geleceği: Süreklilik mi? Kopuş mu?

Sosyal bilimcilerin çoğunluğunun hemfikir oldukları husus, geleneksel olarak algılanan aile kurumunun gün geçtikçe bireyselleştiği, yıpranmaya, bozulmaya ve çözülmeye başladığı ve yabancılaşmaların da yaşanmasıyla geleceğinin kestirilemeyeceği yönündedir. Ailede bireyselliğin yaygınlaşmasıyla birlikte kültürel bir yozlaşma ve yabancılaşma da yaşanabilmektedir (Duman, 2012). Bu süreçte bireylerin davranış ve değer yargılarının değişmesi, aile üyeleri arasında çatışmalar, kuşaklar arası duygusal bölünmelerin yalnızlığa neden olduğu, aile üyelerinde sosyal olmayan davranışların, zararlı alışkanlık ve suça yönelik davranışlar gözlenebildiği ifade edilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011).

Araştırmanın genel bulguları, kardeşlik bağıni sürdürmenin, seçici kardeşlik ilişkilerinin ve fiziksel/duygusal kopuş deneyimlerinin, kardeşliğin katı bir kan yazgısı değil, yönetilebilir bir ilişki alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyler; risk, fayda ve ahlaki yük dengesini gözeterek stratejik kararlar almakta, bu kararları da cinsiyet, sosyal sermaye ve güven krizleri gibi boyutlar üzerinden temellendirmektedir. Bu bağlamda orta yaş yetişkin bireylerin bazı kardeşleriyle ilişkilerini sürdürdükleri, bazılarıyla seçici ve mesafeli ilişkiler yürüttükleri, bazılarıyla ise iletişimlerini koparttıkları ancak duygusal olarak bağlarının sürdüğü görülmüştür. Bu durum bireyselleşme bağlamında müzakere edilen yakınlığı göstermektedir. Sembolik etkileşim açısından bu üç eğilim; sınır çizimi, rol müzakeresi ve kimlik sunumu üzerinden kurulmaktadır. Bazı katılımcılarda ilişki, yeni sınırlarla sürdürülen bir yakınlığa evrilirken, bazılarında halkaların daraltılması (yalnızca bir-iki kardeşle sürdürme) ya da bilinçli kopuş tercih edilmiştir. Yaşam akışı kuramınının bakış açısı ise bu kararların geri dönüşlülüğünü ve yeniden senkronizasyon ihtimallerini görünür kılmaktadır.

Kardeşleriyle iletişimleri kopmuş olan katılımcıların genelinin yeniden temas arzusu ve geçmişe özlem duymaları, Hank ve Steinbach (2022) ve Davidoff (2012)'un yetişkinlikte kardeş yabancılaşmasının genellikle geçici bir olgu olduğu görüşüyle örtüşmektedir. Öte yandan bazı kardeşlerin fiziksel yabancılaşma ve duygusal yabancılaşma ayrımına dair bulgularımız yapılan çalışmalarla da uyumludur (Agllias, 2016; Gilligan vd., 2015). Bu durumu çalışma özelinde *yaşam boyu değişen seçici kardeş bağı* kavramıyla ifade etmek uygun bulunmuştur. Bulgular, bazı kardeşlerin *potansiyel tehlike, kurtulunması gereken bir problem* olarak görülebileceğini ve bağı kesilmesinin öz-koruma stratejisine dönüşebileceğini göstermiştir.

Yetişkinlikte kardeşlerin birbirleriyle iletişim halinde kalmaya devam ettiklerine dair çalışmalar olsa da (Connidis ve Campbell, 1995; Jensen vd., 2019; Paul, 1997; Spitze ve Trent, 2006) bizim çalışmamız her kardeşle iletişimin sürdürülmediğini, aksine olumsuz yaşam olaylarının deneyimlenmesi (Hank ve Steinbach; 2022), üçüncü kişilerin etkileşimi, güvenin kırılma ve yabancılaşması, iletişimsizlik, çekirdek ailenin merkezileşmesi, farklı dünya görüşlerine sahip olma gibi nedenlerle bazılarının *düşman, yabancı ve öteki* olarak algılanabildiği ortaya koymuştur. Bu çalışmada kardeş yabancılaşması; çocukluğu birlikte geçirememesi (Kara, 2022; De Leeuw vd., 2025), ebeveyn kaybı sonrası birleştirici unsurun olmaması, miras gerilimleri, değer farklılıkları ve tehlike olarak görülen kardeşten korunma gibi süreçlerle şekillenmiştir. Bu durum, kardeş yabancılaşmasının hem psikolojik hem de sosyo-kültürel boyutlarını görünür kılmaktadır.

Bazı kardeşlerin kardeşlerine duyduğu koşulsuz güven ve paylaşılan kimlik, ilişkilerin sürdürülmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu bulgu, Bowlby'nin (1973) bağlanma kuramındaki güvenli bağ ve Putnam'ın (2000) bağlayıcı sosyal sermaye kavramı ile uyum göstermektedir. Öte yandan yaşamın farklı dönemlerinde kardeşler arasında yakınlık ve mesafenin değişmesi, sosyo-duygusal seçiciliğin (Lang ve Carstensen, 2002) orta yaş yetişkinlikte de geçerli olduğunu göstermektedir.

Kardeşlerle sürdürülen ilişkiler, geniş akrabalık ilişkilerini de dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda kardeş çocuklarının ilişkileri dönüştürdüğüne ve akrabalık bağlarını koruduğuna dair bulgulara da erişilmiştir. Birbirlerine yabancılaşmış ve bağları ve temasları kopan kardeşlerin ise yeğenlerini tanımadıkları görülmüştür. Bu durum Pillemer'in (2020) aile üyelerinin yabancılaşmaların nesiller arası sürdüğü ve geniş akrabalık ilişkilerini etkilediği görüşüyle örtüşmektedir. Yapılan araştırmalarda benzer şekilde bireylerin kardeşleriyle ilişkilerini sürdürmelerinin nedenlerinden birinin çocuklarının akrabalık ilişkilerini (teyze, hala,

dayı, amca, kuzen vs.) sürdürmelerini istemeleri olduğu vurgulanmaktadır (White, 2001, s. 566).

Bauman'ın (2019) *akışkanlık* kavramı, yetişkin kardeşler açısından değerlendirildiğinde, bazı katılımcıların idealleştirilmiş kardeşlik algılarının *tamamlanmamış vaat* olarak deneyimlenmesine de işaret ettiği belirtilebilir. Bu bağlamda kardeşlik ilişkilerinde süreklilik, seçici yakınlık ya da kopuş kararları, hem mikro etkileşim düzeyindeki karşılıklılık ve güven süreçlerine hem de zamanın ritmine (olayların sırası ve ağırlığına) bağlı olarak şekillenmektedir. Kardeşin tehlike olarak görülmesine dair bulgular, Beck'in (2011) risk toplumunda bireylerin kendilerine korumalarına dair görüşlerine dayanan makro teorinin mikro bir yansımasıdır. Bazı orta yaş yetişkin bireyler kardeşlerinden bazılarını kendi çekirdek ailelerinin güvenliği ve çocuklarının geleceği için bir risk faktörü olarak görerek, bu riski yönetmek için bağı kopartabilmektedir. Bu deneyim de kardeşliği artık kaderden ziyade, rasyonel bir risk/fayda analizine tabi tutulan bir ilişki haline getirmektedir. Bazı katılımcılarda görülen kardeşlerden biriyle bağları koparma kararı, bireylerin kendi yaşam yörüngelerini geleneksel bağların baskısından kurtararak kendilerinin çizmek zorunda kaldığı modern *bireyselleşme* tezlerinin mikro düzeydeki bir kanıtı niteliğindedir.

Bununla birlikte ilişkiler, yaşam boyunca değişmekte ve dönüşmektedir. Kopuş olarak deneyimlendiği dile getirilen ilişkilerde dahi *kişisel çaba ve sevgi* ilişkilerin tekrar müzakereye açılabileceğini göstermiştir. Bulgular, bazı orta yaş yetişkin bireylerin kardeşleriyle ilişkilerinde ebeveynlerin varlığı, birleştirici olabilmesi, normatif göreve dayalı yükümlülüklerin var olması gibi nedenlerle koşullu bireyselleşmenin olabileceğini de göstermiştir. Bulgular, bu anlamda katılımcı kardeşliklerinin genelinde *tam bağımlı* ya da *tam bağımsız* uçların aksine *özerk-ilişkisel bir ara biçimin* olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca iletişim ve gündelik etkileşimler sonlansa dahi akrabalık ilişkilerinin getirdiği zorunluluklar söz konusuysa kardeşlerin zorunlu etkileşime geçebileceklerini, bu zorunluluklar ortadan kalksa dahi duygusal bağların sürdürülebilir olduğu görülmüştür.

Blumer (1969) kavramlar olmadan bilimsel bir yaklaşımın mümkün olmadığını, aranılan şeyin tam olarak neye hizmet ettiğini anlayamayacağımızı ileri sürer. Bu bağlamda Becker (2019) incelediğimiz vakaların kavramı tanımlamasına izin vermemizin vakalardaki çeşitliliği gösteren boyutları tanımlama imkânı sağladığını belirtir. Bu çalışmada da yer yer aktarıldığı üzere kardeşlik ilişkilerinin çeşitliliğini, esnekliğini ve yaşam boyu değişebilirliğini yansıtmak amacıyla bazı kavramsallaştırmalar yapılmıştır.

İdeal Kardeşlik: Kardeşin ve kardeşliğin ideal olarak güvene, desteğe, arkadaşlığa dayalı olması gerektiğine dair algıları içerir.

Seçilmiş Kardeş: Bireylerin kardeşlerinin idealize boşluğunu sosyal yaşamda, ait oldukları gruplarda edindikleri arkadaşlık ilişkileriyle doldurmasını ifade eden kardeşlik biçimi.

Yaşam Boyu Değişen Seçici Kardeşlik Bağı: Birden fazla kardeşe sahip bireylerin yaşamın farklı dönemlerinde ve değişen koşullar nedeniyle bazı kardeşlerine daha yakın, bazılarınıysa mesafeli olmasıdır. Bu seçicilik, kişilik farklılıkları, yaş farkı, yaşanan deneyimlerin etkisi gibi çeşitli unsurlardan etkilenebilmekte; destek, iletişim, sevgi ve paylaşım belirli kardeşlere odaklanırken diğerleriyle sınırlı kalmaktadır.

Favori Kardeşler: Kardeşlerden birinin diğer kardeşlerinden daha yakın olmasını, özdeşleşmeyi ve bağın diğerlerine nazaran daha kuvvetli olmasını ifade eder.

“Ebeveynleşmiş Kardeş” (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973) ve “Gölge Ebeveynlik” (Uçmuş, 2024) kavramlarına alternatif olarak; rehber veya otoriter kardeşler.

Rehber Kardeş (lik)ler: Çocukluk döneminde bağ kurulan ve ebeveyn rolleri üstlenen kardeşin, yetişkinlikte rehber olarak ebeveyn ve ebeveyn rollerine benzer konumda görülmesi.

Otoriter Kardeş: Çocukluk döneminden itibaren ebeveyn tarafından yetki verilen kardeşin diğer kardeşler üzerindeki statüsü, baskısı, tahakkümünü ifade eder. Bu durum yaşamın farklı dönemlerinde otorite çatışmasına dönüşebilir.

Kardeşlik Görevi: Kardeşle ilişkide karşılıklılık eksikliği ve yalnız hissetme gibi kırgınlıklara rağmen kardeşin önemli yaşam olaylarında ve dönüm noktalarında maddi ve manevi olarak yanında olmayı ifade eder.

Kardeşlik Borcu: Kardeşin yaşamın farklı dönemlerinde yapmış olduğu fedakârlıklara karşı karşılık verme isteğinin doğurduğu içsel ahlaki yükümlülüğü ifade eder.

Adil Kardeş (lik)ler: Yaşamın önemli dönüm noktalarında kardeşin kendi hakkını yemeyeceğine dair duyulan derin inancı ve sadakati ifade eder. Hak ve sorumlulukların adil paylaşıldığı, karşılıklılık ilkelerine dayalı, tarafların da bu durumu adil olarak deneyimlediği ilişki biçimi.

Destekçi Kardeş (lik)ler: Birbirine ihtiyaç veya kriz anlarında maddi, manevi, pratik, duygusal ve sosyal destek sağlayan kardeşlik biçimi.

Koşulsuz Kardeş Desteği: Bireyin ya da kardeşlerinin kardeşine yönelik koşulsuz/karşılıksız sosyal desteğini ifade eder.

Krizde Artan Kardeş Desteği: Bazı kardeşlerin yaşamın önemli kriz anlarında (evlilik, boşanma, hastalık vb.) kardeşlerine yönelik sosyal desteğini ifade eder.

Kriminal Kardeş (lik)ler: Kardeşlerden birinin suça bulaşması, kardeşleri ve aileyi tehdit edici bir unsur olarak algılanmasının oluşturduğu kardeşlik biçimi.

Bağımlı/ Özdeş Kardeşlik: Her ne olursa olsun kardeşlik bağıni koparmayan, bireyin kendisiyle özdeş olduğunu düşündüğü kardeşini ve ilişkilerini ifade eder. Çoğu zaman biz bilinci ve aidiyet hissinden beslenir.

Arabulucu Kardeşler: Birden fazla kardeşe sahip bireylerin kardeşleri arasındaki anlaşmazlık, çatışma ve uzlaşamama hallerinde arabulucu bir rol üstlenmesini ifade eder.

Yetişkin Kardeş Şiddeti: Zaman, koşullar, aile içi dinamikler ve toplumsal normlara bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkan kardeşlerden birinin diğerine uyguladığı, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddeti ifade eder.

Bireyselleşmiş Kardeş (lik)ler: Kardeşlerin birbirleriyle olan bağlarını sürdürürken aynı zamanda kendi kişisel yaşam tarzları, tercihleri, değerleri ve kimliklerini ön plana koymalarını ifade eder. Kardeşler ihtiyaç, tercih ve duygusal bağlara göre ilişkilerini seçici olarak devam ettirdikleri, sınırları belirgin kardeşlik biçimleridir.

Kardeş Halkaları/ Üçlü Kardeşlik: Birden fazla kardeşe sahip ailelerde kardeş gruplarını ifade eder. İkili kardeşlik ilişkilerinden farklı olarak, üç kardeş olduğunda ilişkiler daha karmaşık hale gelmektedir. İttifaklar, dışlanma, iki kardeşin birbirine yakın olup üçüncüyü dışlaması ya da dengeli/denge bozucu dinamikleri içerebilmektedir.

Gözden Çıkarılan Kardeşler: Özellikle birden fazla kardeşe sahip bireylerin yaşam boyunca olumsuz deneyimleri nedeniyle bir kardeşini gözden çıkarmaları ve yok saymaları durumudur.

Yabancılaşmış Kardeşler: Fiziksel ve duygusal olarak iki ayrı şekilde değerlendirilebilir. Yaşam boyunca birbirlerini hiç tanımayan ya da yaşamının belli bölümünü ayrı geçirmiş kardeşleri ifade edebileceği gibi, yetişkinlikle birlikte yaşam tarzları ve statüleri birbirinden farklılaşmış, iletişimleri azalmış ya da tamamen kopmuş, kritik yaşam olaylarının dönüştürdüğü kardeşleri ifade eder. Kardeşe fiziksel olarak yabancılaşma her zaman duygusal yabancılaşmaya dönüşmeyebilmektedir.

Düşman Kardeşler: Yaşam akışında meydana gelen olumsuz deneyimlerle, farklı ideolojik, dini ve siyasi görüşe sahip olan kardeşe duyulan öfkenin *düşmanlık* boyutuna gelmesini ifade eder. Tek taraflı veya iki taraflı olabilmektedir.

Zayıf Kardeşlik Bağları: Zayıf kardeşlik bağı sınırlı iletişim, duygusal mesafe, çatışma ve rekabet, güvensizlik ve sınırlı destek ile kendini göstermektedir. Kardeşler nadiren iletişim kurmakta, birbirlerinin duygularını anlamakta ve destek olmakta zorlanmaktadır. Olumsuz

anılar ve deneyimler bağlarını zayıflatmakta ve ilişkilerinde gerilim yaratmaktadır. Bu bağlamda, zayıf kardeşlik bağı, kopukluğa ve yabancılaşmaya yol açabilmektedir.

Güçlü Kardeşlik Bağları: Çok yakın, güçlü kardeşlik bağı, sık ve olumlu iletişim, derin duygusal yakınlık, karşılıklı güven ve saygı, ortak değerler ve ilgi alanları, dayanışma, iş birliği ve olumlu anılarla karakterizedir. Kardeşler birbirlerinin hayatlarıyla yakından ilgilenmekte, duygusal destek sağlamakta, zor zamanlarda birbirlerine güvenmekte ve ortak hedefler doğrultusunda birlikte hareket etmektedir. Paylaşılan anılar ve değerler, bağlarını daha da güçlendirmekte ve kalıcı bir yakınlık oluşturmaktadır.

Kardeşler Arası Sınır ve Mahremiyet Çatışması: Bir kardeşin diğer kardeşin maddi ve manevi özel alanına müdahil olduğu durumlarda ortaya çıkan çatışmaları ifade eder. Bazılarında bir kardeşin diğer kardeşe sunduğunu düşündüğü desteğin diğeri tarafından olumsuz algılanması olarak algılarken, bazen de maddi olarak kaynakların izinsiz alınmasını ifade etmektedir. Örneğin, evlilik sonrası eş-çocuklar hakkında yorum yapılması, özel hayata karışma, izinsiz özel eşya-paralarının alınması.

Çıkar Temelli Kardeş (lik)ler/ Çıkar Çatışması: Bireyselleşmiş kardeşlikle benzer özellikler taşımakla birlikte daha ziyade kritik yaşam olaylarında kardeşlerden birinin menfaati doğrultusunda hareket etmesini ve asimetrik dayanışmanın kırılmağını ifade eden kardeşlik biçimi. Bu durumun yarattığı çatışmalar ise kardeşler arası çıkar çatışması olarak ifade edilebilir.

Yetişkin Kardeşin Bağımlılığı/Sömürüsü: Kardeşlerden birinin diğeri maddi ve manevi anlamda kullanması, acımasızca davranması, ısrarlı talep/ borçlanma, mağdur etmesini ifade eder. Maddi destekte bulunan kardeşin çoğu zaman tükenmişliği söz konusudur.

Yetişkin Kardeşler Arası Dünya Görüşü Çatışması: Kardeşlerin farklı dini, siyasi ve ideolojik görüşlere sahip olmasının aralarında çatışma nedeni olmasını tanımlar.

Yetişkin Kardeşler Arası Miras Çatışmaları: Kardeşlerden birinin (genellikle erkekler) diğer kardeşin miras hakkını otorite yoluyla engellemesinden kaynaklanan çatışmalardır.

Yetişkin Kardeşler Arası Değer/Norm Çatışması: Kardeşlerin farklı değerlere ve normlara sahip olmasının ortaya çıkardığı anlaşmazlıklar, çatışmalar ve kopuşları ifade eder. Bir kardeşin evliliğinin, yaşam tarzının onaylanmaması ya da ebeveynle/ kardeşle maddi/ manevi ilgilenme konusunda normatif inançların iki kardeş arasında örtüşmemesinden ortaya çıkmaktadır.

Yetişkin Kardeşler Arası Statü Rekabeti: Kardeşlerden birinin eğitimi, mesleği, evlilik süreçleri, eşi ve çocuklarının diğer kardeş tarafından kıskanılmasını, kıyaslanmasını ve aralarında rekabete neden olmasını ifade eder.

Ebeveyn Favorisi Kaynaklı Kardeş Kıskançlığı: Kardeşlerden birinin ebeveyn tarafından duygusal, maddi ve manevi olarak kayırıldığına düşünülmesinden kaynaklanan kıskançlığı ifade eder. Yaşamın farklı dönemlerinde farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir.

Zorunlu-Gönüllü Kardeş Teması: Bazı yetişkin kardeşleri zorunlu nedenlerle (cenaze, düğün, bayram, ebeveynin varlığı vb.) birbirleriyle etkileşimlerini, bazılarının ise kan bağı, sevgi ve güvene dayalı gönüllü görüşmelerini ifade eder.

BÖLÜM 5: SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de kardeşlik çalışmalarının genellikle çocukluk, ergenlik, beliren yetişkinlik, engelli kardeşler üzerine yoğunlaştığı, orta yaşlı yetişkinlerin kardeşleriyle ilişkilerine dair çalışmaların ise oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın en önemli katkılarından biri, Türkiye bağlamında göre sınırlı ele alınmış olan orta yaşlı yetişkin bireylerin bakış açılarına ve deneyimlerine odaklanarak kardeşlik ilişkilerine dair literatüre keşfedici ve bütüncül bir bakış sunmasıdır. Orta yaş aralığında kardeşlik ilişkilerine dair algılar hem geçmişin izlerini taşımakta hem de bugünün koşullarıyla yeniden şekillenmektedir. Diğer yandan bu çalışma, orta yaşlı bireylerin kardeşleriyle ilişkilerini fenomenolojik yaklaşıma dayalı olarak yetişkin kardeşlik olgusunu niteliksel olarak ele almak/analiz etmek noktasında alana önemli katkılar sunmaktadır. Bu bölümde araştırmanın temel amaçlarına, sorularına ve bulgularına dair sonuçlara öncelikle yer verilecektir. Bunun akabinde gelecek araştırmacılara, uygulayıcılara ve politika yapıcılara öneriler sunulacaktır.

Bu çalışma; kardeşlik ilişkilerini psikolojik ve bireysel deneyimler üzerinden ele alan yaygın literatürün aksine aile ve toplumsal bağlamı, toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel normlar, toplumsal beklentiler, farklı dünya görüşleri, sosyal sınıf ve güç ilişkileri gibi unsurları analize dahil ederek, konuya bütüncül ve derinlikli bir bakış açısı getirmiştir. Bu çalışma, Türkiye’deki orta yaşlı bireylerin kardeşlik algılarını, deneyimlerini ve ilişkilerini niteliksel olarak incelemiş; kardeşliğin kan bağıyla sınırlı olmadığını, ailevi ve toplumsal bağlamla önemli ölçüde etkileşimli olduğunu, duygusal, ilişkisel ve gündelik etkileşimler ve yaşam olaylarıyla sürekli müzakere edilen ve dönüşen bir dinamiğe sahip olduğunu, ilişkiler ağına dahil olan *önemli ötekilerin/üçüncü kişilerin* ilişkileri sürekli dönüştürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu tez çalışması; kardeşlik ilişkilerinin tek bir kuramla açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir olgu olduğunu ve bu bağlamda sosyolojik önemini görünür kılmıştır.

Araştırma sonucunda; algılanan kardeşlik idealinin her kardeşte karşılık görmediği, yaşam boyu deneyimlerin kan bağıının ötesinde anlamlar taşıdığı, kardeşlik kavramının karmaşık, çelişkili ve aynı birey için bile farklı zamanlarda ve bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabileceği görülmüştür. Dolayısıyla ideale uymayan deneyimler, kardeşlik kimliğinin statik değil, sürekli değişebilir ve pazarlık edilebilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli bir sonucu, kardeşlik ilişkisinin bireylerin kimlik algısıyla da yakından ilişkili olduğudur. Geçmiş dönem kök aile deneyimleri, edinilen roller, yetişkin bireylerin günümüz kardeşlik algılarını ve deneyimini etkileyebilmektedir. Ancak roller yaşam

boyu esnek bir şekilde değişkendir Ayrıca kardeşler, bireyin kendini tanımasında ve konumlandırmasında bir referans noktası olabilmektedir. Bazı kardeşler *aidiyet ve biz* olarak algılanırken, bazıları *öteki ve yabancı* olarak nitelenebilmektedir. Dolayısıyla *her kardeş* gibi bir genelleme yapılmaması gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Kardeş ve kardeşlik ilişkileri çeşitlidir. *Kardeş kimdir?* Sorusu öncelikle bireylerin algılarında şekillenmekte ve yaşam olaylarının etkisiyle çeşitlilik göstermekte ve zamanla değişmektedir. Bu çalışma da kardeş olarak nitelenenlerin; öz kardeşler, yarı kardeşler, vefat eden kardeşler, arkadaşlar ve ebeveynlerin kardeşleri olduğu görölmüştür.

Kardeşlerle çocuklukta kurulan bağların niteliği, yaşam boyunca alınan sosyal destek ve nostaljik ortak geçmiş nedeniyle daha yakın hissettikleri kardeşleriyle ilişkilerinin daha seçici olduğu görölmüştür. Bu çalışmada kardeşlerin her biriyle ilişkinin farklı olmasını nitelenmek amacıyla *yaşam boyu değişen seçici kardeşlik* kavramsallaştırılması yapılmıştır. Bu anlamda kardeş kavramı, orta yaşlı bireyler için geleneksel toplum ile post modern çeşitliliği içeren günümüz ilişkisel toplumsal bağlamla birlikte şekillenmektedir. Kısacası geleneksel kardeş kavramıyla aktarılan kan bağına dayalı kardeşlik; günümüzde hem bireysel hem de yapısal anlamda esnek, müzakere edilen, zamanla dönüşen ve farklılıkları içeren bir anlamı muhteva etmektedir. Bu bağlamda genellikle genç yetişkinlik döneminde belirginleşen arkadaşlık ilişkileri ve sosyal gruplara aidiyet; bazı orta yaş yetişkin bireyler için kardeşleri ikame edici bir özellik taşıyabilmektedir. Bu çalışmada arkadaşlarla kurulan kardeşlik bağı *seçilmiş-gönüllü kardeşlik* olarak kavramsallaştırılmıştır. Öte yandan algılanan ebeveyn tutumlarının, kök aile atmosferinin, akrabaların, dini ve kültürel unsurların, toplumsal norm ve cinsiyet rollerinin; kardeşler arası ilişkilerin niteliğini dönüştürebildiği görölmüştür. Bu bağlamda kardeşlik kimliği ve ilişkilerdeki tutumları sadece bireysel algıların değil, aynı zamanda yapısal ve kültürel güçlerin kesişim noktasında inşa edilen sosyo-kültürel bir olgudur.

Araştırmada kardeşler arası duygusal ve ilişkisel yaşantıları anlamak amacıyla “*Orta yaş bireyler kardeşleriyle destek-çatışmaya dair ilişkilerini nasıl deneyimlemekte ve anlamlandırmaktadır?*” Sorusuna cevap aranmıştır. İlk olarak duygusal ve ilişkisel dinamikleri ayrı ayrı ele almak istense de sahada elde edilen bulgular; orta yaş bireyler için kardeşlik ilişkilerinin karmaşık ve iç içe geçmiş olabileceğini göstermiştir. Araştırma sonucunda; orta yaş bireylerin kardeşlerinden biriyle daha fazla destek alışverişinde bulunduğu, bazılarının sosyal destek ve sosyal sermaye kaynağı olabileceği, koşulsuz güven ve koşulsuz bağlanmanın yetişkin kardeş ilişkilerinde bağlayıcı bir dinamik olabileceği görölmüştür. Bazı kardeşlerin ahlaki ve normatif dayanışma bilinciyle hareket ettiği, her konuda kardeşlerini destekledikleri, bazı kardeşler arasında normal zamanda görünür olmayan desteğin kriz anlarında ortaya çıkabileceği

sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu araştırmanın çeşitliliğinin de vurguladığı gibi her kardeşle destek ve dayanışmaya dayalı ilişkiler geliştirilmemekte, bazılarının karşılıksız olabileceğine dayalı bulgular *asimetrik dayanışmanın kırılabilirliği* kavramıyla açıklanmıştır. Kardeşler arası destek alışverişinin her zaman karşılık görmeyebileceği, kırılabilirliğin kardeşin *köstek olması* olarak algılanabileceğini ve karşılıklılık eksikliğinin yıpratıcı olabileceği görülmüştür. Bazıları için ise kardeşe destek olmak aileden aktarılan bir görev olarak anlaşılmakta, bireyler tarafından içselleştirilen normlara dayalı kardeş desteği bu çalışmada *kardeşlik görevi* olarak kavramsallaştırılmıştır. Bazen de kardeşe destek davranışı; geçmiş dönemde kardeşin yaptığı fedakârlıkların birer karşılığıdır. Bu durum *borçluluğun gölgesinde kardeş desteği/ kardeşlik borcu* olarak ifade edilmiştir.

Bazı kardeşler arasında sunulan desteğin her zaman ilişkilerde olumlu algılanmadığı, bazen de sınır ihlali ve müdahale olarak algılanabildiği ve çatışma nedeni olabileceği görülmüştür. Destek ve dayanışma ilişkisine dair araştırma sonuçları, bazı kardeşlerin kritik anlarda menfaatleriyle hareket edebildiklerini göstermiştir. Bu durum araştırmada *çıkarıcı kardeşler/çıkarılmış kardeşlik* olarak kavramsallaştırılmıştır. Günümüzde kentleşme ve modern bankacılık ve kredi sistemlerinin, üçüncü kişilerin (eşler, ebeveyn, çocuklar ve diğer kardeşler) ve coğrafi mesafenin kardeşlik ilişkilerinde destek alışverişini engelleyici ya da teşvik edici olabildiği, dayanışma algısının yerini bireysel çıkarların hâkim olduğu bir sistemin alabileceğini göstermiştir. Ancak bu durum çift taraflıdır. Bir kardeş desteği veren tarafken diğer taraf sömüren konumdadır. Yaşam olayları ve yaşanan krizler karşısında bazı kardeşlerin *güveni ihlal* edebildiği, bazılarının ise daha da ileri giderek güvenin çöküşüne zemin hazırlayan deneyimlerle bağları fiziksel bazen de duygusal olarak koparabildiği görülmüştür. Bulguların neticesinde bazı kardeşler arasında kardeşe duyulan güven krizinin, anlam krizinden ziyade fiziki ve ailevi korumaya dönüşebildiği de görülmüştür.

Bu çalışmada kardeşler arası yaşanan anlaşmazlıkların, çatışmaların ve şiddet deneyimlerinin tek bir nedene indirgenemeyecek kadar çeşitli olduğunu, yaşamın farklı dönemlerinde farklı şekillerde ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda çatışmaların bazı kardeşler için geçmiş dönemin izlerini taşıyabildiği, kardeşlerden biriyle (genellikle ağabey) otorite ve güç çatışması, kardeşlerden birinin diğerine ekonomik bağımlılığı/sömürüsü, sınır müzakereleri ve mahremiyet ihlali, dünya görüşü farklılıkları (siyasi, dini, ideolojik), kardeşlerin evliliği ve ebeveynle ilgilenme gibi konulardaki değer çatışmaları, kardeşin yaşamın bir döneminde uyguladığı veya potansiyeli taşıyan şiddet davranışı ve üçüncü kişilerin etkileşimiyle yaşandığı görülmüştür. Yaşanan bu çatışmaların bazı kardeşleri yabancılaştırabildiği ve *düşman olma* raddesine getirebildiği, kardeşlerin farklı sosyal sınıflara

ve ekonomik seviyelere sahip olması da kardeşten destek beklentisini etkileyebildiği ve çatışmalara neden olabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Maddi kaynakların paylaşımı bazıları için çocuklukta yaşanan *kaynak krizi* olarak anlandırılırken, bazıları için ebeveyn vefatı sonrası ortaya çıkan *miras gerilimleri*yle şekillenmiştir. Bazılarının ise sosyalleşme sürecinde öğrenilen ve nesilden nesle sürdürülen fiziksel, duygusal ve psikolojik şiddet davranışlarını; yetişkinlikte kardeşleri üzerinde devam ettirebildiği görülmüştür. Bazı orta yaş bireylerin yaşamın farklı zamanlarında kardeşlerinden biriyle deneyimlediği şiddet davranışının tek bir boyutunun olmadığı, fiziksel, psikolojik/duygusal ve ekonomik şiddeti yaşadıkları/yaşattıkları görülmüştür. Kardeşler arası çatışma ve anlaşmazlıkların eşler ve ebeveynler gibi üçüncü kişilerin müdahalelerinden ve rekabetlerinden önemli ölçüde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bazıları ebeveynin eşitsiz tutumlarından, bazıları eşlerin ve ebeveynlerin arabazucu yaklaşımlarından, bazıları ise ebeveynle ilgilenme konusunda kardeşleriyle anlaşmazlık yaşayabilmektedir.

Araştırma sonucunda orta yaş bireylerin kardeşleriyle aralarında yaşam boyu farklı nedenlerle kıskançlık ve rekabetin deneyimlendiği görülmüştür. Destek ve çatışmaya dayalı ilişkilerin gizli ambivalansı olan kıskançlık ve rekabet her zaman açık çatışmaya dönüşmemektedir. Bunun nedeni hem kan bağı ideolojisinin getirdiği zorunluluktan hem de durumun kardeşler tarafından algılanma biçiminin farklılıklarından kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda araştırma, kardeşler arası kıskançlık ve rekabete dayalı ilişkilerin; ebeveynin favorisi ve görünmezlik hissi, yaşam şartlarında eşitsizlik algısı, statü rekabeti ve gölgede kalma, kardeşlikte uzayan rekabetin evlilik ve çocuklar üzerinden sürdürülmesi, inkâr ve rasyonelleştirilmiş duygusal gerilimler şeklinde farklı şekillerde algılandığını ve yaşandığını göstermiştir. Dolayısıyla geçmiş zamanda yaşanan deneyimlerin, kritik yaşam olaylarının, algılanan farklı ebeveyn tutumlarının ve statüye dayalı kıyaslamaların orta yaş bireylerin kardeşleri arasında kıskançlık ve rekabeti tetikleyebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Kardeşe duyulan kıskançlık ve rekabet duyguları bazıları tarafından açık şekilde dile getirilebilirken, bazıları mantıklı sebeplere dayanarak inkâr edebilmektedir. Bu durum kardeşlerle ilişkilerin sürdürülebilirliği için bir strateji olarak görülebilmektedir.

Bu çalışmada bir diğer problem “orta yaşlı bireylerin kardeşlik ilişkilerinde yaşam olayları ve dönüm noktalarının (geçmişte yaşanan kritik olaylar, evlilik, bekarlık, boşanma, ebeveyn olma, hastalık ve bakım süreçleri, ebeveyn kaybı vb.) nasıl deneyimledikleri, anladıkları ve ilişkilerini nasıl dönüştürdüğüdür.” Bu bağlamda araştırma sonucunda bazı kardeşlerin çocukluk döneminde kök aile atmosferinde yaşadığı kritik yaşam deneyimleri, yaşamın belli dönemlerini birlikte geçirememesi, kardeşlerden birinin cezaevinde, çocuk

esirgeme kurumunda bulunması, kardeşlerden birinin evliliği, boşanması, ebeveyn olması, ebeveyn kaybı yaşamaları ve miras gerilimleri gibi kritik yaşam olaylarının ilişkilerini, rollerini ve sosyal destek ağlarını dönüştürdüğü, yaşanan olayların bazı kardeşleri yakınlaştırırken, bazı kardeşleri uzaklaştırdıkları, bazıları için ise kopuşa götüren süreçler olduğu görülmüştür. Kardeşler arası ilişkilerde ebeveyn, kardeş eşleri, kardeş çocukları ve akrabalar gibi üçüncü kişilerin ilişkilerde hem bağlayıcı/destekleyici hem de çatışma tetikleyici aktörler olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan kardeşler yaşam olaylarını farklı zamanlarda deneyimlemektedir. Bu bağlamda bir kişi daha erken evlenebilir veya hiç evlenmeyebilir. Aynı ailede bir kardeşin eğitimi daha önemsenirken, diğeri yaşam akışında meydana gelen eşitsizlik algısı yüzünden kardeşlik ilişkilerinde kıskançlık yaşayabilir. Burada aynı ailenin farklı zamanlarda çocuklarının dünyaya geldiğini, ailevi imkanların, sosyal şartların ve genel toplumsal dönüşümlerin etkisinde farklılaşabileceği görülmüştür. Bu durum yaşam olaylarının ve dönüm noktalarının aynı ailede yaşayan kardeşler için dahi farklılıklar göstereceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bir diğer sonucu da yaşam olaylarından biri olan aile üyelerinden birinin (özellikle ebeveynlerden biri) kaybı sonrası orta yaş bireylerin kardeşleriyle ilişkileri dönüşüme uğramasıdır. Bu dönüşümlerin, bazı ailelerde kardeşlerden birinin (genellikle büyük kardeşler) ebeveyn rollerini ve sorumluluklarını üstlenebildiği, kaybın bir dayanışma alanına dönüşerek bazı kardeşler arasında bağlılığı ve yakınlığı artırabildiği, bazıları için ise ebeveynin sağlığında diğer kardeşlerin görevlerini yerine getirmediklerini düşündükleri için suçlama ve vicdan muhasebesine dönüşerek anlaşmazlıkları tetikleyen bir deneyim olduğu görülmüştür. Ayrıca ebeveyn kaybı sonrası kardeşler arası miras paylaşımının yalnızca maddi değil, aynı zamanda duygusal olarak bazı kardeşleri yakınlaştıran, bazıları çatıştıran, bazıları ise yabancılaştıran bir yaşam olayı olarak görülebilmektedir. Çoğu zaman ise ilişkinin geçmiş dinamiğini ortaya çıkaran bir eşik olmaktadır. Bu noktada miras paylaşımına dair orta yaş bireylerin ve ebeveynlerin farklı algılarının ve pratiklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn kaybı sonrası kardeşler arası ilişkiler; mikro (algılar, bireysel ilişkiler, destek ağları), mezzo (aile ve sosyal çevre) ve makro bağlamdan (yapısal unsurlar, ataerkil rejimler vb.) etkilenmektedir.

Bir diğer araştırma problemi ise *“orta yaş bireylerin kardeşleriyle ilişkilerinin sürdürülme ve sürdürülmeme nedenleri nelerdir? Kardeşleriyle ilişkilerinde neleri değiştirmek istemektedirler?”* Bu anlamda araştırma orta yaşlı yetişkin bireylerin kardeşlik ilişkilerinin nasıl kurulduğu, sürdüğü, değiştiği ve anlamlandırıldığına odaklanarak, bireylerin yaşam deneyimlerinden yola çıkmış, kardeşlik bağlarını ailevi, toplumsal ve bireysel etmenlerle birlikte ele almıştır. Çocukluk dönemine dair ortak bir geçmişten beslenen kardeşlik kimliği,

yaşam boyunca farklı olaylar ve koşullar karşısında dönüşmektedir. Bu dönüşüm, kimi zaman yakınlaşmayı kimi zaman ise uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda bu tez; kardeşlik ilişkilerinin durağan değil, yaşam olaylarına ve içsel değerlendirmelere bağlı olarak değişken bir yapıya sahip olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın katılımcılarında kardeşliğin geleceği, ilişkisel özerklik ve normatif dayanışma arasındaki ayarın bir sonucu olarak süreklilik, seçici yakınlık ya da kopuş biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu denge; ritüellerin zorunlu/gönüllü olarak gerçekleşmesi, arayıp sormanın sembolik onayı, mesafe stratejileri ve üçüncü kişilerin erişim kuralları üzerinden somutlaşmıştır. Bazı kardeşlerin uzun yıllardır fiziksel olarak bağlarının koptuğunu, bazılarının yabancılaştığını, bazılarının ise fiziksel kopuş olsa dahi şartlar ve koşullar değiştiği takdirde ilişkilerin tekrar müzakereye açık olabileceği görülmüştür. Bu durum fiziksel kopuşun herkeste duygusal kopuşa da beraberinde getirmediğini ortaya koymuştur.

Elbette bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırma, 40-60 yaş aralığındaki bireylerle ve sınırlı bir örneklemle gerçekleştirilmiş; dolayısıyla genelleme iddiası taşımamaktadır. Öte yandan katılımcılar İstanbul veya Ankara’da yaşamaktadır. Kardeşlerinin ise farklı illerde yaşadıkları düşünüldüğünde bağlam, bulgulara yer alan mekânlar ve zamanla sınırlıdır. Katılımcıların sayısının 14 olması yaşanan deneyimlerden bazılarının tekil kalmasına neden olabilir. Ancak böyle bir çalışmanın Türkiye’de bütüncül açıdan çalışılmamış olması, bulguların kardeşlik sosyolojisine dair temsil niteliği taşıyabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, orta yaşlı yetişkin bireyler için kardeşliğin ne şekilde yaşandığını, hangi etkenler tarafından biçimlendiğini ve bireyler için nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymuş, kardeşlik ilişkisinin yalnızca bireysel anlamlandırmalarla değil; ailevi, kültürel, akrabalık etkileşimiyle sürekli müzakere edilen ve dönüşen aynı zamanda ataerkillik, toplumsal cinsiyet, ekonomik faktörler gibi yapısal ve sistemsel boyutlarla da şekillendiğini göstermiştir. Dolayısıyla kardeşlik bağının karmaşıklığını; bazıları için sürekliliğini, bazıları içinse sonlandırılabilen bir nitelik taşıdığını vurgulamıştır. Kardeşliğin sadece kan bağından ibaret olmayan, zaman, mekân ve anlamla örülmüş çok boyutlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yetişkin kardeşler arası ikili ilişkilerde, diğer kardeşlerin, ebeveynin, ebeveynin kök ailesi olan akrabaların, arkadaşların, kardeş eşleri gibi diğer üçüncü kişilerin ilişkileri güçlendirdiği gibi zayıflatabildiği hatta bazıları için kopmaya neden olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bulgular, orta yaş yetişkin bireylerin kardeş bağlarının modern Türkiye’de esnek fakat kopmaz olmadığını müzakere ve çabayla dönüşebileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırmacılara Öneriler: Sosyoloji literatürü; son 20 yıldır uygulamalı ve saha araştırmalarını içermekte, aile sosyolojisi literatürünün ise özellikle ebeveyn- çocuk ve eşler

arası ilişkilere yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla kardeşlik ilişkilerinin ve kardeşlik sosyolojisine dair kapsamlı araştırmaların yapılması, aile içi ilişkileri ve kişilerarası ilişki dinamiklerini anlamak için önem arz etmektedir. Bu çalışma literatüre önemli katkılar sağlamakla beraber, ilerleyen dönemlerde disiplinler arası çalışmaların kardeşlik literatürüne katkıda bulunmasını da önermektedir.

Bu araştırma ele alınırken bu denli karmaşık ve zorlayıcı olabileceği düşünülmemiştir. Türkiye’de kardeşlikle ilgili literatürün görece yeni ve az olduğu düşünüldüğünde yetişkin kardeşlik alanında çalışacak araştırmacıların, öncelikle tek bir konuya odaklanmaları (ör: ebeveyn bakımı, evliliğin kardeş ilişkilerindeki dönüşümü vb.), bu konu üzerinde odaklı bir çalışma yürütmeleri ve tümdengelimsel bir yaklaşım izlemeleri, çalışmayı yürütmenin kolaylığı açısından öncelikli olarak önerilmektedir. Ancak bu yolun veri temelli çeşitliliği de sınırlandırabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada görüşülen 14 katılımcı olmasına rağmen bireylerin kardeş sayılarının birden fazla olması, aktarılan deneyimlerin çeşitliliğini artırmış olsa da analizi karmaşıktır ve zorlaştırmıştır. Bu anlamda araştırma sürecini kolaylaştırmak amacıyla genç yetişkin- orta yetişkin dönem ikili kardeş ilişkileri karşılaştırmalı olarak ele alınabilir.

Gelecek araştırmacılar yetişkin kardeşler arası ilişkilerin niteliksel araştırıldığı bu çalışmanın sorularını dönüştürerek farklı yaş gruplarından, özellikle orta yaşlı, yaşlı ve ileri yaşlı kişilerin kardeşlik ilişkilerine dair niteliksel, niceliksel ve karma yöntemlerle çalışabilirler. Ayrıca kardeş-ilişki devinimi için boylamsal tasarım ve kültürlerarası kesitsel araştırmalar yapılması da önerilmektedir. Farklı kültürel bağlamlar üzerinden kardeşlik ilişkilerini incelemek alana daha geniş bir perspektif sunabilir.

Benzer şekilde Gilligan ve diğerleri (2020) da gelecekteki araştırmaların, yaşlıların barınma, ulaşım, tıbbi uyum ve yaşam sonu kararları gibi yaşlı yetişkinlerin yaşamlarının diğer yönlerinde erkek ve kız kardeşlerin rolünü de dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada kısıtlı bir şekilde ele alınabilen yaşam olaylarının farklılaşmasıyla oluşan kardeşlerin sosyal sınıf farklılıkları ve mesleki farklılıkları, kardeşlerine ekonomik ve fiziksel olarak bağımlı kardeşler ve hiyerarşik kardeş ilişkilerinin odaklı bir şekilde incelenmesi de önemli olabilir. Bunun dışında kuşaklararası ilişkiler, kardeşler arası güç dengeleri, kardeşlikte toplumsal cinsiyetin rolü, miras gerilimleri ve yaşanan kardeş cinayetleri gibi konular derinleştirilerek çalışılabilir. Bu tür çalışmalar, kardeşliğin sadece bireyler arası bir ilişki değil; aynı zamanda ailevi, kültürel ve yapısal bir bağlamının olduğunu sosyolojik olarak daha net ortaya koyacaktır.

Türkiye nüfusunun hızla yaşlanması, evlilik ve ailelerde yaşanan önemli değişiklikler, yetişkinlerin ileri yaşlara doğru daha karmaşık evlilik ve aile geçmişlerine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durumun aile dinamikleri ve özellikle bakım verme üzerinde önemli etkilere sahip olacağı öngörülmektedir. Yaşlı yetişkinler arasında aile ilişkilerinin giderek artan kesimleri arasında çocuksuzlar ve çeşitli aile yapılarına yol açan evlilik geçişleri yaşayanlar yer almaktadır. Bu konuların araştırılması bilhassa önemlidir.

Bir diğer öneri ise ebeveynlerin kardeş ilişkilerinin kuşaklararası ilişkileri nasıl etkilediğinin araştırılması olacaktır. Örneğin; günümüzdeki yetişkinlerin kardeşleriyle ilişkilerinin ve bağlarının niteliği; ilerleyen dönemde çocuklarının kardeşleriyle ve kuzenleriyle ilişkilerini nasıl etkileyebilir?

Bu öneriler bu araştırmanın kapsamı düşünüldüğünde uzayıp gidebilir. O nedenle Türkiye’de aile sosyolojisinin sınırlarını genişletmek istiyorsak, ailenin ve akrabalığın ilişkisel ve karmaşık bir alan olduğunu kabul ederek sosyolojik olarak derinlemesine incelememiz gerekmektedir.

Uygulayıcılara Öneriler: Bu araştırmanın bulguları, uygulamalı sosyoloji, psikoloji ve aile danışmanlığı gibi pratik alanlarda çalışan uygulayıcılar için, yetişkinlerin aile içi dinamiklerini anlamada kullanılabilecek somut veriler ve bilgiler sağlamaktadır. Bu anlamda danışmanlık görüşmeleri; aile içi ilişkiler, kök aile ve eşlerin kardeş ilişkileri ve etkileşimleri üzerinden de daha hassas bir şekilde incelenmelidir.

Bu araştırma alanlarının yoğunluklu olarak ebeveyn- çocuk ve eşler arası ilişkilere odaklandığı göz önünde bulundurulduğunda; bu çalışmanın bulgularında da görüldüğü üzere yetişkin kardeşlerin ilişkileri, kardeşin yeni kurmuş olduğu çekirdek ailesini de dönüştürmekte ve karşılıklı olarak etkilediği görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada gözlenen normatif yük asimetrisi ve emeğin uzun süreli tek bir kardeşte toplanmasını azaltmak amacıyla, aile danışmanlığı/psikososyal hizmetlerde kardeşlere yönelik kısa bir iş bölümü planı (görev-zaman-maliyet) önerilebilir. Planın belli aralıklarla güncellenmesi ve kararların sözleşmeye tabi tutulması karşılıklılık ve şeffaflık algısını destekleyebilir. Bu tabii ki bireylerin çözüm arayışına girmek istedikleri takdirde mümkündür.

Bu bağlamda uzun süreli bakım süreçlerinde tükenme ve kırgınlıkların biriktiği deneyimler için, birincil bakım veren kardeşe geçici bakım, iş bölümü ve maddi giderlerin paylaşımının yapılması önerilebilir. Bu düzenlemeler, ilişkisel yabancılaşma riskini azaltabilir. Miras, ebeveyn kaybı ve yoğun bakım dönemlerinde çatışma ve kopuşa giden süreçlerde erken müdahale için, kısa süreli arabuluculuk ve aile toplantıları önerilebilir.

Politika Yapıcılara Öneriler: Yetişkin kardeşlerin ve eşlerinin aile içi güçlendirme programlarına dahil edilmesi, projeler yapılması ve aile politikalarında kardeşlik bağlarını da göz önünde bulundurmaları önerilmektedir. Özellikle kardeşler arasında yaşanan aile içi miras çatışmalarının ve medyada sıklıkla yansıtılan kardeş cinayetlerinin önüne geçmek amacıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin azaltılması, öte yandan aile içi bakım politikalarında kardeşler arasında yük paylaşımını adil kılacak şekilde düzenlemeler yapılması önerilmektedir.

Bu anlamda *aile arabuluculuğunun* yalnızca hukuki değil, sosyolojik perspektifi önceleyen bir yaklaşımla da yürütülmesi gerekmektedir. Özellikle belediyelerde veya aile merkezlerinde konuyla ilgili birimler kurulabilir. Belediye aile arabuluculuklarıyla hukuki olarak Türkiye Barolar Birliğiyle iş birliği yapılabilir. Bu noktada taraflar arasında güç asimetrisinin engellenmesi adına ayrı görüşme hakkı ve gönüllülük esası ön planda tutulabilir. Burada sosyolojik bakış açısının esas alındığı arabuluculuktan kastedilen, toplumsal ve kültürel farkındalığın artırılması yoluyla kardeşler arası uzlaşının kolaylaştırılmasıdır.

Çalışmamızda da ortaya konulduğu üzere ebeveyn kaybı deneyimi, kardeşlik ilişkilerini dönüştürmektedir. Bu bağlamda yas danışmanlığı ve aile destek hizmetlerinde yetişkin kardeşlere de odaklanılması ve psiko-sosyal desteklerin artırılması adına politikalar üretilebilir.

Türkiye’de yetişkin kardeş ilişkilerine odaklanan projelerin ve destek programlarının diğer aile üyelerinin yapıcı ve bozucu etkilerinin olduğu düşünüldüğünde *eltiller, bacanaklar, kayınvalide, kayınpeder, yeğenler* gibi geniş akrabalar arası ilişkilerini de kapsamalıdır. Bu bağlamda uygulayıcılar üçüncü kişiler için sınır ve rol protokolü uygulayabilir.

Öte yandan ulusal bazlı aile/hane halkı araştırmalarına kardeşlik modüllerinin eklenmesi önerilmektedir. Destek alanları, temas sıklığı, bakım yükü, çatışma tetikleyicileri, kopuş örneklerine yer verilebilir. Bu modül, yerel hizmetlerin planlanmasında kanıta dayalı referans sağlayabilir. Bu bağlamda sosyologların aile içi araştırma ve projelerde daha fazla yer almasının sağlanması, aile içi ilişkilerin sosyolojik boyutlarının araştırması için oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. ve Kılınç, M. (2022). Orta yetişkinlik döneminde uyum ve psikopatoloji. F. Savi Çakar (Ed.), *Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları* içinde (s. 354-376). Pegem Yayınları.
- Acar-Savran, G. (2004) *Beden Emek Tarih*. Kanat Yayınları.
- Adam-Lauterbach, D. (2013). *Geschwisterbeziehung und seelische erkrankung: Entwicklungspsychologie, psychodynamik, therapie*. Klett-Cotta.
- Adıgüzel, A. (2013). Kız çocuklarının okullulaşma engelleri ve çözüm önerileri (Şanlıurfa örneği). *EKEV Akademi Dergisi*, (56), 325-344.
- Adler, A. (1949). *Understanding Human Nature*. Greenberg.
- Adler, A. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler: A systematic presentation in selections from his writings*. H. L. Ansbacher ve R. Ansbacher (Eds.). Harper & Row.
- Adler, P. S. ve Kwon, S. (2000). Social capital: the good, the bad, and the ugly. E. L. Lesser (Ed.) *Knowledge and social capital: foundations and applications* içinde (s. 89-115). Butterworth - Heinemann.
- Agllias, K. (2016). Disconnection and decision-making: Adult children explain their reasons for estranging from parents. *Australian Social Work*, 69(1), 92-104. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2015.1004355>
- Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Ev Ekonomisi Ana Bilim Dalı.
- Akçay, S. ve Koca, E. (2024). Nitel araştırmalarda veri doygunluğu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 829-848. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1423415>
- Akış, A. G. ve Korkmaz Yaylagül, N. (2021). Yaşam seyri perspektifi ve yaşlılık. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 276-309. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.867560>
- Aktaş, G. (1992). *Şehirleşmenin Türk aile yapısına etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Allan, G. (1977). Sibling solidarity. *Journal of Marriage and Family*, 39(1), 177-184. <https://doi.org/10.2307/351073>
- Alwin, D. F. (2012). Integrating varieties of life course concepts. *The Journals of Gerontology: Series B*, 67(2), 206-220. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbr146>

- Anderson, E. R. (1999). Sibling, half sibling, and stepsibling relationships in remarried families. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64(4), 101-126. <https://doi.org/10.1111/1540-5834.00049>
- Apalı, Y. (2016). Toplumsal değişme bağlamında bilginin değişimi ve dönüşümü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 395-406.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Atak, H., Tatlı, C. E., Çokamay, G., Büyükpabuşcu, H. ve Çok, F. (2016). Yetişkinliğe geçiş: Türkiye’de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 8(3), 204-227. <https://doi.org/10.18863/pgy.238184>
- Atay, T. (2012). *Çin işi japon işi: Cinsiyet ve cinsellik üzerine antropolojik değiniler*. İletişim Yayınları.
- Attride Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405. <https://doi.org/10.1177/146879410100100307>
- Aydemir, M. A. ve Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 43-59.
- Aydın, M. (2011). *Kurumlar Sosyolojisi* (3. baskı). Kadim Yayınları.
- Aydın, S. ve Bahadır, M. (2019). Değişen aile kurumu içerisinde kadın ve kadının gelinlik rolü üzerine bir değerlendirme: Ağrı ili örneği. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (62), 201-230.
- Aydoğan, D., Özbay, Y., Milevsky, A. ve Kaygas, Y. (2022). Sibling dynamics, marital satisfaction, and wellness in married Turkish adults. *The Family Journal*. <https://doi.org/10.1177/10664807221139503>
- Aygün, E. (2021). Kur’ân’da din kardeşliği bağlamında sosyal desteğin psikososyal boyutları. *Journal of Analytic Divinity*, 5(1), 68-88. <https://doi.org/10.46595/jad.867730>
- Ayhan, D. (2024). Gençlerin akraba algısı ve ilişkilerini anlamak: Zorunlu bir bağ mı? Sosyal sermaye mi? *İçtimaiyat*, 8(2), 691-712. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1454069>
- Aytaç, A. M. (2012). *Ailenin serencamı: Türkiye’de modern aile fikrinin oluşması* (2. baskı). Dipnot Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*. Kubbealtı Neşriyatı .
- Baham, M. E., Weimer, A. A., Bramer, S. L. ve Fabricius, W. V. (2008). Siblings Relationships in Blended Families. J. Pryor (Ed.), *The international handbook of stepfamilies: Policy*

- and practice in legal, research, and clinical environments* içinde (s. 175-207). John Wiley & Sons.
- Baloğlu, F. (1997). *Tüketim eğilimi ve tüketimi etkileyen unsurlar*. [Doktora Tezi.]. İstanbul Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bank, D. P. ve Kahn, M. D. (1997). *Adult sibling relationship. the sibling bond*. Basic Books Publishers.
- Bank, P. S. ve Kahn, M. D. (1982). *The siblings bond*. Basic Books.
- Barki, H. ve Hartwick, J. (2004). Conceptualizing the construct of interpersonal conflict. *International Journal of Conflict Management*, 15(3), 216-244. <https://doi.org/10.1108/eb022913>
- Barrera, M., Sandler, I. N. ve Ramsay, T. B. (1981). Preliminary development of a scale of social support: Studies on college students. *American Journal of Community Psychology*, 9(4), 434-447. <https://doi.org/10.1007/BF00918174>
- Barrowclough, C. ve Tarrier, N. (1992). *Families of schizophrenic patients: Cognitive behavioural intervention*. Chapman & Hall/CRC.
- Basım, H. N., Çetin, F. ve Meydan, C. H. (2009). Kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarında kontrol odağının rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 57-69.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.). Can Yayınları.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Bayraktar-Karahan, F. (2023). Kimlik oluşumunda ailenin rolü. *KAİDE Dergisi (ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi)*, 1(1), 14-33.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka bir modernliğe doğru*. (K. Özdoğan ve B. Doğan Çev.). İthaki Yayınları.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. SAGE Publications.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. Free Press.
- Becker, H. S. (2019). *Mesleğin incelikleri: Sosyal bilimlerde araştırma nasıl yürütülür?* (L. Ünsaldı, B. Öztürk, H. E. Mescioğlu, Ş. Geniş ve G. Metin, Çev.). Heretik Yayınları.

- Bedford, V. H. (1989). Sibling research in historical perspective: the discovery of a forgotten relationship. *American Behavioral Scientist*, 33(1), 6-18.
<https://doi.org/10.1177/0002764289033001002>
- Bedford, V. H. (1995). Sibling relationships in middle adulthood and old age. V. R. M. Bleiszner (Ed.), *Handbook on aging and the family* içinde (s. 201-222). Greenwood.
- Bedford, V. H. (2017). The challenging task of addressing power, control, and influence in sibling relationships after the first two decades of life. new directions for child and adolescent development. N. Campione-Barr (Ed.), *Power, control, and influence in sibling relationships across development* içinde (s. 105-108). New Directions for Child and Adolescent Development. <https://doi.org/10.1002/cad.20203>
- Bedford, V. H. ve Avioli, P. S. (2012). Siblings in middle and late adulthood. R. Blieszner, V.H. Bedford (Eds.), *Handbook of Families and Aging* içinde (s. 125-153). Praeger/ABC-CLIO.
- Bengtson, V. L. ve Roberts, R. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856-870. <https://doi.org/10.2307/352993>
- Bengtson, V. L. ve Allen, K. R. (1993). The life course perspective applied to families over time. P. Boss, W. Doharty, R. LaRossa, W. Schumm ve S. Tenmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* içinde (s. 469-504). Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-0-387-85764-0_19
- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491-513.
- Berki, Ş. (1954). Türk miras hukukunun esasları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3). https://doi.org/10.1501/Hukfak_00000001234
- Bernstein, A. C. (1990). *Yours, mine, and ours: How families change when remarried parents have a child together*. W.W.Norton & Company.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Aşina Kitaplar.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008). *Sosyoloji*. (K. İnal, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Blake, L. (2017). Parents and children who are estranged in adulthood: A review and discussion of the literature. *Journal of Family Theory & Review*, 9(4), 521-536.
<https://doi.org/10.1111/jftr.12216>

- Blake, L., Bland, B. ve Rouncefield-Swales, A. (2022). Estrangement Between Siblings in Adulthood: A Qualitative Exploration. *Journal of Family Issues*, 44(7), 1859-1879. <https://doi.org/10.1177/0192513X211064876>
- Blasinsky, M. (1998). Family dynamics: Influencing the care of the older adult. *Adaptation and Aging Activities*, 22(4), 65-72.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. John Wiley & Sons.
- Blumer, H. (1969). *Social interactionism: Perspective and method*. California University Press.
- Boer, F. (1990). *Sibling relationships in middle childhood: An empirical study*. DSWO Press, University of Leiden.
- Boll, T., Ferring, D. ve Filipp, S. (2005). Effects of parental differential treatment on relationship quality with siblings and parents: justice evaluations as mediators. *Social Justice Research*, 18(2), 155-182. <https://doi.org/10.1007/s11211-005-7367>
- Boll, T., Ferring, D. ve Filipp, S. H. (2003). Perceived parental differential treatment in middle adulthood: Curvilinear relations with individuals experienced relationship quality to sibling and parents. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 472-487. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.4.472>
- Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı- Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğini inşası* (8. Baskı). İletişim Yayınları.
- Boro, F., Uygun, E. ve Dikeç, G. (2023). Kayıptan sonra doğan çocuk olmak; Nitel bir araştırma. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry*, 15(1), 406-419. <https://doi.org/10.18863/pgy.1363516>
- Boszormenyi-Nagy, I. ve Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Harper & Row.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1996) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. (R. Nice Çev.). Routledge.
- Bowen, M. (1981). Therapy in the practice of psychotherapy. G. Berenson ve H. White (Eds.), *Annual Review of Family Therapy* içinde. Human Sciences Press.
- Bowen, M. (1982). *Family Therapy in Clinical Practice*. Jason Aronson.
- Bowlby J. (1973). *Attachment and loss: Separation, anxiety and anger*. Basic Books
- Boyd, D. ve Bee, H. (2015). *Life span development* (6. baskı). Pearson Yayınevi.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

- Brownlie, J. (2014). *Ordinary relationships: A sociological study of emotions, reflexivity and culture*. Palgrave Macmillan.
- Buchanan, A. (2016). To what extent can we rely on support from our brothers and sisters at different stages in our life span? Brothers and sisters. (A. Buchanan ve A. Rotkirch, Çev.). *Sibling relationships across the life içinde* (s. 279-408). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2015.1004355>
- Buğra, A. (2001). Bir krize ve bir ahlâki ekonominin çöküşüne aair. *Birikim Dergisi* (145).
- Buist, K. ve Vermande, M. (2014). Sibling relationship patterns and their associations with child competence and problem behavior. *Journal of Family Psychology*, 28(4), 529-537. <https://doi.org/10.1037/a0036990>
- Bush, J. E. ve Ehrenberg, M. F. (2003). Young persons' perspectives on the influence of family transitions on sibling relationships: a qualitative exploration. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39(3-4), 1–35. https://doi.org/10.1300/J087v39n03_01
- Büyükeçeci, Z. ve Çinel, B. (2024). Adult sibling relationships: The impact of cohabitation, marriage, separation, and childbearing. *Journal of Marriage and Family*, 86(3), 698-717.
- Bysheim, A. N. (2022). *Examining sibling relationships with older adults through songwriting: Development of a method*. [MA - Master of Arts.] Lesley University Expressive Therapies.
- Caffaro, J. V. ve Conn-Caffaro, A. (2014). *Sibling abuse trauma: assessment and intervention strategies for children, families, and adults* (2 nd edition). Routledge.
- Campbell, L. D., Connidis, I. A. ve Davies, L. (1999). Sibling ties in later life: a social network analysis. *Journal of Family Issues*, 20(1), 114-148. <https://doi.org/10.1177/019251399020001006>
- Campbell, R. J., Jeong, S. ve Graffin, S. D. (2019). Born to take risk? The effect of CEO birth order on strategic risk taking. *Academy of Management Journal*, 62(6), 1774-1799.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi* (2.baskı). Açılım Kitap.
- Cantor, M. (1979). Neighbors and friends: An overlooked resource in the informal support system. *Research on Aging*, 1(4), 434-463. <https://doi.org/10.1177/016402757914002>
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54(3), 165-181. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.3.165>
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell Publishers.

- Ceylan, T. (2011). Toplumsal sistem analizinde toplumsal statü ve rol. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 89-104.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide thereogh qualitative analysis*. SAGE Publications.
- Chase, N. D. (1999). *Burdened children: theory, research, and treatment of parentification*. Sage Publication.
- Chen, B. ve Volling, B. P. (2023). Paternal and maternal rejection and Chinese children's internalizing and externalizing problems across the transition to siblinghood: A developmental cascade model of family influence. *Child Development*, 94(1), 288-302. <https://doi.org/10.1111/cdev.13857>
- Cicirelli, V. (1985a). The role of siblings as family caregivers. W. J. Sauer ve R. T. Coward (Eds.), *Social Support Networks and The Care of the Elderly* içinde. Springer.
- Cicirelli, V. G. (1985b). Sibling relationships throughout the life cycle. L. L. L'Abate (Ed.), *The handbook of family psychology and psychotherapy* içinde. Dorsey.
- Cicirelli, V. (1994). Sibling relationships in cross-cultural perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 7-20. <https://doi.org/10.2307/352697>
- Cicirelli, V. G. (1989). Feelings of attachment to siblings and well-being in later life. *Psychology and Aging*, 211-216. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.4.2.211>
- Cicirelli, V. G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. Plenum Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6509-0>
- Clandinin, D.J. ve Connelly, F.M. (2000). *Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research*. Jossey-Bass.
- Clarke, N. J., Willis, M. E. H., Barnes, J. S., Caddick, N., Cromby, J., McDermott, H. ve Wiltshire, G. (2015). *Analytical pluralism in qualitative research: A meta-study*. *Qualitative Research in Psychology*, 12(2), 1-20. <https://doi.org/10.1080/14780887.2014.948980>
- Cobb, S. (1976). Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314. <https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003>
- Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(5), 95-120.

- Con Wright, G., Sutor, J. J., Rurka, M. ve Gilligan, M. (2019). Adult children's perceptions of maternal favoritism during caregiving: Comparisons between Turkey and the United States. *Research on Aging*, 41(2), 139-163. <https://doi.org/10.1177/0164027518>
- Con, G. (2013). *Negotiating parent care among siblings*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Conein, B. (2011). Sembolik etkileşimcilik. M. Borlandi, R. Boudon, M. Cherkaoui ve B. Valade (Eds.), *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*. (B. Arıbaş Çev.). (s. 657-659). İletişim Yayınları.
- Conger, K. J. ve Little, W. M. (2010). Sibling relationships during the transition to adulthood. *Child Development Perspectives*, 4(2), 87-94. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00123.x>
- Connell, R. W. (2017). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika* (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Connidis, I. A. ve Davies, L. (1990). Confidants and companions in later life: The place of family and friends. *Journal of Gerontology*, 45(4), 141-149. <https://doi.org/10.1093/geronj/45.4.S141>
- Connidis, I. A. (1992). Life transitions and the adult sibling tie: A qualitative study. *Journal of Marriage and Family*, 54(4), 972-982. <https://doi.org/10.2307/353176>
- Connidis, I. A. (1994). Sibling support in older age. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 49(6), 309-317. <https://doi.org/10.1093/geronj/49.6.S309>
- Connidis, I. A. (2003). Divorce and union dissolution: Reverberations over three generations. *Canadian Journal on Aging*, 22(4), 353-368. <https://doi.org/10.1017/S0714980800004220>
- Connidis, I. A. (2007). Negotiating inequality among adult siblings: two case studies. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 482-499. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00378.x>
- Connidis, I. A. (2015). Exploring ambivalence in family ties: Progress and prospects. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 77-95.
- Connidis, I. A. ve Barnett, A. E. (2018). *Family ties in aging*. SAGE Publications.
- Connidis, I. A. ve Campbell, L. D. (1995). Closeness, confiding, and contact among siblings in middle and late adulthood. *Journal of Family Issues*, 16(6), 722-745. <https://doi.org/10.1177/019251395016006003>
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve farklılık -siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri* (F. Lekesizalın, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Conti, R. P. ve Ryan, W. J. (2013). Defining and measuring estrangement. *International Journal of Research in Social Sciences*, 3(4), 57-67.
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Charles Scribner's Sons.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Mentis Yayıncılık.
- Coser, L. A. (2013). *Sosyolojik düşüncenin ustaları: tarihsel ve toplumsal bağlamlarında fikirler*. De Ki Yayınları .
- Cox, M. J. (2010). Family systems and sibling relationships. *Child Development Perspectives*, 4(2), 95-96. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00124.x>
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J.W. ve Poth, C.N. (2018). *Qualitative inquiry and research design choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri* (2.Baskı). (H. Özcan, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Çağrııcı, M. (2001). Kardeşlik. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 485-486). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kardeslik>
- Çakırca, S. İ. (2015). Kardeşler arasında nafaka yükümlülüğü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64(1), 65-102. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001774
- Çınarbaş, D. Ç. ve Nilüfer, G. (2019). Adler ve sullivan'ın doğum sırası kuramları ve görgül bulgular ile ilgili bir derleme. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 125-151. <https://doi.org/10.33171/dtcfdergisi.1044578>
- Dağlı, Y. (2018). *Orta yaş ve yaşlı bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin algılarının ve yaşam boyu öğrenme ihtiyaçlarının değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi anabilim dalı.
- Daniels, A. K. (1987). Invisible work. *Social Problems*, 34(5), 403-415.
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, 113(3), 487-496. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487>
- Davey, A., Tucker, C. J., Fingerman, K. ve Savla, J. (2009). Within-family variability in representations of past relationships with parents. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 64(1), 125-136. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbn001>
- Davidoff, L. (2012). *Thicker than water: Siblings and their relations, 1780-1920*. Oxford University Press.

- Davies, K. (2015). Siblings, stories and the self: The sociological significance of young people's sibling relationships. *Sociology*, 49(4), 679-695. <https://doi.org/10.1177/0038038514551091>
- Davies, K. (2023). *Siblings and sociology*. Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/9781526142184>
- De Bel, V., Kalmijn, M. ve van Duijn, M. A. J. (2019). Balance in family triads: How intergenerational relationships affect the adult sibling relationship. *Journal of Family Issues*, 40(18), 2707-2727. <https://doi.org/10.1177/0192513X19860181>
- De Courson, B. ve Nettle, D. (2021). Why do inequality and deprivation produce high crime and low trust? *11*(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-020-80897-8>
- De Leeuw, S., Hornstra, M. ve Kalmijn, M. (2025). Relationships among adult full, half, and stepsiblings: Does coresidence explain the stepgap? *Journal of Marriage Family*, 87(1), 201-218.
- Delaney, C. (2018). *Tohum ve Toprak*. İletişim Yayınları.
- Denzin, N.K. (1970). The research act: A theoretical introduction to sociological methods. Chicago: Aldine.
- Demiray, E. (2009). Kadın ve kadının statüsü. G. Yaktıl Oğuz (Ed.), *Toplumsal Yaşamda Kadın* içinde (s. 25-46). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demircioğlu-Soysal, S. (2024). Erkeklerin evlilik öncesi ve sonrası kök aileleriyle ilişkileri ve evliliklerine yansımaları. *Kaide Dergisi ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-86.
- Demir-Gürdal, A. ve Odabaş, Z. Y. (2014). Kadın ve miras: sosyolojik bir değerlendirme. *Folklor/Edebiyat*, 20(78), 37-50.
- Descartes, L. (2007). Exchange in adult sibling relationships: Support and tension. *International Journal of Sociology of the Family*, 33(2), 303-324.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict*. Yale University Press.
- Dikeçligil, F. B. (2014). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. M. Aydın (Ed.), *Aile Sosyolojisi Yazıları* içinde (s. 13-51). Açılım Kitap.
- Dikeçligil, F. B. ve Sadıkoğlu, Z. (2023). Beğlü Dikeçligil ile Türkiye’de aileye dair. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 43(1), 11-26.
- Dirks, M. A., Persram, R., Recchia, H. E. ve Howe, N. (2015). Sibling relationships as sources of risk and resilience in the development and maintenance of internalizing and externalizing problems during childhood and adolescence. *Clinical Psychology Review*, 42, 145-155. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.07.003>

- Doğan, İ. (2008). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2018). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. (9. Basım). Remzi Kitabevi.
- Duben, A. (2002). Enformel bir ekonominin rasyonalitesi: Adana ve Mersin’de konut edinme süreci. A. Duben ve L. Şimşek (Ed.), *Kent, Aile, Tarih* içinde (s. 39-66). İletişim Yayınları.
- Duben, A. (2021). *Kent Aile Tarih*. (L. Şimşek-Rathke, Çev.) İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi IV*, 1(4), 19-51.
- Dunn, J., Deater-Deckard, K. ve Pickering, K. (1999). Siblings, parents, and partners: family relationships within a longitudinal community study. *Association for Child Psychology and Psychiatry*, 40(7), 1025–1037.
- East, P. L. ve Hamill, S. B. (2013). Sibling caretaking among Mexican American youth: Conditions that promote and hinder personal and school success. *Hispanic journal of behavioral sciences*, 35(4), 542-565.
- Ecevit, M. (1994). Tarımda kadının toplumsal konumu: Bazı kavramsal ilişkiler. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2).
- Edwards, R., Hadfield, L., Lucey, H. ve Mauthner, M. (2006). *Sibling identity and relationships: Sisters and brothers*. J. H. Edwards (Ed.), Routledge-Taylor & Francis Group.
- Ekici, M. (2019). Türk kültüründe kardeşlik kavramı ve halk anlatımlarında kardeşlik. E. Şimşek (Ed.), *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı* içinde (s. 487-494.). Kömen Yayınları.
- Elder, G. H. (1974). *Children of the great depression*. University of Chicago Press.
- Elder, G. H. (1985). Perspectives on the life course. G. H. Elder (Ed.), *Life course dynamics: Trajectories and transitions, 1968–1980* içinde (s. 23-49). Cornell University Press.
- Elder, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4-15.
- Elder, G. H. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1), 1-12.
- Elder, G. H., Johnson, M. K. ve Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. J. T. Mortimer ve M. J. Shanahan (Eds.), *Handbooks of the Life Course* içinde (s. 3-19). https://doi.org/10.1007/978-0-306-48247-2_1
- Elias, N. (1985). *La Société de Cour*. Flammarion.

- Elias, N. (1991). *The Society of Individuals*. Basil Blackwell.
- Elias, N. (2009). Figuration. K. R ve M. S (Eds.), *Norbert Elias: Essays III, on Sociology and the Humanities. the Collected Works of Norbert Elias* içinde (s. 1-3). University College Dublin Press.
- Emre, O. (2016). Ebeveynleştirmenin çocukların gelişim sürecine etkisi. *Annals of Health Sciences Research*, 5(2), 29-34.
- Engels, F. (2019). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Engin-Gökbel A., Çalışandemir, F. ve Sop, A. (2025). Bölüşülen ilgi, büyüyen rekabet: Türkiye'deki kardeş kıskançlığı araştırmalarına genel bir bakış. S. Can (Ed.), 5. *Bilisel Uluslararası Turabdin Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi Kongre Kitabı* içinde (s.101-116). <https://doi.org/10.5281/zenodo.16811292>
- English, T. ve Carstensen, L. L. (2014). Selective narrowing of social networks across adulthood is associated with improved emotional experience in daily life. *International Journal of Behavioral Development*, 38(2), 195-202. <https://doi.org/10.1177/0165025413515404>
- Ercan, R. (2014). Türk atasözlerinde çocuk imgeleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 15-31.
- Erder, S. (2006). *Refah toplumunda getto*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eriksen, S ve Gerstel, N. (2002). A labor of love or labor itself: Care work among adult brothers and sisters. *Journal of Family Issues*, 23(7), 836-856.
- Erikson, E. H. (2014). İnsanın 8 evresi (G. Akkaya, Çev.). Okuyan Us Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-140.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. (B. Bilgen ve B. Şen, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Finch, J. (1989). *Family obligations and social change*. Polity Press.
- Finch, J. (2007). Displaying families. *Sociology*, 41(1), 65–81. <https://doi.org/10.1177/0038038507072284>
- Finch, J., Groves, D. (Eds.) (1983). *A labour of love: Women, work and caring* . Routledge Library Editions: Women and Work. <https://doi.org/10.4324/9781003303930>
- Finch, J. ve Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. Routledge.

- Fingerman, K. L. ve Hay, E. L. (2002). Searching under the streetlight?: Age biases in the personal and family relationships literature. *Personal Relationships*, 9(4), 415-433. <https://doi.org/10.1111/1475-6811.09404>
- Fingerman, K. L., Hay, E. L. ve Kira, S. B. (2004). The best of ties, the worst of ties: close, problematic, and ambivalent social relationships. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 792-808. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00053.x>
- Firestone, W. A. (1987). Meaning in method: The rhetoric of quantitative and qualitative research. *Educational Researcher*, 16(7), 16-21. <https://doi.org/10.3102/0013189X016007016>
- Flick, U. (1998). *An introduction to qualitative research*. Sage.
- Floyd, K. ve Parks, M. R. (1995). Manifesting closeness in the interactions of peers: A look at siblings and friends. *Communication Reports*, 8(2), 69-76.
- Forward, N. ve Garlie, N. (2003). Search for new meaning: Adolescent bereavement after the sudden death of a sibling. *Canadian Journal of School Psychology*, 18(1-2), 23-53.
- Frost, N., Holt, A., Shinebourne, P., Esin, C., Nolas, S., Mehdizadeh, L. ve Brooks-Gordon, B. (2011). *Collective findings, individual interpretations: An illustration of a pluralistic approach to qualitative data analysis*. *Qualitative Research in Psychology*, 8(1), 93-113. <https://doi.org/10.1080/14780887.2010.500351>
- Fukuyama, F. (2005). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması*. (A. Buğdaycı, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child development*, 448-461.
- Furstenberg, F. F. ve Kaplan, S. (2012). Sosyal sermaye ve aile. G. Aksan (Ed.), *Muhafazakar Düşünce* (31), 53-76.
- Ganong, L. ve Coleman, M. (2017). *Stepfamily relationships: Development dynamics, and interventions*. Springer.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*. Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (1986). *Sociology - a brief but critical introduction*. Macmillan.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji kısa fakat eleştirel bir giriş* (4.Baskı). (Ü. Yıldız Battal, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Haz.). Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin dönüşümü*. (İ. Şahin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Giles, S. (2012). *The effects of parentification, attachment, family-of-origin dysfunction and health on depression: a comparative study between gender and the ethnic groups of South Koreans and Caucasian Americans*. [Master of Science]. Brigham Young University.
- Gillies, V. (2005). Parenting and social capital: Accessing help and support from informal social networks. *Sociologija*, 245-258.
- Gillies, V. ve Lucey, H. (2006). It's a connection you can't get away from': brothers, sisters and social capital. *Journal of Youth Studies*, 9(4), 479-493. <https://doi.org/10.1080/13676260600914549>
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Gilligan, M., Stocker, C. M. ve Jewsbury Conger, K. (2020). Sibling relationships in adulthood: research findings and new frontiers. *Journal of Family Theory & Review*, 12(3), 305-320. <https://doi.org/10.1111/jftr.12385>
- Gilligan, M., Sutor, J. J. ve Pillemer, K. (2015). Estrangement between mothers and adult children: The role of norms and values. *Journal of Marriage and Family*, 77(4), 908-920. <https://doi.org/10.1111/jomf.12207>
- Gilligan, M., Sutor, J. ve Ogle, D. (2023). Changes in adult sibling conflict and older parents' cognitive impairment: the moderating role of care provision. *Innovation in Aging*, 7, 17-18.
- Giorgi, A. ve Giorgi, B. (2003). *Phenomenology*. Sage Publication.
- Giorgi A. (2003). *Phenomenology: the philosophy and the method*. Workshop at University of Quebec.
- Gittins, D. (2011). *Aile sorgulanıyor*. (T. Erdem, Çev.) Pencere Yayınları.
- Goetting, A. (1986). The Developmental Tasks of Siblingship over the Life Cycle. *Journal of Marriage and Family*, 48(4), 703-714.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Prentice Hall.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. Routledge.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler, Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*. Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2019). *Etkileşim ritüelleri: yüz yüze davranış üzerine denemeler*. (A. Bölükbaşı Çev.). Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2021). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri*. (M. F. Karakaya, Çev.). Heretik Yayıncılık.

- Gold, D. T. (1989). Sibling relationships in old age: A typology. *The International Journal of Aging & Human Development*, 28(1), 37-51. <https://doi.org/10.2190/VGYX-BRHN-J51V-0V39>
- Goldstein, S. (1999). Construction and validation of a conflict communication scale. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(9), 1803-1832.
- Gonzales, C. ve Katz, V. S. (2016). Transnational family communication as a driver of technology adoption. *International Journal of Communication*, 10, 2683-2703.
- Goody, J. (1976). *Production and reproduction: A comparative study of the domestic domain*. Cambridge University Press.
- Gouldner, A. W. (1973). *For sociology*. Basic Books.
- Gölcük, M. (2007). *Kentleşme sürecinde akrabalık ve komşuluk kültürü Afyonkarahisar örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Göle, N. (2004). Batı dışı modernlik: Kavram üzerine. U. Kocabaşoğlu (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde (s. 56-67). İletişim Yayınları.
- Gömeç, S. (2001). Divanü lügat-it Türk'te akrabalık bildiren terimler. *Türk Kültürü*, 464, 714-724.
- Graf, J. ve Frank, R. (2001). Parentifizierung: Die Last, als Kind die eigenen Eltern zu bemuttern. S. Walper ve R. Pekrun (Eds.) *Familie und Entwicklung – Aktuelle Perspektiven der Familienpsychologie* içinde (s. 314-341). Hogrefe.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gray, A. (2003). *Towards a conceptual framework for studying time and social capital. families and social capital. ESRC Research Group Working Paper*. South Bank University.
- Greif, G. L. (2016). *Adult Sibling Relationships: Hard to Research and to Grasp*. Psychology Today: <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/buddy-system/201603/adult-sibling-relationships-hard-research-and-grasp> adresinden erişilmiştir.
- Greif, G. L. ve Woolley, M. E. (2015). Patterns in adult sibling relationship after the death of one or both parents. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 11(1), 74-89.
- Greif, G. L. ve Woolley, M. E. (2016). *Adult sibling relationships*. University Press.
- Grigoryeva, A. (2017). Own gender, sibling's gender, parent's gender: The division of elderly parent care among adult children. *American Sociological Review*, 82(1), 116-146. <https://doi.org/10.1177/0003122416686521>

- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Communication and Technology*, 29(2), 75-91.
- Gulløv, E., Palludan, C. ve Wentzel Winther, I. (2015). Engaging siblingships. *Childhood*, 22(4), 506–519.
- Gulløv, E. ve Wentzel Winther, I. (2021). Sibling relationships: Being connected and related. A.-M. Castrén, V. Cesnuiyt, I. Crespi, J.-A. Gauthier, R. Gouveia, C. Martin, K. Suwada (Eds.), *The Palgrave Handbook of Family Sociology in Europe* içinde (s. 301-320). Palgrave Macmillan.
- Gülmez, N. Ü. ve Ulusu Uraz, T. (2010). Metropolda çeşitlenen hanehalkları ve konut. *İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 9(1), 54-64.
- Gültepeataç, B. (2000). *Tophumsal cinsiyet rollerine sosyalleşme ve kardeşlik. Yayınlanmamış* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Güneş, F. (2018). Aile, evlilik, akrabalık ve hane. A. Kasapoğlu ve N. Karkiner (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 28-50). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Güneş, F. (2017). Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 245-256.
- Güngör-Ergan, N. (1999). Türk atasözleri ve deyimlerde aile ve akrabalık anlayışı. *Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi*, (s. 25-29). Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- Hafford, C. (2010). Sibling caretaking in immigrant families: Understanding cultural practices to inform child welfare practice and evaluation. *Evaluation and program planning*, 33(3), 294-302.
- Hanifan, L. (1916). The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 130-138.
- Hank, K. ve Steinbach, A. (2018). Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social Science Research*, 76, 55-64. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.003>
- Hank, K. ve Steinbach, A. (2022). Sibling estrangement in adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 40(4), 1277-1287. <https://doi.org/10.1177/02654075221127863>
- Hardy, M. S. (2001). Physical aggression and sexual behavior among siblings: A retrospective study. *Journal of Family Violence*, 16(3), 255-268.
- Harman, Ö. F. (1996). Hâbil ve Kâbil. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 14, s. 376-378). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil>

- Hennink, M., Kaiser, B. N. ve Marconi, V. C. (2017). Code saturation versus meaning saturation: how many interviews are enough? . *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608. <https://doi.org/10.1177/1049732316665344>
- Hennink, M. ve Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, 292, 114523. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114523>
- Hillcoat-Nallétamby, S. ve Phillips, J. E. (2011). Sociological ambivalence revisited. *Sociology*, 45(2), 202-217. <https://doi.org/10.1177/0038038510394018>
- Hill, R. A. ve Dunbar, R. I. M. (2003). Social network size in humans. *Human Nature*, 14(1), 53-72. <https://doi.org/10.1007/s12110-003-1001-5>
- Hochschild, A. R. (1973). *The unexpected community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: commercialization of human feeling*. University of California Press.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind*. McGraw-Hill.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: It's elementary forms*. Harcourt, Brace & World.
- Hortaçsu, N. (2003). *Çocuklukta ilişkiler: Ana baba, kardeş ve arkadaşlar*. İmge Kitabevi.
- House, B. (1981). *Work stress and social support*. A. A. McLean (Ed.) MA: Addison- Wesley Publishing Company. <https://www.scribd.com/document/588747155/House-1981-Work-Stress-and-Social-Support>
- Hovestadt, A. J., Anderson, W. R., Piercy, F. P., Cochran, S. W. ve Fine, M. (1985). A family-of-origin scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 11(3), 287-297.
- Howe, N., Ross, H. S. ve Recchia, H. E. (2011). Sibling relations in early and middle childhood. P. K. Smith ve C. H. Hart (Eds.), *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development* içinde (s. 356-372). Blackwell.
- Hughes, E. (1984). *The sociological eye*. Rutgers University Press.
- Husserl, E. (1970). *The crisis of european sciences and transcendental phenomenology*. Northwestern University Press
- Işık, A. ve Çalışkan, D. (1994). Toplumsal değişim, kurumlarda yeniden yapılanma ve ruh sağlığı. *Kriz Dergisi*, 2(1), 180-187. https://doi.org/10.1501/Kriz_00000000064
- Izuhara, M. ve Köppe, S. (2019). Inheritance and family conflicts: Exploring asset transfers shaping intergenerational relations. *Families, Relationships and Societies*, 8(1), 53-72. <https://doi.org/10.1332/204674317X14908575604683>

- İlhan, T. (2019). Orta yetişkinlik döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim, yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi. Bacanlı, H. ve Işık, Ş. (Ed.), *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi* (5. baskı, s.177-204). Pegem Akademi Yayıncılık.
- İnci, F. H. ve Erdem, M. (2008). Bakım verme yükü ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlilik ve güvenilirliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(4), 85-95.
- İnci, G. C. (2015). *Türkiye' de toplumsal yapının dönüşümü ve boşanmaların kadın emeğine etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.] Marmara Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı.
- Jackson, A. Y. ve Mazzei, L. A. (2012). *Thinking with theory in qualitative research: Viewing data across multiple perspectives*. Routledge.
- Jenkins, J., Rasbash, J., G., G. K. ve Dunn, J. (2012). The role of maternal factors in sibling relationship quality: A multilevel study of multiple dyads per family. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53, 622–629.
- Jensen, A. C., Apsley, H. B., Thackeray, L. E. ve Shoaf, B. T. (2021). Sibling social comparison in mid- to later life: links with well being and relationship quality. *Journal of Family Issues*, 43(9), 2355-2379. <https://doi.org/10.1177/0192513X211030726>
- Jensen, A. C., Nielson, M. K. ve Yorgason, J. B. (2019). The longest lasting relationship: Patterns of contact and well-being among mid to later life siblings. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbz083>
- Jin, Q., Yuan, Y. ve Yarosh, S. (2023). Socio-technical opportunities in long-distance communication between siblings with a large age difference. *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '23)*, 94, s. 1-15. <https://doi.org/10.1145/3544548.358072>
- Joseph, S. (2021). Brothers and sisters, husbands and wives: love, power, and being an in-law. A. Buchanan A. Rotkirch (Eds.), *Brothers and sisters: Sibling relationships across the life course* içinde (s. 105-121). Palgrave Macmillan.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54(3), 317–337.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). *The changing value of children in Turkey*. (No. 60-E). Honolulu, HI: East-West Center.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 36-43.

- Kalaycıoğlu, S. (2006). Dynamics of poverty in Turkey: Gender, rural / urban poverty, social networks and reciprocal survival strategies. M. Tamaside ve C. Papatheodorou (Eds). *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean Area: Trends, Policies, and Welfare Prospects in the New Millennium* içinde (s. 218-247). ZED Books.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey. *Ageing and Society*, 523-542.
- Kale, M., Karagöz, S. ve Nur, İ. (2021). Eğitim ve sosyal bilimler alanında kardeş ilişkileri konusunda tezlerin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 148-160. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.822314>
- Kalmijn, M. ve Leopold, T. (2019). Changing sibling relationships after parents' death: The role of solidarity and kinkeeping. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 99-114. doi:<https://doi.org/10.1111/jomf.12509>
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274-290. <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Kapısız, Z. ve Sieben, A. (2024). Mothers' ethnotheories of sibling relationships: A qualitative study in Turkey. *Culture & Psychology*, 30(2), 345-366.
- Kaplan, H. (2016). *Türk dünyası destanlarında kardeş ve kardeşlik*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Kara, F. R. (2022). *Dezavantajlı tek ebeveynli ailelerde yeniden evlenme ve boşanma döngüsü: tek ebeveynlik deneyimleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Karkıner, N. (2006). Tarımda kadın ve bazı yapısal ilişkiler. *İktisat Dergisi*, (469), 24-30.
- Kasapoğlu, A. (2010). *Çatışma çözümlemesi*. C. Kavcar ve S. Karagöz Güzel (Ed.) Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2018). *Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları*. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner (Eds.), *Aile sosyolojisi* içinde (s. 2-27). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut. (2014). *Dîvânu lügâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. (A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Katoch, M. ve Pathania, R. (2021). Sibling relationship during middle adulthood years: a qualitative analysis. *International Journal of Social Sciences*, 10(2), 181-186.
- Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L. A. ve Peterson, D. R. (1983). *Analyzing close relationships*. W.H. Freeman and Company.
- Kemper, T. (1978). Toward a sociology of emotion. *The American Sociologist*, 13(1), 30-41.

- Kesicioğlu, O. S. (2015). Investigation of preschool children's interpersonal problem solving skills. *Education and Science*, 40(177), 327–342.
- Keskinöz- Bilen, N. (der.). (2014). Derleyenin önsözü: Kardeşi anla(t)mak. *Kardeşi Anla(t)mak*. içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Aksu-Koç, A. (1988). *External labour migration from turkey and its impact*. International Development Research Center (IDRC). <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/9264/1/7867.pdf>
- Khodyakov, D. ve Carr, D. (2009). The impact of late-life parental death on adult sibling relationships: do parents' advance directives help or hurt? *Research on Aging*, 495-519.
- Khodyakov, D. ve Carr, D. (2009). The impact of late-life parental death on adult sibling relationships: Do parents' advance directives help or hurt?. *Research on Aging*, 31(5), 495-519. <https://doi.org/10.1177/0164027509337193>
- Kırhan, H. (2022). *Exploring the development of half-sibling relationships in Turkey: A qualitative study / Annesi ya da babası bir olan kardeşlerin ilişki gelişimini keşfetmek: Türkiye'de nitel bir araştırma*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kızıldağ, Ö. (2012). *Çocukları anlama kılavuzu*. Elma Yayınevi.
- Kidwell, J. S. (1981). Number of siblings, sibling spacing, sex, and birth order: Their effects on perceived parent-adolescent relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 43(2), 315-332. <https://doi.org/10.2307/351383>
- Kiselica, M. S. ve Morrill-Richards, M. (2007). Sibling maltreatment: The Forgotten Abuse. *Journal of Counseling & Development*, 85(2), 148-160.
- Kluger, J. (2011). *The sibling effect: What the bonds among brothers and sisters reveal about us*. Riverhead Books.
- Korkmaz, H. (2022). Modern dönemde geleneksel kültür kodlarının/ataerkil yapının aile hayatına yansımaları. *Antakiyat*, 5(1), 54-71.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köse, B. (2012). Geçmişten günümüze aile. N. Adak (Ed.), *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* içinde (s.15-39). Siyasal Kitabevi.
- Kramer, L. (2010). The essential ingredients of successful sibling relationships: An emerging framework for advancing theory and practice. *Child Development Perspectives*, 4, 80-86. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00122.x>
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık.

- Kvale, S. ve Brinkmann, S. (2009). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. Sage Publications.
- Lamont, M. ve Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual review*. *Annual review*, 28(1), 167-195.
- Land, H. (2012). Altruism, reciprocity and obligation. P. Alcock, M. May ve S. Wright (Ed.), *The Student's Companion to Social Policy* içinde (s. 48-55). Wiley-Blackwell.
- Lang, F. R. ve Carstensen, L. L. (2002). Time counts: Future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology and Aging*, (17), 125-139. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125>
- Lawton, L., Silverstein, M. ve Bengtson, V. L. (1994). Affection, social contact and geographic distance between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 57-68.
- Lee, T. R., Mancini, J. A. ve Maxwell, J. W. (1990). Sibling relationships in adulthood: Contact patterns and motivations. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 431-440. <https://doi.org/10.2307/353037>
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychology*, 41, 3-13.
- Levinson D. J. (1996). *The seasons of a woman's life*. Knopf.
- Li, F. L., Jowett, A. J., Findlay, A. M. ve Skeldon, R. (1995). Discourse on migration and ethnic identity: Interviews with professionals in Hong Kong. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20(3), 342-356. <https://doi.org/10.2307/622655>
- Linton, R. (1936). *The Study of Man*. Appleton Century Company.
- Litvak, E. (1985). *Helping the elderly: The complementary roles of informal networks and formal systems*. Guilford.
- Lorca, M. B. F. ve Ponce, M. S. E. (2015). Normative, structural, and individual factors that predispose adult children to provide social support to their elderly parents. *Journal of Comparative Family Studies*, 46(4), 517-537. <https://doi.org/10.3138/jcfs.46.4.517>
- Loutonen, A. (2024). Durable despite tension: Adult sibling relationships within family figurations. *Current Sociology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00113921241298698>
- Lu, P. C. (2007). Sibling relationships in adulthood and old age: A case study of Taiwan. *Current Sociology*, 55(4), 621-637.
- Lucey, H. (2010). Families, siblings and identities. M. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.), *The SAGE handbook of identities* içinde (s. 476-491). Sage.

- Luescher, K. ve Pillemer, K. (1998). Intergenerational ambivalence: A new approach to the study of parent–child relations in later life. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 413-425. <https://doi.org/10.2307/353858>
- Lulofs, R. S. ve Cahn, D. D. (2000). *Conflict fromt theory to action*. Allyn and Bacon.
- Mandaloğlu, M. (2022). Eski Türklerde aile ve evlilik anlayışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 481-498. <https://doi.org/10.53718/gttad.1067665>
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. Routledge.
- Marlowe, J. ve Sproles, G. (1986). Economic determinants of family development. *Journal of Consumer Studies & Home Economics*, 10(1), 59-75. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.1986.tb00109.x>
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat.
- Martin , M. W. ve Gabard, D. L. (2001). Conflict of interestand phsical therapy. M. Davies Ed.), *Conflict of Interest in the Professions* içinde (s. 314-334). Oxford University Press.
- Martin, M. M., Anderson, C. M. ve Rocca, K. A. (2005). Perceptions of the adult sibling relationship. *North American Journal of Psychology*, 7(1), 107-116.
- Mason, J. (2008). Tangible affinities and the real life fascination of kinship. *Sociology*, 42(1), 29-45. <https://doi.org/10.1177/0038038507084824>
- Matthews, S. H. (1987). Provision of care to old parents: Division of responsibility among adult children. *Research on Aging*, 9(1), 45-60. <https://doi.org/10.1177/0164027587009001002>
- Matthews, S. (2002). *Sisters and brothers/daughters and sons: Meeting the Needs of Old Parents*. Unlimited Publishing.
- Matthews, S. H. (2005). Reaching beyond the dyad: Research on adult siblings. V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. A. Allen, P. Dilworth-Anderson ve D. M. Klein (Ed.), *Sourcebook of family theory and research* içinde (s. 181-184). CA: Sage.
- Matthews, S. H., Delaney, P. J. ve Adamek, M. E. (1989). Male kinship ties: Bonds between adult brothers. *American Behavioral Scientist*, 33(1), 58-69. <https://doi.org/10.1177/0002764289033001006>
- Mauthner, M. (2005). Distant lives, still voices: sistering in family sociology. *Sociology*, 39(4), 623-642. <https://doi.org/10.1177/0038038505056022>
- Maxwell, J. A. (2022). *Nitel araştırma tasarımı-etkileşimli bir yaklaşım*. M. Çevikbaş (Ed.) Nobel Akademik Yayıncılık.

- Mazlum, Ö. ve Eke, N. P. (2023). Duygular sosyolojisi bağlamında kieslowski sineması: Üç renk üçlemesi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 55-77. <https://doi.org/10.58648/inciss.1250088>
- McHale, S., Updegraff, K. A., Jackson-Newsom, J., Tucker, C. J. ve Crouter, A. C. (2000). When does parents' differential treatment have negative implications for siblings? *Social Development*, 9, 149-172.
- McIntosh, I. ve Punch, S. (2009). 'Barter', 'deals', 'bribes' and 'threats': exploring sibling interactions: *Childhood*, 16(1), 49-65. <https://doi.org/10.1177/0907568208101690>
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: from the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press.
- Meikle-Yaw, P. (2008). Democracy satisfaction: The role of interpersonal trust. *Community Development*, 39(2), 36-51. <https://doi.org/10.1080/15575330809489729>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Merrill, D. M. (1996). Conflict and cooperation among adult siblings during the transition to the role of filial caregiver. *Journal of Social and Personal Relationships*, 13(3), 399-413. <https://doi.org/10.1177/0265407596133006>
- Merton, R. K. (1976). *Sociological ambivalence and other essays*. The Free Press.
- Mikkelsen, A. C., Floyd, K. ve Pauley, P. M. (2011). Differential solicitude of social support in different types of adult sibling relationships. *Journal of Family Communication*, 11(4), 220-236. <https://doi.org/10.1080/15267431.2011.554749>
- Milevsky, A. (2015). *Sibling issues in therapy: Research and practice with children, adolescents and adults*. Pelgrave-Maccillan.
- Miner, S. ve Uhlenberg, P. (1997). Intragenerational proximity and the social role of sibling neighbors after midlife. *Family Relations: Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 46(2), 145-154. <https://doi.org/10.2307/585038>
- Minuchin S., Montalvo, B., Guerney, B. G., Rosman, B. ve Schumer, F. (1967). *Families of the slums*. Basic Books
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harward University Press.
- Morse, J. M. (2015). Data were saturated... *Qualitative Health Research*, 25(5), 587-588. <https://doi.org/10.1177/1049732315576699>
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publications.

- Moyer, M. (1992). Sibling relationship among older adult. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 16(3), 55-58.
- Mukba, G., Kızılok, E. G. ve Yayla, A. (2023). Aile aidiyetine çok yönlü bakış. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(60), 29-43. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1277271>
- Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla*. (F. Akkoyun, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Mwita, K. (2022). Factors influencing data saturation in qualitative studies. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 11(4), 414-420. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v11i4.1776>
- Myers, S. A. ve Bryant, L. E. (2008). The use of behavioral indicators of sibling commitment among emerging adults. *Journal of Family Communication*, 8, 101-125. <https://doi.org/10.1080/15267430701857364>
- Myers, S. A. ve Goodboy, A. K. (2010). Relational maintenance behaviors and communication channel use among adult siblings. *North American Journal of Psychology*, 12(1), 103-116.
- Nandwana, S. ve Katoch, M. (2007). Sibling relationships during middle adulthood years: contact patterns and motivations. *Studies on Home and Community Science*, 1(2). <https://doi.org/10.1080/09737189.2007.11885244>
- Nandwana, S. ve Katoch, M. (2009). Perception of sibling relationship during middle adulthood years: a typology. *Journal of Social Sciences*, 21(1), 67-72.
- Nazlı, S. (2020). Temel sistemik kuramlar. S. Nazlı (Ed.), *Evlilik ve Aile Psikolojik Danışmanlığı* içinde (s. 48-80). Anı Yayıncılık.
- Nelson, M. K. (2013). Fictive kin, families we choose, and voluntary kin: What does the discourse tell us? *Journal of Family Theory & Review*, 5(4), 259-281. <https://doi.org/10.1111/jftr.12019>
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel yaklaşımlar*. (N. Demir, Ed. ve S. Özge, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Nichols, M. P. (2013). Aile terapisinde klasik ekoller. (O. Gündüz, Çev.). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler* içinde (s. 145-176). Kaknüs Yayınları.
- Noller, P. (2005). Sibling relationship in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships*, 12, 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x>
- Oğuzman, K. ve Dural, M. (1998). *Aile Hukuku*. Filiz Kitabevi.

- Oliver-Blackburn, B. (2024). Half sibling relationships and family communication. M. Powers (Ed.), *Research Encyclopedia of Communication* içinde (s. 45-62). Oxford University Press. 10.1093/acrefore/9780190228613.013.1458 adresinden alındı
- Onat-Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşe olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı.
- O'Neill, W., Nel, P. W., Horley, N. ve Nolte, L. (2024). Sibling stories of parental mental distress. *Journal of Family Therapy*, 46(2), 121-139. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12452>
- Onur, B. (2014). *Gelişim psikolojisi- yetişkinlik yaşlılık ölüm* (10.Baskı). İmge Yayınları.
- Öz Soysal, F., Yurdabakan, İ., Uz Baş, A. ve Aysan, F. (2016). Yaşam boyu kardeş ilişkileri ölçeğinin genç yetişkinlerde geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5351-5361.
- Özbay, F. (1984). Kırsal kesimde toplumsal ve ekonomik yapı değişmelerinin aile işlevlerine yansımaları. N. Erder, D. Kandiyoti ve M. Kıray (Ed.), *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler* içinde (s. 35-64). Türk Sosyal Bilim Derneği.
- Özbay, F. (2017). *Dünden bugüne Aile, kent ve nüfus* (2.baskı). İletişim Yayınları.
- Özbay, Y. ve Aydoğan, D. (2019). Varlığında çocuk, yokluğunda yetişkin olmak: Baba kaybı, kardeş ilişkileri ve aile yılmazlığı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 126-143. <https://doi.org/10.17556/erziefd.453746>
- Özcan Elçi, D. ve Cengiz, G. (2024). Kadının miras hakkına yönelik sosyo-kültürel algılar: Şırnak örneği. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 7(1), 183-213. <https://doi.org/10.33708/ktc.1375275>
- Özgentürk, İ., Karğın, V. ve Baltacı, H. (2012). Aile içi şiddet ve şiddetin nesilden nesile iletilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14(4), 55-77.
- Özkan, B. ve Balaban Dağal, A. (2023). Okul öncesi eğitime devam eden ve etmeyen 60-72 aylık çocukların değer algılarına ebeveyn tutumlarının etkisinin incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 18(3), 1007-1028.
- Öztan-Ulusoy, Y. (2020). Orta yaş dönemi bireylerin içinde bulundukları yaş dönemine ilişkin algılarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 587-601. <https://doi.org/10.17755/esosder.544967>
- Öztürk, A. (2022). *Türkiye'de toplumsal güvenin boyutları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.

- Öztürk, A. (2025). *Yetişkin perspektifinden kardeş kıskançlığı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Öztürk, S. ve Benek, S. (2018). Toplumsal cinsiyet bağlamında mekânın algılanması ve kullanılmasına ilişkin bir değerlendirme: Şanlıurfa örneği. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1213-1219). Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM).
- Packman, W., Horsley, H., Davies, B. ve Kramer, R. (2006). Sibling Bereavement and Continuing Bonds. *Death Studies*, 30, 817-841.
- Pahl, R. ve Spencer, L. (2004). Personal communities: Not simply families of 'fate' or 'choice'. *Current Sociology*, 52(2), 199–221. <https://doi.org/10.1177/0011392104041808>
- Parrott, T. M. ve Bengtson, V. L. (1999). The effects of earlier intergenerational affection, normative expectations and family conflict on contemporary exchanges of help and support. *Research on Aging*, 21(1), 73–105. <https://doi.org/10.1177/0164027599211004>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Paul, E. L. (1997). A longitudinal analysis of midlife interpersonal relationships and well-being. M. E. Lachman ve J. B. James (Eds.), *Multiplepaths of midlife development* içinde (s. 171-206). University of Chicago Press.
- Pehlivan, O. (2017). *Aile tanımı ve ilişkilerinin toplumsal olarak inşası*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Peng, S., Suitor, J. J. ve Gilligan, M. (2016). The long arm of maternal differential treatment: Effects on adult children's psychological well-being through marital and sibling relationships. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 370-386. <https://doi.org/10.1111/jomf.12262>
- Pillemer, K. (2020). *Faust lines fractured families and how to mend them*. Avery, Penguin Random House.
- Pillemer, K. ve Suitor, J. J. (2006). *Choosing daughters: Exploring why mothers favor adult daughters over sons*. *Sociological Perspectives*, 49(2), 139–160. <https://doi.org/10.1525/sop.2006.49.2.139>
- Pillemer, K., Suitor, J. J., Pardo, S. ve Henderson, C. J. (2010). Mothers' differentiation and depressive symptoms among adult children. *Journal of Marriage and the Family*, 72, 333-345. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00703.x>

- Pillutla, M. M., Malhotra, D. ve Murnighan, J. K. (2003). Attributions of trust and the calculus of reciprocity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39(5), 448-455. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00015-5](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00015-5)
- Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (H. Erbaş, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Powell, C. ve Depelteau, F. (2015). *İlişkisel sosyoloji ontolojik ve teorik yönelimler*. Phoenix Yayınevi.
- Punch, S. (2008). You can do nasty things to your brothers and sisters without a reason: Siblings backstage behaviour. *Children & Society*, 22, 333-344.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Rahim, M. (2002). Toward a theory of managing organizational conflict. *The International Journal of Conflict Management*, 13(3), 206-235.
- Recchia, H. E., Wainryb, C. ve Howe, N. (2013). Two sides to every story? parents' attributions of culpability and their interventions into sibling conflict. *Merrill-Palmer Quarterly*, 59(1), 1-22.
- Riches, G. ve Dawson, P. (2000). *An intimate loneliness*. Open University Press.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. SAGE Publications.
- Riley, M. W. (1983). The family in an aging society: A matrix of latent relationships. *Journal of Family Issues*, 4(3), 439-454. <https://doi.org/10.1177/019251383004003002>
- Rittenour, C. E., Myers, S. A. ve Brann, M. (2007). Commitment and emotional closeness in the sibling relationship. *Southern Communication Journal*, 72(2), 169-183. <https://doi.org/10.1080/10417940701316682>
- Robertson, R., Shepherd, D. ve Goedeke, S. (2014). Fighting like brother and sister: Sibling relationships and future adult romantic relationship quality. *Australian Psychologist*, 49(1), 37-43. <https://doi.org/10.1111/j.1742-9544.2012.00084.x>
- Rosenthal, C. J. (1985). Kinkeeping in the familial division of labor. *Journal of Marriage and the Family*, 47(4), 965-974. <https://doi.org/10.2307/352340>
- Ross, H. G. ve Milgram, J. I. (1982). Important variables in adult sibling relationships: a qualitative study. M. E. Lamb, B. Sutton-Smith, M. E. Lamb ve B. Sutton-Smith (Eds.), *Sibling Relations Their The Nature and Significance Across the Lifespan* içinde (s. 72-79). Psychology Press.

- Rossi, A. S. ve Rossi, P. H. (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. Aldine de Gruyter.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781452226651.n9>
- Saldana, J. (2023). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (A. Tüfekçi Akcan ve S. N. Şad, Çev.). Pegem Akademi.
- Samurçay, N. (1982). Çocuklarda kardeş ilişkileri. *Eğitim ve Bilim*, 6(36), 6-14.
- Sancar, S. (2017). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: Erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İletişim Yayınları.
- Sanders, R. (2004). *Sibling relationships: Theory and issues for practice*. (J. Campling, Ed.).
- Sanıyaman, S. (2023). *Engelli olan çocukların engelli olmayan kardeşleriyle ilişkileri üzerine sosyolojik bir inceleme*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Sanner, C., Russell, L. T., Coleman, M. ve Ganong, L. (2018). Half-sibling and stepsibling relationships: A systematic integrative review. *Journal of Family Theory and Review*, 10(4), 765-784.
- Santrock, J. W. (2012). *Yaşam boyu gelişim*. G. Yüksel (Ed.). Nobel Yayınevi.
- Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Sayer, A. (2005). *The moral significance of class*. Cambridge University Press.
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim: Olanaklar ve sınırlar*. Dipnot Yayınları.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile sosyolojisi*. Doğu-Batı Yayınları.
- Scharf, M., Shulman, S. ve Avigad-Spitz, L. (2005). Sibling relationships in emerging adulthood and in adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 20(1), 64-90. doi:<https://doi.org/10.1177/0743558404271133>
- Scharp, K. M. (2016). Family estrangement. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-4. <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs458>
- Scharp, K. M. ve Hall, E. D. (2019). Reconsidering family closeness: A review and call for research on family distancing. *Journal of Family Communication*, 19, 1-14. <https://doi.org/10.1080/15267431.2018.1544563>
- Schütz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. (G. Walsh ve F. Lehnert, Çev.). Northwestern University Press.
- Scott, E. (2023). *Sibling rivalry in adults: How to cope with adult siblings fighting*. Verywell Mind. <https://www.verywellmind.com/how-to-handle-the-stress-of-adult-sibling-rivalry-3144976> adresinden alındı

- Scott, J. C. (1976). *The moral economy of the peasant: Rebellion and subsistence in southeast asia*. Yale University Press.
- Selçuk, K. T. ve Avcı, D. (2016). Kronik hastalığa sahip yaşlılara bakım verenlerde bakım yükü ve etkileyen etmenler. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-9.
- Seltzer, G. B., Begun, A., Seltzer, M. M. ve Krauss, M. W. (1991). Adults with mental retardation and their aging mothers: Impacts of siblings. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 40(3), 310-317. doi:<https://doi.org/10.2307/585017>
- Sennett, R. (2008). *Karakter aşınması- yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkisi*. (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sevinç, M. R., Kantar Davran, M. ve Sevinç, G. (2017). Şanlıurfada kırsal kadınlar ve miras hakkı. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 4(12), 240-251.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük* (2. Baskı). Güzem Can Yayınları.
- Shanahan, L. M. (2008). Linkages between parents' differential treatment, youth depressive symptoms, and sibling relationships. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 480-494.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Shulman, B. H. ve Mosak, H. H. (1977). Birth order and ordinal position: two adlerian views. *Journal of Individual Psychology*, 33(1), 114-121.
- Simmel, G. (1896). Superiority and subordination as subject-matter of sociology. *American Journal of Sociology*, 2(2), 167-189. <https://www.d.umn.edu/cla/faculty/jhamlin/4111/Readings/SimmelSubI.pdf>
- Simmel, G. (2000). Metropol ve zihinsel yaşam. A. Aydoğan (Ed.), *Şehir ve Cemiyet* (B. Öcal Düzgören, Çev.). İz Yayıncılık.
- Singh, A. ve Sakshi. (2015). Gender composition of siblingsa study of adult sibling relationship and self-esteem in middle aged adults. *Periodic Research*, 3(4), 167-170.
- Sirman, N. (2014). Türkiye'de kardeşliğin sosyolojik ve kültürel temelleri. N. Keskinöz Bilen (Ed.) *Kardeşi Anla(t)mak* içinde (s. 87-92). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sitzler, S. (2017). *Kardeşler: Hayatımızın en uzun ilişkisi*. (A. Dirim, Çev.). İletişim Yayınları.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide temel fikirler*. (Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz, Çev.). Sentez Yayınları.
- Smart, C. (2007). *Personal life: New directions in sociological thinking*. Polity Press.

- Sönmez, S. (2022). *Orta ve ileri yetişkinlik dönemindeki kardeş ilişkilerinin kuşaklararası ilişki ve iletişime etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi, Gerontoloji Ana Bilim Dalı.
- Spitze, G. ve Trent, K. (2006). Gender differences in adult sibling relations in two-child families. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 977-992. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00308.x>
- Spitze, G. D. ve Trent, K. (2018). Changes in individual sibling relationships in response to life events. *Journal of Family Issues*, 39(2), 503-526. <https://doi.org/10.1177/0192513X16653431>
- Steinbach, A. ve Hank, K. (2018). Full-, half-, and step-sibling relations in young and middle adulthood. *Journal of Family Issues*, 39(9), 2639-2658. <https://doi.org/10.1177/0192513X18757829>
- Stocker, C. M., Gilligan, M., Klopach, E., Conger, K. J., Lanthier, P. R., Neppl, K. T., O'Neal, C. W., Wickrama, K. A. S. (2020). Sibling relationships in older adulthood: Links to loneliness and well-being. *Journal of Family Psychology*, 34(2), 175-185.
- Stocker, C. M., Lanthier, R. P. ve Furman, W. (1997). Sibling relationships in early adulthood. *Journal of Family Psychology*, 11(2), 210–221. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.11.2.210>
- Stuifbergen, M. C., van Delden, J. J. M. ve Dykstra, P. A. (2008). The implications of today's family structures for support giving to older parents. *Ageing & Society*, 28(3), 413-434. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07006666>
- Suitor, J. J., Gilligan, M., Peng, S., Con, G., Rurka, M. ve Pillemer, K. (2016). My pride and joy? Predicting favoritism and disfavoritism in mother-adult child relations. *Journal of Marriage and Family*, 78(4), 908-925. <https://doi.org/10.1111/jomf.12288>
- Suitor, J. J., Gilligan, M., Peng, S., Jung, J. H. ve Pillemer, K. (2015). Role of perceived maternal favoritism and disfavoritism in adult children's psychological well-being. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 72(6), 1054-1066. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv089>
- Suitor, J. J., Sechrist, J., Plikuhn, M., Pardo, S. T., Gilligan, M., Pillemer, K. ve Buehler, C. (2009). The role of perceived maternal favoritism in sibling relations in midlife. *Journal of Marriage and Family*, 1026-1038. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00650.x>
- Sullivan, B. F. ve Andrew, I. S. (1996). Birth-order position, gender, and irrational relationship beliefs. *Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory Research and Practice*, 52(1), 54-64.

- Sulloway, F. J. (2001). Birth order, sibling competition, and human behavior. H. R. Holcomb (Ed.), *Conceptual Challenges in Evolutionary Psychology Studies in Cognitive Systems* içinde (s. 39-83). Springer.
- Sumbas, E. (2020). *Ergenlerin, genç yetişkinlerin ve orta yetişkinlerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı.
- Şahan, R. (2015). İslamın kardeşlik anlayışı: Bir vücudun organları. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1(1), 113-140.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.
- Tanner, J. L. (2005). Recentring during emerging adulthood: A criticing point in life span human development. J. J. Arnett ve J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adulthood in America: Coming of age in the 21st century* içinde (s. 21-55). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11381-002>
- Tanskanen, A. O. ve Danielsbacka, M. (2021). Brothers and sisters across the life course: Eleven factors shaping relationship quality in adult siblings. (A. Buchanan ve A. Rotkirch, Çev.). *Brothers and sisters: Global perspectives on the longest enduring* içinde (s. 25-40). Palgrave MacMillan.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). Türkiye aile yapısı araştırması. <https://www.aile.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf>
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). M. Şentürk (Ed.), Aile dostu kentler etüt araştırması. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/aile-ve-dostu-kentler-etut-arastirmasi.pdf>
- Tekeli, İ. (1996). *Türkiye'de yaşamda ve yazında konut sorununun gelişimi*. T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı .
- Tekin-Babuç, Z. (2018). Mersin ilindeki Suriyeli çocukların aile ve sosyal ilişkilerinde yaşadıkları ambivalansın ilişkisel sosyolojik bir analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 317-335. <https://doi.org/10.18490/sosars.476192>
- Tezcan, M. (1982). Tasavvurî akrabalık ve ülkemizdeki uygulama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(1), 117-130. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000830

- Thang, L. L., Lim, E. Z., Kang, D. J. ve Lim, W. L. (2021). We are close enough: Closeness and support from siblings among divorced and widowed seniors in singapore. A. Buchanan ve A. Rotkirch (Eds.), *Brothers and Sisters: Sibling Relationships Across the Life Course* içinde (s. 357-376). Palgrave Maccillan.
- Tharshini, N. ve Hassan, Z. (2025). The prevalence of sibling violence among emerging adults in Malaysia. *Conflict and Peace Research*, 17(2), 77-89. <https://doi.org/10.1108/JACPR-12-2024-0962>
- Thoits, A. P. (1982). Conceptual, methodological, and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 23(2), 145-159. <https://doi.org/10.2307/2136511>
- Thompson, E. P. (1971). The moral economy of the English crowd. *Past & Present*, 50(1), 76-136. <https://doi.org/10.1093/past/50.1.76>
- Tighe, L. B., Birditt, K. S. ve Antonucci, T. C. (2016). Intergenerational ambivalence in adolescence and early adulthood: Implications for depressive symptoms over time. *Developmental Psychology*, 52(5), 824-834. <https://doi.org/10.1037/a0040146>
- Timuçin, A. (1992). Yabancılaşma sorununa genel bakış. *Felsefe Dünyası*, 5, 16-23.
- Timur, S. (1972). *Türkiye’de aile yapısı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tokol, A. (2018). Türkiye’de sosyal politika. A. Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (s. 63-78). Dora Basım Yayın.
- Tolkacheva, N., Broese van Groenou, M., de Boer, A. ve van Tilburg, T. (2011). The impact of informal care-giving networks on adult children’s care-giver burden. *Ageing & Society*, 31, 34-51.
- Toseland, R. W., Smith, G. ve Mccallion, P. (2001). Family caregivers of the frail elderly. A. Gitterman (Ed.), *Handbook of Social Work Practice with Vulnerable and Resilient Populations* içinde (s. 11-18). Columbia University Press.
- Towers, L. (2023). Knowing what you’ve Got once it’s gone: Identifying familial norms and values through the lens of (sibling) bereavement. *Sociology*, 57(5), 1175–1190.
- Traphagan, J. W. (2006). Power, family, and filial responsibility related to elder care in rural Japan. *Care Management Journals*, 7(4), 205-212. <https://doi.org/10.1891/cmj-v7i4a006>
- Tracy, S. J. (2011). Qualitative quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837–851. <https://doi.org/10.1177/1077800410383121>

- Tunç, E. (2021). Sosyal sermaye teorisi ve sanal akrabalık bağları kapsamında Sivas'ta kirvelik kurumu. *Folklor/Edebiyat*, 27(2), 437-454. <https://doi.org/10.22559/folklor.1554>
- Turner, J. H. (2007). Justice and emotions. *Social Justice Research*, 20(3), 288-311.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.). *Kardeş*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri içinde 3 Aralık, 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.) Üvey Kardeş. Türk Dil Kurumu Sözlükleri içinde 3 Aralık, 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (TDK).(t.y.). *Aile*. Güncel Türkçe Sözlük içinde 14 Nisan 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.). *Kıskançlık*. Güncel Türkçe Sözlük içinde 10 Ağustos, 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Medeni Kanunu (TMK). (2001). *Türk Medeni Kanunu* (Kanun No: 4721). Resmî Gazete.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK). (2025). *Destek süreçlerinde üretken yapay zekâ'nın (ÜYZ) sorumlu ve güvenilir kullanımı rehberi*. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2025-10/UYZ_Rehberi_v03_TR.pdf
- Uçmuş, S. (2024). *Kardeşliğin asimetrik hali: Ablalık/abılık üzerine bir fenomenoloji çalışması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı.
- Uğuz, H. E. (2010). *Kişisel ve kurumsal gelişmeye farklı bir yaklaşım sosyal sermaye*. Orion Yayınevi.
- Umberson, D. (2024). *Ebeveynin ölümü: Yeni bir yetişkin kimliğine geçiş*. (Ö. Çağlar Aksoy) İletişim Yayınları.
- Uslaner, E. (2002). *The moral foundations of trust*. Cambridge University Press.
- Vamık, V. (2014). İkame çocukların psikolojisi ve Atatürk'ün yaratıcılığının temelindeki güdülenme. N. Keskinöz Bilen (Ed.), *Kardeşi Anla(t)mak* içinde (s. 37-52). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Van Steijn, D. J., Oerlemans, A. M., van Aken, M. A., Buitelaar, J. K. ve Rommelse, N. N. (2015). The influence of parental and offspring autism spectrum disorder (ASD) and attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) symptoms on family climate. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 2021-2030.
- Van Volkom, M., Machiz, C. ve Reich, A. E. (2011). Sibling relationships in the college years: do gender, birth order and age spacing matter? *North American Journal of Psychology*, 13(1), 35-50.

- Van-Volkom, M. (2006). Sibling relationships in middle and older adulthood: A review of the literature. *Marriage and Family Review*, 40(2-3), 151-170.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies* (35), 29-56.
- Victor, R. C. (2005). *The social context of ageing*. Routledge.
- Voorpostel, M. ve Blieszner, R. (2008). Intergenerational solidarity and support between adult siblings. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 157-167.
- Voorpostel, M. ve van der Lippe, T. (2007). Support between siblings and between friends: Two worlds apart?. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1271–1282. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00446.x>
- Wallece, R. ve Wolf, A. (2015). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (L. Erburus ve M. R. Ayas, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Ward, R. A., Spitze, G. ve Deane, G. (2009). The more the merrier? multiple parent-adult child relations. *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 161-173.
- Weeks, J. (1998). “*Farklılığın değeri*”, *kimlik: Topluluk, kültür, farklılık*. (İ. Sağlamer, Çev.). Sarmal Yayınevi.
- Weigert, A. J. (1991). *Mixed emotions: Certain steps toward understanding ambivalence*. State University of New York Press.
- Weisner, T. S. (1989). *Comparing sibling relationships across cultures*. (P. G. Zukow, Ed.) Springer.
- Weiss, R. S. (1974). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. MIT Press.
- Wellman, B. ve Wortley, S. (1989). Brothers' keepers: Situating kinship relations in broader networks of social support. 32(3), 273-306. <https://doi.org/10.2307/1389119>
- Wentzel Winther, I., Palludan, C., Gulløv, E. ve Rehder, M. (2015). *Siblings: Practical and sensitive relations*. L. Fredensborg (Ed.), Danish School of Education, Aarhus University.
- Weston, K. (1991). *Families we choose: Lesbians, gays, kinship*. Columbia University Press.
- Wheaton, B. ve Gotlib, I. H. (2006). Trajectories and turning points over the life course: Concepts and themes. I. H. Gotlib ve B. Wheaton (Eds.), *Stress and Adversity Over the Life Course: Trajectories and Turning Points* içinde (s. 1-25). Cambridge University Press.
- White, K. L. ve Riedmann, A. (1992). Ties among adult siblings. *Social Forces*, 71(1), 85-102.

- White, L. K. (2001). Sibling relationship over the lifecourse: A panel analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 555-568. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00555.x>
- Whiteman, S. D. (2007). Competing processes of sibling influence: Observational learning and sibling deidentification. *Social Development*, 16(4), 642-661.
- Whiteman, S. D., McHale, S. M. ve Soli, A. (2011). Theoretical perspectives on sibling relationships. *Journal of Family Theory and Review*, 3(2), 124-139. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00087.x>
- Williams, K. L. ve Galliher, R. V. (2006). Predicting depression and self-esteem from social connectedness, support, and competence. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(8), 855-874. <https://doi.org/10.1521/jscp.2006.25.8.855>
- Williams, R. (2018). *Anahtar sözcükler: Kültür ve toplumun söz varlığı*. (S. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları.
- Witte, S., Fegert, J. M. ve Walper, S. (2020). Sibling relationship pattern in the context of abuse and neglect: Results from a sample of adult siblings. *Child Abuse & Neglect*, 106. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104528>
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis and interpretation*. Sage.
- Wong, T. M., Branje, S. J., VanderValk, I. E., Hawk, S. T. ve Meeus, W. H. (2010). The role of siblings in identity development in adolescence and emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 33(5), 673-682. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.113>
- Woolley, M. E. ve Greif, G. L. (2021). Adult sibling relationships in the United States: Mostly close, occasionally contentious, and caring for ageing parents. A. Buchanan ve A. Rotkirch (Ed.), *Brothers and sisters: Sibling relationships across the life course* içinde (ss. 205-221). Palgrave Macmillan/Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-030-55985-4_12
- World Values Survey. (2022). *World Values Survey Wave 7 (2017–2022) – Turkey [Data set]*. World Values Survey Association. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>
- Yakalı- Çamoğlu, Y. (2017). *Kaynana ne yaptı? Gelin ne dedi? Ailedeki kadınlar ve ilişkileri*. İletişim Yayıncılık.
- Yaşaroğlu, K. M. (2001). Kan. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 2001). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Yavuz, S. (2020). Orta yaş döneminin sosyal ve çevresel yönleri. Y. Özkan (Ed.), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II* içinde (ss. 175-198). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Yavuz, S. ve Yücesahin, M. M. (2012). Türkiye’de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 75-118.
- Yeşilyurt, M. (2012). *Yahudilikte ve Hristiyanlıkta kardeşlik anlayışı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Yiğen, E. (2005). *Zonguldak il merkezinde yuvaya giden 3-6 yaş grubu çocuklarda kardeş kıskançlığının değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. ve Gül, H. (2021). Toplumsal cinsiyete duygusal bakış. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 578-590.
- Yıldırım, G. B. (2005). *Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı.
- Yıldırım, K. (2007). Göçün Aile Üzerindeki Etkisi. *ICANAS 38. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu* (s. 965-978). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Yıldız, İ. (2020). Kur’ân’da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 73-95.
- Yılmaz, C. (2019). Türkiye’de kırdan kente göç sürecinde etkili olan aracı / iletici / kolaylaştırıcı faktörler. S. Ü. Erbilin ve G. Şahin (Ed.), (*Prof. Dr. Nuran Taşlıgil’e Armağan*) *Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları* içinde. Eski Babil Yayınları.
- Yılmaz, İ., Aktürk, İ. ve Yaman, Ö. M. (2023). Ailede kurtarıcı olarak ‘banka kredisi’: Kredi kullanımının aile sistemi üzerindeki etkileri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 283-308. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1324597>
- Yılmaz, M. E. (2005). *Uyuşmazlık analizi ve çözümü: insan uyuşmazlıklarının kaynakları ve çözüm paradigmaları*. Nobel Yayınları.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2024). *Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber*.

<https://proje.yok.gov.tr/documentFiles/17539645334.Yükseköğretimde%20üretken%20Oyapay%20zeka%20kullanimi-tr.pdf>

- Zencir, T. ve Haskan-Avcı, Ö. (2019). Development of the parentified child scale- adult version: a reliability and validity study. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48(1), 531-553. <https://doi.org/10.14812/cuefd.443707>
- Zukow, P. G. (Ed.). (1989). *Sibling interaction across cultures: Theoretical and methodological issues*. Springer-Verlag Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3536-1>

EKLER

EK 1: Tablo 2 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod Adı	Yaşadığı İl	Kardeş Sayısı	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Ebeveyn	Doğum Sırası
Nursel	İstanbul	5 öz	45	İlköğretim	Evli	Sağ	Büyük
Perihan	Ankara	5 öz	40	İlköğretim	Evli	Vefat	Küçük
Mehtap	İstanbul	3 öz	54	Lise	Evli	Vefat	Büyük
Zeynep	İstanbul	5 öz	41	Lise	Evli	Sağ	Ortanca
Hayat	Ankara	2 öz	40	Üniversite Üstü	Bekar	Sağ	Küçük
Büşra	Ankara	2 öz	42	Üniversite Üstü	Boşanmış	Sağ	Büyük
Hümeysra	İstanbul	6 öz 2 yarı	49	Lisans	Boşanmış	Vefat	Küçük
Gülçin	İstanbul	4 öz	52	İlköğretim	Boşanma Aşamasında	Anne Vefat Baba Sağ	Büyük
Vahide	İstanbul	4 öz 4 yarı	47	Lisans	Bekar	Anne Sağ Baba Vefat	Küçük
Burhan	Ankara	4 öz 3 yarı	60	İlköğretim	Evli	Vefat	Ortanca
Sezgin	İstanbul	2 öz	43	Lise	Evli	Sağ	Büyük
Talat	İstanbul	5 öz	60	Lise	Boşanmış	Vefat	Ortanca
Cenk	Ankara	4 öz	42	Lisans	Evli	Sağ	Ortanca
Serdar	Ankara	7 öz	43	Lisans	Evli	Sağ	Ortanca

EK 2: Tablo 3 Katılımcıların Kardeşlerini Tanıtıcı Bilgiler ²⁹

Kod Adı	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Serdar	Abdullah(46) <i>Otoriter, Baskıcı, Sert, Asabi</i>	Mustafa (44) <i>İçine Kapalı, Gariban Mazlum, Pasif</i>	X <i>Özgürlükçü Arabulucu</i>	Cihat (38) <i>Zeki Girişken</i>	Furkan (34) <i>Adil Yardımsaver</i>	Tarkan (28) <i>İnatçı Başına Buyruk</i>	Sevgi (20) <i>Nazlı Kendine Güvenli</i>	
Mehtap	X	Hakan (55) <i>Çapkın Sorumsuz Umursamaz, Çalışmayı Sevmeyen, Ekonomik Bağımlı</i>	Sena (Vefat Etti -9 yaş) <i>Eğlenceye düşkün, arkadaş canlısı</i>					
Cenk	Ceren (48) <i>Cahil, Bencil, Hoyrat, Zararlı</i>	Ünsal (46) <i>Başına buyruk</i>	X	Ferit (38) <i>Mülayim, yardımsaver</i>				
Büşra	X	Burak (41) <i>Mantıkla hareket eder</i>						
Nursel	X	Murat (44) <i>Bela, sorumsuz, hiç olmasaydı</i>	Tarık (40) <i>Sorumluluk sahibi O başkadır</i>	Beliz (38) <i>Kocacı, Süs Bebeği, Saf Dışı</i>	Şeyma (36) <i>Aileyi önemser Bana Benzer</i>			

²⁹ Bazı katılımcıların anlatılarında kardeşleriyle ilgili belli nitelendirmelerde bulundukları görülmüştür. Kardeş kod adlarının altında kardeşlerine dair nitelendirmeleri eklenmiştir.
X: Kendilerini ifade etmektedir.

*: Yarı Kardeşler (anne ya da babalarından biri ortak olan kardeşleri ifade eder.)

Hümeýra	Letafet (75) *	Şükriye (73) *	Mahmut (70)	Nuri (68)	Kamile (65)	Ali (63)	Yavuz (60)	X
Burhan	Hakkı (63)	X (60)	Melahat (57) <i>Fedakâr Anne gibi Adanmış</i>	Bora (56) <i>Parayı sever; Menfaatçi Konuşkan</i>	Şansal (55) *	Munise (50) *	Yunus (45) *	
Perihan	Orhan (65) <i>Eskiden merhametli- hoşgörülü</i>	Mümtaz (60) <i>İlgisiz, Ataerkil Mesafeli</i>	Selda (50) <i>Anne yarısı</i>	Korhan (45) <i>Merhametli</i>	X (40) <i>Merhametli Olgun</i>			
Sezgin	X <i>Lider Yol Gösterici Çevrede Saygın</i>	Atakan (34) <i>Bekar Ruh Hastası, İçine Kapalı, Çalışmayı Sevmeyen Ekonomik Bağımlı</i>						
Hayat	Ömer (44) <i>Ağırbaşlı, sessiz Dost arkadaş</i>	X (40) <i>Hoyrat</i>						
Zeynep	Sultan (48) <i>Anne gibi Fedakâr Kendi halinde Mesafeli</i>	Tülin (47) <i>Kardeşlerini önceler Düşünceli Destekçi</i>	Şule (44) <i>Kanka gibi Sosyal</i>	X	Zehra (37) <i>Çevreye karşı mesafeli</i>			

Vahide ³⁰	Jale* (Vefat)	Çağan* (Vefat)	Nurhayat* (Vefat)	Yusuf* (Vefat)	Fatma (64) <i>Analitik Zekâ Kavgacı</i>	Osman (60) <i>Problem sevmeyen Çözüm üretmeyen Tembel</i>	Yıldız (59) <i>Zeki Fedakâr</i>	X (47) <i>Empati yüksek Kavga sevmeyen</i>
Gülçin	X Gezmeyi seven	Sare (48) <i>İçine Kapanık Pasif Agresif</i>	Zekeriya (45) <i>Adil Güvenilir</i>	Ramazan (44) <i>Sıkıntılı Menfaatçi Merhametli Duygusal</i>				
Talat	Doğu (63) Vefat etmiş	X (60) <i>Değerlerine önem veren</i>	Yağmur (58)	Şevket (55)	Mahmut (50) <i>Şeriatçı</i>			

³⁰ Babasının ve annesinin ilk evliliğinden dünyaya gelen kardeşlerinden sınırlı şekilde söz etmiştir.

EK 3: Mülakat Formu

Sosyo-Demografik ve Aileyi Tanımaya Yönelik Sorular

1. Lütfen bana kendi hayatınızı anlatarak başlayın? Kendinizi tanıtır mısınız?

- Cinsiyetiniz? Kaç yaşındasınız? Eğitim durumunuz nedir? Medeni durumunuz nedir? Evli ise kaç yıllık evlisiniz? Çocuğunuz var mı?
- Kaç kardeşiniz var? Siz kaçınıcı çocuğunuz? Her bir kardeşinizin yaşını, cinsiyetini ve kaç yıl aynı evde ikamet ettiğınızı öğrenebilir miyim? Şu an kardeşlerinizle ikamet yakınlığınız nedir?
- Anne- baba ve kardeşlerinizle aynı evde kaç yıl yaşadınız?
- Babanız ve anneniz hayatta mı?
- Şu an ailenizde kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?

2. Bir gününüz nasıl geçiyor? Neler yapmaktan hoşlanırsınız? Gündelik yaşamınızda genellikle kimlerle vakit geçiriyorsunuz?

Kök Aile Geçmişi ve Kardeşlik Algısı

3. X yıl boyunca kardeşlerinizle aynı evde yaşadığınızı belirttiniz. Peki nasıl bir ailede büyüdünüz?

- Aileniz kaç kişilikti, kimlerden oluşurdu? Aileniz nasıl oluşmuştu? Ailenizin hikayesini kısaca anlatır mısınız?

4. Kardeşlik sizin için ne ifade ediyor?

- Peki, kendi kardeşleriniz hakkında tek tek düşüncelerinizi alabilir miyim? Sizce kardeşiniz nasıl biridir?)
- Diyelim ki, hiç kardeşiniz olmadı, tek çocuk olarak yetiştiniz; nasıl bir birey olacağınızı düşünürdünüz? Neden?

5. X. çocuk olduğunuzu belirttiniz. Peki bu durumun sizin hayatınızda yarattığı avantaj ve dezavantajlar nedir? Keşke büyük veya küçük çocuk olsaydım dedığınız oldu mu?

Çocukluk ve Ergenlik Dönemine Dair Sorular

6. Kardeşlerinizle çocukken/ergenken ilişkiniz nasıldı? Peki onlara sorsam nasıl tarif ederlerdi? Olumlu ve olumsuz bir anınızı paylaşabilir misiniz?

- Çocukluk ve ergenlik döneminizde kardeşlerinizle nasıl vakit geçirirdiniz?
- Çocukluk ve ergenlik döneminde ilişkinizi etkileyecek düzeyde kardeşlerinizi kıskanır mıydınız? Onlar sizi kıskanır mıydı?

- Çocukluğunuzda/Ergenliğinizde kardeşlerinizle çatışma/anlaşmazlık yaşadığınız oluyor muydu?
- Genellikle hangi konularda? Nasıl çatışma/ anlaşmazlık yaşırdınız? Birbirinizle çatışma/anlaşmazlık yaşadığınız bir anınızı paylaşabilir misiniz? Peki, bu tartışmalara nasıl çözümler ürettirdiniz? Yaşadığınız çatışmalar zaman içerisinde nasıl değişti?

7. Çocukluk ve ergenlik döneminde anne ve babanızın size ve kardeşlerinize davranışlarını nasıl değerlendirirsiniz? İkinize karşı olan tutumları arasında bir farklılık hissettiğiniz oluyor muydu? Bu durumun ilişkilerinize nasıl bir etkisi oldu? Anlatır mısınız?

Sosyal Sermaye ve İlişkilere Dair Sorular

8. Kardeşlerinizle ne derece benzer veya farklı yaşam tarzlarına sahipsinizdir? (İnanış biçimi, olaylara bakış açısı, önemseydiği şeyler, zevkleriniz)
9. Sizin ve kardeşlerinizin mesleği nedir? (Geçmişten bugüne iş geçmişleri)
- Kardeşlerinizin ekonomik durumunu nasıl tanımlarsınız?
 - Kendinizin ekonomik durumunu nasıl tanımlarsınız?
10. Ebeveynlerinizin/ kardeşlerinizin meslek ve hayat tercihlerinizde etkileri oldu mu?
11. Kardeşlerinizle ilişkide destek almak-vermek deyince aklınıza neler gelir?
- Özellikle hangi konularda yardım istersiniz? Desteklersiniz? Birbirinize destek olduğunuzu hissettiğiniz bir anınızı paylaşabilir misiniz? Birbirinize verdiğiniz destek zaman içerisinde nasıl değişti?
12. Sizce genelde insanlara güvenilir mi? Yoksa hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir? Peki kardeşleriniz güvenilir mi? Hangi konularda güvenilir?
13. X. yıldır kent yaşamında ikamet ediyorsunuz? Kardeşlerinizin olması yaşamınızda ne gibi kolaylıklar sağlıyor?

Evden Ayrılma/ Evlilik Sonrası Dönem Soruları

14. Evden ayrılma sonrasında kardeşlerinizle ilişkinizi değerlendirir misiniz? Değişme var mı? Neler değişti? Anlatır mısınız?
15. Siz veya kardeşlerinizin evliliği öncesinde kardeşlerinizle ilişkiniz nasıldı? Şimdi nasıl?
- Evlilik sonrasında kardeşlerinizle yaşadığınız sorunlar neler?
 - Kardeşlerinizin eşlerinin ilişkinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
16. Sizin veya kardeşinizin çocuk sahibi olmasının ilişkinize nasıl etkileri oldu?
17. Siz veya kardeşlerinizden herhangi biri boşanma deneyimi yaşadı mı? Boşanma deneyimi sonrasında kardeşlik ilişkilerinizde ne gibi değişimler meydana geldi? Anlatır mısınız?

Günümüz İlişkilerine Dair Sorular

18. Peki kardeşinizle şu anki ilişkinizi nasıl tarif edersiniz? Peki onlara sorsam nasıl tarif ederlerdi?

- Kardeşlerinizle nasıl vakit geçirirsiniz? Paylaşımlarınızdan bahseder misiniz?
- Kıskançlık veya öfke gibi duygular kardeşlerinizle ilişkinizi nasıl etkiliyor?

19. Peki günümüz kardeşlik ilişkinizi değerlendirdiğinizde çatışma/anlaşmazlık yaşadığınız oluyor mu?

- Genellikle hangi konularda? Nasıl çatışma/ anlaşmazlık yaşarsınız? Birbirinizle çatışma/anlaşmazlık yaşadığınız bir anınızı paylaşabilir misiniz? Peki, bu tartışmalara nasıl çözümler üretirsiniz? Yaşadığınız çatışmalar zaman içerisinde nasıl değişti?

20. Peki günümüzde anne ve babanız kardeşlerinizle ilişkinizi etkiliyor mu? Etkiliyorsa nasıl etkiliyor? Bir olay anlatır mısınız?

21. Kardeşlerinizle gündelik yaşamınızda bayram ve özel günlerde toplanma deneyimleriniz nasıldır?

22. İlişkinizi sürdürdüğünüz kardeşlerinizi düşündüğünüzde sizce ilişkilerinizi sürdürme nedenleriniz nelerdir?

23. Peki ilişkinizi sürdürmediğiniz kardeşlerinizi düşündüğünüzde sizce ilişkilerinizi sürdürmeme nedenleriniz nelerdir?

Aile içi Rol Paylaşımları/ Cinsiyet Eşitliğine Dair Sorular

24. Kadın- erkek eşitliği konusunda kardeşlerinizle ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?

25. Aile içi rol paylaşımları konusunda kız kardeşlerinizin ve erkek kardeşlerinizin rollerinden bahseder misiniz? Niçin bu şekilde bir dağılım olduğunu düşünüyorsunuz?

26. Kardeşleriniz arasında bakıma ihtiyaç duyan var mı ya da var mıydı? Bu süreçten bahseder misiniz?

27. Ebeveynleriniz bakıma ihtiyaç duyuyor mu?

- Bu bakım da sizin rolünüz nedir? Kardeşlerinizin rolü nedir? Anlatır mısınız?
- İlerde bakıma ihtiyaç duyulursa bu konuyu kardeşlerinizle görüştünüz mü? Ebeveynlerinizin bakım ihtiyaçlarının uzlaşısı içinde gerçekleşeceğini düşünüyor musunuz?

28. Aile içi miras paylaşımı konusunda düşünceleriniz nelerdir?

- Sizin ailenizde bu konuya dair deneyimlerinizden bahseder misiniz?
- İlerde böyle bir durum olursa sürecin nasıl ilerleyeceğini düşünüyorsunuz?

Kayıp ve Yas Sürecine Dair Sorular

29. Anne baba kaybı sürecinde kardeşlerinizle ilişkiniz nasıldı?

- Anne ve babanız vefat ettikten sonra kardeşlerinizle ilişkiniz değişti mi? Ne yönde değişimler oldu? Gündelik paylaşımlarınızı anlatır mısınız?

30. Kardeş kaybı yaşadınız mı? Bu kayıp diğer kardeşlerinizle ilişkinizi etkiledi mi?

Değerlendirici Son Sorular

31. Geçmişten bugüne kardeşinizle ilişkinizi düşündüğünüzde, ilişkinizde değişimler olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer varsa ne gibi değişimler oldu? Sizce bu değişimler ne zaman başladı? Nasıl gelişti? Sizce bu değişimlerin sebepleri neler?

32. Kardeşinizle olan ilişkinize dair değiştirmek istediğiniz şeyler var mı? Varsa neler?

33. Bu konular ve hikayeniz hakkında benim sormadığım, sizin gerekli gördüğünüz ve eklemek istediğiniz başka hususlar var mı?

EK 4: Etik Kurul Onay Belgesi

Karar: 100863

KARAR(ISSUE NUMBER): 28.12.2023/

T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
VE
BİLİMSEL YAYIN ETİK KURULU
(SOCIAL SCIENCES UNIVERSITY OF ANKARA
INSTITUTIONAL ETHICS COMMITTEE OF SOCIAL SCIENCES AND
HUMANITIES RESEARCH AND PUBLICATION)

ETİK ONAY BELGESİ
(CERTIFICATE OF ETHICS APPROVAL)

Araştırma Yöntemi (Research Method)	Mülakat Ses ve Görüntü Kayıtları
Araştırmanın Adı (Study Title)	Metropol Yaşamında Orta Yaş Bireylerin Kardeşlik İlişkileri: Bir Anlatı Araştırması
Sorumlu Araştırmacının Adı Soyadı (Principal Researcher Name Surname)	Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL
Karar (Committee Decision)	UYGUNDUR

e-imzalıdır
Prof. Dr. M. Hakan TÜRKCAPAR
Başkan (Chair)

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ
Üye(Member)

e-imzalıdır
Prof. Dr. Sutay YAVUZ
Üye(Member)

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mehmet Emin BİLGE
Üye(Member)

e-imzalıdır
Prof. Dr. Aslı AKAY
Üye(Member)

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK
Üye(Member)

e-imzalıdır
Prof. Dr. İsmail ÇAKIR
Üye(Member)

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd7e0c-7451&eD=BSD4L0M7N2&eS=100863>

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK 5: Katılımcı Onam Formu

ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Araştırmanın temel amacı, orta yaş bireylerin kardeşlik ilişkilerinin nasıl olduğunu, katılımcıların aktardığı anlatılar ışığında tespit etmektir. Görüşme süresi yaklaşık 2 saattir. Araştırmaya 14 kişinin katılması planlanmaktadır. Görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formu içindeki sorular kapsamında yürütülecektir. Araştırmada kimlik bilgileriniz paylaşılmayacaktır. Soruları gerçekliği gizlemeden cevaplamanız, verilerin güvenilirliği için oldukça önemlidir. Araştırma kapsamında, kardeşliği nasıl algıladığınız, çocukluk, ergenlik ve günümüzde kardeşlerinizle ilişkileriniz, kardeşlerinizle ilişkinizde yaşam boyu yaşamış olduğunuz olumlu ve olumsuz deneyimleriniz hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile 40-60 yaş arası yetişkin bireylerin yaşamları boyunca kardeşleriyle ilişkilerine dair algıları ve deneyimleri, nitel araştırma yöntemi ile ortaya konulacaktır. Ayrıca, bu çalışma süresince toplanan veriler yalnızca akademik araştırma amacıyla kullanılacaktır ve yalnızca ulusal/uluslararası akademik toplantılarda ve/veya yayınlarda sunulacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsmınızı yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler ses ve video kayıt/ gizlilik yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Adayı Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL'a (sumeyye.demircioglu@student.asbu.edu.tr) yöneltebilirsiniz.

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcının
Adı Soyadı:
İmza:
Tarih:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı

Sümeyye DEMİRCİOĞLU SOYSAL

Eğitim Bilgileri

Doktora	ASBÜ- Kadın ve Aile Çalışmaları ABD	2020-2025
Yüksek Lisans	Sakarya Üniversitesi- Sosyoloji ABD	2016-2019
Lisans	Sakarya Üniversitesi- Sosyoloji Bölümü	2012-2016
Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Fotoğraf ve Video	2023-Devam
Ön Lisans	Anadolu Üniversitesi- Adalet	2013-2016

Yüksek Lisans Tezi

1. Demircioğlu, S. (2019). *Günümüz Türkiye'sinde "ev hanımları" ve sorunları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.

Yayınlar

1. Demircioğlu, S. ve Amman, T. M., (2019). Sakarya üniversitesi öğrencilerinin büyü ve fala yönelik inanç ve uygulamaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 5(11), 293-323. <https://doi.org/10.25306/skad.543285>
2. Demircioğlu, S. (2021). Türkiye'de Covid-19 salgısının aile içi şiddete etkisi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 53-68.
3. Demircioğlu, S. (2021). Türkiye'de namus olgusuna bakış: Sosyolojik ve hukuki analiz. *Sosyolojik Düşün*, 6(2), 204-236. <https://doi.org/10.37991/sosdus.872094>
4. Narin, M., Demircioğlu, S. ve Kolayış, H. (2021). Analysis serie of queen's gambit in the framework of gender in sports. *Research in Sports Science*, 11(2), 26-29. <https://doi.org/10.5152/rss.2021.21008>
5. Demircioğlu Soysal, S. (2024). Erkeklerin evlilik öncesi ve sonrası kök aileleriyle ilişkileri ve evliliklerine yansımaları. *KAİDE Dergisi (ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi)*, 2(1), 61-86.
6. Demircioğlu Soysal, S. (2024). Korkuları aşmak: Kadınlardaki başarısızlık korkusu nasıl giderilir? *ASA Dergisi*, 2(1), 109-122.
7. Narin M., Demircioğlu Soysal S., Tansever B. ve Kolayış H. (2024). Sporda cinsel tacizin sistematik derlemesi. *TOJRAS*, 13(3), 341-345.

Uluslararası Kitap Bölümleri

1. Demircioğlu, S. (2021). Pandemi sürecinde eve kapanmak: Aile içi rollerin ve ilişkilerin değişimi. M. S. Karabıyık, Y. Karaşin (Ed.) *Pandemisinde Sağlık ve Toplum: Krizle Mücadele ve Değişim*. Covid- 19 *Pandemisinde Sağlık ve Toplum: Krizle Mücadele ve Değişim* içinde (s. 118-135). Efeakademi Yayınları.
2. Narin, M., Demircioğlu Soysal, S. ve Kolayış, H. (2025). Spor yayıncılığında cinsiyet stereotipleri: FIFA Dünya Kupası finallerinde seyirci odaklı göstergebilimsel analiz. N. Yılmaz (Ed.), *Akademik perspektiften sporda psikososyal alanlar* içinde (s. 1-29). Yaz Yayınları.

Uluslararası Bildiriler

1. Narin, M., Demircioğlu, S. ve Kolayış, H. (2021). Queens Gambit dizisinin sporda din-ideoloji çerçevelerinde incelenmesi. 19. *Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Tam Metin Bildiri Sözel Sunumu*, 208-209. <https://sporbilimleri.org.tr/wp-content/uploads/2022/10/kitap.pdf>
2. Narin, M., Demircioğlu, S. ve Kolayış, S. (2021). Dopingın toplumsal boyutlarıyla incelenmesi: Queens Gambit örneği. 19. *Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Tam Metin Bildiri Sözel Sunumu*, 206-207. <https://sporbilimleri.org.tr/wp-content/uploads/2022/10/kitap.pdf>

Sertifikalar

1. Yıldız Teknik Üniversitesi (2019). *Aile Danışmanlığı*. 15.06.2019-09.11.2019
2. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi (2016). *Pedagojik Formasyon Eğitimi*
3. Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Özel Eğitim Uygulamaları*

Ödüller

1. Nüfusbilim Derneği (2020) Ferhunde Özbay Makale Ödülü Yarışması Üçüncülük Ödülü, Ankara.